diogenes laertios

Chiar Usener a înţeles marea valoare a lui Laertios şi i-o recunoaşte fără să vrea atunci când încearcă să explice de ce au dispărut atâtea opere de valoare şi originale în acest domeniu [...] pe când lucrarea lui Diogenes s-a conservat. Aceasta s-a întâmplat, zice Usener "nu fiindcă opera lui Diogenes era cea mai bună, mai originală şi mai uşor de cuprins, ci fiindcă era cea mai completă în genul său", ceea ce, adăugăm noi, nu este un merit de disprețuit.

ARAM M. FRENKIAN

Povestea spune că odată Platon văzu pe cineva jucând în zaruri şi îl luă la rost, iar când acesta se dezvinovăţi spunând că joacă pe nimica toată, Platon îi replică: "Dar obşnuiinţa nu-i o nimica toată". Fiind întrebat dacă se vor scrie amintiri despre el ca despre predecesorii săi, răspunse: "Mai întâi trebuie să ai un nume şi apoi ţi se vor scrie multe amintiri". Sfătuia pe cei beţi să se uite în oglindă, căci aşa aveau să se abţină de la această comparaţie rea. Nicăieri nu trebuie să se întâmple să bei până te îmbeţi, în afară de serbările zeului care ne-a dăruit vinul..."

DIOGENES LAERTIOS,
Despre viețile și doctrinele filosofilor.
Cartea a III-a. Platon, 98, 101.

ISBN 973-21-0537-2
ISBN 973-21-0538-0

1469

Vol I-II, lei 20 000

editura minerva

1469

fondată în 1895 bpt serie nouă

diogenes laertios

despre viețile și doctrinele filozofilor

★

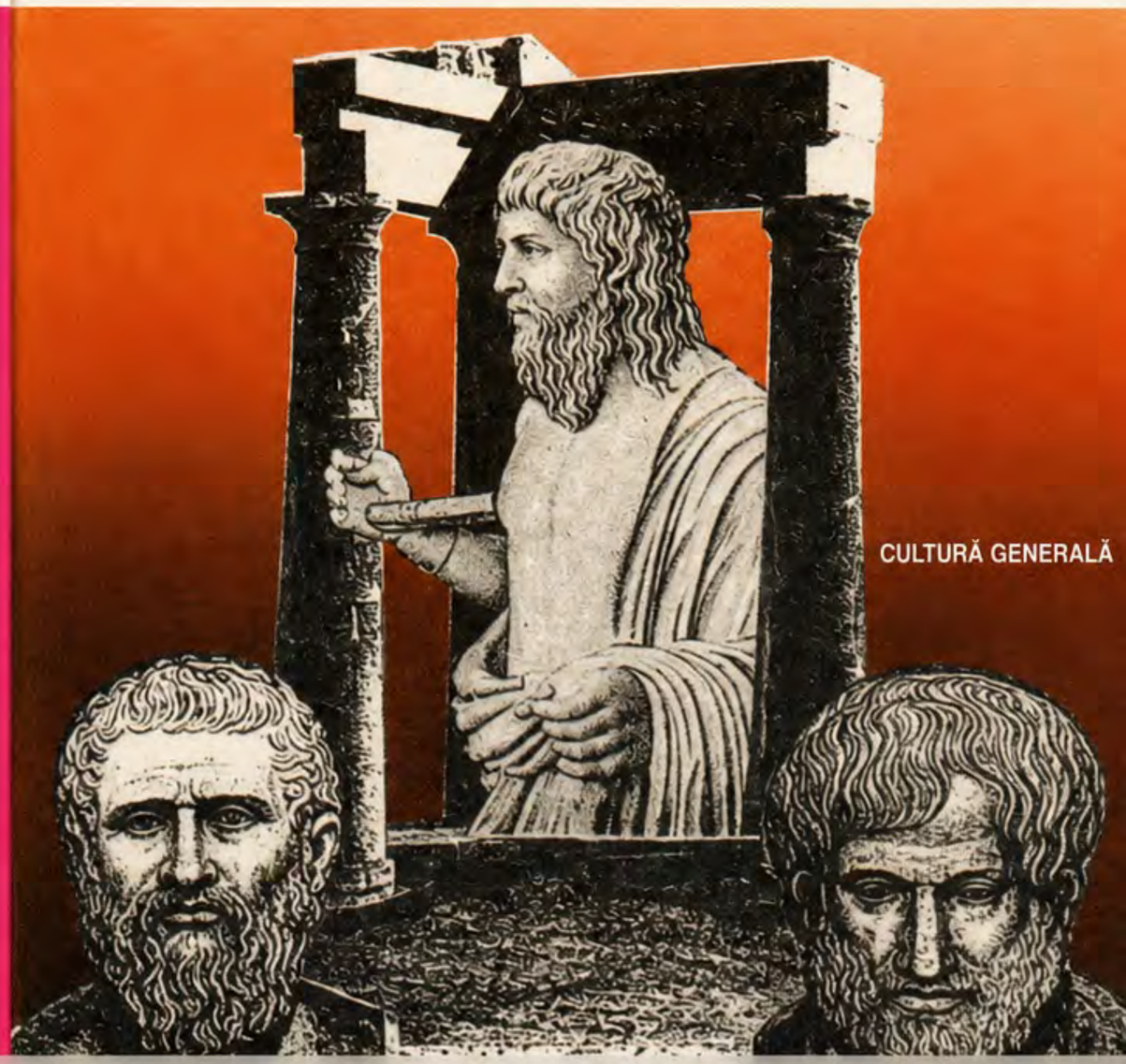

CULTURĂ GENERALĂ

CLUBUL CĂRȚII DIGITALE
BIBLIOTECA ALEPH

Ilustrația copertei: DUMITRU VERDEȘ

Ediția de față, revăzută, reproduce textele după:

DIOGENES LAERTIOS
DESPRE VIEȚILE ȘI DOCTRINELE FILOZOFILOR

Traducere din limba greacă de acad. prof. C. I. BALMUȘ
Studiu introductiv și comentarii de prof. ARAM M. FRENKIAN

SCRIITORI GRECI ȘI LATINI, IV

EDITURA ACADEMIEI
BUCUREȘTI, 1963

diogenes laertios

despre viețile şi doctrinele filozofilor

*

TRADUCERE DIN LIMBA GREACĂ DE
C. I. BALMUŞ

COMENTARII DE
ARAM M. FRENKIAN

PREFAȚĂ ŞI NOTĂ BIOGRAFICĂ DE
ADELINA PIATKOWSKI

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ DE
ION ACSAN ŞI ADELINA PIATKOWSKI

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1997
EDITURA MINERVA • BUCUREŞTI

Cartea a apărut cu sprijinul
MINISTERULUI CULTURII

PENTRU ACEASTĂ EDIȚIE TOATE DREPTURILE REZERVATE
EDITURII MINERVA (B.P.T.)
ISBN 973-21-0537-2
ISBN 973-21-0538-0

PREFAŢĂ

Ca specie literară cultă, dacă nu încă documentară, biografia apare în literatura greacă veche o dată cu sofistica secolului al V-lea î.Chr. Dovada în acest sens este lucrarea atenianului Xenofon. *Cyropedia*, titlu care se traduce prin *Educaţia lui Cyrus*, întocmită după întoarcerea lui Xenofon din Asia, unde luptase sub comanda tânărului Cyrus, învrăjbit cu fratele său, regele Persiei, Artaxerxes. Cyrus căzuse în bătălia de la Cunaxa (399 î.Chr.) iar Xenofon s-a văzut nevoit să se întoarcă în Grecia continentală, în calitate de comandant al mercenarilor al căror conducător fusese ucis. Peripeţiile acestei expediţii sunt povestite pe larg în *Anabasis*. *Cyropedia* poate fi considerată drept un omagiu postum adus aceluia care-l invitase să participe la încercarea sa de a prelua puterea în Persia cu ajutorul unei expediţii militare. Izvoarele orientale care stau la baza biografiei tânărului Cyrus nu sunt cunoscute, dar cartea a rămas ca un model foarte preţuit pentru valoarea ei educativă.

*

De-a lungul timpului a urmat apariţia de biografii ale unor oameni de vază, monarhi, căpitani de oşti, oameni de stat, învăţaţi, filozofi, retori, gen strălucit reprezentat în secolul al II-lea d.Chr. de *Vieţile paralele* ale lui Plutarh din Cheroneea Beoţiei. Aceste biografii aveau o strânsă legătură cu scrierile morale ale autorului (*Moralia*), ceea ce dovedeşte că, după Xenofon, biografia nu a rămas străină de problemele etice. Procedeul nu era nou. În Şcoala peripatetică se studia cu atenţie conduita individului, caracterul lui, pentru a se trage concluzii despre comportament. La Plutarh nouă era în schimb comparaţia unor bărbaţi romani cu cei greci, care prezentau similitudini în comportamentul lor. Problema izvoarelor după care a lucrat Plutarh a fost studiată de profesorul N. I. Barbu, în lucrarea sa apărută în 1934 în Franţa, cu titlul *Les procédés de la peinture des caractères et*

la vérité historique dans les biographies de Plutarque. Concluzia acestui studiu este că izvoarele istorice consultate de autor au fost în permanentă confruntare cu spiritul lucrărilor peripatetice despre comportament.

*

Biografiile sofiștilor și filozofilor întocmite de Filostrat și de Diogenes Laertios în secolul al III-lea d.Chr. au însă un alt substrat. Izvoarele folosite de acești autori se cuvin căutate îndeosebi în epoca elenistică, timp în care cercetarea filologică și istorică înflorește la Atena și la Alexandria. Opera lui Diogenes Laertios *Despre viețile și doctrinele filozofilor* însuma în ordine cronologică biografiile a 82 de filozofi, distribuite în zece cărți. Lui Platon i s-a rezervat Cartea a III-a iar lui Epicur, a X-a, probabil lucrări anterior redactate. Titlul original este: *Peri bion, dogmaton kai apophthegmaton ton en philosophia eudokimesanton* deci: *Despre viețile, învățăturile și maximele acelor care și-au câștigat renume în filozofie*. Acest titlu al lucrării anunță că autorul se arată deopotrivă preocupat de „viețile" (*bioi*) filozofilor, de doctrina pe care au profesat-o dar și de sentințele morale pe care le-au lăsat moștenire. Școlile prezentate sunt grupate în următoarea ordine: 1. Physicalismul; 2. Physicalismul (continuare); 3. Academia; 4. Peripatetismul; 5. Cinicii; 6. Stoicismul; 7. Pitagoreismul; 8. Heraclit și adepții săi; 9. Leucip și Democrit; 10. Epicur.

În literatura de specialitate, pe lângă studiile fundamentale închinate lui Diogenes Laertios datorate lui Hermann Usener (1892), Ernst Maas (1899) și Eduard Schwartz (*Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, vol. V, col. 738-763) regretatul profesor Aram Frenkian, deopotrivă filolog clasic și filozof, a lăsat un substanțial studiu despre documentarea lui Diogenes Laertios, inserat în ediția care cuprinde „Viețile filozofilor", în traducerea profesorului Constantin Baimuș[1], acum reeditată în colecția „Biblioteca pentru toți" a Editurii Minerva. A. Frenkian a împărțit munca de documentare a lui Diogenes în două categorii: cercetare critică a izvoarelor directe, adică a acelor opere conspectate de autor, dintre care multe nu au mai ajuns până la noi (pp. 35-40) și a celor indirecte (pp. 46-96), pe care le-a împărțit în următoarele categorii: *1*. Doxografii, lucrări despre opiniile (*doxai*) filozofilor din diverse epoci, asupra celor mai

[1] Diogenes Laertios, *Despre viețile și doctrinele filozofilor*. Traducere din limba greacă de acad. prof. C. I. Balmuș, studiu introductiv și comentarii de prof. Aram M. Frenkian, Editura Academiei, București, 1963, 854 p.

diferite probleme care țin de domeniul filozofiei; *2.* Biografii propriu-zise și liste ale succesiunilor, ceea ce înseamnă apariția și evoluția școlilor de filozofie, cum ar fi, de pildă, cea înființată de Platon în secolul al IV-lea î.Chr. – Academia, care cu timpul ajunge în faza de Academie medie și apoi în cea a Neoplatonismului; *3.* Cronografii, liste de nume ale unor reprezentanți de vază dintr-un anumit domeniu de cercetare filozofică; astfel de lucrări purtau titlul de *Chronika*, cum este, între multe altele, lucrarea lui Apollodor din Atena (secolul II î.Chr.), deseori citată de Diogenes; *4.* Liste de omonimi, întocmite cu grijă de Diogenes, pentru a se evita confuziile, cum este cazul menționării, în Cartea a III-a, 109, a câtorva persoane cunoscute care au purtat numele de Platon, unii dintre ei filozofi, alții poeți; *5.* Așa-numitele „Testamente", colecționate cu grijă de autor, din care unele sunt originale și complete: drept exemplu, poate fi dat testamentul lui Theofrast (V, 51-57), succesorul lui Aristotel la conducerea Școlii peripatetice sau cel al lui Epicur (X, 15-21); *6.* „Scrisorile" filozofilor, atribuite filozofilor iluștri, majoritatea apocrife; dintre „Scrisorile lui Platon", doar a 7-a este considerată originală, nu însă și de Aram M. Frenkian; cum aceste „Scrisori" conțin date care nu pot fi trecute cu vederea, intră și ele în materialul documentar al unui biograf de talia lui Diogenes; *7.* Cataloagele și listele de lucrări atribuite unui anumit filozof: enumerarea lucrărilor lui Aristotel, de exemplu (V, 21-27), în liste cu mari carențe față de numărul real al cărților atribuite lui Aristotel. Partea dificilă în studiul cataloagelor este tocmai această lipsă de concordanță, uneori imposibil de rezolvat, mai ales când este vorba de clarificarea operelor pe genuri și specii. Unele Cataloage, pentru a evita acest neajuns, cum este cazul la Epicur, nu mai grupează titlurile pe categorii; În sfârșit *8.* Scrieri care poartă numele modest de „Referate", în fond, „Referate doxografice"; uneori asemenea scrieri se intitulează „Rezumate", cum este cazul „Marelui Rezumat" al operei lui Epicur, *Despre natură* (*Perì phýseos*); spre deosebire de alți biografi, Diogenes are bunul obicei de a cita sursa de la care a luat informația.

*

Asemenea „Culegeri" de biografii precum cele lucrate cu atâta trudă de Diogenes au fost întocmite și de alți autori înaintea lui; cea mai cunoscută este aceea a unui ionian: Hermip din Smyrna, care aparține epocii elenistice. Diogenes citează opera acestuia cu titlul de *Vieți* (*Bioi*). Predecesori probabili ai lui Hermip, în scrierile cu caracter biografic (secolul III î.Chr.), pot fi socotiți Neanthes din Cyzic, autorul unei lucrări al cărei titlu l-a inspirat mai târziu pe Suetonius, și

anume: *Despre bărbații iluștri;* precum și Satyros din Callatis. O particularitate a lui Satyros este aceea că nu menționează sursele de unde își lua informațiile. Un anume Heracleides Lembos, care a găsit că *Viețile* (*Bioi*) redactate de Satyros erau prea încărcate cu anecdote și întâmplări miraculoase, a făcut un rezumat al lucrării în șase cărți, folosit cu precădere de Diogenes, după cum reiese, de pildă, din Cartea a VIII-a, 58 (*Empedocles*), permițându-și să-l și corecteze uneori pe Satyros, atunci când era cazul. La acești biografi, majoritatea aparținând secolului III î.Chr., discernământ critic propriu-zis nu există, pentru a lăsa, în schimb, loc liber unor elemente de umplutură. La rândul său, Diogenes Laertios, conștiincios cum era față de sursa adoptată, nu a știut nici el să renunțe cu severitate la acest balast, care plăcea publicului cititor.

În primele decenii ale aceluiași secol III î.Chr. a apărut *Succesiunea filozofilor*, în 13 Cărți, elaborată de Sotion din Alexandria, savant cu formație peripatetică, mult folosit de Diogenes, care îl citează adesea, Sotion a plecat de la ideea corectă că se pot stabili două mari linii de „succesiuni" ale filozofilor greci: una, iono-atică (*physicalia*), cealaltă, italică (pitagoreică). Același Heracleides din Lembos, mai sus citat, conform informației lui Diogenes în Cartea a V-a, 79, a făcut un „rezumat" și al acestor „succesiuni". Cum era de așteptat, stabilirea unor asemenea filiații a dat naștere la controverse încă din antichitate, apărute îndeosebi în secolele I și II î.Chr. O mențiune specială în această orientare critică merită „cartea" lui Philodem din Gadara intitulată *Rânduirea filozofilor* (*Syntaxis ton philosophon*), folosită de Diogenes pentru redactarea „biografiei" lui Epicur, X, 3.

În afară de „biografiile" propriu-zise și de „succesiuni", lucrări de strictă specialitate, concomitent apăreau și lucrări de erudiție sub forma unor amalgame de cunoștințe generale, în care intrau și note biografice ale unor personalități ale timpului. Diogenes nu le-a disprețuit și unele din ele au rămas până astăzi surse de primă mână prin informațiile ce le conțin. Asemenea lucrări erau, de pildă, cele semnate de Diocles din Magnesia, autor deseori utilizat de Diogenes, (de exemplu în II, 54; 82; VII, 48-49; X, 11), de Alexandru din Milet, care, așa cum se va vedea în continuare, s-a preocupat de istoria și cultura unor regiuni din Asia și Egipt, de Favorinus (secolul II d.Chr.), autor mult citit în antichitate pentru ale sale *Memorii* (*Apomneumata*) și pentru faimoasa-i carte, intitulată *Pantodape Historia*, cu titlul latin de *Historia Varia* sau *Omnigena Historia* (*Istorii felurite*). Mai pot fi menționați Aulus Gellius, cu ale sale *Noctes Atticae* și Elian (Aelianus Claudius) (secolele II-III d.Chr.) devenit celebru pentru opera sa *Poikilè Historia* (*Istoria smălțată*), în 14 Cărți.

*

Diogenes a fost un cercetător extrem de harnic, până într-atât încât a fost acuzat de plagiat – printre alții de Fr. Nietzsche, care era filolog clasic – atunci când extrasele din autorii mai sus menționați erau prea lungi. Documentarea sa variată și imensă este, din păcate, nu întotdeauna selectivă. Unul dintre marele sale merite rămâne însă acela că s-a priceput să încadreze corect „Viața" filozofilor de care s-a ocupat în mișcarea culturală a epocii când au trăit și în perspectiva Școlilor ai căror întemeietori au fost sau la care au aderat. Tot în categoria meritelor sale se cuvine să relevăm și grija lui de a înțelege fondul de idei și metodele de expunere a doctrinelor pe care le-a luat în considerare. Totodată, pe întemeietorii de Școli i-a pus mereu într-o lumină favorabilă, așa cum a procedat cu Epicur, pentru care avea o deosebită afecțiune.

Cel care a pus în lumină aceste merite ale lucrării lui Diogenes a fost Eduard Schwartz, în marele său articol din „Real-Encyclopädie", mai sus citat, susținut de profesorul de limbă și literatură greacă de la Universitatea din Berlin, Ulrich von Wilamowitz Moelendorff. Dar și detractorii operei aveau puternice argumente în defavoarea sârguinței lui Diogenes de a conspecta și cita cât mai multe materiale.

Biografia, ca specie literară, s-a dezvoltat sub un dublu aspect: literar și științific. Literatura implica în acele vremuri concesii făcute fantaziei. În paralel cu literatura biografică propriu-zisă – așa cum a arătat F. Leo în cartea sa *Die griechisch-römische Biographie* (Leipzig, 1901) – s-a dezvoltat și specia literară a romanului biografic reprezentată îndeosebi prin „romanele" populare despre viața lui Alexandru Macedon, răspândite în toată Europa de Est și de Vest sub titlul *Alexandria*. O replică târzie a acestor biografii romanțate sunt acelea ale împăraților romani inserate în *Historia Augusta*. Romanul biografic includea adesea biografii ale unor călători vestiți, ale unor exploratori, cum este, de exemplu, romanul semnat de Antonius Diogenes, *Minunile de dincolo de Thule*, în care se povestea călătoria arcadianului Deinias în Marea Nordului, cel care a ajuns până în Islanda sau aventurile unor „înțelepți" (*sophoi*), de tipul lui Ahiqar, vizirul izgonit din Asiria de regele Sanherib, o replică a frigianului Esop, eliberat din sclavie și pornit la drum prin Babilonia și Egipt, pentru a ajunge în Grecia la oracolul de la Delfi.

Era firesc ca această eflorescență de romane biografice și de biografii romanțate să influențeze întrucâtva și sursele similare despre filozofii greci, consultate de Diogenes. El le-a studiat și le-a copiat fără un riguros control critic.

Totuși, în pofida acestor scăderi, cărora li s-au adus nenumărate blamuri, să revenim la meritele pe care le-a avut. În primul rând, lucru foarte important, a crezut de cuviință să citeze sursele după care a lucrat. Drept exemplu, poate fi luat paragraful 19 din Cartea a II-a a „Vieților", în care autorul expune formația filozofică a lui Socrate: „După unii autori, a fost elevul lui Anaxagora dar și al lui Damon, după cum arată Alexandros în cartea sa *Succesiunea filozofilor*. După condamnarea lui Anaxagora, a devenit elevul lui Archelaos fiziologul. Acesta a fost îndrăgostitul lui, afirmă Aristoxenos. (...) Idomeneus spune că era meșter neîntrecut la vorbă; mai mult chiar, Xenofon relatează că cei treizeci de tirani l-au oprit să-i mai învețe și pe alții arta de a vorbi." Să se observe cum, în mod curent, Diogenes nu citează sursa de unde a luat informația, ci numai numele autorului, considerând că lucrările lor sunt binecunoscute de cititori. Alteori folosește un procedeu invers. În aceeași biografie a lui Socrate, paragrafele 27-28, sunt citate pasaje întregi din comediile poeților Aristofan și Ameipsias, conținând critici la adresa lui Socrate, fără să citeze numele autorului. Pasajele lui Aristofan provin din comedia *Norii*; cel atribuit lui Ameipsias face parte dintr-o operă necunoscută. Ambele citate ironizează modul de a se îmbrăca al lui Socrate precum și unele din obiceiurile sale. Aceeași înșirare de opinii defavorabile în privința lui Socrate sunt reluate în paragraful 46 prin comparație cu poeți și filozofi anteriori lui, care, aidoma lui Socrate, datorită modului lor de viață, și-au atras nenumărate critici. Este așadar vorba despre o aglomerație de informații obositoare și inutile.

*

Atunci însă când tratează biografia unui filozof de mare valoare pentru noutatea concepțiilor aduse în domeniul gândirii filozofice, care la fizicialiști se confundă cu cel al cercetării științifice, Diogenes găsește de cuviință să citeze integral lista lucrărilor lăsate de aceștia discipolilor pe care i-au avut. Lista lucrărilor atribuite lui Democrit se găsește în Cartea a IX-a, paragrafele 46-49, iar cea a lucrărilor lui Platon în Cartea a III-a, paragrafele 57-62, listă în care este expusă și munca lui Thrasyllos, astrologul împăratului Tiberius, un eminent filolog care a grupat „Dialogurile" rămase de la Platon pe tetralogii și a făcut unele observații despre operele neautentice. Ceea ce nu înseamnă că asemenea liste, consemnate de Diogenes, corespund întocmai manuscriselor și tradiției papirologice. Ceva mai mult încă. În afară de citate din opera filozofului a cărui biografie o scrie, precum și de extrase din lucrările comentatorilor săi, ar mai fi

de semnalat și reproducerea integrală a unor texte filozofice originale atunci când lui Diogenes i s-au părut deosebit de importante. Acesta este cazul citării fără omisiuni a „Scrisorilor" lui Epicur, căruia îi este rezervată toată Cartea a X-a, și anume „Scrisoarea către Herodot" (35-83), „Scrisoarea către Pythocles" (84-121) și „Scrisoarea către Menoikeus" (122-135) care conțin rezumate din doctrina filozofului sub cele trei aspecte ale sale: „Canonica" (introducere în sistemul filozofic al lui Epicur); „Physica" (teoria sa despre atomi și combinațiile acestora în natură) și „Etica", cea mai frumoasă din cele trei pentru gândirea elevată a expunerii raporturilor care ar trebui să existe între oameni. Confruntate cu fragmentele găsite din marile „Tratate" ale filozofului în papyrii de la Herculanum, „Scrisorile" citate de Diogenes se dovedesc a fi nu numai cele originale, dar și de mare ajutor pentru înțelegerea textelor filozofice papiriacee.

*

Un alt merit al lucrării lui Diogenes *Despre viețile și doctrinele filozofilor*, în afară de abundența citării surselor de care s-a slujit la întocmirea fiecărei biografii în parte, este și aceea a structurării volumului în zece Cărți, operație deloc ușoară dacă ne gândim că autorul trebuia să țină seama nu numai de succesiunea filozofilor, ci și de aceea a școlilor, cu doctrine diferite, care încep în secolul al VII-lea î.Chr. și sfârșesc cu școala lui Epicur.

Fiecare Carte este împărțită în capitole și în paragrafe. Cartea I este precedată de o scurtă *Introducere* (*Prooimion*), în care Diogenes ridică o problemă foarte importantă în epoca sa, și anume dacă există sau nu o filiație între filozofia Orientului apropiat, a Egiptului, cea traco-frigiană, libyană, feniciană și începuturile filozofiei grecești. Diogenes neagă categoric această teză: „Unii autori afirmă că studiul filozofiei a început la popoarele străine. Ei susțin că perșii i-au avut pe magi, babilonienii și asirienii pe chaldei și indienii pe gimnosofiști; celții și galii pe așa-numiții druizi sau *semnotheioi*, după cum afirmă Aristotel în lucrarea sa *Despre magie* și Sotion în cartea a douăzeci și treia a scrierii sale *Succesiunile filozofilor*. De asemenea, ei spun că Mochos a fost fenician, Zamolxis trac, iar Atlas libian. Egiptenii cred că Hefaistos a fost fiul lui Neilos, că el a început filozofia, reprezentanții ei de frunte fiind preoții și profeții" (*Introducere*, 1-II).

Urmează o lungă înșirare de argumente (*Introducere*, V-VII) pentru susținerea acestei afirmații. Dar termenul de *philosóphia* – conform informațiilor avute de Diogenes – a apărut în Școala pitagoreică (Introducere, VIII, 12). Prin

philósophos se înțelegea „iubitorul de filozofie"; prin *sophós*, doar „înțeleptul", uneori echivalent cu *sophistés*, mai ales dacă profesa știința.

Capitolul X al *Introducerii* cuprinde o scurtă prezentare a principalelor școli filozofice din Grecia veche, începând cu cele ionice și cele italice, succesiunea și ramificațiile lor ulterioare. În Capitolul XI al *Introducerii* se găsește faimoasa grupare a filozofilor greci în „dogmatici" și „sceptici". Termenul de „dogmatici" desemnează pe acei filozofi de tipul lui Democrit care fac anumite afirmații despre lucruri, „considerându-le cognoscibile"; „cei care își suspendă judecata", din convingerea că lucrurile percepute nu pot fi cunoscute, sunt „scepticii". Unii filozofi nu au scris nimic. Socrate este exemplul cele mai cunoscut; alții, ca exemplu poate fi dat Epicur, au scris peste 100 de tratate și opere minore iar alții, ca Parmenide, n-au lăsat decât o singură operă capitală.

Capitolul XIII, 18 din *Introducere* conține considerații privitoare la cele trei laturi fundamentale ale filozofiei, fizica (*ta physiká*), etica și dialectica, al cărei creator este socotit a fi Zenon din Elea. Să reținem că *physiká* înseamnă „probleme de fizică", termen traductibil în latină prin *naturalia*. Paragraful 19 din acest capitol îi reamintește pe „fondatorii" de școli, începând cu Platon și, în continuare, menționează și gruparea filozofilor după criteriul „sectelor", folosit de un anume Hippobotos, care, în lucrarea sa intitulată *Lista filozofilor*, distingea nouă „secte" de filozofi. Hippobotos a trăit la sfârșitul secolului al III-lea î.Chr., și în primele decenii din secolul al II-lea. Diogenes îl citează în II, 88 numai din corectitudine științifică. El rămâne fidel „Succesiunilor filozofilor", în 13 Cărți, stabilite de Sotion. Să menționăm însă faptul că Sotion, spre deosebire de cum a procedat Diogenes, trata „filozofia barbarilor" în ultima Carte a „Succesiunilor", ceea ce, din punct de vedere cronologic, nu era firesc.

*

Pe lista meritelor compoziției laertiene se cade să punem în evidență și procedeul permanentei alăturări, de către autor, a biografiei propriu-zise a unui anumit filozof cu prezentarea doctrinei ce-o propaga, profesată și de alți contemporani sau de succesori; expunerea doctrinei este făcută fie la „modul general" (*kathalikos*), fie în detalii (*katà meros*). Este foarte posibil ca acest mod de expunere a unei doctrine Diogenes să-l fi preluat de la Theofrast, a cărui operă filozofică o cunoștea foarte bine. Ca model pentru felul cum proceda Diogenes poate fi luat stoicismul, al cărui fondator a fost Zenon din Kition, discipolul lui Crates. Printre numeroșii săi succesori se numără Sphairos din Bosfor și Cleanthes

din Assos, cel care a preluat conducerea Școlii după moartea magistrului (VII, 38). Unei alte generații de stoici îi aparțin Hippobotos, Poseidonios din Alexandria, Athenodoros din Soloi și Zenon din Sidon (VII, 39). Iată ce scrie Diogenes despre stoicism: „Am găsit cu cale să prezint o dată cu viața lui Zenon, și o expunere generală (*peri kephalaion*) a tuturor doctrinelor stoiciene. Am dat o listă a numeroaselor sale scrieri în care a vorbit despre doctrină ca nimeni altul." Prin „doctrinele stoice" Diogenes înțelegea „doctrina comună". După expunerea generală (VII, 39-48) urmează un alt mod de prezentare a problemelor și anume *katà meros*, în detaliu, pe care Diogenes nu se sfiește să recunoască de unde a preluat-o: de la Diocles din Magnesia, autor al unei lucrări care purta titlu de *Schiță a filozofiei* (*Epidromé ton philósophon*). Procedeul nu este aplicat de autor la toate biografiile pe care le-a scris. Ca atare, cercetarea modernă a izvoarelor doxografice folosite de Diogenes rămâne încă larg deschisă.

*

Să mai semnalăm o dificultate. În ceea ce privește „listele" de lucrări ale filozofilor a căror biografie a scris-o, Diogenes Laertios a fost confruntat în timpurile moderne cu alte liste, unele provenite din antichitate, pe calea manuscriselor și difuzate o dată cu apariția tiparului, altele provenite din descoperiri papirologice. Ceva ma mult încă. Asemenea liste nu corespund nici cu cele redactate de autori anteriori sau contemporani cu Diogenes, ceea ce înseamnă că izvoarele de informație pe care le-a avut la dispoziție conțineau notabile diferențe, pe care Diogenes nu le-a putut birui, oricât de harnic ar fi fost el. Un exemplu edificator este Catalogul scrierilor lui Aristotel, V, 22-27. Acest Catalog a fost socotit prea dezordonat de cercetarea modernă, în comparație cu cel alcătuit de Andronicos din Rhodos (prima jumătate a secolului I î.Chr.), autorul unui *Corpus Aristotelicum*, preluat apoi de generațiile de editori până în Evul Mediu. În lucrarea sa *Les listes anciennes des ouvrages d'Aristote*, publicată la Louvain în 1951, Paul Moraux s-a străduit să descifreze, pe cât posibil, aceste inadvertențe. După Moraux, listele anonime ale lucrărilor aristotelice care circulau în primele secole ale erei noastre, în paralel cu cele semnate, au încurcat lucrurile. Editorii, așadar, au fost nevoiți să se mulțumească cu coincidențele titlurilor citate în liste și să nu se avânte în prezumții periculoase. Întâmplarea fericită a făcut ca unele din lucrările pierdute ale Stagiritului, care nu figurau în listele „Cataloagelor", să fie nominalizate în papyri sau chiar integral recuperate. Este cazul *Constituției*

atenienilor (*Athenaion Politeia*), descoperită pe un papyrus egiptean spre sfârșitul secolului trecut. În acest caz n-a existat nici un dubiu că lucrarea face parte din seria *Constituțiile cetăților* (*Politeiai*), citată de Diogenes în Catalogul din V, 27.

*

În concluzie, în redactarea operei sale *Viețile și doctrinele filozofilor* reiese clar că Diogenes Laertios a acordat pentru documentarea sa o certă preferință lucrării lui Sotion intitulată *Succesiunile filozofilor*, cât și ediției prescurtate a „Succesiunilor", datorată lui Heraclides Lembos. A consultat deopotrivă lucrările lui Diocles din Magnesia, cât și pe acelea mai apropiate de zilele când a trăit, adică ale lui Favorinus și Apollodor. Nu trebuie însă să ne închipuim că munca lui s-a redus în exclusivitate la consultarea izvoarelor. Este incontestabil, așa cum rezultă din „Biografia" autorului său preferat, Epicur, că a citit, uneori integral, și operele originale. Cum are obiceiul de a nota numărul cărților în care a fost compusă o lucrare, s-a descoperit că unele „cărți" citate de Diogenes au fost ulterior introduse de autor sau de editori în „Tratate". Așa de pildă, cartea *Despre iubire*, atribuită lui Aristotel și citată de Diogenes în lista de lucrări a acestuia (V, 22), pierdută pentru noi, se regăsește în Cartea a VIII-a din *Etica Nicomachică*. Același lucru se poate spune și despre micul tratat *Despre mișcare (Peri kynéseos)*, introdus ulterior de editori în tratatul aristotelic *Physika*. O dată cu scurgerea timpului, asemenea introduceri sau mutații în editarea operelor unui autor antic s-au întâmplat adesea, ceea ce înseamnă că inadvertențele din citări nu trebuie puse pe seama izvoarelor folosite de Diogenes, cu atât mai puțin pe seama lui.

*

Din păcate, Diogenes avea pretenția de a fi și poet, după moda vremii: epigramist. Pentru a-și dovedi interesul, chiar și afecțiunea, pentru cei dispăruți a căror biografie o scria, în text el inserează câteodată versuri, uneori glumețe, ca de pildă epigrama închinată stoicului Hrisip:

„Se ameți bând vin cu mare lăcomie.
Hrisip, patria nu-și cruța,
Nici propria-i viață, nici Porticul.
Astfel se duse în Infern."

Epigramele sale, departe de a avea valoare literară, încercau să sugereze cititorului o calitate sau un defect al personajului căruia îi erau dedicate. Au fost adunate într-un volum modest, intitulat *Pammetros – Tot felul de metri* – ceea ce era adevărat deoarece „poetul" părăsea adesea distihul elegiac și, ca lucrurile să fie clare, în text nota adesea și metrul în care era compusă epigrama (vezi, de pildă, VI, 79 sau VII, 169).

ADELINA PIATKOWSKI

NOTĂ BIOGRAFICĂ

Ironia soartei a făcut ca Diogenes Laertios, unul din cei mai renumiți biografi din antichitatea greco-romană, să nu aibă propria sa biografie. Din puținele date care au putut fi strânse despre el se știe doar că a trăit pe vremea împăratului Septimius Severus (anii domniei: 193-211) și a soției acestuia, Iulia Domna. Septimius era originar din Africa, iar Iulia era siriană. După moartea lui Septimius Severus, succesiunea a revenit fiului său Caracalla – poreclă pentru Marcus Antonius Severus Antoninus – care a preluat puterea în urma unei crime odioase. El și-a ucis fratele, pe Geta, căruia Septimius îi lăsase prin testament o parte din moștenire, după ce i-a întins o cursă. Refugiat în brațele mamei lor, de față la disputa celor doi, Geta a fost omorât cu un pumnal, într-un mod barbar. Întâmplarea este pe larg povestită de Cassius Dio în Cartea LXXVII, cap. 2 din *Istoria romană*. Crima l-a marcat profund pe tânărul împărat care a lăsat de bună voie conducerea Imperiului pe seama Iuliei Domna, el ocupându-se îndeosebi cu expediții militare pentru consolidarea teritoriilor euro-asiatice din estul Imperiului roman. Numeroase inscripții de pe teritoriul Daciei atestă prezența acestui împărat-soldat, cum i se spunea, și pe teritoriul Daciei.

Iulia Domna, fiica unui mare preot sirian, era o femeie deosebită, cultă, plină de tact, căreia nu i-a displăcut să țină în mână, până a murit (în anul 217), conducerea politică a statului roman, încă neafectat în integritatea sa de răscoalele militare și de tentativele de uzurpare a puterii. În istoria culturii din secolul al III-lea d.Chr. a rămas renumită pentru Cenaclul literar pe care l-a înființat, unde, cu precădere, se citeau eseuri biografice și filozofice. Printre membrii acestui Cenaclu se număra și Filostrat din Lemnos, cunoscut sub numele de „Atenianul", deoarece își făcuse studiile la Atena. El este autorul romanului biografic *Apollonios din Tyana*, care s-a bucurat de un imens succes. Apollonios a fost un preot apollinic, contemporan cu Isus Christos, care a studiat religia brahmană pentru a face o comparație între brahmanism și religia orfico-pitagoreică.

Din cele ce urmează rezultă că și Diogenes a fost un participant la Cenaclul Iuliei Domna, căreia i-a închinat două biografii, din cele publicate în *Viețile filozofilor*, și anume cea a lui Platon și cea a lui Epicur.

*

Atât Filostrat din Lemnos cât și Diogenes erau reprezentanți ai unei mișcări culturale cunoscute sub denumirea de „sofistica a doua" sau „noua sofistică", dezvoltată cu precădere în marile centre culturale din fostele state elenistice, cucerite de romani.

Sub domnia împăraților Hadrian și Marcus Aurelius (secolul II d.Chr.), susținători și protectori ai spiritului elin, școlile de cultură generală din Asia Mică, întemeiate și conduse de „sofiști", care predau filozofia, științele naturii, filologia și istoria culturii, precum și alte discipline umaniste, au prosperat și au intrat în competiție cu școlile similare din Grecia continentală, cele din Atena, îndeosebi, din Grecia insulară și din Alexandria Egiptului. Se cuvine să amintim că odinioară (secolele VII-VI î.Chr.), la Milet și la Lampsakos funcționau școli filozofice de mare importanță, care tratau probleme ontologice în spiritul învățăturilor orientale, mai ales a celor babiloniene și chaldeene.

În aceeași zonă, dar pe coasta mediteraneană, au apărut și primele lucrări biografice despre oameni iluștri, dintre care cele mai răspândite erau biografiile lui Homer, redactate apoi în șapte variante datând din secolul al V-lea î.Chr., fiecare în parte rod al fuziunii unor biografii anonime. Ulterior, aceste biografii au devenit baza unei noi eflorescențe de biografii „homerice", databile din secolele I-III d.Chr. Unele din ele erau atribuite în mod eronat unor scriitori de vază, de pildă lui Herodot și lui Plutarh. Ele sunt cunoscute sub denumirea de Pseudo-Herodot și Pseudo-Plutarh.

*

Stabilirea epocii când a trăit și lucrat Diogenes, indiscutabil reprezentant de seamă al „sofisticii a doua" și om deosebit de cult, s-a făcut după mai multe criterii, începând cu studiul autorilor citați în *Viețile filozofilor*. Unii îi sunt predecesori. Din această categorie face parte Sotion, autor al tratatului *Succesiunile filozofilor* (circa 200-170 î.Chr.), principalul izvor folosit de Diogenes în redactarea marelui său compendiu; Heracleides Lembos (circa 150 î.Chr.), care a întocmit un „Rezumat" al prea stufoasei lucrări a lui Sotion, aducând și unele corecturi; Diocles din Magnesia; Philodem din Gadara (secolul I î.Chr-l d.Chr.). Alții i-au fost contemporani. Din această categorie

fac parte Porphyrius, renumit prin scrierea sa *Viața lui Pitagora* și Olimpiodor, autor al unei „Biografii" a lui Platon, posibil posterior lui Diogenes (secolul IV ?).

Dar cel mai important criteriu de estimare a epocii când a trăit Diogenes se bazează pe două pasaje din *Viețile filozofilor*, unul, aflat în „Biografia" lui Platon (III, 47), iar celălalt în „Biografia" lui Epicur (X, 28-29), în care autorul se adresează direct Iuliei Domna, la persoana a doua singular. Deoarece aceste „Biografii" coincid cu Cărțile III și X din „Viețile filozofilor", este mult mai probabil că ele au fost scrise de autor anterior marelui său tratat, fiind pe cât se pare, lucrări închinate împărătesei.

Iată aceste pasaje: „Acum, fiindcă ești o entuziastă admiratoare a lui Platon și fiindcă cercetezi doctrina filozofului de la oricine ai ocazia, am socotit necesar să prezint o schiță asupra felului expunerii sale, asupra ordinei dialogurilor și a metodei lui inductive" (III, 47); și: „Voi încerca să arăt părerile exprimate (de Epicur) în aceste opere, transcriind trei dintre epistolele lui, în care a dat un rezumat al întregului lui sistem (29); voi mai transcrie și *Maximele fundamentale* precum și oricare cuvânt de-al lui care merită să fie citat, pentru ca tu să fii în stare să-l studiezi pe acest filozof sub toate aspectele și să-l poți judeca" (X, 28-29).

În încheiere se cuvine semnalată și observația lui Eduard Schwartz în studiul mai sus citat (col. 738), referitoare la numele Diogenes Laertios. Schwartz atrage atenția că asemenea îmbinare a numelui propriu cu un patronimic începe să se ivească abia în secolul al III-lea d.Chr.; anterior, obiceiul citării numelui unui personaj căruia i se acorda o atenție deosebită era aceea de a îmbina numele propriu cu numele locului de baștină: Philodem din Gadara; Polemon din Alexandria. În sprijinul acestei ipoteze vine și uriașa erudiție dovedită de autor, dusă uneori până la exces, caracteristică autorilor de biografii din secolele III-IV d.Chr.

A. P.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ediția de față reproduce integral textul traducerii lui Constatin Balmuș, fără nici o modificare, urmat de textul notelor redactate de A. Frenkian. Plasate nu în subsolul paginii, nici în finalul celor 10 cărți, ci după fiecare filozof în parte, notele au fost reproduse integral, nelipsind nici una, dar au intervenit unele modificări, în sensul că s-au eliminat pasajele care conțineau critică de text prea stufoasă, bibliografie nesemnificativă și numeroase repetiții. Cuvintele din limba greacă veche care sunt termeni filozofici strict necesari de a fi cunoscuți au fost transliterate, respectându-se accentul, pentru ca cititorul să le poată pronunța corect.

La actuala ediție, în două volume, am păstrat și vasta bibliografie alcătuită de profesorul Frenkian, cu prea puține renunțări.

Cititorului dornic să cunoască textele filozofilor a căror biografie a scris-o Diogenes, îi recomandăm ediția „*Filozofia greacă până la Platon*, vol. I, 1979; vol. II, partea I și a II-a, 1984, Editura Științifică precum și traducerile integrale din opera lui Platon, în 8 volume, apărute începând din 1978 sub îngrijirea lui Constantin Noica și Petru Creția la aceeași Editură.

ABREVIERILE UTILIZATE ÎN NOTELE EXPLICATIVE

A. M.	*Adversus Mathematicos* de Sextus Empiricus
A. G. Ph.	„Archiv für Geschichte der Philosophie"
C. A. G.	*Commentaria in Aristotelem Graeca*
C. M. G.	*Corpus Medicorum Graecorum*
F. H. G.	*Fragmenta Historicum Graecorum*, 4 vol., ed. I. Müller
F. H. R. P.	*Fontes historiae religionis Persicae*
J. H. S.	*„The Journal of Hellenic Studies"*
P. H.	*Pyrrhoneioi hypotyposeis*, de Sextus Empiricus
P. L.	*Pyrrhoneioi logoi* de Enesidem
P. Ph. F.	*Poetarum Philosophorum Fragmenta*, ed. H. Diels
Qu u. St.	*Quellen und studien zur Geschichte der Mathematik, Astronomie und Physik.*
R. E.	*Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*
R. E. I. E.	„Revue des études indo-européennes"
Rh. Mus.	„Rheinisches Museum"
S. V. F.	*Stoicorum Veterum Fragmenta*, ed. Arnim
T. G. F.	*Tragicorum Graecorum Fragmenta*, ed. Nauck[2].
Vors[5-9]	*Die Fragmente der Vorsokratiker*, vol. I-III, ed. 5-9 (6-9 anastatice), ed. Diels – Kranz

Cartea I

INTRODUCERE[1]

I [1] Unii autori afirmă că studiul filozofiei a început la popoarele străine[2]. Ei susţin că perşii au avut pe magi, babilonenii şi asirienii pe chaldei şi indienii pe gimnosofişti[3]; celţii şi gallii pe aşa-numiţii druizi sau semnotheoi[4], după cum afirma Aristotel în lucrarea *Despre magie*[5] şi Sotion[6] în cartea a douăzeci şi treia a scrierii sale *Succesiunile filozofilor*. De asemenea, ei spun că Mochos[7] a fost fenician, Zamolxis trac, iar Atlas libian. Egiptenii cred că Hefaistos[8] a fost fiul lui Neilos, că el a început filozofia, reprezentanţii ei de frunte fiind preoţii şi profeţii.

II [2] Hefaistos a trăit înainte de Alexandru Macedon cu patruzeci şi opt de mii opt sute şaizeci şi trei de ani, în care timp au avut loc trei sute şaptezeci şi trei de eclipse de soare şi opt sute treizeci şi două de lună[9].

De la magi, dintre care primul a fost persanul Zoroastru, până la cucerirea Troiei au trecut cinci mii de ani, spune Hermodoros platonicianul[10] în cartea sa *Despre matematici*. Xanthos Lidianul[11] însă spune că de la Zoroastru până la expediţia lui Xerxes[12] s-au scurs şase mii de ani[13] şi, după Zoroastru, s-au succedat o mulţime de magi – şi anume: Ostanes, Astrampsychos, Gobryas şi Pazatas[14] – până la cucerirea Persiei de către Alexandru cel Mare.

III [3] Dar aceşti autori uită că realizările pe care ei le atribuie barbarilor aparţin grecilor, cu care începe nu numai filozofia, dar şi însuşi neamul omenesc. De pildă, Musaios s-a născut la Atena, iar Linos la Theba. Se spune că primul, fiul lui Eumolpos[15], a fost cel

dintâi care a compus o teogonie, a construit o sferă și a susținut că toate lucrurile se nasc din unitate și dispar iarăși în unitate. A murit la Faleron și epitaful lui este acesta:

Țărna cea din Faleron pe fiul lui Eumolp cuprinde,
Trupul lui Musaios zace aici îngropat.

Și eumolpizii[16] din Atena își primesc numele de la tatăl lui Musaios.

[4] Linos[17] a fost fiul lui Hermes și al muzei Urania. El a compus un poem despre crearea lumii, drumul soarelui și al lunii, nașterea animalelor și a plantelor. Poemul său începe cu versul:

Fost-a o vreme pe când creșteau cu toate deodată,

și această idee a fost preluată de Anaxagora, care a spus că, la origine, toate lucrurile au fost laolaltă și că pe urmă a venit rațiunea care le-a pus în rânduială. Linos a murit în Eubea, săgetat de Apollo, și iată care este epitaful lui:

Glia aceasta-l primi pe defunctul Linos tebanul,
Muzei Urania fiu, cea cu frumos diadem.

Astfel filozofia începu de la elini și chiar numele ei refuză să fie tradus într-o vorbire străină.

IV [5] Însă cei care atribuie străinilor inventarea filozofiei îl citează pe tracul Orfeu[18], numindu-l filozof și socotindu-l cel mai vechi dintre toți. Dar, ținând seama de ce fel de lucruri a spus despre zei, nu știu dacă acesta poate fi socotit filozof, nici cum să-l numesc pe acela ce se încumetă prin mijlocirea vorbirii să învinuiască pe zei de toată suferința omenească, ba chiar și de faptele rușinoase săvârșite destul de rar de câțiva oameni[19]. Povestea spune că acesta a fost ucis de femei dar, după epitaful aflat la Dion în Macedonia, ar fi fost omorât de trăsnet; epitaful lui glăsuiește astfel:

Muze-ngropară aici pe-Orfeu cel cu lira de aur,
Tracul de Zeus ucis, fulger din cer scăpărând[20].

V [6] Dar susținătorii teoriei că filozofia a început la popoarele străine explică și diferitele forme pe care aceasta le-a luat la fiecare dintre ele. În ceea ce-i privește pe gimnosofiști și druizi, ni se spune că ei își expuneau filozofia lor în formă de enigme, recomandând credincioșilor să respecte pe zei, să nu facă nici un rău și să se deprindă a fi curajoși. În ceea ce-i privește pe gimnosofiști, Cleitarchos, în cartea a douăsprezecea a operei sale, afirmă că aceștia disprețuiau chiar moartea, VI iar despre chaldeeni că se ocupau cu astronomia și cu prezicerea viitorului, pe când magii se îndeletniceau cu adorarea zeilor, cu sacrificii și cu rugăciuni, lăsând să se creadă că numai ei erau ascultați de zei. Ei își arătau părerile despre natura și originea zeilor, care pentru dânșii erau focul, pământul și apa; condamnau folosirea statuilor[21] și mai ales greșeala de a atribui divinităților deosebiri de sex.

[7] Discutau despre dreptate și socoteau că arderea morților este o nelegiuire[22], dar nu considerau o impietate căsătoria cuiva cu mama sau fiica sa, după cum arată Sotion în cartea a douăzeci și treia[23]. Cultivau arta divinației și a prevestirii, declarând că lor li se arătau zeii aievea. Mai mult chiar, spuneau că văzduhul e plin de simulacre care se degajează ca aburii și pătrund în ochii celor cu vederea ascuțită[24] și interziceau podoabele și giuvaerele de aur. Haina le era albă, patul de-a dreptul pe pământ, hrana – legume, brânză și pâine de o proastă calitate; drept baston aveau o trestie, pe care, se zice, o înfigeau în brânză și o luau în modul acesta și o mâncau.

[8] Ei nu cunoșteau magia cea înșelătoare, după cum arată Aristotel în cartea sa *Despre magie*[25] și Deinon în cartea a cincea a *Istoriei* sale[26]. Deinon spune că Zoroastru, tradus exact, înseamnă închinător la stele[27], Hermodor afirmă și el acest lucru[28]. Aristotel, în cartea întâi *Despre filozofie*[29], afirmă că magii sunt mai vechi decât egiptenii; ei cred în două principii: un demon bun și un demon rău, unul numit Zeus sau Oromasdes[30], altul Hades sau Areimanios[31]. Lucrul acesta îl afirmă și Hermip[32] în prima carte *Despre magi* și Eudoxos[33] în *Călătoria împrejurul lumii* și Theopomp[34] în cartea a

opta a *Filipicelor*. [9] Acesta din urmă spune că, după părerea magilor, oamenii vor reînvia și vor fi nemuritori[35] și că lumea va dura prin invocațiile lor. Aceste lucruri le observă și Eudemos din Rhodos[36]. Hecateu[37] povestește că, după părerea magilor, și zeii se nasc. Clearh din Soloi[38], în tratatul său *Despre educație*, spune că și gimnosofiștii se trag din magi. Unii spun că și iudeii sunt de aceeași origine. Pe deasupra, cei care au scris despre magi îl critică pe Herodot. Ei susțin că Xerxes n-ar fi tras cu săgeți în soare, nici n-ar fi pus marea în lanțuri, deoarece, după credința magilor, soarele și marea sunt zei. Era însă firesc ca Xerxes să distrugă statuile zeilor[39].

VII [10] Filozofia egiptenilor, în ceea ce privește zeii și dreptatea, este descrisă așa cum urmează. Egiptenii afirmă că materia este începutul lucrurilor, că pe urmă s-au despărțit din ea cele patru elemente și astfel s-au format tot soiul de viețuitoare. Soarele și luna sunt zeități care poartă, prima, numele de Osiris și, a doua, de Isis[40]; egiptenii folosesc cărăbușul, șarpele, șoimul și alte animale ca simboluri ale divinității, după cum arată Manethon[41] în al său *Rezumat al doctrinelor fizice* și Hecataios[42] în prima carte a operei sale *Despre filozofia egiptenilor*. Egiptenii ridică statui și temple, deoarece nu cunosc chipul adevărat al divinității.

[11] După credința lor, universul a fost creat, e pieritor și e de formă sferică. Stelele sunt de foc și, după cum e potrivit focul în ele, așa se întâmplă toate pe Pământ; Luna se face nevăzută când intră în umbra Pământului[43]; sufletul supraviețuiește morții trupului și trece în alte corpuri[44]; ploaia este pricinuită de o schimbare în atmosferă[45]. După cum arată Hecataios și Aristagoras[46], ei dau explicații naturale și celorlalte fenomene. Au stabilit legi cu privire la justiție, pe care le atribuiau lui Hermes [47], și zeificau animalele care erau folositoare omului. Ei mai pretind că au inventat geometria, astrologia și aritmetica[48]; astfel stau lucrurile cu privire la descoperirile lor.

VIII [12] Pitagora a fost cel dintâi care a întrebuințat termenul de „filozofie" și s-a numit pe el însuși filozof într-o convorbire în Sicyona cu tiranul Leon al sicionienilor sau fliasienilor, după cum îl

prezintă Heracleides din Pont în scrierea sa *Despre femeia leşinată*, spunând că nici un om nu este înţelept, ci numai zeul. Filozofia se numea mai înainte înţelepciune şi cel care o profesa era numit înţelept, pentru a arăta că a ajuns la cel mai înalt grad de perfecţiune sufletească; filozof era însă iubitorul de înţelepciune[49].

IX Înţelepţii se mai numeau şi sofişti, dar nu numai ei, ci şi poeţii. De pildă, Cratinos[50] în *Arhilohii* săi, făcând elogiul lui Homer şi Hesiod, îi numeşte astfel.

[13] Ca înţelepţi erau socotiţi următorii: Thales, Solon, Periandru, Cleobul, Chilon, Bias, Pittacos. La aceştia se adaugă Anacharsis Scitul, Myson din Chene, Ferekyde din Syros, Epimenide din Creta. Unii numără şi pe tiranul Pisistrate. Aceştia deci sunt înţelepţii[51].

X Filozofia însă a avut două începuturi, unul făcut de Anaximandru, altul de Pitagora. Primul a fost discipolul lui Thales, iar pe Pitagora l-a învăţat Ferekyde. De la unul s-a format şcoala numită ionică, deoarece Thales, care fusese învăţătorul lui Anaximandru, era ionian, şi anume din Milet; de la Pitagora purcede şcoala italică, fiindcă el şi-a desfăşurat cea mai mare parte din activitatea lui filozofică în Italia. **[14]** Şcoala ionică se termină cu Clitomah, Hrysip şi Theofrast, iar cea italică ia sfârşit cu Epicur[52]. Lui Thales îi urmă Anaximandru, acestuia Anaximene, după acesta Anaxagora, după Anaxagora Archelaos, iar după acesta Socrate, care introduse în filozofie studiul eticii; după el urmează ceilalţi filozofi socratici şi Platon, fondatorul vechii Academii; după Platon urmară Speusip şi Xenocrate, apoi Polemon, Crantor şi Crates, după care veni Arcesilaos, întemeietorul Academiei mijlocii; după el Lacydes, fondatorul noii Academii, după care urmă Carneade şi apoi Clitomah, şi astfel şirul se încheie cu Clitomah. **[15]** Cu Hrysip, şirul se încheie în felul următor: după Socrate urmează Antistene, după acesta, pe rând, Diogene cinicul, Crates din Theba, Zenon din Cition, Cleante, Hrysip. Un alt şir se încheie cu Theofrast, trecând de la Platon la

Aristotel și de la Aristotel la Theofrast. În felul acesta se sfârșește școala ionică[53].

În școala italică, succesiunea este următoarea: mai întâi Ferekyde, pe urmă Pitagora, apoi fiul său Telauges, apoi unul după altul Xenofanes, Parmenide, Zenon din Elea, Leucip și în fine Democrit, care a avut mulți elevi, printre care Nausiphanes [și Naucydes], cărora le-a urmat Epicur[54].

XI **[16]** Dintre filozofi, unii sunt dogmatici, alții sceptici[55]; toți cei care fac afirmații despre lucruri, considerând că acestea sunt cognoscibile, sunt dogmatici; cei care își suspendă judecata, din convingerea că lucrurile nu pot fi cunoscute, sunt sceptici. Unii dintre filozofi au lăsat scrieri, alții însă n-au scris nimic[56], cum sunt, după unii autori, Socrate, Stilpon, Philippos, Menedem, Pyrrhon, Theodor, Carneade, Bryson; după alții, Pitagora și Ariston din Chios au lăsat doar câteva scrisori. Unii au lăsat o singură scriere, ca Melissos, Parmenide, Anaxagora. Zenon a scris multe opere, și mai multe Xenofanes, Democrit, Aristotel, Epicur, Hrysip, în ordinea crescândă a operelor rămase de la ei.

XII **[17]** Unii dintre filozofi au fost numiți după orașele lor de origine, ca eleații, megarienii, eretrienii și cirenaicii[57]; alții, după locul unde profesau, ca academicii și stoicienii[58]; alții, după o împrejurare oarecare, întâmplătoare, ca peripateticienii[59] și după o poreclă batjocoritoare, ca cinicii[60]; alții, după dispoziția lor sufletească, ca eudemonienii[61]; alții, după părerea lor, ca filaleteenii (iubitori de adevăr), combativii și analogiștii[62]; unii după profesorii lor, ca socraticii, epicurienii și alții[63]. Unii, fiindcă se ocupă cu cercetări despre natură, sunt numiți fizicieni, iar alții, prin faptul că studiază moravurile, sunt numiți eticieni; cei care se ocupă cu subtilitățile de vorbire se cheamă dialecticieni[64].

XIII **[18]** Filozofia are trei părți: fizica, etica și dialectica[65]. Fizica este partea ce se ocupă de univers și de tot ce cuprinde el; etica e partea care tratează despre viață și despre toate câte sunt în raport cu noi; dialectica se ocupă cu raționamentele din cuprinsul celor două

discipline precedente. Fizica a înflorit până pe vremea lui Archelaos; etica, după cum am văzut mai înainte, a fost creată de Socrate, iar dialectica a început cu Zenon din Elea[66]. În etică au fost zece şcoli: academică, cirenaică, eliacă[67], megariană, cinică, eretriană, dialectică, peripateticiană, stoiciană şi epicuriană.

[19] Fondatorii acestor şcoli au fost: al vechii Academii, Platon; al Academiei mijlocii, Arcesilaos; al noii Academii, Lacydes; al şcolii cirenaice, Aristip din Cyrene; al celei eliace, Fedon din Elis; al şcolii megariene, Eucleides din Megara[68]; al şcolii cinice, Antistene din Atena; al şcolii eretriene, Menedem din Eretria[69]; al şcolii dialectice, Clitomah din Cartagina; al şcolii peripateticiene, Aristotel din Stagira; al celei stoiciene, Zenon din Cition[70], iar şcoala epicuriană e numită astfel de la Epicur însuşi.

Hippobotos, în opera sa *Despre sectele filozofice*[71], afirmă că sunt nouă secte şi direcţii filozofice: prima e cea megariană, a doua cea eretriană, a treia cea cirenaică, a patra cea epicuriană, a cincea cea anniceriană[72], a şasea cea theodoriană[73], a şaptea cea zenoniană şi stoiciană, a opta e vechea Academie, a noua cea peripateticiană. **[20]** El trece peste şcoala cinică, peste cea eleiacă şi peste cea dialectică. Cât despre şcoala pyrrhoniană, părerile adepţilor ei sunt aşa de neclare, încât cei mai mulţi n-o acceptă ca o sectă; unii afirmă că, în unele privinţe, poate fi recunoscută ca o şcoală, iar în altele nu. Se pare totuşi că este o şcoală. Într-adevăr, noi folosim acest termen pentru cei care, în atitudinea lor faţă de datele simţurilor, urmează sau par a urma un anumit principiu; şi pe acest motiv am fi îndreptăţiţi să numim scepticismul o şcoală. Dacă însă prin şcoală filozofică înţelegem ataşamentul faţă de un corp de doctrine consecvente, denumirea de şcoală n-ar mai fi posibilă pentru sceptici, deoarece nu au opinii precise.

Iată ce am avut de spus despre originile filozofiei, despre succesiunea filozofilor, despre părţile filozofiei şi despre şcolile filozofice[74].

XIV [21] Mai e de spus încă ceva: nu cu mult în urmă a fost introdusă școala eclectică de către Potamon din Alexandria[75], care a făcut o alegere din opiniile tuturor școlilor. El e de părere, după cum arată în opera sa *Elemente de filozofie,* că criteriile adevărului sunt: primul, rațiunea conducătoare[76] de care este produsă judecata; al doilea, mijlocul întrebuințat, de exemplu reprezentarea cea mai limpede[77]. Principiile tuturor lucrurilor sunt materia și cauza făuritoare, calitatea și locul, adică din ce și de către cine a fost făcut un lucru, în ce fel și unde[78]. Iar țelul spre care, după el, se îndreaptă toate lucrurile este o viață desăvârșită, pentru a cărei realizare sunt necesare satisfacerea trebuințelor naturale ale trupului și bunurile exterioare[79].

Iar acum să trecem la filozofii înșiși și să vorbim, în primul rând, despre Thales.

NOTE

[1] Opera lui Diogenes Laertios se împarte în carte, capitol, secțiune și paragraf. De obicei se citează numai cartea (în cifre romane) și paragraful (în cifre arabe). Prin urmare, VIII, 15 este egal cu cartea a VIII-a, paragraful 15. În cadrul notelor explicative, trimiterile la note fără indicarea cărții se referă la cele din interiorul cărții căreia aparțin.

[2] La începutul operei sale, Diogenes Laertios – sau izvorul său – pune importanta problemă a influenței Orientului asupra filozofiei grecești. Primii înțelepți greci dinainte de Socrate, precum și Platon și Aristotel, nu știu și nu spun nimic (primii, din cele ce știm din fragmentele care ne-au rămas de la ei) despre o influență a popoarelor străine („*bárbaroi*" fără sens peiorativ) asupra grecilor. Un autor din secolul al III-lea î.Chr., Hecataios din Abdera, tratează pentru prima dată despre originea orientală a filozofiei grecești iar de la el încoace grecii insistă tot mai mult asupra acestei influențe, punând o adevărată pasiune în a arăta că toată filozofia greacă provine din Orient. Acesta este și rezultatul la care ajunge și Theodor Hopfner într-un studiu asupra întregii chestiuni: *Orient und griechische Philosophie,* în „Beihefte zum Alten Orient", Heft 4, Leipzig, 1925. În secolul al XVIII-lea, în entuziasmul descifrării vechilor scrieri și al cunoașterii vechilor civilizații orientale, autori ca E. Creuzer, E. Röth, A. Gladisch, L. von Schröder au subliniat și ei influența Orientului, bazați însă pe analogii destul de superficiale. Pe primul care s-a ocupat de domeniul religios l-a

atacat Chr. A. Lobrek, iar pe ceilalţi Constantin Ritter şi Eduard Zeller, care au susţinut originalitatea filozofiei greceşti şi netemeinicia argumentelor lui Röth şi Gladisch în forma în care erau prezentate. Părerii lui Ritter şi Zeller s-a raliat şi John Burnet, istoric al filozofiei greceşti. Susţinători cu argumente mai solide ai influenţei Orientului au fost în timpurile mai noi, dintre cercetătorii istoriei gândirii antice, R. Garbe, Franz Cumont, Robert Eisler. N-au lipsit nici savanţi care au susţinut că influenţa a fost din partea grecilor asupra popoarelor orientale, mai ales asupra Indiei. Printre aceştia se numără Silvain Lévi şi Goblet d'Alviella. Desigur, chestiunea este foarte complexă şi trebuie cercetată această influenţă în detaliu, în loc şi timp, şi asupra unor probleme speciale.

Revenind la Diogenes Laertios, vedem că, mai departe, în opera sa (I, 3 şi urm.) el este de partea acelora care afirmă originalitatea grecilor faţă de Orient. Nu putem şti cu certitudine dacă această idee este personală. Noi credem că ea provine de la izvorul său, care este – direct sau indirect – Sotion, cu ale sale *Succesiuni ale filozofilor.* Într-adevăr, acesta, în ultima carte a operei sale, trata despre filozofia „barbarilor", adică a popoarelor orientale. În introducerea lui Diogenes, care cuprinde 21 de paragrafe din cartea I, Sotion este citat de două ori, iar succesiunea filozofilor pe care Diogenes o dă în această introducere a sa (I, 13-15) este conformă cu cea a lui Sotion, aşa cum a fost ea reconstituită.

[3] *Gimnosofişti* (adică „înţelepţii care umblă goi") – asceţi indieni, mistici, în primul rând *yogini.* Ei revin foarte des în textele greceşti şi latineşti care se ocupă de India.

[4] *Semnotheoi,* la celţi şi galli, preoţii „venerabili ca zeii".

[5] Lucrare apocrifă atribuită lui Aristotel. V. Rose, în culegerea sa de fragmente ale lui Aristotel (în *Aristotelis opera,* ed. Acad. Reg. Borussica, vol. V, Berlin, 1831, p. 1749), ne-dă cinci fragmente (nr. 27-31), dintre care trei din Diogenes Laertios.

[6] Cu privire la Sotion, Diogenes citează în acest *Prooemium* al său de două ori cartea a 23-a a *Succesiunilor* lui Sotion.

[7] Manuscrisele lui *Diogenes Laertios* au numele *Ochos.* Este în afară de orice îndoială că trebuie citit Mochos, despre care se spune că era fenician şi că a formulat teoria atomistă înaintea lui Leucip şi Democrit, cel puţin după spusele autorilor greci, ceea ce este destul de îndoielnic.

[8] *Hefaistos,* numele grec al zeului egiptean Ptah din Memfis, pe care textul faimos al inscripţiei faraonului Shabaka îl identifică cu o serie de zei primitivi, şi în primul rând cu Nun, zeul primordial al oceanului ceresc. Ptah este un zeu cosmogonic la egipteni, calitate care lipseşte în figura lui Hefaistos grec (*inscr. lui Shabaka,* B, linia 50).

[9] În numărul de ani 48 863 de la Hefaistos-Ptah şi până la Alexandru Macedon avem o perioadă astronomică al cărei sens nu-l putem determina mai de aproape. Menţiunea numărului de 373 de eclipse de soare şi 832 de lună ne arată că este vorba de acele perioade în care se presupune că toţi aştrii se întorceau la poziţiile lor iniţiale

de pornire şi începea o nouă perioadă cosmică. Cu privire la anul cel mare „în concepţia anticilor", P. Tannery, *Mémoires scientifiques*, vol. II, Toulouse-Paris, 1912, p. 358-363. Grecii cunoşteau o perioadă de 223 de revoluţii ale lunii (18 ani şi 6 luni), în care timp toate eclipsele de soare şi de lună se repetau la intervale fixe.

[10] *Hermodoros din Siracuza*, filozof, discipol al lui Platon: face parte din generaţia veche a filozofilor din Academie. A scris şi o operă biografică despre Platon.

[11] *Xanthos Lidianul*, istoric din secolul al V-lea î.Chr. A scris o istorie a Lidiei, intitulată *Lydiká*, din care avem numai fragmente.

[12] Expediţia lui Xerxes, regele Persiei, împotriva Greciei continentale a avut loc în anul 480-479 î.Chr.

[13] Perioada cosmică de 12 000 de ani este binecunoscută într-una din tradiţiile zoroastrismului, în care cea de 6 000 de ani se încadrează ca timpul unei jumătăţi de perioade cosmice (vezi mai sus n. 9).

[14] Nume care se mai întâlnesc în literatura magică şi alchimică grecească, despre care însă nu se ştie mare lucru.

[15] *Musaios*, fiul lui Eumolpos din Atena, poet legendar şi teolog.

[16] *Eumolpizi*, familie din Atena care îndeplinea funcţii sacerdotale la misteriile din Eleusis.

[17] *Linos*, poet legendar, socotit că ar fi trăit înaintea lui Homer. Nici prin legendă nu se ştie mare lucru despre el.

[18] Religia orfică pune cercetătorului culturii greceşti probleme dintre cele mai complexe. Cultul orfic îşi are începutul din jumătatea a doua a secolului al VII-lea î.Chr., când un fel de preoţi purificatori circulă în Grecia (*orpheotelestai*), iniţiatori în tainele orfismului, şi *argytai*, preoţi rătăcitori. Fondatorul religios Orfeu este un personaj legendar care ar fi luat parte la expediţia argonauţilor, ai cărei eroi sunt cu o generaţie mai vârstnici decât eroii care au luat parte la cucerirea Troiei. Deci Orfeu ar fi trăit în secolul al XIII-lea î.Chr. Nici epopeele homerice însă şi nici Hesiod nu cunosc orfismul, astfel încât religia orfică, născută în secolul al VII-lea î.Chr., a fost atribuită personajului mitic proiectat în secolul al XIII-lea î.Chr. Până în secolul al V-lea î.Chr., grecii par a nu cunoaşte originea tracă a lui Orfeu. Abia în secolele următoare, Orfeu este socotit trac. Numeroase texte care vorbesc de doctrina orfică, ni s-au păstrat. Majoritatea însă sunt destul de tardive (secolele al II-lea şi urm. d.Chr.) deşi conţin şi elemente vechi ale orfismului primitiv, amestecate cu orfismul evoluat din timpul neoplatonicienilor. Orfismul susţine o concepţie mistică dualistă asupra sufletului omenesc. Omul este o fiinţă având o natură dublă, divină (sufletul) şi titanică (corpul), întrucât el s-a născut din cenuşa titanilor ucişi de trăsnetul lui Zeus, titani care mâncaseră pe zeul Dionysos-Zagreus. De aici elementul divin din om. Orfismul susţine transmigraţia sufletului prin diverse corpuri de animale şi plante, pentru ispăşirea păcatelor săvârşite de fiinţa umană. Fragmentele literaturii orfice au fost culese de Otto Kern, *Orphicorum Fragmenta*, Berlin, 1922; vezi şi Diels-Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*[5], I, 1935, p. 1-20. Konrad Ziegler, în Pauly-Wissowa-Kroll, *Real-*

Encyclopädie der class. Altert. a scris două articole cu note informative imense, s.v. *Orphische Dichtung* şi *Orphismus*.

Curentul mistic-religios al orfismului a avut o mare influenţă asupra filozofiei greceşti, în primul rând asupra pitagorismului şi a platonismului.

[19] De obicei, Homer şi Hesiod sunt acuzaţi de a fi atribuit fapte ruşinoase zeilor: furturi, adultere, înşelăciuni, după cum vom vedea la Xenofanes. Teologii primitivi însă, în general, vorbesc de mituri şi legende monstruoase cu privire la zei.

[20] Vezi *Anthologia Palatina*, VII, 616.

[21] Perşii nu atribuiau formă umană zeilor lor (afară de Mithras, zeu solar, care mai târziu apare în formă umană). Divinităţile persane sunt elemente ale naturii, în primul rând focul. De aici interdicţia de a face statui zeilor, antipatia perşilor faţă de egipteni şi simpatia faţă de evrei.

[22] Incinerarea este o nelegiuire pentru perşi, întrucât contactul cadavrului cu focul aduce o întinare a acestuia, care e de natură divină. Tot din aceeaşi teamă, perşii interziceau înhumarea cadavrului, spre a nu mânji pământul sau apa, alte elemente divine. De aceea ei expuneau cadavrul pe turnuri sau locuri înalte şi îl lăsau să fie sfâşiat de păsări şi animale de pradă.

[23] Textele greco-latine vorbesc foarte mult despre căsătoriile incestuoase la perşi.

[24] Aici autorul din care se inspiră Diogenes Laertios pare a-şi aminti de teoria simulacrelor din doctrinele lui Democrit şi Epicur.

[25] Vezi mai sus, n. 5.

[26] Deinon din Colofon a scris o istorie a perşilor în mai multe cărţi.

[27] Etimologia este fantezistă, bazată pe principiul etimologiilor populare. Numele fondatorului religiei în *Zend-Avesta* este Zarathuštra. S-au dat diverse etimologii persane.

[28] Vezi mai sus, n. 10.

[29] Lucrarea *Despre filozofie*, în trei cărţi, a lui Aristotel, pierdută în afară de mici fragmente, este foarte importantă, reprezentând trecerea de la Aristotel platonizant la Aristotel propriu-zis. Ea aparţine epocii de la Assos (vezi Werner Jaeger, *Aristoteles, Grundlegung einer Geschichte seiner Entwicklung*, Berlin, 1923.

[30] Numele în *Zend-Avesta* este Ahura Mazda, zeul suprem al perşilor, identificat de Herodot, într-un text celebru (I, 131), cu Zeus şi cerul. Numele acesta se găseşte şi în inscripţiile Ahemenizilor de la Behistun şi Persepolis (inscripţia lui Darius I). Numele grec vine de la numele contractat în pehlevi: Ohrmazd. Acesta este zeul suprem al binelui.

[31] Numele în *Zend-Avesta* este Añgra Mainyu; în pehlevi contras în Ahriman, de unde denumirea greacă. El este demonul răului. Religia zoroastrică sau mazdeistă, cum i se mai zice, este net dualistă.

[32] *Hermip din Smyrna*, autorul lucrării masive *Vieţile* (sfârşitul secolului III î.Chr.).

[33] *Eudoxos din Rhodos*, istoric din secolul al II-lea î.Chr.

[34] *Theopomp din Chios*, istoric grec din secolul al IV-lea î.Chr. În istoriile sale ne dă importante informații despre religia persă. Cf. Plutarh, *De Iside et Osiride*, 46 (*FHRP*, p. 48 și urm.).

[35] Religia zoroastrică admite învierea morților și a influențat în această privință dogma creștină.

[36] *Eudemos din Rhodos*, discipol al lui Aristotel și istoric al științelor și al religiei. A scris *Istoria aritmeticii* într-o carte (*Diogenes Laertios*, V, 50), *Istoria geometriei* în patru cărți (*Diogenes Laertios*, V, 49) și *Istoria astronomiei* în șase cărți (*Diogenes Laertios*, V, 50). Aceste titluri s-au rătăcit în catalogul scrierilor lui Theofrast de la *Diogenes Laertios*, V, 49-50.

[37] *Hecateu din Milet* – erudit istoric și geograf, anterior lui Herodot (secolul al V-lea î.Chr.). Descrierea lumii mediteraneene făcută de el era mult folosită de greci.

[38] *Clearh din Soloi* (Cilicia) – peripatetician; a scris *Bioi*. Extrase, la Athenaios. Dă informații din științele naturii, din etică etc.

[39] Povestea cu săgețile aruncate spre soare și încătușarea Hellespontului de către Xerxes se găsește la Herodot, VII, 35. Despre distrugerea statuilor și a templelor grecești de același Xerxes, vezi de asemenea Herodot.

[40] *Osiris* a fost, în mod primordial, zeu vegetativ, Nilul fecundant al țarinii egiptene, apoi zeul vestului, al împărăției morților. Prin sincretismul religios caracteristic egiptenilor, el este identificat și cu Ra, zeul solar. Isis este sora și soția lui. El a făcut parte și din Eneada heliopolitană:

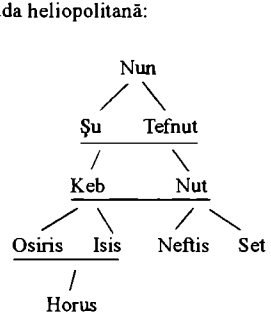

(Vezi legendele despre creație și interpretarea lor la M. E. Matie, *Miturile Egiptului antic*, București, Edit. de stat, 1958, p. 26 și 91).

[41] *Manethon*, preot egiptean (secolul al III-lea î.Chr.); a scris istoria Egiptului în greceşte, izvor important pentru succesiunea dinastiilor egiptene din timpul celor trei regate (vechi, mediu, nou), deși nu avem de la dânsul decât fragmente.

[42] *Hecataios din Abdera*, secolul al III-lea î.Chr. (a nu-l confunda cu Hecateu din Milet din secolul al V-lea î.Chr.) – unul dintre primii care a susținut cu tărie, în literatura greacă, originea orientală a filozofiei grecești.

[43] Egiptenii vechi, înainte de greci, n-au putut cunoaşte cauza adevărată a eclipselor de lună, în timpul cărora de altfel ea nu devine complet invizibilă. Primul dintre greci care a descoperit şi a exprimat cauza adevărată a eclipselor este Anaxagora din Clazomene (secolul al V-lea î.Chr.).

[44] Şi Herodot (II, 123) afirmă că egiptenii credeau în transmigrarea sufletului, ceea ce, de altfel, este eronat, întrucât textele egiptene nu cunosc aşa ceva. După egipteni, sufletul putea să-şi însufleţească temporar mumia – credinţă care a dus, de altfel, la mumificarea cadavrului – sau să animeze, în treacăt, statui asemănătoare cu defunctul. Orfismul şi pitagorismul au introdus transmigraţiunea ca o credinţă în anumite cercuri greceşti şi în filozofie. Platon a fost un adept înflăcărat al acestei doctrine, pe când Aristotel a respins-o.

[45] În Egipt nu plouă în general. Numai în delta Nilului se întâmplă să plouă, dar foarte rar.

[46] *Hecataios din Abdera*, vezi nn. 2 şi 42; *Aristagoras*, istoric din a doua jumătate a secolului al II-lea î.Chr., care scrie despre Egipt.

[47] Acest *Hermes* este *Thoth* al egiptenilor, care era socotit că ar fi un ibis. Zeu al culturii, al scrierii, al civilizaţiei, Hermes-Thoth – sub numele de Trismegistos – este luat, la finele epocii ptolemaice şi în epoca imperială, drept autorul unor cărţi cu caracter religios, numite hermetice, şi care ni s-au păstrat în mare parte.

[48] Afirmaţii de a fi inventat diverse discipline şi adevăruri ştiinţifice sunt făcute cu destulă uşurinţă de greci, după bunul plac al fiecăruia.

[49] *Sophós* este înţeleptul, adjectiv şi adjectiv substantivat. *Phsilósophos* este mai întâi adjectiv şi înseamnă „iubitor de înţelepciune". Cuvântul se întâlneşte pentru prima dată în literatura greacă ce ni s-a păstrat la Heraclit din Efes, fragment 35 (Diels-Kranz[5]), unde are valoare pură de adjectiv. Alţii revendică pentru Socrate cinstea de fi întrebuinţat din modestie termenul „prieten al înţelepciunii" în locul termenului pretenţios *sophós* („înţelept").

[50] *Cratinos*, poet comic din Atena, contemporan cu Aristofan, deci din comedia veche.

[51] Despre cei şapte înţelepţi, Diogenes Laertios vorbeşte mai departe în mod mai amplu, în I, 40 şi urm., unde se dau mai multe liste de şapte înţelepţi, după diferiţi autori. Dacă se adună toate numele din diversele liste, ies vreo 40, în loc de cei şapte înţelepţi. Unele nume revin în toate listele, ca Thales, Solon etc.

[52] Succesiunea filozofilor pe cele două mari şcoli – ionică şi italică – este luată de Diogenes Laertios de la Sotion.

[53] *Şcoala ionică*, după Socrate, se trifurcă în *Academia*, *Stoa* (care continuă pe cinici) şi *Lyceul* lui Aristotel şi se termină cu Clitomah (scolarh al Academiei între 129-128 şi 110-109 î.Chr.), Hrysip (n. 281-278, m. 208-205 î.Chr.) şi Theofrast (scolarh al Lyceului de la 322-321 până la 288-286).

[54] *Şcoala italică* porneşte de la Pitagora şi sfârşeşte cu Epicur (n. 341, m. 271-270). Cum Sotion şi-a scris opera despre *Succesiunile filozofilor* către 200 şi 170

î.Chr., se pare că el sfârșea *Succesiunile* sale cu Hrysip, Theofrast și Epicur. Numai Clitomah este cu peste 50 de ani mai tânăr ca Sotion. Deci s-ar părea că pentru Academie un alt autor l-a completat pe Sotion, iar acel autor a fost izvorul lui Diogenes Laertios.

[55] Scepticii sunt numiți de Diogenes Laertios *ephectikoi* și înseamnă „cei ce se abțin de a se pronunța într-un sens, decât în sens contrar", deci „cei ce-și suspendă judecata".

[56] În cele ce urmează, Diogenes Laertios dă o serie de clasificări ale filozofiei și ale filozofilor după diverse criterii. Ceva mai sus, filozofia era împărțită în dogmatică și sceptică. Aici filozofii sunt clasificați după numărul operelor scrise de ei.

[57] Clasificările continuă după diverse criterii. Aici filozofii și școlile lor sunt numite după orașele unde s-au născut creatorii lor și unde au profesat. Se dau patru nume de școli drept exemplu, nu exhaustiv.

[58] Clasificarea după locul exercitării: *Platon* fondase școala sa în districtul consacrat eroului Academos. *Stoicienii* își țineau cursurile în galeria acoperită, ornată cu picturile lui Polignot, denumită *Stoa poikile*.

[59] *Peripateticienii* își țineau prelegerile plimbându-se (grec. *peripatein* „a se plimba") aceasta numai la începutul școlii.

[60] Nu se știe exact de unde vine numele de *cinic:* mai întâi de la gimnaziul Cynosarges, unde Antistene își propovăduia învățătura; mai apoi în derâdere de la nerușinarea câinească pe care o etalau adepții școlii.

[61] Pe grecește, *eudaimonia* înseamnă „fericire".

[62] *Combativii* sunt cei ce se lansează în polemici, cum erau megarienii; analogiștii sunt cei ce pun bază pe deducții analogice. Nu știm mai precis la cine se referă Diogenes Laertios.

[63] Altă clasificare după numele fondatorului unei orientări filozofice.

[64] O altă clasificare este aceea în naturaliști (gr. *pshysikoi*), moraliști și „dialecticieni". Diogenes Laertios nu se referă aici la dialectică în accepția ei heracliteeană, la faptul că totul există și în același timp nu există, totul curge și se transformă necontenit, apare și dispare pe baza luptei contrariilor. Prin dialectică, Diogenes Laertios înțelege pur și simplu „arta de a vorbi, prin care combatem sau susținem o temă cu ajutorul întrebărilor și răspunsurilor celor ce discută" (III, 48 și 87), adică în sensul ei cel mai răspândit în antichitate, și anume arta de a ajunge la adevăr descoperind contraziceri în raționamentul adversarului și biruind aceste contraziceri.

[65] Diviziunea în trei părți a filozofiei pare a proveni de la Xenocrate, al treilea scolarh al Academiei, și devine clasică pentru timpurile următoare. Aristotel împărțea filozofia în teoretică și practică. Platon adăuga și o a treia parte: făuritoare (grec *poietiké*). La stoicieni, filozofia se împarte în logică, fizică și etică; la epicurieni, în canonică, fizică și etică. Diogenes Laertios, în textul de față, denumește logica *dialectikón*.

[66] E interesant faptul că aici Zenon din Elea, cel cu aporiile mişcării şi ale continuităţii, este socotit creatorul dialecticii. Prin aporiile sale, prin care căuta să dovedească aspectul contradictoriu al mişcării, în pofida concluziilor sale metafizice, Zenon a jucat un rol pozitiv în dezvoltarea dialecticii antice, căci a scos în evidenţă necesitatea exprimării în noţiuni logice a caracterului dialectic contradictoriu al proceselor obiective ale mişcării şi dezvoltării.

[67] *Şcoala eliacă*, şcoala din Elis, fondată de Phaidon, discipolul lui Socrate şi continuată de Menedem, care a mutat-o la el acasă, în Eretria. De aceea această şcoală, de altfel puţin originală şi de minimă importanţă, se numeşte şi şcoala din *Elis-Eretria*.

[68] *Eucleides din Megara*, discipol al lui Socrate. Omonimul său, Euclid din Alexandria, matematicianul de seamă care a scris *Elemente de geometrie* în 13 cărţi, e cu un secol mai tânăr decât filozoful socratic.

[69] Vezi mai sus, n. 67.

[70] *Cition*, oraş din Cypru din jumătatea feniciană a insulei. De aceea Zenon, fondatorul şcolii stoiciene, este adesea denumit „fenicianul".

[71] *Hippobotos*, autorul scrierii *Despre sectele filozofilor* este des citat în lucrare.

[72] După numele lui *Anniceris*, filozof din şcoala hedonistă a lui Aristip.

[73] *Theodor*, zis şi Ateul, filozof din şcoala hedonistă.

[74] Această formulă de închidere a unei expuneri se întâlneşte foarte des la Diogenes Laertios (vezi I, § 11 fin. şi *passim*).

[75] *Potamon din Alexandria* pare contemporan cu Augustus (deci secolul I î.Chr.). Dacă Diogenes Laertios vorbeşte despre „puţin înaintea noastră", acest lucru este luat de la izvorul său, cu modul mecanic de a proceda care-l caracterizează pe biograful nostru. În orice caz, expunerea şcolii eclectice a lui Potamon este o piesă adăugată şi nu intră organic în ansamblul anterior, ci face impresia de corp străin.

[76] *Raţiunea conducătoare* (gr. *to hegemonikón*) – corespondentul stoician al raţiunii, *noûs*, de la Platon şi Aristotel. Dar cum raţiunea la stoicieni este materială, fiind foc pur, *pýr*, sau aer cald, *pneúma*, fondatorii şcolii au ales termenul *hegemonikón* (lat. *principale*) spre a nu se face nici un fel de confuzie cu raţiunea imaterială a platonicienilor şi aristotelicienilor.

[77] Cuvântul grec pe care l-am tradus cu „reprezentare" este *phantasia*, fiind şi el un termen tehnic stoician. Reprezentarea este o amprentă lăsată de senzaţie în suflet. Vezi despre acestea cartea a VII-a, cap. I şi urm.

[78] Aici materia, cauza eficientă, calitatea, locul sunt categorii aristotelice.

[79] Şi aici avem idei luate de la doctrina etică a lui Aristotel. După acesta, virtutea singură nu poate da omului fericirea, cum pretindeau că e posibil stoicienii, ci omul are nevoie de un minim de bunuri exterioare pentru a fi fericit. Deci frumuseţea, sănătatea, avuţia nu sunt lucruri cu totul indiferente pentru fericirea omenească, după cum afirmau stoicienii.

CAPITOLUL I

THALES[1]
(640-562 î.Chr.)

I [22] Herodot, Duris[2] şi Democrit sunt de acord că Thales era fiul lui Examyes şi al Cleobulinei, că aparţinea familiei Thelizilor, fenicieni[3] dintre cei mai nobili urmaşi ai lui Agenor şi Cadmos[4]. «El era unul dintre cei şapte înţelepţi»[5], după cum ne informează Platon[6]. A fost primul bărbat căruia i s-a dat numele de înţelept, pe vremea când la Atena era arhonte Damasias[7] şi când s-a dat denumirea tuturor „celor şapte înţelepţi", aşa cum spune Demetrios din Faleron în *Lista arhonţilor*[8]. I s-a dat cetăţenia la Milet, când a venit acolo împreună cu Neileos, care fusese exilat din Fenicia. Cei mai mulţi scriitori spun că era de fel din Milet şi dintr-o familie ilustră[9].

II [23] După ce desfăşoară o activitate politică, se apucă de studiul naturii. Unii spun că n-a lăsat în urmă nici o scriere[10], căci *Astronomia nautică*, atribuită lui, se zice că-i a lui Phocos din Samos[11]. Callimah[12] îl cunoaşte ca descoperitor al Ursei mici[13]; el se exprimă astfel în iambii săi:

> Mai întâi statornicit-a el acele stele
> Numite „Car"[14], pe mări călăuzind fenicienii.

După alţii însă, el a compus numai două scrieri: una *Despre solstiţiu* şi alta *Despre echinoxuri*, socotind că celelalte probleme nu pot fi înţelese[15]. Se pare, după unii, că el, cel dântâi, s-a ocupat cu astronomia, cu prezicerea eclipselor de soare şi cu fixarea solstiţiilor, după cum spune Eudemos în a sa *Istorie a astronomiei*[16]. Prin aceasta şi-a câştigat admiraţia lui Xenofanes şi a lui Herodot[17] şi a atras asupra sa atenţia lui Heraclit şi a lui Democrit[18].

III [24] Unii, printre care poetul Choirilos[19], afirmă că el, cel dântâi, a susţinut nemurirea sufletului. Tot el, pentru prima dată, ar fi stabilit drumul soarelui de la solstiţiu la solstiţiu şi, după relatarea unora, a declarat cel dintâi că mărimea soarelui este a şaptea suta douăzecea parte «din cercul solar şi tot atâta a lunii» din cercul[20] lunar. El a fost şi primul care a numit ultima zi a lunii ziua a treizecea[21] şi, după spusa unora, primul care a discutat probleme de fizică.

Aristotel şi Hippias afirmă că Thales atribuia un suflet şi lucrurilor neînsufleţite, dovedind acest lucru prin piatra magnetică şi chihlimbar[22]. Pamphile[23] spune că Thales a învăţat geometria de la egipteni şi că el a înscris pentru prima dată un triunghi dreptunghic într-un cerc[24], cu care prilej a jertfit un bou. [25] Alţii însă, printre care şi matematicianul Apollodoros[25], pun această descoperire pe seama lui Pitagora. (Acesta a înlesnit foarte mult descoperirile pe care Callimah, în *Iambii* săi[26], le atribuie frigianului Euphorbos, de pildă triunghiurile scalene şi toate cele ce ţin de geometria teoretică).

Se pare că Thales a avut şi meritul de a fi dat soluţii foarte bune şi în problemele politice. Astfel, atunci când Cresus a trimis soli milesienilor, oferindu-le să încheie o alianţă cu ei, Thales a împiedicat acest lucru, iar după biruinţa lui Cyrus, faptul acesta s-a dovedit a fi fost salvarea statului[27]. El însuşi afirmă însă, după cum relatează Heracleides[28], că a trăit izolat, ca simplu particular, departe de treburile statului.

IV [26] Unii spun că s-a căsătorit şi a avut un fiu, pe Cybisthos; alţii însă afirmă că a rămas neînsurat şi a adoptat pe fiul surorii sale, iar când era întrebat de ce nu are copii, el răspundea: „Pentru că iubesc copiii". Se povesteşte că, atunci când mama sa încerca să-l silească să se însoare, el îi răspundea că nu e încă timpul, iar când nu mai era în floarea tinereţii, la insistenţele mamei sale, el răspunse că a trecut timpul.

V Hieronymos din Rhodos[29], în cartea a doua a operei sale *Note împrăştiate*, relatează că Thales, voind să arate cât de uşor e să ajungi

bogat și prevăzând că se anunța o recoltă bogată de măslini, închirie toate teascurile de untdelemn și câștigă astfel o sumedenie de bani[30].

VI [27] Doctrina lui era că apa este începutul tuturor lucrurilor[31] și că lumea e însuflețită și plină de zei[32]. Se zice că el a descoperit anotimpurile și că a împărțit anul în trei sute șaizeci și cinci de zile[33].

N-a avut nici un profesor; s-a dus doar în Egipt și a stat câtva timp în apropierea preoților de acolo. Hieronymos spune că Thales a măsurat piramidele după umbra lor, observându-le în momentul când umbra noastră are aceeași lungime ca și noi înșine[34]. După Minyes[35], el a trăit în strânse legături cu Thrasybulos, tiranul din Milet.

VII Binecunoscuta poveste a trepiedului[36] găsit de pescari și trimis rând pe rând înțelepților de către poporul din Milet [28] sună așa: Câțiva tineri ionieni cumpăraseră o plasă de la niște pescari milesieni și, scoțând din apă un trepied, se iscă între ei o ceartă, care ținu până ce milesienii trimiseră soli la Delfi și zeul dădu următorul oracol:

> Tu, vlăstar din Milet, lui Phoibos îi faci întrebare:
> Cine să fie stăpân trepiedului ? Zeu-ți răspunde:
> Cel ce s-arată-ntre voi întâiul în înțelepciune.

În consecință, ei îl dau lui Thales, acesta altuia și așa mai departe până la Solon, acesta însă declară că zeul este cel mai înțelept și trimise trepiedul la Delfi. Callimah, în *Iambii* săi, istorisește altfel povestea, inspirându-se din Maiandrios din Milet. După el, un oarecare Bathycles, arcadian, lăsă la moartea lui o cupă, cu recomandarea ca urmașii lui „s-o dea aceluia care a fost cel mai de folos prin înțelepciunea sa". Cupa fu dată lui Thales și, după ce făcu înconjurul înțelepților, ajunse iarăși la Thales [29], iar acesta o trimise lui Apollo din Didyma[37], cu această dedicație, după cum ne spune Callimah:

> Thales mă-nchină acum acelui ce poartă de grijă
> Neamului lui Neleu; fost-am de două ori dar[38].

lar dedicaţia în proză sună astfel: „Thales din Milot, fiul lui Examyes, aduce lui Apollon Delfinios acest dar, pe care l-a primit de două ori de la elini". Acela care a dus cupa de la un înţelept la altul, fiul lui Bathycles, se numea Thyrion, după cum spun Eleusis în scrierea sa *Despre Ahile* şi Alexon din Myndos în cartea a noua a *Legendelor.*

Dar Eudoxos din Cnidos şi Euanthes din Milet ne informează că unul dintre prietenii lui Cresus primi de la rege un potir de aur pentru ca să-l dea celui mai înţelept dintre elini **[30]** şi că acela îl dădu lui Thales; apoi, de la acesta, potirul trecu de la un înţelept la altul până ce ajunse la Chilon, care puse această întrebare lui Apollo Pythicul: „Cine-i mai înţelept ca mine?". Acela îi răspunse că Myson, despre care vom vorbi[39]. (Eudoxos şi adepţii lui îl pun pe Myson printre cei şapte înţelepţi în locul lui Cleobul, iar Platon[40] în locul lui Periandru.) Iată textual prorocirea lui Apollo Pythicul:

> Află că-i unul Myson în Oita, la Chenai, cu multă
> Minte, mai ager'nespus decât cea ce-ţi fu hărăzită.

Aceasta fu dată ca răspuns la întrebarea pusă de Anacharsis. Dimpotrivă, Daimachos platonicianul şi Clearh pretind că această cupă fu trimisă de Cresus lui Pittacos şi trecu de-a rândul pe la toţi înţelepţii.

Andron, în lucrarea sa *Trepiedul,* povesteşte că argienii au oferit un trepied, ca premiu de vrednicie[41], celui mai înţelept dintre elini. Fu socotit demn de acest premiu Aristodem din Sparta, care îl cedă lui Chilon **[31]**. Aristodem este amintit de Alceu în aceste versuri:

> Vorbă cu tâlc a rostit în Sparta cândva-Aristodemos:
> Omu-e averea: sărman care-n frunte să stea nu se află.

Unii spun ca Periandru trimise lui Thrasybulos, tiranul din Milet, o corabie încărcată cu daruri; aceasta pieri în apele din jurul insulei Cos şi după aceea fu găsit trepiedul de nişte pescari. Totuşi, Phanodicos zice că fu găsit în marea din apropierea Atenei, de unde fu adus în oraş; aici se ţinu o adunare a poporului, care trimise

trepiedul lui Bias [32]; pentru care motiv, vom arăta în viața lui Bias[42].

Alții afirmă că trepiedul era făurit de Hefaistos și că fu dăruit de zeu lui Pelops la nuntă; ajunse apoi la Menelaos și, fiind răpit, împreună cu Elena, de Alexandros[43], fu aruncat în marea din jurul insulei Cos de către laconiană[44], care spunea că va fi obiect de ceartă. După o scurgere de timp, niște oameni din Lebedos cumpărară de pe acolo un năvod și scoaseră afară trepiedul. Certându-se din pricina lui cu pescarii, au ajuns până la Cos și, cum cearta nu mai înceta, au adus cazul la cunoștința Miletului, capitala lor. Milesienii, deoarece solii lor au fost desconsiderați, porniră cu război împotriva celor din Cos. Căzură mulți și de o parte și de alta, până ce un oracol le vesti că trepiedul va trebui dat bărbatului celui mai înțelept. Amândouă taberele se înțeleseră să-l dea lui Thales [33], iar după ce trepiedul făcu înconjurul tuturor înțelepților, Thales îl închină lui Apollo din Didyma[45]. Oracolul primit de cei din Cos sună astfel:

> Sfada va tot măcina meropii[46] și ionienii,
> Pân-ce-auritul trepied zvârlit de Hefaistos în mare
> Nu-l veți urni din oraș și nu va ajunge în casa
> Celui ce știe toate ce sunt, ce fi-vor și fost-au.

Oracolul primit de milesieni, care începe cu cuvintele:

> Tu, vlăstar din Milet, lui Phoibos îi faci întrebare:
> Cine să fie stăpân trepiedului ?...

a fost citat mai sus. Atât am avut de spus despre povestea trepiedului[47].

Hermip, în *Viețile* sale[48], atribuie lui Thales o vorbă spusă de alții cu privire la Socrate. Se zice că el avea obiceiul să spună că mulțumește soartei pentru trei binefaceri: „Întâi, pentru că m-am născut om și nu animal, apoi, pentru că-s bărbat și nu femeie și, al treilea, pentru că sunt elin și nu barbar"[49].

VIII [34] Se povestește că odată, ieșind de acasă însoțit de o bătrână ca să observe stelele, căzu într-o groapă și strigătele sale de ajutor făcură pe bătrână să-i spună: „Cum vrei să știi ce-i în cer,

Thales, când nu eşti în stare să vezi ce-i la picioarele tale ?"[50]. Timon îl cunoaşte ca astronom şi-l laudă în ale sale *Silloi*[51], unde spune:

Thales vestitu-astronom ce-ntre şapte-nţelepţi este frunte.

După Lobon din Argos[52], cele scrise de el ajung până la două sute de versuri. Se spune că pe statuia lui stă scrisă această inscripţie[53]:

Thales crescut de Milet, oraşul ionic l-arată
Astronom prea vestit, mai iscusit decât toţi.

IX [35] Dintre versurile lui, care se cântă încă, putem aminti următoarele:

Vorba de-i lungă înseamnă gândire puţin înţeleaptă.
Mintea îţi ascute,
Binele-l râvneşte;
Cetlui-vei cu-aceasta gura celor flecari[54].

Trec drept ale lui şi aceste maxime:

Dintre toate câte există, divinitatea e cea mai străveche, căci ea este nenăscută.

Cel mai frumos lucru este universul, căci el e opera divinităţii.

Cel mai mare e spaţiul, căci el le cuprinde pe toate.

Cel mai iute e spiritul, căci el aleargă pretutindeni.

Cea mai tare e necesitatea, căci ea domneşte peste toate.

Cel mai înţelept e timpul, căci el descoperă toate[55].

Thales zicea că nu-i nici o deosebire între moarte şi viaţă. Atunci îi spuse cineva: „Tu de ce nu mori ?". El răspunse: „Tocmai fiindcă nu-i nici o deosebire !". [36] La întrebarea cuiva: ce a fost mai întâi, noaptea ori ziua ? – el răspunse: „Noaptea e cu o zi mai înainte". Cineva îl întreabă dacă un om poate ascunde de zei o faptă rea. „Nu, nici chiar un gând rău", spuse el.

Unui bărbat adulter, care-l întreabă dacă ar putea să jure că n-a comis adulterul, el îi răspunde: „Jurământul strâmb nu-i mai rău decât adulterul". Fiind întrebat ce-i greu, răspunse: „A se cunoaşte pe sine".

Ce e ușor ? „A da sfat altuia". Care-i lucrul cel mai plăcut ? „Reușita". Ce e divinul ? „Ceea ce nu are nici început, nici sfârșit". Întrebat ce lucru extraordinar a văzut, răspunse: „Un tiran bătrân". Cum ar putea cineva suporta cel mai ușor o nenorocire ? „Dacă i-ar vedea pe dușmanii săi și mai nenorociți". Cum am putea trăi o viață cât mai bună și mai dreaptă ? „Ferindu-ne de a face singuri ceea ce dojenim la alții". [37]. Cine-i fericit ? „Acela care are trup sănătos, spirit[56] iscusit și fire educată". El ne spune să ne amintim de prieteni, fie prezenți, fie absenți. Să nu ne fălim cu înfățișarea noastră, ci să ne silim să avem o purtare frumoasă. „Fereşte-te de bogăția dobândită pe căi necinstite – spune el – și cată să nu fii acuzat de necredință față de cei care ți-au fost camarazi credincioși". Grija pe care o ai de părinții tăi, tot aceeași s-o aștepți și de la copiii tăi"[57].

Thales spunea că revărsarea Nilului se datorește vânturilor etesiene, care, suflând din direcție opusă, îi umflă apele[58].

X Apollodor, în *Cronologiile* sale[59], afirmă că Thales s-a născut în primul an al olimpiadei a treizeci și cincea[60]. [38] A murit la șaptezeci și opt de ani sau, cum crede Sosicrates[61], la nouăzeci de ani; într-adevăr, el muri în olimpiada a cincizeci și opta[62] și a fost contemporan cu Cresus, căruia i-a oferit să-l treacă Halysul fără pod, abătând cursul apei[63].

XI Au mai fost și alți bărbați cu numele de Thales, și anume cinci, după cum spune Demetrios din Magnesia în lucrarea sa *Omonimii*[64]: un retor din Callatis, de prost gust; un pictor din Sicyona, de mare talent; al treilea: un bărbat din vremuri foarte vechi, de pe timpul lui Hesiod, al lui Homer și al lui Licurg; al patrulea, de care aminteşte Duris în opera sa *Despre pictură*[65]; al cincilea, mai recent, un bărbat obscur, de care pomeneşte Dionysios în *Critici*.

XII [39] Înțeleptul nostru muri pe când privea la o întrecere între atleți, din pricina căldurii, a setei și a slăbiciunii, la o vârstă înaintată. Pe mormântul lui se află următoarea inscripție:

Iată mormântul sărac ce ține acuma pe Thales,
Înțeleptul vestit: faima-i tot ceru-a cuprins.

Pot să citez şi un epitaf al meu[66] din cartea întâi de *Epigrame sau versuri felurite*[67]:

Căci atunci când privea o-ntrecere, Helios stăpâne,
Repede din stadion Thales de tine-i răpit.
Bine-ai făcut că l-ai luat mai aproape. Bătrânul, sărmanul,
Stelele nu mai zărea de pe pământ când privea.

XIII [40] A lui Thales e şi cugetarea: „Cunoaşte-te pe tine însuţi", despre care Antisthenes în *Succesiunile filozofilor*[65], spune că e a Femonoiei, iar de la ea şi-o însuşit-o Chilon.

XIV Aici e locul potrivit pentru o privire generală asupra celor şapte înţelepţi, despre care avem următoarele tradiţii: Damon din Cyrene, în cartea sa *Despre filozofi*[69], îi critică pe toţi, mai ales pe cei şapte. Anaximenes[70] observă că toţi s-au ocupat cu poezia. Dicaiarchos[71] zice că ei n-au fost nici înţelepţi, nici filozofi, ci nişte oameni cu mintea foarte ageră şi legiuitori iscusiţi. Archetimos din Siracuza[72] a descris o întâlnire a lor la curtea lui Cypselos[73], unde zice că s-a întâmplat să fie şi el de faţă; în locul acesteia, Ephoros pune o întâlnire la curtea lui Cresus, fără Thales însă. Alţii afirmă că ei s-au întâlnit la Panionion[74], cât şi la Corint şi la Delfi [41]. Spusele lor nu sunt raportate la fel şi sunt atribuite, când unuia, când altuia, ca următoarea:

Fost-a-n Sparta un Chilon-nţeleptul, ce spus-a:
Niciodată prea mult; toate la vremea lor.

E controversă şi în privinţa numărului lor. Maiandrios[75] pune în locul lui Cleobul şi al lui Myson pe Leofantos, fiul lui Gorgiadas din Lebedos sau din Efes şi pe Epimenide din Creta; Platon, în *Protagoras*[76], pune pe Myson în locul lui Periandru; Ephoros pune pe Anacharsis în locul lui Myson, iar alţii adaugă şi pe Pitagora. Dicaiarchos ne dă patru nume admise de toţi: Thales, Bias, Pittacos şi Solon; apoi, el mai numeşte alţi şase, dintre care alege trei: Aristodem, Pamphilos, Chilon din Lacedemonia, Cleobul, Anacharsis,

Periandru. Unii adaugă pe Acusilaos, fiul lui Cabas sau Scabras, din Argos [**42**]. Dar Hermip, în *Despre înțelepți,* citează șaptesprezece, din care unii aleg pe cei șapte într-un fel, alții în alt fel. Ei sunt: Solon, Thales, Pittacos, Bias, Chilon, «Myson», Cleobul, Periandru, Anacharsis, Acusilaos, Epimenide, Leofantos, Ferekyde, Aristodem, Pitagora, Lasos – fiul lui Charmantides sau al lui Sisymbrinos sau, după Aristoxenos, fiul lui Chabrinos din Hermione – și [Anaxagora][77]. Hippobotos, în *Lista filozofilor*[78], citează pe Orfeu, Linos, Solon, Periandru, Anacharis, Cleobul, Myson, Thales, Bias, Pittacos, Epicharmos și pe Pitagora.

XV Iată și scrisorile care se atribuie lui Thales[79]:

Thales către Ferekyde

[**43**] „Aflu că tu te gândești, cel dintâi dintre ionieni, să înfățișezi elinilor un studiu despre cele divine. Și poate că este o hotărâre înțeleaptă de a face publică scrierea, în loc să faci un lucru fără folos, înfățișând-o unor oameni oarecare. Dacă deci îți face plăcere, sunt gata să discut cu tine subiectul cărții tale și, dacă mă pofteşti, voi veni la tine, la Syros. Desigur, atât eu cât și Solon din Atena am fi lipsiți de minte dacă, după ce am călătorit până la Creta, pentru a face cercetări acolo, și până în Egipt, pentru ca să ne vedem cu preoții și cu astronomii de acolo, n-am veni și până la tine. Va veni și Solon, dacă îngăduiești. [**44**] Căci tu, îndrăgostit cum ești de locul natal, vii rar de tot în Ionia și nu ești stăpânit de dorința de a vedea lume străină, ci, cum sper, te ții de un singur lucru, de scris. Noi însă, care nu scriem nimic, cutreierăm Elada și Asia".

Thales către Solon

XVI „Dacă părăsești Atena, mi se pare că lucrul cel mai potrivit ar fi să te stabilești la Milet, care-i o colonie ateniană, căci aici nu-i nici o primejdie pentru tine. Dar dacă te supără gândul că și noi suntem guvernați de un tiran, în ura ta pentru toți despoții, vei putea

avea cel puţin bucuria să trăieşti împreună cu noi, prietenii tăi. Ţi-a scris şi Bias, poftindu-te la Priene; dacă ţi-e mai plăcut oraşul Priene şi vrei să te stabileşti acolo, vom veni şi noi[80] să locuim lângă tine".

NOTE

[1] Acest capitol despre Thales, părintele materialismului grec, este editat critic de Diels-Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*[5], 1935, vol. I, p. 67 şi urm., cu mici omisiuni. Biografiile lui Diogenes Laertios, ca şi ale altora, au o serie de rubrici sau locuri (*tópoi*) în care sunt expuse diversele teme. Ele pot varia, li se poate schimba şi ordinea, unele dintre ele pot lipsi sau pot apărea altele nemarcate de noi. Dăm mai jos rubricile cele mai caracteristice şi obişnuite. Cititorul lui Diogenes Laertios le va putea uşor identifica în biografiile filozofilor pe care le va citi.

1. Numele.
2. Familia.
3. Strămoşii.
4. Patria.
5. Caracterul.
6. Descoperiri.
7. Anecdote.
8. Maxime.
9. Opinii.
10. Opere.
11. Testament.
12. Moartea.
13. Epigrame funerare.
14. Scrisori.
15. Omonimi.

(Cf. Fr. Leo, *Die griechisch-römische Biographie nach ihrer literarischen Form*, Leipzig, 1901).

[2] *Duris*, istoric bine cunoscut din Samos (jumătatea a doua a secolului al IV-lea î.Chr.), adesea citat în opera lui Diogenes Laertios.

[3] Originea lui Thales, după tradiţie, este, după cum se vede, nesigură. După unii este fenician la origine, după alţii băştinaş din Milet. În ultimul timp s-a susţinut că Thales ar fi de origine cariană, că numele tatălui său, Examyes, ar fi carian. Caria este hinterlandul Miletului.

[4] *Agenor*, după legendă, era fiul lui Poseidon şi al Libyei. A fost regele Feniciei şi a avut o fiică, Europa, şi trei fii: Cadmos, Fenix şi Cylix. *Cadmos*, fondatorul

Thebei, este sigur fenician ca origine. El este cel care a adus și a transmis grecilor alfabetul fenician, cel puțin după tradiție.

[5] Textul dintre paranteze ascuțite este completat de Hermann Diels, el lipsind din manuscrise.

[6] Vezi Platon, *Protagora*, 343 a.

[7] Evenimentele istorice la Atena, ca și în alte cetăți, erau marcate prin anul desemnat cu numele arhontelui eponim, magistrat ales anual. Ulterior, datele istorice se marcau prin olimpiade, care încep în 778–777 și se țineau din patru în patru ani. Damasias a fost arhonte în 582-581 î.Chr.

[8] *Demetrios din Faleron*, filozof peripatetician, de care Diogenes Laertios vorbește în cap. V din cartea a V-a. Demetrios a scris foarte mult. În lista operelor lui de la Diogenes Laertios, V, 80-81, nu este citată lucrarea *Lista arhonților*.

[9] Vezi mai sus, n. 3.

[10] Aceasta este ipoteza cea mai verosimilă. Informațiile pe care le avem despre Thales la Aristotel, par a se baza pe o tradiție orală și nu pe opere scrise.

[11] *Phocos din Samos*, necunoscut din altă parte.

[12] *Callimah din Cyrene*, poet delicat, rafinat și mare erudit (secolul al IV-lea î.Chr.). El a fost primul bibliotecar al marii biblioteci din Alexandria și a întocmit un fel de catalog erudit de scriitori vestiți, în 120 de cărți. E cunoscut mai ales prin poemul cu privire la părul Berenicei, din care s-a inspirat Catul.

[13] *Ursa mică* e aceeași constelație ca și Carul mic, care se termină cu steaua polară (vârful cozii Ursului sau capul oiștei Carului).

[14] Vezi nota anterioară.

[15] *Akatálepta*, „incomprehensibile". Thales sceptic și agnosticist pare anacronic.

[16] Vezi mai sus, n. 36 de la *Introducere*.

[17] Cf. Herodot, I, 74. Vezi și alți autori, la Diels-Kranz, *Vors.*[5], I, p. 74, care depind de Eudemos. Interesant ar fi de știut dacă Eudemos are altă sursă de informații cu privire la prevestirea eclipselor de către Thales decât pe Herodot, ceea ce nu se poate stabili, operele lui Eudemos fiind pierdute. Se știe că în timpul a 223 de revoluții ale lunii (18 ani solari și 6 luni), toate eclipsele de Soare și de Lună se repetă la intervale fixe. Acest lucru pare a fi fost cunoscut babilonenilor și a trecut la egipteni, de la care pare a fi preluat Thales cunoașterea perioadei *sáros* de 223 de revoluții ale lunii. Dar, pentru, babiloneni, *sáros* este numărul 3 600 (= 60^2). Totuși, textele accadiene vorbesc despre eclipse așteptate care nu au loc (din cauza paralaxei, nu toate eclipsele sunt vizibile peste tot pe Pământ), ceea ce dovedește că ei aveau un sistem de prevestire care nu poate fi decât acela al perioadei de 223 de revoluții ale Lunii, când toate eclipsele se repetă la aceleași intervale. După autorii moderni, eclipsa de Soare prevestită de Thales ar fi avut loc la 5 mai 585; după Tannery, la 30 septembrie 610 î.Chr.

[18] După textul lui Diogenes Laertios, Xenofanes pare a fi știut că Thales a prevestit eclipsa de Soare. Ceea ce e o mărturie foarte veche (Xenofanes și-a dezvoltat

activitatea poetică şi filozofică în sec. VI şi primul pătrar al secolului al V lea î.Chr.). Cât despre aprecierile lui Heraclit şi Democrit despre Thales ca astronom, nu ştim mai mult decât ceea ce spune Diogenes aici.

[19] Poeţi purtând numele de *Choirilos* sunt mulţi: unul poet tragic, altul poet comic, în fine un poet epic, care probabil că este cel menţionat aici.

Cum, după Thales, sufletul este probabil identic cu materia primordială, adică apa, el este în sensul acesta nepieritor.

[20] Completarea dintre parantezele ascuţite este făcută de H. Diels după Apuleius, *Flor.*, 18, p. 37, 10 Helm. Ideea e foarte clară, textul manuscriselor e deteriorat şi bine reconstituit de Diels. Soarele are lăţimea aparentă cam de 1/2 grad, iar Luna aşişderea. Deci această lăţime se cuprinde de 720 de ori în circumferinţa pe care o parcurg (aparent) zilnic pe cer; deci două lăţimi ale Soarelui sau ale Lunii (= dubli paşi) fac un grad şi intră de 360 de ori în circumferinţa cerului.

[21] În vechime, luând revoluţia Lunii ca făcându-se în medie în 29 de zile, se ajungea la un an lunar defectuos, prea diferit de anul solar real. Thales, luând luna de 30 de zile, ajunge la anul de 365 de zile (360 de zile + 5 zile apagogice), după cum se vede mai departe din Diogenes Laertios, I, 27.

[22] Vezi textul complet al lui Aristotel, *De anima*, A, 2, 405 a, 19. Primii materialişti greci erau hilozoişti şi, ca atare, socoteau, ca şi filozofia greacă ulterioară, că sufletul (*psyché*) este un principiu de mişcare. Un lucru se mişcă mecanic dacă e tras sau împins de un altul, iar dacă se mişcă dintr-o cauză interioară lui, atunci are un suflet (ceea ce nu exclude ca acest suflet să fie material ca la filozofii presofistici, stoicieni, Epicur). Şi sferele planetare trebuie să aibă suflet, pentru a se putea mişca, nefiind mânate de altceva. Tot astfel, după Thales, dacă piatra magnetică atrage, deci mişcă fierul, trebuie să aibă un suflet. Vom reveni mai târziu asupra acestei idei a milesianului.

[23] *Pamphile*, scriitoare de origine egipteană, citată de autori tardivi ca Diogenes Laertios, Su(i)da(s), Photios, Eudokia.

[24] Meibomius, citeşte „semicerc", ceea ce ar fi mai interesant decât înscrierea într-un cerc, care e valabilă pentru orice triunghi. În orice caz, Thales ştia că diametrul împarte cercul în două părţi egale (vezi Proclus, în *Euclid*, p. 157, 10, Friedlein după Eudemos).

[25] *Apollodoros* calculatorul este citat de două ori de Diogenes Laertios, şi anume aici şi în VIII, 12. În vechime, ştiinţa numerelor se numea indiferent *arithmetiké* sau *logistiké* (vezi Archytas, fragmentul 4, Diels-Kranz[5]). Pe timpul lui Platon, când aspectul teoretic al ştiinţei numerelor începe să se despartă de cel practic, există o aritmetică teoretică şi o logistică teoretică, precum şi o aritmetică practică şi o logistică practică (textul principal la Platon, *Gorgias*, 451, a-c) Mai târziu însă, aritmetica este ştiinţa teoretică a numerelor, iar logistica este ştiinţa practică a calculului (vezi Geminus, la Heron de Alexandria şi la Proclus, *In Euclid.*, p. 38-40, Friedlein). Despre Apollodoros nu ştim absolut nimic altceva în afara acestor două citate la Diogenes Laertios.

[26] *Iambii* lui Callimah de care este vorba aici se află pe un papirus găsit în Egipt la Oxyrhinchos. Vezi textul la Diels-Kranz[5], I, p. 73. Am fi de acord cu sugestia din aparatul critic la Diels-Kranz[5], după care prin frigianul Euphorbos s-ar înțelege Pitagora, care este o încarnație posterioară a frigianului (vezi și Diogenes Laertios, VIII, 4, și urm). Credem că demonstrativul „acesta" de la începutul parantezei se referă la Thales, care a premers lui Euphorbos (= Pitagora) în înscrierea triunghiurilor scalene într-un cerc, și nu la Pitagora. Acest sens ar reieși mai bine dacă s-ar suprima paranteza lui Diels, pe care am păstrat-o și noi, și s-ar pune între paranteze propoziția precedentă: „Alții însă... pe seama lui Pitagora".

[27] Imperiul hittit a dominat Asia Mică de pe la 2000 până la 1200. De la 1200 până la venirea cimerienilor (700 î.Chr.) a dominat Imperiul frigian, distrus de această năvălire. Asia Mică scapă de stăpânirea cimeriană datorită celei lidiene, iar Imperiul lidian durează în Asia Mică până în 546 î.Chr., când Cresus este învins și puterea lidiană distrusă de Cyrus, regele perșilor.

[28] *Heracleides din Pont,* filozof căruia Diogenes Laertios, în cartea V, îi consacră cap. VI (§§ 86-94); este un autor foarte original, peripatetician cu înclinații spre platonism și pitagoreism, care însă, în concepțiile sale, se depărtează de platonismul originar. El are înclinație spre fabulație și fantastic. Printre alte opere, scrie și dialoguri în care face să vorbească diferite personaje, între care și pe Thales. Puținul discernământ al lui Diogenes Laertios e dovedit de faptul că ceea ce Heracleides îl face să spună în dialog pe Thales este socotit de biograful nostru ca fiind spus de Thales însuși.

[29] *Hieronymos din Rhodos,* peripatetician, care ia o direcție epicuriană. În orice caz, anecdota despre Thales la dânsul provine de la Aristotel (vezi nota următoare).

[30] Vezi Aristotel, *Politica,* I, 11, 1259 a, 6-18. Cf. și Cicero, *De divinatione,* I, 49, 111. Anecdota este interesantă, dar apărută mai târziu, când filozofii erau disprețuiți ca unii care se ocupă de lucruri fără nici un folos (vezi Epictet, *Manualul,* cap. 29, § 4-7, și idem, *Disertațiile,* I, 26, 5, despre părinții care se mâhnesc dacă copiii lor devin filozofi; cf. *ibid.*, III, 11, și I, 29 22.

[31] *Arché* înseamnă aici „început" și desigur acest sens este corect pentru timpul lui Thales. Dar Aristotel înțelege prin *arché,* la vechii filozofi, materia primordială, principiul material care constituie substratul prim al lucrurilor. Acesta e, desigur, sensul pe care îl are în gând Diogenes Laertios sau izvorul său.

[32] Lumea este însuflețită, după Thales, fiindcă are în sine principiul de mișcare, de transformare și, ca atare, este plină de suflete sau de zei (vezi mai sus, n. 22). Aici se spune că lumea e plină de *daimones,* adică, în limba veche a timpului, plină de zei. Aristotel (*De anima,* A, V, 411, a 7) spune: „Thales credea că toate lucrurile sunt pline de zei". (Cf. Aëtius, I, 7, 11). Despre acestea ne-am ocupat pe larg în lucrarea noastră *Le monde homérique,* Paris, 1934, p. 126 și urm.)

[33] Vezi mai sus, n. 21. Adăugând a 30-a zi la lună, Thales trece de la anul lunar la anul solar de 12 luni a 30 de zile plus cinci zile epagogice (suplimentare).

[34] Raţionamentul lui Thales aici ar fi simplu. Dacă aşteptăm momentul când umbra noastră are aceeaşi lungime cu înălţimea noastră şi măsurăm umbra piramidei, putem deduce că şi umbra piramidei este egală cu înălţimea piramidei, pe care o aflăm în clipa când măsurăm umbra ei. La fel, Pliniu (*Nat. hist.*, XXXVI, 82. Cf. Plutarh, *Convivium, septem sapientum*, 2, p. 147 a) dă o metodă mai subtilă. Thales ar fi înfipt un băţ de lungime cunoscută în vârful umbrei piramidei, ar fi măsurat (indiferent de oră) umbra băţului şi umbra piramidei şi ar fi stabilit proporţia: umbra piramidei se raportează la umbra băţului, precum înălţimea piramidei la înălţimea băţului, aceasta în baza asemănării celor două triunghiuri formate. Despre cunoştinţele geometrice ale lui Thales, vezi textul fundamental la Proclus, *In Euclid. Elem.*, p. 157, 10, Friedlein (după Eudemos).

[35] *Minyes*, probabil un scriitor care nu ne este cunoscut din altă parte.

[36] Anecdota trepiedului este tratată de Diogenes Laertios în toată amploarea ei, dându-i nenumărate variante şi citând sumedenie de autori pentru diferitele forme ale ei (I, 27, fine – 33). Dar aceste legende nu sunt totdeauna invenţii recente. Citarea lui Apollo din Didyma, sanctuar de lângă Milet, dovedeşte vechimea povestirii, dacă nu a variantelor ei. După 494 î.Chr., când Miletul e cucerit de perşi şi distrus, intervenţia zeului din Didyma era mai puţin probabilă. În trei biografii ale lui Homer (Pseudo-Herodot, Pseudo-Plutarchos şi un oarecare Proclus) se întâlneşte anecdota cu şarada pusă lui Homer de nişte pescari care, pescuind, nu prinseseră nimic şi atunci se apucaseră să-şi prindă păduchii şi să-i omoare. Întrebaţi de Homer dacă au prins ceva, pescarii răspunseră: „Ceea ce am prins am lepădat, iar ceea ce n-am prins ducem cu noi". Homer, neputând dezlega şarada, ar fi murit de supărare, zic biografii. Dar o aluzie limpede la această anecdotă se găseşte într-un fragment autentic al lui Heraclit din Efes (fragm. 56, Diels-Kranz[5]), şi, ca atare, anecdota trebuie să fie puţin de la începutul secolului al V-lea î.Chr.

[37] *Apollo din Didyma* – sanctuar venerat şi vestit la câţiva kilometri de Milet; apare de două ori în variantele anecdotei trepiedului de la Diogenes Laertios (I, 29 şi 33), precum şi Apollo din Delfi, menţionat de două sau trei ori.

[38] În inscripţia de pe cupă, este cupa care vorbeşte în numele său.

[39] Vezi Diogenes Laertios, I, cap. IX, § 106-108.

[40] Vezi Platon, *Protagora*, p. 343 a.

[41] „Vrednicie" pentru *areté* este o traducere mai adecvată decât aceea obişnuită prin „virtute". *Areté* este capacitatea pentru o fiinţă sau un lucru de a-şi îndeplini funcţia esenţială. Pentru picioare vrednicia este alergatul. Şi lucrurile neînsufleţite au la greci *areté*. O casă o poate avea în măsura în care îşi îndeplineşte funcţia esenţială, care este aceea de a adăposti pe om contra arşiţei soarelui şi contra frigului iernii. Un medicament are vrednicia de a produce efectul curativ. Aceste exemple se găsesc la autori clasici. Despre „virtutea casei" vorbeşte Aristotel.

[42] Cu privire la Bias, vezi Diogenes Laertios, I, cap. V, § 82-88.

[43] *Alexandros*, alt nume pentru Paris, fiul lui Priam, răpitorul frumoasei Elena, din cauza căreia a izbucnit războiul troian. Homer întrebuințează foarte rar numele de Paris și foarte des cel de Alexandros.

[44] *Laconiana* e frumoasa Elena din Sparta.

[45] Vezi mai sus, n. 37.

[46] *Meropi* se numesc aici, poetic, locuitorii din insula Cos.

[47] Formula de închidere obișnuită a lui Diogenes Laertios la povestiri lungi.

[48] Despre Hermippos din Smyrna, vezi n. 32 de la Introducere.

[49] Este foarte îndoielnic ca Thales să fi spus așa ceva. Mai repede, poate, Socrate.

[50] Izvorul acestei anecdote trebuie să fie Platon, *Teetet*, 174 *a*.

[51] *Silloi*, poeme satirice scrise în hexametri. Așa se numește o scriere a lui Timon din Phlius în trei cărți. Din cauza acestei scrieri, Timon se numește și *Sillograful*.

[52] *Lobon din Argos*, scriitor necunoscut de altminteri.

[53] Oamenilor de seamă din orice domeniu de activitate li se ridicau statui onorifice în cetățile grecești unde s-au născut sau unde au locuit mai mult, adesea cu o inscripție (cf. și H. Francotte, *De la législation athénienne sur les distributions honorifiques et spécialement des décretes des clérurchies athéniennes relatifs à cet objet*, Louvain, 1900, extr. din „Musée Belge").

[54] Autenticitatea acestor versuri e mai mult decât îndoielnică.

[55] Aceste dictoane, deși foarte frumoase, cu greu s-ar putea atribui lui Thales. Aceeași observație e valabilă și pentru cele ce urmează.

[56] Aici ms. F are *týchen* în loc de *psychén*, iar puțin mai departe *psychén* în loc de *phýsin*, lecturi care sunt adoptate de Otto Apelt în traducerea sa. Totuși, pentru *sóma*, „corp", care precedă lectura, *psyché* „suflet", „spirit" este mai adecvată.

[57] Nimic nu garantează exactitatea atribuirii lui Thales a acestor maxime sau sentențe.

[58] Diogenes Laertios trece aici brusc de la maxime la o temă foarte mult cercetată la cei vechi, dovadă a impresiei adânci făcute de acest fenomen rar, anume cauzele revărsării Nilului. Explicația la Thales, dacă e autentică – și pare a fi, întrucât aceasta nu mai e atribuită vreunui alt autor –, este destul de naivă, dar remarcabilă prin faptul că dă acestui fenomen o cauză naturală (cf. *Primii materialiști greci*, București, Edit. de stat, 1950, p. 10 și urm.).

[59] De cronograful *Apollodor din Atena*, s-a ocupat Hermann Diels („Rheinisches Museum", vol. 31, 1876, p. 1 s.u.).

[60] Olimpiadele încep în anul 777 și se țin din patru în patru ani, așa încât Ol. 35, anul 1 corespunde anului 640 î.Chr. Diels ar vrea să citească Ol. 39,1 = 625 pentru a avea anul de *akmé*, de vârf al lui Thales (adică anul când acesta avea vârsta de 40 de ani) cu 15 ani mai devreme, deci în 585, data pentru care acesta a prezis eclipsa de Soare.

[61] *Sosicrates din Rhodos* (aprox. mijlocul secolului al II-lea î.Chr.) – autor al unei opere, *Succesiunile filozofilor* (în cel puţin trei cărţi), citat de mai multe ori de Diogenes Laertios.

[62] Adică anul 548/545 î.Chr.

[63] Thales nu era numai un filozof, teoretician abstract, ci în acelaşi timp un om de ştiinţă şi inginer. Despre trecerea râului Halys fără punţi de către armatele lui Cresus graţie deturnării apelor de către Thales vorbeşte mai detaliat Herodot, I, 75.

[64] *Demetrios din Magnesia*, a scris *Despre poeţii şi scriitorii omonimi* (acest titlu complet e citat la Diogenes Laertios, V, 3).

[65] Un studiu amănunţit al listelor de omonimi care se găsesc la Diogenes Laertios ar putea da rezultate interesante. De obicei, în aceste liste se da la început numărul total al omonimilor, inclusiv filozoful de care este vorba în capitolul respectiv. Aici se vorbeşte de cinci Thales, fără a fi cuprins în acest număr şi filozoful. Apoi urmează doi omonimi fără să-i numeroteze. Numerotarea începe abia cu al treilea. Apoi avem aici un Thales pictor din Sicyon, când titlul operei lui Demetrios vorbeşte precis de „poeţi şi scriitori". Deci menţiunea acestuia ar putea fi băgată în locul destinat menţiunii lui Thales filozoful şi a fost făcută de altcineva decât Demetrios, poate chiar de însuşi Diogenes Laertios. Dar ce-i cu al patrulea, amintit de Duris în opera sa *Despre pictură* ? Este el acelaşi cu pictorul din Sicyon ? Dificultăţi similare vom găsi şi în alte liste de scriitori omonimi la Diogenes Laertios.

[66] Se găseşte şi în *Anthologia Palatina*, VII, 84.

[67] Diogenes Laertios a făcut o culegere de epigrame cu privire la moartea unor oameni celebri şi a publicat-o în cel puţin două cărţi, sub titlul *Epigrame* sau *Versuri felurite* (*Pámmetros*). În general, Diogenes Laertios era un poet mediocru, dar nu lipsit de încredere în talentul său. În opera de faţă, el îşi citează cu complezenţă creaţiile muzei sale epigramatice ori de câte ori i se oferă ocazia. Unii autori au susţinut că el a scris opera sa *Despre vieţile şi doctrinele filozofilor* numai pentru a-şi cita epigramele, ceea ce, desigur, este exagerat. Epigrama care urmează despre moartea lui Thales nu este una dintre cele mai rău inspirate. Se găseşte şi în *Anthologia Palatina*, VII, 85.

[68] *Antisthenes din Rhodos* (prima jumătate a secolului al II-lea î.Chr.) – autor al unor *Succesiuni ale filozofilor*, adesea citate de Diogenes Laertios.

[69] *Damon din Cyrene*, scriitor; mai e citat şi la Elian, *Var. hist.*, III, 14, şi la Athenaios, X, p. 442.

[70] *Anaximenes*, retor, nepotul lui Anaximenes din Lapsacos, care era tot retor.

[71] *Dicaiarchos din Messene* – discipol al lui Aristotel. După el, sufletul este o armonie a elementelor care intră în constituţia corpului şi e muritor. (Aceeaşi concepţie materialistă o are şi alt elev al lui Aristotel, muzicianul şi biograful Aristoxenos.) Importantă este lucrarea lui, *Viaţa Eladei*, un fel de istorie culturală a Greciei.

[72] *Archetimos din Siracuza*, istoric necunoscut din altă parte.

[73] *Cypselos*, tiran al Corintului de la finele secolului al VII-lea î.Chr.

[74] *Panionion*, templul confederației ioniene din Mycale, nu departe de Efes.

[75] *Maiandrios* (cf. Diogenes Laertios, I, 28, unde mss. PF au *Leandriou*. Lectura bună este, desigur, *Maiandriou*).

[76] Vezi Platon, *Protagoras*, 343 a.

[77] Credem că trebuie eliminat Anaxagora din text. Acesta este contemporan cu Pericle și nu vedem cum poate fi inclus într-o listă de înțelepți din secolul al VI-lea. Am putea să ne gândim la o confuzie cu Anaximandru, însă nici acesta nu figurează în nici o listă a celor șapte înțelepți. Deci soluția eliminării din text ni se pare cea mai justă. Probabil lipsește un alt nume pentru a completa numărul de 17 de la Hermip.

[78] *Hippobotos*, istoric al filozofiei (finele secolului al III-lea și începutul secolului al II-lea î.Chr.), adesea citat de Diogenes Laertios.

[79] Aceste două scrisori sunt apocrife. Stilul lor e afectat: dialectul ionic transpus artificial peste formele atice: banalitatea, vidul de orice conținut dovedesc cu prisosință falsul. Aceste scrisori și capitolele până la Epimenide nu mai sunt editate la Diels-Kranz[5].

[80] Pluralul modestiei.

CAPITOLUL al II-lea

SOLON
(m 635-559 î.Chr.)

I [45] Solon, fiul lui Execestides, s-a născut la Salamina. Prima[1] lui realizare introdusă la Atena a fost desființarea datoriilor, ceea ce însemna liberarea persoanelor și bunurilor. Într-adevăr, oamenii obișnuiau să împrumute bani punând ca zălog persoana lor[2], și mulți, din sărăcie, ajungeau ca și sclavi[3]. Solon, cel dintâi, renunță la dreptul său asupra unei datorii de șapte talanți, pe care cineva îi împrumutase de la tatăl său, și încurajă și pe ceilalți să-i urmeze pilda. Această lege fu numită „scuturarea sarcinii"[4] și se vede bine pentru ce.

După aceea trecu la statornicirea celorlalte legi[5] care ne-ar lua mult timp să le înșirăm, și puse să le scrie pe tăbliță mobile de lemn[6].

II [46] Cel mai mare serviciu făcut de el este următorul: patria lui, Salamina, era obiect de ceartă între Atena și Megara; după multe înfrângeri, atenienii hotărâră printr-un decret că, dacă cineva ar propune să se mai războiască pentru Salamina, să fie pedepsit cu moartea. Solon se prefăcu că-i nebun, și, cu o cunună pe cap, se repezi în piața orașului[7]. Acolo puse un crainic să citească atenienilor poemul său cu privire la Salamina și le trezi curajul. Atenienii porniră iarăși război împotriva megarienilor și, datorită lui Solon, îi biruiră [47]. Versurile care au înflăcărat cel mai mult sufletele atenienilor sunt acestea:

Sicinos de mi-ar fi fost, Folegandros baștină, poate,
Numai de-Atena să scap, patrie alta găsind,
Căci în curând umbla-va din gură în gură vorbirea:
„Uite-l, din Atica-i el, ce Salamina-nchinat !"

și:

Haidem la luptă cu toți, la Salamina mult dragă,
Să spălăm cu mult sârg pata, rușinea cea grea.

El îi convinse de asemenea pe atenieni să cucerească Cheronesul din Tracia. **[48]** Ca să nu se creadă că pusese stăpânire pe Salamina numai cu forța, nu și cu dreptul, el puse să se deschidă câteva morminte și arătă că morții erau așezați cu capul spre răsărit, cum era obiceiul de înmormântare la atenieni; mai mult, că și mormintele[8] erau îndreptate spre răsărit și că numele demelor[9] din care făceau parte răposații erau înscrise pe morminte, ceea ce era un obicei propriu atenienilor. Unii afirmă ca el a introdus în *Catalogul* corăbiilor, prezentat de Homer, după versul

Douăsprezece corăbii cu armie aduse și Aias

versul următor:

Din Salamina și stete pe-alături de cetele-Atenei[10].

III **[49]** După aceea, poporul prinse iubire de el și-ar fi voit bucuros să-l aibă chiar tiran; el refuză și, după cum ne spune Sosicrates, simțind că acesta era planul rudei sale Pisistrate[11], făcu totul ca să-l zădărnicească. Se năpusti în adunarea poporului, înarmat cu suliță și scut, și preveni pe atenieni de planul lui Pisistrate, ba mai mult, le făgădui că-i gata să le vină în ajutor, cu aceste cuvinte: „Atenieni, eu sunt mai înțelept decât unii dintre voi și mai curajos decât alții; mai înțelept decât acei care n-au înțeles complotul lui Pisistrate și mai curajos decât acei care-l pricep dar, de frică, nu scot nici o vorbă". Consiliul[12], fiind alcătuit din partizani de-ai lui Pisistrate, zise că Solon e nebun, de aceea el îi răspunse:

Faptele, o cetățeni, vor face de-a rândul dovada
De-s smintit eu atunci când e-adevăru-ntre noi.

[50] Versurile următoare, dintr-un poem al său, dovedesc că el prevăzuse tirania lui Pisistrate:

Norii-n vâltoare aduc nămeţii şi grindina-n ropot,
Fulgerul cel orbitor, trăsnetul vine apoi;
Astfel trufaşii-mbrâncesc, în tristă paragină, ţara,
Statul căzând făr-a şti prad-unui despot hain.

IV Când Pisistrate deveni stăpân la Atena, Solon, neputând convinge poporul, îşi depuse armele în faţa sediului strategilor şi zise: „Patria mea, te-am slujit cu vorba şi cu fapta". După aceea porni cu corabia spre Egipt şi Cypru şi de acolo ajunse la curtea lui Cresus[13]. Întrebat de acesta: „Cine crezi că-i fericit ?"[14], Solon îi răspunse: „Tellos din Atena, Cleobis şi Biton"[15], în cuvinte prea cunoscute pentru a mai fi amintite aici. [51] Unii povestesc că regele Cresus, îmbrăcat în podoabe de tot felul, se aşează pe tronu-i şi-l întrebă pe Solon dacă a văzut vreodată un spectacol mai frumos. „Da – fu răspunsul lui Solon – cocoşi, fazani şi păuni; căci ei strălucesc în culori naturale, care sunt de mii de ori mai frumoase". Solon plecă de acolo şi ajunse în Cilicia, unde întemeie un oraş, pe care-l numi Soloi[16] după numele său. Stabili în acest oraş atenieni puţin numeroşi, care, cu timpul, au ştirbit puritatea limbii atice, încât s-a zis despre ei că „solecizează". Locuitorii de acolo fură numiţi *soleis*, iar cei din Cypru, *solioi*[17].

V Când află că Pisistrate devenise tiran, el scrise atenienilor următoarele:

[52] Laşilor, dacă avan vă sfârtec-acum suferinţa,
Vina pe zei să n-o daţi: singuri ponosul purtaţi.
L-aţi ajutat pe vrăjmaş să ajungă atât de puternic,
Iată-nduraţi acum jugul robiei-n grumaz.
Urmele vulpii vi-s dragi, pe ele păşiţi fiecare[18],
Toţi uşuratici sunteţi, minte nici pic nu aveţi.
Staţi şi-ascultaţi orice om ce vorbe viclene vă-nşiră
Făr-a-nţelege de fel răul ce poate urma.

Solon le adresă deci aceste versuri[19].

VI Pe când el era în exil, Pisistrate îi scrise precum urmează:

Pisistrate către Solon

[53] „Nu-s singurul dintre elini care am năzuit la tiranie, și doar aveam tot dreptul, fiind din neamul lui Codros[20]. Aceasta înseamnă că am primit privilegiile pe care atenienii au jurat să le ofere lui Codros și familiei lui și pe care, totuși, mai târziu, le luară înapoi. Încolo, n-am nici o vină, nici față de zei, nici față de oameni. Îi las pe atenieni să se conducă după legile pe care le-ai stabilit tu. Ei au o conducere politică mai bună decât sub regimul democrației, căci nu îngădui nimănui să-și depășească drepturile[23]; și, cu toate că-s tiran, nu revendic mai multă demnitate și cinstire, ci numai privilegiile ce erau date mai înainte regilor. Fiecare cetățean plătește a zecea parte din venitul său, nu pentru mine, ci pentru un fond care să împlinească cheltuielile cu jertfele publice și cu orice alt lucru obștesc sau pentru cazul când s-ar isca un război împotriva noastră.

[54] Nu-s supărat pe tine pentru că ai dezvăluit cetățenilor planurile mele. Ai făcut-o doar mai mult din bunăvoință față de cetate decât din dușmănie împotriva mea și apoi din necunoașterea formei de guvernământ pe care voiam s-o stabilesc; dacă ai fi cunoscut-o, poate că atunci ai fi îngăduit să ia ființă și n-ai fi fugit din țară. Întoarce-te deci acasă, încrezându-te în mine că, deși nu ți-am jurat, Solon nu va avea de suferit nici o vătămare din partea lui Pisistrate. Doar știi că nici unul din dușmanii mei n-a suferit nimic din partea mea. Și dacă vei găsi cu cale să fii unul dintre prietenii mei, vei fi printre cei mai prețuiți, căci în firea ta nu văd urmă de viclenie sau necredință. Dacă însă vrei să trăiești în alt chip la Atena, ai toată libertatea. Dar din pricina mea să nu stai departe de patrie"[22].

Acestea i le-a scris Pisistrate.

VII **[55]** Solon spune că limita vieții omenești este vârsta de șaptezeci de ani.

Se pare că el a dat legi foarte bune; de pildă, dacă cineva nu-și îngrijește părinții, să fie lipsit de drepturile cetățenești[23]; dar și cel ce

şi-a irosit averea moştenită de la părinţi să primească aceeaşi pedeapsă. La fel este vinovat acel care nu are o ocupaţie şi poate fi dat în judecată de oricine vrea. Dar Lysias, în discursul său *contra lui Nicias*[24], atribuie această lege lui Dracon[25], iar lui Solon pe aceea care interzicea desfrânaţilor notorii[26] să vorbească la tribună în adunare.

VIII El micşoră premiile date atleţilor la jocuri, fixând cinci sute de drahme pentru un invingător la jocurile olimpice, o sută pentru cel de la jocurile istmice şi premii proporţionate pentru toate celelalte cazuri. După părerea lui, era un lucru de prost gust a spori recompensele acestor învingători şi a neglija pe ale celor căzuţi în războaie, ai căror fii trebuie să fie crescuţi şi educaţi pe socoteala statului. **[56]** De aceea, mulţi se sileau să fie viteji în lupte; aşa au fost Polyzelos, Cynegeiros, Callimachos şi toţi cei care au luptat la Marathon; apoi Harmodiu şi Aristogeiton[27], şi Miltiade[28] şi atâţia alţii. Atleţii, dimpotrivă, când se antrenează, sunt costisitori, iar când câştigă victoria, sunt vătămători: sunt încununaţi mai mult în paguba patriei decât în paguba rivalilor lor; iar când îmbătrânesc, după cum spune Euripide:

> Cu toţii mor uzaţi ca o manta-nvechită[29].

Solon îşi dădu seama de acest lucru şi-i tratã cu o consideraţie redusă[30].

IX Deosebit de potrivită e şi următoarea măsură: tutorele nu trebuie să se însoare cu mama orfanilor şi nu poate fi tutore cel care ar moşteni averea în cazul morţii orfanilor[31]. **[57]** Şi aceasta: gravorul n-are voie să păstreze matricea amprentei inelului[32] vândut, iar dacă cineva scoate singurul ochi rămas cuiva, atunci să i se scoată aceluia amândoi ochii[33]. Apoi: ceea ce n-ai depus, n-ai dreptul să ridici, altfel, pedeapsa îţi va fi moartea. Arhontele prins că e beat va fi pedepsit cu moartea. El a orânduit ca recitarea în public a epopeelor homerice să se facă în continuare, astfel ca de acolo de unde a sfârşit primul cântăreţ, să înceapă următorul. Solon deci, după cum arată Dieuchidas în cartea a cincea a operei sale *Istoria Megarei*[34], aduse

mai multă claritate decât Pisistrate în poezia lui Homer. Pasajul din Homer la care se referea, era acela care începea astfel: „Iată și cei din Atena"[35] și cele următoare.

[58] Cel dintâi, Solon numi a treizecea zi a lunii „ziua cea veche și nouă"[36] și primul stabili adunarea celor nouă arhonți pentru a delibera împreună, după cum spune Apollodor în cartea a doua *Despre legislatori*[37]. Când porni răscoala civilă, el nu se dădu nici de partea celor de la oraș, nici de-a celor de la câmpie, nici de-a celor de pe coastă[38].

X El spunea că vorba este imaginea faptelor, că rege este acela care are cea mai mare putere și că legile seamănă cu pânza de păianjen: cade într-însa ceva mai ușor și slab, ea ține; pe când un lucru mai mare o sparge și trece printr-însa[39]. Avea obiceiul să spună ca vorba să fie pecetluită de tăcere, iar tăcerea de timpul potrivit. **[59]** Cei cu trecere pe lângă tirani seamănă, zicea el, cu pietricelele întrebuințate la socoteli: fiecare din ele înseamnă când un lucru de valoare mare, când unul mic; tot așa și tiranii fac din fiecare din jurul lor când un om mare și cu vază, când un om fără nici o considerație. Întrebat de ce n-a făcut și o lege împotriva paricizilor, răspunse: „Pentru că n-am crezut posibilă o astfel de crimă"[40]. La întrebarea cum s-ar putea face ca oamenii să săvârșească cât mai puține nedreptăți, răspunse: „Dacă cei neloviți de nedreptăți ar suferi deopotrivă cu cei nedreptățiți". El mai spuse: „Bogăția duce la saturare, iar saturarea la crimă"[41].

XI Ceru atenienilor să-și orânduiască zilele după lună[42]. Îl împiedică pe Thespis să reprezinte tragedii, pentru motivul că ficțiunea e dăunătoare[43]. **[60]** Iar când Pisistrate se răni singur[44], Solon spuse: „Aceasta vine de la reprezentarea tragediilor".

XII Sfaturile date oamenilor sunt arătate de Apollodor în cartea sa *Despre sectele filozofilor*[45] după cum urmează: „Încrede-te în noblețea de caracter mai mult decât în jurământ. Nu minți niciodată. Urmărește scopuri demne. Nu lega ușor prietenii și pe cele vechi nu le renega. Învață întâi s-asculți și după aceea să comanzi. Când dai un

sfat cuiva, caută să-i fii cât mai folositor, nu cât mai plăcut. Ia-ți drept călăuză raţiunea. Nu te întovărăşi cu cei răi. Cinsteşte pe zei, respectă pe părinţi".

XIII Se zice de asemenea că atunci când Mimnermos[46] a scris următoarele versuri:

O, ce n-aş da, fără boli, scutit de grijile grele,
Moartea să-mi vină doar când şase decenii oi avea,

[61] el îi răspunse, dezaprobându-l:

Dacă mi-i spusa mai bună, mânia ţi-o lasă departe,
Şterge cele ce-ai scris, crede în cele ce spun:
Versul ţi-l schimbă pe loc, şi cântă Ligyastades astfel:
Moartea să-mi vie doar când opt decenii oi avea.

XIV Dintre cântece, următorul este şi el al lui Solon:

Vezi-l pe orice om şi află
Gânduri cumva ascunse de are,
Faţ-arătând senin zâmbitoare;
Mierea din vorba-i minciună de e,
Sufletu-i pare stup întinat.

E sigur că el e autorul *Legilor* ce-i poartă numele; a scris *Discursuri către popor, Îndemnuri către sine, Elegii, Despre Salamina şi Constituţia ateniană*, în total cinci mii de versuri; în afară de acestea a mai scris *poeme iambice* şi *epode*[47].

XV [62] Pe statuia lui se află inscripţia următoare:

Unde s-a fost născut nedreapta trufie persană,
La Salamina văzu Solon lumina întâi.

Era în floarea vârstei[48], după cum spune Sosicrates[49], în timpul olimpiadei a patruzeci şi şasea[50], în al cărei al treilea an fu arhonte la Atena; tot atunci dădu legile. A murit în Cypru, la vârsta de optzeci de ani[51], şi a lăsat cu limbă de moarte prietenilor să-i ducă osemintele

la Salamina şi, după ce le vor fi ars, să împrăştie cenuşa pe pământ. De aceea Cratinos, în comedia sa *Chironii,* îl face să spună:

Casa aici în ostrov îmi e, cum lumea vorbeşte,
Peste-al lui Aias ţinut fu cenuş-aruncată.

[63] Există şi o epigramă compusă de noi în scrierea mai sus citată, *Versuri variate,* în care am vorbit în tot felul de metri şi ritmuri despre toţi oamenii iluştri morţi, în epigrame şi-n cântece[52]. Ea sună astfel:

Foc cipriot mistui pe Solon, în ţări străine.
Osul lui e-n Salamina, grâu din cenuşa-i rodi.
Sufletu-i duseră tablele[53]-n cer ca un fulg; strălucite
Legi tuturor dărui, grele poveri uşurând.

XVI Se zice că el ar fi spus cuvintele: „Nimic prea mult"[54]. De asemenea, Dioscorides, în *Amintirile* sale[55], povesteşte că Solon, pe când îl jelea pe fiul său mort – despre care noi nu ştim nimic – şi cineva îi spuse: „Nu obţii nimic cu asta", îi răspunse:. „Tocmai de aceea plâng, pentru că nu obţin nimic cu asta".

XVII I se atribuie şi următoarele scrisori:

Solon către Periandru[56]

[64] „Îmi spui că foarte mulţi uneltesc împotriva ta. Dacă vrei să scapi de ei toţi, nu vei avea îndestulă vreme. Se poate ridica un conspirator de unde tu nici nu bănuieşti; unul de teamă pentru propria-i persoană, altul din dispreţ pentru tine, fiindcă nu-i lucru de care tu să nu tremuri. Ba chiar ar merita recunoştinţa statului acela care ar descoperi omul faţă de care eşti fără bănuială. Cea mai bună cale ar fi să renunţi la putere, ca să scapi de învinuire. Dar dacă cu orice preţ trebuie să rămâi tiran, caută să ai o gardă de străini mai tare decât forţele de cetăţeni şi atunci nu te vei mai teme de nimeni şi nu va mai fi nevoie să înlături pe nimeni".

XVIII *Solon către Epimenide*[57]

„Se pare că nici legile mele n-au folosit prea mult atenienilor şi nici tu, cu purificarea oraşului. Într-adevăr, religia şi legiuitorii, numai cu mijloacele lor, nu sunt în stare să ridice statele; lucrul acesta îl pot face numai cei care conduc poporul în direcţia în care o socotesc ei. Astfel, dacă lucrurile merg bine, şi religia, şi legile sunt folositoare, iar dacă nu, nici ele nu-s de nici un folos.

[65] Ştiu că nici legile mele nu-s mai bune, ca de altfel întreaga mea acţiune de legiuitor. Dar conducătorii poporului au dăunat statului, atunci când nu l-au împiedicat pe Pisistrate să introducă tirania. Şi când i-am prevenit, nu m-au crezut. El a găsit mai multă crezare, linguşind poporul, decât eu, spunând adevărul. De aceea eu am depus armele în faţa sediului strategilor şi am spus că-s mai înţelept decât aceia care nu vedeau că Pisistrate urmărea tirania, şi mai curajos decât aceia care şovaiau să i se opună. Totuşi, ei declarară nebun pe Solon. Dar, în cele din urmă, am exclamat solemn: «O, patrie, eu, Solon, sunt gata să te apăr cu vorba şi cu fapta, iar ei mă socotesc nebun. Astfel, eu plec din mijlocul lor, eu unul ce-s singurul duşman al lui Pisistrate; cei de aici n-au decât să fie, dacă vor, oştenii lui de gardă». Trebuie să ştii, prietene, că era peste măsură de ambiţios să devină tiran. [66] Mai întâi a fost conducător al mulţimii, apoi se răni singur şi apăru în Heliaia[58], strigând în gura mare c-a fost rănit de duşmanii săi, de aceea ceru să i se dea o gardă de patru sute de tineri. Poporul, fără să mă asculte, îi dădu o gardă alcătuită din voinici înarmaţi cu măciuci. După aceea, desfiinţă democraţia. Degeaba m-am grăbit să scap de robie pe cetăţenii săraci ai Atenei, dacă sunt acum cu toţii robii unuia singur, ai lui Pisistrate".

XIX *Solon către Pisistrate*

„Sunt sigur că nu voi suferi nici un rău din parte-ţi; doar îţi eram prieten înainte ca tu să fi ajuns tiran şi acuma nu-s mai potrivnic decât oricare atenian căruia nu-i place tirania. Dacă e mai bine pentru

atenieni să fie conduși de unul singur sau să trăiască în democrație, în privința aceasta fiecare trebuie să decidă după capul lui. [67] Mărturisesc că dintre toți tiranii, tu ești cel mai bun, dar, în ce mă privește, nu cred c-ar fi bine să mă reîntorc la Atena. Am dat atenienilor drepturi civile egale; am refuzat să devin tiran, când mi s-a ivit prilejul; cum aș putea să nu fiu judecat rău acum, dacă m-aș întoarce și mi-aș da încuviințarea la tot ceea ce faci ?"

XX *Solon către Cresus*

„Sunt încântat de bunăvoința ce ai față de mine; și îți jur pe zeița Athena că, dacă n-aș fi dorit mai presus de orice să trăiesc într-o țară democratică, aș fi primit mai degrabă să-mi duc viața în palatul tău decât la Atena, unde Pisistrate instituie o stăpânire plină de silnicie. Dar îmi place mult să trăiesc într-o țară unde domnesc drepturi egale. Totuși voi veni să te văd, fiindcă sunt nerăbdător să-ți fiu oaspete".

NOTE

[1] Legea anulării datoriilor făcute de țăranii săraci care ajungeau să se zălogească pe ei înșiși se numește *seisáchteia*, cuvânt cu cuvânt: „scuturarea sarcinii" de la *seío* și *áchtos*, „greutate", „sarcină". Multă vreme, mai ales după pierderea războiului peloponeziac, de către atenieni și crizele economice și politice care cuprind regimul sclavagist din diferitele cetăți ale Greciei, revendicarea supremă a maselor sărăcite de război era „a/nularea datoriilor" și „reîmpărțirea pământurilor" (*seisáchteia* și *gés anadysmós*).

[2] În timpurile vechi, la greci, ca și la romani și la popoarele orientale, garanția unui împrumut era personală și nu reală, ca să ne exprimăm în termeni juridici. Împrumutul îl garanta, în primul rând, persoana împrumutătorului, care putea fi silit să lucreze pământul în folosul debitorului, dacă datornicul era producător și nu plătea datoria, și nu direct, însăși averea lui..

[3] *Thétes* înseamnă „zileri", oameni săraci, fără pământ și care își închiriază munca. Situația lor nu era mult diferită de a sclavilor, cel puțin din punct de vedere material.

[4] Vezi mai sus, n. 1.

[5] Informațiile despre Solon sunt abundente, atât din antichitate (Plutarh, *Viața lui Solon;* Aristotel, *Statul atenienilor*), cât și din studiile moderne. Solon a fost și un mare

poet didactic şi elegiac, aşa că aparţine şi istoriei literaturii greceşti. Diogenes Laertios ne-a păstrat un număr de versuri pe care le citează. Astfel, opera poetică a lui Solon s-a pierdut cu excepţia fragmentelor adunate în colecţiile liricilor greci Th. Bergk sau E. Diehl (vezi şi Linforth *Solon the Athenian*, în „Univ. of California Publications in class. Philology, 1919". În limba română, ele au fost traduse de Ştefan Bezdechi şi de Simina Noica.

[6] Aceste tăbliţe de lemn vopsite în alb şi putându-se roti erau aşezate în porticul regal unde îşi avea locuinţa arhontele rege şi se numeau *áxones*.

[7] *Agora* – piaţa publică, piaţa oraşului, în care se desfăşura toată viaţa politică, culturală şi economică a cetăţii greceşti.

[8] Mormintele sunt adesea luate ca probă a unor evenimente istorice şi revendicări politice. Tucidide vorbeşte de străvechile morminte cariene găsite în insula Delos (I. 8).

[9] Teritoriul Aticii era împărţit în 174 de districte, numite *demoi*. Acestea erau cuprinse în zece regiuni, denumite *phylai*. Aceste diviziuni, devenite în epoca istorică pur teritoriale, joacă un rol important în conducerea statului atenian. Numele unui atenian era însoţit de numele tatălui la genitiv, apoi de adjectivul *Athenaios* al cetăţii de origine şi apoi de numele *demos*-ului din care făcea parte (vezi Diogenes Laertios, II, 18).

[10] Este vorba de Aias, fiul lui Telamon, *Iliada*, cântul II, 557-558, trad. G Murnu, Buc., E.S.P.L.A., 1955, p. 70, v. 548-549. Versul 548 e considerat ca neautentic în *Scholiile* la *Iliada*. Vezi şi Strabo, IX, p. 394, şi Plutarh, *Viaţa lui Solon*, cap. 10.

[11] Tirania lui Pisistrate, deşi cu greu suportată de atenieni dar până la urmă răsturnată, a fost foarte favorabilă dezvoltării economice şi culturale a Atenei: H. J. Diesner, *Problem der alt-griechischen Tyranie*, în „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft", IV (1958), nr. 4, p. 841-848; P. Oliva, *Tirania greacă timpurie. În legătură cu problema apariţiei statului*, Praga, 1954; A. Andrewa, *The Greek Tyrants*, 1955).

[12] *Boulé* era la Atena consiliul compus din 500 de membri care se numeau şi deliberau asupra propunerilor de legi sau decrete făcute de un cetăţean. Propunerile acceptate de consiliu erau aduse în faţa adunării poporului, compusă din toţi cetăţenii cu drept de vot. După votarea şi de către adunare, legea sau decretul intra în vigoare. Ele erau publicate şi aşezate într-un loc public pentru a fi cunoscute de toată lumea. Formula inscripţiilor cu decrete era: „a hotărât consiliul şi poporul".

[13] *Cresus*, ultimul rege al *Lydiei* din dinastia Mermnazilor, celebru pentru bogăţiile sale fabuloase.

[14] Cuvântul grec *eudaimon* înseamnă atât „bogat", cât şi „fericit". La fel şi cuvântul *ólbios*, care se găseşte la Herodot (I, 30 şi urm.).

[15] *Tellos*, *Cleobis* şi *Biton*, de origine modestă, erau vestiţi pentru pietatea lor. Povestea lor, precum şi întreaga scenă (imaginară) dintre Solon şi Cresus este descrisă de Herodot (I, 30 urm.). Cresus rămâne uluit că nişte greci obscuri şi sărmani sunt

socotiți de Solon mai fericiți decât el, bogatul rege. Atunci Solon (sau mai bine-zis, Herodot) dezvoltă ideea că divinitatea este geloasă pe o prea mare fericire a omului și că nimeni nu poate fi considerat fericit decât după ce a murit și i se cunoaște sfârșitul.

[16] Apropierea dintre numele orașului Soloi și numele de Solon este, desigur, întâmplătoare și interpretarea, arbitrară. Avem aici o legendă etiologică.

[17] Au existat două orașe cu numele *Sóloi:* unul în Cilicia, la coasta mării, și altul în insula Cipru, pe coasta ei de NV.

[18] Sensul acestui vers este că fiecare urmărește, ca vulpea, propriul său profit, pierzând din vedere interesul general.

[19] Formulă de anunțare a închiderii unei expuneri, care e obișnuită la Diogenes Laertios.

[20] *Codros*, ultimul rege legendar al Atenei, care s-a lăsat să fie ucis pentru a asigura victoria atenienilor. Acest act de sacrificiu voluntar se mai întâlnește în istoria veche legendară a Greciei și e consemnat în literatură (vezi Euripide, sacrificiul Macariei în tragedia *Heraclizii* și aceea a lui Menoikeus în tragedia *Fenicienele*).

[21] *Hybrizein*, cuvânt important care exprimă actul de nedreptate, de depășire a drepturilor pe care le are individul, sub imboldul unei trufii nesăbuite sau lăcomii de neiertat. Noțiunea de *hýbris* constituie fundamentul concepției eshileene despre vină și pedeapsă.

[22] Scrisoarea, deși foarte frumos ticluită, plină de o atitudine înțeleaptă, este totuși neautentică, după cum se vede și din limba ei, care este atică recentă.

[23] *Átimos* este termen juridic și desemnează pe cel ce, în urma unei fapte dezonorante săvârșite, își pierde în total sau în parte drepturile cetățenești și poate atrage chiar pedeapsa cu moartea sau exilul, precum și confiscarea averii.

[24] *Lysias*, unul dintre cei mai de seamă mânuitori ai prozei atice. Născut pe la 445 î.Chr., și-a desfășurat activitatea oratorică alcătuind pledoarii pentru diferiți clienți în procese private – căci la Atena nu exista, de regulă, apărarea prin avocat – și atingând o rară desăvârșire în acest gen de oratorie. A compus vreo 200 de discursuri, din care ne-au rămas 34.

[25] *Dracon*, arhonte al Atenei, care a dat o serie de legi ce au rămas vestite prin severitatea lor (aprox. 620 î.Chr.).

[26] Este vorba de pederaști notorii.

[27] *Harmodiu* și *Aristogeiton*, doi tineri atenieni care au încercat să libereze cetatea de stăpânirea Pisistratizilor, ucigându-i. Însă numai Hiparh, fratele lui Hipias, ambii fii ai lui Pisistrat, a fost ucis. H. Friedel, *Der Tyrannenmord in Geschichte und Volksmeinung der Griechen*, Stuttgart, 1938). Ni s-au păstrat mai multe cântece (a câte patru versuri) numite *Scolia*, cu privire la ei, care erau intonate de comeseni la banchete.

[28] *Miltiade*, fiul lui Cimon, generalul atenian care i-a învins pe perși în faimoasa bătălie de la Marathon (490 î.Chr.).

[29] Vers din drama satirică pierdută a lui Euripide, cu titlul *Autolycos*. Vezi în *Trag. Graec. Fragm.*[2], ed. Nauck, nr. 282, unde avem 26 de versuri îndreptate împotriva atleților. Şi filozoful Xenofanes atacă pe atleți şi aprecierea puterii fizice mai mult decât a celei sufletești (vezi Diels Kranz[5], fragm. 2). Pe Xenofanes l-a imitat Euripide.

[30] Atitudinea împotriva aprecierii deosebite date atleților este, după cum se vede, destul de răspândită în Grecia şi se prezintă ca o reacțiune împotriva exagerărilor.

[31] Este de înțeles că mama, de convenință cu tutorele, prin căsătoria cu acesta, putea leza interesele copiilor minori rămaşi de la primul soț.

[32] Inelul gravat putea servi drept semn de recunoaştere şi chiar de iscălitură, când era imprimat pe un act, la fel ca vestiții cilindri gravați în Babilonia şi în întregul Orient apropiat şi mijlociu. De aici interdicția pentru gravor de a păstra matrița.

[33] *Legea talionului*, aplicată în multe legislații, ducea câteodată la dispoziții stranii şi îndoielnice din punctul de vedere al echității. Astfel, codul lui Hammurabi (secolul al XVII-lea î.Chr.) prevedea că dacă cineva scoate ochiul fiului cuiva, trebuie să se scoată ochiul fiului făptaşului (vezi şi P. Keschaker, *Rechtsvergleichende Studien zur Gesetzgebung Hammurabis, König von Babylon*, Leipzig, 1917).

[34] *Dieuchidas din Megara* (secolul al IV-lea î.Chr., după U. v. Wilamowitz-Moellendorff) a scris *Megariká*, citate de Diogenes Laertios.

[35] Homer, *Iliada*, cântul II, v. 546 şi urm. (trad. G. Murnu, Bucureşti, E. S. P. L. A., 1955, v. 577).

[36] Ultima zi a lunii precedente era şi prima a lunii următoare, prin introducerea lunii de 30 de zile, revoluția Lunii fiind de aproximativ 29 1/2 zile. Am văzut la Diogenes Laertios (I, 24) că Thales ar fi numit ultima zi a lunii precedente şi prima a celei următoare „a treizecea".

[37] Nu se ştie cine este acest Apollodor. Probabil, tot cel din Atena, autorul *Cronologiilor* (secolul al II-lea î.Chr.) care studiază stoicismul, elev al lui Aristarhos filologul. El a fost scriitor fecund.

[38] Populația Aticii (fireşte, este vorba de cetățeni, nu de sclavi) se împărțea în trei, după locul unde trăia, reprezentând şi trei sfere de interese economice diferite: 1) cei de la oraş, 2) cei de la țară şi 3) cei de la coasta mării.

[39] Este vechea poveste a bogatului şi a omului influent, care obține o interpretare favorabilă a legii şi care este exprimată splendid în imaginea pânzei de păianjen.

[40] Traducerea dată în text forțează sensul cuvântului *apelpizein*, care obişnuit înseamnă „a pierde orice speranță", „a despera". Traducerea exactă ar fi fost: „Pentru că am pierdut speranța" (de a împiedica paricidul ?). Poate că e şi o eroare în transmisiunea textului în mss.

[41] Bogăția care produce sațietate, şi aceasta, la rândul ei, crima (*ploútos – kóros – hýbris*) a devenit proverb şi a circulat sub diverse forme în literatura elină.

[42] Adică timpul revoluției pe cer a Lunii.

[43] Dacă informația aceasta corespunde adevărului, Solon, care era un legislator, vede în ficțiunea artistică un motiv de destrămare a comportării morale a cetățenilor. Suntem departe de Aristotel, după care tragedia, prin sentimentele de milă și de groază pe care le inspiră, purifică sufletul omenesc de patimi (*Poetica*, 6, 1449 *b*, 27 și *Politica*, V (VIII), 6, 1341 *a*, 17). Dar nu trebuie uitat că și Platon era de aceeași părere cu Solon.

[44] Pisistrate se rănise singur și susținea că a fost rănit de advesarii săi politici, pentru a ațâța astfel poporul împotriva lor (cf. Aristotel, *Statul atenian*).

[45] Vezi mai sus, n. 37. Probabil și aici este vorba de același Apollodor.

[46] *Mimnermos din Colofon*, poet liric erotic (prima jumătate a secolului al VI-lea î.Chr.

[47] Avem aici o listă de opere ale lui Solon, listă despre care am spus că formează o rubrică specială a biografiilor.

[48] *Akmázein* „a fi în floarea vârstei" reprezintă la cronografi vârsta de 40 de ani.

[49] Această informație cronografică este dată de Diogenes Laertios după Sosicrates. Probabil că Apollodor, care se ocupa de filozofi, n-a dat cronologia lui Solon.

[50] Olimpiada a 46-a, anul 3, este anul 594 î.Chr.

[51] Poate că vârsta de 80 de ani până la care ar fi trăit Solon este luată din versurile acestuia prin care răspundea lui Mimnermos, care fixa la 60 de ani vârsta până la care ar vrea să trăiască (Diogenes Laertios, I, 61).

[52] Referitor la *Epigramele* lui Diogenes Laertios, vezi mai sus, n. 66 de la Thales.

[53] *Áxones* sunt tablete pe care erau scrise legile lui Solon. Probabil că este joc de cuvinte cu *áxon* care înseamnă osie, axă de car și deci, prin metonimie (*pars pro toto*), carul cu care se poate transporta sufletul în cer.

[54] Acest dicton, cum și un altul: „Cunoaște-te pe tine însuți", se află scrise pe frontonul templului lui Apollo din Delfi. Despre dictoanele sau maximele celor șapte înțelepți, vezi și *Culegerea* lui Demetrios din Faleron, la Stobaios, *Florilegium*, III, 1, 172, publicate de Diels-Kranz[5], vol. I, p. 61-66.

[55] *Dioscorides* – scriitor, elev al lui Isocrates, ar putea fi acesta pe care îl citează Diogenes Laertios.

[56] Toată această corespondență e apocrifă. *Periandru* – tiran în Corint și unul dintre cei șapte înțelepți. Viața lui ne-o redă Diogenes Laertios (I, cap. 7, § 94 și urm.).

[57] *Epimenide din Creta*, teolog și scriitor străvechi (vezi viața lui la Diogenes Laertios, I, cap. X, § 109 și urm.).

[58] *Heliaia*, locul de adunare al tribunalului de jurați pentru procesele civile și penale (până la amenzi limitate la o anumită sumă de bani).

CAPITOLUL al III-lea

CHILON
(aprox. 500 î.Chr.)

I [68] Chilon, fiul lui Damagetas, era spartan. A scris *Elegii*, vreo două sute de versuri în total. Avea obiceiul să spună că meritul[1] unui om e să prevadă viitorul, în măsura în care acesta poate fi înţeles de raţiune. Fratelui său, care era supărat că nu ajunsese efor[2] ca Chilon, acesta îi răspunse: „Eu ştiu să sufăr nedreptatea, tu însă nu". Chilon a fost efor în timpul olimpiadei a cincizeci şi cincea[3]; Pamphile însă afirma că într-a cincizeci şi şasea[4]. După Sosicrates, el ajunse prima dată efor în timpul când era arhonte Euthydemos. El a propus, pentru prima oară numirea eforilor ca să dubleze pe regi, dar Satyros[5] afirmă că Licurg a făcut acest lucru.

După cum afirmă Herodot în cartea întâi[6], pe când Hippocrates[7] aducea sacrificii, la Olympia şi căldările începură să fiarbă de la sine, Chilon îl sfătui să nu se căsătorească sau dacă este căsătorit, să se despartă de soţie şi să se lepede de copii. II [69] Se zice de asemenea că el ar fi întrebat pe Esop ce face Zeus şi că acela răspunse: „Coboară pe cel trufaş şi înalţă pe cel umil". Întrebat prin ce se deosebesc cei învăţaţi de cei neînvăţaţi, Chilon răspunse: „Prin nădejdii temeinice". „Ce e greu ?" „Să păstrezi o taină, să întrebuinţezi bine timpul liber[8] şi să poţi îndura o nedreptate". Şi cele ce urmează sunt unele din preceptele sale: „Pune-ţi frâu limbii, mai ales la ospeţe. Nu-ţi bârfi vecinii, altfel vei auzi lucruri de care o să-ţi pară rău. [70] Nu ameninţa pe nimeni, căci asta-i apucătură femeiască. Du-te la prieteni mai curând când sunt nefericiţi decât când sunt fericiţi. Fă o nuntă modestă. Nu vorbi de rău pe cei morţi.

Respectă bătrânețea. Păzește-te pe tine însuți. Mai bine o pagubă decât un câștig necinstit; prima te supără o dată; al doilea pentru totdeauna. Nu râde de nenorocirea altuia. Când ești puternic, fii blând dacă vrei să insufli respect, iar nu teamă celor din jur. Învață să fii un stăpân înțelept în propria-ți casă. Nu lăsa limba s-o ia înaintea minții. Stăpânește-ți mânia. Nu urî arta de a proroci. Nu dori ceea ce nu-i cu putință. La drum nu te grăbi. Când vorbești, să nu faci gesturi cu mâna, căci aceasta e un semn de sminteală. Ascultă de legi. Fii calm"[9].

[71] Dintre cântecele sale, cel mai cunoscut e următorul:

> Aurul, piatra-l vădește de-i bun: deplină-i dovada.
> Firea la oameni prin aur se vede de-i rea sau de-i bună.

III Se zice că la bătrânețe ar fi spus că nu-și aduce aminte în viața sa să fi călcat vreodată legea; numai asupra unui singur lucru avea dubiu. Fiind judecător, în procesul unui prieten, el însuși dăduse o sentință conform legii, dar îl înduplecă pe colegul său, care-i era prieten, să-l achite pe învinuit, pentru a ține seamă totodată și de lege și de prietenie.

Ajunsese foarte vestit la elini, prin prezicerea sa cu privire la insula Cythera de pe coasta Laconiei. Cunoscând bine natura insulei, zice: „Mai bine n-ar fi fost niciodată așezată aici sau ar fi înghițit-o adâncurile mării." [72] Și prezicerea lui a fost dreaptă, căci Demaratos, fiind exilat din Sparta, îl sfătui pe Xerxes să-și ancoreze flota lângă această insulă; și dacă Xerxes ar fi ascultat sfatul, Grecia ar fi fost cucerită. Mai târziu, în timpul războiului peloponeziac, Nicias a cucerit insula, a pus acolo o garnizoană ateniană și a pricinuit multe neajunsuri spartanilor.

V Chilon era scurt la vorbă, de aceea Aristagoras din Milet numește chilonian modul acesta scurt de a vorbi... sau e a lui Branchos[10], care întemeie templul Branchizilor. Era bătrân, în timpul olimpiadei a cincizeci și doua[11], când Esop, fabulistul, era în floarea vârstei[12]. Muri, cum afirmă Hermip, la Pisa[13], tocmai în clipa când își

îmbrăţişa feciorul care biruise la jocurile olimpice, la lupta cu pumnii. Moartea i se trase dintr-o bucurie prea mare şi din cauza slăbiciunii vârstei înaintate. Şi toată lumea care asistase la jocuri, îl conduse cu mare cinste la mormânt.

Am scris şi pentru el un epitaf, precum urmează:

[73] Laudă ţie, Pollux, fiindc-a lui Chilon mlădiţă
Numai cu pumnul luptând, ram de măslin câştigă.
Pricină nu-i de jelit că tatăl, văzându-şi feciorul,
Ochii a-nchis fericit: moarte ca ast-aş dori.

Pe statuia lui stau scrise următoarele:

Sparta, vestitul oraş războinic, pe Chilon născut-a.
Printre cei şapte-nţelepţi cel mai cu minte a fost.

VI Un precept de-al său era şi acesta: „Fă-te chezaş şi vei fi păgubaş".

I se atribuie şi următoarea scurtă scrisoare:

Chilon către Periandru

„Îmi vorbeşti despre o expediţie împotriva vrăjmaşilor din afară, la care vei lua şi tu parte. După părerea mea, treburile din ţară nu-s prea sigure pentru un stăpân absolut; ferice de tiranul ce moare în casa lui, de moarte bună"[14].

NOTE

[1] Cuvântul grec este *areté* (vezi n. 41 de la Thales).

[2] *Efor* înseamnă pe greceşte „supraveghetor". În Sparta, eforii erau numiţi la început de rege pentru a judeca procesele civile; mai târziu au fost aleşi de popor, fiind destinaţi să facă contrapondere puterii regale (deci joacă un rol democratic). Ei purtau grijă de siguranţa statului; supraveghează pe regi etc. Mai există instituţia eforatului şi în alte cetăţi doriene.

[3] Corespunde cu anul 560-557 î.Chr.

[4] Corespunde cu anul 556-553 î.Chr.

[5] *Satyros din Callatis*, important biograf de la finele secolului al III-lea î.Chr.

[6] Cf. Herodot, I, 59.

[7] Acest *Hippocrates* este tatăl tiranului Pisistrate, ceea ce explică sfaturile lui Chilon.

[8] *Scholé* înseamnă „timp liber" și, deoarece timpul liber era consacrat de greci studiului, cuvântul a luat sensul de „ocupație studioasă", în fine, de „comentariu". De la cuvântul grec derivă și cuvântul nostru „școală", deci „locul unde se exercită studiul".

[9] Aici avem iarăși rubrica de „Maxime" a biografilor.

[10] Textul pare deteriorat. Ar putea fi o lacună înainte de *Branchos*, cum presupune Cobet.

[11] Corespunde cu anul 572/569 î.Chr.

[12] *Esop*, fabulistul, ar fi avut 40 de ani în 572/569 după cronografi, dată desigur aleasă arbitrar, pe baza unor fapte mai mult sau mai puțin justificate.

[13] În câmpia de la Pisa, lângă Elis, aveau loc jocurile olimpice din patru în patru ani.

[14] Scrisoarea este un fals. Este scrisă în dialect doric și vrea să ilustreze *brahilogia* lui Chilon, de care Diogenes Laertios a vorbit în I, § 72.

CAPITOLUL al IV-lea

PITTACOS
(600 î.Chr.)

I [74] Pittacos era fiul lui Hyrrhadios şi era de fel din Mytilene. Duris însă spune că tatăl lui era trac. Ajutat de fraţii lui Alcaios, el îl răsturnă pe Melanchros, tiranul din Lesbos; în războiul pentru teritoriul Achilleitis, dintre atenieni şi mytilenieni, conduse oştirea el însuşi, iar Phrynon, care fusese biruitor la Olympia, ca pancratiast[1], comanda pe atenieni. Pittacos se învoi să se lupte singur cu dânsul; având ascunsă o plasă sub scut, îl prinse în ea pe furiş pe Phrynon, îl ucise şi salvă teritoriul. În urmă, după cum arată Apollodor în *Cronologia* sa[2], atenienii se judecară cu mytilenienii pentru acel teritoriu. Ca arbitru fu luat Periandru, care dădu câştig de cauză atenienilor.

II [75] În acest timp, mytilenienii îl cinstiră foarte mult pe Pittacos şi-i încredinţară puterea. El guvernă timp de zece ani, organiză statul, renunţă la putere şi mai trăi alţi zece ani după aceea. Mytilenienii îi dăruiră un teritoriu pe care îl consacră zeilor şi pământul acela se numeşte şi azi Pittakeion. Sosicrates povesteşte că el tăie o mică parte pentru dânsul, spunând că jumătatea e mai mare decât întregul[3]. Mai mult încă, atunci când Cresus îi oferi bani, el nu-i primi, zicând că are de două ori mai mult decât dorea, deoarece fratele său murise fără copii şi el îi moştenise averea.

III [76] Pamphile, în cartea a doua a *Amintirilor* ei, povesteşte că fiul lui Pittacos, Tyrrhaios, pe când se afla la un bărbier din Cyme, a fost ucis de securea aruncată de un fierar. Locuitorii din Cyme îl trimiseră pe ucigaş la Pittacos, care, aflând de cele întâmplate, îi dădu

drumul, spunând: „Iertarea e mai bună decât căința". Heracleitos[4] însă afirmă că Alceu, căpătând pe cineva în puterea sa, i-a dat drumul spunând: „Iertarea e mai bună decât răzbunarea"[5].

Printre legile făcute de el este una care prevede că pentru orice greșeală comisă în stare de beție pedeapsa să fie dublă. Gândul lui era s-abată oamenii de la beție, vinul fiind din belșug în insulă.

IV O maximă a lui care spune: „E greu să fii bun" e amintită de Simonide[6] în aceste cuvinte: „E greu să fii cu adevărat bun, după vorba lui Pittacos". [77] Îl citează și Platon în *Protagora*[7]: „Nici zeii nu luptă împotriva necesității". Mai spune: „La putere cunoști omul". O dată, fiind întrebat care-i lucrul cel mai bun, răspunse: „Să faci bine lucrul ce-ți încape în mână". Iar când Cresus l-a întrebat care-i cea mai bună domnie, el răspunse: „Aceea a lemnului bălțat", prin aceasta voind să înțeleagă legea. De asemenea îndemna să se câștige victorii fără sânge. Unui foceean care spunea că trebuie să căutăm un om vrednic îi adresă aceste cuvinte: „Dacă-l cauți cu prea multă grijă, nu-l vei găsi niciodată". A răspuns și la alte diferite întrebări astfel: Ce este plăcut ? „Timpul". Ce este nevăzut ? „Viitorul". Sigur ? „Pământul". Nesigur ? „Marea". [78] Spunea apoi că e de datoria oamenilor înțelepți să prevadă greutățile înainte de ivirea lor spre a nu se ivi, iar datoria celor curajoși e ca, după ce s-au ivit, să le înfrunte cum trebuie. „Nu spune dinainte ce ai de gând să faci, căci, dacă nu izbutești, va râde lumea de tine. Să nu mustri pe nimenea de nenorocirea care l-a lovit, de teamă să nu mânii pe zei. Să înapoiezi ceea ce ți s-a încredințat spre păstrare. Nu vorbi de rău pe un prieten, nici chiar pe un dușman. Fii pios. Iubește cumpătarea. Iubește adevărul, credința, priceperea, îndemânarea, camaraderia, grija".

V Dintre cântecele lui, cel mai cunoscut e următorul:

Îți ia și arc și tolbă plină
Să-nfrunți făptura cea haină,
Căci vorba ei crezare n-are
Iar inima-i numa-nșelare.

[79] Compuse şi elegii, vreo şase sute de versuri şi o lucrare în proză *Despre legi,* pentru uzul cetăţenilor.

VI Era în floarea vârstei cam pe vremea olimpiadei a patruzeci şi doua[8]. Muri în timpul arhontelui Aristomenes, în anul al treilea al olimpiadei a cincizeci şi doua[9] [la adânci bătrâneţe], în vârstă de peste şaptezeci de ani. Pe mormântul lui stă scrisă inscripţia următoare:

Lesbos, sfinţitul ostrov, ce viaţă dădu lui Pittacos,
Mort, îl jeleşte acum, lacrimi de mamă vărsând.

VII A lui e maxima: „Pândeşte momentul prielnic".

A existat şi un alt Pittacos, un legiuitor, după cum spune Favorinos în cartea întâi din *Amintirile* sale şi Demetrios în *Omonimii* săi; acesta a fost numit „cel mic".

VIII Se povesteşte despre înţeleptul nostru că, o dată, un tânăr îi ceru sfatul cu privire la căsătorie, iar el îi dădu următorul răspuns, pe care Callimah îl exprima astfel în *Epigramele*[10] sale:

[80] Un străin din Atarneu[11]-ntrebă pe Pittacos
Ce-n Mytilene-i născut, fiu al lui Hyrrhadios:
Eu, bătrâne, mă-nsor; din două fete ce alege-voi ?
Una-i ca mine în neam, bunuri aşijderi având,
Alta-i mai sus decât mine. Ce face-voi dară ? Rogu-te,
Sfat degrabă să-mi dai: care din două s-aleg ?
Astfel grăit-a, iar moşul, toiagu-nălţându-l, îi zise:
Uită-te acolo puţin; totul afla-vei la ei.
Nişte copii se jucau, cu biciul lovindu-şi sfârleaza
La răscruce de drum, fără odihn-alergând.
Ţine-te, zise, pe urmele lor. S-apropie omul,
Dar copiii ce spun ? „Mân-o pe cea ce-i în jur."
Vorba-nţelese străinul şi soaţă nu vru să-şi mai cate
Dintr-un neam mai de sus; pilda i-a fost de ajuns.
Soaţă îşi luă după teapă străinul, modestă, tot astfel,
Dion, pildă să iei: mân-o pe cea ce-i în jur.

[81] Se pare ca el a spus acestea ca urmare a ceea ce pățise el însuși, căci avea o soție dintr-o familie mai bună – sora lui Dracon, fiul lui Penthilos – care-l trata foarte de sus.

Alceu[12] îl porecleşte „târâie-picior" şi „târşâie-picior", fiindcă avea talpa plată şi târâia picioarele, de asemenea „picioare crăpate", pentru că avea la picioare crăpături, în dialectul lor, *cheirades;* „lăudăros", fiindcă se lăuda degeaba; „pântecos" şi „mâncăcios", fiindcă era gras; apoi „cel care mănâncă pe întuneric", fiindcă mânca seara fără opaiț şi „soios", fiindcă era neîngrijit şi murdar. Gimnastica lui era să macine grâu, după cum spune filozoful Clearhos[13].

X I se atribuie şi următoarea scurtă scrisoare:

Pittacos către Cresus

„Mă pofteşti sa vin în Lydia ca să-ți văd bogățiile. Dar eu şi fără să le văd sunt convins că fiul lui Alyattes[14] e cel mai plin de aur dintre regi. Nu mi-ar folosi la nimic să călătoresc la Sardes, căci de aur n-am nevoie, iar ceea ce am mi-ajunge şi pentru mine şi pentru prietenii mei. Totuşi, voi veni ca oaspete, spre a-ți face cunoştința"[15].

NOTE

[1] *Pancration,* probă atletică ce reunea lupta de trântă şi lupta cu pumnul şi pentru care se dădea premiu la jocurile olimpice. Atletul care se supunea acestei probe se numea *pankratiastés.*

[2] După cum vom mai vedea şi cu alte ocazii, Apollodor, în *Cronologiile* sale, nu se mulțumea să dea în versuri numai date seci, ci aducea şi anumite informații cu caracter destul de variat despre autorul respectiv.

[3] Aceste cuvinte sunt o reminiscență din Hesiod, *Munci şi zile,* versul 40. Probabil că avem de-a face cu un proverb foarte vechi.

[4] Desigur, acest Heracleitos nu este filozoful din Efes. La Diogenes Laertios (IX, 17) sunt menționați cinci omonimi care poartă acest nume: filozoful, doi poeți lirici, un istoric din Lesbos, care ar putea fi cel care a vorbit despre Alceu, şi al cincilea, un tragicomic. Să mai menționăm un Heracleitos, adept al lui Crates din Mallos, stoicianul,

care a dat o interpretare alegorică naturalistică zeilor şi în general faptelor din epopeile homerice. De la acest Heracleitos ne-a rămas lucrarea sa intitulată *Alegorii homerice.*

[5] *Alceu din Mitylene,* poet liric de seamă, contemporan cu Safo (secolele VII-VI î.Chr.)

[6] *Simonide din Ceos* (secolele VI-V î.Chr.), mare poet liric, compozitor de lirică corală.

[7] Vezi Platon, *Protagora,* p. 345 *d.*

[8] Corespunde cu anii 612-609 î.Chr.

[9] Corespunde cu anul 569 î.Chr. Cuvintele următoare, puse între paranteze drepte, sunt probabil, o notă marginală intrată în text.

[10] *Callimah din Cyrene,* poet alexandrin (secolul al III-lea î.Chr.) de mare talent şi rafinament. A trăit la curtea lui Ptolemaios al II-lea Filadelful şi apoi la a lui Ptolemaios Evergetul. A fost şi un mare erudit; directorul bibliotecii din Alexandria, pentru o vreme.

[11] *Atarneus,* regiune de pe coasta Mysiei, în faţa Lesbosului. Aici a funcţionat o sucursală a Academiei platonice încă din timpul vieţii lui Platon. Şcoala din Atarneus era condusă de Xenocrate şi de Aristotel. Aici domnea vestitul potentat Hermias, socrul şi prietenul lui Aristotel, căruia îi este adresată „Scrisoarea a 6-a" din *Culegerea scrisorilor* atribuite lui Platon. Despre el vom avea ocazia să vorbim în *Viaţa lui Aristotel* de la Diogenes Laertios.

[12] Despre *Alceu,* vezi expresiile greceşti pentru „târâie-picior" etc. sunt aproape intraductibile şi conţin şi jocuri de cuvinte.

[13] *Clearhos din Soloi,* filozof peripatetician. Ar fi scris nişte *Vieţi* (Biografii) citate de Athenaios.

[14] *Alyattes,* penultimul rege al Lydiei, tatăl lui Cresus din dinastia Mermnazilor fondată de Gyges (cf. Herodot). S-a luptat, ca şi predecesorii săi Ardys şi Gyges, cu cimerienii, a căror putere a zdrobit-o, după cum aceştia distruseseră Imperiul frigian. Alyattes a luptat şi cu Cyaxares, regele Mediei. În timpul bătăliei dintre ei a survenit faimoasa eclipsă totată de soare din 5 mai 585, prevestită de Thales (vezi Herodot, I, 74).

[15] Scrisoarea este apocrifă.

CAPITOLUL al V-lea

BIAS
(570 î.Chr.)

I **[82]** Bias, fiul lui Teutames, s-a născut la Priene[1]; el este socotit de către Satyros ca fiind cel mai de seamă dintre cei şapte înţelepţi. Unii spun că era dintr-o familie cu stare, dar Duris afirmă că era străin, tolerat în cetate. Phanodicos povesteşte că el răscumpără nişte fete din Messene, prinse în război, le crescu întocmai ca pe fiicele lui, le înzestră şi apoi le trimise înapoi părinţilor la Messene. Mai târziu, când – după cum am arătat mai înainte – fu găsit la Atena, de către pescari, trepiedul de aramă cu inscripţia: „Celui înţelept", Satyros zice că fetele, iar alţii, printre care şi Phanodicos, că tatăl lor, veniră în adunarea poporului şi, după ce povestiră întâmplările lor, declarară că Bias era cel înţelept. Atunci îi fu trimis trepiedul. Bias, văzându-l, spuse că înţelept este Apollo şi nu-l primi.

II **[83]** Alţii însă spun că el închină trepiedul lui Heracles, la Theba, fiindcă era un urmaş al tebanilor, cei care întemeiaseră colonia Priene. Aşa ne informează Phanodicos[2].

Se povesteşte de asemenea că, în timp ce Alyattes asedia Priene, Bias îngrăşă doi catâri şi-i mână în tabără; regele, când îi văzu, rămase uimit că buna stare a celor din oraş se resimţea până şi la animalele lor. De aceea el se hotărî să încheie pace şi trimise un sol. Bias însă făcu nişte grămezi de nisip, le acoperi pe deasupra cu un strat de grâu şi le arătă trimisului. Alyattes, fiind informat despre aceasta, încheie în cele din urmă pacea cu poporul din Priene. Curând după aceea, când regele Alyattes îl invită pe Bias să vină la dânsul,

acesta îi răspunse: „Eu îl poftesc pe Alyattes să mănânce ceapă" [adică să plângă][3].

III **[84]** Se arată de asemenea că la procese a fost un orator foarte capabil. Dar nu întrebuinţa forţa talentului său oratoric decât în cauze drepte. La aceasta face aluzie şi Demodicos din Leros[4] când spune:

> Judecător de eşti, să judeci ca în Priene

iar Hipponax[5] afirmă:

> La judecăţi e mai meşter ca Bias cel din Priene.

IV Iată cum i-a fost sfârşitul: Cu toate că era foarte bătrân, apără pe cineva într-un proces. Când îşi termină discursul, îşi rezemă capul pe pieptul nepotului său de fiică. După ce vorbi şi adversarul său şi judecătorii dădură hotărârea în favoarea celui apărat de Bias, se ridică şedinţa şi el fu găsit mort, la pieptul nepotului său. **[85]** Oraşul îi făcu o înmormântare măreaţă şi pe mormânt îi puseră această inscripţie:

> Doarme aicea Bias, născut pe pământul Prienei,
> Faimă adus-a trăind ţării ionice-n veac.

Şi noi i-am făcut un epitaf:

> Zace aicea Bias; îl duse-n cealaltă lume
> Hermes[6]: de-a anilor nea capu-i fusese albit.
> Căci scăpându-şi prin vorba-i prietenul drag de năpastă
> Somnul cel lung l-a cuprins, de un nepot sprijinit.

V A compus un poem de vreo două mii de versuri cu privire la Ionia şi la felul de a o face fericită. Cele mai cunoscute din preceptele lui cântate în versuri sunt următoarele:

> Pe plac să fii la cetăţeni, oriunde-ai sta,
> Şi fi-vei astfel tu ferice-n veac; trufia-ţi
> Aduce rătăcire mult păgubitoare.

[86] „Puterea trupului e opera naturii; însă puterea de a arăta prin cuvinte ceea ce-i de folos patriei e un dar al sufletului şi al

minții. Belșug de bani pot avea mulți datorită norocului". Spunea de asemenea că acela care nu poate suporta o nenorocire este un adevărat nenorocit; că e o boală a sufletului să te îndrăgostești de lucruri imposibile și să nu te poți gândi la nenorocirile altora. Întrebat ce-i greu, el răspunse: „Să suporți cu demnitate o schimbare în mai rău". Odată călătorea pe mare cu niște oameni lipsiți de pietate; dar, când se stârni furtuna, chiar și aceia începură să cheme zeii într-ajutor: „Tăceți – le spuse el –, să nu cumva să vă simtă zeii că sunteți aici, în corabie". Când un necredincios îl întrebă ce este pietatea, el tăcu, iar acela întrebându-l care-i pricina tăcerii lui, el răspunse: „Tac, fiindcă vrei să afli lucruri ce nu ți se cuvin".

[87] Fiind întrebat ce e dulce pentru oameni, el spuse: „Speranța". Zicea că-i mai plăcut să judeci doi dușmani decât doi prieteni, căci din cei doi prieteni unul în orice caz îți va deveni dușman, iar din cei doi dușmani unul îți va deveni prieten. Întrebat în ce ocupație găsește omul plăcere, el răspunse: „Când câștigă bani". Spunea apoi că trebuie să ne măsurăm viața așa fel ca și cum am avea de trăit mult timp și totodată puțin și să iubim ca și cum va trebui mai târziu să urâm, căci cei mai mulți dintre oameni sunt răi. Mai dădea și sfaturile următoare: „Apucă-te cu greu de un lucru, dar o dată ce te-ai apucat, ține-te stăruitor de el. Nu vorbi repede, căci asta-i semn de sminteală. [88] Prețuiește înțelepciunea. Recunoaște că zeii există. Nu lăuda pe un netrebnic pentru că-i bogat. Ia-ți ce ți se cuvine prin convingere, nu prin forță. Atribuie zeilor faptele tale bune. Fă-ți provizii de înțelepciune pentru călătoria de la tinerețe la bătrânețe, căci aceasta e mai sigură decât toate celelalte bunuri".

VI Bias e amintit de Hipponax după cum s-a spus mai sus și posacul Heraclit îl laudă în mod deosebit când scrie acestea: „La Priene a trăit Bias, fiul lui Teutames, a cărui faimă întrece pe a oricui"[7]. Locuitorii din Priene îi închinară un templu, numit Teutameion. Dictonul lui este: „Cei mai mulți dintre oameni sunt răi".

NOTE

[1] *Priene*, cetate vestită în golful unde se află şi Miletul. Mai întâi a fost un aşezământ carian, apoi colonie ioniană. Săpăturile au dezvelit oraşul nou cu aşezăminte interesante (secolul al IV-lea î.Chr.).

[2] *Phanodicos* nu ne e cunoscut mai de aproape.

[3] Cuvintele dintre paranteze drepte par a fi o notă marginală.

[4] *Demodicos din Leros* nu e cunoscut mai de aproape.

[5] *Hipponax din Efes*, poet iambograf vestit (secolul al VI-lea î.Chr.).

[6] Hermes este şi zeul care duce sufletele morţilor de pe pământ în infern, în care calitate se numeşte *psychopompós*. A spune despre cineva că Hermes i-a dus sufletul în Hades este egal cu a spune că a murit.

[7] *Heraclit din Efes*, unul dintre mai mari gânditori materialişti ai Greciei şi întemeietor al dialecticii antice, a cărui viaţă şi doctrină se găsesc la Diogenes Laertios (IX, 1-17). Aici avem un fragment citat din unica operă a lui Heraclit (pierdută) (vezi fragm. 39 Diels-Kranz[5]).

CAPITOLUL al IX-lea

MYSON
(aprox. 600 î.Chr.)

I **[106]** Myson era fiul lui Strymon, după cum afirmă Sosicrates – care-l citează pe Hermip[1] –, şi era de fel din Chenai, un sat din ţinutul Oita sau Laconia. Este socotit ca unul din cei şapte înţelepţi. Se zice că tatăl său a fost un tiran. Se afirmă de către cineva că preoteasa Pythia, fiind întrebată de Anacharsis dacă era altul mai înţelept ca el, dădu acelaşi răspuns pe care l-am citat în *Viaţa lui Thales,* ca dat de ea întrebării puse de Chilon:

> Află că-i unul Myson în Oita, la Chenai, cu multă
> Minte, mai ager'nespus decât cea ce-ţi fu hărăzită[2].

Aceasta trezi curiozitatea lui Anacharsis care, în timp de vară, se duse în sat şi, găsindu-l potrivind brăzdarul la plug, îi spuse:

„Myson, nu-i acum vremea de arat". Răspunsul fu: „E tocmai vremea ca să-mi dreg plugul". **[107]** Alţii citează altfel primul vers al oracolului şi anume: „Myson din Chenai, Eteianul" şi se întreabă care-i acest Myson din Etis. Într-adevăr, Parmenide[3] spune că Etis este o regiune din Laconia, de unde se trăgea Myson. Sosicrates, în *Succesiunea filozofilor,* zice că Myson se trage din Etis după tată şi din Chenai după mamă. Euthyphron[4], fiul lui Heracleides din Pont, îl declară cretan, deoarece Etis era un oraş în Creta. Anaxilaos[5] îl face arcadian.

II Myson este amintit de Hipponax în versurile următoare:

> Myson e acela pe care măreţul Apollo-l numise
> Printre alţi pământeni cel mai vestit înţelept.

Opunându-le tăria unei statui,
Dar toate mai prejos îs decât zeii;
Piatra, mâna omului o sfarmă;
Astfel de gând e nebunie curată.

Inscripția nu-i a lui Homer, căci se spune că el a trăit cu mult înainte de Midas[8].

III În *Memoriile* Pamphilei îi este atribuită lui Cleobul și următoarea enigmă:

[91] E un tată ce are copii o duzină, fiecare
Fete având de două ori treizeci, osebite,
Unele-s dalbe la chip, iar altele ca un tăciune;
Nemuritoare-s și totuși pieirea pe rând li-i sortită.

Răspunsul este: „E anul".

IV Dintre cugetările lui, cele mai vestite sunt următoarele: „Incultura stăpânește pe cei mai mulți dintre muritori ca și vorbăria, dar timpul prielnic pentru lecuire va sosi. Să ai gânduri frumoase. Să nu fii fără rost neplăcut". Zicea că trebuie să ne măritâm fiicele când sunt fete la vârstă și femei la minte; prin aceasta voia să spună că și fetele trebuie să fie date la învățătură. Zicea apoi că prietenului trebuie să-i faci bine pentru ca să fie și mai prieten iar din dușman să-ți faci un prieten, căci trebuie să ne păzim de critica ce vine de la prieteni și de uneltirile dușmanilor. [92] Când cineva pleacă de acasă, mai întâi el să cerceteze ce are de gând să facă; și, la întoarcere, să se întrebe singur ce a făcut. Dădea sfatul ca omul să-și exercite trupul; să-i fie mai drag ascultatul decât vorbitul; să prefere învățătura, nu neștiința; să aibă cuvinte de bun augur; să fie prieten al virtuții, dușman al viciului; să se ferească de nedreptate; să dea cetății sfaturile cele mai bune; să-și înfrâneze plăcerile; să nu facă nimic prin violență; să-și crească bine copiii; să pună capăt dușmăniei; să nu-și dezmierde nevasta și nici să nu se certe cu ea în fața străinilor, căci una înseamnă prostie, iar cealaltă nebunie; pe sclavul beat să nu-l pedepsească, căci poate părea el însuși beat; să se căsătorească cu o

fată de o teapă cu el, căci dacă iei o fată dintr-o familie mai bună, zice el, rudele ei îți vor ajunge stăpâni. [93] Nu râde de cei luați în râs, căci vei ajunge urât de aceștia. Nu fi trufaș când îți merge bine și nu te umili la strâmtoare. Învață să înduri cu bărbăție schimbările sorții.

V A murit la vârsta înaintată de șaptezeci de ani[9]. Iată ce inscripție i-a fost făcută:

Pe înțeleptul din Rhodos, pe Cleobul îl jelește
Lindos, patria sa, cea cu mare-mprejur.

VI El avea o vorbă: „Măsura e lucrul cel mai bun"[10]. Lui Solon i-a scris următoarea scrisoare:

Cleobul către Solon

„Găsești mulți prieteni și o casă oriunde te duci, dar, după mine, locul cel mai potrivit pentru Solon va fi orașul Lindos, care-i sub regim de democrație. Insula se află în largul mării și acela care trăiește acolo n-are să se teamă cu nimic de Pisistrate. Iar prietenii vor veni de peste tot să te vadă"[11].

NOTE

[1] *Lindos*, oraș pe coasta de est a insulei Rhodos. *Caria* – țară din sud-vestul Asiei Mici, hinterlandul a nenumărate colonii grecești.

[2] Numai la acest Cleobul se vorbește că ar fi cunoscut filozofia egipteană. O justificare mai de aproape a acestei afirmații nu găsim nicăieri.

[3] *Cleobuline*, poetă lirică, din a cărei operă nu avem decât câteva fragmente.

[4] *Cratinos*, împreună cu Aristofan și Eupolis, cei mai de seamă poeți comici ai comediei vechi (secolul al V-lea î.Chr.).

[5] *Danaos*, figură legendară, tatăl a 50 de fiice și frate cu Aigyptos, care avea 50 de fii. Refugiat la Argos împreună cu fiicele sale, devine până la urmă rege în Argos. Homer, în epopee, îi numește pe greci aheeni, argieni și danaeni, deși nu îl citează niciodată pe Danaos.

[6] *Midas*, ultimul rege al marelui Imperiu frigian distrus de cimerieni (pe la 700 î.Chr.). Midas este renumit prin povestea, îndeobște cunoscută, cu urechile de măgar.

[7] Pentru *Simonide din Ceos*, vezi n. 6 de la Pittacos.

[8] Astăzi se socoteşte că, dacă Homer a recitat şi a compus *Iliada* şi *Odiseea*, el a trăit în secolul al VIII-lea î.Chr., deci a fost aproape contemporan cu Midas.

[9] Metoda cronologiei greceşti, mai cu seamă a lui Apollodor din Atena pe care o cunoaştem mai bine, consta în a stabili un sincronism între viaţa filozofului şi un eveniment important istoric databil la care cugetătorul nostru a luat parte. În mod arbitrar, Apollodor considera că la data aceea autorul nostru avea vârsta de 40 de ani şi în modul acesta îi calcula anul naşterii. Apoi, mulţi scriitori vorbeau de vârsta până la care a trăit înţeleptul. Acest lucru era un *tópos* al biografilor. Având şi vârsta până la care a trăit, cronograful stabilea şi data la care a murit autorul său. Firește, toate aceste date erau relative şi sufereau de arbitrarul metodei pentru stabilirea punctului culminant al vieţii filozofului, adică vârsta de 40 de ani. Metoda lui Apollodor a fost descoperită şi expusă de Hermann Diels, în „Rheinisches Museum" 31 (1876), p.41 şi urm.

[10] Maxima este foarte răspândită în antichitate (Horaţiu, *Sat.*, I: cf. Boileau, *Art poétique*, I, 63).

[11] Scrisoare apocrifă.

CAPITOLUL al VII-lea

PERIANDRU
(668-584 î.Chr.)

I **[94]** Periandru, fiul lui Cypselos, s-a născut la Corint, din neamul Heraclizilor. Soţie îi era Lysida, pe care el o numea Melissa. Tatăl ei era Procles, tiranul din Epidaur, iar mama Eristheneia, fiica lui Aristocrates şi sora lui Aristodemos; aceştia au domnit peste aproape întreaga Arcadie, cum arată Heracleides din Pont în cartea sa *Despre domnie*. A avut de la ea doi fii, pe Cypselos şi Lycophron, cel mai mic, om deştept, cel mai mare, slab la minte. Totuşi, mai târziu, într-un moment de furie, şi-a omorât soţia, care era însărcinată, aruncând în ea cu un scăunel sau lovind-o cu piciorul, ataţat fiind de calomniile concubinelor sale, pe care mai târziu le-a ars de vii. Pe fiul său, numit Lycophron, care-şi jelea mama, el îl alungă în Corcyra.

II **[95]** Când ajunse la bătrâneţe, trimise după el să-l cheme la dânsul ca să-i fie urmaş la tiranie; dar corcyrienii, luându-i-o înainte, i-au ucis fiul. Înfuriat de aceasta, a trimis pe fiii corcyrienilor la Alyattes ca să fie castraţi, însă, de îndată ce corabia atinse coastele insulei Samos, ei se refugiară ca suplicanţi[1] în templul Herei şi fură salvaţi de samieni.

Periandru, de supărare, muri în vârstă de optzeci de ani. Sosicrates afirmă c-a murit cu patruzeci şi unu de ani înaintea lui Cresus, înaintea olimpiadei a patruzeci şi noua[2]. A fost oaspetele[3] lui Thrasybulos, tiranul Miletului, după cum spune Herodot în prima lui carte[4].

[96] Aristippos, în prima carte a lucrării sale *Despre luxul celor vechi*[5], povesteşte despre el următoarele: mama lui, după nume

Crateia, se îndrăgostise de el şi trăia cu el în taină, iar el era încântat; dar, după ce faptul a fost descoperit, Periandru şi-a descărcat necazul pe toată lumea, de supărare că a fost prins. Ephoros[6] aminteşte făgăduiala pe care a făcut-o să înalţe o statuie de aur dacă va câştiga victoria la cursa de care de la Olympia; dar, când victoria fu câştigată, cum se afla în mare lipsă de aur, puse, la o serbare a cetăţii sale, să fie despuiate femeile de toate podoabele pe care văzu că le purtau. Astfel putu să trimită darul votiv[7].

III Merge vorba că el, dorind să nu se cunoască locul unde va fi înmormântat, a născocit următorul vicleşug: dădu poruncă la doi tineri să meargă noaptea pe un anumit drum, arătat de el; omul pe care aveau să-l întâlnească trebuiau să-l omoare şi să-l înmormânteze. După aceea porunci la alţi patru să urmărească pe cei doi, să-i omoare şi să-i îngroape; şi iarăşi trimise un număr şi mai mare de oameni în urmărirea celor patru. După ce aranjă toate acestea, ieşi înaintea primei perechi şi fu omorât. Corintienii i-au săpat inscripţia aceasta pe un cenotaf[8]:

[97] Periandru, vestit prin avere şi-nţelepciune,
Zace-n Corintul natal, cel de mare sclădat.

Epitaful nostru despre el este:

Ţelul de nu ţi-ai ajuns, mânia o lasă departe:
Tot ce zeii-ţi trimit tu bucuros să primeşti
Căci Periandru-nţeleptul de jale nespusă pierit-a
Vrerea-i când văzu neîmplinită c-a fost.

IV A lui este maxima: „Să nu faci niciodată ceva pentru bani; lasă câştigul pe seama treburilor care urmăresc asemenea foloase". A scris *Precepte*[9] în vreo două mii de versuri. Avea obiceiul să spună că tiranii care vor să fie în siguranţă să se lase păziţi de bunăvoinţa (celor guvernaţi), nu de arme. Întrebat de cineva de ce este tiran, el răspunse: „Din cauză că-i primejdios să te retragi de bunăvoie precum şi să fii înlăturat". Iată şi alte vorbe de-ale lui: „Liniştea-i plăcută, graba-i periculoasă, câştigul e mârşav. Democraţia e mai

bună decât tirania. Plăcerile sunt trecătoare, pe când gloria e nemuritoare. [98] Fii cumpătat la izbândă și cu minte la nenorocire. Poartă-te la fel cu prietenii, fie că le merge bine, fie că le merge rău. Ceea ce făgăduiești, împlinește. Lucruri secrete nu le da în vileag. Pedepsește nu numai pe vinovați, ci și pe cei care se pregătesc să facă rău".

V Cum afirmă Ephoros și Aristotel, el și-a format cel dintâi o gardă personală, a schimbat guvernământul statului în tiranie și n-a lăsat pe nimeni să locuiască după dorință în oraș.

Era în floarea vârstei pe la a treizeci și opta olimpiadă și a fost tiran patruzeci de ani[10].

VI Sotion și Heracleides, și Pamphile, în cartea a cincea a *Memoriilor*[11] ei, spun că au existat doi Periandri, unul tiranul, celălalt un înțelept, care se născuse în Ambracia[12]. [99] Același lucru îl afirmă și Neanthes din Cyzic[13], care adaugă că erau veri. Aristotel[14] susține că înțeleptul era Periandru din Corint, pe când Platon neagă acest lucru[15].

Maxima lui era: „Perseverența este totul". A avut de gând să facă un canal prin Istm[16].

VII De la el ne-au rămas câteva scrisori[17]:

Periandru către înțelepți

„Sunt recunoscător lui Apollo Pythicul că v-am găsit strânși la un loc, iar scrisoarea mea vă pofțește să veniți la Corint, unde, cum știți, vreau să vă fac o primire cât se poate de frumoasă. Aflu că anul trecut v-ați întâlnit la Sardes[18], la curtea lidiană. De aceea să nu șovăiți a veni și la mine, stăpânul Corintului. Corintienii vor fi încântați să vă vadă în casa lui Periandru".

Periandru către Procles

VIII [100] „Uciderea soției mele a fost făcută fără voie, dar vina ta e cu știință, când ațâți pe fiul meu împotrivă-mi. De aceea pune

capăt purtării aspre a fiului meu, că de nu, mă voi răzbuna pe tine. De mult ţi-am dat satisfacţie pentru greşeala faţă de fiica ta, arzând pe rugul ei veşmintele tuturor femeilor din Corint".

IX Există şi o scrisoare a lui Thrasybulos scrisă către el. Iat-o:

Thrasybulos către Periandru

„N-am dat nici un răspuns crainicului[19] tău, dar l-am luat cu mine la un lan de grâu şi, pe când mă întovărăşea, eu, c-un băţ, loveam şi rupeam spicele de grâu prea înalt crescute. Dacă-l vei întreba ce-a auzit şi ce-a văzut, el îţi va spune totul.

Dacă vrei să-ţi întăreşti domnia, atunci fă cum îţi spun: să trimiţi la moarte pe toţi cetăţenii care se ridică deasupra celorlalţi, fie că-ţi par a fi duşmani sau nu. Şi un prieten poate stârni bănuiala unui stăpân absolut".

NOTE

[1] *Hikétes* – „rugător" sau „suplicant", calitate religioasă sacră a cuiva care se adresa fie unui particular puternic, rege sau şef de stat, fie unui zeu, intrând în incinta templului său. Respingerea unui „rugător" era o crimă gravă pentru greci şi se pedepsea de zei dacă era vorba de o persoană particulară. Refugiul la templu a făcut să se dezvolte cu timpul dreptul de azil (*asylia*), reglementat juridic. Nimeni nu putea scoate cu forţa pe un astfel de refugiat la altarul unui zeu fără a se face vinovat de o crimă religioasă foarte gravă. Şi, totuşi, cazurile în care astfel de „suplicanţi" refugiaţi la altar au fost luaţi cu forţa de persecutorii lor nu au lipsit în istoria Greciei. Şi în tragedie se întâlnesc astfel de cazuri (vezi Euripide, tragedia *Heracles*, prima parte, şi *Andromaca*). De obicei, violatorii acestui drept întrebuinţau şiretlicuri pentru a decide pe suplicant să părăsească altarul şi să se predea singur: se făcea foc în jur, înăbuşindu-l cu fumul ce se degaja; se ameninţa că i se vor ucide copiii dacă nu se predă etc. Nu trebuie uitat că în timpurile vechi această instituţie era un mijloc de apărare a celor slabi împotriva celor tari.

[2] Corespunde cu olimpiada 584/81 î.Chr. Cresus a murit prin 546, deci 41 de ani înaintea morţii lui face 587 î.Chr. În orice caz, sincronismul dat de Sosicrates este interesant şi metoda sa nu se confundă cu cea a lui Apollodor.

[3] Calitatea de „oaspete" *xénos*, în antichitate, creează iarăşi între gazdă şi musafir obligaţii morale foarte puternice, a căror încălcare atrage pedeapsa zeilor. Nu

trebuie uitat că, deși relațiile dintre cetățile grecești erau destul de intense, totuși adăpostirea străinului se baza, în primul rând, pe dreptul de ospitalitate. Și aici respingerea unui străin care cerea ospitalitate era un lucru grav, atrăgând sancțiuni din partea zeilor. Mai târziu s-au înființat acele hanuri (*xenodokeia*) unde puteau locui străinii de localitate (epoca diadohilor lui Alexandru).

[4] Vezi Herodot, I, 20.

[5] Autorul acestei cărți, plină de calomnii împotriva filozofilor și despre care nu știm nimic, pare să fi luat ca pseudonim numele lui *Aristip din Cyrene*, șeful școlii hedoniste de filozofie. Autorul cărții *Despre luxul celor vechi* nu are spiritul și eleganța omonimului său din Cyrene.

[6] *Ephoros*, istoric din secolul al IV-lea î.Chr. Cel mai important din această epocă (cu excepția lui Xenofon) alături de Theopomp. Elev al celebrului retor Isocrate, a scris în 30 de cărți, un fel de istorie universală a Greciei (prima de acest fel).

[7] Anecdotele despre viața lui Periandru, ni-l prezintă ca pe un om irascibil și fără scrupule, încât ne putem pune întrebarea dacă a fost socotit printre cei șapte înțelepți. Desigur, criteriile grecilor erau altele decât ale noastre. În grupul celor șapte înțelepți intră oameni cu capacități practice, oameni politici, legislatori, tirani. Thales este singurul om de știință și savant dintre ei.

[8] Când un grec murea departe de patrie sau pe mare, fără să i se găsească trupul, i se ridica la el acasă un cenotaf, un mormânt fără să-i conțină osemintele (de la *kenós*, „gol" și *táhpos* „mormânt").

[9] *Hypothékai* erau vechi poeme didactice conținând sfaturi. O asemenea operă e atribuită și lui Hesiod.

[10] Corespunde cu anul 628/625 î.Chr.

[11] După modul de prezentare, s-ar părea că Sotion și Heracleides sunt citați de Diogenes Laertios după lucrarea scriitoarei Pamphile, care avea cel puțin cinci cărți. Aceasta nu exclude ca Diogenes să fi cunoscut direct opera lui Sotion, *Succesiunea filozofilor*. În orice caz, avem aici o listă de autori omonimi (de altfel foarte mică: numai doi), care nu este luată de la Demetrios din Magnesia.

[12] *Ambracia*, colonie a corintenilor în țara thesproților (Epirul).

[13] *Neanthes din Cyzic*, istoric și retor, elev al lui Philiscos (secolul al IV-lea î.Chr.). Neanthes este adesea citat de Diogenes Laertios. El a scris lucrarea biografică *Despre oameni vestiți*.

[14] Aristotel spunea acest lucru, probabil într-una dintre cele 158 de *Constituții ale cetăților grecești* pierdute (Diogenes Laertios, V, 27), în primul rând venind în considerare constituția cetății Corint. Numai *Constituția Atenei* s-a păstrat pe un papirus găsit în Egipt, publicat de F. Kenyon în 1891.

[15] Platon, în dialogul *Protagoras*, p. 373 *a*, pune în locul lui Periandru pe Myson ca pe unul dintre cei șapte înțelepți.

[16] Este interesant acest proiect antic de a străpunge Istmul corintic. Lucrări tehnice de amploare sunt cunoscute din antichitate, deși autorii greci au o atitudine de

dispreţ faţă de tehnică şi tehnicieni. O asemenea lucrare inginerească este menţionată şi la Thales (vezi Herodot, I, 75). La fel străpungerea unui tunel pentru a aduce apă în insula Samos. Încercarea de a străpunge Istmul a fost reluată în vremea lui Nero (secolul I d.Chr.).

[17] Scrisorile acestea sunt plăsmuite.

[18] *Sardes*, capitala regatului lydian. Centru de mare culturâ, important ca mijlocitor între greci şi civilizaţiile mesopotamiană şi hitită. Guvernat de regi filoelini, legăturile grecilor cu Lydia au fost deosebit de intense. Thales este de mai multe ori menţionat în legătură cu regatul lydian (vezi Herodot, I, 74, 75) şi pare a fi fost familiar la curtea regilor Lydiei. Sardesul a fost cucerit în 546 î.Chr. şi statul lydian a încetat de a mai exista.

[19] Instituţia crainicului (gr. *kéryx*) avea un caracter juridic şi religios în acelaşi timp. El era un personaj oficial, a cărui pângărire sau maltratare reprezenta o încălcare atât faţă de legile umane, cât şi faţă de cele divine. Legile divine interveneau la popoarele vechi atunci când cele umane erau neputincioase şi erau menite de a împiedica fărădelegile potentaţilor. Crainicul trimis la un rege duşman era la discreţia acestuia. Singurul lucru care îl putea împiedica pe acesta de a comite nedreptăţi faţă de trimisul adversarului era teama de zei, dacă teama de represalii umane nu exista (cf. V. Martin, *La vie internationale dans la Grèce des cités (VIe-IVe av. J. C.)*, Paris, 1940.

CAPITOLUL al VIII-lea

ANACHARSIS
(aprox. 600 î.Chr.)

I **[101]** Anacharsis Scitul era fiul lui Gnuros şi fratele lui Caduidas, regele Sciţiei. Mama sa era grecoaică şi din această pricină el vorbea amândouă limbile. II A scris un poem de vreo opt sute de versuri[1] cu privire la obiceiurile sciţilor şi la obiceiurile grecilor, tratând despre simplitatea vieţii şi despre felul de a duce război. Vorbea aşa de deschis, încât a prilejuit formarea unui proverb: „A vorbi ca un scit".

III Sosicrates spune că Anacharsis a venit la Atena cam în timpul olimpiadei a patruzeci şi şaptea[2], pe când era arhonte Eucrates. **[102]** Când sosi la casa lui Solon – povesteşte Hermip – spuse unuia din slujitori să-şi vestească stăpânul că a venit Anacharsis, că doreşte să-l vadă şi, de este cu putinţă, să-i fie oaspete. Slujitorul îndeplini ce i se spuse şi primi poruncă de la Solon să dea răspunsul că obiceiul este ca oamenii să-şi aleagă oaspeţii dintre compatrioţi. Anacharsis îi întoarse vorba şi răspunse că el se găsea acum în ţara sa şi avea dreptul să fie primit ca oaspete. Solon, uimit de acest răspuns prompt, îl primi în casa lui şi-l făcu cel mai bun prieten.

IV După un timp, Anacharsis se întoarse în Sciţia, unde, din cauza entuziasmului său pentru tot ce era grecesc, a fost bănuit că vrea să răstoarne orânduirile patriei sale şi de aceea fu lovit cu săgeata de fratele său, pe când vânau împreună, şi muri. Fiind rănit de moarte, el spuse: „Renumele înţelepciunii mele a făcut să mă înapoiez teafăr din Grecia, dar pizma pe care am trezit-o la mine-n

ţară m-a pierdut". Unii spun c-a fost omorât pe când executa nişte rituri de iniţiere[3] greceşti.

[103] Iată epitaful pe care i l-am scris:

Din depărtări se întoarse-ntr-a sciţilor ţară Anacharsis,
Obiceiuri greceşti pentru ai săi aducând.
Dar abia cuvântat-a şi iute, cu şuier năprasnic,
O săgeată în zbor dusu-l-a până la zei.

V El a spus că viţa de vie poartă în ea trei feluri de fructe: unul aduce plăcerea, altul beţia şi altul dezgustul. Spune că se miră de ce în Grecia profesioniştii se iau la întrecere la jocuri, iar profanii arbitrează împărţirea premiilor. Întrebat cum ne putem feri de a cădea în beţie, el răspunse: „Având în faţa ochilor priveliştea dezgustătoare a unui om beat". De asemenea, îşi exprima mirarea că legislatorii greci dau pedepse celor care jignesc prin lovire şi-n acelaşi timp cinstesc atleţii pentru modul cum se lovesc unii pe alţii. Aflând că latura corăbiei n-avea decât o grosime de patru degete, spuse că şi călătorii din ea erau tot la aceeaşi distanţă de moarte. **[104]** Numea untdelemnul o doctorie aducătoare de nebunie deoarece atleţii, după ce se ung cu el, se-nverşunează nebuneşte unii împotriva celorlalţi. Cum se face, întreba el, că grecii opresc înşelăciunea, în timp ce spun vădit minciuni în comerţul cu de-amănuntul ? De asemenea nu putea să înţeleagă de ce la începutul ospeţelor ei beau din cupe mici, iar după ce s-au îndestulat, beau din cupe mari. Inscripţia de pe statuile lui e următoarea: „Pune frâu gurii, stomacului şi organului dragostei". Fiind întrebat dacă-n Sciţia sunt flaute, el răspunse: „Nu, dar nici vii". La întrebarea care corăbii erau cele mai sigure, el răspunse: „Acelea trase pe uscat". Spunea că lucrul cel mai de mirare pe care l-a văzut în Grecia era că se lasă fumul pe munte şi se transportă buştenii în oraş[4]. Când cineva îl întrebă care-s mai numeroşi, cei vii sau cei morţi, el răspunse: „În ce categorie pui pe aceia care-s pe mare ?"[5]. Unui, atenian care-l ponegrea fiindcă-i scit, el îi spuse: „La mine, ţara mea e o ruşine pentru mine, dar în cazul tău, tu eşti o ruşine pentru ţara ta". **[105]** La întrebarea ce au oamenii şi bun şi rău

totodată, răspunsul său fu: „Limba". O vorbă a lui era: „Mai bine să ai un singur prieten de mare preț decât mulți fără valoare". El spunea că piața este un loc delimitat unde oamenii se înșală și se păcălesc unii pe alții. Jignit de un tânăr amețit de vin, el îi spuse: „Dacă cât ești tânăr, băiete, ți se urcă vinul la cap, când vei fi bătrân, vei căra apă". VI După unii, el a fost inventatorul ancorei și al roții olarului pentru uzul vieții.

VII I se atribuie următoarea scrisoare:

Anacharsis către Cresus

„Am venit, o rege al lidienilor, în țara grecilor, ca să cunosc obiceiurile și îndeletnicirile lor. Nu caut să mă-mbogățesc, ci îmi ajunge să mă întorc în Sciția ca om mai bun (decât am plecat). În orice caz, vin în Sardes, foarte doritor de a face cunoștința ta".

NOTE

[1] Această operă, dacă a existat, nu ni s-a păstrat și nu-i putem bănui conținutul. Deși nu este exclus ca un rege „barbar" să fi scris – avem exemplul eruditului rege al Numidiei Iuba al II-lea (secolul I î.Chr.) pe timpul romanilor –, totuși, pentru vechimea timpului și lipsa de alte informații despre operă, e îndoielnic să fi existat așa ceva; dacă da, cel mult un fals.

[2] Corespunde cu olimpiada 592/89 î.Chr.

[3] Prin rituri de inițiere (*teletai*), grecii înțelegeau introducerea cuiva în ceremonii religioase ale unui anumit cult cu caracter închis, rezervat unui grup restrâns de credincioși. Cele mai vestite sunt misteriile din Eleusis și din Samothrace; dintre cele orientale (adoptate și de greci și de romani) menționăm cultul Cybelei (în Frigia), al lui Osiris (în Egipt) și al lui Mithras la perși.

[4] Comentatorii spun că ar fi vorba de cărbuni de lemn. Prin modul lor de fabricare, fumul rămânea pe munte, adică se risipea, iar lemnele, sub formă de cărbuni, erau transportate în oraș.

[5] Pentru unele popoare legate de viața de uscat, cum erau sciții cu obiceiurile lor nomade, navigația pe mare apărea foarte riscantă, astfel încât marinarul putea fi socotit ca pe jumătate mort, neștiindu-se în care categorie să fie socotit, între cei vii sau cei morți.

CAPITOLUL al VI-lea

CLEOBUL
(600 î.Chr.)

1 [89] Cleobul, fiul lui Euagoras, era de fel din Lindos; după Duris însă, carian[1]. Unii spun că se trăgea din Heracle, că se remarca prin putere şi frumuseţe, că a cunoscut filozofia egipteană[2]. A avut de fiică pe Cleobuline[3], autoarea unor enigme în hexametri; este amintită şi de Cratinos[4] în una din piesele lui, ce-i poartă numele la forma plurală: *Cleobulinele*. Tot despre el se spune c-a rezidit templul zeiţei Athena, care fusese înălţat de Danaos[5].

II Unii spun că el a scris pe mormântul lui Midas[6] următorul epitaf:

Sunt o fecioară de bronz veghind pe mormântul lui Midas.
Vreme cât apa va curge, cât creşte-vor mândri copaci,
[90] Soarele cât răsări-va, cât luna lumină-o vărsa,
Râuri cât şopoti-vor, cât marea ţărmu-o scălda,
Eu, străjuind la mormântu-i stropit cu lacrimi amare,
Celor ce trec le voi spune: Midas aici odihneşte.

Drept mărturie se aduce o poezie a lui Simonide[7], în care acesta spune:

Ce înţelept lăuda-va
Pe Cleobul cel din Lindos,
Cel ce preţuieşte piatra
Mai mult ca râurile nesecate,
Mai mult ca floarea-n primăvară,
Mai mult ca soarele şi luna,
Mai mult ca valurile mării,

Aristoxenos, în *Istorii felurite*[6], spune că el nu era prea departe de Timon și Apemantos[7], fiindcă era mizantrop. **[108]** În orice caz, a fost văzut la Sparta, râzând singur într-un loc retras; și când cineva, ivit pe neașteptate, îl întrebă de ce râde, nefiind nimeni pe aproape el răspunse: „Tocmai de aceea". Și Aristoxenos spune că pricina pentru care a rămas în umbră a fost că n-a trăit la oraș, ci la sat, și încă într-unul neînsemnat. Și pentru că era necunoscut, unii scriitori, afară de Platon filozoful, au pus pe seama tiranului Pisistrate cuvinte care, de fapt, erau ale lui. Platon însă îl amintește în dialogul *Protagoras*[8], socotindu-l ca unul dintre cei șapte înțelepți, în locul lui Periandru.

III Obișnuia să spună că nu trebuie să cercetăm faptele în lumina vorbelor, ci vorbele în lumina faptelor; căci faptele nu se săvârșesc în vederea vorbelor, ci vorbele în vederea faptelor.

IV Muri la vârsta de nouăzeci și șapte de ani.

NOTE

[1] După cum vedem aici, Diogenes Laertios este destul de conștiincios ca să citeze o informație din Hermip, pe care o ia de la Sosicrates, fără a sări peste intermediar și menționând faptul *expressis verbis*.

[2] Vezi Diogenes Laertios, I, 30.

[3] E îndoielnic că este vorba de *Paramenide din Elea*, filozoful a cărui viață se găsește la Diogenes Laertios, cartea a IX-a, cap. III, § 21 și urm.

[4] Acest *Euthyphron*, fiul lui Heracleides din Pont, nu-l cunoaștem decât din acest pasaj. Un alt Euthyphron este vestit ca personaj al unui dialog de Platon.

[5] *Anaxilaos*, medic și scriitor, probabil același cu cel citat de Plinius, *Historia naturalis*, XIX, 4.

[6] *Aristoxenos din Tarent*, discipol al lui Aristotel, filozof, istoric și teoretician al muzicii.

[7] *Timon din Atena*, vestit mizantrop. La fel și *Apemantos*, mai puțin faimos.

[8] Platon, *Protagora*, p. 343 *a*.

CAPITOLUL al X-lea

EPIMENIDE[1]
(600 î.Chr.)

I **[109]** Epimenide era fiul lui Phaistios, după cum afirmă Theopomp şi mulţi alţi scriitori; unii totuşi spun că era fiul lui Dosiadas; alţii, al lui Agesarchos. Era de neam cretan din Cnosos[2], deşi cu părul lui lung n-avea înfăţişarea de cretan. II Odată fu trimis de tatăl său, la câmp, după o oaie rătăcită; dar la mijlocul zilei, abătându-se din drum, se duse să doarmă într-o peşteră, unde dormi cincizeci şi şapte de ani. După acest timp se trezi şi se apucă să caute oaia, crezând că dormise doar puţin. Cum nu putu s-o găsească, se întoarse la câmp şi găsi totul schimbat şi un alt stăpân în loc. Foarte nedumerit, se întoarse atunci în oraş. Acolo, intrând în propria sa casă, se întâlni cu oameni care îl întrebară cine este. În cele din urmă îşi găsi fratele mai mic, acum om bătrân. Şi află de la el tot adevărul. III **[110]** Astfel deveni renumit în toată Grecia şi fu socotit un om iubit de zei[3].

Din această pricină, când atenienii fură loviţi de ciumă, iar preoteasa Pythia le proroci să purifice oraşul, ei trimiseră o corabie în Creta condusă de Nicias, fiul lui Niceratos, ca să ceară ajutorul lui Epimenide. Acesta sosi în a patruzeci şi şasea olimpiadă[4], purifică oraşul şi puse capăt ciumii în felul următor: luă nişte oi, negre şi albe, le aduse în areopag şi le lăsă să meargă încotro voiau, învăţând pe acei care le urmăreau să însemne locul unde fiecare oaie se va culca şi s-o sacrifice divinităţii locale. Se spune că astfel boala luă sfârşit. Şi până în ziua de azi pot fi găsite, în diferite părţi ale Aticii, altare anonime[5] care amintesc ispăşirea care a avut loc. După unii autori,

oracolul a spus că ciuma este pricinuită de pângărirea adusă orașului de către Cylon[6], indicând totodată și cum s-o înlăture. Ca urmare, fură omorâți doi tineri, Cratinos și Ctesibios, și orașul fu astfel scăpat de nenorocire.

[111] Atenienii au votat să i se dea lui Epimenide un talant, în bani și o corabie, spre a se întoarce cu ea în Creta. Banii nu-i primi; în schimb, încheie un tratat de prietenie și alianță între Cnosos și Atena.

IV Se întoarse acasă și curând muri, cum spune Phlegon[7] în lucrarea sa *Despre longevitate*, după ce a trăit o sută cincizeci și șapte de ani; după cretani, i-a lipsit un an până la trei sute. Xenofanes din Colofon, din auzite, îi dă vârsta de o sută cincizeci și patru de ani[8].

V A scris un poem asupra *Nașterii cureților și corybanților* și o *Teogonie*[9], în total vreo cinci mii de versuri. A scris și un alt poem, de șase mii cinci sute de versuri asupra *Construirii navei Argos și a Călătoriei lui Iason în Colchida* **[112]** A scris și opere în proză *Despre sacrificii* și *Despre constituția cretană*, ca și o operă *Despre Minos și Rhadamanthys* de vreo patru mii de versuri[10]. VI La Atena a întemeiat templul Eumenidelor[11], după cum ne spune Lobon din Argos în lucrarea sa *Despre poeți*[12]. Se afirmă că el a fost cel dintâi[13] care a purificat case și câmpuri și care a întemeiat temple. VII Se găsesc unii care susțin că el nu s-a dus să se culce[14], ci s-a retras pentru un timp ca să culeagă ierburi de leac.

VIII Există și o scrisoare a lui către Solon legiuitorul, care cuprinde constituția statului alcătuită de Minos pentru cretani. Dar Demetrios din Magnesia, în lucrarea sa *Despre poeții și scriitori cu același nume*, încearcă să arunce dubiul asupra autenticității scrisorii, pe temeiul că-i recentă și nu-i scrisă în dialectul cretan, ci în cel atic și încă recent. IX Totuși am găsit o altă scrisoare de la el care sună astfel:

Epimenide către Solon[15]

[113] „Curaj, prietene ! Dacă Pisistrate ar fi lovit pe atenieni pe când erau încă sclavi și înainte de a avea legi bune, și-ar fi asigurat

puterea pentru totdeauna, prin înrobirea cetățenilor. Dar așa, el a supus oameni care nu-s niște lași, oameni care cu durere și rușine își amintesc de prezicerea lui Solon și nu vor îndura niciodată să trăiască sub un tiran. Dar, chiar dacă Pisistrate ar stăpâni orașul pe viață, nu cred că va trece puterea copiilor lui; căci e greu să constrângi la sclavie oameni care au fost crescuți ca liberi sub cele mai bune legi. Iar tu, în loc de a călători mereu, vino liniștit la mine, în Creta. Aici n-ai a te teme de nici un stăpân, pe când, fiind mereu pe drumuri, se prea poate să te-întâlnești cu unii din oamenii lui și mi-e frică ca aceștia să nu-ți facă vreun rău".

[114] Acesta e cuprinsul scrisorii. Dar Demetrios[16] spune că unii povestesc că Epimenide primea de la nimfe o hrană de un anumit fel și c-o păstra într-o copită de vacă; că lua câte puțin din această hrană, că nu se golea nicicând de materii fecale și nu a fost văzut niciodată mâncând. Timaios[17] îl amintește în cartea a doua a lucrării sale. XI Unii scriitori spun că cretanii îi aduceau sacrificii ca unui zeu; căci ei spuneau că el avea puterea supraomenească de a cunoaște viitorul. Când văzu, de pildă, Munihia[18], la Atena, spuse că nu știu atenienii câte rele li se vor trage de la acest loc; că, de-ar ști, l-ar nimici cu dinții. Și acestea au fost spuse cu mult înaintea celor ce aveau să se întâmple. Se spune de asemenea că el s-a numit mai dintâi Aiacos[19]; că a prezis spartanilor înfrângerea lor de către arcadieni[20]. Spunea despre sine că sufletul lui a trecut prin multe vieți[21].

[115] În cartea sa *Povestiri minunate*, Theopomp povestește că, pe când Epimenide ridica un templu nimfelor, auzi o voce din cer: „Epimenide, nu nimfelor, ci lui Zeus înalță templul"[22] și c-a prezis cretanilor înfrângerea spartanilor de către arcadieni, cum am spus-o mai înainte; și, într-adevăr, ei au fost zdrobiți la Orchomenos[23].

XII A îmbătrânit în tot atâtea zile câți ani dormise. Acest lucru este afirmat tot de Theopomp. Myronianos, în cartea sa *Asemănări*, afirmă că cretanii l-au denumit „curet"[24]. Spartanii îi păstrează trupul, ascultând de un anumit oracol, după cum arată Sosibios laconianul[25].

XIII Au mai fost încă alți doi bărbați numiți Epimenides, anume unul genealog, iar al treilea care a scris despre Rhodos în dialectul doric[26].

NOTE

[1] Viețile lui Epimenide și Ferekyde din Syros (ultimele două din cartea I a lui Diogenes Laertios) se găsesc în mare parte editate critic la Diels-Kranz[5], I, p 27 și urm., 43 și urm.

[2] *Cnosos*, cel mai important oraș din partea nordică a insulei Creta, oraș în care s-a dezvoltat o civilizație remarcabilă de-a lungul mileniului al doilea î.Chr. Săpăturile au fost făcute de Arthur Evans, începând cu 1900. Nenumărate opere cu caracter arheologic și istoric descriu această civilizație prehelenică unică în felul ei.

[3] Toată povestea cu somnul cataleptic de 57 de ani al lui Epimenide este foarte curioasă și, desigur, de domeniul legendar. Poate că totuși grecii cunoșteau acest fel de somn, de unde au construit povestea. Despre acest somn se vorbește numai la Epimenide.

[4] Aproximativ 596/5-593/2 î.Chr.

[5] În Grecia, altarele erau consacrate. Povestea are și un caracter etiologic, fiind menită să explice existența în Atica a unor altare anonime. În *Elegia către Eudemos* de Aristotel ni se vorbește despre un altar înălțat de Eudemos *Prieteniei lui Platon*.

[6] *Cylon*, aristocrat atenian (aprox. 640 î.Chr.), care, vrând să instaureze tirania în Atena, a provocat vărsări de sânge. El scapă împreună cu fratele său, însă adepții lui sunt scoși cu forța din altarul zeiței Athena, la care se refugiaseră, și sunt uciși, provocându-se prin aceasta o gravă nelegiuire.

[7] *Phlegon din Tralles* – contemporan cu împăratul Hadrian, scriitor al mai multor opere cu caracter de *Mirabilia*.

[8] Aici avem faimoasa rubrică despre moartea personajului din *Biografii*. Cifrele date depășesc orice sentiment al verosimilului. E curios că și Xenofanes din Colofon este antrenat în aceste exagerări cu privire la longevitatea lui Epimenide.

[9] Aici și în cele ce urmează avem lista operelor lui Epimenide, iarăși un loc comun al biografilor. *Cureții* (numele cretan al corybanților) și *corybanții* sunt personaje cu caracter de zeitate din preajma cultului zeiței Cybele din Frigia (numită și *Magna Mater*). Din *Teogonia* în versuri, câteva fragmente puțin importante se găsesc la Diels-Kranz, *Vors.*[5] p. 31 și urm.

[10] *Despre Minos și Rhadamanthys* (doi dintre judecătorii din infern), pare a fi un poem în versuri, deși Diogenes Laertios începuse să vorbească de operele în proză. Asemenea inconsecvențe se găsesc în mare număr la Diogenes Laertios, după cum vom vedea și mai departe.

[11] Eriniile – zeiţele răzbunătoare ale paricizilor; aici sunt numite *Semnai* (sc. *theai*), zeiţele venerabile. Cum au ajuns ele la un cult important în Atena, se arată în piesa *Eumenidele* a lui Eschil.

[12] *Lobon din Argos*, scriitor din epoca postalexandrină, autor care nu ezită să aducă pure invenţii în lucrarea sa.

[13] Rubrica primului descoperitor sau inventator de biografii.

[14] Sunt unii care nu acceptă soluţia somnului de 57 de ani a lui Epimenide.

[15] Scrisoare apocrifă ticluită în dialect doric cretan.

[16] *Demetrios din Magnesia*, probabil autorul *Omonimilor*.

[17] *Timaios din Tauromenion* (secolul al III-lea î.Chr.), cu toate calităţile sale de exactitate în întrebuinţarea izvoarelor, a fost atacat cu violenţă în antichitate, mai ales de Polybiu. Timaios face şi el polemică măruntă şi nedreaptă.

[18] *Munihia*, deal întărit de lângă Pireu, cu un port pentru care s-au dat multe lupte în istoria Atenei.

[19] *Aiacos*, fiul lui Zeus şi al Eginei; este judecător în infern alături de Minos şi Rhadamanthys. Este probabil, vorba de o incarnaţie anterioară. În acest domeniu, confuzii şi afirmaţii gratuite se întâlnesc în mare număr.

[20] Această informaţie revine şi puţin mai jos, cu adaosul „cum am spus-o mai înainte". Vedem iarăşi felul neglijent cum scrie Diogenes Laertios.

[21] Aici Epimenide este considerat ca partizan al metempsihozei.

[22] Voci auzite din cer se mai întâlnesc în literatura elină.

[23] Vezi mai sus, n. 20.

[24] Vezi mai sus, n. 9.

[25] *Sosibios*, scriitor contemporan cu Ptolemaios al II-lea Filadelful.

[26] Această listă de omonimi nu pare a proveni de la Demetrios din Magnesia.

CAPITOLUL al XI-lea

FEREKYDE
(circa 540 î.Chr.)

I [116] Ferekyde, fiul lui Babys, născut în Syros, după cum ne informează Alexandros în cartea sa *Succesiunea filozofilor,* era elevul lui Pittacos. II Theopomp afirmă că el cel dintâi a scris [în limba greacă][1] despre natură şi despre «originea»[2] zeilor.

Se povestesc multe istorii minunate despre el. Mergea odată în Samos, de-a lungul coastei, şi văzând o corabie mânată de vânt, spuse că se va cufunda peste puţin timp şi chiar în ochii lui corabia pieri în valuri. Iarăşi, pe când bea apă scoasă dintr-un puţ, prezise că-n trei zile va fi un cutremur; şi aşa se întâmplă[3]. În drum de la Olympia spre Messene[4], el îl sfătui pe Perilaos, gazda sa, să plece de-acolo cu tot ce avea; Perilaos însă nu-l ascultă şi-n urmă Messene fu cucerită.

III [117] După cum ne spune Theopomp în cartea sa *Povestiri minunate,* Ferekyde îi îndemnă pe spartani să nu pună mare preţ pe aur şi argint. Le spuse că primise această poruncă de la Heracle în vis; şi-n aceeaşi noapte, Heracle îndemnă pe regi să dea ascultare lui Ferekyde. Unii însă pun această istorie pe seama lui Pitagora.

IV Hermip[5] povesteşte că-n timpul războiului dintre Efes şi Magnesia el sprijini cauza celor din Efes. Întrebă pe un trecător de unde venea şi la răspunsul „din Efes", îi răspunse aceluia: „Trage-mă de picioare şi aşează-mă pe pământul Magnesiei; apoi vesteşte pe-ai tăi că după izbândă să mă îngroape pe loc şi că aceasta a cerut-o Ferekyde". [118] Omul vesti aceasta efesienilor, iar aceştia atacară a doua zi şi îi învinseră pe magnesieni; ei îl găsiră pe Ferekyde mort şi chiar pe locul acela îl înmormântară cu mare cinste. V Alţii spun că

s-ar fi dus la Delfi şi s-ar fi aruncat de pe muntele Corycos; Aristoxenos[6] însă afirmă, în lucrarea sa *Despre Pitagora şi discipolii lui*, că s-a îmbolnăvit şi a fost înmormântat de Pitagora în insula Delos. Mai sunt unii care povestesc că a murit mâncat de păduchi. Pitagora, venind la el, îl întrebă cum îi mai este şi el scoase degetul prin uşă şi-i spuse: „pielea mea îţi da răspunsul limpede", vorbe care-n urmă au fost înţelese de gramatici în sensul că „merge rău", deşi unii le dau greşit înţelesul de „merge bine" **[119]** Ferekyde susţinea că numele dat de zei pentru „masă" e *thyoros*[7].

VI Andron din Efes zice c-au fost doi bărbaţi cu numele Ferekydes în Syros: unul astronom, iar celălalt teologul, fiul lui Babys care a fost şi profesorul lui Pitagora. Totuşi, Eratostene[8] spune c-a fost numai un singur Ferekyde din Syros, celălalt Ferekydes fiind atenian şi genealog.

De la Ferekyde din Syros s-a păstrat o lucrare care începe astfel: „Zeus, Timpul şi Ţarina au fost de totdeauna; iar ţarina a fost numită «Ge» din cauză că Zeus i-a dat pământul ca dar"[9]. În insula Syros se păstrează şi cadranul lui solar[10].

VII În cartea a doua a lucrării sale *Anotimpuri*[11], Duris spune că pe mormântul lui se află următoarea inscripţie:

[120] Eu îs cuvântul cel de pe urmă al înţelepciunii,
Mai presus poate fi-ntr-aceasta Pitagora, care
Primul e printre elini şi alt nu mai e adevăr.

Şi Ion din Chios[12] vorbeşte despre el, după cum urmează:

Plin e de vrednicie, cu bună-cuviinţă-nzestrat,
Moartea deşi l-a răpit, sufletu-i e-n veac fericit.
Dacă-nţeleptul Pitagora – şi îndoială nu-ncape
Gândul aievea citea, totul adânc iscodind.

I-am scris şi noi o epigramă în vers ferecratean[13], care sună astfel:

[121] Căci vestitul Ferekyde
Cel ce-n Syros s-a născut,
De păduchi fiind devorat,

A ajuns desfigurat.
În Magnesia-i adus,
Efesului spre izbândă,
Căci grăit-a un oracol
Lucru-acesta și-o știa.
Îndoială nu încape:
Cine este înțelept
De folos e și în viață,
De folos e și-n mormânt[14].

VIII A trăit cam prin a cincizeci și noua olimpiadă[15]. A scris următoarea scrisoare:

Ferekyde către Thales[16]

[122] „Îți doresc un sfârșit bun când ți-o sosi ceasul. De când am primit scrisoarea de la tine, a dat peste mine boala. Sunt în întregime copleșit de păduchi și am fierbințeală mare cu friguri. De aceea am dat poruncă slujitorilor să-ți aducă scrierea mea după ce mă vor înmormânta. Mi-ar plăcea s-o publici, dacă și tu și ceilalți înțelepți o găsiți bună. Dacă nu, să nu o publicați. Căci nici chiar eu nu-s pe deplin mulțumit de ea. Nici faptele nu-s în totul exacte, nici n-am încrederea de a fi descoperit adevărul, ci am vorbit numai despre acele lucruri pe care le poate arăta cine cercetează problemele despre zei. Restul trebuie examinat bine, toată lucrarea mea fiind plină de înțelesuri ascunse[17]. Doborât din ce în ce mai mult de boală, n-am îngăduit nici unui medic sau prieten să intre în odaia în care eram; numai celor care stăteau în fața ușii și întrebau cum îmi este, trecând degetul prin gaura cheii[18], le-am arătat cât eram de mâncat de răni. Și le-am spus dinainte să vină, a doua zi, să-l înmormânteze pe Ferekyde".

Aceștia de care am vorbit sunt cei care au fost numiți înțelepți[19], printre care unii autori îl socotesc și pe tiranul Pisistrate. Iar acum să trecem la filozofi și să începem cu filozofia din Ionia[20]. Întemeietorul ei a fost Thales, și Anaximandru a fost elevul lui.

NOTE

[1] [„în limba greacă"] au manuscrise mai puțin importante; <"originea"> este completat de H. Gomperz și acceptat de Diels. Mai sus este vorba de *Alexandros Polyhistor* (aprox. 100 î.Chr.) din Milet.

[2] Vezi nota anterioară.

[3] Nici azi știința nu poate prevesti cutremurele, deci cu atât mai puțin pe timpul lui Ferekyde.

[4] *Messene*, cetate din Peloponez.

[5] *Hermip din Smyrna*, mare erudit, autor al unor *Bioi* (Vieți).

[6] Discipol al lui Aristotel, filozof, istoric, teoretician al muzicii, biograf.

[7] Cuvântul s-ar putea oarecum reda cu „jertfelnic". Și la Homer, o mulțime de lucruri au un nume dat de oameni și alt nume dat de zei.

[8] *Eratostene din Cyrene* (secolul al III-lea î.Chr.), mare învățat și erudit. Geograf, matematician, cronograf, istoric, literat, astronom.

[9] Important fragment, de completat cu Clemens din Alexandria, *Stromata*, VI, 9 (II, 424, 19, 57) și Grenfell-Hunt *Greek Papyr.*, ser. II, n. 11, p. 23. Aici, în fragmentul lui Diogenes Laertios, numele dat lui Zeus este „Zas", „Chronos" = „Timpul" are, desigur, asonanță cu Cronos, tatăl lui Zeus, iar „Țărina" (traducere pe care o dăm ca să menținem femininul cuvântului grec) se numește „Chthonie". Numele cel nou pe care îl primește aceasta, „Ge", produce un joc de cuvinte cu cuvântul *géras*, care înseamnă „dar", „cadou". În fragmentul următor de la Clemens etc. are loc o *hierogamie* între „Zeus" și „Țărina" și astfel se produc lucrurile. Pentru fragmentele lui Ferekyde, vezi Diels-Kranz, *Vors.*[5], I, p. 47 și urm.

[10] Desigur, *cadranul solar* de care este vorba fusese construit de Ferekyde, și nu inventat de el. Cadranul solar trebuie să fi fost cunoscut și babilonenilor.

[11] *Hōrai* înseamnă și „ani" și „ore", precum și „anotimpuri". Aici poate fi vorba de o lucrare cu caracter de anale. Despre istoricul *Duris* am vorbit anterior.

[12] *Ion din Chios*, literat și poet (secolul al V-lea î.Chr.). Fragmente filozofice la Diels-Kranz, *Vors.*[5], I, p. 377 și urm.

[13] Vers format din dactili și spondei (sau trohei).

[14] Nu se poate spune că Diogenes Laertios a fost bine inspirat cu această epigramă a sa.

[15] Aprox. 544-541 î.Chr.

[16] Scrisoare apocrifă.

[17] *Ainissomai* – „a vorbi în enigme, simboluri". Toată povestea cu lucrarea trimisă lui Thales pentru a fi publicată sau nu este cât se poate de neverosimilă. De altfel, Ferekyde pare a fi trăit și scris după Anaximandru.

[18] Printr-o gaură destul de mare, așezată peste zăvorul interior al ușii, se băga o cheie destul de lungă, cu ajutorul căreia se trăgea sau se împingea zăvorul interior

pentru a deschide sau a închide ușa, respectivul fiind afară. Prin această gaură deci își scoate degetul nefericitul Ferekyde pentru a arăta până în ce grad este mâncat de hoala sa.

[19] Aceștia sunt așa-numiții *sophoi*, oameni înțelepți și abili, dibaci, având cunoștințe teoretice, cum e cazul la Thales, dar având mai ales abilitate politică și pe tărâm social. Și Thales este tare pe acest tărâm și poate de aceea a fost numit *sophós*; pentru abilitățile lui tehnice și nu pentru cunoștințele sale teoretice în geometrie, astronomie și cosmologie.

[20] De aici încolo începe să aplice Diogenes Laertios clasificarea filozofiei dată de Sotion și care va rămâne valabilă multă vreme în toată antichitatea și mai târziu.

Cartea a II-a

CAPITOLUL I

ANAXIMANDRU
(aprox. 611-546 î.Chr.)

I [1] Anaximandru, fiul lui Praxiades, s-a născut în Milet. II Principiul şi elementul, spunea el, este infinitul[1], fără să definească de era aer, apă sau altceva; susţinea că părţile sunt supuse schimbării, dar că întregul rămâne neschimbat; că Pământul, care-i de formă sferică[2], stă în mijlocul lumii, ocupând locul din centru[3]; că Luna, strălucind cu o lumină de împrumut, îşi ia lumina de la Soare[4]; apoi, că Soarele nu e mai mic decât Pământul[5] şi-i alcătuit din cel mai curat foc.

III El cel dintâi a descoperit arătătorul[6] şi l-a aşezat pe cadrane solare în Sparta; după cum spune Favorinus în cartea sa *Istorii felurite*, în aşa fel, încât să arate solstiţiile şi echinocţiile[7]; a făcut şi orologii[8] ca să arate timpul [2] El cel dintâi a desenat pe o hartă[9] conturul uscatului şi al mării şi a construit un glob[10]. Din expunerea părerilor sale s-a făcut un rezumat[11], care, fără îndoială, a ajuns şi-n mâinile lui Apollodor din Atena[12]. IV Acesta, în *Cronologia* sa, spune că în al doilea an al olimpiadei a cincizeci şi opta, Anaximandru era în vârstă de şaizeci şi patru de ani[13] şi că a murit curând după aceea[14]. Astfel, el a fost în floarea vârstei cam pe timpul lui Policrate, tiranul din Samos[15]. Se povesteşte că nişte băieţi râdeau, de felul cum cânta el; auzind acestea, spuse: „Atunci trebuie să cânt mai bine, ca să fiu pe placul băieţilor".

V Mai este un alt Anaximandros, tot din Milet, un istoric care a scris în dialectul ionian.

NOTE

Ediția critică a acestei *Vieți* se găsește în Diels-Kranz, *Die Fragm. der Vors.*[5], vol. I; p. 81 și urm.

[1] Termenul grec este *apeiron*, destul de greu de tradus. El înseamnă atât „indefinitul" din punct de vedere calitativ, cât și „nelimitatul", „infinitul" din punct de vedere cantitativ. Am ales traducerea „infinitul", care trebuie înțeles în sens etimologic, ca ceea ce este lipsit de terminus, deci atât din punct de vedere calitativ, cât și cantitativ. Aristotel, *De caelo*, III, 3, p. 303, *b*, 12 și *Metaph*, A, 7, 988 *a*, 30, vorbește de filozofi (fără a-i numi) care au admis ca principiu (*arché*) al lucrurilor o substanță intermediară între aer și foc sau între aer și apă. Alexandros din Aphrodisias, în *Comentariul său la Metafizica lui Aristotel* (p. 60, 8), a raportat aceste afirmații ale lui Aristotel în mod greșit la Anaximandru. După Simplicius (*In Phys.*, p. 24, 13, Diels), lucrurile ies din substanța „indefinită" prin despărțirea contrariilor. După Paul Tannery, aceste contrarii sunt calitățile primordiale, ca uscatul și umedul, caldul și frigul etc. (vezi Arist., *Phys.* A 4, p. 187 *a*, 20).

[2] Această informație este falsă. După filozoful milesian, Anaximandru, Pământul este de formă cilindrică și stă izolat în centrul lumii. Pe una dintre bazele cilindrului locuim noi, oamenii. Textele care ne dau aceste informații sunt numeroase: Aristotel, *De caelo*, B, 13, p. 295 *b*, 10; Aëtios, III, 10, 2; Hippolytos, *Refutationes*, I, 6, 3 (Wendland, p. 10) etc. Aristotel dă și motivarea lui Anaximandru de ce Pământul stă în echilibru în centrul cerului: fiindcă este egal depărtat de toate părțile cerului, nu are nici o cauză pentru care să se miște într-o direcție mai curând decât în alta.

[3] Vezi mai sus, n. 2.

[4] Anacronic. Adevărata cauză a eclipselor a găsit-o Anaxagora.

[5] Anaximandru socotește că trei roți imense, din aer comprimat, umplute cu foc, constituie Soarele, Luna și stelele fixe. Aceste anvelope de aer au o deschizătură (sau mai multe pentru stele) din care țâșnește focul. Deschizătura pe unde iese focul este Soarele, vizibil nouă (sau Luna sau stelele). Deci această deschizătură n-ar fi mai mică decât dimensiunea Pământului.

[6] Cuvântul tradus de noi cu „arătător" se numește pe grecește *gnomon*. E cel mai simplu aparat de măsurat timpul, constând dintr-un băț înfipt vertical pe un cadran și a cărui umbră, prin direcția ei, arată ora zilei iar prin lungimea umbrei se pot constata solstițiile și echinoxurile. Acest gnomon pare să fi fost cunoscut babilonienilor (Herodot, II, 109), ceea ce e verosimil, având în vedere simplitatea aparatului și preocupările de astronomie calendaristică ale acestora. După aceea, *gnomon* în limba greacă a luat și alte sensuri. Între altele, este un termen tehnic în matematică.

[7] Vezi mai sus, n. 6.

[8] Trebuie să fie vorba de cadrane solare, vezi mai sus în n. 6.

[9] Meritul de a fi desenat prima hartă a lumii locuite [*he oikouméne* (*sc. ghé*)] atribuit lui Anaximandru este consemnat şi la Agathemeros, I, 1 (după Eratostene).

[10] Este vorba de o sferă cerească pe care erau desenate constelaţiile. Probabil că nu este vorba de aparatele complicate care, mai târziu, de pildă la Arhimede reproduceau mişcările corpurilor cereşti.

[11] Este interesantă informaţia existenţei unui rezumat al cărţii lui Anaximandru, făcut mai târziu. Probabil însă că este vorba de una dintre numeroasele doxografii întrebuinţate de autori tardivi.

[12] Cronograful Apollodor părăseşte pentru o singură dată metoda sa de fixare arbitrară a unei *akmé* de 40 de ani şi ne informează că în al doilea an al olimpiadei a 58-a, Anaximandru avea 64 de ani. Ol. 58,2 = 547-546. Această informaţie n-a putut-o avea Apollodor decât din rezumatul cărţii lui Anaximandru la care Diogenes Laertios se referă mai sus. Vezi mai sus, n. 11.

[13] Vezi mai sus, n. 12.

[14] Din ce sursă vine această informaţie ? Poate tot din rezumatul de care am vorbit mai sus, în n. 11.

[15] *Policrate,* tiranul din Samos, este contemporan cu Pitagora şi nu cu Anaximandru. Polycrate moare în anul 522 î.Chr. (vezi şi Em. Condurachi, *În jurul reformei monetare a lui Polycrate din Samos,* în *Studii clasice,* vol. I, Bucureşti, Edit. Acad., 1959, p. 9-16).

CAPITOLUL al II-lea

ANAXIMENE
(aproximativ 546 î.Chr.)

I **[3]** Anaximene, fiul lui Eurystratos, născut la Milet, a fost discipolul lui Anaximandru. După unii, a fost şi elevul lui Parmenide[1]. Pentru el principiul lucrurilor este aerul[2] şi infinitul[3]. Spunea că stelele se mişcă în jurul Pământului, nu pe sub el[4]. A scris într-un stil simplu şi nemeşteşugit, în dialectul ionic[5].

Apollodor afirmă că a fost contemporan cu căderea oraşului Sardes[6] şi că a murit într-a şaizeci şi treia olimpiadă[7].

II Au mai fost încă alţi doi bărbaţi cu numele de Anaximenes, amândoi din Lampsacos, unul retor, care a scris despre faptele lui Alexandru Macedon[8], şi altul istoric, nepot de soră al retorului.

III Anaximene filozoful a scris următoarele scrisori:

Anaximene către Pitagora

[4] „Thales, fiul lui Examyes, a avut la bătrâneţe un sfârşit nefericit. Într-o noapte ieşi din curtea casei, cu slujitoarea lui, cum îi era obiceiul, ca să privească stelele. Cufundat în contemplarea lor, uită unde se afla, dădu de marginea unei fântâni şi căzu înăuntru. Milesienii au pierdut astfel pe astronomul lor[9]. Noi, care i-am fost elevi, să-i cinstim amintirea şi să facem ca ea să fie cinstită şi de copiii şi discipolii noştri; să nu încetăm de a-i repeta, între noi, cuvintele; şi să începem fiecare convorbire a noastră menţionându-l pe Thales".

IV O altă scrisoare e aceasta:

Anaximene către Pitagora

[5] „Te-ai gândit mai bine decât noi ceilalţi, când ai părăsit Samosul pentru Crotona, unde trăieşti în pace. Aici, fiii lui Aiaces săvârşesc groaznice crime şi Miletul este mereu sub tirani. Regele mezilor e o altă spaimă pentru noi, e drept nu aşa mare, cât timp ne învoim să-i plătim tributul. Ionienii însă sunt gata să pornească război cu mezii, ca să asigure libertatea tuturor şi, o dată intraţi în război, s-a dus orice nădejde de salvare. Ameninţat cu nimicirea sau sclavia, cum va mai putea Anaximene să se gândească la cercetarea cerului ? În acest timp, tu te înţelegi bine cu poporul din Crotona şi cu ceilalţi greci din Italia şi vin discipoli să te vadă chiar din Sicilia"[10].

NOTE

[1] Anacronic. *Parmenide* e mult mai tânăr ca Anaximene.

[2] Deci, filozoful milesian Anaximene, s-ar părea că se întoarce, spre deosebire de Anaximandru cu *infinitul* lui, la un principiu al lucrurilor calitativ determinat, *aerul*. *Eér* la Homer înseamnă în primul rând ceaţă, pâclă, nor, iar nu aer. Aer, pentru Homer, este deci vântul (*pnoié*), sub forma în mişcare. Doxografiile lui Anaximandru şi Anaximene la Diogenes Laertios sunt extrem de sumare şi de insuficiente. Lucrurile, după Anaximene, se formează în lume din *condensarea şi rarefierea* aerului, deci prin modificări cantitative, idee importantă din punctul de vedere al explicaţiei genezei orânduirii cosmice.

[3] Acest „şi" este greşit pus la Diogenes Laertios. Într-adevăr, după cum ştim din alte izvoare, la Anaximene aerul este infinit ca extindere, iar nicidecum infinitul nu e principiu al lucrurilor, ceea ce s-ar confunda cu doctrina lui Anaximandru.

[4] Această concepţie reprezintă un regres faţă de Anaximandru. La Anaximene pământul e plat, se întinde până aproape de marginile cerului, se sprijină pe aerul care e sub el, ca un capac pe o oală. Pe de altă parte însă, după Anaximene, stelele sunt nişte cuie fixate pe firmament, şi aici e în progres faţă de Anaximandru, care considera circumvoluţia stelelor fixe ca fiind mai apropiată de Pământ decât cea a Soarelui şi cea a Lunii.

[5] Sunt interesante aceste informaţii despre stilul lui Anaximene, pe când stilul lui Anaximandru este caracterizat de Theofrast (la Simplicius) drept poetic. Nu trebuie uitat că poezia a fost anterioară prozei şi că Anaximandru a fost primul prozator grec (cum spune şi Themistios, *Orat.*, 36, p. 317), întrucât Thales pare a nu fi scris nimic.

[6] Oraşul *Sardes*, capitala Lydiei, a fost cucerit de Cyrus, regele perşilor, în anul 546 î.Chr. (vezi şi cartea I, n. 18 de la Periandru).

[7] Corespunde cu anii 528-525.

[8] *Anaximenes din Lampsacos*, contemporan cu Alexandru cel Mare; este important ca retor. A scris și lucrări de istorie. Nepotul său, cu același nume, nu e cunoscut decât din acest text al lui Diogenes Laertios.

[9] Anecdota cu Thales căzut în fântână provine de la Platon, *Teetet*, p. 174 *a*. Dar aici la Diogenes Laertios se adaugă că i s-a tras moartea din căderea în puț, ceea ce este o aserțiune a biografilor.

[10] Ambele scrisori sunt apocrife. Interesantă este doar informația despre migrația ionienilor spre vest, după cucerirea Ioniei de către perși și despre stabilirea lor în sudul Italiei (Graecia Magna) și în Sicilia.

CAPITOLUL al III-lea

ANAXAGORA
(500-428 î.Chr.)

I [6] Anaxagora, fiul lui Hegesibulos sau Eubulos, s-a născut în Clazomene. El a fost discipolul lui Anaximene şi cel dintâi care a pus raţiunea[1] peste materie. Cartea sa, scrisă plăcut şi cu măreţie[2], începe prin cuvintele următoare: „Toate lucrurile erau amestecate la un loc; pe urmă a venit raţiunea şi le-a pus în rânduială"[3]. Aceasta i-a adus şi lui Anaxagora porecla de „Raţiune". Timon[4], în lucrarea sa *Silloi*[5], vorbeşte despre el aşa:

> Anaxagora fuse un vajnic erou, ce se pare
> Numele de „Raţiune" purtă, căci mintea-i de-olaltă
> Toate le-a fost rânduit ce-nainte de-a valma stătură.

II El era un om de vază prin naştere şi avere şi, mai mult încă, prin mărinimia cu care şi-a dăruit avutul rudelor. [7] Mustrat de acestea că nu-şi îngrijeşte averea, el le răspunse: „De ce n-o îngrijiţi voi ?" La urmă se retrase şi se cufundă în cercetarea naturii, fără să se mai ocupe cu treburile statului. Când cineva îl întrebă: „De ce nu porţi grija patriei ?", răspunsul lui a fost: „Nu-mi spune vorbe rele, căci mă îngrijesc chiar foarte mult de patrie" şi arătă spre cer[6].

III Se spune că avea douăzeci de ani când a năvălit Xerxes şi c-a trăit şaptezeci şi doi de ani[7]. Apollodor, în *Cronologia* sa, spune că Anaxagora s-a născut în a şaptezecea olimpiadă[8] şi, că a murit în primul an al olimpiadei a optzeci şi opta[9]. La douăzeci de ani a început să studieze filozofia la Atena, arhonte fiind Callias[10]. Demetrios din Faleron arată acest lucru în *Lista arhonţilor*. La Atena, se spune că el a locuit treizeci de ani[11].

IV [8] Anaxagora susținea că Soarele este o bucată de metal incandescent[12] și că-i mai mare decât Peloponezul[13], deși alții atribuie această idee lui Tantalos[14]. Mai spunea că în Lună se află locuințe, ba chiar și dealuri și văi[15]. Pentru el, primele elemente erau particulele omogene[16], căci întocmai cum aurul e făcut din mici particule[17] de aur, tot așa și universul întreg este alcătuit din corpuri mici omogene. Rațiunea produce începutul mișcării[18]; despre corpuri spunea că unele fiind grele «cum e Pământul», ocupă partea de jos; iar cele ușoare, – ca focul –, partea de sus, pe când apa și aerul ocupă locul de mijloc[19]. În acest fel, după ce umiditatea a fost evaporată de Soare, se încadrează marea pe Pământul care-i neted. [9] La început, stelele se mișcau pe cer într-o cupolă, așa încât polul ceresc, care se vede totdeauna, stătea pe creștetul Pământului[20]; pe urmă în însă, polul a căpătat o înclinare[21]. Pentru el, Calea laptelui[22] este o reflectare a luminii stelelor neluminate «de» Soare; cometele sunt o întâlnire de planete, care emit flăcări[23]; stelele căzătoare sunt un fel de scântei aruncate de aer[24]. Vânturile se nasc când aerul este rărit de căldura Soarelui[25], tunetul este o ciocnire a norilor, iar fulgerul frecarea lor violentă; cutremurul este o pătrundere a aerului în Pământ[26].

Animalele se nasc dintr-un amestec de umiditate, căldură și o substanță pământească[27]; mai târziu, speciile se reproduc prin generare sexuală, masculii din partea dreaptă, femelele din cea stângă[28].

V [10] Se povestește că el ar fi prezis căderea, la Aigospotamoi[29], a unei pietre meteorice care, afirma el, s-ar fi desprins din Soare. De aceea, Euripide[30], fiind discipolul lui, numește Soarele „un bulgăre de aur" în tragedia *Phaethon*. Tot așa, când s-a dus la Olympia la jocuri, s-a așezat jos, îmbrăcat într-o haină de piele ca și cum avea să plouă; și ploaia începu să cadă. Întrebat de cineva dacă dealurile de la Lampsacos se vor preface vreodată în mare, răspunse ca da, dacă nu va lipsi timpul[31]. VI La întrebarea cu ce scop s-a născut, răspunsul lui a fost: „Ca să cercetez Soarele, Luna și cerul"[32]. Unuia care-l întrebă: „Îți lipsește societatea atenienilor ?" îi răspunse: „Lor le lipsește

societatea mea, nu mie a lor"[33]. Văzând mormântul lui Mausol, exclamă: „Un mormânt scump este imaginea unei averi prefăcute-n piatră"[34].

[11] Altuia, care se plângea ca moare-n țară străină, îi spuse: „Coborârea în Infern este aceeași, ori din ce loc ai porni"[35].

VII În cartea sa *Istorii felurite*, Favorinus relatează că Anaxagora a fost primul care a arătat că Homer, în poemele sale, tratează despre virtute și justiție[36] și că această teză a fost susținută pe larg de prietenul lui Anaxagora, Metrodoros din Lampsacos[37], primul care s-a ocupat cu ideile lui Homer privitoare la natură (*pragmateia physiká*). VIII De asemenea, Anaxagora a publicat, pentru prima oară, o carte în proză[38]. După cum afirmă Silenos în cartea întâi a *Istoriei*[39] sale, piatra meteorică a căzut pe când era arhonte Demylos[40] și [12] tot el arată că Anaxagora spunea că întreg firmamentul e făcut din pietre și că numai repeziciunea rotației le ține la un loc; și că dacă viteza ar slăbi, pietrele ar cădea[41].

IX Avem mai multe povestiri cu privire la judecata[42] lui Anaxagora. După cum spune Sotion în cartea sa *Succesiunea filozofilor*, el a fost adus în fața judecății de Cleon sub acuzarea de impietate, deoarece declarasc că Soarele este o bucată de metal incandescent; discipolul său Pericle l-a apărat; a fost condamnat la o amendă de cinci talanți și la exil. Satyros însă, în *Viețile* sale, spune că acuzatorul a fost Thukydides, adversarul politic al lui Pericle, și învinuirea privea atât legăturile sale cu Persia cât și impietatea, și c-a fost osândit la moarte în lipsă. [13] Când i se aduse vestea osândirii lui la moarte, ca și a morții copiilor săi, el spuse cu privire la condamnare: „De mult natura m-a osândit la moarte și pe mine, și pe judecătorii mei"; iar despre fiii lui spuse: „De când s-au născut copiii mei, știam c-au să moară". Unii însă povestesc acestea despre Solon, iar alții despre Xenofon[43]. Și-a îngropat fiii cu propriile sale mâini, după cum afirmă Demetrios din Faleron în lucrarea sa *Despre bătrânețe*[44]. Hermip, în *Viețile* sale, povestește că a fost închis până la execuție; că Pericle a venit înaintea poporului și a întrebat dacă i se

găsește vreo greșeală în cariera sa politică, la care atenienii au răspuns că nu. „Ei bine, continuă el, eu sunt elevul lui Anaxagora. Nu va lăsați înșelați de defăimări și nu-l condamnați la moarte. Încredeți-vă în mine și liberați-l". Astfel fu pus în libertate Anaxagora. Dar el nu putu îndura insulta suferită și-și dădu singur moartea. **[14]** Hieronymos însă, în a doua carte a *Notelor risipite*, arată că Pericle l-a adus în fața judecății așa de slab și de istovit de boală, încât achitarea s-a datorat nu atât hotărârii, cât milei judecătorilor. Atâta am avut de spus despre procesul lui.

A fost bănuit ca i-a purtat ură lui Democrit, pentru că nu izbutise să intre în legătură cu el[45]. X În cele din urmă, se retrase la Lampsacos și acolo muri. Întrebat de magistrații orașului dac-ar dori ca ei să facă ceva pentru el, răspunse c-ar dori ca în luna în care va muri el să li se permită în fiecare an copiilor să se joace și **[15]** obiceiul s-a păstrat până azi. La moarte, poporul din Lampsacos îi făcu o înmormântare frumoasă și-i puse pe mormânt această inscripție:

Doarme aici Anaxagora; până-n culmile-nalte
Trudnic cătând a aflat adevărul ceresc.

I-am scris și noi o epigramă:

Soarele-i bulgăr aprins, rostitu-s-a Anaxagora,
Moartea era cât pe ce grabnic să-i vină de-aici.
Viața-i salvă amicul Pericle. Zadarnică trudă:
Înțelepciunea-i slăbind, moartea chiar el și-o dădu.

XI Au fost alți trei bărbați care au purtat numele de Anaxagoras, [despre care nici un scriitor nu dă o listă completă]. Primul a fost un retor din școala lui Isocrate; al doilea, un sculptor de care amintește Antigonos; al treilea, un gramatician, elev al lui Zenodotos[46].

NOTE

Viața lui Anaxagora se găsește editată critic la Diels-Kranz, *Die Fragm. d. Vors.*[5], vol. II, p. 1-43.

[1] Cuvântul grec este *noús*, masculin, e greu de tradus. Se poate reda cu „minte", „intelect", „inteligență", „spirit", „rațiune". Ca și pentru Anaximandru și Anaximene, observăm că și în ceea ce privește Anaxagora, doctrina lui filozofică este aproape absentă la Diogenes Laertios. În orice caz, lucrurile fiind la început amestecate la un loc, după cum se vede din citatul din opera lui Anaxagora care urmează, rațiunea le-a orânduit, dar numai prin faptul că a pus această masă informă într-o mișcare de rotație, orânduirea făcându-se mecanic, fără intervenția unei rațiuni prevăzătoare, care aranjează lucrurile așa cum e mai bine să fie. Felul în care Anaxagora concepea această rațiune, ca cea mai ușoară și mai fină substanță, i-l reproșează Platon, prin gura lui Socrate, (vezi dialogul *Phaidon*, 97 *d* – 98 *c*).

[2] Aceste aprecieri asupra stilului lui Anaxagora sunt importante și exacte, după cum putem vedea din fragmentele lui destul de întinse. Informația vine poate de la Theofrast, care obișnuia să facă astfel de aprecieri de stil.

[3] Diogenes Laertios obișnuiește și în alte ocazii să citeze începutul cărții unui filozof, cum face și aici. Obiceiul era al bibliotecarilor, care dădeau aceste începuturi pentru a se putea identifica lucrarea catalogată.

[4] *Timon din Phlius*, filozof sceptic, discipol al lui Pyrrhon, care a susținut scepticismul prin poemele sale cu caracter satiric, sarcastic, îndreptate împotriva celorlalte școli filozofice.

[5] *Silloi*, poem satiric al lui Timon, de unde acesta a căpătat și numele de „Sillograful" (vezi și n. 50 de la Thales).

[6] În pasajul anterior avem o serie de anecdote care arată dezinteresarea filozofului față de avere și exclusiva lui preocupare pentru cercetarea naturii. Nu știm, în fond, ce e adevărat în toate acestea, dar ele contribuie la rotunjirea figurii unui savant așa cum și-l închipuiau grecii, după cum vom vedea și la Democrit, care cică și-ar fi scos ochii ca să nu fie tulburat în cercetările sale, făcute numai cu ochii minții.

[7] Năvălirea perșilor sub regele lor Xerxes peste Hellespont în Grecia a avut loc în anul 480 î.Chr. Dacă Anaxagora avea pe atunci 20 de ani, el s-a născut pe la 500, și dacă a trăit 72 de ani, înseamnă că a murit în 428 î.Chr.

[8] Corespunde cu anii 500-497 î.Chr., deci cu data menționată mai sus.

[9] Adică anul 428 î.Chr.

[10] *Callias*, arhonte în anul 456 î.Chr., ceea ce e prea târziu ca dată. Deci mai bine s-ar potrivi arhontatul lui Calliades, anul 480 î.Chr.

[11] *Demetrios din Faleron*, filozof peripatetician și om politic (vezi viața la Diogenes Laertios, cartea a V-a, cap. V). Scrierea *Lista arhonților* nu se găsește în catalogul operelor lui la Diogenes Laertios, V, 80-81. Dacă a locuit 30 de ani în Atena înseamnă că judecarea lui Anaxagora pentru impietate și exilul au avut loc în anul 450 î.Chr.

[12] Urmează părerile cosmologice și filozofice materialiste ale lui Anaxagora, care nu sunt prea dezvoltate la Diogenes Laertios. Aici se spune că Soarele este un disc de

metal incandescent, idee avansată, care a provocat și procesul de impietate ce i s-a intentat, întrucât, după greci, Soarele, Helios, era un zeu.

[13] Anaximandru zicea că Soarele nu e mai mic ca Pământul, dar pentru el, Soarele era o deschizătură într-o roată imensă de aer condensat care înconjura Pământul și din care deschizătură țâșnește foc. Heraclit spunea că Soarele are lățimea de un picior (fragm. 3, Diels-Kranz[5]) (cf. *Heraclit*, București, Edit. de stat, 1950, p. 13: Anaxagora presupune că Soarele e o masă de metal mai mare ca Peloponezul)

[14] Nu știm cine e acest *Tantalos*. Să fi fost vreun filozof naturalist purtând acest nume ? Dar acest lucru e puțin verosimil.

[15] Dacă locuințe în Lună par puțin probabile, totuși ideea lui Anaxagora că în ea sunt dealuri și văi este exactă după datele științei moderne.

[16] Această expresie, „particule omogene", traduce termenul *homeomerii*, întrebuințat în mod nu prea fericit de Aristotel pentru a reda concepția lui Anaxagora. După Aristotel, sunt „homeomere" lucrurile care se împart în părți asemenea cu totalitatea din care s-au luat. Astfel, carnea, nervii, oasele sunt homeomere, întrucât, dacă le divizezi, obții tot carne, nervi, oase. Pe când organele, cum ar fi degetul, stomacul etc., sunt „anomeomere". După Anaxagora, elementele constitutive ale lucrurilor sunt numite „semințe" (*spérmata*) ale lucrurilor. În orice lucru există toate celelalte lucruri, dar în doze diferite, astfel încât lucrul care există în cantitate mai mare dă denumirea lucrului. Dar în el există și celelalte lucruri sau semințe. Deci toate există în toate. În privința acestor „semințe" sunt discuții între interpreți. După Zeller, ar fi vorba de lucrurile înseși; după Paul Tannery, aceste *spérmata* sunt calitățile primare, ca uscatul și umedul, caldul și frigul etc.

[17] „Mici particule" (gr. *pségmata*) înseamnă „rumegătura" cum se produce la tăierea lemnului sau „pilitura" la metale.

[18] *Rațiunea* (*noûs*) la Anaxagora este cel care produce vârtejul cosmic, pune masa omogenă a lucrurilor în mișcare de rotație, plecând de la un centru și care se propagă tot mai departe, iar pe urmă cosmogonia se desfășoară pe baze mecanice (vezi mai sus, n. 1).

[19] Nu trebuie confundată această teorie a pozițiilor pe care o iau elementele în univers cu teoria lui Aristotel a locurilor naturale ale elementelor. Pentru Anaxagora, lucrurile grele se duc spre centru în virtutea vârtejului care le atrage spre centru, pe când lucrurile ușoare sunt împinse spre periferia cosmosului.

[20] Este vorba despre zenitul Pământului, deoarece, după Anaxagora, Pământul e plat și creștetul lui, adică zenitul, este unul și același punct.

[21] E interesantă această idee a înclinării ulterioare a polului, căreia i-a premers în faza anterioară un pol vertical pe Pământ.

[22] Deci noaptea, când Soarele nu mai luminează cerul, stelele își reflectă lumina pe o bandă centrală a cerului, care ar fi Calea laptelui.

[23] Cometele produse prin întâlnirea a două planete este iarăși o idee interesantă, chiar dacă e eronată. Anaxagora observase oare că aceste comete ocolesc Soarele ca și

planetele şi după aceea dispar, cel puţin unele din ele, în infinit ? Desigur, n-avea cum să ştie că există comete cu traiectorie eliptică foarte turtită şi care revin după perioade de zeci de ani.

[24] Explicaţia stelelor căzătoare, deşi dată prin cauze naturale, nu spune mare lucru şi nu putem înţelege cum aerul aruncă scântei.

[25] Explicaţia e oarecum justă. Căldura Soarelui produce o depresiune într-o regiune încălzită de ea şi atrage o deplasare de aer rece din alte părţi.

[26] Tunetul, fulgerul, cutremurul sunt explicate prin cauze naturale şi trebuie să ne gândim ce progres reprezentau ele faţă de opiniile mulţimii, care credea în Zeus, care tună şi fulgeră şi Poseidon care, cu tridentul său, cutremură Pământul, lovindu-l.

[27] Altă explicaţie prin cauze naturale, remarcabilă pentru timpul său: primele animale se nasc din mâlul constând dintr-un amestec de pământ şi apă încălzit de Soare. Apoi, mai târziu, apare generaţia sexuată.

[28] „Dreapta" şi „stânga" se referă la părţile uterului.

[29] *Aigospotamoi*, fluviu din Chersonesul tracic, unde a fost şi o celebră bătălie în 405 î.Chr. Tot aici a căzut pe timpul lui Anaxagora un meteor mare cât un car (cum ne spun alte izvoare) şi care a impresionat profund pe greci. Anaxagora a văzut în acest eveniment o dovadă a teoriei sale, după care aştrii, în special Soarele, sunt bucăţi de pământ purtate prin aer şi care sunt duse de jur împrejurul Pământului din cauza vârtejului cosmic.

[30] În tragediile păstrate de la *Euripide* găsim multe aluzii la teoriile cosmice ale lui Anaxagora, al cărui adept era.

[31] *Epileipo* este un verb care, cu negaţie, revine pentru a exprima nevoia de inepuizabilitate. Astfel, după Anaximandru, infinitul este nelimitat în întindere, pentru ca naşterea lucrurilor să nu rămână fără materie, din care să se producă.

[32] Frumos ţel al vieţii, dar nu ştim dacă nu e prea timpuriu pentru a fi pus în gura lui Anaxagora.

[33] Toată partea aceasta din textul lui Diogenes Laertios este plină de vorbe de spirit atribuite lui Anaxagora.

[34] Rege al Cariei, *Mausol* a murit în 352 î.Chr., iar soţia sa, Artemisa, i-a ridicat un monument în Halicarnas, celebru prin frumuseţea lui, considerat ca una dintre cele şapte minuni ale lumii. Sculpturile au fost făcute de marele artist Scopas (cf. G. şi Tr. Chiţulescu, *Şapte monumente celebre ale arhitecturii antice. „Cele şapte minuni"*, Bucureşti, Edit. tehnică, 1960, p. 76 şi urm.).

[35] Şi aici se vede spiritul avansat, liber de prejudecăţi, al lui Anaxagora.

[36] Este interesant de văzut că Anaxagora s-a ocupat şi de interpretarea poemelor homerice.

[37] *Metrodoros din Lampsacos*, prieten al lui Anaxagora; s-a ocupat cu interpretarea alegorică, naturalistă a lui Homer (a nu se confunda acest Metrodoros din Lampsacos cu prietenul şi discipolul lui Epicur tot din Lampsacos). Despre

Metrodoros, interpretul alegoristic al lui Homer, vezi lucrarea lui Félix Buffière, *Les Mythes d'Homère et la pensée grecque*, Paris, 1956.

[38] Textul e deteriorat. Am tradus *syngraphé* cu „lucrare în proză", deși e inexact că Anaxagora a publicat primul o carte în proză. Poate e o confuzie cu Anaximandru, cum se întâmplă foarte des la autorii neglijenți.

[39] *Silenos din Callakte* l-a însoțit pe Hannibal în campaniile sale și a scris opere istorice.

[40] Un arhonte cu numele *Demylos* este necunoscut. Poate este vorba de arhontele Demotion din anul 470 î.Chr., cum sugerează Diels, iar *mýlou líthos* ar fi vorba de piatră de moară, ca mărime pentru meteor.

[41] Rotația rapidă a firmamentului făcut din pietre ar împiedica căderea acestora, prin forța centrifugă ce se dezvoltă în urma rotirii.

[42] Urmează expunerea procesului de impietate făcut contra lui Anaxagora, cu nenumărate variante, unele chiar contradictorii.

[43] Este vorba de Xenofon din Atena, mare scriitor, a cărui viață se găsește la Diogenes Laertios, cartea a II-a, cap. 6.

[44] *Perí ghéros* de Demetrios din Faleron. Vezi lista de lucrări a acestuia și cartea a V-a, § 81 a lui Diogenes Laertios.

[45] Vezi și IX, 34 și urm., unde e dat ca izvor *Istoriile variate* ale lui Favorinus.

[46] Lista aceasta de omonimi conține un sculptor, deci ar putea să nu fie de la Demetrios din Magnesia. După cuprinsul din paranteza dreaptă, s-ar părea că Diogenes Laertios a consultat mai mulți autori cu liste de omonimi. Dar textul parantezei pare corupt.

CAPITOLUL al IV-lea

ARCHELAOS
(aprox. 440 î.Chr.)

I **[16]** Archelaos, fiul lui Apollodoros sau, după alţii, al lui Midon, era de origine din Atena sau din Milet[1]; el a fost discipolul lui Anaxagora, II care cel dintâi adusese filozofia naturii din Ionia la Atena[2]. Archelaos a fost dascălul lui Socrate[3]. I se dădu numele de „Archelaos fizicianul", întrucât cu el lua sfârşit filozofia naturii, în urma faptului că Socrate introduse etica[4]. Se pare că şi Archelaos s-a ocupat de etică, deoarece a discutat legile, binele şi dreptatea. Socrate însă a luat-o de la el şi, ducând-o la «desăvârşire», a fost socotit părintele ei. III Archelaos afirmă că două sunt cauzele producerii lucrurilor: căldura şi frigul[5]; că fiinţele vii s-au născut din nămol[6] şi că ceea ce-i just şi injust nu există de la natură, ci există prin convenţie[7].

[17] Teoria lui dă această explicaţie. Apa este evaporată de căldură şi, pe de o parte, în măsura în care «se coboară în jos din cauza» căldurii se strânge şi produce pământul, iar pe de alta dă naştere aerului, pe măsură ce se revarsă din toate părţile. De aceea, pământul este limitat de aer şi aerul este stăpânit de focul înconjurător. Fiinţele – spune el – se nasc din pământul încălzit care aruncă nămol gros ca laptele, care serveşte drept hrană şi-n felul acesta, pământul a dat naştere şi omului[8]. El cel dintâi a explicat producerea sunetului prin lovirea aerului[9]. Marea s-a format în adâncături, din infiltrări prin pământ. Pentru el, Soarele este cel mai mare dintre corpurile cereşti şi universul este nelimitat[10].

IV Au mai fost trei alți bărbați care au purtat numele de Archelaos: geograful, care a descris ținuturile străbătute de Alexandru; autorul tratatului *Despre particularități ale naturii* și, în sfârșit, un retor care a scris un manual cu privire la arta sa.

NOTE

[1] Sunt curioase aceste ezitări asupra orașului de baștină. Poate că Archelaos s-a născut la Milet, dar, locuind multă vreme la Atena, și-a schimbat titulatura (vezi textul *Vieții* la Diels-Kranz, Vors[6], II, p. 44-45).

[2] Atena era mult înapoiată față de Ionia și mai apoi de Grecia Mare (Italia de sud și Sicilia), unde filozofia a existat mult înainte de a se aclimatiza în Atica.

[3] *Archelaos* pare să fi fost dascălul lui Socrate în filozofia naturii și în cea etică.

[4] *Socrate* este socotit, de obicei, ca cel care a adus în Grecia filozofia din cer pe Pământ, de la problemele cosmologice la problemele care privesc conduita umană.

[5] Două calități primare.

[6] Vezi și Anaxagora, la Diogenes Laertios, II, 9.

[7] *Phýsis* și *nómos*, natura și convenția umană, erau două rubrici sub care sofiștii clasificau toate lucrurile, ca expresie a atitudinii critice-raționaliste față de instituțiile tradiționale.

[8] Doctrinele despre originea vieții pe Pământ și a omului erau o preocupare de căpetenie a primilor materialiști greci. Astfel, din vechime, Anaximandru susținea că primii oameni s-au produs în pântecele unor rechini și că după 20 de ani au ieșit pe uscat și au început să-și caute singuri hrana. Ideea profundă a filozofului din Milet, sub aparența ei copilărească, este că omul, neajutorat cum este, nu s-a putut produce de la început ca prunc, ci i-a trebuit un timp de maturizare în pântecele unui animal destul de mare, cum e rechinul.

[9] Aici avem concepția justă despre cauza sunetului: vibrația aerului prin lovire.

[10] Idei proprii primilor materialiști greci din perioada veche: universul nelimitat și Soarele – corpul ceresc cel mai mare (vezi mai sus, n. 13 de la Anaxagora).

CAPITOLUL al V-lea

SOCRATE
(469-399 î.Chr.)

I **[18]** Socrate, fiul lui Sophroniscos sculptorul şi al moaşei Phainareta, după cum spune Platon în *Teetet,* era cetăţean al Atenei, din districtul Alopeke[1]. II Se credea că-l ajuta pe Euripide să-şi compună piesele; de aceea Mnesimachos[2] spune:

> Se cheamă „Frigienii" a lui Euripide piesa,
> Succesul avut e însă a lui Socrate faptă.

Tot el îl numeşte pe Euripide „o maşină prinsă-n cuie de Socrate". Iar Callias spune în piesa *Captivii:*

> A. Rogu-te, spune-mi: de ce fudul eşti atâta şi ţanţoş.
> B. Cred ca mi-i dreptul deplin: Socrate-i cel ce m-ajută.

Aristofan scrie în *Norii:*

> E cel ce lui Euripide-i scrie întruna
> Piese fără de duh, pline de vorbe goale[3].

III **[19]** După unii autori, a fost elevul lui Anaxagora, dar şi al lui Damon[4], cum arată Alexandros în cartea sa *Succesiunea filozofilor.* După condamnarea lui Anaxagora, a devenit elevul lui Archelaos fiziologul. Acesta a fost îndrăgostitul lui, afirmă Aristoxenos[5]. IV Duris spune c-a lucrat la început pentru alţii[6], sculptând în piatră. Unii îi atribuie statuile drapate ale Graţiilor de pe Acropole[7]. Aşa se explică pasajul din opera lui Timon, *Silloi:*

> Sculptorul altu-i acum: de legi cu nesaţ se ocupă,
> Vraci printre greci a ajuns, sofisme într-una scorneşte,
> Face pe mielul blajin, dar joc de emfază îşi bate.

V Idomeneus[8] spune că era meșter neîntrecut la vorbă; mai mult chiar. Xenofon[9] povestește că cei treizeci de tirani l-au oprit să mai învețe și pe alții arta de a vorbi. **[20]** Aristofan îl atacă în piesa lui pentru că face să pară mai bun argumentul slab[10]. Într-adevăr, Favorinus, în ale sale *Istorii felurite*, zice că cei dintâi care au dat lecții de retorică au fost Socrate și elevul lui, Aischines[11]; iar Idomeneus întărește această spusă în lucrarea sa *Despre socratici*. Tot el a fost primul care a vorbit despre modul său de comportare în viață și de faptul că este primul filozof care a fost osândit la moarte și executat. El s-ar fi ocupat de afaceri, spune Aristoxenos, fiul lui Spintharos[12]; ar fi adunat banii mărunți aruncați, iar după ce-i cheltuia începea din nou să adune[13].

Demetrios din Byzantion[14] povestește despre el acestea: Criton, îndrăgind grația spiritului său, l-a luat de la atelier și l-a dat la învățătură. VI **[21]** Socrate discuta chestiuni de morală în prăvălii și în piață, convins fiind că studiul naturii nu ne este de folos; el spunea că cercetează:

Ce bun și ce rău ți s-a-ntâmplat acasă[15]

că adesea, din cauza argumentării lui vehemente, oamenii se aruncau asupra lui cu pumnii sau îl trăgeau de păr; și că, de cele mai multe ori, era disprețuit și luat în râs, dar îndura cu răbdare această purtare proastă; odată chiar cineva se miră foarte că primise liniștit o lovitură de picior, iar el spuse: „Dacă un măgar m-ar fi lovit cu copita, l-aș fi dat în judecată ?" Acestea le spune Demetrios.

VII **[22]** Spre deosebire de cei mai mulți filozofi n-a simțit nevoia de a călători, afară de împrejurările când a trebuit să meargă în campanie militară. Restul vieții a stat acasă, la Atena; îi plăcea să argumenteze în contradictoriu cu oricine sta de vorbă cu el, scopul lui fiind să ajungă la adevăr, nu să schimbe părerile celuilalt. Se spune că Euripide i-a dat să citească scrierea lui Heraclit și i-a cerut părerea asupra ei, iar el a răspuns: „Partea pe care am înțeles-o e minunată și

îndrăznesc să cred că la fel e şi cea pe care n-am înţeles-o; dar e nevoie de un cufundător din Delos spre a înţelege totul"[16].

Avea grijă sa-şi antreneze corpul şi era bine păstrat fiziceşte. El a luat parte la expediţia de la Amfipolis[17]; în bătălia de la Delion[18], Xenofon căzu de pe cal, iar Socrate alergă în ajutorul lui şi-i salvă viaţa. **[23]** De asemenea, când toţi atenienii fugeau cât îi ţineau picioarele, el singur se retrase fără grabă, întorcându-se liniştit din când în când, gata să se apere, dacă vreun duşman l-ar fi atacat. A luptat şi la Potideea[19], unde ajunse pe mare, deoarece legăturile pe uscat fuseseră întrerupte de război; şi se spune că a stat atunci o noapte întreagă nemişcat în aceeaşi poziţie[20], iar distincţia pentru purtarea sa merituoasă a cedat-o lui Alcibiade fiindcă era îndrăgostit de el, după cum afirmă Aristippos în cartea a patra a lucrării sale *Despre luxul celor vechi*[21]. Ion din Chios povesteşte că, în tinereţe, Socrate, însoţit de Archelaos, a vizitat insula Samos, iar Aristotel că s-a dus la Delfi; după spusele lui Favorinus, din cartea lui, *Amintiri*, a fost şi la Istm[22].

VIII **[24]** Tăria voinţei lui şi devotamentul faţă de democraţie reies limpede din următoarele fapte: a refuzat s-asculte de ordinul lui Critias şi al tovarăşilor lui de a-l aduce pe bogatul Leon din Salamis în faţa lor spre a fi executat[23]; numai el singur a votat achitarea celor zece strategi[24]; atunci când a avut prilejul să fugă din închisoare, a refuzat s-o facă[25]; îşi dojenea prietenii care-i plângeau soarta şi le-a adresat în închisoare cuvinte de neuitat[26].

IX Avea o fire independentă şi mândră. Pamphile, în cartea a şaptea a *Comentariilor* sale[27], povesteşte că Alcibiade i-a oferit odată un loc mare ca să-şi zidească o casă, dar Socrate îi spuse: „Să zicem c-aş avea nevoie de o pereche de încălţăminte şi că tu mi-ai dărui o piele întreagă; nu m-aş face de râs primind-o ?" **[25]** Adesea, când privea la mulţimea de mărfuri expuse spre vânzare, îşi spunea singur: „Câte lucruri de care eu nu am nevoie există !" Şi recita adesea iambii următori:

Acele vase de argint și-mpurpurate
Straie-s de-actori, nu pentru-al vieții folos[28].

Și-a arătat disprețul față de Archelaos din Macedonia, Scopas din Cranon și Eurylochos din Larissa[29], neprimindu-le darurile și refuzând să se ducă la curțile lor. Era așa de ordonat în felul lui de viață, încât de mai multe ori, când a izbucnit ciuma în Atena, el rămase singurul neatins de boală.

X [26] Aristotel zice c-ar fi fost căsătorit cu două femei: soția dintâi a fost Xantipa, de la care a avut un fiu, pe Lamprocles; a doua a fost Myrto, fiica lui Aristide cel drept, pe care o luă fără zestre. De la ea a avut pe Sophroniscos și Menexenos. Unii spun că Myrto a fost prima soție, pe când alții – printre care Satyros și Hieronymos din Rhodos – afirmă că i-au fost amândouă soții în același timp și dau ca explicație faptul că atenienii aveau lipsă de oameni și, pentru a-și mări populația, au dat un decret prin care orice cetățean trebuia să se căsătorească cu o ateniană, dar putea să aibă copii și de la altă femeie; iar Socrate a făcut întocmai[31].

[27] Știa să disprețuiască pe cei care râdeau de dânsul. Se mândrea cu viața lui cumpătată și nu cerea niciodată un ban nimănui. Avea obiceiul să spună că-i place cel mai mult mâncarea care are nevoie de cât mai puține garnituri și XI băutura care nu-i deschide pofta pentru alta; că, având cele mai puține nevoi, este cel mai apropiat de zei[32]. Acest lucru se poate vedea și la poeții comici care, sub forma ridicolului, nu-și dau seama că îi aduc totuși cele mai mari laude. Astfel, Aristofan spune:

O, muritor ce-ai născut să afli-a noastră-nțelepciune,
Vei fi un muritor ferice printre atenieni și greci.
De ești gândirilor sortit, de poți să ții prea bine minte
Și dacă poți să-nduri orice; de nu te ostenești nici dacă
Stai în picioare sau alergi, de știi și gerul să-l înduri,
Făr-a te necăji prea tare, de poți să stai nemâncat[33].

[28] De asemenea Ameipsias, aducându-l pe Socrate în scenă într-o manta veche, spune:

A. Cel mai de soi dintre toţi din juru-ţi, o Socrate,
Plin de îngâmfare eşti tu mai mult decât oricare altul,
Când te abaţi pe la noi: de eşti tu în minţile toate,
Oare-am putea să-ţi găsim o manta ceva mai ca lumea ?
B. Tot necazul ce-l am, aflaţi, de aici izvodit-a:
Joc mi-am bătut de cizmari făţiş cu tot dinadinsul.
A. Iată, de foame e ros, şi totuşi omul acesta
Cât a putut s-a ferit s-aducă vreodat-linguşire[34].

Şi Aristofan ne prezintă spiritul lui disprețuitor şi mândru, când spune:

Iar ţie pentru mersul tău pe stradă, mândru de păun
Şi pentru felul cum arunci privirile chiorâş la mulţi
Şi pentru toate câte-nduri fiindcă mergi mereu desculţ[35].

Şi totuşi uneori se îmbrăca şi cu haine bune, potrivit cu împrejurările, cum îl arată Platon în *Banchetul*[36] atunci când merge spre casa lui Agathon.

XII [29] Era la fel de abil în a convinge pe cineva sau a-l face să-şi schimbe părerea. Astfel, după ce stătu de vorbă cu Socrate despre cunoaştere, Teetet plecă de la el cuprins de un foc divin[37]; Euthyphron îşi acuzase tatăl de omor, iar Socrate îi întoarse gândul, după ce discută cu el despre pietate[38]. Tot prin vorbă, l-a schimbat şi pe Lysis, făcându-l să aibă o purtare mai bună[39]. Avea dibăcia de a scoate argumentele din fapte. Pe fiul său Lamprocles, supărat grozav pe mama sa, îl făcu să-şi schimbe sentimentele, cum ne-o spune undeva Xenofon[40]. Tot Xenofon povesteşte c-a scos din mintea lui Glaucon, fratele lui Platon, ideea de a face politică, deoarece era fără experienţă şi, dimpotrivă, a sfătuit pe Charmides să intre în politică, fiind înzestrat pentru aceasta[41].

[30] Generalului Iphicrates[42] îi insuflă un spirit războinic, arătându-i cum cocoşii luptători ai bărbierului Meidias dădeau din aripi luptând împotriva celor ai lui Callias. Glauconides[43] ceru ca Socrate să fie păstrat pentru fala statului, ca şi cum ar fi fost un fazan sau păun.

E un lucru curios, obișnuia el să spună, cât de ușor poate spune cineva câte oi are, dar pe prieteni n-ar putea să și-i numească pe toți câți îi are, așa de puțin preț pune pe ei. Văzând pe Eucleides[44], interesat foarte de aproape de argumentele controversate, îi spuse: „Vei reuși foarte bine cu sofiștii, Eucleides, dar cu oamenii nici de fel". El credea că acest soi de subtilități sunt fără folos, după cum ne arată Platon în *Euthydemos*[45].

XIII [31] Când Charmide îi oferi câțiva sclavi pentru ca să-și poată procura ceva venituri, el refuză; și după unii, disprețui frumusețea lui Alcibiade. El aprecia timpul liber ca pe cel mai prețios dintre bunuri, ne spune Xenofon în *Banchetul*[46]. Există, spunea el, o singură fericire: știința, și un singur rău: neștiința. Bogăția și originea nobilă nu aduc nici un bine celui care le are, ci dimpotrivă, îi dăunează. În orice caz, când cineva i-a spus că mama lui Antistene era o tracă, el îi răspunse: „Nu cumva te-ai fi așteptat ca un om așa de nobil să se fi născut din doi părinți atenieni ?" L-a convins pe Criton să-l răscumpere pe Phaidon care, fiind prizonier de război, era ținut în sclavie josnică, și apoi făcu din el un adevărat filozof.

XIV [32] Ba mai mult chiar, la bătrânețe a învățat să cânte din liră și spunea că nu vede ceva nechibzuit în a învăța un lucru nou. Xenofon ne povestește în *Banchetul*[47] că avea obiceiul regulat să danseze socotind că acest exercițiu ajută la buna stare a corpului. XVI Obișnuia să spună că geniul lui protector[48] îi vestește mai dinainte viitorul; că a porni bine ceva nu-i lucru ușor, dar trebuie întâi pornit de la lucrul mic; că nu știe nimic în afară de faptul neștiinței lui[49]. Mai spunea iarăși că atunci când oamenii plătesc prețuri mari pe fructe coapte timpuriu par a ignora faptul ca se vor coace la vremea lor. Fiind întrebat în ce constă virtutea unui tânăr, răspunse: „În a nu depăși măsura în nimic"[50]. Susținea că geometria trebuie învățată atâta cât să poți măsura pământul pe care-l dobândești sau acela de care te desparți[51].

[33] Auzind versul din piesa *Auge* a lui Euripide, unde poetul spune despre virtute:

Bine am face pe-aceasta slobod lăsând-o să umble[52]

se sculă şi părăsi teatrul, spunând că este ridicol să cauţi cu râvnă un sclav pe care nu-l poţi găsi, iar virtutea s-o laşi să piară. Fiind întrebat de cineva dacă-i bine să se căsătorească sau nu, îi spuse: „Oricum vei face, te vei căi". Îşi arăta nedumerirea că sculptorii îşi dau osteneală să facă blocul de marmură cât mai asemănător unui om, dar nu se îngrijesc de ei, să nu se asemene cu simple blocuri, şi nu cu oameni. Pe tineri îi sfătuia să folosească mereu oglinda, ca cei cu chip frumos să dobândească o purtare la fel, iar cei urâţi să-şi ascundă lipsurile prin educaţie[53].

XV [**34**] El a invitat odată la el nişte oameni bogaţi şi Xantipei îi era ruşine cu masa ei: „Fii pe pace, îi spuse el, dacă-s oameni cumpătaţi se vor mulţumi cu atât, iar dacă-s oameni de nimica nu ne vom necăji pentru ei". Ar fi spus că restul lumii trăieşte ca să mănânce, pe când el mănâncă pentru ca să trăiască[54]. Gloata oamenilor neînsemnaţi o asemăna cu o persoană care nu primeşte o tetradrahmă fiindcă e falsă, dar în acelaşi timp acceptă ca veritabile o mulţime de piese false. Lui Aischines[55], care-i spuse: „Sunt un om sărac, n-am nimic de dat, dar mă dau pe mine însumi": Socrate îi răspunse: „Cum asta, nu vezi că-mi faci cel mai mare dar din toate ?". Unuia care i se plângea că nu-i luat în seamă de când ajunseseră la putere cei treizeci, îi spuse: „Nu cumva îţi vei schimba părerea odată ?". [**35**] Aceluia care i-a spus: „Atenienii te-au osândit la moarte", el i-a răspuns: „Şi pe ei natura i-a osândit la fel". Unii însă atribuie acest răspuns lui Anaxagora. Soţiei lui, care se tânguia: „Mori pe nedrept", îi spuse: „Nu cumva ai fi vrut să mor pe drept ?". El visă că cineva îi spunea:

Noi în trei zile vom fi în mănoasa-ne ţară, în Ftia[56].

Şi el îi spuse lui Aischines: „Peste trei zile voi muri". Înainte de a bea cucuta, Apollodoros îi oferi o haină frumoasă, ca să moară îmbrăcat cu ea. „Cum aşa – îi zise Socrate – haina mea a fost destul de bună cât am trăit, şi acum nu-i bună ca să mor ?" Când i se spuse că cineva

îl vorbește de rău, el îi răspunse: „Într-adevăr, fiindcă n-a învățat niciodată să vorbească de bine". **[36]** Lui Antistene, care-și întorsese mantaua în așa fel încât să i se vadă găurile, îi spuse: „Îți văd deșertăciunea prin mantie". Unuia care-l întrebă: „Nu găsești că omul te batjocorește ?", îi dădu răspunsul: „Nu, căci acestea nu mă privesc pe mine". „Trebuie să ne lăsăm cu bună voie pe seama poeților comici, căci, dacă ei ne batjocoresc pentru defecte reale, ne fac un serviciu ca să le putem îndrepta, iar de nu, insultele lor nu ne ating". XVII Odată Xantipa îl certă și apoi îl udă cu apă, iar el spuse: „Nu vă spuneam eu că tunetele Xantipei se vor sfârși cu ploaie ?". Lui Alcibiade, care afirma că țipetele Xantipei erau de nesuferit, îi spuse: „Ba de loc, m-am obișnuit cu ele ca și cu o roată ce scârție într-una. Și tu suporți gâgâitul gâștelor". **[37]** „Desigur – răspunse Alcibiade – dar ele îmi dau ouă și pui". „Și Xantipa – reluă Socrate – îmi dă copii". Odată, Xantipa, în piață, trăgându-i haina de pe el, cunoștințele îl sfătuiau să se apere și el. „Da, pe Zeus – răspunse el – pentru ca, în timp ce noi ne încăierăm, voi să strigați: Dă-i Socrate ! Atinge-l Xantipa !". Spunea că a trăit cu o femeie aspră, așa cum unor călăreți le plac caii focoși, dar „întocmai cum aceștia, după ce-i domolesc pot ușor să-i stăpânească pe ceilalți, tot așa și eu, obișnuindu-mă cu Xantipa, voi învăța să mă comport ca ceilalți oameni"[57].

XVIII Acestea și altele la fel i-au fost vorbele și faptele; avem mărturie și cunoscutul răspuns dat lui Chairephon[58] de către preoteasa de la Delfi:

Dintre toți muritorii, Socrate-i cel mai-nțelept[59].

[38] A fost foarte pizmuit pentru acest răspuns, ca și pentru faptul că mustra pe aceia care aveau o prea bună părere despre ei, dovedindu-le că-s niște proști. După cum se vede în *Menon* al lui Platon, e sigur c-a tratat astfel pe Anytos[60]. Într-adevăr, Anytos, neputând suporta să fie luat în râs de Socrate, a atâțat împotriva lui pe Aristofan și pe prietenii acestuia; apoi a contribuit să-l convingă pe Meletos[61] să-l

cheme în judecată pe Socrate pentru vina de impietate şi corupere a tineretului.

Acuzarea a fost făcută de Meletos şi susţinută de Polyeuctos[62], după spusele lui Favorinus din ale sale *Istorii variate*. Hermip zice că discursul de acuzare a fost scris de Polycrates[63] sofistul; unii însă spun c-a fost scris de Anytos. Lycon[64] demagogul făcuse toate pregătirile necesare.

[39] Antisthenes în *Succesiunile filozofilor*[65] şi Platon în *Apologia*[66] spun că au fost trei acuzatori: Anytos, Lycon şi Meletos[67]; că Anytos a vorbit, mâniat, din partea meşteşugarilor şi politicienilor, Lycon din partea retorilor şi Meletos din partea poeţilor; cele trei categorii pe care le batjocorise Socrate. Favorinus, în cartea întâi a *Amintirilor*, declară că discursul lui Polycrates împotriva lui Socrate nu-i autentic; căci el aminteşte acolo de reconstruirea zidurilor de către Conon, fapt care a avut loc şase ani după moartea lui Socrate[68]. Aşa a fost cu procesul.

XIX [40] Acuzaţia sub jurământ, din acest proces, păstrată încă în Metroon[69], sună, după Favorinus, aşa: „Această chemare în judecată şi această declaraţie le-a făcut sub jurământ Meletos, fiul lui Meletos din Pitthos, împotriva lui Socrate, fiul lui Sophroniscos din Alopeke[70]: Socrate s-a făcut vinovat de refuzul de a recunoaşte pe zeii pe care îi cinsteşte cetatea şi de introducerea altor noi divinităţi. Este de asemenea vinovat de coruperea tineretului. Pedeapsa cerută e moartea"[71]. XX Filozoful nostru, după ce citi apărarea scrisă de Lysias[72] pentru el, spuse: „Frumos discurs, Lysias, dar nu mi se potriveşte mie". Într-adevăr, era mai mult juridic decât filozofic. [41] Iar Lysias îi spuse: „Dacă discursul e frumos, cum se face că nu ţi se potriveşte ?". „Foarte bine, îl lămuri Socrate: o haină frumoasă şi o încălţăminte frumoasă n-ar fi tot atât de nepotrivite pentru mine ?".

Iustus din Tiberias[73], în cartea sa intitulată *Coroana*, spune că în cursul judecăţii Platon se urcă la tribună şi începu: „Bărbaţi atenieni, deşi sunt cel mai tânăr din cei care s-au urcat vreodată la tribună ca

să vă vorbească..." – dar aici judecătorii începură să strige: „Dă-te jos ! Dă-te jos !"

XXI Când a fost condamnat, cu o majoritate de două sute optzeci și unu de voturi, și judecătorii discutau ce pedeapsă să i se dea sau ce amendă să plătească, Socrate propuse să plătească douăzeci și cinci de drahme. **[42]** Adevărat că Eubulides spune că a oferit o sută. Cum răspunsul pricinui o mare tulburare printre judecători, el le spuse: „Date fiind serviciile mele, propun recompensa de a fi întreținut în Prytaneion[74] pe socoteala statului".

Dar judecătorii îl condamnară la moarte cu optzeci de voturi noi în plus. Aruncat în închisoare, câteva zile mai târziu bău otrava[75] după ce pronunță cuvinte multe, frumoase și vrednice, pe care Platon le amintește în *Phaidon.*

XXII Unii afirmă că în închisoare a scris și un imn în onoarea lui Apollon, care începea așa:

> Slavă, Apollo din Delos și-Artemis, aleasă pereche.

Dionysodoros[76] neagă că imnul ar fi scris de Socrate. A compus și o fabulă esopică[77], nu cu prea multă dibăcie. Iată-i începutul[78]:

> Astfel, odată, la cei din Corint, Esop glăsuit-a:
> „Nu cântăriți vrednicia cu a norodului minte".

XXIII **[43]** Astfel pleca dintre oameni Socrate. Atenienii s-au căit puțin după aceea, încât închiseră terenurile de exerciții și gimnaziile[79]; exilară pe acuzatori, iar pe Meletos îl osândiră la moarte. În cinstea lui Socrate ridicară o statuie de bronz, operă a lui Lysip, și o așezară în sala de procesiuni. Iar Anytos, ajuns la Heraclea, a fost alungat de locuitorii orașului chiar în aceeași zi. Nu numai în cazul lui Socrate, ci și-n multe altele, atenienii s-au căit în felul acesta. Într-adevăr, l-au condamnat pe Homer la o amendă de cincizeci de drahme, ca fiind nebun, după cum spune Heracleides[80]; pe Tirteu l-au declarat ieșit din minți; pe Astydamas[81] l-au cinstit cu

o statuie de bronz înaintea lui Eshil. **[44]** Euripide îi mustră pe atenieni astfel în piesa sa *Palamedes*[82]:

> Ați ucis pe-atotînțeleptul,
> Neprihănitu,-ndrăgitul de muze.

Aceasta o spun unii, pe când Philochoros[83] afirmă că Euripide a murit înaintea lui Socrate.

După spusele lui Apollodor, în *Cronologiile* sale, Socrate s-a născut pe când era arhonte Apsephion, în anul al patrulea al celei de-a șaptezeci și șaptea olimpiade[84], în ziua a șasea a lunii Thargelion, când atenienii își purifică orașul, iar delienii spun că-n această zi s-a născut Artemis. A murit în primul an al olimpiadei a nouăzeci și cincea[85], la vârsta de șaptezeci de ani. De aceeași părere este și Demetrios din Faleron; unii însă spun că era de șaizeci de ani când a murit.

XXIV **[45]** Atât Socrate, cât și Euripide au fost discipolii lui Anaxagora; Euripide se născuse în anul dintâi al olimpiadei a șaptezeci și cincea, când era arhonte Calliades[86].

După părerea mea, Socrate s-a ocupat și de științele naturii, deoarece a avut unele discuții asupra providenței, chiar după spusele lui Xenofon[87], care totuși declară că s-a ocupat numai cu etica. Platon însă, în *Apologia*, după ce amintește pe Anaxagora și pe alți câțiva fizicieni, îl face pe Socrate să dezaprobe aceste teorii. Dar când Platon însuși tratează probleme de fizică, el pune ideile sale în gura lui Socrate[88].

Un vrăjitor ar fi venit din Syria la Atena – povestește Aristotel – și, printre alte nenorociri cu care l-a amenințat pe Socrate, i-a prezis și o moarte năprasnică[89].

[46] Am scris și noi despre el versurile acestea:

> Bea deci, Socrate-n sălașul lui Zeus cel ce numitu-te-a
> – El tot astfel fiind – cel prea înțelept.
> Mână de atenieni otravă să bei îți întinse,
> Dar prin gura ta ei otrav-au băut[90].

XXV Aristotel, în cartea a treia a *Poeticei* sale[91], spune că Socrate a fost aspru criticat de un anume Antilochos din Lemnos și de Antiphon prezicătorul, întocmai cum a fost criticat Pitagora de către Cylon din Crotona sau cum a fost atacat Homer în timpul vieții, de către Syagros, iar după moarte de Xenofanes din Colofon. Și Hesiod a fost criticat în timpul vieții de Cercops, iar după moarte de Xenofanes, despre care am vorbit mai sus. Pindar a fost criticat de Amphimenes din Cos; Thales – de Ferekyde, Bias – de Salaros din Priene; Pittacos – de Antimenidas și Alcaios; Anaxagora – de Sosibios, iar Simonides – de Timocreon[92].

XXVI [47] Dintre cei care l-au urmat și-au fost numiți socratici, cei mai de seamă au fost: Platon, Xenofon, Antistene. Dintre cele zece nume de pe lista tradițională, patru sunt mai deosebiți: Aischines, Phaidon, Eucleides, Aristip. Trebuie să vorbesc mai întâi de Xenofon; Antistene va veni mai târziu, în partea rezervată filozofiei cinice. După Xenofon, îi voi lua pe socraticii propriu-ziși și voi trece apoi la Platon. Cu Platon încep cele zece școli: el însuși a întemeiat prima Academie. Iată deci ordinea pe care o voi urma[93].

XXVII Dintre aceia care au mai purtat numele de Socrates, unul este un istoric și a scris o operă geografică despre Argos; altul e un filozof peripatetician din Bithynia; al treilea, un poet care a scris epigrame; în sfârșit, Socrates din Cos, care a scris despre *Denumirile zeilor*[94].

NOTE

[1] Așa se indică numele cuiva: numele lui, numele tatălui la genitiv, cetatea de naștere. Dacă e Atena, se dă și districtul, însoțit de particula *then*.

[2] *Mnesimachos*, poet din epoca comediei medii.

[3] Versurile nu se găsesc la Aristofan, ci în *Norii* lui Telecleides (vezi Meinecke, *Com. Gr. Fragm.*, II, p. 371).

[4] Damon, atenian, muzician și sofist, maestrul lui Socrate.

[5] Îndrăgostit pederast. Informația vine de la Aristoxenos, cunoscut ca limbă rea. Acesta nu-l iubea pe Platon și cercurile lui.

[6] *Douleúo* nu-l putem traduce „a servi ca sclav", deoarece Socrate era cetățean liber; de aceea am tradus „a lucra pentru alții".

[7] Deci, în tinerețe, Socrate a urmat meseria tatălui său, producând chiar o operă expusă pe Acropole: *Grațiile drapate.*

[8] *Idomeneus din Lampsacos,* elevul și prietenul lui Epicur; a scris *Despre socratici,* operă din care provine informația lui Diogenes Laertios, mai repede prin intermediar decât direct.

[9] Xenofon, *Memorabilia,* I, 2, 31.

[10] Formulă prin care erau acuzați sofiștii că fac ca argumentul slab să fie mai tare. Vezi și la Protagora.

[11] *Aischines,* filozof, discipol al lui Socrate; a cărui viață o scrie Diogenes Laertios în cartea a II-a, cap. 7.

[12] *Aristoxenos din Tarent,* fiul lui Spintharos, discipol al lui Aristotel, filozof, muzicolog, istoric, biograf.

[13] Nu prea se înțelege clar despre ce este vorba. Vrea să se arate că Socrate era un om sărac și extrem de econom ?

[14] *Demetrios din Byzantion,* nu-l cunoaștem din altă parte. Extrasul din Demetrios la Diogenes Laertios este destul de lung, până la finele § 21.

[15] Homer, *Odiseea,* IV, 392 (trad. G. Murnu, București E.S.P.L.A., 1956, v. 529, p. 99).

[16] *Cufundătorii delieni,* care erau capabili să stea mult timp sub apă, erau celebri în Grecia (*Délios kolýmbetes*).

[17] Bătălia de la *Amfipolis,* colonie ateniană, a avut loc în 422 î.Chr. (vezi și Platon, *Apologia lui Socrate,* p. 28 *c*).

[18] Bătălia de la *Delion,* despre care este vorba aici, a avut loc în 424 î.Chr. Beoțienii i-au învins pe atenieni.

[19] Bătălia de la *Potideea* a avut loc în anul 430 î.Chr. Atenienii au ieșit învingători împotriva cetății cu acest nume. După cum vedem, Socrate a luat parte la toate aceste bătălii și campanii în calitate de hoplit.

[20] Este vorba, desigur, despre „geniul lui protector" (*tó daimónion*) de care vorbește Socrate, în diverse ocazii, la Platon și la Xenofon, și care îl imobiliza în vederea luării unei hotărâri. În genere, „geniul" lui Socrate îi dicta interdicții, opriri de a face ceva.

[21] *Aristippos* acesta, care ia numele lui Aristip din Cyrene pentru a da mai multă greutate spuselor sale, în lucrarea *Despre luxul celor vechi* se dedă la sumedenie de bârfeli și calomnii față de diverse personaje marcante. Despre legăturile dintre Socrate și Alcibiade avem povestirea lui Alcibiade, pusă în gura lui de Platon în *Banchetul.*

[22] Deci *Samos, Delfi și Istmul din Corint* (în timpul jocurilor de acolo ?) par singurele localități vizitate de Socrate (vezi Platon, *Criton,* p. 52 *b*).

[23] Atitudinea de rezistență a lui Socrate împotriva regimului oligarhilor extremiști – regimul celor 30 de tirani, introdus de spartani în Atena după victoria lor la finele Războiului peloponeziac (404 î.Chr.) – este îndeobște cunoscută. Totuși, dintre

discipolii săi făcuse parte însuși fruntașul celor 30 de tirani, Critias, alături de alți reprezentanți ai aristocrației, ca Platon, Xenofon și Alcibiade.

[24] În bătălia navală de la Insulele Arginuse (406 î.Chr.), cei 10 strategi atenieni obținură o strălucită victorie împotriva flotei spartane. Pentru a obține roadele complete ale victoriei, strategii atenieni lăsară pe morți neîngropați și porniră în urmărirea flotei spartane, pe care o distruseră în întregime. Dar, la Atena, cei 10 strategi fură condamnați la moarte pentru impietate. Singur Socrate votă contra condamnării, declarând sentința ilegală, întrucât, potrivit procedurii penale, condamnarea nu se putea face în bloc, așa cum a avut loc, ci fiecare strateg trebuia judecat în parte (Vezi Xenofon, *Memorabilia*, II, 4).

[25] Acesta este subiectul cunoscutului dialog *Criton* de Platon.

[26] Este vorba de cuvintele rostite și discuțiile duse de Socrate în dialogul *Fedon* de Platon.

[27] *Pamphile*, scriitoare contemporană cu Neron. A scris *Comentarii istorice variate* în 33 de cărți. Este citată de mai multe ori de Diogenes Laertios.

[28] La Stobaios, *Florileg.*, LVI, 15, aceste versuri sunt atribuite lui Philemon, poet din epoca comediei noi, deci posterioară lui Socrate.

[29] Regele *Archelaos* al Macedoniei e cunoscut. La el s-a refugiat, în ultimii ani ai vieții sale, Euripide; la curtea lui a și murit. *Scopas din Cranon* – potentat din Thesalia, contemporan cu Socrate. *Eurylochos din Larissa* – cunoscut numai din acest pasaj.

[30] Atena a fost de mai multe ori bântuită de ciumă. Ciuma din al doilea an al războiului peloponeziac este descrisă cu o vigoare și precizie unice de Tucidide în *Istoria războiului peloponeziac* (cf. și C. I. Balmuș, *Tucidide. Concepția și metoda sa istorică*, București, Edit. Acad., 1956).

[31] Numeroasele variante ale anecdotelor despre soțiile lui Socrate fac parte din arsenalul biografilor (vezi și la Euripide).

[32] Cumpătarea socratică e binecunoscută, ceea ce nu exclude ca el să fie în stare să bea cel mai mult fără să se îmbete (vezi Platon, *Banchetul*, scena finală).

[33] Aristofan, *Norii*, v. 412-417 (cf. Aristofan, *Teatru*, București, E.S.P.L.A, 1956, V. 447-462, p. 355).

[34] *Ameipsias*, poet din comedia veche. Urmează un citat dintr-o comedie a lui.

[35] *Norii*, v. 362-363 (cf. Aristofan, *Teatru*, București, E.S.P.L.A., 1956, v. 392–400, p. 351).

[36] Vezi începutul dialogului.

[37] Vezi dialogul *Teetet* de Platon.

[38] Vezi dialogul *Euthyphron* de Platon.

[39] Vezi dialogul *Lysis* de Platon.

[40] Xenofon, *Memorabilia*, II, 2.

[41] Xenofon, *Mem.*, III, 6 și 7.

[42] *Iphicrates*, general vestit, care şi-a dezvoltat activitatea militară mai cu seamă după moartea lui Socrate, în calitate de comandant de mercenari în anul 393 î.Chr., dacă este acelaşi personaj cu cel de care vorbeşte Diogenes Laertios.

[43] *Glauconides*, necunoscut din altă parte.

[44] *Eucleides din Megara* – filozof, discipol al lui Socrate şi fondatorul şcolii megarice, care s-a remarcat în cugetarea greacă prin caracterul ei eristic şi subtil. Eucleides apare în dialogul *Teetet* al lui Platon în prolog şi e citat şi în *Phaidon* al lui Platon.

[45] Vezi *Euthydemos* al lui Platon, p. 303 *d*.

[46] Xenofon, *Banchetul*, cap. 4, § 44.

[47] Xenofon, *Banchetul*, cap. 2, § 16.

[48] Socrate, după Platon şi Xenofon, spunea că are un *daimónion* „un geniu protector", care intervine ori de câte ori are o hotărâre gravă de luat, mai ales oprindu-l de a face ceva. S-a discutat mult despre acest element mistic din personalitatea lui Socrate. Plutarh, vestitul scriitor, consacră un tratat acestui subiect: *De Genio Socratis* (vezi mai sus, n. 20).

[49] Este vorba despre faimoasa doctrină a lui Socrate după care singurul lucru sigur pentru el este faptul de a şti că nu ştie nimic (cf. *Istoria filozofiei*, vol. I, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1958, p. 91).

[50] Deviza, *medén ágan*, se găsea pe frontonul templului de la Delfi; sfătuia pe vizitator la cumpătare, măsură: „Nimic peste măsură".

[51] Suntem departe cu acest Socrate de importanţă deosebită acordată ştiinţelor matematice de către Platon în cadrul filozofiei sale idealiste. Avem la acesta din urmă deviza transmisă de alţii: „Zeul face necontenit geometrie", sau dictonul de pe frontispiciul Academiei platonice, care interzicea intrarea acelora ce nu sunt iniţiaţi în geometrie: „Să nu intre nici un neiniţiat în geometrie".

[52] Acest vers se găseşte şi în *Electra* lui Euripide, v. 379. Exista oare şi în piesa *Auge* sau e apocrif în *Electra* ?

[53] În Colecţia lui Demetrios din Faleron, *Maximele celor şapte înţelepţi* (păstrată la Stobaios, III, I, 172), aceeaşi idee este atribuită lui Bias din Priene (nr. 2). Vezi Diels-Kranz, *Vors.*[5], I, p. 65. Vedem deci circulaţia largă şi nesigură a acestor maxime de înţelepţi.

[54] Deviză care îi plăcea foarte mult lui Harpagon al lui Molière din piesa *Avarul*. Numai că Harpagon se încurca în limbă şi spunea lucrurile acestea pe dos.

[55] *Aischines*, modest şi fidel discipol al lui Socrate. Vezi viaţa lui la Diogenes Laertios, II, cap. VII.

[56] Versul e din Homer, *Iliada*, IX, 363 (trad. G. Murnu, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1956, v. 358, p.111).

[57] Avem aici o frumoasă colecţie de anecdote privind pe Xantipa. La Platon, singura apariţie a Xantipei este în dialogul *Phaidon*, pe la început, unde ea deplânge pe soţul ei că va trebui să moară în acea zi şi este îndepărtată de oamenii lui Criton,

la cererea lui Socrate, fără răutate, întrucât acesta nu vrea să fie tulburat în ultimele sale clipe. În Xenofon n-o găsim de fel pe Xantipa. Deci anecdotele sunt de origine mai recentă.

[58] *Chairephon*, discipol entuziast al lui Socrate. Despre el vorbesc: Platon, *Apologia*, p. 21 *a*; *Charmides*, p. 153 *b*; *Gorgias*, p. 447 *a* și urm.; Xenofon, *Memorabilia*, I, 2, 48, și II, 3, și *Apologia*, § 14. El a fost luat în derâdere de autorii comici, mai ales de Aristofan.

[59] Acest oracol al lui Apollo de la Delfi despre înțelepciunea fără de seamăn a lui Socrate este celebră. Socrate credea că el este un ignorant ca toți ceilalți oameni, singura sa deosebire față de ceilalți muritori fiind faptul că aceștia nu-și cunosc ignoranța, pe când el, Socrate, știe că nu știe nimic (vezi mai sus, n. 23).

[60] La finele dialogului *Menon* al lui Platon (p. 89 *e* și urm.) apare Anytos ca personaj al dialogului și e batjocorit de Socrate. Anytos e unul dintre acuzatorii lui Socrate. El era fiul lui Anthemios și era bogat. Pe timpul celor 30 de tirani, era partizan al lui Theramenes. A fost exilat în anul 404 și apoi se află de partea lui Thrasybulos (vezi mai sus, nota 104).

[61] *Meletos*, alt acuzator al lui Socrate. Nu este cunoscut mai de aproape.

[62] *Polyeuctos*, necunoscut din altă parte.

[63] *Polycrates*, sofist; a scris o acuzare împotriva lui Socrate mulți ani după moartea acestuia (pe la 390 î.Chr.), căreia îi răspunde Platon, mai ales în *Banchetul*.

[64] *Lycon*, al treilea acuzator al lui Socrate.

[65] *Anthistenes*, autorul lucrării *Succesiunile filozofilor:* este, probabil, filozoful peripatetician contemporan cu Polybios și nu trebuie confundat cu Antistene din Atena, fondatorul școlii cinice.

[66] Platon, în *Apologia lui Socrate*, îi menționează pe *Anytos*, *Lycon* și *Meletos* ca pe cei trei acuzatori ai lui Socrate.

[67] Vezi nota anterioară.

[68] Vezi, de altfel, mai sus, n. 63.

[69] *Metroon*, templul zeiței Cybele, la Atena, care servea drept arhive ale statului.

[70] *Pitthos* și *Alopeke*, nume de districte din Atena.

[71] Acuzația împotriva lui Socrate se găsește în termeni aproape similari la Xenofon, *Memorabilia*, începutul și Platon, *Apologia*. Capetele de acuzare sunt trei la număr: Socrate nu onorează pe zeii pe care-i onorează cetatea, introduce divinități noi și corupe tineretul.

[72] *Lysias*, vestitul orator, avocat în afaceri judiciare particulare, de care am mai vorbit (vezi n. 24 de la Solon).

[73] *Iustus din Tiberias*, scriitor contemporan cu Iosephus Flavius. A scris despre regii evrei și despre războaiele evreiești. Aici e citată cartea lui intitulată *Coroana*.

[74] *Prytaneion*, edificiu public în Atena și în alte localități, unde luau masa pritanii, înalți magistrați care prezidau adunarea poporului (funcțiile lor au variat în timpul istoric). Tot în pritaneu erau găzduiți și oaspeții străini și erau hrăniți cetățenii pentru

merite excepționale, un fel de onoare cum ar fi funeraliile naționale, cu deosebirea că grecii își onorau cetățenii merituoși în viață și nu după moarte. Această cerere a lui Socrate de a fi onorat cu hrănirea în pritaneu a fost, probabil, privită de către judecătorii lui în momentele acelea ca o sfidare. De unde cele 80 de voturi noi care se adăugară celor care îl făcuseră vinovat de acuzațiile aduse. (Despre procedura penală la Atena, cf. G. Glotz, *Histoire grecque*, vol. II, Paris, 1929, p. 331 și urm.; idem, *La cité grecque*, p. 290, 296 și urm.).

[75] Otrava era făcută dintr-o fiertură de cucută. Efectele ei sunt descrise impresionant la finele dialogului *Phaidon* lui Platon.

[76] *Dionysodoros*, istoric, citat de câteva ori la diverși autori. Nu știm prea multe despre el.

[77] Noi știm din Platon, *Phaidon*, p. 60 *c* și urm., că Socrate, în închisoare, ar fi pus în versuri *Fabulele* lui Esop și că ar fi scris un *Imn către Apollo*. Nu vedem de ce n-ar fi acesta adevărul istoric.

[78] Avem iarăși obiceiul de bibliotecar de a cita începutul pentru a putea identifica poezia sau opera. Socrate, în *Phaidon* al lui Platon, spune el însuși că era lipsit de imaginație poetică și că de aceea a recurs la un subiect dat. *Fabulele* lui Esop, pe care le-a pus în versuri. Acest lucru l-a făcut în urma îndemnului unui vis care îl vizita într-una și îi spunea: „Socrate, fă poezie!".

[79] *Palaistra* – „teren de exerciții", un teren cu clădiri lăturalnice pe care se făceau exerciții de luptă și alte exerciții gimnastice. Gimnaziile de asemenea erau locuri unde tinerii făceau antrenament gimnastic. Exercițiile fizice le făceau goi. Denumirea locului *gymnásion* vine de la cuvântul *gymnós*, „gol". Închiderea terenurilor se făcea în semn de doliu.

[80] *Heracleides*, desigur cel din Pont, care a scris dialoguri pline de fantezie mitică.

[81] *Tirtaios*, poet elegiac din secolul al VII-lea î.Chr. Cu cântecul lui patriotic ar fi înfăcărat la luptă pe spartani. *Astydamas* – poet tragic fecund, nepot de soră al lui Eshil.

[82] Vezi Nauck, *TGF*², frg. 588.

[83] *Philochoros din Atena*, secolul al III-lea î.Chr., istoric care a scris opere numeroase cu caracter de istorie literară și antichități.

[84] Adică anul 469 î.Chr. Luna *Thargelion* corespunde cu mai-iunie.

[85] Adică 399 î.Chr.

[86] Adică 480 î.Chr.

[87] Xenofon, *Memorabilia*, I, 4 și I, 6, 14.

[88] Ca, de pildă, în dialogul *Phaidon*, p. 97 *d* și urm.

[89] În antichitate, grecii, mai ales atenienii, erau foarte superstițioși.

[90] Epigrama lui Diogenes Laertios este mediocră. Ultimele două versuri sunt mai reușite.

[91] Noi știm că *Poetica* lui Aristotel a avut două cărți, dintre care prima ni s-a păstrat, iar a doua s-a pierdut. Probabil că aici este vorba de scrierea *Despre poeți* în trei cărți (Vezi Diogenes Laertios, V, 22). *Antilochos din Lemnos* nu ne este cunoscut din altă parte. *Antiphon* prezicătorul, ca sofist, e citat de mai mulți autori (vezi și Xenofon, *Memorabilia*, I, 6, 1).

[92] Aici urmează o listă de calomniatori și adversari ai unor oameni de seamă. *Cylon din Crotona*, adversar politic al școlii lui Pitagora, care până la urmă a reușit să provoace o revoltă populară contra partizanilor acestuia și să dea foc casei în care erau adunați pitagoricienii. Din acel moment, adepții lui Pitagora s-au risipit în toate părțile (vezi Iamblichos, *Vita Pyth.*, 248-258; Porphyrios, *Vita Pyth.*, 54 și alții). *Syagros*, poet și contemporan al lui Homer. Atacurile lui *Xenofanes* împotriva lui Homer, vezi Diels-Kranz, *Vors.*[5], frg. 10-12. *Cercops din Milet*, poet rival al lui Hesiod. Xenofanes împotriva lui Hesiod, vezi frg. 11-12. *Amphimenes din Cos*, rival al lui Pindar. *Salaros din Priene*, adversar al lui Bias, tiran în aceeași cetate. *Antimenidas din Mytilene*, frate cu *Alcaios*, adversar al lui Pittacos tiranul. Acest *Sosibios*, adversar al lui Anaxagora, e cunoscut numai din acest pasaj. *Simonides din Ceos* (556-468 î.Chr.) – cel mai de seamă poet de lirică corală al Greciei. *Timocreon din Ialysos*, poet liric, adversar al lui Temistocle și al lui Simonides. Toate aceste informații par a fi luate din opera lui Aristotel *Despre poeți* (cartea a III-a).

[93] Dintre discipolii lui Socrate, Xenofon și Aischines n-au fondat școli. Platon e fondatorul Academiei, Antistene al școlii cinice, Phaidon al școlii din Elis, mutată apoi de Menedem la Eretria, Eucleides este fondatorul școlii megarice, iar Aristip al școlii hedoniste sau cirenaice (pentru cele zece școlii vezi Diogenes Laertios, I, 18). Ordinea indicată de Diogenes Laertios pentru expunerea școlilor socratice de filozofie este în bună măsură respectată.

[94] *Socrates din Cos*, istoric.

CAPITOLUL al VI-lea

XENOFON
(aprox. 430-354 î.Chr.)

I [48] Xenofon era fiul lui Gryllos, cetățean atenian, și aparținea districtului Erchia; era modest și arătos la culme. II Povestea spune că Socrate l-a întâlnit într-o uliță îngustă și, punându-i bățul în față ca să-l oprească din drum, l-a întrebat unde se vinde tot felul de hrană. După ce primi răspunsul, îi puse o altă întrebare: „Unde devin oamenii mai buni și mai demni de cinste ?". Xenofon nu putu răspunde. „Atunci urmează-mă – îi spuse Socrate – și vei afla". Din acel moment deveni elevul lui Socrate[1]. III A fost și cel dintâi care a luat însemnări și care a dat lumii convorbirile lui Socrate, sub titlul de *Amintiri*. Mai mult încă, a fost cel dintâi dintre filozofi care a scris o istorie[2].

IV Aristippos, în cartea a patra a lucrării sale *Despre luxul celor vechi*, declară că era îndrăgostit de Cleinias[3] și că spunea cu privire la el: [49]: „Pentru mine-i mai plăcut să privesc la Cleinias decât la toate priveliștile frumoase din lume. Dacă aș putea să mă uit numai la el, aș fi mulțumit să fiu orb pentru orice alt lucru. Sunt supărat pe noapte și pe somn, fiindcă atunci nu pot să-l văd, și-s foarte recunoscător zilei și soarelui, pentru că mi-l arată pe Cleinias"[4].

V A câștigat prietenia lui Cyrus în felul următor: Avea un bun prieten, numit Proxenos, un beoțian, elev de al lui Gorgias[5] din Leontinoi și prieten cu Cyrus. Proxenos, care trăia în Sardes, la curtea lui Cyrus, a scris o scrisoare lui Xenofon la Atena și-l chemă să vină să se împrietenească cu Cyrus. Xenofon arătă scrisoarea lui Socrate și-i ceru părerea, [50] care a fost să se ducă la Delfi și să consulte

oracolul. El întrebă oracolul nu dacă trebuia să se ducă la Cyrus, ci în ce fel să facă acest lucru[6]. Socrate îl dojeni pentru aceasta, dar în același timp îl sfătui să se ducă. După sosirea lui la curtea lui Cyrus, deveni tot atât de strâns legat de acesta ca și Proxenos. Cu privire la tot ce s-a întâmplat în timpul expediției și-al întoarcerii acasă, avem chiar povestirea lui minunată[7]. Totuși, în timpul expediției, a fost în dușmănie cu Menon din Pharsalos[8], generalul mercenar, pe care-l chip calomnios l-a acuzat că are un iubit mai în vârstă decât el[9]. Îl dojenește și pe un oarecare Apollonides că și-a făcut găuri la urechi.

VII [51] La sfârșitul expediției, după nenorocirile care s-au abătut asupra ei în Pont și cu trădarea lui Seuthes, regele odrizilor[11], Xenofon s-a întors în Asia, după ce a înrolat în slujba lui Agesilaos[12], regele spartan, trupele mercenare care fuseseră ale lui Cyrus, deoarece pentru Agesilaos avea un devotament nemăsurat. În acest timp a fost exilat de atenieni, pentru că se dăduse de partea Spartei[13]. Pe când era în Efes și avea o sumă de bani, încredință jumătate din ea lui Megabyzos, preotul zeiței Artemis[14], s-o păstreze până la întoarcerea lui, iar dacă nu s-ar mai întoarce s-o întrebuințeze la ridicarea unei statui în cinstea zeiței. Cealaltă jumătate însă o trimise, pentru daruri, la Delfi[15]. Pe urmă veni în Grecia cu Agesilaos, care fusese rechemat să continue războiul împotriva Thebei. Iar lacedemonienii i-au acordat titlul de proxen[16].

VIII [52] Pe urmă, despărțindu-se de Agesilaos, se duse în Scillus, un loc din teritoriul Elis, nu departe de oraș. După spusele lui Demetrios din Magnesia[17], era întovărășit și de soția sa Philesia, iar Deinarchos[18], într-un discurs scris împotriva lui Xenofon pentru un libert trecut la alt patron[19], menționează că au mers cu el și cei doi fii ai lui, Gryllos și Diodoros, dioscurii cum erau numiți. Cum sosise să asiste la jocuri și Megabyzos, Xenofon primi de la el depozitul de bani dați în păstrare și cumpără un domeniu pe care curgea un râu numit Selinus, ca și râul din Efes, și-l închină zeiței. Aici trăia el, ocupându-se cu vânătoarea, primea prieteni și lucra fără întrerupere

la istoriile sale. Totuşi, Deinarchos afirmă ca spartanii au fost aceia care i-au dat o casă şi pământ.

[53] În acelaşi timp ni se spune că Phylopidas[20] spartanul i-a trimis la Scillus în dar sclavii luaţi din Dardanos[21] şi că el a făcut cu ei ce-a crezut că-i bine. Se mai spune că cei din Elis au mers împotriva localităţii Scillus, şi că, datorită încetinirii spartanilor, au cucerit-o; IX între timp, fiii lui Xenofon s-au retras la Lepreon[22] cu câţiva slujitori, iar Xenofon, care plecase mai înainte la Elis, se duse pe urmă la Lepreon să-şi găsească fiii şi apoi fugi cu ei la Corint, unde-şi fixă locuinţa. X În vremea aceasta, întrucât atenienii luaseră hotărârea să ajute Sparta, Xenofon îşi trimise fiii la Atena să servească în armată pentru apărarea patriei. **[54]** Diocles, în cartea sa *Vieţile filozofilor*[23], spune că ei fuseseră chiar educaţi la Sparta. Diodoros ieşi neatins din luptă, fără să fi săvârşit nici o faptă de seamă; mai avea un fiu Gryllos cu acelaşi nume ca şi fratele său. Gryllos era încadrat în călărime şi în bătălia care avu loc la Mantinea[24] luptă cu vitejie şi muri, după cum povesteşte Ephoros în cartea a douăzeci şi cincea, comandant al călărimii fiind Cephisodoros, iar comandant-şef Hegesilaos. În această luptă căzu şi Epaminonda[25]. Se spune că în acest timp Xenofon tocmai aducea sacrificii, cu o coroană pe cap, pe care şi-a scos-o când i s-a anunţat moartea fiului, dar, aflând ca acesta căzuse ca un brav, şi-a pus din nou coroana pe cap. **[55]** Unii afirmă că nici n-a vărsat lacrimi, ci a spus: „Ştiam că fiul meu e muritor"[26]. Aristotel[27] aminteşte de nenumăraţi autori care au scris elogii şi epitafuri despre Gryllos, mai mult ca să-i fie pe plac părintelui lui. Hermip, în *Despre Theofrast*[28], spune că Isocrate de asemenea a scris un elogiu al lui Gryllos. Timon, totuşi, îl ia în râs pe Xenofon în aceste versuri:

> Două sau trei încercări slăbuţe sau încă mai multe.
> Cum şi Xenofon sau Aishines prea lesne le scrie[29].

XI Aceasta i-a fost viaţa. Era în floarea vârstei în anul al patrulea al celei de-a nouăzeci şi patra olimpiadă[30], şi a luat parte la

expediția lui Cyrus pe când era arhonte Xenainetos, cu un an înainte de moartea lui Socrate[31].

[56] După spusele lui Ctesicleides[32] din Atena, în a sa *Listă a arhonților și a învingătorilor olimpici*, muri în primul an al olimpiadei a o sută cincea, arhonte fiind Callidemides[33], în anul în care Filip, fiul lui Amyntas, s-a urcat pe tronul Macedoniei[34]. După cum arată Demetrios din Magnesia[35] a murit la Corint, cu siguranță la o vârstă înaintată. XII A fost un om deosebit în toate, mare iubitor de cai și de vânătoare, tactician priceput, cum se vede din scrierile lui, evlavios, aducător de sacrificii și bun cunoscător în prevestiri[36]. Pe Socrate l-a urmat drept model[37].

XIII A scris vreo patruzeci de cărți în total, deși împărțirea lor nu este totdeauna aceeași[38], și anume:

[57] *Anabasis*, cu o prefață la fiecare carte separat, și nu una singură pentru întreaga lucrare;
Cyrupaideia;
Hellenicele;
Amintirile;
Banchetul;
Economicul;
Despre călărie;
Despre vânătoare;
Despre conducătorul de călărime;
Apărarea lui Socrate;
Despre venituri;
Hieron, sau *Despre tiran;*
Agesilaos;
Constituțiile Atenei și Spartei[39].

Demetrios din Magnesia neagă că ultima din aceste opere ar fi a lui Xenofon[40]. Se mai vorbește că el l-a făcut renumit pe Tucidide prin publicarea *Istoriei* acestuia, care era necunoscută și pe care ar fi

putut să şi-o însuşească[41]. Prin felul lui plăcut de a povesti, şi-a meritat numele de Muză atică.

XIV Din această pricină, el şi cu Platon se pizmuiau, după cum vom arăta în capitolul despre Platon.

[58] Am scris şi despre el o epigramă:

Când Xenofon a pornit cu Cyrus spre-a perşilor ţară,
Către-al lui Zeus tărâm, drum de-asemeni cătă.
Elineasca-i istorie vădi-nvăţătura primită:
În înţeleptu-i isvod Socrate cinste primi.

Am scris şi alta despre împrejurările morţii lui:

Din Cranaos şi Cecrops, o Xenofon, cetăţenii,
Cyrus fiindu-ţi amic, te-alungară-n exil.
Prea primitorul Corint cu drag la pieptu-i te strânse
Drept mulţumire-aici locul de veci ţi-ai ales[42].

XV **[59]** Am găsit la alţi autori afirmaţia că era în floarea vârstei, împreună cu ceilalţi socratici, în olimpiada a optzeci şi noua[43] iar Istros[44] afirmă că a fost exilat printr-un decret al lui Eubulos şi apoi rechemat, tot printr-un decret al acestuia.

XVI Au fost şapte Xenophoni: primul este cel de care ne-am ocupat; al doilea, un atenian, frate cu Pythostratos care a compus *Theseida*[45], el însuşi autor al mai multor lucrări, printre altele al unor *Biografii ale lui Epaminonda şi Pelopida;* al treilea, un medic din Cos; al patrulea autorul unei *Istorii a lui Hanibal;* al cincilea, cel care s-a ocupat de minuni legendare; al şaselea, un sculptor din Paros; al şaptelea, un poet din comedia veche[46].

NOTE

[1] Anecdotă pentru a explica cum a devenit *Xenofon* discipol al lui Socrate.

[2] Este vorba, probabil, de opera sa *Hellenica*, prin care Xenofon continuă istoria de unde a lăsat-o Tucidide.

[3] *Cleinias*, fratele lui Alcibiade.

[4] Probabil cuvintele sunt puse de Aristippos, autorul operei *Despre luxul celor vechi*, în gura lui Xenofon.

[5] *Gorgias din Leontinoi*, unul dintre cei mai de seamă sofiști ai generației vechi, alături de Protagora din Abdera.

[6] Șiretenia grecului care credea că-i poate înșela pe zei. De altfel, Xenofon, provenit dintr-o bogată familie aristocratică, era foarte evlavios și chiar superstițios. Probabil că în cazul de față dorința sa de a pleca din Atena i-a depășit firea.

[7] Este vorba de lucrarea *Anabasis*, tradusă cu titlul de *Expediția lui Cyrus cel Tânăr*, operă remarcabilă prin vioiciunea și naturalețea povestirii.

[8] Generalul Menon, care a luat parte la expediția lui Cyrus, era din Larissa, fiind ucis, după bătălia de la Cunaxa, de către Tisaferne, satrapul persan. Xenofon îl numește în *Anabasis Menon thessalianul*. Despre caracterul lui vorbește în cartea a II-a, cap. 6, § 21 și urm.

[9] Vezi *Anabasis*, II, 6, 28.

[10] *Anabasis*, III, 1, 31. Urechile și le găurise pentru a purta cercei, „ca lydienii", zice Xenofon.

[11] Seuthes, rege al odrizilor, stăpân pe Propontida (Marea Marmara), angajează pe Xenofon, cu restul trupelor întoarse din expediția lui Cyrus, în serviciul său (400/399 î.Chr.).

[12] *Agesilaos*, fiul lui Archidamas; a fost rege al Spartei între anii 401 și 361 î.Chr. Duce lupte în Asia Mică împotriva perșilor (396) conduși de satrapul Tisaferne; a fost un rege comandant de oști și om politic remarcabil. Prieten cu Xenofon, care i-a scris un discurs de laudă, intitulat *Agesilaos*, care s-a conservat (vezi și Plutarh, *Agesilaos*).

[13] Cuvântul grec este *lakonismós*, ca verb *lakonizein*, și înseamnă simpatizarea cu Sparta, cu o țară străină dușmană, cu nuanța de trădare a intereselor patriei. Xenofon a fost un adversar al regimului democratic și un admirator al felului de viață spartan, sprijinind regimul tiranic introdus la Atena după terminarea războiului peloponeziac și înrolându-se apoi în armata spartană. Adunarea poporului l-a condamnat în lipsă la exil pe viață.

[14] La Efes era un mare templu al zeiței Artemis, una dintre cele șapte minuni ale lumii antice, templu în care Megabyzos era preot. Numele e persan, dar l-au adoptat și grecii (vezi și G. și Tr. Chițulescu, *Șapte monumente celebre ale arhitecturii antice. „Cele șapte minuni"*, București, Edit. tehnică, 1960, p. 60 și urm.).

[15] Este vorba de *anathémata*, daruri consacrate zeului Apollo, așa cum se obișnuia. Și monarhi străini, cum e Cresus al Lydiei, trimiteau asemenea ofrande bogate, de aur, zeului Apollo, care poate la origine e lydian, din Asia Mică; în orice caz, după cum se vede din textele hittite, unde îi apare numele alături de cel al surorii sale Artemis, precum și din textele lydiene.

[16] *Proxenos*, cetățeanul unui stat străin care beneficiază de dreptul de ospitalitate public oficial. Se numește proxen și cetățeanul de baștină însărcinat de stat să dea ospitalitate și să-l ajute pe cetățeanul străin în ducerea la îndeplinire a însărcinărilor

sale (cf. P. Monceaux, *Les proxénies grecques*, Paris, 1885; vezi şi n. 3 de la Periandru).

[17] *Demetrios din Magnesia*, autorul lucrării *Despre poeţi şi scriitori omonimi*.

[18] *Deinarchos din Corint*, orator, ceva mai tânăr ca Demostene, imitator al acestuia. Ne-au rămas trei discursuri de la el (din vreo 60). Discursul împotriva lui Xenofon e pierdut. În schimb avem discursul împotriva lui Demostene în afacerea Harpalos.

[19] Sclavii liberaţi rămâneau pe lângă vechiul lor stăpân ca patron şi n-aveau voie să-l schimbe pentru un alt patron.

[20] *Phylopidas*, spartan, necunoscut din altă parte.

[21] *Dardanos*, localitate în Troada.

[22] *Lepreon*, cetate la sud de Elis.

[23] *Diocles din Magnesia* (secolul I î.Chr.) a scris despre filozofi. Opera sa, *Scurtă privire asupra filozofilor*, ar fi fost, după Nietzsche, copiată de Diogenes Laertios în *Vieţile sale*. Opera citată aici, *Vieţile filozofilor* de Diocles, se găseşte şi în § 82 din cartea de faţă. Să fie oare aceeaşi operă ?

[24] *Mantinea*, vestită pentru bătălja dată între tebani şi spartani, în care a căzut Epaminonda, marele general al beoţienilor (362 î.Chr.). Victoria lui Epaminonda a rămas fără consecinţe.

[25] Epaminonda, mare general, fără orizont politic.

[26] Aceleaşi cuvinte sunt atribuite lui Anaxagora (Diogenes Laertios, II, 13).

[27] Aristotel, probabil, în dialogul pierdut *Despre retorică* sau *Gryllos*.

[28] Desigur, un capitol din marea operă a lui Hermip.

[29] Textul e deteriorat (vezi H. Diels, *Poetarum Philosophorum Fragmenta*, 1901, *Timon*, frg. 26, p. 190).

[30] Adică anul 401 î.Chr.

[31] Deci în anul 400 î.Chr.

[32] *Ctesicleides*, corectat de Wilamowitz. Manuscrisele au Stesicleides.

[33] Adică anul 359 î.Chr.

[34] *Filip*, fiul lui Amyntas, regele Macedoniei, e tatăl lui Alexandru cel Mare; în anul 336 moare asasinat, după ce în anul 338 obţinuse o victorie decisivă asupra Atenei, la Cheronea, care hotărăşte soarta întregii Grecii.

[35] Vezi mai sus, n. 17.

[36] Xenofon era foarte superstiţios şi evlavios şi nu întreprindea nici o acţiune înainte de a aduce un sacrificiu zeilor şi de a consulta măruntaiele victimelor (vezi mai sus, n. 6).

[37] Xenofon a fost discipol şi mare admirator al lui Socrate. Opera sa consacrată lui Socrate este destul de vastă: *Amintiri despre Socrate* (*Memorabilia*), *Banchetul*, *Apologia lui Socrate*.

[38] Scrierile literaturii greceşti erau împărţite în cărţi, adică în rulouri de papirus, al căror număr se dădea cu precădere pentru a putea identifica locul citat. Numărul

rulourilor, deci a așa-numitelor cărți, putea varia de la o ediție la alta. De obicei se scriau la finele unui rulou primele cuvinte ale ruloului (= cărții) următor, pentru a putea restabili ordinea dacă ele se încurcau, întrucât nu erau atașate unul de altul, ci stăteau unul în altul.

[39] *Anabasis* – „mersul" de la coasta mării spre interior, deci este vorba despre expediția lui Cyrus cel Tânăr de la Sardes spre interiorul Imperiului persan, în vederea răsturnării fratelui său Artaxerxes, rege al Persiei, și luarea tronului. Scrierea are șapte cărți, dintre care două sunt consacrate drumului spre interiorul continentului asiatic, iar cinci tratează despre retragerea mercenarilor greci rămași fără rost, în urma morții lui Cyrus în bătălia de la Cunaxa, retragere din interiorul Persiei spre mare, deci *Katabasis*. Opera este unică în felul ei. N-o putem numi nici istorie, nici memorii militare, nici povestiri de călătorie, ci este toate acestea la un loc, povestite într-un stil deosebit. *Cyrupaideia*, „Educația lui Cyrus" este un roman istoric și didactic în același timp, în care Xenofon, fără sfială își atribuie ideile sale de educație ca fiind cele ale vechilor perși. Cartea *Despre venituri* e interesantă prin ideile economice ale lui Xenofon. *Constituția Atenei* este apocrifă. Se știe că ea este compusă de un oligarh atenian și că are un caracter de pamflet împotriva democrației ateniene. Este o lucrare foarte importantă ca informații. *Constituția Spartei*, în care idealizează organizarea politică a Spartei, ar putea fi de Xenofon.

[40] Vedem că și în antichitate se punea la îndoială autenticitatea ultimelor două opere.

[41] Nu pare exact că opera lui Tucidide n-a fost cunoscută înainte de Xenofon. *Hellenicele* acestuia sunt concepute ca o continuare a *Istoriei* lui Tucidide.

[42] Epigramele lui Diogenes Laertios nu prea sunt inspirate.

[43] Corespunde cu anii 424-421 î.Chr.

[44] *Istros*, discipol al lui Callimah, istoric care se ocupă de mitologie și arheologie.

[45] *Pythostratos*, cunoscut numai din acest pasaj. *Theseida* trebuie să fie un poem sau o epopee epică.

[46] Lista conține omonimi din domenii variate: poet epic, medic, scriitor de *Mirabilia*, sculptor, poet din comedia veche.

CAPITOLUL al VII-lea

AISCHINES
(aprox. 400 î.Chr.)

I **[60]** Aischines[1] era fiul unui cârnăţar, Charinos, dar alţii spun că numele tatălui său era Lysanias. Era cetăţean al Atenei, sârguincios încă din tinereţe. De aici şi ataşamentul lui faţă de Socrate. Aşa se explică observaţia acestuia: „Numai fiul cârnăţarului ştie cum să mă cinstească". II Idomeneus[2] afirma că Aischines, nu Criton, l-a sfătuit pe Socrate să fugă din închisoare, dar că Platon pune cuvintele în gura lui Criton, din pricină că Aischines era mai legat de Aristip[3] decât de el. Spuneau unii răutăcioşi, mai ales Menedem din Eretria[4], că cele mai multe din dialogurile pe care Aischines le dădea drept ale sale erau de fapt dialogurile lui Socrate, obţinute de el de la Xantipa. III Dialogurile aşa-numite „fără început"[5] sunt foarte neglijente şi nu arată nimic din vigoarea lui Socrate; Pisistrates din Efes[6] nega chiar c-ar fi fost scrise de Aischines. **[61]** Într-adevăr şi Persaios[7] atribuie majoritatea celor şapte dialoguri lui Pasiphon[8] din Eretria, care le-a introdus printre dialogurile lui Aischines. Mai mult, Aischines a prelucrat *Micul Cyrus, Heracle* (dialogul scurt) şi *Alcibiade* ale lui Antistene, ca şi dialogurile altor autori. Oricum ar fi, scrierile lui Aischines, marcate cu caracterul socratic, sunt şapte, şi anume: *Miltiade*, care, fiind prima, este ceva mai slabă; pe urmă *Callias, Axiochos, Aspasia, Alcibiade, Telauges* şi *Rhinon*[9].

Sărăcia, spun unii, l-a făcut să meargă în Sicilia, la curtea lui Dionysios[10], iar Platon nu l-a luat în seamă, ci a fost introdus la Dionysios de Aristip. După prezentarea câtorva dialoguri, a primit

daruri de la Dionysios. IV **[62]** Întorcându-se apoi la Atena, n-a îndrăznit să se prezinte ca profesor de filozofie, din cauză că Platon și Aristip, împreună cu discipolii lor, erau prea cunoscuți. Făcea însă lecții cu plată, și, pe urmă, a compus și discursuri judiciare pentru clienții împricinați[11]. Acesta e sensul aluziei pe care o face Timon: „«Vigoarea» lui Aischines, acel scriitor meșter la scris". Se zice că Socrate, văzându-l strâmtorat de sărăcie, îl sfătui să se împrumute de la el însuși, micșorându-și porțiile de hrană. V Printre cei care pun la îndoială autenticitatea dialogurilor lui Aischines, este și Aristip. Într-adevăr, se spune că, pe când își citea un dialog, la Megara, Aristip se apropie de el și-l întrebă în batjocură: „De unde l-ai luat, hoțule ?".

VI **[63]** Polycritos din Mende, în prima carte a *Istoriei lui Dionysios*[12], spune că Aischines a trăit pe lângă tiran până la izgonirea acestuia din Siracuza și a rămas acolo până la întoarcerea lui Dion, și că mai era cu el și poetul tragic Carkinos[13]. Există și o scrisoare a lui Aischines către Dionysios. VII Este evident că primise o bună educație retorică, din felul cum l-a apărat pe tatăl generalului Phaiax[14] și pe Dion. A imitat de aproape pe Gorgias din Leontinoi. Lysias chiar l-a atacat într-un discurs intitulat *Despre calomnie*[15]. Și de aici se vede limpede c-a fost un retor. Se amintește un singur elev de-al lui, Aristoteles, poreclit „miticul"[16].

VIII **[64]** Panaitios[17] crede că, din toate dialogurile socratice, sunt autentice acelea ale lui Platon, Xenofon, Antistene și Aischines; se îndoiește de cele atribuite lui Phaidon și Eucleides; dar pe toate celelalte le respinge laolaltă.

Opt bărbați au purtat numele de Aischines: primul, acesta al nostru; al doilea, autorul unor manuale de retorică; al treilea, oratorul care i s-a împotrivit lui Demostene; al patrulea, un arcadian, elev al lui Isocrate; al cincilea, din Mytilene, pe care îl numeau „biciul retorilor"; al șaselea, un napolitan, filozof academic, elevul și iubitul lui Melanthios din Rhodos; al șaptelea, un milesian care a scris despre politică; al optulea, un sculptor.

NOTE

[1] *Aischines* filozoful, discipol al lui Socrate, nu trebuie confundat cu Eshine, oratorul şi omul politic, partizan al politicii promacedoniene şi adversarul lui Demostene, care a trăit mai târziu (secolul al IV-lea î.Chr.).

[2] *Idomeneus din Lampsacos*, discipol şi prieten al lui Epicur. A scris *Despre socratici*, din care lucrare par a proveni informaţiile date aici de Diogenes Laertios.

[3] *Aristip din Cyrene*, filozof hedonist, discipol al lui Socrate şi fondatorul şcolii hedoniste. Viaţa lui urmează în capitolul următor al lui Diogenes Laertios.

[4] *Menedem din Eretria* a fost legat de şcoala lui Fedon şi de megarieni. A înfiinţat şcoala sa în Eretria.

[5] Pe greceşte *aképhalos* „fără cap", adică fără început.

[6] *Pisistrates din Efes*, necunoscut din altă parte.

[7] *Persaios din Cition* (în insula Cypru), filozof stoician. Poate că a scris şi opere istorice. A jucat şi un rol politic. Discipol al lui Zenon, fondatorul şcolii stoiciene, care era tot din Cition. A avut legături cu Antigonos Gonatas.

[8] *Pasiphon*, scriitor şi filozof din şcoala din Eretria.

[9] După cum vedem şi în antichitate erau discuţii cu privire la autenticitatea diverselor opere atribuite unui scriitor. Deci critica aceasta nu s-a născut în secolul al XIX-lea, chiar dacă în timpurile moderne metodele de cercetare a autenticităţii par a fi mai ştiinţifice.

[10] Au fost doi tirani cu acest nume la Siracuza şi care s-au succedat: tatăl şi fiul. Primul, născut pe la 430 î.Chr., a luat puterea în 405, a murit prin 367 şi i-a urmat ca tiran fiul său cu acelaşi nume. De acesta este vorba aici. Anecdote cu privire la viaţa filozofilor adunaţi la curtea lui şi atitudinea de multe ori insultătoare a tiranului faţă de ei abundă la Diogenes Laertios şi le vom întâlni în curând.

[11] În justiţia greacă, părţile în proces trebuiau să vorbească în persoană. În cazuri excepţionale se admiteau avocaţii. Dar un împricinat se putea adresa unui orator, care îi compunea pledoaria spre a fi învăţată pe din afară de client. Alcătuitorul unor astfel de discursuri se numea *logograf*. Această meserie de logograf a exercitat-o deci Aischines. Funcţie de logografi au avut şi Lysias, Isaios, Demostene, într-o măsură oarecare şi mai toţi oratorii atenieni (cf. G. Glotz, *Histoire grecque*, vol. II, Paris, 1922, p. 330; idem, *La cité grecque*, p. 287; R. J. Bonner, *Lawyers and litigants in ancien Athen*, Londra, 1927); (vezi şi n. 23 la Solon).

[12] *Polycritos din Mende*, medic la curtea lui Alexandru cel Mare şi scriitor istoric.

[13] *Carkinos* – poet tragic, nepot al lui Carkinos, tot poet tragic.

[14] *Phaiax, fiul lui Erasistratos*, om politic, atenian şi adversar al lui Alcibiade (vezi Tucidide, V, 4).

[15] Discursul acesta al lui Lysias nu ni s-a păstrat.

[16] Acest *Aristotel*, poreclit *Mýthos*, singurul elev al lui Aischines, e citat numai în acest text.

[17] *Panaitios din Rhodos* – filozof stoic, născut pe la 185, mort pe la 110 î.Chr., fondatorul stoicismului mediu. În urma atacurilor lui Carneade împotriva stoicismului vechi, părăseşte poziţiile rigide ale stoicismului hrysipean. Cel mai important urmaş al lui Panaitios în sânul stoicismului mediu a fost Poseidonios din Apamea, în Syria, născut pe la 135 î.Chr.

CAPITOLUL al VIII-lea

ARISTIP
(aprox. 435-350 î.Chr.)

I **[65]** Prin naştere, spunea Aischines, Aristip era cetăţean al Cyrenei[1] şi faima lui Socrate l-a atras la Atena. II Făcându-se profesor de filozofie, după cum ne informează Phanias din Eresos[2] peripateticianul, a fost cel dintâi dintre urmaşii lui Socrate care lua plată pentru lecţii şi-i trimitea bani magistrului său. Odată, trimiţându-i 20 de mine, i-a fost întoarsă îndărăt suma, întrucât Socrate i-a declarat că geniul lui protector[3] nu-i îngăduie s-o primească. De fapt, darul de bani, în sine, îi displăcea. Xenofon era duşmănos faţă de Aristip şi, pentru acest motiv, a prezentat discursul său, în care atacă desfătarea, drept al lui Socrate, îndreptat împotriva lui Aristip[4].

De altfel, îl ponegreşte şi Theodoros, în opera sa *Despre secte*[5] şi la fel face şi Platon în dialogul *Despre suflet*[6], cum s-a arătat în altă parte.

III **[66]** Ştia să se adapteze după loc, timp şi om şi-şi juca rolul potrivit în orice fel de împrejurare. Aşa se face că s-a bucurat mai mult decât oricare altul de bunăvoinţa lui Dionysios, deoarece întorcea întotdeauna lucrurile cum era mai bine. Se bucura de clipa de faţă şi nu-şi da osteneală să-şi procure o plăcere care nu era prezentă. De aceea, Diogene îl numea „câine regal"[7]. Timon îi ia în râs moliciunea, în aceste cuvinte:

Minte-uşoar-avea Aristip, cădea ades-în greşeală[8].

Se povesteşte că a poruncit să i se cumpere o potârniche cu cincizeci de drahme, iar cineva ţinându-l de rău, el puse întrebarea: „Tu n-ai fi dat un obol pe ea ?", şi, după răspunsul afirmativ al aceluia, adăugă: „Pentru mine, cincizeci de drahme nu fac mai mult

ca un obol". [67] Altădată, Dionysios îi dădu să aleagă între trei curtezane; el însă le luă pe toate trei, spunând: „Paris a plătit scump alegerea uneia din trei". Dar, după ce le-a dus până la poartă, le-a lăsat să plece: aşa de mult păstra măsura şi în alegere, şi în respingere, ceea ce l-a făcut pe Straton[9] sau, după alţii, pe Platon, să-i spună: „Numai ţie ţi-a fost dat să poţi purta la fel mantaua luxoasă ca şi pe cea zdrenţuită". Iar când Dionysios l-a scuipat, el nu-şi arată supărarea, şi spuse celui care-l mustra: „Doar şi pescarii îndură să fie udaţi de apa mării spre a putea prinde peşti[10], iar eu să nu suport să fiu spălat de udătura scuipatului pentru a căpăta o mâncare de peşte ?"[11]. [68] Odată, pe când Diogene spăla nişte legume, trecu pe lângă el Aristip, batjocorindu-l. La care Diogene îi zise: „Dacă te-ai fi obişnuit să mănânci din aceste legume, n-ai fi avut nevoie să umbli cu linguşeli pe la curţile tiranilor". La care Aristip răspunse: „Şi tu, dacă ai fi ştiut cum să trăieşti între oameni, n-ai spăla acum legume". Fiind întrebat ce a câştigat din filozofie, dădu acest răspuns: „Putinţa de a mă simţi la largul meu cu oricine". Cineva, aducându-i mustrări pentru traiul lui în risipă, primi acest răspuns: „Dacă ar fi ceva rău, nu l-ar practica toţi la serbările zeilor". Odată, un altul îl întrebă ce avantaj au filozofii, iar el îl lămuri: „Dacă n-ar mai fi legi, noi am trăi tot ca acum". [69] La întrebarea lui Dionysios, de ce filozofii se duc la casele bogaţilor în timp ce aceştia nu-i vizitează pe filozofi, răspunsul lui a fost: „Cei dintâi ştiu de ce au nevoie, iar ceilalţi nu". Când Platon îl mustră pentru risipa lui, el îi puse întrebarea: „Îl socoteşti un om de seamă pe Dionysios ?" şi, după ce primi răspunsul afirmativ, adăugă: „Şi totuşi trăieşte în mai mare risipă decât mine; aşa încât nu există nimic care să împiedice pe cineva să trăiască cum se cuvine şi în lux". A fost întrebat cum se deosebesc cei educaţi de cei fără educaţie: „Întocmai cum se deosebesc caii dresaţi de ceilalţi" – răspunse el. Într-o zi, pe când intra în casa unei curtezane, văzând pe unul din tinerii care îl însoţeau înroşindu-se, îi spuse: „Lucru grav nu-i să intri înăuntru, ci să nu mai poţi ieşi afară".

[70] Cineva îi aduse o enigmă, cerându-i s-o dezlege: „Prostule – îi spuse el – de ce vrei s-o dezlegi, când și așa ne dă destulă bătaie de cap ?". „E mai bine – spunea el – să fii cerșetor decât să fii neînvățat; cei dintâi au nevoie de bani, ceilalți au nevoie să fie umanizați". Într-o zi, pe când era insultat, încercă să fugă; celălalt îl urmări, întrebându-l: „De ce fugi ?" „Pentru că, după cum tu ai dreptul să spui cuvinte urâte, tot așa am și eu dreptul să nu le ascult". Răspunzând unuia care zicea că vede mereu filozofi la ușile bogaților: „La fel – îi spuse el – cum medicii stau pe lângă bolnavi, dar asta nu înseamnă că vreunul ar dori să fie bolnav, în loc să fie medic".

[71] S-a întâmplat odată să călătorească pe mare spre Corint și, fiind surprins de o furtună, era în mare deznădejde. Unul îi spuse: „Noi, oamenii de rând, ne păstrăm firea; de ce voi, filozofii, vă pierdeți capul ?" „Viețile în joc, din aceste două cazuri – îi răspunse el – nu se pot asemui". Unuia care își lua aere de mare învățat, Aristip îi spuse acestea: „După cum cei care mănâncă mai mult și fac mai multe exerciții n-au o sănătate mai bună decât cei care se restrâng la necesar, tot așa nu cei ce citesc mult, ci cei ce citesc cu folos sunt cei de seamă". Un logograf, care-i câștigase un proces, îl întrebă: „La ce ți-a folosit Socrate ?" „La foarte mult – fu răspunsul –, ca cele ce-ai spus despre mine în discursul tău să fie adevărate".

[72] Fiicei sale Arete[12] îi dădea cel mai bun sfat, învățând-o să disprețuiască lipsa de măsură. Fiind întrebat de cineva la ce-i va folosi mai mult fiului său dacă va fi bine educat, el răspunde: „Dacă nu la altceva, cel puțin ca atunci când e la teatru să nu stea ca o piatră peste altă piatră"[13]. Altul îi aduse copilul la învățătură, iar când el îi ceru o plată de cinci sute de drahme, tatăl cârti: „Cu prețul acesta pot cumpăra un sclav". „N-ai decât să faci așa și vei avea doi sclavi". Spunea că ia bani de la prieteni nu pentru folosul lui, ci ca să-i învețe pe ei cum să-i cheltuiască. I se reproșa odată că și-a luat un avocat într-un proces. „Într-adevăr, și când dau o masă angajez un bucătar" – spuse el.

[73] Într-o zi, Dionysios voi să-l silească să enunțe o doctrină de filozofie, iar el îi răspunse: „Ar fi ridicol ca tu să afli de la mine cum să vorbești și totuși să mă înveți pe mine când să vorbesc". Se povestește că atunci Dionysios s-a supărat și l-a așezat la coada mesei, dar Aristip fi spuse: „Desigur, ai voit să cinsteşti acest loc de la coadă". Unuia care se fălea că se pricepe bine să înoate, el îi spuse: „Nu ți-e rușine să te făleşti cu ceea ce poate face și un delfin ?". Într-o împrejurare, cineva îl întrebă care-i deosebirea între un om înțelept și altul care nu-i. „Dezbracă-i pe amândoi și dă-le drumul printre necunoscuți, și vei afla". Unuia care se lăuda că poate să bea mult fără să se îmbete, îi spuse: „Asta poate și un catâr".

[74] Cineva îl ținea de rău că trăiește cu o curtezană, iar el îi puse întrebarea: „Este vreo deosebire între a lua o casă în care mai înainte a locuit multă lume și una în care n-a locuit nimeni ?". Răspunsul fiind „nu", el continuă: „Sau între a te sui într-o corabie în care au călătorit mai înainte zece mii de oameni și una în care n-a călătorit nimeni ?". „Nu-i nici o deosebire". „Atunci nu-i nici una – spuse el – nici dacă femeia cu care trăiești a mai trăit cu mai mulți bărbați sau nu a trăit cu nici unul". La învinuirea că, deși era elevul lui Socrate, lua plată, el răspunse: „E drept că iau, pentru că și Socrate, când i se trimitea grâu și vin, obișnuia să ia puțin și înapoia restul; dar el avea ca intendenți pe cei mai de frunte oameni din Atena, pe când eu nu-l am decât pe sclavul meu Euthychides". S-a bucurat de dragostea curtezanei Laïs, după cum arată Sotion în cartea a doua din a sa *Succesiune a filozofilor*. [75] El se apără astfel față de cei care-l dezaprobau: „Eu o am pe Laïs, nu ea pe mine; căci cel mai bun lucru e să te stăpânești și să nu cedezi plăcerilor, iar nicidecum să nu uzezi de ele". Pe unul care-l dojenea că mănâncă bucate delicate, îl întrebă: „Ai fi cumpărat acestea dacă le-ai fi putut lua cu trei oboli ?". Iar după ce primi răspunsul afirmativ: „Atunci e limpede – îi spuse – nu eu sunt un iubitor de plăceri, ci tu un iubitor de bani". Într-o zi, Simos, intendentul lui Dionysios, frigian de origine și un om de nimica, îi arătă casa lui scumpă, cu mozaic pe jos, iar Aristip tuși

și-l scuipă în față. Cum Simos se supără, el îl lămuri: „Nu puteam să găsesc alt loc mai potrivit".

[76] Odată Charondas[14] (sau, după alții, Phaidon), întrebă: „Dar cine miroase așa a parfumuri ?". „Eu sunt nenorocitul acela – răspunse el –, și mai nenorocit decât nime e regele persan. Dar cum nici una dintre celelalte vietăți nu se află în condiții proaste din această pricină, vezi dacă nu-i la fel și cu omul. Să piară în mod mizerabil destrăbălații care ne strică folosirea parfumului bun". Fiind întrebat cum a murit Socrate, răspunse: „Cum aș dori să mor și eu". Polyxenos[15] sofistul se duse să-l vadă și găsi la el femei și masă mare, pentru care îi adresă mustrări; după un timp, Aristip îi puse întrebarea: „Poți să rămâi și tu cu noi astăzi ?" [77] Celălalt primind, Aristip îl întrebă: „Atunci unde ai găsit greșeala mea ? Se pare că nu mustri decât cheltuiala, dar nu și petrecerea". Mai povestește și Bion în *Prelegerile* lui[16] că slujitorul lui Aristip căra bani și-i găsea prea grei; Aristip îi strigă: „Descarcă cât mai mult și du numai cât poți". Odată, într-o călătorie pe mare, de cum înțelese că vasul era condus de pirați, își scoase banii, începu să-i numere și, ca din nebăgare de seamă, îi lăsă să cadă în apă; după aceea, firește, începu să se văicărească. Alții povestesc c-ar fi spus că-i mai bine să piară banii pentru Aristip decât Aristip din pricina banilor. Altădată, Dionysios întrebându-l de ce venise la el, el îi spuse că voia să-i împartă ce avea el și să dobândească ce nu avea. [78] Alții însă spun c-ar fi răspuns: „Când am avut nevoie de înțelepciune, m-am dus la Socrate; acum, că am nevoie de bani, vin la tine". Obișnuia să-i mustre pe oameni că la cumpărarea vaselor de lut le încearcă după sunet, dar ca să judece viața merg la întâmplare. Alții atribuie această cugetare lui Diogene[17]. Într-o zi, Dionysios, fiind la chef, dădu poruncă să se îmbrace fiecare în purpură și să danseze. Platon nu primi, recitând versul:

Strai muieresc n-aș putea pe mine să pun niciodată[18]

Aristip totuși se îmbrăcă și, pregătindu-se sa danseze, dădu și răspunsul potrivit:

Chiar în vârtejul cumplit stârnit de serbarea lui Bacchus,
Înțeleapta femeie de fel nu-și vinde-va trupul[19].

[79] Îl rugă odată ceva pe Dionysios pentru un prieten și, neizbutind să dobândească ce dorea, îi căzu la picioare. Cineva râse de el, iar Aristip îi spuse: „Nu sunt eu de vină, ci Dionysios, care are urechile la picioare". Aflându-se în Asia, fu prins de satrapul Artaferne[20]. Un oarecare îl întrebă: „Mai poți fi vesel în asemenea împrejurări ?" „Desigur, prostule, – fu răspunsul – nici n-aș putea fi mai vesel decât acum când voi putea vorbi cu Artaferne". Avea obiceiul să asemuiască cu peștitorii Penelopei pe aceia care treceau prin învățătura generală, dar se poticneau la studiul filozofiei. Într-adevăr, peștitorii le dobândeau pe Melantho, Polydora și pe celelalte fete din casă, pe toate, mai curând decât să obțină mâna stăpânei. **[80]** O vorbă la fel e atribuită lui Ariston[21]; căci acesta spunea că atunci când Ulise s-a dus în lumea subpământeană, i-a văzut de aproape pe toți morții și a făcut cunoștința lor, dar n-a ajuns să dea ochii cu regina lor.

Se mai spune că Aristip, fiind întrebat ce lucruri ar trebui să învețe copiii aleși, răspunse: „Acelea care le vor folosi când vor fi mari". Un critic îl dezaproba că plecase de la Socrate pentru a se duce la Dionysios. „Da, – îl lămuri el –, m-am dus la Socrate pentru învățătură, iar la Dionysios pentru petrecere"[22]. După ce-și făcuse câțiva bani din lecții, Socrate îl întrebă: „De unde ai luat atât de mult ?", iar el îi răspunse: „De unde iei tu așa de puțin".

[81] Altădată, o curtezană îl vesti că rămăsese însărcinată de la el, dar el îi răspunse: „După cum, alergând printr-un desiș de trestii, nu poți spune care anume te-a înțepat, tot așa nu poți fi sigură de acest lucru". Cineva l-a învinuit că-și lepădase fiul, ca și cum n-ar fi fost odrasla lui. La acestea, răspunse: „Și flegma și păduchii se nasc din noi, o știm bine, dar, nefiindu-ne de folos, îi aruncăm cât mai departe". Cândva, primind o sumă de bani de la Dionysios în timp ce Platon luase numai o carte, fu dojenit, iar el răspunse: „Într-adevăr, mie îmi trebuie bani, iar lui Platon cărți". Cineva îi puse întrebarea de

ce se lasă criticat de Dionysios. „Pentru același motiv – răspunse el – pentru care ceilalți îl critică pe el".

[82] Cerându-i odată bani lui Dionysios, acesta îi întâmpină cererea cu cuvintele: „Ei, dar spuneai că omul înțelept nu se află niciodată în nevoie", la care el răspunse: „Lasă, dă întâi banii, și vom discuta noi pe urmă", iar după ce primi banii: „Acum vezi – îi spuse – că nu sunt în nevoie".

Diocles, în lucrarea sa *Despre viețile filozofilor*[23], arată că, atunci când Dionysios i-a recitat versurile:

> Cel ce la curtea tiranului volnic sălașul afla-va,
> Liber chiar de-i născut, un sclav ajunge în lanțuri[24].

el i-a întors:

> Omul din naștere liber, sclav să ajungă nu poate.

Alți scriitori însă referă anecdota la Platon. După ce se certase cândva cu Aischines, Aristip i se adresă după puțin timp astfel: „Nu vrei să ne împăcăm și să încetăm de a fi certați sau aștepți să ne împace careva, la un pahar cu vin ?". „Ba vreau". **[83]** „Să-ți amintești atunci – reluă Aristip – că eu am făcut cel dintâi pas, deși sunt mai bătrân ca tine". La aceste cuvinte, Aischines îi spuse: „Adevărat, pe Hera, ai foarte mare dreptate; ești un om mult mai bun decât mine; căci cearta eu am pornit-o, iar tu ai făcut primul pas spre împăcare". Acestea sunt spusele care i se atribuie lui Aristip[25].

V Au fost patru bărbați cu numele de Aristippos: acesta despre care am vorbit; al doilea autorul unei cărți *Despre Arcadia;* al treilea un nepot de fiică al primului, educat în filozofie de mama sa și al patrulea, un filozof din noua Academie[26].

VI I se atribuie următoarele cărți filozofului cirenaic: *o Istorie a Libyei,* în trei volume, dedicată lui Dionysios; o operă care conține *douăzeci și cinci de dialoguri,* unele scrise în dialectul atic, altele în cel doric, și anume cu următoarele titluri:

[84] *Artabazos;*
Către naufragiați;

Către exilați;
Către un cerșetor;
Către Laïs;
Către Poros;
Către Laïs, despre oglindă;
Hermeias;
Visul;
Către conducătorul banchetelor;
Philomelos;
Către prieteni;
Către critici, fiindcă le plac vinul vechi și curtezanele;
Către aceia care-l critică pentru prânzurile bogate;
Scrisoare către fiica sa Arete;
Către unul care se antrenează pentru jocurile olimpice;
Întrebare;
Altă întrebare;
Învățătură către Dionysios;
Alta, despre statuie;
Alta, *despre fiica lui Dionysios;*
Către unul care se crede disprețuit;
Către unul care încearcă să fie sfetnic[27].

Unii susțin de asemenea că ar fi scris șase cărți de *Disertații;* alții, printre care și Sosicrates din Rhodos, că n-a scris nimic[28].

[85] Sotion, în cartea a doua și Panaitios spun că următoarele scrieri îi aparțin lui Aristip:

Despre educație;
Despre virtute,
Exhortație la filozofie;
Artabazos;
Naufragiații;
Exilații;
Disertații, în șase cărți;

Învățături, în trei cărți;
Către Laïs;
Către Poros;
Către Socrate;
Despre noroc[29].

A stabilit, drept scop, mișcarea calmă, care duce la senzație[30].

VII După ce i-am descris viața, să cercetăm acum pe rând filozofii din școala cirenaică, care țin de el. Unii își dau numele de urmași ai lui Hegesias, alții ai lui Anniceris, iar alții ai lui Theodor[31]. Apoi, mai departe, vom parcurge pe cei care purced de la Phaidon, dintre care cei mai de seamă au format școala din Eretria[32]. Lucrurile stau astfel. **[86]** Discipolii lui Aristip au fost fiica lui, Arete, Aithiops din Ptolemais și Antipatros din Cyrene. Discipolul Aretei a fost Aristippos, care purta numele de Metrodidactul, iar elevul acestuia a fost Theodor ateul, care în urmă a fost numit „Zeul". Elevul lui Antipatros a fost Epitimides din Cyrene, al acestuia a fost Paraibates, care a avut ca discipoli pe Hegesias, sfătuitorul la sinucidere și pe Anniceris, care l-a răscumpărat pe Platon[33].

VIII Aceia, deci, care au primit învățătura lui Aristip și au fost cunoscuți sub numele de cirenaici, susțineau părerile următoare[34]: există două stări, au stabilit ei, plăcerea și durerea; cea dintâi e o mișcare domoală, a doua – una aspră[35]; **[87]** o plăcere nu se deosebește de altă plăcere, nici nu există o plăcere mai plăcută decât alta[36]. Tuturor viețuitoarelor le este plăcută prima stare, iar cealaltă le este respingătoare. Totuși, plăcerea trupească, care este scopul, după cum spune Panaitios în lucrarea sa *Despre secte*[37], nu este plăcerea în repaus, care urmează după îndepărtarea durerii și este ca o eliberare din tulburare, pe care o acceptă Epicur și o arată drept scop[38]. De asemenea, ei susțin că există o deosebire între „scop" și „fericire". Scopul nostru este plăcerea particulară, în timp ce fericirea este suma totală a tuturor plăcerilor particulare, în care sunt cuprinse atât plăcerile trecute, cât și cele viitoare[39].

[88] Plăcerea particulară o dorim pentru ea însăşi, în timp ce fericirea este dorită nu pentru ea, ci pentru plăcerile particulare. Dovada că plăcerea este scopul se vede din faptul că din tinereţe, fără o alegere prealabilă, suntem atraşi spre ea, iar după ce am dobândit-o nu mai căutăm altceva şi nu ne ferim de nimic mai mult ca de opusul ei, durerea. Plăcerea este bună chiar când provine din faptele cele mai necuviincioase, cum spune Hippobotos, în lucrarea sa *Despre secte*[40]. Căci chiar dacă este nelalocul ei conduita, totuşi plăcerea care-i urmează este de dorit în ea însăşi şi este bună. **[89]** Suprimarea durerii, după cum a spus Epicur, nu li se pare deloc că-i plăcere, după cum absenţa plăcerii nu-i durere. Într-adevăr, susţin ei, atât plăcerea cât şi durerea consistă în mişcare, în timp ce absenţa plăcerii, ca şi absenţa durerii nu este mişcare, deoarece lipsa de durere este asemenea cu starea unui om care doarme. Unii oameni, afirmă ei, pot să nu aleagă plăcerea, din cauza perversiunii minţii lor. Totuşi, nu toate plăcerile şi durerile sufleteşti derivă din corespondentele lor corporale. De pildă, găsim o plăcere dezinteresată în prosperitatea ţării noastre, la fel cu aceea pe care o găsim în propria noastră prosperitate. De asemenea, ei nu admit că plăcerea se naşte din amintire sau din aşteptarea fericirii, aşa cum era doctrina lui Epicur[41]. **[90]** Mişcarea privitoare la suflet, afirmă ei, se pierde în cursul timpului. La fel, susţin ei, plăcerea nu vine numai din văz sau din auz. În general, auzim cu plăcere imitaţia plânsului, în timp ce plânsul adevărat ne pricinuieşte neplăcere. Lipsa plăcerii şi lipsa durerii, ei le numeau stări intermediare. Totuşi, ei susţin că plăcerile trupeşti sunt mult superioare celor sufleteşti şi că durerile corpului sunt mai rele decât cele ale sufletului. De aceea infractorilor li se aplică pedepse corporale. Căci ei afirmau că durerea este mai grea, iar plăcerea mai naturală, şi de aceea dădeau mai multă însemnătate corpului decât sufletului. Din această pricină, deşi plăcerea în sine este de dorit, totuşi, susţin ei, sunt lucruri care produc anumite plăceri, dar au şi o latură dureroasă, adesea opusă plăcerii, aşa încât li se pare o

îndeletnicire foarte anevoioasă a aduna plăcerile care produc fericire.

[91] Ei opinează că nu orice om înțelept trăiește totdeauna în plăcere și că orice om neînțelept trăiește totdeauna viață chinuită, ci socotesc că acest lucru are loc de cele mai multe ori. E de ajuns chiar dacă cineva își însușește fiecare plăcere separat, așa cum vine. Prudența, spun ei, e un bun, deși n-o dorim pentru ea însăși, ci din pricina urmărilor ei; legăm prietenie din motive interesate, întocmai cum prețuim o parte a corpului atâta timp cât o folosim; și nebunii au unele virtuți; educația corporală contribuie la dobândirea virtuții; înțeleptul nu va da drum liber nici invidiei, nici dragostei, nici superstiției, căci aceste slăbiciuni se datoresc unei închipuiri deșarte; va simți, totuși, durerea și frica, acestea fiind simțăminte firești; [92] bogăția produce plăcere, deși nu-i de dorit pentru ea însăși.

Acești filozofi afirmă că afecțiunile sufletești pot fi cunoscute, dar nu și obiectul de la care vin; ei se dezinteresau de studiul naturii, din cauza nesiguranței lui evidente, dar se ocupau de studiile logice, din cauza utilității lor. Pe de altă parte însă, Meleagros, în cartea a doua a lucrării sale *Despre părerile filozofilor*, și Clitomah[42], în prima carte din opera sa *Despre secte*, afirmă că ei consideră nefolositoare atât fizica, cât și dialectica; deoarece, dacă cineva a învățat teoria binelui și răului[43] poate să vorbească cu tâlc, poate să fie liberat de superstiții și poate să scape de frica morții. [93] De asemenea, susțineau că nimic nu este drept, cinstit sau josnic de la natură, ci numai prin convenție și obicei[44]. Totuși, omul bun nu va comite vreo faptă rea din cauza pedepselor impuse și a reputației sale. Omul înțelept există cu adevărat și ei admit că progresul poate fi atins în filozofie, ca și în alte domenii. Ei susțin că durerea unui om întrece pe a altuia, și că simțurile nu-s totdeauna adevărate și demne de crezare.

IX Așa-numita școală a lui Hegesias[45] avea aceleași năzuințe cu privire la plăcere și durere. După părerea partizanilor ei nu există recunoștință, nici prietenie, nici binefacere, fiindcă le alegem nu

pentru ele însele, ci din motive interesate, în afara cărora o asemenea purtare nu se găseşte nicăieri. [94] Tăgăduiau posibilitatea fericirii depline, căci corpul e atins de multă suferinţă, sufletul împărtăşeşte suferinţele corpului şi este pradă zbuciumului, iar soarta împiedică realizarea celor sperate. Din toate acestea reiese că fericirea nu are consistenţă reală, mai mult chiar, viaţa şi moartea pot fi dorite. Negau însă că ar exista ceva plăcut sau neplăcut de la natură[46]. Dacă aceleaşi lucruri plac unor oameni, iar pe alţii îi îndurerează, aceasta se datoreşte lipsei, rarităţii sau belşugului prea mare al acestor lucruri. Sărăcia sau bogăţia n-au legătură cu plăcerea, căci nici bogatul, nici săracul ca atare n-au un mod deosebit de a se bucura. Pentru măsurarea plăcerii sunt egal de indiferente sclavia şi libertatea, originea nobilă sau din popor, cinstirea sau necinstirea. [95] Viaţa e folositoare pentru cel prost, în timp ce-i indiferentă pentru omul înţelept. Acesta, în tot ce face, se va călăuzi de interesele sale, căci nu socoteşte pe nimeni altul că ar merita mai mult decât el. Presupunând că ar culege cele mai mari foloase de la un altul şi încă n-ar fi deopotrivă cu ceea ce dă el. De asemenea, nu admit datele simţurilor, din cauză că acestea nu duc la o cunoaştere sigură. Trebuie săvârşite acţiunile care par raţionale[47]. Afirmau că trebuie să fim îngăduitori cu greşelile, căci nici un om nu greşeşte cu voie, ci sub constrângerea unei suferinţe[48]; să nu urâm oamenii, ci să-i dezvăţăm de rele. Înţeleptul e mai presus de alţii, nu atât în alegerea lucrurilor bune, cât în evitarea celor rele, punându-şi ca scop să trăiască fără cazne şi tristeţe. [96] Aceasta este deci superioritatea pe care o au cei care sunt indiferenţi faţă de lucrurile producătoare de plăceri[49].

X Discipolii lui Anniceris[50] erau de aceeaşi părere, în unele privinţe, dar admiteau existenţa în viaţă a prieteniei, a recunoştinţei şi a respectului pentru părinţi; de asemenea, socoteau că omul virtuos va săvârşi fapte patriotice. Din această pricină, înţeleptul va fi, totuşi, fericit, chiar dacă va avea supărări şi chiar dacă îi revin puţine plăceri. Fericirea unui prieten n-o dorim pentru ea însăşi, căci nu e simţită de altul. Pe de altă parte, raţiunea singură nu-i de ajuns ca să

ne insufle încredere şi să ne ridicăm deasupra părerii mulțimii. Trebuie să ne formăm obiceiuri, din cauza înclinării noastre de de mult spre rău. **[97]** Nu trebuie să ne iubim prietenul numai din interes, încât dacă acest interes încetează să ne îndepărtăm de el, ci pentru acel simțământ de duioşie care ne face ca pentru prieten să îndurăm chiar suferințe. Cu toate că plăcerea e scopul, iar când ea ne lipseşte suferim, vom îndura-o şi pe aceasta de bună voie, din dragoste pentru prietenul nostru.

XI Theodoreii şi-au luat numele de la Theodor[51], pe care l-am citat mai înainte şi au adoptat doctrinele lui. XII Theodor era un om care respingea pe față credința în zei. O carte a lui intitulată *Despre zei,* care mi-a căzut în mână, nu-i de disprețuit. Theodorenii spun că Epicur a luat din această carte foarte multe din cele ce a scris asupra acestui subiect[57].

[98] Theodor era şi un discipol de al lui Anniceris şi al lui Dionysios dialecticianul[53], după cum aminteşte Antisthenes în *Succesiunile filozofilor*[54]. XIII El considera bucuria şi durerea ca scopul suprem, cea dintâi fiind produsă de înțelepciune, a doua de prostie. Pentru el, binele era înțelepciunea şi justiția, iar răul stările opuse acestora, plăcerea şi durerea fiind intermediare între bine şi rău. Respingea prietenia, deoarece aceasta nu există, nici între proşti, nici între înțelepți; la cei dintâi, prietenia dispare îndată ce utilitatea e înlăturată, iar înțeleptul, fiind îndestulat cu sine însuşi, nu are nevoie de prieteni. El spunea că este rezonabil[55] ca omul înțelept să nu-şi piardă viața pentru apărarea patriei, căci el nu trebuie să risipească înțelepciunea pentru folosul celor proşti.

[99] Patria, pentru el, era universul. Furtul, adulterul şi sacrilegiul[56] sunt admise în anumite împrejurări, deoarece nici una din aceste fapte nu este ruşinoasă de la natură, dacă înlăturăm prejudecata împotriva lor, păstrată ca să se stăpânească prostimea. Înțeleptul va da drum liber, pe față, patimilor sale amoroase, fără a ține cătuşi de puțin seama de bănuieli. În acest scop, el folosea argumente ca acestea: „O femeie pricepută la gramatică este ea

folositoare în măsura în care-i priceputǎ la gramaticǎ ?". „Da". „Dar un copil sau un tânăr tare la gramaticǎ este folositor în măsura în care se pricepe la gramaticǎ ?". „Da". „La fel, o femeie frumoasă este ea folositoare pentru cǎ-i frumoasă şi un băiat sau un tânăr frumos este folositor în măsura în care e frumos ?". „Da". **[100]** „Este, deci, folositor pentru a face dragoste". Acestea fiind admise, el trăgea concluzia: „Deci cel ce face dragoste cu el în măsura în care este folositor nu comite o greşeală. Şi, prin urmare, nici dacă ar uza de frumuseţe, în măsura în care ea e folositoare, nu va comite o greşeală[57]". Cu întrebări de acest soi el învingea în argumentare.

XIV Se pare c-a fost numit „Zeul" în urma întrebărilor următoare, ce i-au fost adresate de Stilpon. „Theodor, eşti cu adevărat ceea ce singur declari că eşti ?" Theodor dând răspuns afirmativ, Stilpon continuă: „Oare spui că eşti zeu ?" A confirmat şi aceasta. „Atunci urmează că eşti zeu". Theodor încuviinţă şi-i spuse lui Stilpon surâzând: „Dar bine, ticălosule, în cazul acesta vei recunoaşte şi tu că eşti cioară şi multe altele de acest fel"[58].

[101] Stând odată lângă Eurycleides hierofantul[59], Theodor intră în vorbă cu el: „Spune-mi, Eurycleides, care sunt cei care violează misteriile ?" Eurycleides răspunse: „Aceia care le dezvăluie celor neiniţiaţi". „Atunci tu singur le violezi, când le dezvălui celor neiniţiaţi". XV Totuşi, puţin a lipsit să nu fie chemat şi el în faţa areopagului, dacă nu l-ar fi scăpat Demetrios din Faleron[60]. Amphicrates însă, în cartea sa *Despre oamenii iluştri*[61], spune c-a fost osândit să bea cucută.

XVI **[102]** Un timp a stat la curtea lui Ptolemaios, fiul lui Lagos[62], şi a fost trimis odată de acesta ca ambasador la Lysimah[63]. Cu acest prilej, vorba lui a fost aşa de îndrăzneaţă, încât Lysimah i-a spus: „Ia spune-mi, nu eşti Theodor care a fost alungat din Atena ?". „Informaţia e adevărată – i-a răspuns el – căci, la fel ca Semele, când n-a putut să-l mai suporte pe Dionysos[64], aşa m-a lepădat şi pe mine Atena". Iar când Lysimah a adăugat: „Vezi, să nu mai vii pe aici", el i-a răspuns: „Nu voi mai veni, numai de nu m-ar trimite Ptolemaios".

Mithras[65], vistiernicul lui Lysimah, care sta alături și auzea, îi spuse: „Se pare că nu numai de zei nu ții seama, ci nici de regi". „Cum poți spune că nu țin seamă de zei, când te consider pe tine urât de ei ?"

XVII Se spune că odată, pe când se plimba la Corint în afară de oraș cu o ceată numeroasă de discipoli, Metrocle cinicul[66], care spăla hațmațuchi, făcu următoarea remarcă: „Ei, iscusitule, n-ai fi avut nevoie de atâția discipoli, dacă ai fi spălat legume". La care Theodor îi replică: „Nici tu n-ai fi avut nevoie de aceste legume, dac-ai fi învățat cum să te porți între oameni". **[103]** O anecdotă la fel se povestește despre Diogene și Aristip, după cum s-a amintit mai sus[67].

XVIII Așa a fost felul de comportare al lui Theodor și al celor din jurul lui. La urmă, s-a retras la Cyrene, unde a trăit pe lângă Magas[68], ducându-și viața în mare cinste. Când a fost exilat prima oară din Cyrene, i se atribuie o vorbă plină de duh: „Vă foarte mulțumesc, bărbați din Cyrene – le spuse – că m-ați alungat din Libya în Grecia".

XIX Vreo douăzeci de alte persoane au purtat numele de Theodoros: primul, din Samos, fiul lui Rhoicos[69]. Acesta a dat sfatul să se pună cărbuni sub temeliile templului din Efes căci locul temeliei fiind foarte umed, cărbunii, lipsiți de fibră lemnoasă, vor păstra părțile solide nevătămate de umezeală. Al doilea, un geometru din Cyrene, la ale cărui lecții a asistat și Platon[70]. Al treilea, filozoful la care ne-am referit mai sus. Al patrulea, autorul unei lucrări foarte bune despre felul de a-și exercita vocea. **[104]** Al cincilea, unul care s-a ocupat de compozitorii muzicali începând cu Terpandru. Al șaselea, un stoician. Al șaptelea, unul care a scris *Despre romani*. Al optulea, un siracuzan care a scris *Despre tactică*. Al nouălea, din Byzantion, cunoscut pentru discursurile sale politice. Al zecelea, la fel, menționat de Aristotel în *Rezumatul despre oratori*[71]. Al unsprezecelea, un sculptor teban. Al doisprezecelea, un pictor amintit de Polemon[72]. Al treisprezecelea, un pictor atenian despre care scrie Menodotos[73]. Al paisprezecelea, un pictor din Efes amintit de Theophanes[74] în lucrarea lui *Despre pictură*. Al cincisprezecelea, un

poet care a scris epigrame. Al şaisprezecelea, unul care a scris *Despre poeţi*. Al şaptesprezecelea, un medic, elev de-al lui Athenaios[75]. Al optsprezecelea, un filozof stoician din Chios. Al nouăsprezecelea, un milesian, tot filozof stoician. Al douăzecilea, un poet tragic.

NOTE

[1] *Cyrene*, colonie înfloritoare grecească de pe coastele Africei. A dat oameni de seamă, ca Aristip, filozof hedonist; Theodoros matematicianul, profesorul lui Teetet; Callimah, poetul alexandrin şi mare erudit etc.

[2] *Phanias din Eresos*, filozof peripatetician, prieten al lui Theofrast. O scrisoare a lui Phanias către Theofrast este citată la Diogenes Laertios, V, 37.

[3] Este vorba iarăşi de *daimónion* (vezi mai sus, n. 48 de la *Socrate*).

[4] Xenofon, *Memorabilia*. III, 1 şi III, 8.

[5] *Theodoros*, contemporan al lui Socrate, citat în treacăt de mai mulţi autori.

[6] Platon, *Phaidon*, p. 59 c, care remarcă lipsa lui Aristip de lângă Socrate în ziua morţii acestuia, întrucât era la Egina. De altfel, şi Platon a lipsit, întrucât era bolnav, zice acelaşi dialog în acelaşi loc.

[7] Este îndoielnic ca Diogene să fi considerat pe Aristip ca pe unul din secta sa şi să-l fi numit „cinicul regal", a doua traducere care se poate da, dar care nu este verosimilă.

[8] Fragm. 27 Diels (*PPhF*, p. 191).

[9] Să fie vorba de *Straton din Lampsacos*, filozof materialist, discipol al lui Theofrast, al treilea scolarh al *Lyceului* fondat de Aristotel, Straton numit şi fizicianul ?

[10] *Kobrós* – nume de peşte care nu se poate identifica, ca în majoritatea cazurilor în limba elină.

[11] *Blénnos*, peşte neidentificabil.

[12] Atât filozoful Aristip, cât şi tiranul Dionysios aveau câte o fiică numită Arete (numele nu e derivat de la *areté* „virtute, vrednicie"). Unii scriu şi Arete, cu *e* scurt, pentru numele fiicei lui Dionysios, care era soţia lui Dion, unchiul celui de-al doilea tiran Dionysios. Acest Dion a fost mare simpatizant al filozofiei lui Platon şi a jucat un rol politic în Siracuza. Arete, fiica lui Aristip, a fost filozoafă.

[13] Nu trebuie uitat că băncile şi scaunele pe care şedeau spectatorii în teatrul grec erau făcute din piatră.

[14] *Charondas*, filozof, discipol al lui Aristip. Alţii îl identifică cu legislatorul din Italia de sud (*Magna Graecia*), care se bucura de oarecare faimă şi era, după unii, din Thurioi, după alţii din Catane.

[15] *Polyxenos*, sofistul, e citat în treacăt la mai mulţi autori. Prieten cu Bryson, după epistola a XIII-a platonică.

[16] Bion *Boristenitul*, filozof din școala lui Aristip, spre finele secolului al IV-lea î.Chr. A trecut prin toate școlile de filozofie. Unele dintre cuvintele lui de spirit au fost conservate. Opera pe care o traducem cu *Prelegeri* se numește *Diatribai*.

[17] Vedem deci că aceleași vorbe de spirit erau atribuite încă din antichitate mai multor oameni de seamă.

[18] Vers din Euripide, *Bacchantele*, 827.

[19] Eurip., *Bacch.*, 314 și urm.

[20] *Artaferne*, fratele lui Darius și satrap în Sardes.

[21] Probabil *Ariston din Chios*, filozof stoic, care însă a format o școală aparte, deviind de la unele dogme ale stoicismului.

[22] Joc de cuvinte între *paideia* „învățătură, educație" și *paidiá* „joc, petrecere".

[23] Această lucrare a lui Diocles (din Magnesia ?) a mai fost citată (vezi n. 23 de la Xenofon).

[24] Fragment din Sofocle TGF², Nauck, frg. 789. Răspunsul care urmează este, probabil, tot dintr-o tragedie a lui Sofocle.

[25] Am lăsat la urmă discuția despre acest număr considerabil de anecdote și vorbe de spirit, maxime, sentințe ale filozofilor. La Aristip ele ocupă §§ 66-83. Deși nu putem stabili autenticitatea lor, ele sunt destinate să rotunjească figura filozofului, prezentându-ni-l cu un caracter bine conturat. Unele dintre dictoanele și vorbele de spirit referitoare la Aristip au rămas celebre și într-adevăr ne prezintă figura filozofului cu specificul lui. De pildă, cuvintele lui Straton sau Platon (probabil primul, întrucât Platon nu-l simpatiza) reprezintă cel mai mare omagiu care se putea aduce lui Aristip, filozofului și omului: „Numai ție ți-a fost dat să umbli (cu aceeași demnitate și dezinvoltură) în manta de purpură și în zdrențe". Și în alte împrejurări, de pildă în *Viețile cinicilor*, în Heraclit, în Democrit și în general în toate viețile, Diogenes Laertios sau modelul său a încercat să ne dea figuri tipice, caracteristice, care să deosebească pe filozofi unii de alții. Că acest lucru nu i-a reușit totdeauna este o altă chestiune. Asupra întregii chestiuni, vezi lucrarea noastră *Die typenbildende Geistesart der Hellenen in der Plastik und Literatur*, în „Das Altertum", III, 3 (1957), p. 131-144, mai ales 140 și urm.

[26] Al treilea *Aristippos* e numit *Metrodidactos*, inițiat în filozofie de mama sa Arete, care era filozoafă și fiica lui Aristip din Cyrene, fondatorul școlii hedoniste sau cirenaice. *Aristippos*, filozof din noua Academie, nu ne e cunoscut din altă parte.

[27] În loc de 25 de titluri de dialoguri avem numai 23, ceea ce se întâmplă la asemenea liste: sau numărul 25 e greșit, sau două titluri au fost omise fie de Diogenes Laertios, fie de copiștii de manuscrise sau două dialoguri erau de câte 2 cărți. *Artabasos* – numele unui general persan care era un personaj în dialog. *Poros*–. Nu știm de cine e vorba. Nu știm de care *Hermeias* este vorba în titlul nr. 8. Tot la fel cu *Philomelos*: Poate avem de-a face cu personaje fictive ale dialogurilor respective. *Învățătura către Dionysios* este urmată de alte două. Titlul mai revine în lista

următoare ca *Învățături* trei cărți. Lucrările cu titlul *Chreiai* conțineau maxime sau sentințe importante, aplicate la un caz anumit și dezvoltate după reguli date.

[28] Disertațiile, pe greceşte, se numesc *diatribai*. Ele denumesc conferințele și lecțiile filozofilor, ținute sub formă de conversație. Sosicrates din Rhodos afirmă că Aristip n-a scris nimic.

[29] Lista următoare a operelor lui Aristip este dată după Sotion, cartea a II-a, și Panaitios. Sotion și-a dezvoltat activitatea literară în primele decenii ale secolului al II-lea î.Chr. pe când Panaitios aparține jumătății a doua a secolului al II-lea î.Chr. Deci izvorul principal este aici Sotion. Panaitios din Rhodos, care e un filozof stoic, nu s-a putut ocupa decât în mod lăturalnic cu lista de opere ale filozofilor, poate în opera sa *Despre secte* (vezi Diogenes Laertios, II, 87). Aristip nici măcar nu reprezintă un izvor de inspirație pentru filozofii stoici. Titlurile acestei liste nu se acoperă decât în parte cu cele din lista precedentă.

[30] Această părere a lui Aristip, aruncată aici în treacăt și în fugă, va fi reluată și dezvoltată în § 86 și urm., în care se va vorbi despre doctrina filozofilor cirenaici sau hedoniști în general și la un loc. Este de presupus însă că o bună parte din această fundare teoretică a eticii hedoniste provine de la însuși fondatorul școlii, Aristip din Cyrene (vezi mai sus, n. 25).

[31] Diogenes Laertios dă trei urmași ai lui Aristip care au format secte în școala hedonistă a fondatorului: *Hegesias*, numit și „Cel care îndeamnă la sinucidere", deci avea o atitudine pesimistă; *Anniceris*, despre care va vorbi Diogenes Laertios mai departe și *Theodor* ateul. *Euhemeros*, care este din secolul IV-III î.Chr., nu apare la Diogenes Laertios, poate fiindcă nu-l considera ca filozof propriu-zis. În schimb, despre ceilalți discipoli de care vorbește mai departe Diogenes Laertios, anume: *Arete*, fiica lui Aristip, *Aristippos*, fiul Aretei numit *Metrodidactos* („inițiat în filozofie de mama sa"), *Aithiops din Ptolemais* și *Antipatros din Cyrene*, nu știm nimic și sunt nume lipsite de conținut pentru noi.

[32] După Aristip, într-adevăr, Diogenes Laertios, într-un scurt capitol (Cartea a II-a, § 105), se ocupă de *Phaidon*, iar în capitolul final al aceleiași cărți, mai lung (cap. 18, § 125-144), se ocupă de Menedem, care a mutat școala lui *Phaidon* la Eretria.

[33] Platon, după prima sa călătorie în Sicilia la tiranul Dionysios-tatăl (388 î.Chr., a fost încredințat de acesta, după o ceartă, spartanului Pollis, care l-a vândut ca sclav în Egina și a fost răscumpărat de acest Anniceris, filozoful cirenaic. Unii editori consideră ultimul pasaj, „care l-a cumpărat pe Platon", ca interpolat.

[34] Aici, în § 86 fine – 93, avem o interesantă doxografie, foarte bine compusă, care ne dă părerile sau dogmele hedoniste sau cirenaice. O bună parte dintre aceste dogme revin, fără îndoială, fondatorului Aristip, deoarece în cele următoare cele trei direcții ulterioare au doxografii speciale. Din această expunere vedem că hedonismul lui Aristip, precum și al școlii înființate de el, era bazat pe considerații teoretice.

[35] Pe greceşte *leia kinesis* și *tracheia kinesis*.

[36] Hedonismul școlii cirenaice a fost continuat pe tărâm etic de filozoful materialist Epicur (340-271/70), a cărui viață și doctrină sunt expuse pe larg de Diogenes Laertios într-o carte întreagă a operei sale, cartea a X-a și ultima. E interesant de relevat punctele în care epicurismul se deosebește de hedonismul cirenaic. De pildă, pentru Epicur, nu toate plăcerile au valoare egală, după cum vom vedea în cartea a X-a a lui Diogenes Laertios, pe când cirenaicii nu fac deosebire între plăceri.

[37] *Panaitios din Rhodos*, fondatorul stoicismului mediu; a scris o lucrare *Despre secte*, în care trebuiau să se găsească informații cu privire la istoria filozofiei.

[38] Vom vedea la Epicur (Diogenes Laertios, X) acest lucru. Aici termenul tehnic pentru „lipsa de tulburare" este *anochlesia*. Epicur va întrebuința termenul consacrat pe timpul său, *ataraxia* care este întrebuințat și de sceptici și de stoicieni.

[39] După Epicur, durata unei plăceri nu mărește fericirea. Bucuriile trecute, numai în măsura în care devin prezente printr-o evocare intensă, contribuie la fericirea ființei umane (vezi *ibidem*).

[40] *Hippobotos*, istoric al filozofiei (secolul III-II î.Chr.). A scris, în afară de lucrarea citată aici, *Despre secte* și o alta cu titlul *Lista filozofilor;* vezi Diogenes Laertios, I, 42.

[41] Aceasta este o diferență esențială între cirenaici și Epicur. Pentru acesta din urmă, amintirea clipelor de fericire evocate în momente de nenorocire poate reda omului fericirea (vezi însuși exemplul lui Epicur, în Diogenes Laertios, X, 22, scrisoarea lui Epicur în ultima zi a vieții sale către prietenul și discipolul său Idomeneus).

[42] *Meleagros din Gadara*, filozof din școala cinică. A scris, probabil, între altele, și o lucrare *Despre opiniile filozofilor* în cel puțin două cărți. A trăit în secolul I î.Chr. *Clitomah din Cartagina*, filozof sceptic discipolul lui Carneade, a cărui filozofie a consemnat-o în scris (vezi viața lui Clitomah la Diogenes Laertios, IV cap. X, § 67). A scris, probabil, și *Despre secte*, în cel puțin două cărți (secolul al II-lea î.Chr.).

[43] Din cele trei părți ale filozofiei consacrate de la Xenocrate încoace: logica (dialectica), fizica și etica, cirenaicii consideră pe primele două ca inutile, etica fiind singura folositoare. Liberarea de superstiții și de frica morții sunt și scopurile urmărite de Epicur prin filozofia sa. Deci, „teoria binelui și a răului" este etica.

[44] Aici avem vechea opoziție a sofiștilor între *phýsis* și *nómos*, între „natură" și „convenție" (vezi și C. I. Balmuș, *Tucidide. Concepția și metoda sa istorică*, București, Edit. Acad.,1956, p. 81 și urm.).

[45] De aici începe tratarea celor trei școli hedoniste care au urmat lui Aristip: școala lui *Hegesias*, § 93-96, a lui *Anniceris*, § 96-97 și a lui *Theodor* § 97 – finele cap. VIII. Expunerea cu privire la Theodor este o adevărată viață a lui Theodor, după cum vom vedea la timpul său. Hegesias s-a născut la Cyrene și a trăit pe timpul lui Ptolemaios I Soter (secolul IV-III î.Chr.).

[46] Deci, după filozoful Hegesias şi partizanii lui, plăcutul şi neplăcutul nu există prin natură (*phýsei*) şi, prin urmare, sunt relative. Ei ajung la teoria indiferenţei.

[47] *Eúlogos* şi *eulógos* sunt termeni tehnici încă de pe timpul lui Aristotel. Aceste cuvinte exprimă „ceea ce e rezonabil de crezut", deci „verosimilul", „probabilul".

[48] Prima parte, „nici un om nu greşeşte cu voie", aparţine lui Socrate. A doua parte, „ci sub constrângerea unei suferinţe", este a lui Hegesias. Socrate spunea că omul greşeşte din ignoranţă. Cunoaşterea binelui îl face pe om ca să-l şi realizeze.

[49] Deci nici partizanii lui Hegesias nu admit deosebiri între lucrurile producătoare de plăcere. Epicur este de altă părere.

[50] *Anniceris*, filozof cirenaic pe la 300 î.Chr. A activat în Alexandria. Direcţia filozofică reprezentată de el este mai moderată decât cea a celorlalţi filozofi hedonişti din şcoala lui Aristip, după cum se vede din expunerea dată mai departe de Diogenes Laertios.

[51] Partea consacrată lui Theodor reprezintă o *Viaţă* aparte, care a fost înglobată în cap. VIII, consacrat lui Aristip (§ 97-104).

[52] Cunoaştem prea puţin această carte *Despre zei* a lui Theodor pentru a putea confirma sau infirma influenţa ei asupra lui Epicur. Toată fizica şi cosmologia lui Epicur sunt orientate după doctrina atomistă a lui Leucip şi Democrit, pe când cirenaicii nu se ocupau de „dialectică" şi „fizică", cum spunea Diogenes Laertios mai sus (II, 92).

[53] Nu ştim cine e acest *Dionysios „dialecticianul"*.

[54] *Antisthenes din Rhodos* (secolul al II-lea î.Chr.) a scris *Diadochai tón philosóphon* (*Succesiunile filozofilor*).

[55] Despre „rezonabil", *eúlogon*, vezi mai sus n. 47.

[56] *Hierosyléo* înseamnă a jefui un templu, luând odoarele sfinte sau banii din vistieria templului.

[57] În acest pasaj este vorba de justificarea pederastiei, patimă aşa de răspândită în Grecia antică. Faimoasa iubire platonică, la autorul ei, se referă la iubirea prietenească, dezinteresată, fără amestec senzual, faţă de băieţi.

[58] *Theodor* înseamnă „dăruit de zeu". Toate numele proprii la greci au o semnificaţie. Jocul de cuvinte care pare a sta la baza glumei lui Stilpou nu ne este prea clar. Probabil, Theodor, prin numele său, afirmă existenţa zeilor. *Stilpon* (pe la 320 î.Chr. e profesor la Atena) aparţine şcolii megarice. Viaţa lui vine mai departe la Diogenes Laertios, II, cap.11, § 113-120.

[59] *Eurycleides hierofantul* nu ne e cunoscut din altă parte. *Hierophántes* era prepusul misterelor eleusiniene, care făcea iniţierile în mistere ale celor neiniţiaţi încă, dar care îndeplineau condiţiile pentru iniţiere.

[60] *Demetrios din Faleron*, filozof peripatetician şi om politic, despre care am mai vorbit în note. Viaţa lui o găsim la Diogenes Laertios, cartea V, cap. V, § 75-85.

[61] *Amphicrates*, istoric, citat o dată şi de Athenaios (*Banchetul sofiştilor*, XIII, p. 576 *c*), necunoscut mai de aproape.

[62] *Ptolemaios*, fiul lui Lagos, general al lui Alexandru, care la împărțirea imperiului a căpătat Egiptul. Sub numele de Ptolemaios I Soter („Salvatorul") a domnit de la 323 până la 283 î.Chr.

[63] *Lysimah* (n. pe la 355, m. 281 î.Chr.), general al lui Alexandru cel Mare, mai întâi strateg în Tracia, de unde a condus diferite acțiuni războinice; căsătorit cu Arsinoe, fiica lui Ptolemaios.

[64] *Semele*, fiica lui Cadmos, mama zeului Dionysos, tatăl fiind Zeus.

[65] *Mithras*, vistiernicul lui Lysimah, necunoscut din altă parte.

[66] *Metrocle*, cinicul (vezi viața lui la Diogenes Laertios, cartea VI, cap. VI, § 94-95), se pare că ar fi scris *Chreiai*, opere conținând sentințe și anecdote de-ale filozofilor, mai ales ale celor cinici. Și printre titlurile de opere ale lui Aristip avem trei cu titlul *Chreia*, opere pierdute, dar a căror autenticitate e îndoielnică (Diogenes Laertios, II, 84).

[67] Vezi Diogenes Laertios, II, 68.

[68] *Magas*, fiul lui Ptolemaios al III-lea Evergetul și stăpânitor în Cyrene.

[69] *Theodoros din Samos*, fiul lui Rhoicos, după Diogenes Laertios; după alții ar fi fost asociat al lui Rhoicos, secolul al VI-lea î.Chr. A fost artist și arhitect. A lucrat la ridicarea templului zeiței Artemis din Efes. Ar fi lucrat și la templul zeiței Hera din Samos. Împreună, ei ar fi inventat turnătoria în bronz (vezi și G. și Tr. Chițulescu, *Șapte monumente celebre ale arhitecturii antice. „Cele șapte minuni"*, București, Edit. tehnică, 1960).

[70] *Theodoros din Cyrene*, de care este vorba aici, a fost un mare matematician. El s-a ocupat de mărimile iraționale, mergând până la $\sqrt{17}$. Discipolul său Teetet din Atena a dat o tratare generală a iraționalelor. Atât maestrul Theodoros, cât și discipolul Teetet sunt personaje în dialogul *Teetet* de Platon. Theodoros era legat și de Platon și de cercul lui (vezi B. L. van der Waerden, *Erwachende Wissenschaft*, 1956, p. 233 și urm.).

[71] Poate că este vorba de *Technón synagogé*, citat în lista operelor lui Aristotel la Diogenes Laertios, V, 24. În textul nostru se vorbește de *Epitomé tón rhetóron*, titlu care nu există în lista sus-menționată.

[72] *Polemon din Ilion* (secolele III-II î.Chr.) a venit mai târziu la Atena. A scris multe lucrări conținând descrieri din călătorii, cu caracter arheologic și istoric. A fost de aceea numit „Periegetul". A inspirat, poate, pe Pausanias, care nu-l citează, de altfel, niciodată. Pe acest Polemon îl întâlnim de mai multe ori în listele de omonimi când e vorba de artiști, sculptori etc.

[73] *Menodotos din Samos*, istoric. Probabil de acesta este vorba la Diogenes Laertios.

[74] *Theophanes*, cu lucrarea sa *Peri graphikés*, citat numai aici.

[75] *Athenaios din Attaleia* (în Pamphylia), medic; a trăit la Roma, contemporan cu împărații Claudiu și Neron. Între alții l-a avut ca elev pe Theodoros, de care vorbește aici Diogenes Laertios.

CAPITOLUL al IX-lea

PHAIDON
(aprox. 400 î.Chr.)

1 [105] Phaidon[1] era originar din Elis, dintr-o familie nobilă. La căderea oraşului, a fost prins şi silit să trăiască într-o casă de desfrâu; dar dânsul cu uşile închise se vedea cu Socrate, până când acesta îl convinse pe Alcibiade sau pe Criton, împreună cu prietenii lor, ca să-l răscumpere; din clipa aceea, studie filozofia ca un om liber. Hieronymos, în lucrarea sa *Despre abţinerea de a judeca*[2], îl atacă şi-l numeşte sclav. II A scris dialoguri intitulate *Zopyros* şi *Simon,* care sunt autentice; *Nicias* este îndoielnic; despre *Medios* unii spun c-ar fi opera lui Aischines, în timp ce alţii o atribuie lui Polyainos[3]; şi *Antimachos* sau *Bătrânii* e pus la îndoială; *Povestirile cizmăreşti* sunt de asemenea atribuite, de unii, lui Aischines.

l-a urmat în filozofie Pleistanos din Elis şi, o generaţie mai târziu, Menedem din Eretria şi Asclepiades din Phlius[4], care veneau din şcoala lui Stilpon. Până atunci şcoala fusese cunoscută ca şcoala din Elis, dar de la Menedem înainte a fost numită şcoala din Eretria. Despre Menedem vom vorbi mai încolo, deoarece şi el a întemeiat o şcoală nouă[5].

NOTE

[1] *Phaidon*, filozof vestit nu atât în calitate de şef al şcolii socratice din Elis, cât ca personaj în dialogul lui Platon care este intitulat după numele lui.

[2] *Hieronymos din Rhodos*, filozof peripatecian, mai apoi însă adversar al lui Lycon, care a fost al patrulea scolarh al şcolii, după Aristotel. El a trăit în secolul al

III-lea î.Chr. Titlul lucrării citate, *Peri epochés*, conține cuvântul *epochè*, care este un termen tehnic la sceptici pentru a indica abținerea de a-și da consimțământul la orice judecată despre lucruri.

[3] Poate că este vorba despre *Polyainos din Lampsacos*, matematician apoi filozof din școala lui Epicur. El disprețuia știința. Identificarea noastră este însă conjecturală.

[4] *Menedem din Eretria*, filozof cunoscut ca fondator al școlii din Eretria. Viața sa urmează mai departe la Diogenes Laertios, cartea a II-a, cap. XVII. *Asclepiades din Phlius* – elev al lui Menedem, citat de mai multe ori de Diogenes Laertios (cf. Cicero, *Tusc.*, V, 39, *Athenaios*, VI, p. 168).

[5] Vezi nota anterioară.

CAPITOLUL al X-lea

EUCLEIDES
(aprox. 400 î.Chr.)

I [106] Eucleides era de fel din Megara, de lângă Istm; unii spun că era din Gela[1], după cum afirmă Alexandros în *Succesiunile filozofilor*[2]. A studiat scrierile[3] lui Parmenide şi urmaşii lui au fost numiţi megarieni, pe urmă eristici[4] şi mai târziu dialecticieni[5], acest nume fiindu-le dat întâia oară de Dionysios din Chalcedon[6], datorită faptului că-şi prezentau argumentele în formă de întrebare şi răspuns. Hermodor[7] ne spune că, după moartea lui Socrate, au venit la el Platon şi ceilalţi filozofi, temându-se de cruzimea tiranilor. II Eucleides susţinea că binele suprem este unitatea, deşi apare sub diferite nume, uneori denumind-o înţelepciune, alteori zeu, raţiune şi aşa mai departe. Nega însă tot ce era contrar binelui, declarând că nu există[8].

[107] Când combătea o demonstraţie, nu ataca premisele, ci concluzia[9]. Nu admitea argumentul prin comparaţie[10], spunând că el trebuie să fie constituit, fie din lucruri similare, fie din lucruri deosebite. Dacă-i scos din cele similare, argumentul trebuie să se ocupe cu lucrurile înseşi, nu cu analoagele lor; iar dacă-i luat din lucruri contrare, nu foloseşte la nimic să le vedem alături. De aceea, Timon spune despre el, batjocorind totodată şi pe ceilalţi socratici:

> Nici că-mi pasă de-aceşti flecari, de ei sau de alţii.
> Ori de Phaidon, oricine ar fi, sau de mult certăreţul
> Euclid ce pe megarieni la discuţii-mboldeşte[11].

III **[108]** A scris şase dialoguri intitulate *Lamprias, Aischines, Phoinix, Criton, Alcibiade* şi *Despre dragoste*[12]. IV De succesiunea şcolii lui Eucleides ţine şi Eubulide din Milet[13], autorul mai multor

argumente dialectice sub formă de întrebare, ca *Mincinosul*, *Ascunsul*, *Electra*, *Voalatul*, *Soritul*, *Încornoratul* și *Chelul*[14]. Unul din poeții comici scrie despre el:

> Eubulide, sofistul cel meșter ce coarne scornit-a,
> Iar pe-oratori îi momea șiret în plasa-ncâlcelii,
> E dus, și-odată cu el și Demostene cel gângav[15].

Demostene a fost probabil elevul lui și astfel și-a îndreptat pronunțarea greșită a literei r[16]. **[109]** Eubulide a susținut o controversă cu Aristotel și a spus multe lucruri rele despre el[17].

V Printre ceilalți urmași ai școlii lui Eubulide a fost și Alexinos din Elis, un om căruia îi plăcea foarte mult controversa, pentru care motiv a și fost numit Elenxinos[18]. În special a susținut o controversă cu Zenon[19]. Hermip spune despre el că a părăsit orașul Elis și s-a mutat la Olympia, unde s-a consacrat filozofiei. Discipolii lui întrebându-l pentru ce și-a ales locuința aici, el le spuse că dorește să întemeieze o școală care să se numească școala olympică. Dar, cum mâncarea era neîndestulătoare și locul li s-a părut nesănătos, discipolii l-au părăsit pe Alexinos, care a trăit restul zilelor în singurătate, numai cu un sclav[20]. Câtva timp după aceea, pe când înota în râul Alfeu, s-a înțepat de vârful unei trestii și a murit din rana pricinuită. **[110]** I-am compus următoarele versuri:

> Șagă nicicând nu a fost, ori vorbă-n vânt aruncată
> Că-un biet muritor, sărmanul,
> Într-o apă voind să se-avânte, trupul să-și scalde,
> Rană-i făcu în picior un cui și greu pătimit-a.
> Astfel vestitul Alexinos, Alfeul trecându-l,
> Moartea-și găsi înțepat de-o trestie mult prea haină[21].

A scris nu numai împotriva lui Zenon, ci și alte cărți, între care și una împotriva lui Ephoros istoricul.

VI Și Euphantos din Olynth[22], care a scris o istorie a timpului său, a aparținut școlii lui Eubulide. Acesta din urmă a mai scris mai multe tragedii cu care și-a făcut mare renume la serbări. L-a instruit

pe regele Antigonos[23] şi a compus o lucrare *Despre regalitate*, care era foarte vestită. A murit de bătrâneţe.

VII **[111]** Au mai fost şi alţi discipoli ai lui Eubulide, printre care Apollonios, supranumit Cronos[24]. Acesta a avut ca discipol pe Diodoros, fiul lui Ameinias din Iasos, care de asemenea a fost poreclit Cronos[25]. Callimah, în *Epigramele* sale, spune despre el:

...Momos cu propria-i mână
Pe pereţi-a-nsemnat: Cronos e cel înţelept[26].

Şi acesta era un dialectician şi se pare că el a fost cel dintâi care a descoperit argumentele cunoscute ca *Voalatul* şi *Încornoratul*. Pe când se afla la Ptolemaios Soter, i s-au pus anumite întrebări dialectice de către Stilpon şi, nefiind în stare să le dezlege pe loc, a fost luat în râs de rege şi, printre altele, i s-a dat în batjocură şi porecla de Cronos. **[112]** El[27] părăsi banchetul şi, după ce scrise un pamflet despre problema logică, deznădăjduit, şi-a pus capăt zilelor. Am scris şi despre el aceste versuri:

O ! Diodoros Cronos, ce crunt lovitu-te-a soarta,
Deznădejdea cea grea prinsu-te-a-n braţu-i de fier,
Căci spre tărâmul lui Hades pornit-ai în graba cea mare,
Gluma lui Stilpon văzând plină de-amarnic venin.
Numele „Cronos" ţi-au pus pe bună dreptate-l şi meriţi:
C şi R suprimând, restu-ţi rămâne pe drept[28].

VIII Printre urmaşii lui Eucleides au fost Ichthyas, fiul lui Metallos[29], un om minunat, căruia Diogene cinicul i-a adresat unul dintre dialogurile sale; Cleinomachos din Thurioi[30], care a scris cel dintâi *Despre propoziţii şi predicate*[31] şi celelalte la fel şi Stilpon din Megara, un filozof foarte distins, despre care vom trata acum.

NOTE

[1] Este vorba de *Istmul de la Corint. Gela* – oraş pe coasta de sud a Siciliei.

[2] *Alexandros*, numit *Polyhistor* din cauza erudiţiei, de altfel cam dezordonate. El a fost originar din Milet şi a trăit în secolul I î.Chr.

[3] Megarienii sunt evident influențați de Parmenide, a cărui doctrină ei caută s-o combine cu platonismul. Deci e verosimil ca Eucleides, fondatorul școlii, să-l fi studiat pe Parmenide.

[4] *Eristici*, de la verbul *erizo*, a se certa, a se combate; este termenul pentru școala megarică, în care polemica de dragul polemicii joacă un rol important (cf. *ibidem*).

[5] „*Dialecticieni*" sunt numiți *megarienii*, întrucât polemica și sofismele pe care le-au creat, după cum vom vedea mai departe, și le impuneau și le dezvoltau sub formă de întrebări și răspunsuri. Răspunsurile se cam mărgineau la „da" și „nu", după cum se va vedea când vom vorbi de sofismele școlii.

[6] Nu l-am putut identifica pe acest *Dionysios din Chalcedon*.

[7] *Hermodor* acesta este foarte probabil elevul lui Platon (vezi Diogenes Laertios, Introducere, I, 2).

[8] Aici, în Diogenes Laertios, II, 106 fine, avem o foarte scurtă expunere a părerilor filozofice ale acestui filozof. Iată pe scurt ideile lui Eucleides. El combină teoria eleatică despre unitate ca singurul existent cu principiul eticii socratice, care e binele. El afirmă că unitatea este binele, care capătă diferite nume: cumințenia (*phrónesis*), zeul (*théós*), rațiunea (*noûs*) și altele (Diogenes Laertios, II, 106). Ceea ce e opus binelui e neantul. Binele este neschimbător și totdeauna la fel cu sine. Pe această bază sărăcăcioasă nu s-a putut construi o doctrină filozofică de amploare. Demonstrația tezei sale, Eucleides o făcea indirect, arătând că admiterea tezei contrare (existența pluralității) duce la concluzii absurde. Școala megarică a degenerat într-o eristică; vezi mai sus, n. 44 de la *Socrate*.

[9] Am arătat în nota precedentă că, pornind de la premisa pluralității, Eucleides arată că aceasta duce la concluzii absurde. Aici terminologia logică întrebuințată de Diogenes Laertios este stoică și, prin urmare, anacronică. *Lémmata* numeau stoicii cele două premise, iar concluzia la stoicieni se numește *epiphorá*. La Aristotel, premisele sunt numite *protáseis*, iar concluzia se numește *sympérasma*.

[10] Termenul grec este *parabolé* „comparație". S-ar putea reda și cu „analogie".

[11] Fragm. 28 Diels *PPhF*.

[12] Avem aici o listă de șase dialoguri ale lui Eucleides (pierdute). Nu știm cine este *Lamprias*, desigur unul dintre personajele dialogului cu acest nume. *Phoinix* să fie învățătorul lui Ahile, cunoscut din epopee, luat tot ca personaj în dialog ?

[13] Aici urmează o expunere despre inovațiile filozofului *Eubulide din Milet*, reprezentând oarecum viața și doctrina lui, înglobată în capitolul privitor la Eucleides. Tot la fel, mai departe urmează viața filozofului Diodoros, denumit Cronos, care, deși pare a fi o biografie scurtă, dar independentă, este înglobată de mss. vechi tot în capitolul vieții lui Eucleides. Deci *Viața* acestuia înglobează și pe discipolii lui până la Stilpon, care are o biografie aparte, destul de lungă.

[14] Iată cele șapte sofisme ale lui Eubulide rămase celebre. *Mincinosul:* Dacă cineva minte și spune că minte, spune adevărul sau minte ? *Ascunsul*, *Electra* și *Voalatul* sunt același sofism. Eubulide îl prezenta pe tatăl interlocutorului acoperit cu

un văl şi îl întreba pe partener: Cunoşti pe tatăl tău ? Acesta răspundea „Da". Mai departe îl întreba: cunoşti pe persoana aceasta ? (cea acoperită cu vălul). Interlocutorul răspundea: „Nu". Eubulide scotea vălul şi îi spunea partenerului: Deci nu-l cunoşti pe tatăl tău. Acest joc naiv şi steril se putea imagina cu Electra ca fiind persoana ascunsă sub văl sau orice altă persoană cunoscută de interlocutor. *Soritul* (*sorós* „grămadă"). Sofistul întreba dacă un bob de grâu constituie o grămadă. I se răspundea „nu". Dar două boabe ? Tot „nu". Dar trei boabe, patru boabe etc. ? Se pune întrebarea unde începe grămada. *Încornoratul:* „Ai ceea ce n-ai pierdut ?" – „Da". „Ai pierdut coarnele ?" – „Nu". „Deci ai coarne". *Chelul* pune problema: unde începe chelia. Cine are un fir de păr e chel ? „Da". Dar dacă are două fire ? – „Da". Dar dacă are trei, patru etc. fire, unde începe chelia ?

[15] Acest poet comic nu e cunoscut după nume. Fragmentul se găseşte la Meineke, *Com. Gr. Fragm.*, IV, 618. Aici se face aluzie la sofismul *Încornoratului* şi la dificultatea pe care o avea Demostene de a pronunţa litera *ro*. La începutul cuvintelor în limba greacă, acest *r* se pronunţă fără vibrarea coardelor vocale şi era totdeauna urmat de sunetul *h* aşa cum au transcris romanii cuvântul grec *rhetor*, care înseamnă orator.

[16] Vezi nota anterioară. Despre defectul de pronunţare din tinereţe al lui Demostene, vezi Plutarh, *Viaţa lui Demostene*, cap. 6.

[17] Aristotel a combătut sofismele în general şi pe cele ale şcolii megarice îndeosebi, inclusiv în tratatul care constituia finele *Topicelor* sale, intitulat *Despre refutarea sofismelor* şi, ca atare, trebuie să fi fost atacat, la rândul său de megarici, în special de Eubulide, inventatorul atâtor sofisme. Nu avem nimic din lucrările lui Eubulide (vezi mai sus n. 14).

[18] *Alexinos din Elis*, dat aici ca urmaş al lui Eubulide. Din cauza violenţei polemicii lui a fost numit, printr-un calambur, Elenxinos, adică „Criticul".

[19] Desigur că este vorba de Zenon din Cition, fondatorul şcolii stoice, care era şi el „dialectician" de seamă.

[20] Aici e interesant faptul că vedem cum se forma şi se desfăcea uneori o şcoală în jurul unei personalităţi filozofice. Desigur, Olympia nu era un centru filozofic şi figura lui Alexinos nu era destul de captivantă pentru a reţine pe discipoli, chiar într-o climă nesănătoasă.

[21] Epigrama lui Diogenes Laertios este lipsită de orice spirit.

[22] *Euphantos din Olynth* (secolul al III-lea î.Chr.), profesorul lui Antigonos Gonatas, regele Macedoniei. Euphantos a scris o istorie a timpului său (pierdută). Diogenes Laertios îl dă ca aparţinând şcolii lui Eubulide. Diogenes Laertios citează o lucrare a lui, *Despre regalitate*.

[23] Vezi nota anterioară.

[24] *Apollonios din Cyrene*, „dialectician", numit şi Cronos, citat şi de Strabon. După pasajul acesta, la Diogenes Laertios începe viaţa lui Diodoros, poreclit tot Cronos.

[25] *Diodoros*, fiul lui Ameinias din Iasos, supranumit Cronos; a fost un mare „dialectician". Ceva mai departe, Diogenes Laertios face din el inventatorul sofismelor *Voalatul* și *Încornoratul*. În schimb, nu vorbește nimic de marele lui argument sau sofism numit *Dominatorul, ho kyrieüon*, cu care s-au luptat mult urmașii în filozofie: Hrysip, Epicur și alții. Expunerea cea mai clară a acestui argument se găsește la Epictet, *Dissertationes*, II, cap. 19, § 1 și urm., p. 169 și urm.; ed. minor Schenkl. Și Cicero, în *De fato*, îl discută, prezentând și opiniile lui Hrysip și Epicur. Importanța acestui argument, numit *Dominatorul*, este că el fondează un determinism absolut al lucrurilor, bazat pe o argumentare pur logică, din stringența căreia e greu de scăpat. Iată o succintă formulare: ceea ce nu este și nu va fi nu este posibil, deoarece din posibil nu poate lua naștere imposibilul. Dacă din două cazuri unul s-a produs, atunci contrariul e imposibil. Dacă ar fi fost posibil, atunci din posibil s-ar fi produs imposibilul. Exemplificat: dacă spunem că mâine va avea loc o bătălie navală și dacă bătălia navală s-a produs, atunci nu-i adevărat că ieri era posibil să nu aibă loc bătălia navală, întrucât ea s-a produs, iar contrariul este de acum imposibil și ar urma ca imposibilul să se fi produs din posibil. Deci nici ieri nu era posibil ca bătălia navală să nu se producă, astfel încât tot ce se întâmplă este determinat în mod absolut. Sofismul are un vădit caracter metafizic determinist, fatalist, negând posibilitatea trecerii de la posibilitate la realitate și a fost combătut încă din antichitate.

[26] *Momos*, aici personificat ca substantiv comun, înseamnă „mustrare", „critică". Deci, Critica însăși îl declară pe Cronos înțelept.

[27] Aici anecdota pare a se referi la cuvântul *chrónos* „timpul", cu care întârziatul Diodoros răspunde întrebării, deși porecla dată este *Knónos*, numele tatălui lui Zeus, detronat de acesta. S-a făcut adesea jocul de cuvinte *chrónos-Krónos*. Vezi Ferekyde din Syros, care pune printre zeitățile primordiale pe Zeus (*Zás*), Chronos (Timpul) și Chthonie (Zeița pământului), Diogenes Laertios, I, 119. Poate că în anecdota raportată de Diogenes Laertios în textul de care ne ocupăm (II, 111 fine) este vorba de o invenție etiologică, pentru a explica numele de *Krónos-chrónos*.

[28] Printre epigramele nereușite ale lui Diogenes Laertios, aceasta, desigur, este cea mai puțin inspirată. Prin suprimarea literelor C și R din numele CRONOS rămâne ONOS, care pe greceşte înseamnă „măgar".

[29] *Ichthyas*, fiul lui Metallos care nu ne e cunoscut din altă parte. În operele atribuite lui Diogene cinicul se găsește una cu titlul *Ichthyas* (vezi Diogenes Laertios, VI, 80).

[30] *Cleitomachos din Thurioi*, scriitor citat numai aici.

[31] *Axioma* este termenul tehnic stoic pentru propoziția-judecată. *Kategórema* este termenul pentru predicat atât la Aristotel, cât și la stoicii. Cu acestea se termină capitolul despre Eucleides, care tratează în succesiune și pe urmașii săi: Eubulide, Alexinos, Euphantos din Olinth, Apollonios zis Cronos, Diodoros tot cu porecla Cronos, Ichthyas fiul lui Metallos și Cleinomachos din Thurioi. Cu următorul cap. XI trecem la filozoful Stilpon tot din Megara.

CAPITOLUL al XI-lea

STILPON
(aprox. 320 î.Chr.)

I [113] Stilpon, cetăţean al Megarei din Grecia, a fost discipolul câtorva dintre urmaşii lui Eucleides, deşi alţii îl fac discipolul lui Eucleides însuşi, ba chiar al lui Thrasymachos din Corint[1], care era prietenul lui Ichthyas, după cum spune Heracleides[2]. II Aşa de mult îi întrecea pe toţi în inventivitate şi sofisticărie, încât n-a lipsit mult ca întreaga Grecie să fie atrasă spre el şi să se alipească şcolii din Megara. Cu privire la aceasta, să-mi fie îngăduit să citez cuvintele proprii ale filozofului Philippos din Megara[3]: „Căci de la Theofrast i-a luat, atrăgându-i, pe teoreticianul Metrodoros[4] şi pe Timagoras din Gela[5], de la Aristoteles filozoful cirenaic[6] pe Cleitarchos şi pe Simmias[7]; şi chiar de la dialecticieni[8] l-a câştigat pe Paionios[9] de la Aristeides[10]; iar pe Diphilos din Bospor, fiul lui Euphantos şi pe Myrmex, fiul lui Exainetos[11], amândoi veniţi să-l combată, el i-a făcut adepţii lui devotaţi"[12] [114] Pe lângă aceştia, a mai câştigat pe Phrasidemos[13] peripateticianul, un fizician experimentat, pe Alcimos[14] retorul, oratorul cel mai de frunte din întreaga Grecie; de asemenea, şi pe Crates[15] şi pe mulţi alţii, i-a atras în mrejele sale şi, ceea ce-i şi mai mult, o dată cu ei l-a luat şi pe Zenon fenicianul[16].

III Era un cunoscător şi în ale politicii. S-a căsătorit, dar trăia şi cu o curtezană care se numea Nicarete, cum a arătat undeva Onetor[17]. A avut o fiică destrăbălată, măritată cu discipolul său Simmias din Siracuza[18]. Şi cum aceasta călca pe alături, cineva îi spuse lui Stilpon că ea îl face de ruşine, la care el răspunse: „Nu într-atâta cât sunt eu o cinste pentru ea".

IV **[115]** Se spune că Ptolemaios Soter îl aprecia mult; după ce-a pus stăpânire pe Megara[19], i-a oferit o sumă de bani și l-a poftit să vină cu el în Egipt. Stilpon însă ar fi primit o sumă modestă din ea, refuză călătoria propusă și se duse la Egina, până la plecarea lui Ptolemaios. Se mai spune iarăși că, atunci când Demetrios[20], fiul lui Antigonos, a cucerit Megara, a luat măsuri ca locuința lui Stilpon să-i fie păstrată sub pază și să-i fie înapoiată toată avuția pierdută în timpul jafului[21]; dar când a cerut să i se întocmească o listă a lucrurilor pierdute, Stilpon tăgădui c-ar fi pierdut ceva care să-i fi aparținut cu adevărat, căci nimeni nu-i luase învățătura, de vreme ce avea încă rațiunea și cunoștințele sale[22].

[116] Vorbind despre datoria de a face bine oamenilor, impresionă atât de adânc pe rege, încât acesta dori să-l asculte. V Se povestește că o dată Stilpon folosi argumentul următor cu privire la Athena lui Fidias[23]: „Nu-i Athena, fiica lui Zeus, un zeu ?" Iar când i se răspunse „ba da", el continuă: „Dar aceasta nu-i făcută de Zeus, ci de Fidias", și când și acest lucru fu confirmat, el conchise: „Atunci aceasta nu-i un zeu". Pentru vorba aceasta a fost chemat în fața areopagului; nu tăgădui învinuirea, dar susținu că raționamentul era corect, întrucât Athena nu este un zeu, ci o zeiță[24]; numai divinitățile bărbătești sunt zei. Totuși, se spune că areopagiții i-au poruncit să părăsească imediat orașul și că, după aceea, Theodor, a cărui poreclă era „Zeul"[25], spuse în bătaie de joc: „De unde a aflat acest lucru Stilpon ? Și cum putea el să spună dacă era zeu sau zeiță ? Sau poate că i-a ridicat rochia și i-a văzut grădina ?" De fapt însă, Theodor era foarte nerușinat și Stilpon cu mintea foarte ageră.

[117] La întrebarea lui Crates[26] dacă zeilor le plac închinăciunile și rugile, se zice c-a răspuns: „Nu pune asemenea întrebare pe stradă, prostule, ci când suntem singuri". Și despre Bion[27], când i s-a pus aceeași întrebare dacă există zei, se spune c-a dat răspunsul:

Da-vei mulțimea în lături mult încercate bătrâne ?

VI Stilpon avea o fire simplă, neprefăcută şi acomodabilă cu oamenii obişnuiţi. Aşa, de pildă când Crates cinicul nu răspunse la o întrebare, ci dădu drumul la un vânt, Stilpon îi zise: „Ştiam că vei spune orice, în afară de ceea ce trebuia să spui". **[118]**. Altădată Crates îi întinse o smochină punându-i în acelaşi timp o întrebare. Stilpon luă smochina şi o mâncă, iar când celălalt strigă: „O, Heracle, am pierdut smochina", Stilpon observă: „Nu numai atât, ci şi întrebarea pentru care smochina era arvuna". La fel, văzându-l pe Crates, iarna zgribulit de frig: „Mi se pare, Crates – îi zise – că ai nevoie de o haină nouă" [adică: de minte şi de haină][28], iar celălalt, supărat, răspunse cu următoarea parodie:

> Greu pătimind şi pe Stilpon ochii-mi văzură-n Megara,
> Unde se zice din veac că Tifon îşi are culcuşul.
> Roi stau în juru-i ciracii, porniţi pe-ndelungă voroavă,
> Vremea pierzând în zadar, din vorbă să facă virtute.

[119] Se povesteşte că la Atena atrăgea aşa de mult lumea, încât oamenii alergau din ateliere ca să-l vadă. O data unul îi spuse: „Stilpon, lumea te priveşte ca pe un animal ciudat". „Nu – îi răspunse el –, ci ca pe un om adevărat". VII Fiind stăpân desăvârşit al controversei, nega chiar existenţa ideilor[29]. Astfel, spunea că cine spune „om" nu spune nimic. Într-adevăr, el nu spune acest om individual sau cestălalt; căci de ce s-ar gândi la unul mai mult decât la altul ? De aceea nu se gândeşte la nici un om. La fel, leguma (ca idee) nu este ceea ce mi se arată, căci legumele existau cu mii de ani în urmă. Deci aceasta nu este legumă (ca idee)[30]. Se povesteşte că, pe când se afla în mijlocul unei discuţii cu Crates, alergă să cumpere peşte şi când Crates încercă să-l oprească, pretinzând că părăseşte discuţia, el îi răspunse: „Nu, păstrez discuţia, deşi te părăsesc pe tine, căci discuţia va rămâne, dar peştele se va vinde în curând".

VIII **[120]** Există de la el nouă dialoguri, scrise într-un stil cumpătat: *Moschos; Aristip* sau *Callias; Ptolemaios; Chairecrates; Metrocles; Anaximene; Epigenes; Către fiica sa; Aristotel*[31]. IX Heracleides[32] povesteşte că Zenon, întemeietorul şcolii stoice, era

unul dintre discipolii lui Stilpon[33], Hermip zice că Stilpon a murit în vârstă înaintată, după ce a luat vin ca să-și grăbească sfârșitul[34].

X Am scris și despre el un epitaf:

Cunoscut ți-e desigur Stilpon cel din Megara.
Crudă pereche-l răpi: vârsta și boala cea grea.
Pentru așa telegari, ce straşnic îi fu surugiul
Vinu-l sorbi cu nesaț, gata de drum și porni[35].

A fost ridiculizat și de Sophilos, poetul comic, în piesa sa *Căsătoria*[36]:

Vorba lui Charin[37] e cepul ce gura lui Stilpon astupă.

NOTE

[1] *Thrasymachos din Corint*, profesorul lui Stilpon, este citat mereu aici după Heracleides din Pont ca izvor. Despre Ichthyas, vezi mai sus, n. 29 de la *Eucleides*.

[2] *Heracleides din Pont*, a cărui *Viață* se găsește la Diogenes Laertios, cartea a V-a, cap. VI, § 86-94.

[3] *Philippos din Megara*, filozof; nu-l cunoaștem din altă parte.

[4] *Metrodoros* (*theoretikós*), filozof; nu-l cunoaștem din altă parte.

[5] *Timagoras din Gela* (Sicilia), filozof; mai e citat de patriarhul erudit Photios.

[6] *Aristoteles din Cyrene*, filozof contemporan cu Antigonos. L-am mai întâlnit citat la Diogenes Laertios și mai e menționat de Elian și de Clemens din Alexandria.

[7] *Cleitarchos din Colofon* a scris o istorie a lui Alexandru cel Mare, care a servit drept izvor lui Diodor din Sicilia (cartea a XVII-a), Strabon etc. *Simmias din Siracuza* – citat și în § următor. Necunoscut din altă parte.

[8] Dialecticienii sunt megarienii, urmași ai lui Eucleides din Megara, numiți și *eristici* (vezi n. 5 de la *Eucleides*). *Stilpon* este un megarian independent, lăturalnic.

[9] *Paionios*, necunoscut din altă parte.

[10] *Aristeides*, nu-l cunoaștem din altă parte.

[11] *Diphilos din Bospor*, fiul lui Euphantos, filozof; mai e citat de Hesychios din Milet, dar tot după Diogenes Laertios. *Myrmex*, fiul lui Exainetos, probabil cel citat și de Stephanos din Byzantion (s.v.).

[12] Asemenea câștigări de aderenți și treceri de la o școală filozofică la alta rivală erau lucruri curente în filozofia greacă.

[13] *Phrasidemos* peripateticianul, citat numai aici.

[14] *Alcimos* retorul, cunoscut numai din acest pasaj.

[15] Este vorba de *Crates* cinicul. Vezi viaţa lui la Diogenes Laertios, cartea a VI-a, cap. V, § 85-93, şi nu Crates, filozoful scolarh al Academiei platonice după Polemon. Viaţa acestui Crates academicul se găseşte la Diogenes Laertios, cartea a IV-a, cap. IV, § 21-23.

[16] *Zenon,* numit adesea fenicianul – fondatorul şcolii stoice, originar din Cition, în insula Cypru, şi anume din jumătatea insulei locuită de fenicieni.

[17] *Nicarete* este citată şi de Athenaios (XIII, p. 596 *e*). *Onetor* ne este necunoscut. Poate este vorba de elevul lui Isocrate (XV, 93), contra căruia Demostene a scris două discursuri (30 şi 31).

[18] Vezi mai sus, n. 7.

[19] *Ptolemaios I,* numit *Soter,* fiul lui Lagos, rege al Egiptului (323-283 î.Chr.), a luat parte la luptele încâlcite ale diadohilor lui Alexandru, în Syria, Cypru şi în Grecia propriu-zisă. A fost un susţinător al artelor şi ştiinţelor. A scris şi nişte *Memorii* despre campaniile lui Alexandru cel Mare, care se remarcă prin obiectivitatea lor. Arrian a făcut uz de ele, ca izvor, în lucrarea sa *Anabasis* (*Expediţiile lui Alexandru*); vezi mai sus n. 62 de la *Aristip.*

[20] *Demetrios Poliorcetul* şi tatăl său, *Antigonos* au luat parte la războaiele diadohilor lui Alexandru

[21] Jaful, după cucerirea un oraş sau a unei cetăţi, era regulă generală. Numai puţini cetăţeni, deosebit de apreciaţi de cuceritor, scăpau regimului de despuiere a tot ce aveau.

[22] Anecdota e de natură să-l pună pe Stilpon într-o lumină frumoasă.

[23] *Fidias din Atena,* cel mai mare sculptor al antichităţii, prieten cu Pericle. A luat parte la ornarea Parthenonului de pe Acropolea Atenei. Se crede că frizele Parthenonului sunt opera lui sau au fost executate sub directa lui conducere. Alte opere nu ne-au rămas de la el, decât copii tardive şi de calitate inferioară. Operele lui cele mai celebre au fost două statui chryselephantine (făcute din aur şi fildeş): Zeus Olimpicul din Olympia, una dintre cele şapte minuni ale antichităţii şi Athena Parthenos de pe Acropolea Atenei. Materialul preţios din care erau făcute le-a fost fatal. Ambele au fost distruse de năvălitori. Se crede că, fiind acuzat de sustragere de material la confecţionarea Athenei Parthenos, Fidias a trebuit să fugă din Atena. După unii, procesul a fost o înscenare pentru a lovi în Pericle.

[24] Totuşi, *théos,* în limba greacă, indică atât pe zeu, cât şi pe zeiţă, cu schimbare de articol. Există însă şi femininul *théa.*

[25] O anecdotă cu o glumă de a lui Stilpon la adresa lui Theodor, vezi mai sus, n. 58 de la *Aristip* şi textul corespunzător la Diogenes Laertios, II, 100.

[26] Este vorba, după toate probabilităţile, de *Crates* cinicul.

[27] *Bion Borysthenitul* (vezi *Viaţa* lui la Diogenes Laertios, Cartea a IV-a, cap. VII, § 46-58).

[28] Ceea ce am pus în paranteze drepte este o notă marginală intrată în text şi care explică calamburul lui Crates.

[29] Stilpon atacă aici teoria ideilor platoniciene.

[30] Ideea de „om" nu se raportează la nici un om particular. Căci de ce ar exprima pe acest om anumit decât pe altul ? Deci, tot la fel, ideea de „legumă" nu se raportează la o anumită legumă particulară. Deci ideile nu există. Cam așa ar fi argumentul lui Stilpon, care nu prea e stălucit exprimat de textul lui Diogenes Laertios.

[31] Cele nouă dialoguri ale lui Stilpon ale căror titluri ni se dau aici sunt pierdute. Nu putem afla mare lucru din aceste titluri: cine sunt Aristippos, Ptolemaios, Metrocles, Anaximenes, Aristoteles ? Sunt numeroși purtători ai acestor nume și nu putem ști dacă sunt personaje cunoscute, ca Aristip din Cyrene, filozoful; Ptolemaios Soter, regele Egiptului; Metrocle din Maroneia, filozoful cinic (Diogenes Laertios, VI, 94-95), Anaximene din Milet (puțin probabil) sau unul dintre numeroșii Aristoteles, în afară de filozoful din Stagira, pe care îi cunoaștem.

[32] Este vorba de *Heracleides Ponticul.*

[33] Având în vedere înclinațiile către „dialectică" ale lui Zenon din Cition, fondatorul școlii stoice, este de înțeles această apropiere de discipol față de Stilpon profesorul.

[34] Avem aici una dintre rubricile obligate ale biografilor, anume rubrica despre împrejurările morții personajului din biografie.

[35] Încă o epigramă neizbutită a lui Diogenes Laertios.

[36] *Sophilos,* poet comic aparținând comediei medii. Avem deci un vers din comedia *Căsătoria* a acestui autor comic.

[37] Nu știm cine e acest *Charinos.*

CAPITOLUL al XII-lea

CRITON
(aprox. 420 î.Chr.)

I [121] Criton[1] a fost atenian, foarte legat de Socrate, căruia i-a purtat atâta grijă, încât să nu ducă lipsă de nimic din cele trebuincioase. II Şi fiii lui, anume: Critobulos, Hermogenes, Epigenes şi Ctesippos, au fost discipolii lui Socrate. III Criton a scris şaptesprezece dialoguri, care se află într-un singur volum[2], sub titlurile:

Nu prin învăţătură devin oamenii buni;
Despre lăcomia de a avea mai mult;
Despre ce-i folositor sau *Omul de stat;*
Despre frumos;
Despre răutate;
Despre buna rânduială;
Despre lege;
Despre divin;
Despre arte;
Despre societate;
Despre înţelepciune;
Protagoras, sau *Omul de stat;*
Despre litere;
Despre poezie [sau *Despre frumos*];
Despre învăţătură;
Despre cunoaştere, sau *Despre ştiinţă*;
Ce este cunoaşterea[3].

NOTE

[1] *Criton*, cetățean al Atenei, foarte bogat și de origine aristocratică, care l-a asistat pe Socrate până în ultimele momente, ajutându-l în tot chipul. Vestit prin dialogul lui Platon care îi poartă numele.

[2] „Într-un singur volum": este vorba de un singur rulou de papirus. Deci dialogurile trebuie să fi fost destul de scurte. Rulourile puteau diferi în lungime, însă în anumite limite.

[3] Avem aici 17 titluri de dialoguri pierdute. Din titluri nu putem conchide mare lucru. Putem observa asemănări de titlu între nr. 1 și 15, nr. 3 și 12, nr. 16 și 17.

CAPITOLUL al XIII-lea

SIMON
(aprox. 420 î.Chr.)

I **[122]** Simon era cetățean atenian și cizmar[1]. Când Socrate începu să vină în atelierul lui și să discute cu cineva, el se obișnui să însemne tot ceea ce putea să-și amintească. II Aceasta-i pricina pentru care oamenii au numit dialogurile lui *Dialoguri cizmărești*. Aceste dialoguri sunt în număr de treizeci și trei și se află într-un singur volum:

Despre zei;
Despre bine;
Despre frumos;
Ce este frumosul;
Despre dreptate, prima și a doua parte;
Despre virtute, că nu poate fi învățată;
Despre curaj, prima, a doua și a treia parte;
Despre lege;
Despre conducerea poporului;
Despre cinstire;
Despre poezie;
Despre buna dispoziție;
Despre dragoste;
Despre filozofie;
Despre știință;
Despre muzică;
Despre poezie;
[123] *Ce este frumosul;*
Despre învățământ;
Despre arta de a discuta;

Despre judecată;
Despre existență;
Despre număr;
Despre sârguință;
Despre muncă;
Despre pofta de câștig;
Despre lăudăroșenie;
Despre frumos[2].

Alții mai citează:

Despre deliberare;
Despre rațiune, sau *Despre ceea ce e de cuviință;*
Despre faptele rele[3].

III Ni se spune că el, cel dintâi, a pus conversațiile lui Socrate sub formă de dialog. Pericle îi făgădui să-l sprijine și-l rugă să vină la el, dar răspunsul lui fu: „Nu vreau să-mi vând libertatea de vorbire".

IV A mai fost și un alt Simon, care a scris *Despre retorică;* un altul, un medic, în timpul lui Seleucos Nicanor; un al treilea a fost sculptor[4].

NOTE

[1] Vedem deci din ce cercuri sociale deosebite proveneau uneori discipolii lui Socrate, deși principalii lui adepți erau aristocrați.

[2] Această primă listă conține 31 de dialoguri, socotind două dialoguri cu titlul *Despre dreptate* și trei dialoguri *Despre curaj,* cum dă lista. La începutul enumerării, Diogenes Laertios vorbea de 33 de dialoguri. Aceste inadvertențe sunt lucruri obișnuite în materie. Titlul *Despre frumos* apare de două ori (nr. 3 și 31). Tot de două ori apare titlul *Ce este frumosul.* Toate aceste dialoguri, ca și cele următoare, sunt pierdute.

[3] Alții citează trei titluri noi de dialog, care nu spun nici ele mare lucru.

[4] Avem o listă de omonimi în care Simon al nostru nu e menționat de fel, ci un Simon retor, altul medic și altul sculptor. Dacă listele acestea provin de la Demetrios din Magnesia, în orice caz ele au fost completate cu omonimi de ocupații altele decât poezia și literatura, întrucât opera lui Demetrios se mărginea numai la *Poeții și scriitorii omonimi.* În lista purtătorilor numelui Simon avem deci un sculptor. Acest fel de adaosuri l-am găsit și în alte liste de omonimi de la Diogenes Laertios și vom găsi și mai departe.

CAPITOLUL al XIV-lea

GLAUCON

[124] Glaucon a fost cetățean al Atenei. Au rămas de la el nouă dialoguri, într-un singur volum:

Pheidylos;
Euripide;
Amyntichos;
Euthias;
Lysitheides;
Aristofan;
Cephalos;
Anaxiphemos;
Menexenos[1].

I se mai atribuie și alte treizeci și două de dialoguri, dar care sunt socotite false[2].

NOTE

[1] *Glaucon* acesta este fratele lui Platon ? (vezi Xenofon, *Memorabilia*, III, 6, 1). Cele nouă titluri de dialoguri care nu ni s-au conservat nu spun mare lucru: nr. 2, *Euripides*, e poetul tragic ca personaj ? Nr. 6. *Aristophanes*, e poetul comic ? *Cephalos* este bogatul fabricant de arme, tatăl oratorului Lysias ? *Menexenos* revine ca titlu de dialog și la Platon.

[2] Treizeci și două de alte dialoguri, ale căror titluri nu se dau, sunt socotite ca apocrife. Toate la un loc sunt pierdute.

CAPITOLUL al XV-lea

SIMMIAS
(aprox. 400 î.Chr.)

Simmias era cetățean al Thebei. Avem de la el douăzeci și trei de dialoguri, într-un singur volum:

Despre înțelepciune;
Despre raționament;
Despre muzică;
Despre versuri;
Despre bărbăție;
Despre filozofie;
Despre adevăr;
Despre literatură;
Despre învățământ;
Despre artă;
Despre conducere;
Despre ceea ce se cuvine;
Despre lucrurile de ales sau de evitat;
Despre prieten;
Despre cunoaștere;
Despre suflet;
Despre viața fericită;
Despre posibil;
Despre avere;
Despre viață;
Ce este frumosul;

Despre sărguință;
Despre dragoste[1].

NOTE

[1] *Simmias*, ca și următorul, *Cebes*, sunt doi cetățeni din Theba care au fost discipoli ai bătrânului pitagorician Philolaos (cel puțin așa spune Platon în dialogul *Phaidon* 61 *e*) și care după aceea au devenit aderenți ai lui Socrate. Ei apar ca personaje de prim plan în dialogul *Phaidon* al lui Platon și aduc obiecții împotriva argumentelor lui Socrate în favoarea nemuririi sufletului, producând o nouă întorsătură dramatică în dialog. Urmează o listă de 23 de titluri de dialoguri ale lui Simmias, toate pierdute.

CAPITOLUL al XVI-lea

CEBES
(aprox. 400 î.Chr.)

[125] Cebes a fost cetăţean al Thebei. Avem trei dialoguri de la el:

Despre tablou;
Despre ziua a şaptea;
Frynichos[1].

NOTE

[1] Despre *Cebes*, vezi n. 1 de la *Simmias*. Ni se dau trei titluri de dialoguri compuse de el, care s-au pierdut. Sub numele lui Cebes ni s-a păstrat un dialog intitulat *Tabloul* (vezi primul titlu din lista lui Diogenes Laertios), însă filologii sunt aproape unanimi în a considera dialogul care ne-a parvenit ca apocrif.

CAPITOLUL al XVII-lea

MENEDEM
(aprox. 350-276 î.Chr.)

I Menedem aparţinea şcolii lui Phaidon[1]; era fiul lui Cleisthenes, membru al familiei numite Theopropizii[2], de familie bună, deşi arhitect şi om sărac; alţii spun că era decorator de teatru şi că Menedem a învăţat amândouă meseriile. De aceea, când a propus un decret, un oarecare elev al lui Alexinos[3] l-a atacat, spunând că unui înţelept nu i se cuvine nici să facă decoruri de teatru[4], nici să propună un decret. II Fiind trimis de eretrieni la Megara, cu serviciul militar, l-a vizitat pe Platon la Academie şi a fost aşa de captivat, încât a părăsit serviciul armelor. [126] Asclepiades din Phlius[5] luându-l cu sine, el veni la Megara la Stilpon, ale cărui lecţii le urmară amândoi. De acolo, pornind pe mare spre Elis, s-au întâlnit cu Anchipylos şi Moschos[6] din şcoala lui Phaidon. Până la ei, după cum am arătat în *Viaţa lui Phaidon*, şcoala se numea şcoala din Elis. În urmă s-a numit şcoala eretriană, după oraşul care era patria filozofului nostru[7].

III Se pare că Menedem era foarte serios, din care pricină Crates[8] îşi bate joc de el după cum urmează:

> Asclepiades din Phlius şi taurul, eretrianul,

iar Timon, după cum urmează:

> Se-nfoie sprâncenatul şi vorbe grăi făr'de noimă[9].

[127] Era un om cu atâta demnitate, încât Eurylochos din Casandrea, invitat de Antigonos la curte împreună cu Cleippides, un tânăr din Cyzic[10], refuză invitaţia de teamă să nu audă Menedem, aşa

de usturătoare și deschisă era vorba lui. O dată un tânăr uşuratic îşi îngădui oarecare libertăți față de el; Menedem nu scoase nici un cuvânt, dar luă un băț și desenă pe pământ un act al destrăbălării, până ce toți ochii se ațintiră asupra tânărului care, pricepând insulta, plecă. Altădată Hierocles[11], comandantul din Pireu, se plimba în sus şi-n jos cu el, în templul lui Amphiaraos[12] şi-i vorbea multe despre capturarea Eretriei; Menedem nu-i dădu alt răspuns decât îl întrebă la ce îl întrebuințează Antigonos.

[128] Unui bărbat adulter, care se lăuda cu aceasta, îi spuse: „Nu ştii că dacă varza are gust bun, tot aşa-i şi cu ridichea ?" Auzind pe un tânăr care făcea multă gălăgie, el îi spuse: „Ia vezi să nu capeți ceva din spate fără să observi"[13]. Fiind consultat de Antigonos dacă trebuia să se ducă la o petrecere, trecând peste celelalte considerente, el îi trimise răspunsul că este fiu de rege. Unui cap sec, care-i povestea verzi şi uscate, îi puse întrebarea dacă avea vreo proprietate la țară şi, auzind că da şi că avea şi multe acareturi acolo, îl sfătui: „Atunci du-te şi le îngrijeşte, că de nu, s-ar putea întâmpla să piară şi să nu mai poți face pe omul deştept". Unuia care-l întreba dacă omul înțelept se căsătoreşte vreodată, îi răspunse: „Mă socoteşti om înțelept sau nu ?" Răspunsul fiind afirmativ, el continuă: „Ei bine, eu sunt însurat". **[129]** Întrebă pe cineva, care afirma că există multe lucruri bune, câte sunt şi dacă socoteşte că sunt mai mult de o sută. Nefiind în stare să înfrâneze risipa unuia dintre cei care-l pofteau la masă, o dată când fu invitat nu spuse nimic, ci îşi dezaprobă în tăcere gazda, mulțumindu-se să mănânce numai măsline.

IV Totuşi, din cauza gurii prea slobode, se găsi în mare primejdie la Cypru, împreună cu prietenul lui Asclepiades[14], pe când se aflau la curtea lui Nicocreon[15]. Se povesteşte că la obişnuita serbare lunară pe care o da regele, au fost poftiți amândoi, împreună cu alți filozofi, iar Menedem spuse că, dacă reunirea unor asemenea oameni era un lucru bun, ar fi trebuit să se dea o serbare în fiecare zi, iar de nu, atunci întrunirea de față este de prisos. **[130]** La acestea, tiranul răspunzând că numai în această zi are timp liber ca să-i asculte

pe filozofi, Menedem insistă cu şi mai multă încăpăţânare, declarând, în timpul ofrandei de sacrificiu, că ar trebui cu orice prilej să fie ascultaţi filozofii. Urmarea era să fie c-ar fi fost omorâţi amândoi dacă nu i-ar fi despărţit la vreme un oarecare flautist. De aceea, când se aflară pe corabie, pe timp de furtună, se povesteşte că Asclepiades ar fi spus că dibăcia flautistului le-a salvat viaţa, pe când vorba slobodă a lui Menedem era sa fie pieirea lor.

V Se spune că era dezordonat şi că nu se interesa de rânduială în şcoala lui. La el în clase nu se putea vedea nici o ordine, nici bănci în cerc, ci fiecare asculta de unde se întâmpla să se afle, în picioare sau stând jos şi el făcea la fel[16]. VI **[131]** Pe de altă parte, se spune că era ambiţios şi grijuliu de reputaţia sa atât de mult, încât atunci când la începutul carierei sale, împreună cu Asclepiades, dădea ajutor unui maestru constructor la ridicarea unei case, Asclepiades apărea gol pe acoperiş purtând mortarul, pe când Menedem se ascundea ori de câte ori vedea pe cineva că trece pe acolo. VII După ce luă parte la treburile publice, deveni atât de preocupat, încât, punând smirnă pe jeratic, nimeri alături de vas. O dată Crates, aflându-se lângă el, îl atacă pentru amestecul lui în politică, iar el porunci oamenilor săi să-l arunce în închisoare. Totuşi, Crates îl pândea când trecea pe acolo şi, aplecându-se pe fereastră, îi striga: „neam de Agamemnon" sau „Hegesipolis"[17].

[132] Într-un fel, era oarecum superstiţios. VIII Odată, aflându-se într-un han împreună cu Asclepiades şi, din nebăgare de seamă, mâncând o carne care fusese aruncată pentru subpământeni[18], îi veni greaţă şi îngălbeni când află adevărul, până ce Asclepiades îl dojeni spunându-i că nu carnea îi făcuse rău, ci mai mult presupunerea. În toate celelalte privinţe era generos şi darnic. IX Chiar la bătrâneţe, prin constituţia sa corporală, era nu mai puţin vânjos şi ars de soare, la înfăţişare, ca un atlet, bine hrănit şi antrenat. Ca statură era bine proporţionat, cum se poate vedea după statueta din stadionul vechi de la Eretria, care-l reprezintă într-adins aproape gol şi-i lasă să se vadă cea mai mare parte a corpului[19].

X **[133]** Îi plăcea să primească oaspeți și obișnuia să strângă mulți invitați la masa lui, din cauză că Eretria era insalubră; printre aceștia erau și poeți și muzicanți. Era în prietenie cu Aratos, cu poetul tragic Lycophron, ca și cu Antagoras din Rhodos[20]; dar cea mai mare înclinație o avea pentru Homer și, după acesta, pentru poeții lirici; pe urmă pentru Sofocle și Achaios, căruia, ca scriitor de drame satirice, îi acorda locul al doilea, dându-l pe cel dintâi lui Eshil[21]. De aceea spunea împotriva adversarilor săi politici versurile următoare:

> Sprintenul, cât e de aprig la fugă-l întrece-un bicisnic,
> Broasca țestoasă așijderi pe șoim îl lasă în urmă

[134] luate din *Omfale,* o piesă satirică a lui Achaios. Deci greșesc cei care spun că nu citise nimic în afară *de Medeea* lui Euripide, despre care unii susțin că e opera lui Neophron din Sicyona[22]. XI Disprețuia profesorii din școala lui Platon și a lui Xenocrate, ca și pe filozoful cirenaic Paraibates[23]. Avea mare admirație pentru Stilpon și, o dată, cerându-i-se părerea cu privire la acesta, răspunse numai că era un om nobil. XII Menedem era un om greu de pătruns și era greu să ajungi la o înțelegere cu el. Sucea și răsucea lucrurile în toate felurile și izbutea de minune să găsească obiecții. Antisthenes, în *Succesiunile* sale, spune că era un mare antagonist. Îi plăcea mai ales să folosească argumentul următor: „Din două lucruri diferite, unul este diferit de celălalt ?". „Da". „Și a fi de folos este diferit de bine ?". „Da": „Atunci a fi de folos nu este un bine"[24].

[135] Se spune că respingea judecățile[25] negative, transformându-le în afirmative și, dintre acestea, admitea numai pe cele simple[26], respingând pe acelea care nu erau simple[27], adică pe cele ipotetice[28] sau conjunctive[29]. Heracleides[30] declară că, deși în doctrinele sale era adept al lui Platon, dialectica o lua în râs[31]. Astfel, întrebat o dată de Alexinos[32] dacă încetase de a-și mai bate tatăl, răspunsul lui fu: „Dar nici nu l-am bătut și deci nu aveam ce înceta"; dar Alexinos, insistând că trebuia să lămurească ambiguitatea printr-un „da" sau „nu", el îi

spuse: „Ar fi absurd din parte-mi să mă conformez regulilor voastre, când pot să mă opresc în prag". Despre Bion[33], care-i combătea cu persistenţă pe prezicători, Menedem spunea că omoară pe morţi.

[136] Auzind pe cineva spunând că cea mai mare fericire era să obţii toate câte doreşti, el adaugă: „O fericire cu mult mai mare este să doreşti cele ce trebuie dorite". Antigonos din Carystos[34] afirmă că n-a scris sau compus nimic niciodată, încât n-a aderat ferm la nici o doctrină. Adaugă că era aşa de combativ în discuţie, încât nu ceda decât când primea vânătăi la ochi. Şi totuşi, aşa violent cum era în dezbateri, în purtarea lui era cât se poate de blând. De pildă, cu toate că-şi râdea de Alexinos şi-şi bătea crunt joc de el, totuşi a fost foarte bun cu el: soţiei acestuia, temându-se că-n timpul călătoriei putea fi atacată şi jefuită, i-a dat o pază s-o însoţească de la Delfi la Chalcis[35].

XIII **[137]** Era un prieten foarte cald, aşa cum se arată din dragostea[36] lui faţă de Asclepiades, dragoste care nu era mai prejos de iubirea faţă de prieten a lui Pilade[37]. Asclepiades însă, fiind cel mai în vârstă, se spune că el era autorul, iar Menedem era actorul. Se povesteşte că odată Archipolis le dărui prin aviz de plată o sumă de 3 000 de drahme[38], iar ei, împotmolindu-se la chestiunea cine va lua ca al doilea, nici unul din ei n-a ridicat banii. XIV Se mai spune că ei s-au căsătorit: dintre ei, Asclepiades a luat-o pe fiica şi Menedem pe mama. Dar după ce-i muri soţia, Asclepiades luă pe soţia lui Menedem, iar după aceea, acesta din urmă, ajuns capul statului, se căsători a doua oară, cu o femeie bogată. Totuşi, cum ţineau o singură casă, Menedem încredinţă primei lui soţii administrarea gospodăriei. **[138]** Cel dintâi muri Asclepiades, la o vârstă înaintată, la Eretria, după ce trăise la un loc cu Menedem în condiţii modeste, deşi aveau mari mijloace. După un timp oarecare, un iubit al lui Asclepiades, sosind la un banchet, fu oprit de tineri discipoli, dar Menedem porunci să-l primească, spunând că şi acum, de sub pământ, Asclepiades îi deschide uşa. Hipponicos macedoneanul şi Agetor din Lamia[39] au avut grijă de întreţinerea lor, primul a dat fiecăruia câte treizeci de mine, iar Hipponicos i-a dăruit lui Menedem două mii de

drahme ca să-și înzestreze fetele. Ele erau trei la număr după cum spune Heracleides[40], copii de la o soție originară din Oropos.

XV **[139]** Obișnuia să dea banchetele în felul următor: lua prânzul mai dinainte cu doi sau trei prieteni și stătea până aproape de înserat. Apoi, cineva îi poftea pe oaspeții care soseau și care luaseră deja masa, așa încât dacă cineva venea prea devreme, se plimba în sus și-n jos și întreba pe vreunul din cei care ieșeau din casă, ce mâncare era pe masă și cât era ceasul. Dacă erau abia la legume sau pește sărat, acela pleca, dar dacă erau la carne, intra în casă. Vara, pe fiecare pat era pusă o rogojină de trestie, iar iarna o blană de oaie. Oaspetele trebuia să-și aducă singur perna lui. Cupa care era trecută din mână în mână nu era mai mare ca o cană de un sfert de litru. Desertul consta din lupine sau din bob, uneori din fructe coapte, ca pere, rodii, o leguminoasă oarecare sau chiar, pe Zeus, smochine uscate[41]. **[140]** Toate aceste amănunte sunt amintite de Lycophron în piesa lui satirică intitulată *Menedem*[42] și scrisă în cinstea acestuia. Iată un exemplu din această piesă:

> Dup-un ospăț cumpătat trecută e cupa modestă
> Pe la meseni, măsurat, cuvântul rostit cu cuviință
> Fi-va desertul celor ce-s dornici cu drag să-l asculte[43].

XVI La început a fost disprețuit, fiind numit de eretrieni cinic și palavragiu, dar mai târziu a fost tare admirat, așa de mult încât i s-a încredințat conducerea statului. A fost trimis în ambasadă la Ptolemaios și la Lysimah și a fost onorat peste tot unde s-a dus. Mai mult decât atât, a fost trimis la Demetrios și a izbutit să reducă cu cincizeci de talanți tributul anual de două sute de talanți pe care cetatea îl plătea lui Demetrios; iar când a fost învinuit față de Demetrios că uneltește ca să predea cetatea lui Ptolemaios, s-a apărat într-o scrisoare care începe astfel: **[141]** „Menedem salută pe regele Demetrios. Aflu că ai primit un denunț împotriva mea"[44]. Tradiția spune că un oarecare Aischylos[45], care aparținea partidului opus, i-a adus aceste calomnii. Se pare că s-a purtat cu cea mai mare demnitate

când a fost trimis în ambasadă la Demetrios în chestiunea oraşului Oropos, după cum aminteşte Euphantos[46] în a sa *Istorie*. XVII Antigonos de asemenea era foarte legat de el şi declara în mod public că este discipolul lui.

Când acesta i-a învins pe barbari aproape de oraşul Lysimachia[47], Menedem propuse un decret în cinstea lui, care începea astfel, în cuvinte simple, lipsite de linguşire: **[142]** „La propunerea generalilor şi a sfetnicilor, întrucât regele Antigonos se întoarce în ţară după ce-a biruit pe barbari în luptă şi întrucât, în tot ce întreprinde, reuşeşte după voinţa lui, senatul şi poporul au hotărât..."[48].

Din această pricină şi a prieteniei ce i-a arătat-o Antigonos şi în alte împrejurări, a fost bănuit că-şi trădează cetatea şi, fiind denunţat de Aristodemos[49], fu alungat din Eretria şi stătu un timp în Oropos[50], în templul lui Amphiaraos[51]. Hermip spune că i s-a poruncit să plece şi de acolo, printr-un vot general al beoţienilor, deoarece dispăruseră din templu câteva potire de aur. După aceea, deznădăjduit, se duse în taină în oraşul său natal, îşi luă soţia şi fiicele şi plecă la curtea lui Antigonos, unde muri de descurajare.

[143] Heracleides[52] povesteşte cu totul altceva: c-a fost făcut sfetnicul eretrienilor şi în câteva rânduri a scăpat ţara de tiranie, chemându-l pe Demetrios, aşa încât n-ar fi fost cu putinţă să-şi fi trădat ţara lui Antigonos, ci a fost victima unor învinuiri mincinoase; că s-a adresat lui Antigonos, îngrijorat să recapete libertatea ţării; că Antigonos nu i-a acordat-o, iar el, de disperare, şi-a pus capăt zilelor, nemâncând şapte zile. Povestirea lui Antigonos din Carystos este la fel. Numai cu Persaios[53] a fost în conflict neîncetat, căci se credea că, atunci când Antigonos, de dragul lui Menedem, se învoi să restaureze democraţia eretrienilor, fu împiedicat de Persaios. **[144]** De aceea, într-o ocazie, după un pahar de vin, Menedem îl combătu pe Persaios în cuvinte şi spuse printre altele: „Ca filozof, este aşa cum îl vedeţi, dar ca om e cel mai rău din câţi există şi se vor mai naşte".

XVIII Heracleides[54] afirmă că a murit în vârstă de şaptezeci şi patru de ani. Am scris despre el următoarea epigramă:

[Soarta-ţi cunosc, Menedem: de buna ta voie murit-ai,
Zile şapte în şir fără mâncare răbdând.
[Fapta, îţi e de-eretrian, dar nu e de loc bărbătească:
Deznădejdea ţi-a dat sfat de-a dreptul nefast[55].

Aceştia deci sunt discipolii lui Socrate şi urmaşii lor direcţi. Să trecem acum la Platon, întemeietorul Academiei şi la urmaşii lui, câţi au fost oameni cu renume[56].

NOTE

[1] *Menedem*, filozof; a fost continuatorul şcolii lui Phaidon, pe care a mutat-o de la Elis (patria lui Phaidon) la Eretria (patria lui Menedem).

[2] *Theopropizii*, familie din Eretria, necunoscută din altă parte decât din acest pasaj al lui Diogenes Laertios.

[3] Despre *Alexinos*, vezi mai sus, n. 18 de la *Eucleides*.

[4] Este vorba de decorator de culise.

[5] *Asclepiades din Phlius*, filozof al şcolii din Eretria, prieten nedespărţit până la moarte al lui Menedem. Despre acest Asclepiades avem informaţii cu caracter anecdotic tot la Diogenes Laertios (vezi mai departe, în *Viaţa lui Menedem*).

[6] *Anchipylos* şi *Moschos*, filozofi obscuri din şcoala lui Fedon. Nu ştim nimic despre ei. Moschos mai e citat la Athenaios, I, p. 44 *c*.

[7] Vezi mai sus, n. 1.

[8] Este vorba de Crates din Theba, filozof cinic.

[9] Vezi fragm. nr. 29, *PPhF*., p. 191, Diels.

[10] *Eurylochos din Casandrea* (= Potidaia) şi *Cleippides din Cyzic*, de altfel necunoscuţi.

[11] *Hierocles din Caria*, de altfel necunoscut. Poate acelaşi cu comandantul de mercenari citat de Polyainos, V, 17.

[12] *Amphiaraos*, erou legendar şi profet din Argos. A luat parte fără vrerea sa la expediţia celor şapte împotriva Thebei, fiind silit de soţia sa, deşi ştia sfârşitul dezastruos al campaniei. El era iubit de Zeus şi de Apollo. Povestea spune că el ar fi fost răpit de aceştia de pe câmpul de luptă şi că trăieşte sub pământ, dând oracole în templul său de la Theba şi într-altul de la Oropos. Cel ce consulta oracolul se culca într-o cameră subterană a templului şi primea răspunsul lui Amphiaraos în vis (gr. *enkoimesis*, lat. *incubatio*).

[13] Aluzie obscenă.

[14] Vezi mai sus, n. 5.

[15] *Nicocreon* – rege în Salamis din insula Cypru. Citat de diverşi istorici şi scriitori.

[16] Informaţiile date sunt interesante pentru a se vedea modul de funcţionare a unei şcoli de filozofie. Desigur, erau diferenţe de organizare între o şcoală şi alta. Aici, la Menedem, vedem inversul a ceea ce se făcea în mod obişnuit în aceste şcoli.

[17] Cuvinte de ocară: „Agamemnonianule !", adică unul ce face pe Agamemnon, regele regilor. „Hegesipolis" nu se referă la un nume propriu-zis purtat de vreun personaj istoric, ci înseamnă „conducător de cetate".

[18] După interpretarea lui Reiske, ar fi vorba de cărnurile lepădate pentru zeii chtonieni.

[19] Era obicei răspândit în Grecia întreagă de a onora pe oamenii de seamă prin statui mai mari sau mai mici aşezate în locuri publice, în piaţă (agora) sau în alte părţi.

[20] *Aratos din Soloi*, în Cappadocia (n. pe la 315 î.Chr.), prieten cu Menedem şi cu Antigonos, regele Macedoniei. A scris un poem numit *Phainomena, Despre constelaţiile cereşti*, care a avut un succes imens în antichitate. *Lycophron din Chalcis*, în insula Eubea, poet tragic care a compus o dramă satirică, intitulată *Menedem*. *Antagoras din Rhodos*, poet care a compus o *Thebaidă* şi *Epigrame*. Citat de mai mulţi autori.

[21] *Sofocle*, vestitul poet tragic din Atena. *Achaios*, tot poet tragic din Eretria. *Eshil*, marele poet tragic, care, împreună cu Sofocle şi Euripide reprezintă tragedia greacă în tot ce are ea mai de seamă şi mai înalt.

[22] Vedem deci că şi în antichitate era pusă în discuţie apartenenţa unor opere dintre cele mai caracteristice. Astfel, *Medea* lui Euripide, una dintre capodoperele acestuia, era atribuită de unii, după Diogenes Laertios, lui Neophron din Sicyona. Acesta din urmă pare să fi scris şi el o piesă, *Medea*, şi, contrar unor informaţii antice, el pare a fi mai tânăr ca Euripide, pe care l-a imitat. S-a găsit pe un papirus în Egipt un fragment din *Medea* lui Neophron (vezi *TGF* Nauck[2]).

[23] *Paraibates*, filozof cirenaic, discipolul lui Epitimides din Cyrene şi profesorul lui Hegesias (vezi Diogenes Laertios, II, 86).

[24] Ca şi la Antistene, avem aici negaţia posibilităţii de a afirma un predicat despre un subiect. Antistene admitea numai judecăţi de identitate: omul este om; binele este bine (Platon, *Sofistul*, 251 *b*; Aristotel, *Metaph.*, 29, p. 1024 *b* 32). De aceea nu există contrazicere.

[25] *Axioma*, este termenul tehnic pentru judecata logică la stoici, termen care se întâlneşte în textul lui Diogenes Laertios. Deci textul a trecut printr-o prelucrare stoică, după cum se va vedea şi la alţi termeni. Aristotel numea judecata logică *lógos*.

[26] *Judecăţi simple, haplá*, sunt, după stoici, următoarele: „e ziuă", „e lumină". Avem deci la stoici prima logică a propoziţiei. E de presupus că aici Menedem este sub influenţa stoicismului, deşi Zenon din Cition e cu vreo zece ani mai tânăr ca el.

[27] *Judecăţile compuse* (*ouk haplá*) sunt de tipul: „Dacă este zi este lumină", după logica stoică.

[28] *Judecățile ipotetice* sunt compuse și de tipul: „Dacă e zi e lumină"; „Dacă cineva a fost rănit la inimă, va muri", după stoici (*ibidem*).

[29] *Judecăți conjunctive* (*sympeplegeména*) sunt, după logica stoică, cele de tipul: „Este și ziuă și lumină" (*ibidem*).

[30] *Heracleides din Oxyrhinchos* (în Egipt), fiul lui Sarapion, poreclit *Lembos*. Diogenes Laertios, V, 94, îl face originar din Callatis sau Alexandria. E contemporan cu Ptolemaios al VI-lea Filometor (181-145 î.Chr.). A scris o *Epitome* (rezumat) a *Vieților lui Satyros* și o *Epitome* a *Succesiunilor lui Sotion*, opere des întrebuințate de Diogenes Laertios sau de izvoarele lui. Nu e totdeauna ușor de identificat și separat Heracleides Lembos de Heracleides Ponticos, întrucât Diogenes Laertios citează de multe ori, ca și aici, numai cu numele de Heracleides, când pe unul, când pe altul.

[31] Pentru Platon, „dialectica" era arta de a întreba și a răspunde, metoda dialogică de cercetare a problemelor filozofice (vezi și Introducerea, n. 64). Concepția lui Platon nu se limitează însă la aceasta. În legătură cu concepția sa filozofică, „dialectica" devine la Platon teoria logică a cunoașterii suprasenzoriale, metoda prin care putem pătrunde în lumea inteligibilă, în lumea ideilor. În acest sens „dialectica" lui Platon avea un mers dublu: „dialectica" ascendentă pornea de la lucrurile sensibile, pentru a ajunge, prin generalizare la idei, până la ideea supremă a binelui (vezi dialogul *Banchetul*), iar „dialectica" descendentă pornea de la ideile generale și, prin dihotomii succesive sau diviziuni succesive (*diaréseis*), ajungea la ideile particulare (vezi dialogul *Sofistul*). Ambele, „dialectici", ascendentă și descendentă, sunt expuse în *Republica* lui Platon (vezi și dialogul *Phaidros*). Probabil că pe această metodă de cercetare o lua în râs Menedem.

[32] *Alexinos*, vezi mai sus n. 18 de la *Eucleides*.

[33] *Bion din Borysthenes*, *Viața* lui, la Diogenes Laertios, cartea a IV-a, cap. VII, § 46-58.

[34] *Antigonos din Carystos* (secolul al III-lea î.Chr.) a scris *Biografii ale filozofilor*, lucrare prețioasă, întrucât ne dă date despre filozofi pe care i-a cunoscut personal. A fost legat de Menedem și apoi de Arcesilaos. A scris și despre sculptură și pictură. Extrase din *Biografiile filozofilor* (operă pierdută) se găsesc la Athenaios și Diogenes Laertios. Lucrare fundamentală despre el: Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff, *Antigonos von Karystos* (*Philol. Unters.*, Heft IV), 1881.

[35] *Chalcis*, oraș în insula Eubea. Drumurile nu erau sigure pe atunci. De la Delfi la Calcis trebuia trecută și limba îngustă de mare.

[36] *Sýmpoia* este destul de nesatisfăcător redat prin „dragoste". Cuvântul grec înseamnă „acord perfect prin comunitate de simțire, de suflare". „Un trup și un suflet", am zice pe românește.

[37] Prietenia dintre *Oreste* și *Pilade* a rămas proverbială. Aceștia doi sunt dați până în ziua de azi ca exemplu desăvârșit al prieteniei.

[38] O mină valora 100 de drahme, iar un talant avea 60 de mine. Deci un talant avea 6 000 de drahme.

[39] *Hipponicos Macedoneanul* nu ne e cunoscut din alt text decât acesta la Diogenes Laertios. *Agetor din Lamia* aşijderea.

[40] *Heracleides, Lembos ? Oropos,* oraş întărit la graniţa dintre Atica şi Beoţia.

[41] Informaţii interesante cu privire la mâncarea vechilor greci (în general grecii erau foarte frugali) şi obiceiurile la masă.

[42] Vezi mai sus n. 20.

[43] Avem deci aici trei versuri citate din drama satirică *Menedem* a lui Lycophron.

[44] Obiceiul de a cita o operă sau chiar o epistolă prin începutul ei.

[45] Acest *Aischylos* este necunoscut din altă parte.

[46] *Euphantos din Olynth,* profesorul lui Antigonos Gonatas. A scris o istorie a timpului său şi tragedii (secolul al III-lea î.Chr.).

[47] *Lysimachia,* oraş fondat de Lysimachos pe locul vechii Cardia, pe Chersonesul tracic.

[48] Prima parte a unui decret; avem textul obişnuit al decretelor onorifice.

[49] *Aristodemos din Eretria,* citat numai aici.

[50] Vezi mai sus, n. 40.

[51] *Templul lui Amphiaraos* din Oropos şi despre Amphiaraos, vezi mai sus n. 12.

[52] *Heracleides Lembos.*

[53] *Persaios.* fiul lui Demetrios din Cition. Vezi Diogenes Laertios VII, 36.

[54] Acelaşi *Heracleides Lembos.*

[55] Încă o epigramă slabă a lui Diogenes Laertios.

[56] Lui Platon, respectiv *Vieţii şi doctrinei lui,* îi este dedicată întreaga carte a III-a lui Diogenes Laertios. Cartea a IV-a cuprinde pe urmaşii lui Platon, cei din Academia veche, apoi Academia medie sceptică a lui Arcesilaos, în fine Academia sceptică nouă a lui Carneade. Academia nouă eclectică, cu Philon din Larissa şi Antiochos din Ascalon, nu este tratată de Diogenes Laertios, deşi ea este contemporană cu Cicero (deci secolul I î.Chr.), iar Diogenes Laertios este de la începutul secolului al III-lea. Se vede că până la Carneade şi Clitomah mergea izvorul lui. Diogenes Laertios cunoaşte pe Sextus Empiricus, care e aproape contemporan cu el (finele secolului al II-lea). Deci, pentru scepticism, izvorul lui Diogenes Laertios mergea mai departe, cuprinzând şi scepticismul nou, fondat de Enesidem. Academia medie a lui Arcesilaos şl Academia nouă a lui Carneade constituie scepticismul mediu. Scepticismul vechi cuprinde pe Pyrrhon din Elis, fondatorul lui şi pe Timon din Phlius, zis şi Sillograful.

Cartea a III-a

PLATON
(427-347 î.Chr.)

I [1] Platon era fiul lui Ariston şi cetăţean al Atenei. Mama lui era Perictione sau Potone, care-şi trăgea neamul de la Solon. Solon avusese un frate, Dropides; acesta fusese tatăl lui Critias, care fusese părintele lui Callaischros; acesta îl avusese pe Critias, unul dintre cei treizeci[1], ca şi pe Glaucon, tatăl lui Charmides şi al Perictionei. Astfel, Platon, fiul acestei Perictione şi al lui Ariston, era în a şasea generaţie de la Solon. Solon se trăgea din Neleu şi Poseidon. Se spune că şi tatăl lui se cobora în linie dreaptă din Codros, fiul lui Melanthos, iar după cum spune Thrasyllos[2], aceştia se trăgeau din Poseidon.

[2] Speusip[3], în lucrarea intitulată *Banchetul funebru al lui Platon,* Clearh[4], în al său *Elogiu al lui Platon* şi Anaxilaides[5], în cartea a doua a lucrării sale *Despre filozofi,* ne spun că exista o poveste la Atena cum că Ariston ar fi încercat s-o siluiască pe Perictione, în floarea frumuseţii, şi n-a izbutit, iar după ce a încetat să o ia cu sila i-a apărut în vis Apollo şi, ca urmare, a lăsat-o neatinsă până ce a născut copilul[6].

II În *Cronologia* sa, Apollodor fixează data naşterii lui Platon în a optzeci şi opta olimpiadă[7], în ziua a şaptea din luna Thargelion[8], în aceeaşi zi în care delienii spun că se născuse şi Apollo[9]. După spusele lui Hermip, a murit la o serbare de nuntă, în primul an al olimpiadei o sută opta[10], la optzeci şi unu de ani [3]. Totuşi, Neanthes zice că a murit în vârstă de optzeci şi patru de ani. El este cu şase ani mai tânăr

ca Isocrate[11], căci acesta se născuse pe când era arhonte Lysimachos, iar Platon, pe când era arhonte Ameinias, anul morții lui Pericle[12]. III Așa cum ne arată Antileon[13] în cartea a doua a lucrării sale *Despre date cronologice,* Platon aparținea demei Collytos. Unii spun, de pildă Favorinus în *Istorii felurite*[14], că se născuse la Egina, în casa lui Pheidiades, fiul lui Thales[15], căci tatăl său fusese trimis împreună cu alții la Egina, în calitate de colonist[16], dar se întoarse la Atena atunci când atenienii fură izgoniți de lacedemonieni, care veniră în ajutorul egineților. Athenodoros[17], în cartea a opta a lucrării sale intitulate *Plimbări,* spune că Platon a fost coreg[18] la Atena, cheltuielile fiind suportate de Dion[19]. IV [4] A avut doi frați, pe Adeimantos și Glaucon[20] și o soră, Potone, mama lui Speusip[21].

V A învățat literatura în școala lui Dionysios[22], cum amintește singur în dialogul *Rivalii*[23], iar gimnastica[24] a învățat-o cu Ariston, atletul din Argos[25] și de la el a primit numele de Platon, din cauza înfățișării sale viguroase, în locul numelui său original, care era Aristocles, după bunicul lui, cum ne informează Alexandros în cartea sa *Succesiunile filozofilor*[26]. Alții însă afirmă că i s-a dat numele de Platon din pricina abundenței stilului sau a lățimii frunții sale, cum sugerează Neanthes[27]. Alții, iarăși, susțin că a luptat în jocurile istmice, lucru arătat de Dicaiarchos în prima carte a lucrării sale *Despre vieți*[28], VI [5] și că s-a ocupat de pictură și a scris poeme, mai întâi *ditirambi,* după aceea *poeme lirice și tragedii*[29]. VII Se spune că avea o voce slabă, ceea ce e confirmat de Timotheos[30], atenianul, în cartea sa *Despre vieți.* Se mai spune că Socrate a văzut în vis, pe genunchii săi, un pui de lebădă, căruia îi crescură deodată aripile și zbură în sus după ce scoase un sunet puternic și dulce. Ziua următoare, Platon i se prezentă ca discipol, iar Socrate recunoscu în el lebăda din vis[31].

VIII După cum arată Alexandros, invocând pe Heracleitos ca izvor, în cartea sa *Succesiunile filozofilor*[32], la început obișnuia să țină lecțiile de filozofie în Academie și după aceea în grădina de la

Colonos[33]. Mai târziu, fiind gata să se prezinte la concurs cu o tragedie, ascultându-l pe Socrate vorbind în faţa teatrului lui Dionysos, îşi sorti poemele sale flăcărilor[34], cu cuvintele:

Hai, căci Platon de tine nevoie are, Hefaistos[35].

[6] Din momentul acela, având vârsta de douăzeci de ani, se spune, el deveni elevul lui Socrate. După moartea acestuia, trecu la Cratylos[36], heracliteanul şi la Hermogenes[37] care profesa filozofia lui Parmenide. Apoi, spune Hermodor[38], la vârsta de douăzeci şi opt de ani, se duse la Megara, la Eucleides, cu alţi câţiva discipoli de-ai lui Socrate[39]. Apoi plecă la Cyrene să-l viziteze pe Theodoros[40] matematicianul; de acolo în Italia, să vadă pe filozofii pitagoricieni, pe Philolaos şi pe Eurytos[41], iar de acolo în Egipt, să cunoască pe profeţii de acolo[42]. Se spune că şi Euripide[43] l-a însoţit într-acolo. În Egipt, acesta s-a îmbolnăvit şi a fost vindecat de preoţi, care l-au tratat cu apă de mare, motiv pentru care el a rostit versul:

Greul păcat omenesc îl spal-ale mării talazuri[44].

[7] Platon spune, sprijinindu-se pe Homer[45], că, mai mult decât toţi oamenii, egiptenii erau medici abili. Avea de gând să viziteze şi pe magi, dar renunţă la aceasta din cauza războaielor din Asia[46]. IX Întors la Atena, a locuit la Academie[47]. Aici era un gimnaziu[48] de la periferie, într-o dumbravă, numită după un oarecare erou[49], Hecademos[50], aşa cum arată Eupolis[51] în piesa sa intitulată *Ambuscaţii*[52]:

Printre umbroasele-alei ale Hecademului sacru.

Dar şi Timon spune în versuri:

Şef lor Platon era, voinicul[53], dar blând vorbitorul,
Viersul duios el având ca şi greierii din Hecademos.

[8] Astfel, numele original al locului acela era Hecademia, pronunţat cu e scurt[55]. Platon era prieten cu Isocrate[56]. Şi

Praxiphanes[57] îi pune să discute despre poeți, într-o locuință de țară unde Platon îl primise pe Isocrate. X Aristoxenos[58] afirmă că a luat parte la trei campanii militare: prima oară la Tanagra, a doua oară la Corint și a treia oară la Delion, unde s-a distins în luptă.

El a îmbinat doctrinele lui Heraclit, ale pitagoricienilor și ale lui Socrate. Cu privire la lucrurile sensibile, el este de acord cu Heraclit; în doctrina realităților inteligibile cu Pitagora, iar în filozofia politică cu Socrate[59].

XI [9] Unii autori, printre care și Satyros, spun că a scris lui Dion din Sicilia, rugându-l să-i cumpere trei cărți pitagoreice de la Philolaos pentru o sută de mine[60]. Tot ei spun că Platon trăia în belșug, deoarece primise de la Dionysios peste optzeci talanți[61]. Acest lucru îl afirmă Onetor[62] într-un studiu asupra temei: *Dacă un înțelept va căuta să se îmbogățească.* L-a folosit mult și pe Epicharmos[63], poetul comic, prelucrând cele mai multe pasaje de ale lui, așa cum spune Alcimos în cărțile dedicate *Lui Amyntas,* patru la număr[64]. În primul din aceste studii, scrie astfel:

XII „Este evident că Platon întrebuințează adesea cuvintele lui Epicharmos. Judecați singuri. Platon afirmă că obiectul simțurilor este ceea ce nu durează niciodată, nici în calitate, nici în cantitate, ci-i mereu în curgere și în schimbare [10]. Presupunerea e că, dacă suprimăm numărul din aceste lucruri, ele nu mai sunt la fel, nici nu mai au ceva determinat nici în cantitate, nici în calitate; lucrurile sensibile se prefac mereu și, prin natura lor, nu au niciodată existență. Obiectul gândirii însă este de așa fel că de la el nu se ia nimic și nu i se adaugă nimic. Aceasta este natura lucrurilor eterne, a căror însușire e de a fi mereu la fel și aceleași"[65]. Într-adevăr, Epicharmos s-a exprimat limpede despre obiectele simțurilor și cele ale gândirii:

A. Zeii din veci ființat-au, nicicând n-au fost fără ființă.
Tot ce pe lume-i din veac și aidom-avut-au izvodul.
B. Haosul, zice-se că dintre zei născutu-s-a-întâiul.
A. Cum ? Neavând început și sfârșit, întâiul nu fost-a.

B. Ce ? Înseamnă atunci că nimic mai-ntâi nu venit-a ?
A. Nu, pe Zeus mă jur şi nu au venit nici în rândul al doilea
Cele de care vorbim; [11] de când e lumea fiinţat-au...[66]
A. Fie un număr par, ba chiar impar, ca să zicem,
Cearcă măcar dacă poţi o pietricică s-adaugi
Sau ceva să retragi din cele ce-ntr-însu se află
Numărul lor rămâne-va-acelaşi ? B. Fireşte nu va rămâne
A. Sau la măsura de-un cot alta cumva de vei pune
Ori de-i alege din ce se află acolo-nainte
Fi-va măsura la fel cu ce-a fost ? B. Nu-i ca-nainte.
A. Lua-voim, acum şi-omenirea, privind-o domol îndeaproape
Astfel. Creşte un om, alt om, dimpotrivă, descreşte,
Veşnic e altul. Acel ce după fire-i se schimbă,
Făr-a rămâne pe loc, e altul decât înainte.
Fost-am şi eu ca şi tine ieri altul şi astăzi iar altul,
Mâine voi fi iarăşi altul şi astfel mereu, căci e lege[67].

[12] Şi Alcimos, mai departe, afirmă următoarele: „Există unele lucruri, spun înţelepţii, pe care sufletul le percepe prin corp, cum ar fi prin auz sau văz; sunt alte lucruri pe care le gândeşte singur, fără ajutorul corpului. De aici urmează că, din lucrurile existente, unele sunt sensibile, iar altele inteligibile. De aceea Platon spunea că, dacă vrem să înţelegem dintr-o privire principiile care stau la baza universului, trebuie mai întâi să deosebim ideile în ele însele, de exemplu asemănarea, unitatea şi pluralitatea, mărimea, repausul şi mişcarea; în al doilea rând, trebuie să presupunem existenţa frumosului, a binelui, a justiţiei şi a altor lucruri de acest fel, fiecare existând în sine şi pentru sine [13]; în al treilea rând, trebuie să vedem care idei se raportează la altele, cum sunt ştiinţa, mărimea sau puterea, gândindu-ne că lucrurile din lumea noastră sensibilă poartă denumiri omonime cu aceste idei, din cauză că participă la ele; înţeleg, prin aceasta că lucrurile drepte participă la ideea de drept, iar lucrurile frumoase participă la ideea de frumos. Fiecare idee este eternă, este o noţiune şi, mai mult, este neschimbătoare. De aceea Platon spune că ideile în natură stau ca modele şi că toate celelalte lucruri se

aseamănă cu aceste idei, din cauză că sunt copiile acestor modele"[68]. Iată acum cuvintele lui Epicharmos despre bine și despre idei:

[14] A. Cântul din flaut e-un lucru ? B. Fireşte, cum să nu fie.
A. Omul ce cântă din flaut, tot una-i cu viersul ? B. Ba nu e.
A. Ce-i flautistul ? Ce zici, nu-i om ? B. Vezi bine. A. Atuncea
Nu ți se pare că este acelaşi cu binele însuşi ?
Binele este-un lucru în sine. Astfel, acela
Care-l învață şi-l ştie, bun pe dată devine.
Astfel e flautist şi cel ce flautu-nvață,
Dănțuitor cel ce dănțuie, rogojinar cel ce ştie
Împletitul, aşijderi orice lucru tu lua-vei
Omul şi arta nu-i una: el artistul doar este[69].

[15]. Platon, în conceperea teoriei sale despre idei, spune:

Deoarece există amintire, trebuie să existe şi idei prezente în lucruri, din cauză că amintirea vine de la ceva stabil şi permanent şi nimic nu este permanent în afară de idei. Căci, spune el, cum pot să supraviețuiască animalele, afară numai dacă pot cuprinde ideea şi dacă sunt dotate de natură cu inteligență în acest scop ? Aşa cum stau lucrurile acum, ele îşi amintesc[70] de asemănarea lor şi a hranei lor, de ce fel este cea care le convine; aceasta arată că animalele au capacitatea înnăscută de a vedea asemănarea. Şi, din această pricină, ele simt pe celelalte animale de acelaşi fel. Cum exprimă aceasta Epicharmos ?

[16] Înțelepciunea, Eumeu, de-o specie nu-i stăpânită,
Orice viețuitor şi el la fel are minte.
Cată de vrei pe la păsări, la biata găină priveşte,
Puii vii să-i nască deodat'nicicând pomenit-a:
Stă sărmănica, clocește, viața în ouă trezeşte.
Înțelepciunea aceasta ce-nseamnă natura doar ştie,
Singură ea învățând-o pe-ncetul, aşa, de la sine.

Şi iarăşi:

Că tot vorbim noi aşa nu este de loc de mirare,
Nici că de noi suntem mulțumiți nespus şi ne credem

Neam prea-ales: şi-un câine altui câine îi pare
Lucrul cel mai frumos, un bou altui bou, deopotrivă
Şi măgarii-ntre ei la fel se socot, chiar şi porcii[71].

[17] Aceste exemple şi altele la fel le notează Alcimos în cele patru cărţi ale sale[72], arătând ce ajutor a fost Epicharmos pentru Platon. Faptul că Epicharmos însuşi era conştient de înţelepciunea sa poate fi văzut şi din versurile în care el prezice că va avea un imitator:

Cred doar ceea ce cred ? Mai mult, o ştiu chiar prea bine:
Fi-vor cândva amintite aceste cuvinte-ale mele,
Căci le-o lua careva şi stihul, dând la o parte,
Haină de purpur, le-o da, vorbe alese podoabă,
Nebiruite fiind, ce-i lesne de-nvins dovedi-vor[73].

XIII **[18]** Se pare că Platon a adus cel dintâi la Atena scrierile lui Sophron mimograful[74], care fuseseră până atunci neglijate, şi a prezentat personaje cu caractere luate de la acest scriitor[75]; se spune că s-au găsit într-adevăr cărţi cu mimii lui Sophron sub perna lui. A făcut trei călătorii în Sicilia: prima oară ca să vadă insula şi craterele Etnei; cu acest prilej, Dionysios, fiul lui Hermocrates[76], fiind tiran la Siracuza, l-a silit să devină unul dintre apropiaţii lui. Dar când Platon discuta despre tiranie şi susţinu că numai interesul stăpânului nu era scopul cel mai bun[77], afară numai dacă acesta excelează în virtute, el îl ofensă pe Dionysios, care, supărat, îi spuse: „Vorbeşti ca un flecar bătrân". „Iar tu, ca un tiran", îi răspunse Platon.

[19] La această vorbă, tiranul se înfurie şi era gata să-l omoare; pe urmă însă, după ce Dion şi Aristomenes[78] îi scoaseră aceasta din minte, renunţă la crimă şi-l încredinţă lui Pollis, lacedemonianul[79], care tocmai sosise atunci cu o ambasadă, ca să-l vândă ca sclav. Pollis îl luă la Egina şi-l scoase în vânzare. Atunci Charmandros fiul lui Charmandrides[80], ceru condamnarea la moarte a lui Platon după legea în vigoare la egineţi, care dispunea ca primul atenian care va pune piciorul pe insulă să fie omorât fără judecată. Această lege fusese trecută chiar de acuzator, cum spune Favorinus în ale sale *Istorii*

felurite. Dar cineva pretinse, în glumă, că vinovatul era filozof și curtea îl achită. Mai e și altă versiune, după care, fiind adus în fața adunării și fiind cercetat de aproape, el păstră o tăcere totală și așteptă liniștit rezultatul. Adunarea hotărî să nu fie omorât, ci îl condamnă să fie vândut, întocmai cum ar fi fost un prizonier de război[81].

[20] Se întâmplă ca Anniceris din Cyrene[82], filozoful, să fie de față; el îl răscumpără pentru douăzeci de mine – după alții, suma ar fi fost de treizeci de mine – și-l trimise la Atena, la prietenii săi, care îi înapoiară banii pe dată. Anniceris însă îi refuză, spunând că nu numai atenienii aveau privilegiul de a purta grija lui Platon. Alții afirmă că Dion a trimis banii și că Anniceris nu i-ar fi luat, ci a cumpărat pentru Platon mica grădină care se află la Academie. Se arată că Pollis, totuși, a fost învins de Chabrias[83] și că, după aceea, s-a înecat la Helike[84], întrucât purtarea sa față de filozof stârnise mânia divinității; așa spune Favorinus în prima carte din *Amintirile* lui. **[21]** Dar Dionysios, totuși, nu se putea liniști. Aflând de cele întâmplate, îi trimise o scrisoare lui Platon ca să nu-l vorbească de rău, iar Platon îi răspunse tot în scris că nu avea atât timp liber ca să-și amintească de Dionysios.

XV A doua oară l-a vizitat pe Dionysios cel Tânăr, cerându-i pământ și oameni pentru realizarea republicii sale[85]. Dionysios îi făgădui, dar nu se ținu de cuvânt. Unii spun că Platon s-a aflat și de rândul acesta în mare primejdie, fiind bănuit că-i încurajează pe Dion și pe Theodotas[86] în planul lor de a libera întreaga insulă; cu acest prilej, Archytas, pitagoricianul, scrise lui Dionysios și îi ceru ca Platon să fie iertat și trimis nevătămat la Atena. Scrisoarea aceasta glăsuiește astfel:

„Archytas către Dionysios, îi urează multă sănătate[87]

[22] Noi toți, prietenii lui Platon, ți-am trimis pe Lamiscos și Photidas cu oamenii lor ca să-l aducă înapoi pe filozof în condițiile înțelegerii avute cu tine[88]. Ai face bine să-ți reamintești zelul cu care

ne-ai cerut, nouă tuturora, să promovăm venirea lui Platon în Sicilia, căutând să-l convingi şi luând asupră-ţi, printre altele, răspunderea siguranţei lui, atât în timpul şederii la tine, cât şi în timpul întoarcerii lui. Aminteşte-ţi, de asemenea, că ai pus mare preţ pe venirea lui şi că, din momentul sosirii, ai avut mai multă bunăvoinţă faţă de el decât pentru oricare altul din jurul tău. Dacă s-a întâmplat să-ţi displacă, se cuvine să te porţi cu omenie şi să mi-l înapoiezi nevătămat. Făcând astfel, vei fi drept şi-n acelaşi timp ne vei îndatora".

[23] A treia oară s-a dus să-l împace pe Dion cu Dionysios[89], dar, neizbutind, se întoarse în patrie fără să fi făcut ceva. XVII Aici se ţinu departe de politică, deşi scrierile lui arată că era un om de stat. Motivul era că poporul fusese obişnuit cu alte forme de guvernare, cu totul deosebite de ale lui. Pamphile, în cartea a douăzeci şi cincea a *Memoriilor* ei[90], spune că arcadienii şi tebanii, după ce au întemeiat Megalopolis[91], l-au poftit pe Platon să le fie legislator; dar el, descoperind că ei erau potrivnici egalităţii de proprietate, refuză să se ducă.

XVIII Se povesteşte că a pledat împotriva condamnării la moarte a lui Chabrias[92], generalul, când acesta a fost judecat, deşi nimeni altul la Atena n-a vrut s-o facă, şi că **[24]** în această împrejurare, urcând Acropolea împreună cu Chabrias, s-a întâlnit cu delatorul Crobylos, care îi spuse: „Ce vii să vorbeşti pentru apărarea altuia ? Nu ştii că te aşteaptă şi pe tine cucuta lui Socrate ?". La aceasta, Platon îi răspunse: „După cum am înfruntat primejdiile, apărându-mi în război patria, tot aşa le voi înfrunta şi acum, făcându-mi datoria faţă de un prieten".

XIX El a fost cel dintâi care a introdus argumentarea[93] prin întrebare şi răspuns, spune Favorinus în cartea a opta a cărţii sale *Istorii felurite;* tot el a explicat pentru prima oară lui Leodamas din Thasos[94] metoda cercetării problemelor prin analiză[95]; şi, în filozofie, a întrebuinţat cel dintâi termenii de antipozi, element, dialectică, calitate, număr dreptunghiular, dintre lucrurile care mărginesc suprafaţa plană[96], ca şi providenţa divină.

[25] De asemenea a fost cel dintâi filozof care a combătut discursul lui Lysias, fiul lui Cephalos[97], discurs pe care l-a reprodus, cuvânt cu cuvânt, în dialogul *Phaidros*[98] și cel dintâi care a studiat importanța gramaticii[99]. Cum tot el a atacat pentru prima oară părerile aproape tuturor predecesorilor[100], se pune întrebarea de ce nu-l amintește pe Democrit. XX Neanthes din Cyzic spune că, atunci când s-a dus la Olympia, atenția tuturor grecilor era ațintită asupra lui și că l-a întâlnit pe Dion, care-și pregătea expediția împotriva lui Dionysios[101]. În prima carte a *Memoriilor* lui Favorinus se raportează că Mithradates[102], persanul, a ridicat o statuie lui Platon în Academie și a pus să se scrie pe ea aceste cuvinte: „Mithradates, persanul, fiul lui Orontobates, a dedicat muzelor o statuie a lui Platon făcută de Silanion"[103].

XXI [26] Heracleides[104] declară că, în tinerețea lui, Platon era așa de modest și de așezat, încât niciodată n-a fost văzut râzând în hohote.

XXII Cu toate acestea, a fost și el ridiculizat de poeții comici. În orice caz, Theopomp spune în *Hedychares*[105]:

...Nu afla-vei unu aievea să fie;
Doi ca număr abia de-i unu; și Platon o spune.

Anaxandrides, în *Theseu*[106], spune

Îmbuca la măsline[107] taman cum și Platon făcut-a.

Și Timon face un joc de cuvinte cu numele lui:

Ticluitu-le-a Platon, platitudini[108] plăcându-i

[27] Și Alexis în *Meropis*[109]:

Bine la vreme sosit-ai, în sus și în jos colindat-am
Tocmai ca Platon, dar plan nu aflai, ci doar osteneală.

Și în *Ancylion*[110]:

Nici nu știi ce vorbe îndrugi, mai bine-n grabă aleargă,
Află-l pe Platon și atunci vei ști ce-i leșia și ceapa.

Amphis, de asemenea, spune în *Amphicrates*[111]:

A. Cât despre bine – oricare ar fi, şi văd că eşti gata
Să-l dobândeşti prin ea – îl ştiu, milostive stăpâne,
Chiar mai puţin decât a lui Platon bine[112]. B. Ascultă.

[28] Şi în *Dexidemides*[113]:

...O, tu, Platon,
Să te-nerunţi e tot ce ştii tu mai bine să faci,
Ca un melc, semeţ, sprâncenele-n sus înălţându-ţi.

Şi Cratinos spune în *Falsul copil substituit*[114]:

A. Nu-i oare clar că om eşti şi-n tine-i un suflet ?
B. Sigur că nu-i, după Platon; ce ştiu e doar bănuială.

Şi Alexis în *Olympiodoros*[115]:

A. Corpul cel pieritor făcutu-s-a oale şi-ulcele,
Partea fără de moarte în aer luatu-şi-a zborul.
B. Lecţia asta nu-i cumva din cele de Plato-nşirate ?

Şi în *Parazitul*[116]:

Ori tu unul să stai, cum ştii, la palavre cu Platon.

Şi Anaxilas[117], în *Botrylion,* în *Circe* şi în *Femeile bogate* îşi bate joc de el. XXIII [29] Aristippos, în cartea a patra a lucrării sale *Despre luxul celor vechi,* spune că el s-a îndrăgostit de un tânăr numit Aster[118], care învăţa cu el astronomia, dar şi de Dion, pe care l-am amintit mai sus şi, după mărturisirea unora, de Phaidros. Dragostea lui se vede din următoarele epigrame, pe care se spune că le-a scris despre ei:

Aster al meu care ochii îi porţi mereu după aştri,
Cer aş vrea să fiu eu, ochi fără număr să am.

Şi alta:

Stea parcă-n zori străluceai cât fost-ai în viaţă,
Mort acum străluceşti, stea parc-ai fi în amurg.

[30] Despre Dion a scris acestea:

Lacrimi Hecubei, troienelor lacrimi amare sortit-au
Ursitoarele-n cor chiar de când s-au născut.
Ție, Dion, pentru fapta-ți frumoasă, un cânt de victorii
Zeii ți-au hărăzit, îmbelșugate nădejdi.
Tihnă găsește-ți în patria-ți largă și slavă destulă,
Dion, cel ce-ai aprins focul iubirii în piept.

Se spune că acestea au fost scrise pe mormântul lui Dion la Siracuza **[31]**. Se mai spune că, fiind îndrăgostit de Alexis și de Phaidros, cum s-a amintit mai înainte, a compus următoarele versuri:

Iată, atâta doar spus-am, cât de frumos e Alexis
Toți se-ntorc după el, plin de nesaț îl privesc.
Inimă, iarăși la câini arătatu-le-ai osul ? Căi-te-i
Apoi. Tot la fel Phaidros nu fost-a pierdut ?

I se pune în seamă și o iubită, Archeanassa[119], despre care a compus versurile care urmează:

Am deci pe Archeanassa din Colofon, curtezană,
Printre riduri i-a stat Eros cel nemilos.
Vai celor ce-ați cunoscut-o în floarea vârstei când fost-a,
Pânzele când și-a întins: ce pojar ați mai stins !

[32] Iată alte versuri despre Agathon[120]:

Căci pe-Agathon sărutând ieșitu-mi-a sufletu-n buze,
Parcă să plece voind către stăpânul cel nou.

Și aceasta:

Iată, un măr îți arunc; de ții tu la mine, fecioară,
Îl primește în dar, inima dându-mi în schimb.
Dar să ferească cerul dac-altfel de gânduri te poartă,
Ia-l, amintește-ți prin el: nurii au un sfârșit.

Și alte versuri:

Măr sunt; m-a aruncat cel ce ține la tine; primește-mă,
O, Xantipa, și eu am ca și tine-un sfârșit.

[33] Se spune că şi epigrama despre eretrienii care au fost prinşi în cursă[121] a fost compusă de el:

Eretrieni, noi suntem din Eubeea; în Susa
Stăm în mormânt. Unde-i pământul iubit ?

Şi aceasta:

Muzelor, Cypris grăit-a: cinste să daţi Afroditei,
Altfel, Eros cu arc vine de-ndată la voi.
Muzele-astfel au răspuns: du-i-l, tu Cypris, lui Ares;
Căci băieţelul ghiduş aripi n-are de noi.

Şi alta:

Aur găsind careva, azvârlit-a şireangul; dar omul,
Aurul nemaigăsind, şireangu-n locu-i a luat[122].

XXIV [34] Molon[123], fiindu-i duşman, spune: „Nu-i de mirare că Dionysios s-a dus la Corint, ci mai degrabă că Platon s-a dus în Sicilia".

Se pare că Xenofon nu era binevoitor faţă de Platon. În orice caz, rivalizând unul cu altul, au scris lucrări similare: *Banchetul*, *Apărarea lui Socrate* şi *Amintiri* cu caracter moral[124]. Apoi unul a scris *Republica*, celălalt *Cyrupaideia*[125]. În *Legile*, Platon declară că povestea educaţiei lui Cyrus este o ficţiune, că Cyrus n-a fost aşa cum îl descrie Xenofon[126]. Şi, deşi amândoi îl amintesc pe Socrate, nici unul dintre ei nu-l aminteşte pe celălalt, afară de Xenofon, care îl aminteşte pe Platon în cartea a treia a *Amintirilor*[127] sale. [35] Se mai povesteşte că Antistene, pregătindu-se să citească în public o lucrare pe care o compusese, îl invită şi pe Platon să asiste. Acesta îl întrebă ce se pregătea să citească şi Antistene îi răspunse că va citi ceva despre imposibilitatea contradicţiei[128]. „Atunci – îi spuse Platon – cum poţi să scrii asupra acestui subiect ?", arătând astfel că Antistene se contrazice singur. Iar acesta scrise un dialog împotriva lui Platon, intitulat *Sathon*[129]. După aceea au trăit înstrăinaţi unul de altul. Se

spune că Socrate, auzindu-l pe Platon citind dialogul *Lysis*, exclamă: „Pe Heracle, câte plăsmuiri îmi atribuie tânărul acesta mie !" Într-adevăr, Platon scrisese în dialog nu puține lucruri pe care Socrate nu le spusese niciodată.

[36] Platon era în dușmănie și cu Aristip. În dialogul *Despre suflet*[130] strecoară un reproș, spunând că n-a fost de față la moartea lui Socrate, ci se afla nu departe, la Egina.

Se mai spune că a arătat oarecare rivalitate față de Aischines fiindcă se bucura și acesta de trecere pe lângă Dionysios și că, la sosirea lui la curte, Aischines a fost desconsiderat de Platon din cauza sărăciei lui, pe când Aristip l-a susținut. Idomeneus[131] afirmă că vorbele pe care Platon le-a atribuit lui Criton în închisoare, prin care acesta sfătuia pe Socrate să fugă, sunt, de fapt, ale lui Aischines, dar că Platon le-a trecut pe seama lui Criton din cauza dușmăniei sale față de Aischines.

[37] Nicăieri în scrierile sale, Platon nu-și citează numele, afară doar în *Despre suflet* și în *Apologie*[132]. XXV Despre forma scrierilor lui, Aristotel observă că ea este intermediară între stilul poeziei și al prozei[133]. Favorinus relatează undeva că, la citirea dialogului *Despre suflet,* numai Aristotel a rămas până la sfârșit; toți ceilalți auditori s-au ridicat și au plecat[134]. Unii susțin că Philippos din Opus[135] a transcris *Legile,* care fuseseră lăsate pe tăbliță de ceară, și că el ar fi autorul scrierii *Epinomis*[136]. Euphorion și Panaitios[137] relatează că s-a găsit începutul *Republicii* refăcut în mai multe versiuni, iar Aristoxenos declară că și *Republica* era, aproape în întregime, cuprinsă în *Controversele* lui Protagora[138]. **[38]** Se spune că *Phaidros* a fost primul lui dialog, pentru că subiectul are ceva tineresc în el[139]. Totuși, Dicaiarchos critică întreg felul lui de a scrie, ca fiind greoi[140].

XXVI Povestea spune că o dată Platon văzu pe cineva jucând în zaruri și îl luă la rost, iar când acesta se dezvinovăți spunând că joacă pe nimica toată, Platon îi replică: „Dar obișnuința nu-i o nimica toată". Fiind întrebat dacă se vor scrie amintiri despre el ca despre

predecesorii lui, răspunse: „Mai întâi trebuie să ai un nume şi apoi ţi se vor scrie multe amintiri". Într-o zi, Xenocrate[141] tocmai sosise la el şi Platon îl rugă să-i biciuiască sclavul, deoarece el nu putea s-o facă, fiindcă era înfuriat. **[39]** Tot aşa se pretinde că a spus unuia dintre sclavii săi: „Ai fi fost bătut cu biciul dacă nu eram înfuriat". Încălecând într-o zi, descălecă imediat, spunând că trebuie să se păzească ca să nu fie apucat de trufia cavalină. Sfătuia pe cei beţi să se uite în oglindă, căci aşa aveau să se abţină de la această comportare rea. Nicăieri nu trebuie să se întâmple să bei până te îmbeţi, în afară de serbările zeului care ne-a dăruit vinul. De asemenea îi displăcea şi dormitul prea mult. În orice caz, în *Legile,* el proclamă: „Nimeni nu-i bun de ceva când a adormit"[142]. Mai spunea că adevărul este cel mai plăcut lucru de ascultat. O altă versiune, după alţii, ar fi „a spune adevărul", în loc de „adevărul". Despre adevăr vorbeşte astfel şi în *Legile*[143] **[40]**: „Adevărul, o străinule, este un lucru frumos şi trainic, dar nu pare uşor să convingi pe oameni de acest lucru". XXVII Dorinţa lui a fost să lase amintirea sa, fie în inimile prietenilor, fie în cărţile lui. XXVIII Unii scriitori spun că-i plăcea mai ales o viaţă retrasă de mulţime.

XXIX Favorinus arată, în cartea a treia a *Amintirilor,* că moartea lui, ale cărei împrejurări le-am povestit mai sus, s-a întâmplat în al treisprezecelea an al domniei regelui Filip[144], iar Theopomp spune c-a fost cinstit după moarte de către Filip. Myronianos[145] însă, în cartea sa *Asemănări,* declară că Philon citează unele proverbe care circulau despre păduchii lui Platon, de unde reiese că moartea i-a venit de aici[146].

XXX **[41]** A fost înmormântat în Academie, unde şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii lui, consacrată filozofiei. Din această pricină, şcoala pe care a întemeiat-o s-a numit şcoala academică. Toţi locuitorii din partea locului au luat parte la procesiunea funebră. Testamentul lui[147] a fost următorul:

„Acestea au fost lucrurile lăsate şi împărţite prin testament de Platon[148]: moşia din Iphistiadai, având ca vecini la nord drumul care

duce la templul de la Cephisia, la sud, templul lui Heracle din Iphistiadai, la răsărit pe Archestratos din Phrearrhoi, la apus pe Philippos din Cholleidai: și nimeni n-are îngăduința de a o vinde sau înstrăina, ci să rămână, pe cât posibil, proprietatea băiatului Adeimantos: **[42]** moșia din Eiresidai, pe care am cumpărat-o de la Callimachos, care la nord are ca vecin pe Eurymedon din Myrrhinos, la sud pe Demostratos din Xypeton, la răsărit pe Eurymedon din Myrrhinos și la apus râul Cefis; trei mine de argint; un pocal de argint în greutate de 165 de drahme; o cupă cântărind 45 de drahme; un inel de aur și o pereche de cercei de aur, cântărind ambele la un loc patru drahme și trei oboli[149]. Cioplitorul de pietre Eucleides îmi datorează trei mine. Pe Artemis o eliberez din sclavie. Las patru sclavi pentru trebuințele casei: pe Tychon, pe Bictas, pe Apollonides și pe Dionysios și **[43]** mobila de casă, așa cum este trecută în inventarul al cărui duplicat îl are Demetrios. Nu datorez nimănui nimic. Executorii mei testamentari sunt Leosthenes, Speusip, Demetrios, Hegias, Eurymedon, Callimachos și Thrasippos"[150].

Aceasta a fost ultima lui voință. Pe mormântul lui au fost scrise epitafele următoare:

Pe muritori întrecând prin cumpătare, dreptate,
Loc aflatu-și-aici Aristocles divin,
Dintre cei ce-au primit a-nțelepciunii cinstire
Parte mai mare și-a luat, pizma loc nu-și găsi.

[44] Apoi acestea:

Ține glia trupul lui Platon, ascunsu-l-a-n sânu-i;
Sufletul printre zei, loc de veci își află.
Slavă-i dau fiului lui Ariston și cei ce-s departe,
Om de treabă fiind, viața-i divină când văd.

Alt epitaf are o dată mai târzie:

A. Peste mormânt ce zbori tu, vultur ? Spune-mi, tu, oare
Casă-nstelată de zeu caută ochii-ți cu dor ?
B. Spirit sunt, întruchipat din Platon ce sus înălțat e
Până-n Olimp, al său trup Atica-l ține-n pământ.

[45] Există şi un epitaf de-al nostru, care sună astfel:

Phoibos de n-ar fi născut pe Platon din mamă elină,
Scrierea-i leac ar fi fost minţilor omeneşti ?
Esculap cel născut din Apollo vindecă trupul;
Platon aşişderi şi el leac la suflet găsi.

Şi un alt epitaf asupra felului cum a murit:

Phoibos pe Esculap şi pe Platon i-a dat omenirii,
Unul leac pentru trup, altul la suflet cătând.
Dar chefuind la o nuntă, trecut-a aievea în statul
Făurit chiar de el, Zeus în cer îl primi.

Acestea sunt inscripţiile de pe mormântul lui[151].

XXXI **[46]** Discipolii lui au fost Speusip din Atena, Xenocrate din Chalcedon, Aristotel din Stagira, Philippos din Opus, Hestiaios din Perinth, Dion din Siracuza, Amyclos din Heraclea, Erastos şi Coriscos din Scepsis, Timolaos din Cyzic, Euaion din Lampsacos, Python şi Heracleides din Ainos, Hippothales şi Callippos din Atena, Demetrios din Amphipolis, Heracleides din Pont şi mulţi alţii, printre care şi două femei, Lastheneia din Mantinea şi Axiothea din Phlius; acestea, după spusele lui Dicaiarchos, purtau haine bărbăteşti. Unii spun că şi Theofrast a urmat lecţiile lui: Chamaileon îl adaugă şi pe Hyperides oratorul şi pe Lycurgos, lucru cu care Polemon e de acord. **[47]** Sabinos îl consideră ca discipol al lui şi pe Demostene, citând ca izvor, în cartea a patra a lucrării sale *Materiale pentru exerciţiu*, pe Mnesistratos din Thasos, ceea ce este probabil[152].

XXXII Acum, fiindcă eşti o entuziastă admiratoare a lui Platon, şi pe drept, şi fiindcă cercetezi[153] cu râvnă doctrinele filozofului de la oricine ai ocazie, am socotit necesar să dăm o schiţă asupra felului expunerilor sale, asupra ordinei dialogurilor şi asupra metodei lui inductive, pe cât posibil într-un mod elementar şi-n linii generale[154], astfel încât compendiul vieţii lui pe care l-am dat să conţină ca parte şi doctrina lui; căci, vorba proverbului, ar însemna s-aduc bufniţe la Atena[155], dacă ţi-aş face o expunere de detaliu a concepţiilor lui Platon.

[48] Se spune că cel dintâi care a scris dialoguri a fost Zenon din Elea[156], dar, după spusele lui Favorinus în *Amintirile* sale, Aristotel afirmă, în prima carte a dialogului lui *Despre poeți*[157], că cel dintâi a fost Alexamenos din Styra sau din Teos[158]. Părerea mea însă e că Platon, care a dus genul dialogului la desăvârșire, poate fi numit pe drept cel care i-a dat frumusețea și a descoperit-o. Un dialog este un discurs format din întrebări și răspunsuri asupra unor chestiuni filozofice sau politice, cu respectarea caracterului persoanelor care vorbesc și felului lor de a vorbi. Dialectica este arta de a vorbi, prin care combatem sau susținem o temă cu ajutorul întrebărilor și răspunsurilor celor care discută[159].

[49] Dialogul platonic are două caractere generale: unul destinat pentru a învăța, altul pentru a cerceta[160]. Cel dintâi se împarte și el în două specii: teoretic și practic; la rândul lor, teoreticul se subîmparte în fizic și logic, iar practicul în etic și politic. Dialogul de cercetare se împarte, mai întâi, în două diviziuni principale: exercitarea minții, iar cealaltă, victoria în controversă. Partea care urmărește exercitarea minții are și ea două subdiviziuni, una înrudită cu arta moașei, cealaltă care pune la probă, iar cea care urmărește controversa este, la fel, subîmpărțită într-o parte care aduce critică și alta care distruge tezele.

Știm că mai sunt și alții care dau alte clasificări ale dialogurilor. **[50]** Unele dialoguri sunt numite dramatice, altele narative, iar altele mixte. Dar acest mod de a clasifica dialogurile este mai potrivit pentru dramă decât pentru filozofie[161]. Dialogul *Timaios,* spre exemplu, tratează despre natură; *Politicul, Cratylos, Parmenide* și *Sofistul* aparțin genului logic; *Apologia, Criton, Phaidon, Phaidros* și *Banchetul,* ca și *Menexenos, Cleitophon, Epistolele, Philebos, Hiparh* și *Rivalii*, genului etic; în fine, *Republica, Legile, Minos, Epinomis* și *Atlanticul* tratează despre politică[162]. **[51]** Categoriei maieutice îi aparțin cei doi *Alcibiade, Theages, Lysis* și *Laches,* pe când *Euthyphron, Menon, Ion, Charmides* și *Teetet* ilustrează metoda care pune la probă. *Protagora* aparține genului critic, iar genului

distrugător de teze *Eutidem, Gorgias* şi cele două dialoguri cu titlul *Hippias*. Atâta-i de ajuns despre dialog, în ce constă şi genurile lui[163].

XXXIII Acum, pentru că e o mare controversă între cei care afirmă şi cei care neagă cum că Platon este un dogmatic, să cercetăm mai departe şi această chestiune. A fi dogmatic înseamnă a stabili păreri, după cum a legifera înseamnă a stabili legi. Cuvântul dogmă apoi are două înţelesuri: obiectul părerii şi părerea însăşi[164].

[52] Dintre acestea, obiectul este o premisă, iar părerea este o presupunere. Când Platon avea o înţelegere sigură despre un lucru, îşi exprima părerile sale şi combătea pe cea falsă, dar cu privire la lucrurile neclare se abţinea. Părerile lui sunt expuse de patru persoane: Socrate, Timaios, oaspetele atenian şi oaspetele eleat[165]. Aceşti străini nu sunt, cum au presupus unii, Platon şi Parmenide, ci personaje închipuite, anonime, căci chiar părerile expuse de Socrate şi de Timaios le spune Platon dogmatizând. Pentru combaterea părerilor false, Platon introduce pe Trasymachos Callicle, Polos, Gorgias şi Protagora precum şi pe Hippias, Eutidem şi cei de o seamă cu ei[166].

[53] În prezentarea dovezilor sale, Platon foloseşte cel mai mult inducţia[167], dar nu într-o singură formă, ci sub două forme, deoarece inducţia este un raţionament care, cu ajutorul unor date adevărate, conchide în mod potrivit un adevăr asemănător cu sine. Sunt două feluri de inducţii: una prin contradicţie, cealaltă prin concluzie nemijlocită. Cea prin contradicţie este aceea din care la orice întrebare pusă va rezulta o contradicţie, oricare ar fi răspunsul[168]; de pildă: „Tatăl meu este un altul sau acelaşi ca şi tatăl tău. Dacă-i altul decât al meu, fiind altul decât un tată, nu va fi tată. Dar dacă este acelaşi ca şi tatăl meu, fiind acelaşi ca şi tatăl meu, va fi tatăl meu". **[54]** Sau aceasta: „Dacă omul nu-i un animal, este sau o bucată de lemn, sau o piatră; dar nu-i nici lemn, nici piatră, pentru că e însufleţit şi se mişcă singur[169]. De aceea el este un animal. Dar, dacă-i un animal şi dacă un câine sau un bou sunt tot animale, atunci omul, fiind un animal, va fi şi câine şi bou". Acesta e felul de inducţie prin

contradicție și dispută, iar Platon n-a folosit-o în stabilirea concepțiilor sale proprii, ci pentru combatere. Celălalt fel de inducție, prin concluzie consecventă, se prezintă sub două forme: una care demonstrează un fapt particular, în cercetare, prin alt fapt particular[170]; cealaltă demonstrează generalul cu ajutorul faptelor particulare[171]. Cea dintâi e potrivită pentru retorică, a doua pentru dialectică. De pildă, la forma întâi investigația se face în următorul fel: „A făptuit cutare o crimă ?". Dovadă e c-a fost găsit în acel timp cu pete de sânge pe el. **[55]** Aceasta este forma retorică de inducție, deoarece și retorica se ocupă cu faptele particulare, nu cu cele universale. Ea nu cercetează justiția ca noțiune, ci cazurile particulare de justiție. Celălalt fel este inducția dialectică, în care propoziția generală este demonstrată în prealabil cu ajutorul faptelor particulare. De pildă, se cercetează dacă sufletul este nemuritor și dacă cei vii se nasc din cei morți. Acest lucru e dovedit în dialogul *Despre suflet*[172] cu ajutorul unei propoziții generale, care afirmă că contrariile ies din contrarii; iar propoziția generală, la rândul ei, este stabilită cu ajutorul unor fapte particulare, cum ar fi că somnul se naște din starea de veghe, și invers; și ce-i mai mare din ce-i mai mic, și invers[173]. Platon a întrebuințat această formă pentru a-și dovedi părerile sale proprii.

XXXIV **[56]** Dar, întocmai cum, în timpuri străvechi, corul singur ducea întreaga acțiune a tragediei, iar mai târziu, pentru a da putință corului să se odihnească, Thespis a inventat primul actor, Eshil pe al doilea, Sofocle pe al treilea și astfel tragedia a fost completată[174], tot așa și cu filozofia: la început aceasta se ocupa numai de un singur subiect, anume natura; pe urmă Socrate adaugă al doilea subiect, etica, iar Platon al treilea, dialectica[175] și-n felul acesta a dus filozofia la desăvârșire. XXXV Thrasyllos[176] spune că Platon și-a publicat dialogurile în tetralogii, ca și poeții tragici[177], care concurau cu patru piese la Dionysii, la Leneene, la Panathenee și la Festivalul oalelor[178]. Dintre cele patru piese, ultima era o dramă satirică și toate patru piesele la un loc se numeau o tetralogie[179].

[57] Tot Thrasyllos spune că dialogurile originale sunt, în total, cincizeci şi şase, dacă împărţim *Republica* în zece, despre care Favorinus, în cartea a doua a *Istoriilor felurite,* spune că se găseşte aproape în întregime în *Controversele* lui Protagora[180] şi *Legile* în douăsprezece dialoguri. Sunt nouă tetralogii, dacă *Republica* e luată ca o singură lucrare şi *Legile* la fel. Prima lui tetralogie are un subiect comun, căci vrea să prezinte în ce fel îşi duce viaţa filozoful. Fiecărei lucrări, Thrasyllos îi dă două titluri: unul luat de la numele interlocutorului, celălalt din subiect [58]. Această primă tetralogie deci începe cu un dialog probatoriu, *Euthyphron,* sau *Despre pietate;* în al doilea rând vine un dialog etic *Apologia lui Socrate*; în al treilea, *Criton,* sau *Despre ceea ce trebuie făcut,* dialog etic, şi în al patrulea, *Phaidon,* sau *Despre suflet,* tot un dialog etic. A doua tetralogie începe cu *Cratylos,* sau *Despre justeţea numelor,* dialog logic, urmat de *Teetet,* sau *Despre ştiinţă,* dialog probatoriu, apoi *Sofistul,* sau *Despre real,* dialog logic, şi la urmă *Politicul,* sau *Despre regalitate,* tot un dialog logic. A treia tetralogie începe cu dialogul logic *Parmenide,* sau *Despre idei;* apoi *Philebos,* sau *Despre plăcere,* un dialog etic; pe urmă *Banchetul,* sau *Despre bine,* dialog etic şi *Phaidros,* sau *Despre iubire,* tot dialog etic [59]. A patra tetralogie începe cu *Alcibiade,* sau *Despre natura omului,* dialog maieutic, urmat de un al doilea *Alcibiade,* sau *Despre rugăciune,* tot maieutic, pe urmă vine *Hiparh,* sau *Lacomul de câştig,* dialog etic, şi *Rivalii,* sau *Despre filozofie,* tot etic. A cincea tetralogie cuprinde mai întâi un dialog maieutic, *Theages,* sau *Despre filozofie;* pe urmă unul probatoriu, *Charmide,* sau *Despre cumpătare;* apoi *Laches,* sau *Despre bărbăţie,* dialog maieutic şi *Lysis,* sau *Despre prietenie,* tot maieutic. A şasea tetralogie începe cu *Eutidem,* sau *Eristicul,* dialog distructiv, urmat de *Protagora,* sau *Sofiştii,* dialog polemic, apoi *Gorgias,* sau *Despre retorică,* dialog distructiv şi *Menon,* sau *Despre virtute,* dialog probatoriu. [60] A şaptea tetralogie conţine mai întâi două dialoguri distructive, cu titlul comun *Hippias,* primul *Despre frumos,* al treilea *Despre minciună;* pe urmă un dialog probatoriu *Ion,*

sau *Despre Iliada* și *Menexenos,* sau *Discursul funebru,* dialog etic. Tetralogia a opta începe cu *Cleitophon,* sau *Exhortația,* dialog etic, urmat de *Republica,* sau *Despre justiție,* dialog politic. *Timaios,* sau *Despre natură,* un dialog fizic și *Critias,* sau *Atlanticul,* care este un dialog etic. A nouă tetralogie începe cu *Minos,* sau *Despre legi,* un dialog politic, urmat de *Legile,* sau *Despre legislație,* tot politic, *Epinomis,* sau *Adunarea nocturnă,* sau *Filozoful*[181], politic XXXVI **[61]** și, în sfârșit, *Epistolele,* în număr de treisprezece[182], etice ca fel. Urarea de început a acestor scrisori era „Noroc", după cum la Epicur era „Fericire", iar la Cleon „Bucurie"[183]. Ele sunt adresate: una lui Aristodemos, două lui Archytas, patru lui Dionysios, una lui Hermias, Erastos și Coriscos și câte una lui Leodamas, Dion și Perdiccas, iar două prietenilor lui Dion[184]. Această diviziune e adoptată de Thrasyllos și de alți câțiva[185].

XXXVII Unii, printre care și Aristophanes gramaticianul, împart dialogurile pe trilogii. Pun în prima trilogie *Republica, Timaios* și *Critias,* în a doua *Sofistul, Politicul* și *Cratylos* **[62]**, în a treia *Legile, Minos* și *Epinomis,* în a patra *Teetet, Euthyphron* și *Apologia,* în a cincea *Criton, Phaidon* și *Epistolele.* Celelalte dialoguri urmează unul câte unul fără o ordine anumită[186]. Unii filologi, după cum am arătat mai sus, încep cu *Republica,* pe când alții încep cu *Alcibiade II,* care e mai lung, iar alții cu *Theages;* unii încep cu *Euthyphron,* iar alții cu *Cleitophon;* câțiva cu *Timaios,* alții cu *Phaidros;* alții cu *Teetet,* în timp ce mulți încep cu *Apologia*[187]. Sunt recunoscute ca false dialogurile următoare: *Midon,* sau *Crescătorul de cai, Eryxias,* sau *Erasistratos, Alcyon, Acephalii,* sau *Sisyphos, Axiochos, Feacienii, Demodocos, Chelidon, Hebdomada* și *Epimenide.* După spusele lui Favorinus din cartea a cincea a *Memoriilor* lui, se socotește că *Alcyon* este opera unui oarecare Leon[188].

XXXVIII **[63]** Platon a folosit termeni variați, cu scopul ca sistemul său să fie mai puțin înțeles de cei inculți. Într-un sens special el consideră că înțelepciunea este știința realităților inteligibile și care există cu adevărat, știința care, spune el, se ocupă de divinitate

şi de suflet, ca fiind separate de corp. În mod special el numeşte filozofia înţelepciune şi o socoteşte că este un elan către înţelepciunea divină. Într-un sens general, orice cunoaştere empirică este numită de el înţelepciune, de pildă când numeşte înţelept pe un meşteşugar[189]. Întrebuinţează aceiaşi termeni cu sensuri foarte deosebite[190]. Aşa, cuvântul *phaúlos* (inferior) este folosit de el în sensul de *haploús* (simplu), întocmai cum este aplicat lui Heracle, în următorul pasaj din piesa *Licymnios* a lui Euripide:[191]

> Simplu-i şi nelustruit, dar bun pentru fapte măreţe.
> Parcă a fost făurit numai isprăvi să tot facă,
> N-are-a vorbirii ştiinţă, deşi vrednicia-i ştiinţă.

[64] Uneori însă Platon foloseşte acelaşi cuvânt (*phaúlos*) cu înţelesul de rău (*kakós*) şi, uneori, de mic[192]. Iarăşi, foloseşte adesea termeni diferiţi pentru a exprima acelaşi lucru. De pildă, ideea (*idéa*), o numeşte formă (*eídos*), gen (*génos*), model (*parádeigma*), principiu (*arché*) şi cauză (*aítion*)[193]. Întrebuinţează şi expresii contrare pentru acelaşi lucru. Astfel el numeşte lucrul sensibil şi existent şi neexistent: existent în măsura în care capătă existenţa prin naştere, neexistent din cauză că se schimbă mereu. Spune că ideea nu-i nici în mişcare, nici în repaus; că este identică cu sine şi unică şi multiplă[194]. Obiceiul lui este de a proceda astfel în foarte multe cazuri[195].

[65] Pentru justa interpretare a concepţiilor lui sunt necesare trei lucruri: mai întâi, trebuie explicat înţelesul fiecărei afirmaţii; pe urmă, scopul, dacă e făcut pentru un motiv principal, pentru sine sau pentru ilustrare şi dacă demonstrează doctrinele proprii sau dacă combate pe interlocutor. În al treilea rând, rămâne de cercetat dacă cele spuse sunt adevărate[196].

XXXIX Să spunem un cuvânt şi despre anumite semne critice care se pun în lucrările lui **[66]**. Semnul × indică expresii deosebite şi figuri de stil şi, în general, orice expresie platonică; semnul > atrage atenţia asupra doctrinelor şi părerilor caracteristice lui Platon; semnul ※ indică pasajele deosebite şi frumuseţile de stil; semnul ⩾

corecturile de text ale editorilor: semnul ÷ pasajele bănuite fără motiv ca neautentice; semnul ·)· repetițiile și schimbarea de loc a cuvintelor; semnul ↓ indică școala filozofică; semnul * acordul opiniilor; semnul – respingerea lecturii din text. Atât am avut de spus despre semnele critice și scrierea lor[197]. După afirmația lui Antigonos din Carystos în *Viața lui Zenon*[198], când scrierile lui Platon au fost din nou editate, cei care voiau să le consulte plăteau un onorariu proprietarilor cărților[199].

XL **[67]** Concepțiile susținute[200] de Platon erau acestea: sufletul e nemuritor și transmigrează în mai multe corpuri; principiul lui e numeric, pe când cel al corpului e geometric. Platon definea sufletul ca ideea suflului vital răspândit în toate direcțiile; susținea că se mișcă de la sine și e tripartit: partea lui rațională își are sediul în cap, cea a pasiunilor generoase în inimă, în timp ce partea care produce poftele este așezată în regiunea buricului și a ficatului[201].

[68] Pornind de la centru, sufletul cuprinde corpul din toate părțile, în cerc; este compus din elemente și, fiind împărțit în intervale armonioase, formează două cercuri legate între ele, dintre care cel interior, fiind împărțit în șase părți, formează totalul celor șapte cercuri. Acest cerc interior se mișcă[202] în diagonală spre stânga, iar celălalt, înclinat față de primul, spre dreapta[203]. Din această cauză, acest ultim cerc stăpânește toate, fiind unic, pe când cercul interior este divizat; cel dintâi este cercul *identității*, al doilea cercul *alterității*. Platon înțelege prin mișcarea sufletului mișcarea universului împreună cu mișcările de revoluție ale planetelor[204].

[69] Întrucât diviziunea de la centru spre circumferință este potrivită în armonie cu sufletul, sufletul cunoaște realul și-l orânduiește armonic, din cauză că și elementele lui sunt dispuse armonic. Și când cercul *alterității* se mișcă cum trebuie, rezultă opinia iar din mișcarea regulată a cercului *identității* provine știința[205]. XLI Platon a admis două principii ale tuturor lucrurilor: divinitatea și materia; divinitatea o numește rațiune și cauză; materia[206] n-are nici formă, nici limită și din ea se formează lucrurile

compuse; la început ea se află în mişcare dezordonată, dar divinitatea, socotind ordinea preferabilă dezordinii, a strâns-o într-un singur loc. [70] Această substanţă, spune el, a fost transformată în patru elemente: focul, apa, aerul şi pamântul, din care s-a născut lumea şi tot ce se află într-însa. Dintre aceste elemente, numai pământul nu este supus schimbării, socotind că pricina este particularitatea figurilor geometrice[207] care îl constituie. Platon crede că la toate celelalte elemente figurile din care sunt formate sunt omogene, căci toate sunt compuse dintr-un triunghi dreptunghi cu laturi neegale, pe când pentru pământ a fost folosit un triunghi de o formă specială[208]; elementul focului este o piramidă, al aerului un octaedru, al apei un icosaedru, al pământului un cub[209]; de aceea pământul nu se poate transforma în celelalte trei elemente, nici acestea trei în pământ.

[71] Însă elementele nu sunt separate, fiecare într-o regiune a sa proprie din univers[210], din cauză că mişcarea de revoluţie uneşte particulele cele mici, împingându-le, şi le mână spre centru, dar în acelaşi timp separă părţile cele mari. De aceea, când acestea îşi schimbă formele, îşi schimbă şi regiunile pe care le ocupă.

Există un singur univers, născut, întrucât vedem că este perceptibil simţurilor şi a fost făurit de divinitate. El este însufleţit, întrucât ceea ce are suflet e mai bun decât ceea ce nu are[211]. Această creaţie presupune o cauză, cea mai perfectă. Universul a fost creat unic şi nu nelimitat, din cauză că modelul după care l-a creat era şi el unic [72], şi este sferic, deoarece aceasta este forma celui care l-a creat; căci acest univers conţine pe celelalte vieţuitoare, iar creatorul conţine formele lor, ale tuturor[212]. Universul este neted de jur împrejur şi nu are organe, deoarece n-are nevoie de ele[213]. Mai mult chiar, universul rămâne nepieritor, pentru că nu se destramă, ca şi divinitatea[214]. Divinitatea este cauza întregii creaţii, întrucât binele, prin natura lui, este făcător de bine, iar ceea ce este cel mai bun este cauza naşterii cerului[215]; căci cauza celui mai frumos dintre lucrurile

create este cel mai bun dintre lucrurile inteligibile. Și cum divinitatea este de acest soi, și universul[216], care e cel mai frumos dintre lucruri, este asemănător cu ceea ce este cel mai frumos, el nu va semăna cu nimic creat, ci numai cu divinitatea.

[73] Universul este compus din foc, apă, aer și pământ; din foc, ca să fie vizibil, din pământ, ca să fie solid; din apă și aer, ca să fie proporționat. Căci calitățile solidelor elementare[217] sunt legate prin două medii proporționale, în așa fel ca să asigure unitatea completă a întregului; iar universul a fost făcut din toate elementele, pentru ca să fie complet și indestructibil.

Timpul a fost creat ca o imagine a eternității. Și pe când aceasta din urmă rămâne pentru totdeauna în repaus, timpul constă din revoluția Cerului. Noaptea și ziua, luna și celelalte asemănătoare sunt părți ale timpului. De aceea, fără făptura universului, nici timpul n-ar exista. Dar o dată cu crearea universului ia ființă și timpul[218].

[74] Soarele, Luna și planetele au fost create pentru producerea timpului. Divinitatea a aprins lumina Soarelui, pentru ca numărul anotimpurilor să devină evident și pentru ca animalele să participe la număr. Luna se află în cercul care-i imediat deasupra Pământului, iar Soarele în cercul următor și planetele în cercurile de deasupra. Mai departe, universul este o ființă însuflețită, fiindcă e legat cu totul de o mișcare însuflețită[219]. Și pentru ca universul, creat după asemănarea ființei inteligibile, să poată fi perfect, a fost creată și făptura celorlalte animale. Deoarece deci modelul lui le posedă[220], trebuie să le aibă și universul. Și astfel el are, în cea mai mare parte, divinități de natura focului; restul viețuitoarelor e de trei feluri: zburătoare, acvatice și terestre. [75] Dintre toți zeii din cer, Pământul este cel mai vechi. A fost făcut ca să dea naștere zilei și nopții. Aflându-se în centru, se mișcă în jurul centrului[221]. Și deoarece există două cauze, trebuie să afirmăm, spune el, că unele lucruri sunt produse de rațiune, iar altele au cauze necesare[222]. Acestea din urmă sunt aerul, focul, pământul și apa, care nu-s propriu-zis elemente, ci mai curând receptacule ale formelor[223]. Aceste elemente sunt compuse din triunghiuri și se

desfac în triunghiuri. Triunghiul dreptunghi cu laturi inegale şi triunghiul dreptunghi isoscel sunt elementele lor constitutive[224].

[76] Deci principii şi cauze sunt cele două menţionate mai sus, ale căror modele sunt divinitatea şi materia. Materia trebuie să fie informă, ca toate celelalte receptacule ale formelor, a căror cauză e necesitatea. Într-un fel sau altul, materia primeşte ideile şi astfel dă naştere substanţelor; ea se mişcă din pricină că puterea ei nu-i uniformă şi, fiind în mişcare, la rândul ei pune în mişcare lucrurile născute din ea. La început acestea se aflau într-o mişcare iraţională şi dezordonată, dar din moment ce au început să alcătuiască universul, în măsura posibilului, divinitatea le-a făcut simetrice şi ordonate. [77] Aşadar, cele două cauze existau chiar înainte ca lumea să fi fost creată[225], creaţia venind în al treilea rând. Ele însă nu erau distincte, ci existau numai urme de-ale lor în dezordine. După ce lumea a fost creată, aceste lucruri au fost şi ele puse în ordine. Universul a fost creat din totalitatea corpurilor care există. Platon susţine că divinitatea, ca şi sufletul, nu-i corporală; numai astfel este ea nepieritoare şi nu este supusă schimbărilor. Cum am mai arătat, el afirmă că ideile sunt cauzele şi principiile prin care lumea obiectelor naturale este ceea ce este[226].

XLII [78] Despre bine şi rău spunea următoarele: Scopul de atins este identificarea cu divinitatea[227]. Virtutea, prin ea însăşi, e de ajuns pentru a da fericirea, dar are nevoie, ca instrumente, mai întâi de avantaje corporale, cum sunt forţa, sănătatea, simţuri bune şi altele la fel, iar în al doilea rând de avantaje exterioare, ca bogăţie, neam ales şi reputaţie bună. Înţeleptul însă, chiar şi fără aceste lucruri, nu va fi mai puţin fericit. Va participa la treburile politice, se va căsători şi se va feri să calce legile existente. În măsura în care-i permit împrejurările, va face legi pentru patria sa, afară numai dacă starea lucrurilor nu se mai poate îndrepta din cauza stricăciunii prea mari a conducerii populare[228]. [79] Platon crede că zeii se interesează de viaţa oamenilor[229] şi că există zeităţi[230]. Cel dintâi, el a definit noţiunea frumosului[231] ca ceva legat de orice e lăudabil, raţional,

folositor, cuviincios și armonios. Și toate acestea sunt legate de ceea ce este conform cu natura și de acord cu ea[232].

XLIII Platon s-a ocupat și de proprietatea termenilor și într-adevăr a fost cel dintâi care a întemeiat știința de a pune bine întrebările și de a da răspunsuri bune[233], pe care el însuși a întrebuințat-o până la saţietate. XLIV În dialoguri, el socotea că justiția este legea divină și că-i mai bine să îndemni pe oameni la fapte drepte, pentru ca și după moarte să nu fie pedepsiți ca răufăcători[234].

[80] Din această pricină, el a părut unora ca fiind prea îndrăgostit de mituri, întrucât presară în scrierile sale astfel de povestiri cu scopul ca oamenii să se abțină de la răutăți, amintindu-le în chip obscur ce-i așteaptă după moarte[235]. Acestea sunt deci concepțiile propovăduite de el[236].

XLV După cum spune Aristotel[237], el clasifica lucrurile în felul care urmează: bunurile se află unele în sufletul, altele în corpul nostru și altele în afară de noi. Așa, de pildă, dreptatea, cumințenia, curajul, cumpătarea și altele de acest fel se găsesc în sufletul nostru, frumusețea, buna alcătuire trupească, sănătatea și forța se găsesc în corp, pe când prietenii, prosperitatea patriei și bogăția, fac parte din lucrurile dinafara noastră.

[81] Astfel, sunt trei feluri de bunuri: ale sufletului, ale corpului și ale lucrurilor exterioare[238]. XLVI Prietenia este de trei feluri: naturală, socială și de ospeție. Prin prietenia naturală înțelegem afecțiunea pe care o au părinții pentru odraslele lor și rudele una față de alta. Și animalele au parte de această formă de afecțiune. Prin forma socială a prieteniei înțelegem pe aceea care ia naștere din obișnuință și nu are nimic comun cu rudenia, cum e prietenia lui Pilade pentru Oreste. Prietenia de ospeție e aceea pe care o avem față de străini, datorită unei reuniuni sau unui schimb de scrisori. Astfel, prietenia este fie naturală, fie socială, fie de ospeție; unii adaugă o a patra formă, aceea a prieteniei din dragoste.

XLVII **[82]** Există cinci forme de guvernământ: una este democratică, alta aristocratică, a treia oligarhică, a patra monarhică şi a cincea, tirania. Forma democratică este aceea în care poporul are puterea în stat şi statorniceşte după propria sa vrere atât pe magistraţi, cât şi legile. Aristocraţia este forma de guvernământ în care conducătorii nu sunt nici cei bogaţi, nici cei săraci, nici cei vestiţi, ci statul este condus de cei mai buni prin naştere. Oligarhia este acea formă în care magistraturile sunt ocupate după categorii de avere, căci bogaţii sunt mai puţini decât cei săraci. Monarhia este orânduită sau prin lege, sau este ereditară[239].

La Cartagina, regalitatea este orânduită prin lege, ea fiind obţinută prin vânzare. **[83]** În Sparta şi în Macedonia însă, monarhia este ereditară, căci calitatea de rege este atribuită unora dintr-o anumită familie. Tirania este acea formă în care cetăţenii sunt conduşi de un individ fie prin fraudă, fie prin forţă. Astfel, formele de guvernare sunt democraţia, aristocraţia, oligarhia, monarhia şi tirania.

XLVIII Există trei feluri de justiţie: una faţă de zei, alta faţă de oameni şi alta faţă de morţi. Cei care aduc sacrificii potrivit legilor şi se îngrijesc de cele sacre, e evident că sunt pioşi faţă de zei; la fel, cei care îşi plătesc datoriile şi înapoiază ceea ce au primit în păstrare se poartă drept faţă de oameni. În sfârşit, cei care îngrijesc mormintele se poartă cum trebuie faţă de morţi. Astfel, o justiţie se referă la zei, alta la oameni, în timp ce a treia priveşte pe cei morţi.

XLIX **[84]** Sunt trei feluri de ştiinţe: una practică, alta făuritoare şi a treia teoretică[240]. Arhitectura şi construirea de corăbii sunt arte făuritoare, deoarece există o operă făurită de ele şi care poate fi văzută. Politica, cântatul din flaut şi din harpă şi alte arte asemănătoare sunt practice, căci, deşi nu produc nimic vizibil, totuşi ele execută ceva; artistul cântă din flaut sau harpă, iar omul politic ia parte la guvernare. Geometria, muzica[241] şi astronomia sunt ştiinţe teoretice, căci ele nici nu execută, nici nu produc ceva. Geometrul studiază raporturile liniilor unele faţă de altele, muzicantul studiază

sunetele, astronomul stelele și universul. Astfel, unele științe sunt teoretice, altele practice, iar altele făuritoare.

L **[85]** Sunt cinci feluri de medicină: prima este farmaceutica, a doua chirurgia, a treia dietetica, a patra diagnostica și a cincea terapeutica. Farmaceutica vindecă bolile prin leacuri, chirurgia vindecă prin tăiere și cauterizare; dietetica prescrie un regim pentru înlăturarea bolilor; diagnostica procedează prin precizarea bolii, terapeutica face prescripții pentru imediata înlăturare a durerii. Felurile medicinii deci sunt: farmaceutica, chirurgia, dietetica, diagnostica și terapeutica.

LI **[86]** Legea e de două feluri: scrisă și nescrisă. Legea scrisă este aceea prin care suntem guvernați în diferite cetăți, iar aceea care ia naștere din datină se numește lege nescrisă, ca, de pildă, să nu apărem în piață goi sau îmbrăcați cu haine femeiești. Nu există nici o lege care să interzică acest lucruri și totuși noi nu facem astfel de lucruri, din cauză că legea nescrisă ne-o interzice. Astfel, legea este fie scrisă, fie nescrisă.

LII Vorbirea e de cinci feluri; una dintre ele este aceea de care se folosesc oamenii politici în adunări și care se numește discursul politic. **[87]** Al doilea fel este aceea pe care o scriu retorii și[242] o prezintă fie pentru a demonstra, a lăuda, a critica sau a acuza. De aceea această specie de vorbire este numită retorică. Al treilea fel de vorbire este acela al persoanelor particulare când stau de vorbă una cu alta și care fel se numește vorbirea comună. Un alt fel de vorbire este al acelora care conversează prin întrebări și răspunsuri scurte[243] date la întrebările puse; acest fel de vorbire se numește dialectică. A cincea diviziune este vorbirea meșteșugarilor, care se întreține despre subiecte privitoare la meseria lor; aceasta se numește vorbirea tehnică. Astfel, vorbirea e fie politică, fie retorică, fie aceea a convorbirii obișnuite, fie dialectică, fie tehnică.

LIII **[88]** Muzica se împarte în trei: una întrebuințează numai gura, cum e cântatul; a doua întrebuințează atât gura, cât și mâinile, cum face cântărețul cu acompaniament din harpă[244]; a treia

întrebuinţează numai mâinile, ca, de pildă, execuţia la harpă. Astfel, părţile muzicii sunt cântatul, fie numai cu gura, fie cu gura şi cu mâinile, fie numai cu mâinile.

LIV Naşterea nobilă are patru categorii: în primul rând, dacă strămoşii sunt cinstiţi şi drepţi, urmaşii lor sunt numiţi nobili. În al doilea rând, dacă strămoşii au fost prinţi sau magistraţi, urmaşii lor se numesc nobili. În al treilea rând, dacă strămoşii au fost iluştri, de pildă prin deţinerea unei funcţii de comandant militar sau printr-o victorie la jocurile naţionale, atunci numim nobili pe urmaşii lor. [89] Ultima împărţire cuprinde pe oamenii care sunt ei înşişi nobili la suflet şi mărinimoşi. Şi aceştia sunt numiţi nobili, şi aceasta cu adevărat este forma cea mai înaltă de noblețe. Astfel, o noblețe depinde de strămoşi merituoşi, alta de strămoşi princiari, a treia de strămoşi iluştri, iar a patra se datoreşte superiorităţii şi valorii individuale.

LV Sunt trei feluri de frumuseţe: una-i obiect de laudă, ca o formă frumoasă la vedere; alta-i practică, cum sunt frumoase pentru întrebuinţare, un instrument, o casă şi alte lucruri similare. Alte lucruri, care se referă la obiceiuri şi ocupaţii şi altele asemănătoare, sunt frumoase, fiind profitabile. Un fel de frumuseţe deci e obiect de laudă, alta e bună la întrebuinţare şi alta procură avantaje.

LVI [90] Sufletul se împarte în trei părţi: una este raţională, alta senzuală şi a treia pasională[245]. Partea raţională este cauza deliberării, a reflecţiei, a înţelegerii şi a tuturor lucrurilor de acest fel; partea senzuală a sufletului este cauza poftei de a mânca, a satisfacţiei sexuale şi a tuturor lucrurilor de acest fel, în timp ce partea pasională este cauza curajului şi a plăcerii, precum şi a durerii şi a supărării. Astfel, o parte a sufletului este raţională, alta senzuală şi a treia pasională.

LVII Virtutea desăvârşită e de patru feluri: 1) cumințenia[246], 2) dreptatea, 3) curajul şi 4) cumpătarea[247]. [91] Dintre acestea, cumințenia este cauza execuţiei corecte a acţiunilor, dreptatea a unei comportări drepte în asociaţii şi tranzacţii comerciale. Curajul face pe

om să nu-și piardă cumpătul și să-și țină firea în pericole și panici. Cumpătarea cauzează stăpânirea poftelor, spre a nu fi niciodată robiți de nici o plăcere, și ne face să ducem o viață cumsecade. Astfel, virtutea are ca părți mai întâi cumințenia, pe urmă dreptatea, apoi curajul și, în fine, cumpătarea.

LVIII Sunt cinci feluri de stăpâniri: una întemeiată pe lege, alta pe natură, alta pe obicei, a patra pe naștere și a cincea pe forță. [92] Într-adevăr, magistrații din orașe, când sunt aleși de concetățenii lor, guvernează potrivit legii. Stăpâni naturali sunt bărbații, nu numai la oameni, ci și la celelalte animale; căci bărbații, peste tot și în cele mai multe cazuri, stăpânesc peste femei. Stăpânirea potrivit obiceiului este autoritatea de felul aceleia pe care o exercită pedagogii asupra copiilor și profesorii asupra elevilor. Stăpânirea ereditară este numită, de exemplu, aceea pe care o au regii lacedemonieni; căci demnitatea de rege este limitată la o anumită familie. Stăpânirea este de acest fel și în Macedonia; căci și acolo demnitatea de rege se stabilește după naștere. Alții au dobândit stăpânirea prin violență sau înșelăciune și guvernează pe cetățeni împotriva voinței lor; acest fel de guvernare se numește prin forță. Deci stăpânirea se exercită prin lege, prin natură, prin obicei, prin naștere și prin forță.

LIX [93] Există șase feluri de retorică. Când vorbitorii îndeamnă la război sau alianță cu un stat vecin, felul acela de retorică se numește „persuasiune". Dar când vorbesc împotriva războiului sau a alianței și cer ascultătorilor să stea liniștiți, acest fel de retorică se numește „disuasiune". Al treilea fel este folosit când vorbitorul afirmă c-a fost nedreptățit de cineva pe care-l dovedește că i-a pricinuit mult rău. Numele dat acestui fel de retorică este „acuzație". Al patrulea fel se numește „apărare"; aici vorbitorul arată că n-a făcut nimic rău și că n-a comis vreo faptă ce nu se cuvine; „apărare" e termenul aplicat în acest caz. [94] Al cincilea fel de retorică se întrebuințează când oratorul vorbește bine de cineva și dovedește că-i valoros și onorabil; numele dat acestui fel de retorică este „elogiu". Al șaselea fel de

retorică este întrebuințat când vorbitorul arată că cineva este nedemn; numele dat acestui fel este „critică". În retorică, deci, se cuprind: elogiul, critica, persuasiunea, disuasiunea, acuzarea și apărarea.

Un discurs bun are patru specii. Prima constă în a vorbi ceea ce trebuie, alta a vorbi în măsura cerută, a treia a vorbi potrivit cu auditoriul și a patra la momentul când trebuie. Lucrurile care trebuie spuse sunt acelea care pot fi folositoare vorbitorului și ascultătorului. Lungimea cerută e aceea care nu-i nici mai mare, nici mai mică decât e nevoie. [95] A vorbi potrivit cu auditoriul înseamnă că, atunci când ne adresăm persoanelor mai vârstnice decât noi, discursul trebuie potrivit după ei, ca pentru niște oameni mai în vârstă[248], în timp ce, adresându-ne tinerilor, discursul trebuie să fie potrivit pentru niște oameni tineri. Momentul indicat pentru vorbire, nu trebuie să fie nici prea de vreme, nici prea târziu; altfel vei pierde momentul și nu vei vorbi cum trebuie.

LX Sunt patru feluri de binefaceri; într-adevăr, acest lucru are loc fie prin bani, fie prin intervenție personală, fie prin cunoștințe, fie prin vorbe.

Ajutorul bănesc este dat când se ajută un om la nevoie, așa încât e ușurat în privința banilor. Prin intervenția personală, oamenii se ajută unul pe altul atunci când sar în ajutorul celor bătuți și-i scapă. [96] Cei care instruiesc sau vindecă pe alții sau care-i învață ceva de folos fac o binefacere cu ajutorul cunoștințelor lor. Când însă oamenii intră într-o curte de judecată și unul se înfățișează ca apărător al altuia și pronunță un discurs impresionant pentru apărarea lui, atunci el face un bine prin vorbe. Astfel, ajutoarele sunt date, fie în bani, fie prin intervenții personale, fie prin cunoștințe, în fine prin vorbire.

LXI. Sfârșitul lucrurilor se face în patru feluri. În primul rând, lucrurile se sfârșesc conform legii, atunci când se dă un decret și acest decret e consacrat prin lege. În al doilea rând, lucrurile se sfârșesc prin mersul firesc al lucrurilor, ca ziua, anul și anotimpurile. În al treilea rând, lucrurile se sfârșesc prin regulile artei, ca de pildă în arhitectură. Căci așa sfârșește constructorul o casă; la fel e și în arta

construcției navale, datorită căreia sunt făcute corăbiile. [97] În al patrulea rând, lucrurile pot lua sfârșit la întâmplare, când ies altfel decât ne-am așteptat. Astfel, sfârșitul lucrurilor are loc conform legii, naturii, artei sau întâmplării.

Puterea este de patru feluri. Mai întâi tot ce putem face cu rațiunea, anume să socotim sau să presupunem; pe urmă tot ce putem face cu corpul, de pildă să mergem, să dăm, să luăm și cele asemănătoare cu acestea. Apoi tot ce putem face cu o mulțime de soldați sau de bani; de aceea se spune că un rege are o mare putere. Al patrulea fel de putere ne face să ne simțim și să ne aflăm bine sau rău; astfel putem fi bolnavi sau putem fi educați, putem fi sănătoși și toate de acest fel. Astfel puterea o avem în minte, fie în corp, fie în armate și bani, fie în felul nostru de a acționa și a suferi.

LXIII [98] Iubirea de oameni[249] este de trei feluri. Una se arată prin saluturi cu care unii, spre exemplu, întâmpină pe oricine întâlnesc, adresându-i cuvântul și strângându-i mâna și-i fac urări de bine; un alt fel se vede când cineva ajută pe oricine la nenorocire; altă iubire de oameni face pe unii să le placă să invite la masă. Astfel, iubirea de oameni se arată fie prin saluturi, fie prin binefaceri, fie prin ospitalitate și dorința de a veni în contact cu oamenii.

LXIV Fericirea cuprinde cinci părți. O parte este a lua hotărâri bune; a doua este a avea simțuri bune și sănătate trupească; a treia este reușita în ceea ce întreprinzi; a patra-i reputația bună printre oameni și a cincea abundența de bani și a bunurilor folositoare pentru viață. [99] Într-adevăr, a lua hotărâri bune este rezultatul educației și al experienței multor lucruri. Simțurile bune depind de organele corpului. Spre exemplu, dacă cineva vede cu ochii săi, aude cu urechile sale, percepe obiectele corespunzătoare cu nările și gura sa, atunci aceasta înseamnă că are simțuri bune. Reușita se obține atunci când cineva face cum trebuie ceea ce urmărește, așa cum se cuvine unui om cumsecade. Reputația bună constă în aceea că se vorbește de bine despre cineva. Abundența mijloacelor o are acela care are așa de multă avere pentru nevoile vieții, încât poate să dea

ajutor prietenilor şi să se achite, cu generozitate şi în mod larg, de sarcinile publice[250]. Astfel, o parte a fericirii este luarea de hotărâri bune, alta este posedarea de simţuri bune şi sănătate trupească, a treia e reuşita, a patra, buna reputaţie şi a cincea, abundenţa de bani.

LXV [100] Artele şi meseriile[251] se împart în trei grupe: primul, al doilea şi al treilea[252]. Primul grup e format din lucrarea metalelor şi lucrarea lemnului, care sunt arte făuritoare. Al doilea cuprinde arta fierarului şi a dulgherului, care transformă materialul, deoarece fierarul face arme din fier, iar dulgherul face din lemn flaute şi lire. Al treilea grup este al artelor care întrebuinţează aceste fabricate; spre exemplu, arta călăritului întrebuinţează hăţurile, arta războiului foloseşte armele, muzica, flautele şi lira. Astfel, sunt trei feluri de arte, unul e primul, altul e al doilea şi altul e al treilea[253].

LXVI [101] Binele se împarte în patru specii. Un bine îl dăm ca denumire aceluia care posedă virtutea ca un bun propriu al său; altul este virtutea în sine şi dreptatea; pe acestea le declarăm a fi binele. Al treilea fel de bine cuprinde lucruri ca mâncarea, exerciţiile gimnastice şi medicamentele folositoare. Al patrulea fel de bine cuprinde arta cântatului din flaut, a jucatului pe scenă şi altele asemănătoare. Există deci patru feluri de bine: mai întâi posesiunea virtuţii; apoi virtutea însăşi, în al treilea rând hrana şi exerciţiile gimnastice folositoare, în sfârşit cântatul din flaut, jucatul pe scenă şi arta poetică, pe care le numim lucruri bune[254]. LXVII [102] Tot ce există este fie rău sau bun[255], fie neutru[256]. Numim rău ceea ce este în stare să dăuneze mereu; de pildă, lipsa de alegere, nebunia şi nedreptatea şi cele asemănătoare. Lucrurile potrivnice acestora sunt bune. Acelea însă care uneori sunt folositoare, iar alteori vătămătoare, ca spre exemplu mersul pe jos, şezutul şi mâncatul, sau cele care nici nu aduc vreun folos, nici nu fac vreun rău; sunt lucruri nici bune, nici rele. Aşadar, toate lucrurile se împart în bune sau rele sau nici unul din acestea.

LXVIII [103] Buna ordine în stat intră în trei categorii. Prima, dacă legile sunt bune, atunci spunem că există o ordine bună.

În al doilea rând, numim tot o bună ordine dacă cetățenii respectă legile stabilite. În al treilea rând, numim iarăși o bună ordine dacă nu există legi și totuși cetățenii își conduc bine treburile, fiind călăuziți de obiceiuri și de instituții. Există, prin urmare, trei feluri de bună ordine în stat: primul când legile sunt bune, altul când legile existente sunt respectate și al treilea, când cetățenii se guvernează după obiceiuri și instituții sănătoase.

Dezordinea într-un stat are trei forme. Prima ia naștere când legile care privesc atât pe cetățeni, cât și pe străini sunt rele, **[104]** a doua când legile existente nu sunt respectate și a treia, când nu sunt legi de loc. Astfel, dezordinea într-un stat se produce când legile sunt rele sau ele nu sunt respectate sau, în sfârșit, când nu există legi de fel.

LXIX Contrariile sunt împărțite în trei feluri. De pildă, spunem că binele este contrariul răului, așa cum este dreptatea față de nedreptate, cumințenia față de sminteală și cele asemănătoare. Dar și răul este contrar răului, ca, spre exemplu, risipa este contrară avariției, torturarea pe nedrept este opusă torturării pe drept și tot așa și unele rele sunt opuse altor rele. Și iarăși sunt contrarii greu și ușor, repede și încet, alb și negru, ca lucruri neutre opuse altora neutre. **[105]** Așadar, unele contrarii sunt opuse, ca binele cu răul, altele ca un rău față de alt rău și altele ca lucruri neutre față de alte lucruri neutre.

LXX Bunurile sunt de trei feluri: acelea pe care le posedăm în mod exclusiv; acelea care pot fi împărțite cu alții și acelea care există pur și simplu.

În primul grup, anume al acelora care pot fi posedate în mod exclusiv, intră lucruri ca dreptatea și sănătatea. În grupul următor intră lucrurile care, deși nu pot fi posedate în întregime, pot fi împărțite cu alții. Astfel, nu putem poseda binele absolut, dar putem participa la el. Al treilea grup cuprinde acele bunuri care trebuie să existe, deși nici nu le putem avea nici în parte, nici în total. Spre exemplu, numai existența valorii și a justiției constituie un bun;

aceste lucruri nu pot fi nici posedate exclusiv, nici posedate prin participare, ci trebuie numai să existe. [106] Dintre bunuri deci, unele pot fi posedate în întregime, altele pot fi împărțite, altele există pentru sine.

LXXI Deliberarea intră în trei categorii: una se inspiră din timpurile trecute, alta de la lucrurile viitoare și alta din cele prezente. Aceea pe care o luăm din timpurile trecute se sprijină pe exemple, de pildă ce au suferit lacedemonienii încrezându-se în alții. Deliberarea luată din prezent, cum ar fi să arătăm, de exemplu, că zidurile sunt slabe, oamenii lași și că proviziile sunt neîndestulătoare. Deliberarea luată din viitor este să cerem, de pildă, ca ambasadele să nu fie năpăstuite prin bănuieli, ca reputația bună a Greciei să nu fie pătată. Astfel, deliberarea poate fi luată din cele trecute, din cele prezente și din cele viitoare.

LXXII [107] Sunetele vocale se împart în două grupe, unele fiind însuflețite, altele neînsuflețite. Vocea animalelor este un sunet însuflețit; notele instrumentelor și zgomotele sunt sunete neînsuflețite. Vocea însuflețită poate fi articulată sau nearticulată, aceea a oamenilor fiind o vorbire articulată, iar a animalelor o voce nearticulată. Deci sunetele vocale pot fi însuflețite sau neînsuflețite.

LXXIII Dintre lucrurile care există, unele sunt divizibile, altele indivizibile. Dintre lucrurile divizibile, unele se împart în părți omogene[257], altele în părți eterogene. Lucrurile care nu pot fi împărțite sunt cele care n-au părți și nu sunt compuse din alte lucruri, ca, spre exemplu, unitatea, punctul, nota muzicală; pe când acelea care au părți constitutive, ca, de pildă, silabele, acordurile muzicale, animalele, apa, aurul sunt divizibile. [108] Dacă aceste lucruri sunt compuse din părți asemănătoare, așa încât întregul să nu se deosebească de parte decât prin mulțime, cum sunt apa, aurul și tot ce se topește și ce-i la fel cu acestea, atunci ele se numesc omogene. Dar tot ce este compus din părți neasemănătoare, cum este o casă și cele de acest fel, este numit eterogen. Astfel, toate lucrurile sunt divizibile sau indivizibile, iar din cele divizibile, unele au părți omogene, altele, eterogene.

LXXIV Dintre lucrurile existente, unele se numesc existente în sine, iar altele existente relativ. Se spune că există în sine lucrurile care n-au nevoie de nimic altceva ca să le explice, cum ar fi omul, calul și toate celelalte animale, căci nici unul din acestea n-are nevoie de explicație. **[109]** Aparțin lucrurilor relative toate câte au nevoie de o explicație, ca ce-i mai mare sau mai repede sau mai frumos decât altceva și altele asemănătoare. Căci mai marele este mai mare ca unul mai mic și mai repedele este mai repede decât altceva. Prin urmare, dintre lucruri, unele se numesc existente pentru sine, iar altele, existente relativ. Astfel spune deci Aristotel că obișnuia Platon să clasifice domeniile prime ale lucrurilor[258].

LXXV Seleucos[259] gramaticianul, în prima carte a lucrării sale *Despre filozofie,* spune c-a mai fost și alt bărbat numit Platon, un filozof din Rhodos, elev de-al lui Panaitios; un altul a fost filozof peripatetician, elev de-al lui Aristotel; un altul a fost discipolul lui Praxiphanes și, în sfârșit, a fost și un Platon[260] poet comic din comedia veche.

NOTE

[1] Este vorba de cei 30 de tirani instaurați la Atena după victoria spartanilor în războiul peloponeziac din anul 404 î.Chr.

[2] *Thrasyllos*, scriitor, de mai multe ori citat de Diogenes Laertios și care pare a fi identic cu astrologul care a trăit pe timpul lui Tiberius. Mort pe la anul 36 d.Chr.

Iată genealogia lui Platon dată în acest § 1 la Diogenes Laertios.

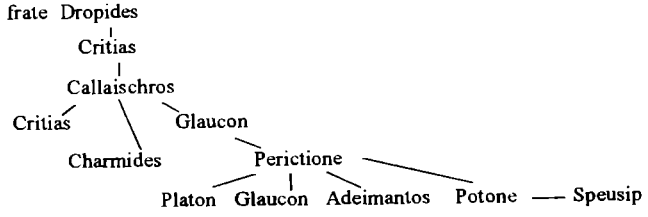

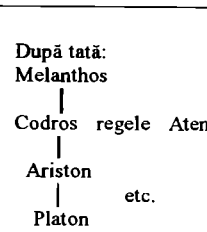

[3] *Speusip*, filozof, discipol şi nepot al lui Platon (vezi genealogia mai sus n. 2). A primit conducerea Academiei după moartea lui Platon.

[4] *Clearh din Soloi* (Cilicia), elev al lui Aristotel. Mai este citat de Diogenes Laertios şi în alte părţi.

[5] *Anaxilaides*, scriitor, cunoscut numai din acest pasaj.

[6] Toată legenda ţinteşte la a face din Apollo tatăl lui Platon.

[7] Corespunde cu anii 428-425 î.Chr.

[8] Lunii *Thargelion* îi corespunde finele lunii mai – începutul lunii iunie. Deci Platon s-ar fi născut la finele lunii mai.

[9] Iarăşi aluzie la originea apollinică a lui Platon.

[10] Corespunde cu 348/347 î.Chr. Deci Diogenes Laertios dă anul naşterii după cronografiile lui Apollodor, iar anul morţii după Hermip şi Neanthes.

[11] *Isocrate din Atena*, marele retor, creator sau mai bine-zis, al doilea creator, după Gorgias din Leontinoi, al genului epideictic de oratorie, care ne prezintă discursuri, de multe ori scrise, nepronunţate, în care se dezvoltă o teză.

[12] *Arhontatul lui Lysimachos* (anul naşterii lui Isocrate) – 436/435 î.Chr. *Arhontatul lui Ameinias* (anul naşterii lui Platon şi anul morţii lui Pericle) – 429/428 î.Chr. După cum vedem, sunt mici fluctuaţii cu privire la data naşterii lui Platon. De obicei se consideră că a trăit de la 427 la 347.

[13] *Antileon*, scriitor citat aici de Diogenes Laertios şi de Pollux.

[14] *Favorinus*, filozof erudit, sofist din secolul I d.Chr., de orientare sceptică. A trăit la Roma, unde s-a bucurat de multă apreciere. Are lucrări de erudiţie, adesea citate de Diogenes Laertios. *Amintiri* (în cel puţin cinci cărţi) şi *Istorii felurite* (în cel puţin opt cărţi).

[15] *Pheidiades*, fiul lui Thales, locuitor din Egina, necunoscut din altă parte.

[16] Cuvântul grec e *cleroúchos* şi înseamnă posesorul unui lot de pământ dobândit prin tragere la sorţi. În timpurile vechi se trăgea lotul în fiecare an la sorţi. Mai târziu, în cazul nostru, *cleruh* înseamnă cel care capătă un lot de pământ într-un teritoriu cucerit şi impus cetăţii învinse. Astfel, tatăl lui Epicur era posesor de lot în insula Samos, unde atenienii impuseseră ca locuitorii insulei să cedeze un număr de terenuri împărţite în loturi şi să primească atenieni săraci care voiau să se stabilească pe ele pentru a le lucra.

[17] Avem trei filozofi stoici cu numele de Athenodoros: 1) din Tars, directorul bibliotecii din Pergam, mai târziu se stabilește la Roma (secolul I î.Chr.); 2) ,tot din Tars, fiul lui Sandon, profesorul lui Augustus, discipol al lui Poseidonios; 3) din Soloi. Primul e citat nominal în Diogenes Laertios, VII, 34 și al treilea în Diogenes Laertios, VII, 38. Atribuirea scrierii *Despre plimbări*, în cel puțin opt cărți lui 1 sau 2 este greu de decis, dacă nu va fi fost un al treilea autor.

[18] *Choregia* era o obligație sau sarcină (*leitourgia*) pe care statul o impunea unor cetățeni bogați aleși să instruiască și să întrețină un cor în vederea reprezentărilor teatrale la sărbătorile Dionysiilor.

[19] Dion din *Siracuza*, cumnatul lui Dionysios cel Bătrân și deci unchiul lui Dionysios, cel Tânăr. Dion era admirator al filozofiei lui Platon, mai ales pe plan politic. El este exilat de Dionysios cel Tânăr, însă după un timp reușește să-l răstoarne din tiranie, fiind până la urmă asasinat în Siracuza cu vreo opt ani înaintea morții lui Platon.

[20] *Adeimantos* și *Glaucon* sunt frații mai obscuri ai lui Platon. Ei apar ca personaje în dialogul *Republica* al lui Platon.

[21] Despre *Potone* și *Speusip*, vezi mai sus, nn. 2 și 3.

[22] Dialogul *Rivalii*, în care este citat chiar la început Dionysios gramaticianul, este considerat ca apocrif de critica modernă. Dionysios nu e cunoscut mai de aproape.

[23] Vezi nota anterioară.

[24] Educația unui tânăr, viitor cetățean al Atenei, se împărțea în două: 1) *mousiké*, adică tot ce privește muzele, deci literatura, în care intrau și științele, filozofia, și *poietica*, cu alte cuvinte *educația intelectuală* și 2) *gymnastiké*, gimnastica, adică tot ce privește *educația fizică*. Ambele erau egal de importante și nici un tânăr care avea posibilitatea materială nu se sustrăgea acestor cerințe. Am putea spune că educația fizică avea o oarecare precădere, cel puțin în timpurile vechi. „Gimnastica" derivă de la cuvântul *gymnós* „gol", întrucât exercițiile fizice se făceau pe terenuri speciale numite *palestre* sau *gimnazii* (tot derivat de la cuvântul *gymnós*), unde tinerii se exersau goi. Pentru garderobă, dușuri, erau încăperi speciale amenajate lângă terenul de exerciții gimnastice.

[25] *Ariston*, profesor de gimnastică din Argos; mai e citat de Olympiodoros (comentator al lui Platon) și în *Viața lui Platon* de un autor anonim.

[26] Despre *Alexandros Polyhistor* am vorbit într-o notă anterioară.

[27] *Neanthes din Cyzic*, retor și istoric din școala lui Philiscos (secolul al IV-lea î.Chr.), care a scris *Despre oameni celebri*, de unde par a proveni informațiile pe care le dă Diogenes Laertios sau izvorul său, întrebuințând ca izvor pe Neanthes. Prin urmare, și în antichitate erau mai multe versiuni pentru a explica schimbarea numelui filozofului din Aristocles în Platon, nume care este în orice caz o poreclă.

[28] *Dikaiarchos din Messene*, elev al lui Aristotel, despre care am mai vorbit. A avut o activitate de scriitor foarte întinsă, erudită și importantă. Și ca filozof este de oarecare importanță.

[29] Activitatea poetică a lui Platon, compozitor de ditirambi, poeme lirice şi tragedii, ar putea fi inventată de biografi pentru a explica talentul poetic deosebit care se învederează în dialogurile lui.

[30] *Timotheos din Atena*, care a scris *Despre vieţi*, nu ne e cunoscut decât din citatele lui Diogenes Laertios.

[31] *Lebăda* este pasărea lui Apollo. Vezi cunoscutul text din dialogul *Phaidon* al lui Platon (p. 85 *a* şi urm.), care poate a inspirat legenda cu visul lui Socrate.

[32] *Alexandros Polyhistor. Heracleitos*, un autor neidentificabil din altă parte, citat ca izvorul său de Alexandros. Diogenes Laertios (cartea a IX-a, § 17) dă o listă de cinci purtători ai acestui nume.

[33] *Colonos*, district al Aticii, nu departe de grădinile de la incinta eroului Academos (sau Hecademos după altă versiune). Colonos era tot un erou după care s-a numit districtul. Aici se presupune că s-a sfârşit nefericitul Oedip, bătrân şi orb. Un erou la greci era o divinitate protectoare, având o rază de acţiune mai redusă decât cea a zeilor olimpieni. Acţiunea binefăcătoare sau punitivă a eroului se mărgineşte la împrejurimile incintei consacrate lui.

[34] Arderea poemelor sale de către Platon vrea să dovedească profunda impresie şi influenţă exercitată de personalitatea puternică a lui Socrate asupra celui mai de seamă elev al lui.

[35] *Hefaistos*, în greceşte, este egal cu „foc", aşa cum vinul e denumit pur şi simplu Dionysos, iubirea – Afrodita, războiul – Ares etc.

[36] *Cratylos*, filozof partizan al filozofiei lui Heraclit, pe care a denaturat-o însă, ajungând la sofistică şi la un relativism absolut. Heraclit afirmă că nu te poţi cufunda de două ori în apele aceluiaşi râu, întrucât ele curg şi se schimbă necontenit. Cratylos afirma că nu te poţi cufunda nici măcar o dată (Aristotel, *Metaphysica*, III, 5, p. 1010 *a* 7) şi că nu poţi, din această cauză, da un nume unui lucru, ci trebuie să te mărgineşti a-l arăta cu degetul. Platon a scris un dialog cu numele *Cratylos*, în care dezvoltă o teorie despre limbă şi originea ei.

[37] *Hermogenes din Atena*, fiu al lui Hipponicos, fratele lui Callias. Este citat şi de Xenofon în *Memorabilia* şi *Banchetul* şi la Platon în *Phaidon*, p. 59 *b*. Este şi personaj din dialogul *Cratylos* al lui Platon.

[38] *Hermodor din Siracuza*, filozof, discipol al lui Platon; ar fi scris despre doctrina nescrisă a lui Platon, în ultima fază de activitate filozofică a acestuia, despre care n-a scris nimic în dialogurile sale. Această operă a lui Hermodor este pierdută şi doctrina nescrisă a lui Platon de direcţie pitagorizantă n-o cunoaştem decât din criticile lui Aristotel şi din comentatorii acestuia. Despre opera lui Hermodor, vezi Simplicius, *Comm. in phys.*, p. 247, 33 şi urm. şi p. 256, 32 şi urm., ed. Diels, *CAG*, IX, 1882.

[39] Adică în anul 399 î.Chr., după moartea lui Socrate.

[40] *Theodor din Cyrene*, mare matematician din antichitate. A fost profesorul lui Teetet, altă mare figură a matematicii greceşti (vezi B. L. van der Waerden, *Erwachende Wissenschaft*, 1956, p. 233-240, 271-291).

[41] *Philolaos* și *Eurytos* au fost pitagoricieni din generația veche, care erau deja morți în anii din preajma lui 399. Dacă Platon a făcut într-adevăr această călătorie înaintea primei sale călătorii la Dionysios cel Bătrân, atunci el nu i-a putut vedea pe acești bătrâni pitagoricieni. De Philolaos, în dialogul *Phaidon* al lui Platon, se vorbește ca de un personaj din trecut, care nu mai există. El a locuit la Theba (vezi p. 61 *d* și *e*). Eurytos este declarat discipol al lui Philolaos de Iamblichos, *Vita Pythagorica*, cap. 148.

[42] Călătoria lui Platon în Egipt, și bineînțeles la Cyrene, pare a fi verosimilă.

[43] Cât privește faptul că ar fi fost însoțit de Euripide, aceasta este iarăși o imposibilitate. Călătoria lui Platon a avut loc după moartea lui Socrate (399 î.Chr.), iar Euripide a murit cam în 406 î.Chr., în Macedonia, la curtea regelui Archelaos. Vedem deci cu câtă ușurință afirmau biografii fapte care erau așa de ușor controlabile că sunt false.

[44] Versul 1193 din *Ifigenia în Taurida* a lui Euripide.

[45] Autorul se sprijină pe Homer, *Odiseea*, IV, vers 231 și urm. Herodot (II, 77, 84) vorbește de mulțimea medicilor în Egipt, dar nu ne e cunoscut vreun pasaj din dialogurile lui Platon în care să se spună acest lucru.

[46] De la 401 î.Chr. când începe expediția lui Cyrus cel Tânăr împotriva fratelui său Artaxerxes, expediție la care a luat parte și Xenofon, Asia Mică este într-o necontenită fierbere și războaiele dintre satrapi și greci se succed, precum și cu popoarele subjugate de perși. De la 396 la 394, regele Agesilaos al Spartei luptă în Asia Mică împotriva satrapului Tisaferne. În acest timp, după 399, are loc călătoria lui Platon în Egipt și Cyrene.

[47] Academia a fost înființată, ca școală în care se învăța filozofia idealistă platoniciană și se făceau unele cercetări științifice, abia mai târziu, pe la 387 î.Chr., după înapoierea lui Platon din prima sa călătorie în Sicilia, vinderea lui ca sclav și răscumpărarea lui.

[48] *Gimnaziu*, școală de educație fizică cu un teren potrivit în acest scop pentru exerciții și clădiri aferente (vezi și mai sus n. 24).

[49] Despre noțiunea de „erou", *héros*, la greci, vezi mai sus, n. 33.

[50] Numele eroului Academos avea și varianta Hecademos, după cum se vede din textele lui Diogenes Laertios.

[51] *Eupolis*, autor de comedii dintre cei mai de seamă ai comediei vechi. Contemporan cu Aristofan și Cratinos.

[52] *Astroteutoi*, sunt cei care pentru motive oarecare n-au făcut serviciu în campanie ca soldați. Deci traducerea cu „Ambuscații" pare potrivită.

[53] Cuvântul *platistakos*, aluzie ironică la numele lui Platon, este denumirea unui gen de pește mare.

[54] Greierii și cântecul lor erau deosebit de apreciați la Atena (vezi Timon, frg. nr. 30, Diels, *FPhG*., p. 191).

[55] Hecademos se scria cu un *E* la început, deci *e* scurt. *H* la greci nu este o consoană, ci o aspirată care precede un cuvânt începând cu o vocală, cum e cazul aici.

H reprezintă suflul aspru, iar suflul moale constă în pronunţarea vocalei iniţiale curate. Acest suflu moale corespunde cu consoana *alef* în ebraică, *elif* la arabi.

[56] *Isocrate*, marele orator epideictic, de care am mai vorbit (vezi mai sus, n. 11). La început era prieten cu Platon. Mai apoi, vanitatea lui Isocrate, cu pretenţiile lui de a da îndrumări educative tinerilor, considerându-se „filozof", a dus la o ruptură cu Platon şi la o polemică voalată între ei, fără a se pronunţa în mod reciproc numele adversarului.

[57] *Praxiphanes din Rhodos* sau *Mytilene*, filozof peripatetician din vechea generaţie.

[58] *Aristoxenos*, filozof peripatetician, elev al lui Aristotel, adversar aprig al lui Platon şi mare admirator al lui Pitagora. A scris o lucrare despre *Viaţa lui Platon*, citată de Diogenes Laertios, V, 35.

[59] În linii mari, caracterizarea doctrinei lui Platon este exactă. Lipseşte numai Parmenide, care a avut şi el un rol de seamă în crearea doctrinei ideilor.

[60] Am văzut mai sus că 60 de mine fac un talant, iar mina are 100 de drahme. Cumpărarea de cărţi implica o intenţie de plagiat. Nu ştim de la cine provine această acuzaţie, după cum vom vedea mai târziu, şi asupra căreia se va mai reveni la Diogenes Laertios. Aci e dat ca unul dintre izvoare Satyros din Callatis, despre care am mai vorbit. Bănuim că în spate se află Aristoxenos, înverşunatul adversar al lui Platon.

[61] Vezi mai sus, n. 60. Suma de 80 talanţi este considerabilă pentru un particular.

[62] *Onetor*, orator, elev al lui Isocrate.

[63] *Epicharmos din Cos* (mai târziu stabilit în Sicilia, probabil secolul al V-lea î.Chr., sub tiranul Hieron), poet comic, cu înclinări filozofice spre pitagoreism şi heracliteism. Un fragment aduce aminte şi de ideile lui Xenofanes din Colofon. Diogenes Laertios citează mai jos, după Alcimos, un număr important de versuri din comediile lui Epicharmos, contestate ca fiind autentice de unii, dar pe care Hermann Diels le consideră ca fiind autentice. Pasajul acesta şi cel care urmează, adică Diogenes Laertios, III, 9-17, este editat critic de Diels-Kranz, *Vors.*[5], I, pp. 195-199.

[64] *Alcimos*, istoric şi scriitor din Sicilia, citat adesea de Athenaios. Originea siciliană explică interesul lui pentru Epicharmos şi fragmentele din acesta pe care ni le-a conservat (a nu se confunda cu Alcimos, citat la Diogenes Laertios, II, 114). Urmează un lung citat textual din Alcimos, care la rândul lui citează versurile lui Epicharmos, relicve preţioase ale timpurilor trecute (Diogenes Laertios, III, 9-16, citatul din Alcimos).

[65] Până aici, Alcimos dă o succintă expunere a faimoasei doctrine platoniciene despre lucrurile sensibile şi idei, care este foarte exactă, am zice chiar remarcabilă prin scurtime şi precizie. Dar dacă vede în Epicharmos pe autorul concepţiilor lui Platon, aici desigur că Alcimos greşeşte. Îl putem ierta pe Alcimos, scuzându-l pentru patriotismul lui local, dacă face din Platon aproape un plagiator al lui Epicharmos. Platon s-a inspirat din doctrinele filozofice anterioare, dar pentru a le prelucra într-o sinteză originală şi personală cu caracter idealist. Lucrarea lui Alcimos se numea *Către Amyntas*, în patru cărţi. Acest Amyntas ne este necunoscut.

[66] Fragm. nr. 1 Diels-Kranz[5], I, p. 195.

[67] Fragm. 2, *ibidem*, p. 196.

[68] Continuă expunerea doctrinei ideilor a lui Platon, dată de Alcimos, care de asemenea este remarcabilă prin precizie și concizie. Expunerea este luată în bună parte din dialogul *Phaidon* al lui Platon. Omonimia dintre idei și lucrurile sensibile este o problemă importantă în platonism, deși denumirea comună care se dă unei idei, pe de o parte, și lucrurilor sensibile care participă la acea idee, pe de altă parte, se referă la două serii de lucruri cu totul diferite, uneori opuse unele altora. „Model" traduce cuvântul *parádeigma*, „arhetipul" veșnic și neschimbător al lucrurilor supuse nașterii, pieirii și transformărilor din lumea sensibilă.

[69] Fragm. 3 Diels-Kranz[5].

[70] Aici Alcimos expune o teorie a amintirii care se depărtează de teoria reminiscenței (*anámnesis*) a lui Platon (*Phaidon*, p. 72 *e* și urm.), întrucât nu vrea să facă apel la teoria mistică a metempsihozei, care constituie baza expunerii platoniciene.

[71] Fragm. 4 și 5 Diels-Kranz[5]. Aici se termină citatul din Alcimos cu versurile lui Epicharmos.

[72] Alcimos încheie făcând reflecția că aceste tratate dovedesc „ajutorul" de care i-a fost Epicharmos lui Platon. Prin urmare, nu este vorba de o acuzație de plagiat propriu-zisă.

[73] Fragm. 6 Diels-Kranz[5] al lui Epicharmos, pe care îl citează mai departe Diogenes Laertios, nu-i dat ca citat din Alcimos, dar totuși este pe linia acestuia, căci desăvârșește ceea ce a spus el. Se poate însă să fie ticluit de altcineva pentru a completa cele spuse de Alcimos. De altfel, și în ediția Diels-Kranz[5], p. 195, se fac rezerve asupra autenticității fragmentelor citate de Alcimos.

[74] *Sophron din Siracuza* (a doua jumătate a secolului al V-lea î.Chr.) a scris mimi, gen de comedie ușoară. *Herondas* (secolul al III-lea î.Chr.), ale cărui mimi ni s-au păstrat pe un papirus din Egipt, îl imită pe Sophron, ale cărui opere sunt pierdute. Acești mimi reproduceau scene din viața de toate zilele, în timp ce comedia lui Aristofan avea anumite tendințe și teze politice.

[75] Desigur că Platon, în scrierile sale glumește adesea și reproduce scene de genul celor care făceau obiectul mimilor lui Sophron, de unde și această afirmație, poate inventată cu scop etiologic, că Platon a introdus mimii lui Sophron la Atena.

[76] *Dionysios*, fiul lui Hermocrates, este Dionysios cel Bătrân, care a fost tiran Siracuzei de la 405 la 368/367 î.Chr. Platon a făcut prima sa călătorie în Sicilia la 388/387 î.Chr., probabil nu fără intenții politice. Știm cum s-a soldat această călătorie: cu vânzarea lui Platon ca sclav la Egina, care era în stare de război cu Atena și răscumpărarea lui de către Anniceris.

[77] Textul transmis de manuscrise este deteriorat în acest loc. Poate că ar trebui citit *télos* în loc de *autó*, așa cum sună și traducerea dată aci.

[78] *Dion* este cumnatul lui Dionysios cel Bătrân și mare aderent și prieten al lui Platon. *Aristomenes*, partizan al lui Dion; nu ne e cunoscut din altă parte.

[79] *Pollis*, spartan, navarh în 396/395, a fost învins de Chabrias la Naxos în 376, celebru prin faptul că l-a vândut pe Platon, în Egina, în anul 388 sau cel mai târziu în 387 î.Chr.

[80] *Charmandros*, fiul lui Charmandrides, cetățean din Egina, citat numai aici, după Favorinus.

[81] În acest timp, Egina era în stare de război cu Atena. Platon a putut fi vândut cel mai târziu până în 387.

[82] *Anniceris din Cyrene*, filozof din școala lui Aristip. A fondat o sectă a acestei școli cirenaice sau hedoniste, despre care vezi Diogenes Laertios, II, 96 și urm.

[83] *Chabrias*, vestit general al atenienilor.

[84] *Helike*, oraș în Achaia pe malul mării; în anul 373 î.Chr. a fost înghițit în întregime de mare în urma unui cutremur. Atunci va fi pierit și navarhul Pollis, după spusele lui Favorinus.

[85] A doua călătorie a lui Platon în Sicilia a avut loc în anul 369 î.Chr., la Dionysios cel Tânăr, tiranul care succedă tatălui său cu același nume.

[86] *Theodotas*, probabil un partizan al lui Dion; ne este cunoscut din acest text și din *Epistolele* platoniciene III și VII.

[87] Scrisoarea aceasta a lui Archytas către Dionysios cel Tânăr este, după toate probabilitățile, un fals, deși împrejurările tratate în ea corespund cu realitatea.

[88] În greceşte nu există obiceiul de a se adresa cuiva la persoana a II-a plural. Până și omul de rând, adresându-se persoanelor sus-puse sau chiar suveranilor, întrebuința singularul „tu".

[89] A treia călătorie în Sicilia, tot la Dionysios cel Tânăr, a avut loc în anul 361 î.Chr. Platon a plecat cu promisiunea că tiranul va ridica condamnarea la exil împotriva lui Dion, unchiul tiranului, prietenul și discipolul lui Platon. Dionysios nu s-a ținut de cuvânt și Platon s-a întors pentru totdeauna la Atena.

[90] *Pamphile*, scriitoare egipteană pe care am mai întâlnit-o când am vorbit despre Thales (vezi cartea I, n. 23 de la Thales).

[91] *Megalopolis*, oraș din Arcadia.

[92] *Chabrias*, general al atenienilor, pe care l-am mai întâlnit (vezi n. 83).

[93] *Lógos* este cuvântul, poate, cu cele mai multe semnificații în greceşte și nu este ușor de ales sensul potrivit într-un pasaj dat. El înseamnă rând pe rând: cuvânt, vorbire, tratat, rațiune, raport, proporție, judecată (logică), noțiune (mai rar), definiție (în logică).

[94] *Leodamas din Thasos*, matematician, citat în catalogul matematicienilor la Proclos, *In primum Euclidis Elementorum librum Commentarii*, p. 66, 15 ed. Friedlein; vezi și p. 211, 18 și urm. Epistola a XI-a platoniciană este adresată lui Leodamas.

[95] Metoda analitică se referă aici la geometrie și matematică în general. Vezi Proclus, p. 211, 18 și urm.

[96] Despre antipozi vorbește Platon în *Timaios*, p. 63 *a*. Termenul *stoicheion*, în sensul de „element" material, nu este întrebuințat înainte de Aristotel. Număr dreptunghiular este produsul a două numere inegale. *Pérata* „limite" (sau, în traducere,

„lucruri care mărginesc") sunt punctul pentru linie, linia pentru plan și planul pentru corpurile solide.

[97] *Lysias*, fiul lui Cephalos, orator vestit, de care am mai vorbit.

[98] Discursul despre Eros, dragoste, din *Phaidros* al lui Platon este o pastișă făcută de Platon, scrisă în felul și în stilul lui Lysias. Până azi sunt specialiști care cred că Platon a introdus în dialogul său un discurs real al lui Lysias.

[99] Preocupări gramatice și lexicale se găsesc mai întâi la sofiști. Prodicos din Ceos s-a ocupat de sinonime; Protagora, de rectitudinea denumirilor. Platon nu s-a ocupat în mod special de gramatică, deși în opera sa sunt reflecții ce se pot valorifica în acest sens. O primă încercare timidă de a clasifica părțile de vorbire se găsește la Aristotel (*Poetica*, cap. 20). Și în alte părți ale *Poeticii* și ale operei lui Aristotel găsim elemente cu privire la limbă și la gramatică (*Categoriile* și *Despre interpretare*, mai ales începuturile acestor tratate).

[100] Platon ne dă, în diverse părți ale dialogurilor sale, reflecții și expuneri ale părerilor filozofilor dinaintea lui. Totuși, în mod mai sistematic, dar mai deformat, a făcut acest lucru și Aristotel. În fine, tatăl doxografiei grecești, adică al expunerii părerilor filozofilor greci anteriori, este Theofrast, elevul și urmașul lui Aristotel la conducerea școlii peripateticiene. Deși Platon pare să fi cunoscut atomismul lui Democrit, după cum reiese din dialogul *Timaios*, totuși nu l-a citat niciodată, fapt explicabil prin poziția sa filozofică. Grecii s-au mirat de acest lucru și au căutat să-l interpreteze, după cum vom vedea mai departe. Avem aici, în § 24/25 (secția XIX), rubrica biografiilor pe care am numit-o „primul inventator" (*heuretés*). În acest pasaj, cuvântul *prótos* „primul" revine de șase ori.

[101] *Dion*, adversar al democrației siracuzane despre care am mai vorbit (vezi mai sus, n. 78), exilat de nepotul său Dyonisios cel Tânăr, tiranul din Siracuza; din anul 357 se află în război pe față cu acesta, reușește să-l răstoarne pe Dyonisios, dar este ucis în 354 la Siracuza. *Epistola a VII-a* a lui Platon (care, după părerea noastră, nu este autentică) se adresează partizanilor lui Dion, după uciderea acestuia, și conține informații prețioase ale autorului ei, care n-a trăit multă vreme după aceste evenimente.

[102] Preferăm forma *Mithradates* (= „dat de Mithra", zeul persan; compară numele „Dieudonné"), care e mai persană decât aceea de *Mithridates*. De asemenea, numele tatălui Orontobates îl preferăm celui transmis în mod obișnuit de mss. Rhodobates, ambele forme Mithradates și Orontobates sunt adoptate de Hicks în ediția sa.

[103] *Silanion*, cunoscut sculptor din Atena (jumătatea a doua a secolului al IV-lea, î.Chr.).

[104] *Heracleides* Ponticos sau Lembos ?

[105] *Theopomp*, poet comic din comedia veche contemporan cu Aristofan.

[106] *Anaxandrides* din insula Rhodos, poet comic din comedia medie.

[107] *Moria*, măslinul consacrat zeiței Athena și măslinii consacrați din incinta Academiei (vezi Aristofan, *Norii*, versul 992).

[108] Am redat calamburul din textul grec după putință.

[109] *Alexis din Thurioi* – poet comic din comedia veche.

[110] *Ancylion*, numele unei comedii (poate de Eubulos ?).

[111] *Amphis*, poet comic din comedia medie.

[112] Platon, în ultimii ani ai vieţii lui, ar fi ţinut cursuri la Academie „despre bine" după cum spune Aristoxenos, şi le descrie efectul asupra auditorilor.

[113] *Dexidemides*, titlul unei comedii de Amphis.

[114] Nu *Cratinos* din comedia veche, ci un altul, mai recent, din comedia nouă (secolul al III-lea î.Chr.).

[115] Vezi mai sus, n. 109.

[116] *Parazitul*, titlu de comedie care revenea destul de des. Aici, probabil, comedie a lui Alexis.

[117] *Anaxilas*, poet din comedia medie, de la care se dau aici trei titluri de comedie fără citare de versuri. Aici se termină numeroasele citate din comedia greacă în care era batjocorit sau ironizat Platon şi doctrina sa. Aceste citate sunt foarte importante pentru istoricul comediei greceşti, mai ales că piesele omise sunt în întregime pierdute, cu excepţia pieselor conservate ale lui Aristofan. Pentru filozofia lui Platon, ele sunt mai puţin importante şi îngreunează textul la Diogenes Laertios. Dar biograful nostru a socotit altfel.

[118] Urmează acum o serie de epigrame adresate de Platon unor băieţi şi femei. Ele sunt în general foarte slabe, însă apreciate de Diogenes Laertios. De aceea ne îndoim de autenticitatea lor. *Aster* („Astrul") numele unui băiat de care ar fi fost îndrăgostit Platon, după obiceiul grecesc.

[119] *Archeanassa*, curtezană din Colofon, amintită şi de Athenaios.

[120] *Agathon*, poet tragic, personaj în dialogul *Banchetul* al lui Platon; el trebuie să fi fost mai în vârstă ca Platon. Poate că este vorba de un alt tânăr, Agathon, al cărui nume se găseşte în primul vers al epigramei.

[121] Cuvântul grecesc e *sageneúo*. Este vorba de eretrienii prinşi în cursă de generalul persan Datis, eveniment citat în mai multe locuri în literatura greacă (Herodot, VI, 94; Platon, *Legile*, III, p. 698 *d*).

[122] Aici se termină epigramele lui Platon pe care le citează Diogenes Laertios. Autenticitatea lor este, după cum am spus, mai mult decât îndoielnică. Ele ocupă nu mai puţin de patru paragrafe: 29-33. Epigrama anterioară conţine o ironie la amorurile Afroditei cu Ares, din Homer, *Odiseea*, cântul VIII, 266 şi urm. (vezi mai sus, n. 118).

[123] *Apollonios al lui Molon* (numit pur şi simplu şi *Molon*) – retor din Alabanda, stabilit la Rhodos; a fost profesorul lui Cicero. Ar fi scris lucrarea *Împotriva filozofilor*.

[124] Într-adevăr, Xenofon şi Platon nu se citează unul pe altul. Probabil că aici autorul considera ca lucrări similare dialogurile mici, socratice cu caracter moral din tinereţea lui Platon şi amintirile (*Memorabilia*) lui Xenofon, care în a doua parte a lor conţin şi părţi dialogate.

[125] Cele două lucrări, *Republica* lui Platon şi *Cyrupaideia* lui Xenofon, sunt destul de deosebite; deşi se pot găsi şi preocupări comune: idealul de guvernare şi de educare (a unui tânăr prinţ la Xenofon, Cyrus cel Mare.

[126] Desigur că Platon are dreptate, și cartea lui Xenofon este o ficțiune, un roman istoric, în care autorul și-a expus propriile sale opinii, fără a se preocupa de modul efectiv cum era educat un tânăr persan (vezi Platon, *Legile*, 649 *c*).

[127] *Memorabilia*, III, cap. 6, § 1.

[128] Antistene nu admitea decât judecăți de identitate și nu admitea posibilitatea de a afirma un predicat despre un subiect. De aceea, zicea el, nu există contradicție: *ouk éstin antilégein*.

[129] *Sathon*, nume propriu derivat din substantivul de gen feminin *sáthe*, care înseamnă „membru viril". Caracterul insultător al dialogului este evident din capul locului. Mai departe, în lista operelor lui Antistene la Diogenes Laertios, VI, 16, avem titlul: *Sathon* sau *Despre contradicție*, cărțile 1, 2, 3.

[130] Platon, *Phaidon*, p. 59 *c*. De altfel, și Platon însuși spune că a absentat la moartea lui Socrate, deoarece era bolnav (p. 59 *b*; cf. și Diogenes Laertios, II, 65).

[131] *Idomeneus din Lampsacos*, elev și prieten al lui Epicur (vezi *Epistola* lui Epicur adresată în ziua morții sale lui Idomeneus, Diogenes Laertios, X, 22); ar fi scris lucrarea *Despre socratici*, din care pare a proveni informația lui Diogenes Laertios.

[132] Platon *Phaidon*, p. 59 *b* și *Apologia*, p. 34 *a*.

[133] Nu știm în ce operă a sa a făcut această observație Aristotel.

[134] Informația lui Favorinus trebuie să aibă un tâlc pe care nu-l înțelegem. Numai Aristotel a rămas până la finele lecturii dialogului *Phaidon*.

[135] *Philippos din Opus*, astronom și matematician, elev al lui Platon. A editat *Legile* lui Platon și pare să le fi adăugat dialogul *Epinomis*, care ni s-a păstrat ca operă a lui Platon.

[136] Vezi nota anterioară.

[137] *Euphorion din Chalcis* (Eubea, secolul al III-lea î.Chr.) – scriitor și poet; a studiat filozofia la Atena. *Panaitios din Rhodos* – filozof, fondator al stoicismului mediu (secolul al II-lea î.Chr.).

[138] O calomnie de plagiat împotriva lui Platon, emanând de la Aristoxenos, care este aici direct citat. Noi știm câtă imaginație aveau grecii când era vorba să găsească într-un text conținutul altui text. Am avut un exemplu mai sus, deși nu direct răuvoitor, în citatele din Epicharmos date de Alcimos (Diogenes Laertios, III, 9-17), pentru a ilustra dependența lui Platon de acest poet comic originar din Cos și stabilit în Sicilia.

[139] Azi este unanim admis că *Phaidros* aparține perioadei de maturitate a lui Platon, compoziția acestui dialog plasându-se între *Phaidon* și *Republica*.

[140] *Dikaiarchos din Messene* este, ca și Aristoxenos din Tarent, discipol imediat al lui Aristotel și adversar al lui Platon.

[141] *Xenocrate din Chalcedon*, filozof, elev direct al lui Platon, al treilea scolarh în succesiune al Academiei, după Platon și Speusip. Sensul poveștii este că nu trebuie să săvârșești acțiuni violente în stare de mânie sau de ebrietate, pe care să le regreți mai apoi.

[142] Platon, *Legile*, p. 808 *b*.

[143] *Ibidem*, p. 663 *e*.

[144] Filip s-a suit pe tronul Macedoniei în anul 360 î.Chr., iar Platon moare în anul 347.

[145] *Myronianos din Amastris în Paflagonia*, scriitor, citat de mai multe ori la Diogenes Laertios. L-am întâlnit în cartea I § 12 şi îl vom mai întâlni în cărţile IV, V şi X.

[146] Boala aceasta este îndeobşte cunoscută în antichitate. Poate că are altă semnificaţie decât cea de a fi mâncat de păduchi. Am întâlnit această boală, de care ar fi murit, şi în *Viaţa* lui Ferekyde din Syros (Diogenes Laertios, I, 118 şi urm.).

[147] Desigur, testamentul lui Platon este un text interesant, pe care ni l-a transmis antichitatea sau, mai bine zis, sârguinţa lui Diogenes Laertios. El nu e complet. Lipseşte cel puţin începutul, după cât ni se pare. În privinţa aceasta, testamentul lui Aristotel, păstrat tot de Diogenes Laertios (cartea a V-a) este mai complet şi mai interesant.

[148] Această primă frază este, probabil, luată de Diogenes Laertios din autorul la care a găsit testamentul lui Platon. Textul testamentului, ciuntit la începutul lui, urmează după această primă frază, care e tot un citat, dar din autorul de care am vorbit. Pentru testamentul lui Aristotel şi al altor trei peripateticieni, pe care le vom vedea mai târziu, e aproape sigur că ele provin de la Ariston din Ceos, care pare să fi scris *Vieţile* filozofilor peripateticieni. Pentru testamentul lui Platon ne-am gândi la Hermip din Smyrna, elevul lui Callimah, care a scris despre *Vieţile filozofilor*.

[149] *Obolós*, „obol", a şasea parte a unei drahme. Celelalte măsuri de greutate şi monedele le cunoaştem din notele anterioare.

[150] Personajele acestea nu le cunoaştem din altă parte, afară de Speusip, nepotul lui Platon, fiul surorii acestuia, Potone şi poate de Eurymedon şi Demetrios.

[151] Epitafurile care urmează § 43-45 sunt mai mult sau mai puţin reuşite; între ele, două de Diogenes Laertios.

[152] Paragraful 46 conţine lista discipolilor lui Platon, cei mai mulţi cunoscuţi. Citâm pe cei mai puţin cunoscuţi. *Hestiaios din Perinthos* – nu-l cunoaştem din altă parte; *Amyclos din Heraclea*, *Erastos* şi *Coriscos din Scepsis* – doi platonicieni din cercul de la Assos în Troada, prieteni cu Aristotel. *Epistola a VI-a* platoniciană este adresată lor şi lui Hermias. Aristotel îl citează pe Coriscos în tratatele sale acroamatice când vrea să dea exemplificări ale teoriilor sale. *Timolaos din Cyzic* e citat şi de Athenaios. Pe următorii trei nu-i cunoaştem mai de aproape. *Hippothales* este un personaj în dialogul *Lysis* al lui Platon. *Callippos din Atena* a fost elevul lui Platon şi tiran la Siracuza. Pe următorii doi nu-i cunoaştem din altă parte. Cele două femei eleve ale lui Platon – *Lastheneia din Mantinea* şi *Axiothea din Phlius* – sunt citate şi de alţi autori. *Chamaileon din Pont* este un peripatetician, scriitor de istorie literară, contemporan cu Heracleides Ponticos. *Hyperides* este celebrul orator, prieten cu Demostene, susţinător al democraţiei. *Lycurgos* este faimosul orator partizan al lui Demostene, om sever şi integru care a condus afacerile băneşti ale Atenei. Nu a rămas de la el decât un singur discurs *Contra lui Leocrates*. *Polemon*, probabil filozoful academician, scolarh al Academiei după Xenocrate, împreună cu *Crates* academicul.

Pe *Sabinos* nu-l cunoaștem mai de aproape. *Mnesistratos* mai e amintit de Diogenes Laertios (VII, 177).

[153] Pasaj foarte important prin problemele pe care le pune, chiar dacă nu le putem rezolva. Aici apar două participii feminine la dativ, acompaniate de pronumele personal *soi*. Deci textul se adresează unei persoane de gen feminin, pusă la persoana a II-a. De aici s-a tras concluzia că întreaga operă *Viețile și doctrinele filozofilor* a lui Diogenes Laertios era adresată unei femei, probabil sus-pusă. În restul operei lui Diogenes Laertios se mai întâlnește o singură dată o adresare directă către o persoană indicată cu pronumele personal acuzativ singular *se*, unde genul nu este determinat (Diogenes Laertios, X, 29). Din pasajul nostru – II, 47 – s-a tras concluzia că opera lui Diogenes Laertios era precedată de o prefață dedicatorie, adresată unei persoane feminine, prefață care s-a pierdut. S-a mai făcut și ipoteza că Diogenes Laertios a copiat textul său dintr-un izvor care se adresa unei persoane feminine și, cu neglijența ce-l caracterizează, a lăsat textul adresat la persoana a II-a singular, deși expunerea generală a operei sale este la persoana a III-a. Nu putem decide între aceste două ipoteze. Totuși, nu vrem să lăsăm nemenționată o afirmație a lui Paul Monceaux, *Les Africains. Etude de la littérature latine d'Afrique. Les Païens*, Paris, 1894, p. 354. Acest cercetător al literaturii latine din Africa face aici o afirmație fără a o susține cu nici un fel de texte, că Diogenes Laertios ar fi trăit la curtea Împărătesei Iulia Domna, soția lui Septimiu Sever, ambii mari susținători ai artelor, la a căror curte se aflau scriitori și savanți vestiți pe timpul acela. Noi nu știm absolut nimic despre viața lui Diogenes Laertios și nu credem că există vreun text antic care să justifice afirmația lui Monceaux. Totuși, timpul când a trăit Diogenes Laertios (începutul secolului al III-lea d.Chr.) dedus pe cale de considerații literare și filozofice, corespunde cu domnia lui Septimiu Sever (193-211 e.n.) și a soției sale Iulia Domna. Astfel s-ar putea face conjectura că Iulia Domna ar fi persoana căreia i se adresează Diogenes Laertios în *Viața lui Platon* (cartea a III-a, § 47). Aceasta ca o ipoteză neconfirmată de vreun text.

[154] „În linii generale sau în rezumat", opus lui „în detaliu", se întâlnește adesea la Diogenes Laertios și în toată literatura doxografică și biografică greacă. Termenii variază, dar ideea e aceeași. Se pare că izvorul lui Diogenes Laertios neavând o expunere de detaliu, ci numai una generală, acesta face din necesitate o virtute și se referă la proverbul cu bufnițele. Cuvântul *synagogé* s-ar găsi și în titlul operei lui Diogenes Laertios, după cum afirmă Martini.

[155] Proverb: la Atena erau atâtea bufnițe, încât a duce bufnițe la Atena însemna a face un lucru inutil.

[156] *Zenon din Elea*, faimosul discipol al lui Parmenide. Zenon, prin dificultățile (*aporiai*) sale cu privire la admiterea mișcării în lume, a devenit vestit. Problemele ridicate de el se discută până în ziua de azi (vezi *Viața* lui la Diogenes Laertios, cartea a IX-a, cap. V, 25-29).

[157] Aristotel, *Despre poeți* (în trei cărți). Este vorba de lucrarea ce se găsește în lista operelor lui Aristotel de la Diogenes Laertios, V, 22.

[158] *Alexamenos din Styra* (în Eubea), sau din *Teos*, mai este citat, în afară de aici, şi de Athenaios. Şi antichitatea ezită de multe ori în indicarea locului de origine a unui autor, întrucât unii dintre ei, plecând din ţara lor şi devenind cetăţeni ai altor oraşe, şi-au schimbat apartenenţa statală şi titulatura.

[159] Compară, pentru aceste definiţii şi explicaţii care urmează, şi Albinos, *Introducere la dialogurile lui Platon*, ed. C. F. Hermann, p. 148-151. Albinos trăieşte în secolul al II-lea d.Chr. (vezi Albinos, *Epitome*, par Pierre Louis, Paris, 1945, p. XIV), deci anterior cu ceva lui Diogenes Laertios. De altfel, ambii autori par a copia acelaşi izvor literar.

[160] Compară Albinos, *ibid.*, III, p.148, şi pentru cele ce urmează la Diogenes Laertios.

[161] Un autor tragic prezenta la concurs, la sărbătorile lui Dionysos, o trilogie tragică compusă din trei tragedii. La Eshil, cele trei tragedii erau legate prin dezvoltarea unui subiect comun, în afară de *Perşii*, care fac excepţie, pe când la Sofocle şi Euripide cele trei piese dintr-o trilogie n-aveau legătură între ele. Trilogia tragică era urmată de o a patra piesă, numită dramă satirică şi care, împreună cu trilogia tragică, forma o tetralogie. Drama satirică n-are nici o legătură cu comedia veche, atică, dar a avut o influenţă importantă asupra comediei medii. Platon nu s-a gândit niciodată să scrie dialogurile sale în cadrul unor tetralogii, aşa că aranjamentul acesta arbitrar e dat de gramaticul Thrasyllos (vezi şi I. Zamfirescu, *Istoria universală a teatrului*, vol. I, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1958, p. 29 şi urm.).

[162] Dialogul numit *Atlanticul* este dialogul *Critias*, care ni s-a păstrat (în continuarea lui *Timaios*), în care se întâlneşte pentru prima dată mitul Atlantidei.

[163] Ni s-a păstrat întreaga operă scrisă a lui Platon, ba încă, în plus, şi unele dialoguri neautentice. Din dialogurile citate de Diogenes Laertios criticii moderni le declară neautentice pe următoarele: *Cleitophon, Hiparh, Rivalii, Minos, Alcibiade II* (îndoielnic) şi *Epistolele*, a căror autenticitate în parte este contestată.

[164] Filozoful Platon este un dogmatic, dar (în sensul stabilit de Diogenes Laertios, I, 16) părerile lui au variat extrem de mult, rămânând însă la anumite dogme fundamentale în lunga sa carieră filozofică. El însuşi, în faza critică ce urmează după maturitate, îşi critică doctrina ideilor, arătându-i insuficienţele în dialogul *Parmenide*, şi apoi încearcă s-o facă mai suplă, spre a preîntâmpina obiecţiile, în *Sofistul* şi *Politicul*. În *Philebos* nici nu mai vorbeşte de loc de idei, deşi nu pare să le fi abandonat. În ultima fază a carierei sale filozofice, el ajunge, sub influenţa pitagorismului, la afirmarea ideilor-numere sau a numerelor ideale, doctrină greu de înţeles, întrucât în această fază n-a scris nimic, şi le cunoaştem aceste ultime concepţii ale filozofului – pe care Aristotel le numeşte *ágrapha dógmata* „doctrine nescrise" – din critica lui Aristotel şi din comentatorii acestuia. Din cauza labilităţii doctrinei idealiste platonice se explică de ce Academia medie fondată de Arcesilaos şi, în prima sa fază şi Academia nouă fondată de Carneade iau o orientare sceptică.

[165] *Oaspetele*, „străinul" *eleat* şi *Oaspetele atenian* sunt personaje fictive, care apar primul în *Politicul* şi *Sofistul*, iar al doilea în *Legile*.

[166] Observațiile lui Diogenes Laertios sau ale izvorului său merită a fi reținute.

[167] *Inducția* (*epagogé*) în antichitate avea cu totul alt sens decât în logica modernă de la Bacon încoace, după cum se poate vedea și din definițiile și exemplificările date de Diogenes Laertios.

[168] Inducția prin contradicție duce la sofisme și nu are de-a face cu inducția propriu-zisă.

[169] *Psyché* este, în filozofia lui Platon, principiu de mișcare. Deci tot ce se mișcă fără a fi împins de alt lucru, tot ce se mișcă prin sine și de la sine, are suflet, *psyché*. Astfel, piatra magnetică (după Thales), sferele aștrilor și animalele au suflet.

[170] Aici este vorba de ceea ce se numește în logica modernă „inferență", concluzia trasă de la un fapt particular la alt fapt particular. Exemplul dat mai jos de Diogenes Laertios e foarte adecvat: ucigașul și petele de sânge găsite pe el.

[171] Definiția inducției propriu-zise e foarte bună și satisfăcătoare din punctul de vedere și al logicii moderne. Dar grecii cereau, pentru justificarea trecerii de la particular la general, o enumerare completă a tuturor cazurilor particulare, iar cum acest lucru nu este posibil, li se părea că inducția este o formă de concluzie inferioară față de silogismul deductiv, care conchide de la general la particular cu ajutorul unui termen mediu.

[172] Exemplul dat de Diogenes Laertios pentru o inducție propriu-zisă se găsește în dialogul *Phaidon* al lui Platon, p. 70 c și urm.

[173] Dacă contrariile se nasc pe rând unele din altele (din mic se naște cel mare și invers etc.), iar din viață se naște moartea, atunci și viața trebuie să se nască din moarte și, ca atare, trebuie să existe suflete în Hades.

[174] Această schiță extrem de condensată a evoluției tragediei grecești este corectă și interesantă.

[175] Aici este vorba de împărțirea filozofiei în trei părți, care pare a proveni de la Xenocrate și rămâne clasică de la epicurieni și stoici încoace. Aceste trei părți sunt: logica (la Epicur, canonica), fizica și etica. Aici dialectica ar corespunde cu logica. Platon și Aristotel împărțeau întregul domeniu de cunoaștere a filozofiei în teoretic și practic. Platon mai adăuga și partea făuritoare a activității umane (*poietiké*) de pe urma căreia rămâne un obiect făurit.

[176] *Thrasyllos*, gramatician și astrolog; a trăit la Rhodos și apoi la Roma, la curtea lui Tiberius. A murit pe la 36 d.Chr.

[177] După ce ne-a vorbit de forma dramatică a dialogurilor în § 50 după izvorul său de acolo, aici revine asupra aceleiași chestiuni, probabil după un nou izvor.

[178] *Dionysii* – sărbători consacrate lui Dionysios. La Atena erau trei astfel de sărbători: 1) Marile Dionysii, serbate în luna Elaphebolion (martie-aprilie), se subînțeleg atunci când se vorbește numai de Dionysii; 2) Micile Dionysii, numite și „Dionysiile de la țară", spre deosebire de Marile Dionysii, care sunt numite și „Dionysiile de la oraș"; se serbau în luna Poseideon (decembrie-ianuarie); 3) Leneenele în luna Anthesterion (februarie-martie). *Panatheneele* – una dintre cele mai mari și populare sărbători ale atenienilor. Ele erau două la număr: 1) Marile Panathenee,

serbate în luna Hecatombaion (iulie-august), în care o procesiune solemnă a tot ce avea Atena mai de seamă – tineri, fete, călăreţi, bătrâni – se îndrepta către templul zeiţei Athena pentru a-i aduce un peplos, o haină brodată, în dar. Scene din procesiunile Panatheneelor au fost imortalizate pe frizele templului Parthenon de pe Acropole, operă a lui Fidias sau executată sub conducerea lui directă, reprezentând una dintre cele mai frumoase realizări ale artei plastice; 2) Micile Panathenee – sărbătoarea oalelor (*chýtoi*), avea loc în luna Anthesterion (februarie-martie), în ziua a treia a Anthesteriilor (sărbătoarea florilor) şi consta într-o procesiune în care era purtată o oală cu fel de fel de fructe.

[179] Vezi mai sus, n. 161.

[180] Aceeaşi acuzaţie de plagiat se găseşte mai sus (Diogenes Laertios, III, 37) şi este atribuită lui Aristoxenos, duşmanul lui Platon. Probabil, Aristoxenos este izvorul lui Favorinus, care la rândul său e izvorul lui Diogenes Laertios. Acesta pare să fi uzat foarte mult de operele lui Favorinus.

[181] Din textul dialogurilor *Sofistul* şi *Politicul* reiese că Platon avea intenţia să scrie şi un dialog intitulat *Filozoful*, pe care pare a nu-l fi scris niciodată. Probabil că în mod arbitrar, cunoscându-se această promisiune de a scrie un dialog *Filozoful*, s-a dat acest titlu, ca al treilea, dialogului *Epinomis*, care, după toate probabilităţile, nu este de Platon, ci de elevul său Philippos din Opus.

[182] *Epistolele* transmise sub numele lui Platon, în număr de 13, au fost mai întâi, în secolul al XIX-lea, contestate de filologi ca fiind ale lui Platon, apoi, în secolul al XX-lea au început să fie considerate ca autentice. Un partizan al autenticităţii a fost şi J. Burnet. Lupta s-a dat mai ales în jurul *Epistolei a VII-a*, cea mai amplă, cu o expunere doctrinală importantă, de autenticitatea căreia, dacă era dovedită, depindea şi soarta celorlalte epistole, în cea mai mare parte. Noi nu credem în autenticitatea *Epistolei a VII-a;* motivele ar fi prea amplu de expus aici, însă le-am dezvoltat în altă parte (*L'Orient et les origines de l'idéalisme subjectif dans la pensée européenne*, I, Paris, 1946, p. 118 şi urm.). Totuşi, am înclina să considerăm ca autentice *Epistolele a VI-a* şi *a XI-a*.

[183] Expresiile „noroc", „fericire" şi „bucurie" sunt formule de urare care au cam acelaşi sens. *Cleon*, nu ne este cunoscut.

[184] *Aristodem* din demul Cydathenaion (numit „cel Mic") – elev al lui Socrate (Xenofon, *Memorabilia*, I,4; Platon, *Banchetul*, 173 *b* şi 218 *b*); este probabil cel căruia îi este adresată *Epistola a X-a*. În scrisoare, el ar fi partizan al lui Dion. *Hermias din Atarneus* este faimosul potentat din Asia Mică, socrul lui Aristotel, de care vom avea ocazia să ne ocupăm în *Viaţa* acestuia. *Leodamas* sau Laodamas, este matematicianul elev al lui Platon, despre care am vorbit într-o notă anterioară. *Perdiccas* al III-lea, fiul lui Amyntas al II-lea, rege al Macedoniei (370-359 î.Chr.).

[185] În aceşti alţi câţiva intră, probabil, şi Dercyllides, citat în *Eisagogé* a lui Albinos, cap. IV, p. 149, ed. C. F. Hermann.

[186] *Aristophanes din Byzantion* a trăit cam între anii 250 şi 180 î.Chr., urmaş al lui Eratostene la conducerea bibliotecii din Alexandria, predecesor al lui Aristarh;

gramatician și filolog, a fost una dintre marile figuri ale acestor discipline în antichitate. Aici îl vedem împărțind dialogurile lui Platon în cinci trilogii (deci 15 dialoguri), iar restul lăsându-le fără o ordine deosebită. Clasificarea aceasta nu ni se pare mai fericită decât cea a lui Thrasyllos.

[187] Toate aceste dialoguri cu care încep diverșii editori sau filologi seria dialogurilor sunt arbitrar alese, după criterii ce nu ne sunt prea evidente.

[188] Dialogurile declarate de Diogenes Laertios ca apocrife sunt corect alese. Dintre ele, *Midon, Feacienii, Chelidon, Hebdomada* (*Ziua a șaptea*), *Epimenide* nu ni s-au păstrat. Pe celelalte le posedăm și cercetătorii moderni sunt de acord în a le considera neautentice. Leon, căruia Favorinus îi atribuia, după spusele lui Diogenes Laertios, dialogul *Alcyon*, este probabil Leon din Byzantion, un elev al lui Platon. Este citat și de alți autori.

[189] Stilul lui Platon nu este esoteric sau hermetic, deși nu se adresa celor mulți, ci unor aleși puțini la număr. El întrebuințează limbajul comun atic care se vorbea la Atena pe timpul său și este interesant felul cum a putut să-și exprime ideile cele mai abstracte cu ajutorul unei limbi și al unui vocabular lipsit de tehnicitate, fapt care a contribuit la succesul literar al operelor lui.

Cuvântul grec *sophós*, „înțelept", care se aplică și la abilitatea manuală, tehnică.

[190] Dacă Platon întrebuințează aceiași termeni în sensuri foarte diferite, aceasta se datorește limbii grecești, care are această facultate în gradul cel mai înalt de a exprima lucrurile cele mai diferite prin același termen. Sensurile polarizate, opuse, exprimate prin același cuvânt, sunt foarte răspândite în limba greacă: *phármakon* înseamnă și „medicament" și „otravă". Exemple de acest fel sunt foarte numeroase. Sensurile unui cuvânt ies unele din altele, cu legătura cea mai ușoară între ele. Aceste lucruri sunt binecunoscute de specialiști.

[191] Nauck, *TGF*[2], fragm. 473.

[192] Manuscrisele au, în loc de *kakou* „rău", *kalou*, ceea ce este o lectură imposibilă. Am restabilit lectura *kakou*, așa cum citesc și Cobet, Hicks și alții. De altfel, conjectura e veche și a fost făcută și de Casaubonus (1559-1614). Nu e de mirare că Platon întrebuințează cuvântul *phaúlos* în trei, patru sensuri diferite: „inferior", „simplu", „rău", „mic". Mai putem adăuga noi sensurile, „urât", „laș", „ieftin", așa de diferite unele de altele și care se exprimă toate prin același cuvânt, conform caracteristicii limbii eline.

[193] Aici, *idéa*, la Platon, este un termen tehnic filozofic pentru „idee" și poate fi luat în accepțiile indicate de Diogenes Laertios.

[194] Ideile platonice sunt neschimbătoare, deci nemișcate; aici Diogenes Laertios, sau mai curând izvorul său, nu redă tocmai exact concepția platoniciană când spune că ideea nu e nici în repaus, nici în mișcare. Ideile, în concepția lui Platon, sunt unice. Ființele matematice (figurile geometrice și numerele aritmetice) sunt multiple, dar neschimbătoare, ele fiind intermediare între idei și lucrurile sensibile, acestea din urmă fiind și multiple, și schimbătoare.

[195] Probabil este vorba de dubla afirmaţie sau dubla negaţie a contrariilor, cum avem cazul aici.

[196] Recomandările făcute aici se pot aplica la cercetarea oricărei doctrine a unui filozof şi nu numai la Platon.

[197] Semnele diacritice sunt descrise cu cuvinte în manuscrisele lui Diogenes Laertios.

[198] *Antigonos din Carystos*, biograf important al filozofilor (secolul al III-lea î.Chr.), de care am mai vorbit. A scris *Vieţile filozofilor*, din care *Viaţa lui Zenon*, citată aici, este o parte.

[199] Este vorba, probabil, de ediţii noi ale lui Platon, însemnate cu semnele diacritice menţionate mai sus.

[200] Aici începe o doxografie a lui Platon destul de amplă (§§ 67-79) care este exclusiv bazată pe dialogul *Timaios* al lui Platon. Nu vom face trimiteri de pas cu pas la acest dialog. Ele se găsesc în ediţia lui Hicks. Cel ce vrea să vadă mai în adâncime apropierile dintre doxografia dată de Diogenes Laertios şi dialogul *Timaios*, trebuie să citească dialogul întreg. Dacă facem bilanţul informaţiilor pe care ni le dă Diogenes Laertios despre doctrina lui Platon (inclusiv cele luate de la Alcimos), constatăm că toate se cam reduc la conţinutul dialogurilor *Phaidon* şi *Timaios*, poate şi *Phaidros*. Este vorba de Diogenes Laertios şi de izvorul lui, întrucât, desigur, Diogenes Laertios nu este un autor original, ci un erudit care îşi culege ştiinţa din toate părţile de unde poate. Dar cam aceasta este situaţia şi în evul mediu. Şi în timpul acestuia, Platon n-a fost cunoscut direct decât prin cel mult aceste trei dialoguri, mai ales prin *Phaidon* şi *Timaios*.

Fireşte însă, autorul doxografiei privitoare la Platon, în Diogenes Laertios, cunoştea foarte probabil pe Platon în întregime, chiar dacă celelalte dialoguri, precum *Gorgias*, *Republica*, *Teetet* etc., sunt mai puţin puse la contribuţie.

[201] Doxogratia lui Platon începe cu sufletul. Aici se dă teoria împărţirii sufletului în trei părţi, pe care Platon o dezvoltă şi în dialogurile *Phaidros* şi *Republica*. Dar autorul de la care se inspiră Diogenes Laertios are în vedere textele din *Timaios*, după cum se poate uşor vedea la o lectură paralelă. În schimb, în dialogul *Phaidon*, care pare anterior seriei lui *Phaidros* şi *Republica*, Platon susţine în cadrul filozofiei sale că sufletul este *monoeidés*, adică unitar, simplu, necompus din părţi, tocmai pentru a-i dovedi nemurirea. Ceea ce e compus din părţi se destramă. Ceea ce este simplu n-are în ce să se risipească. Vedem deci cum Platon îşi schimbă planurile de gândire.

[202] Expunerea care urmează (§ 68) se aplică atât la sufletul în om, care în concepţia lui Platon este un microcosm, cât mai ales la univers, care e macrocosmul. Cercul interior divizat reprezintă ecliptica pe care se mişcă cele 7 planete şi este înclinat faţă de primul cerc nedivizat şi exterior, care reprezintă sfera stelelor fixe legată de ecuator. În loc de „se mişcă" *kineisthai*, manuscrisele lui Diogenes Laertios au „se află" *keisthai*. Noi acceptăm lecţiunea *k<in>eisthai*, care se găseşte la Hicks şi credem că expresiile „la stânga" şi „la dreapta" se referă la mişcarea planetelor, care

are loc în direcție contrară celei a stelelor fixe, deși sunt antrenate și planetele în mișcarea zilnică a cerului.

[203] Vezi nota anterioară.

[204] Platon admite, în cadrul filozofiei sale, existența unui „suflet al universului", deoarece tot ce are mișcare înnăscută și de la sine are suflet, iar universul, care se mișcă prin revoluția sferei cerești, are deci un suflet al lui.

[205] Despre identitate (*tautón*) și alteritate (*thateron*), Platon s-a ocupat în dialogul *Sofistul*, însă pe plan metafizic și gnoseologic. Aceste teorii din *Sofistul* sunt aplicate, pe plan cosmologic, în dialogul *Timaios* al lui Platon.

[206] Platon nu numește materia niciodată *hýle*, ca aici (termenul este aristotelic), dar el cunoaște perfect noțiunea de materie.

[207] Elementele materiale: foc, aer, apă, pământ sunt constituite la Platon (vezi dialogul *Timaios*), după exemplul pitagoricienilor, din triunghiuri elementare.

[208] Triunghiul din care e format Pământul are o formă specială, care o face inaptă de a trece în forma triunghiurilor celorlalte elemente. De aceea, pe când celelalte elemente, prin transformarea triunghiurilor lor elementare, pot trece și se pot preface unele în altele, Pământul singur nu este transformabil în alt element.

[209] Aici, Platon face uz de teoria corpurilor regulate, adică a corpurilor solide formate din poligoane regulate drept fețele lor, desăvârșită de marele matematician Teetet și ale cărui teorii se găsesc consemnate în cartea a XIII-a a lui Euclid. În fond, nu orice feluri de poligoane regulate pot închide un corp solid în ele. În realitate sunt numai cinci astfel de corpuri care au primit numele de regulate. Patru dintre ele, Platon le împarte la elementele lor: tetraedrul (Diogenes Laertios zice piramida, ceea ce e aproximativ exact; tetraedrul e o piramidă, dar nu orice piramidă e tetraedru), care e forma elementului foc, octaedru pentru apă, icosaedru pentru aer și cubul pentru pământ. Mai rămâne dodecaedrul, a cărui formă Platon pare a o atribui universului în întregime. Despre Teetet, vezi B. L. van der Waerden, *Erwachende Wissenschaft*, 1956, p. 282 și urm.

[210] La Aristotel, fiecare dintre cele patru elemente materiale ale lui au un „loc propriu" (*oikeios tópos*) spre care tind: focul în sus, pământul în jos, adică spre centrul lumii, iar apa și aerul au locuri intermediare. Aceasta nu este concepția lui Platon. La acesta, sub influența atomiștilor, mișcarea de revoluție a lumii împinge, unește sau separă elementele printr-o mecanică inerentă vârtejului, pe când concepția lui Aristotel în această privință este mai arierată, de natură să ducă la idei mistice, deși în ansamblul ei concepția cosmologică a lui Aristotel este mai puțin teologică decât cea a lui Platon.

[211] Aici se invederează concepția finalistă a lui Platon, care, fiind reluată de Aristotel, a ținut pe loc știința în tot timpul evului mediu până la finele secolului al XVI-lea e.n. Despre concepția finalistă a lumii, vezi Platon, *Phaidon*, p. 97 *b* și urm., unde se vede istoricul ei în platonism și se poate întrevedea cât de fatală urma ea să fie progresului științelor naturii.

[212] În *Timaios*, Demiurgul, adică Creatorul, după terminologia lui Diogenes Laertios, creează lumea luând ca model şi contemplând ideile. La Platon, ideile au o existenţă independentă de creator, cel puţin în *Timaios*. Nici în dialogul *Republica* nu ne spune Platon, când vorbeşte de ideea supremă a binelui, că binele conţine toate celelalte idei. Concepţia după care ideile sunt reduse la o existenţă în intelectul divin este pe calea mistică ce merge la neoplatonism, deşi anterioară acestuia. Diogenes Laertios nu cunoaşte neoplatonismul. Dar neoplatonismul a fost preparat cu mult înainte de Platon. La Poseidonios şi Albinos se găsesc începuturi (vezi Willy Theiler, *Die Vorbereitung des Neuplatonismus*, 1930).

Această concepţie mistică despre existenţa ideilor în intelectul divin a avut mare priză asupra părinţilor bisericii creştine cu simpatii platonizante sau, mai bine zis, neoplatonizante.

[213] Universul însufleţit de sufletul universal este, după Platon, un mare animal perfect. El e neted pe dinafară, adică se termină cu sfera stelelor fixe şi n-are organe, întrucât, conform concepţiei lui Platon, nu are nevoie de ele.

[214] După concepţia lui Platon, universul nu este nepieritor prin esenţa sa, ci numai fiindcă nimic nu intervine ca să-l distrugă, divinitatea fiind bună şi „lipsită de invidie".

[215] Aici, iarăşi Platon aplică ideile sale de cauzalitate finală, care sunt dominante în filozofia sa.

[216] Aceeaşi reflecţie ca în n. 211.

[217] *Dynamis*, am tradus-o priin „calităţi". Este vorba de proprietăţile corpurilor elementare. *Stereá* am tradus cu „solide elementare". Este vorba de cele patru elemente formate din poliedri regulaţi indicaţi mai sus, în n. 209. După această concepţie, apa şi aerul sunt cele două medii proporţionale între foc şi pământ.

[218] *Aion*, eternitatea nenăscută, neschimbătoare şi nepieritoare este ideea prin participare la care ia fiinţă timpul. După această concepţie, dacă n-ar exista universul cu rotaţia lui, creaturile şi devenirea n-ar exista nici timpul. Aristotel defineşte timpul ca numărul mişcării.

[219] În concepţia anticilor există mişcare mecanică prin împingere sau tracţiune şi mişcare spontană într-un lucru care are suflet, mişcare pe care Diogenes Laertios o numeşte aici mişcare însufleţită, cum e cea a universului posesor al unui suflet universal.

[220] Deoarece modelul, adică în lumea ideilor lui Platon există ideile diferitelor animale, şi universul posedă aceste animale, care există prin participare la idei. Participarea platonică este în fond o metaforă goală prin care se explică toate fără a se explica realmente nimic. Aceasta o spune şi Aristotel în critica făcută de el doctrinei ideilor.

[221] Cuvântul grec (*Timaios*, p. 40 *b*) este *eilloménen*. Sensul pasivului este acelaşi; „a se învârti". Proclus citeşte *illoménen*. Acest text, cu acest cuvânt în interiorul lui, a dat loc la multă discuţie între interpreţi. Să fi afirmat aici Platon învârtirea Pământului în jurul centrului său ? Dar Platon admite revoluţia sferei stelelor fixe în mod indiscutabil. O învârtire a Pământului în jurul său propriu ar face inutilă

admiterea rotirii cerului sau ar aduce perturbări de neconceput în pozițiile observate ale aștrilor. Izvorul lui Diogenes Laertios interpretează textul din *Timaios* în sensul că Platon ar spune că Pământul se învârteşte în jurul său. Totuşi, nu putem admite că Platon cunoştea rotația Pământului în jurul său. Cuvântul *eilo* poate însemna şi „a se strânge în jur". Ne putem gândi şi la o uşoară mişcare de vibrație, de oscilație într-o parte şi în alta pe care Pământul o execută de o parte şi de alta a centrului lumii. Acestea sunt posibilitățile date de explicare.

[222] Cauze raționale sunt după concepția lui Platon, ideile şi ființele însuflețite, care pot acționa în conformitate cu ideile, deci pe cale rațională. Lucrurile materiale mecanice sunt supuse şi unor cauze necesare.

[223] Elementele materiale – focul, aerul, apa şi pământul – sunt supuse, în concepția anticilor, necesității naturii; dar Platon nu se referă la elementele materiale obiecte ale simțurilor, ci la receptaculul formelor acestor elemente, prin urmare la materia primordială (vezi mai sus, n. 206).

[224] Despre triunghiurile elementare care constituie fețele poliedrelor care formează atomii de foc, aer, apă şi pământ, vezi Platon, *Timaios*, p. 53 *c*-56 *c*. Acest atomism legat de mistica pitagoreică, îl opune Platon, probabil, atomismului lui Leucip şi celui al lui Democrit, pe care trebuie să le fi cunoscut, deşi nu le citează niciodată. Ceea ce a dus la afirmația că Platon ar fi vrut sa ardă cărțile lui Democrit, după cum vom vedea la Diogenes Laertios, IX, 40.

[225] Concepția dualistă a lui Platon este net afirmată aici.

[226] Aici se termină fizica cosmogonică a lui Platon, expusă de Diogenes Laertios sau de izvorul lui după dialogul *Timaios*. Însă Platon face această expunere ca o povestire cu aparență de adevăr şi nu ca o expunere ştiințifică. De ce recurge Platon la o expunere mitică atunci când vorbeşte de cosmogonie, de crearea lumii ? Fiindcă, conform concepției sale, obiect al ştiinței sunt numai entitățile fixe, nenăscute, neschimbătoare şi nepieritoare, care sunt ideile. Problemele de devenire nu pot face, după concepția platoniciană, obiectul unei ştiințe. Iar cosmogonia, naşterea lumii, este o problemă de devenire. De aceea o tratează Platon sub formă de mit. Sistemul preconizat este în perfectă concordanță cu întreaga sa filozofie a naturii.

[227] În § 78-79 Diogenes Laertios dă o succintă expunere a eticii lui Platon. Identificarea cu divinitatea ca scop al eticii, se găseşte în dialogul *Teetet* al lui Platon (p. 176 *b*).

[228] *Demos* înseamnă „popor" dar şi „formă de guvernământ democratic".

[229] Contrar concepției lui Epicur, care susține că zeii nu se interesează de soarta oamenilor, ci trăiesc izolați şi fericiți în spațiile intercosmice. Stoicii, ca şi platonicienii, admiteau teza providenței divine *prónoia*.

[230] *Daimones* sunt divinități de o categorie inferioară față de zeii olimpici.

[231] *Kalón* înseamnă şi „bun" şi „frumos". Dar Platon întrebuințează pentru „bun" mai mult cuvântul *agathón*. Aşadar, traducem aici *kalón* cu „frumosul" în sens fizic şi moral.

[232] „A trăi conform cu natura" este termenul stoic pentru morală: traiul în conformitate cu natura sau raţiunea universală. Pe timpul lui Diogenes Laertios şi încă de pe timpul noii Academii a lui Philon din Larissa şi Antiohos din Ascalon (secolul I d.Chr.), începuse un sincretism care căuta să atenueze contrastele dintre şcolile filozofice, mai ales dintre stoici şi platonicieni, arătând că, în fond, aceste sisteme susţin cam acelaşi lucru. Şi cu şcoala stoiciană medie se invederează acest lucru, la Panaitos din Rhodos (secolul al II-lea î.Chr.) şi la Poseidonios din Apamea (cam pe la 135-50 î.Chr.)

[233] Despre proprietatea numelor s-a ocupat şi Protagora sofistul, sub denumirea de *ortoépeia*. Probabil că Diogenes Laertios sau referentul său se gândeşte la dialogul *Cratylos* al lui Platon, în care această problemă este dezbătută pe larg. Mai departe am schimbat ordinea din Diogenes Laertios: întâi vin întrebările şi pe urmă răspunsurile şi nu invers, cum e pus în textul lui Diogenes Laertios.

[234] Locul este cam deteriorat. După Diogenes Laertios, Platon spune să îndemni pe oameni să facă fapte drepte, amenințându-i cu pedeapsa după moarte în Hades. Dar noi ştim că în dialogul *Gorgias* se dezvoltă o altă temă, mult mai subtilă: Platon susţine, prin gura lui Socrate, că e mai bine să suferi nedreptate decât s-o faci şi, dacă faci nedreptate, e mai bine să fii pedepsit decât să scapi fără pedeapsă. Motivarea platoniciană în cadrul eticii sale este că comiterea unei fapte nedrepte atrage un dezechilibru sufletesc, care, ca o boală, face pe om nefericit, iar pedeapsa este ca un medicament care vindecă sufletul, redându-i fericirea şi seninătatea, aşa cum leacul material vindecă boala din corp. În dialogul *Eutyphron*, Platon susţine teza împotriva lui Eutyphron că o faptă nu e pioasă fiindcă place zeilor, ci place zeilor fiindcă este pioasă.

[235] Desigur, Platon are mituri eshatologice, adică mituri care privesc soarta sufletului uman după moarte. Astfel de mituri se găsesc la finele dialogurilor *Gorgias*, *Phaidon*, *Republica*, fiecare dintre ele terminându-se cu un mare mit eshatologic.

[236] Formula de închidere a părţii în care Diogenes Laertios tratează doxografia lui Platon.

[237] În paragrafele care urmează, până aproape de finele cărţii a III-a (§ 80-109; în acest ultim paragraf, ultimele şase rânduri sunt consacrate scriitorilor omonimi cu numele de Platon), ni se dau *clasificările platoniciene* ale diverselor domenii ale realului şi ca autor al lor este dat Aristotel. Textul acesta destul de sec şi clasificările făcute mecanic nu sunt nici în maniera lui Platon, nici nu par a avea ca autor pe Aristotel din Stagira. Această operă a *Clasificărilor platonice* pare a avea un autor, destul de redus ca orizont şi scolastic, din epoca elenistică. Între operele păstrate de la Aristotel nu avem aşa ceva, iar în catalogul scrierilor lui de la Diogenes Laertios (cartea a V-a, § 22 şi urm.), avem următoarele titluri în care intră cuvântul clasificări sau diviziuni (pe greceşte *diaireseis*): § 23: *Clasificări*, 17 la număr; *Clasificare*, într-o singură carte. Acelaşi titlu e repetat în § 24. Nici una dintre ele nu poate fi lucrarea aflată la Diogenes Laertios.

[238] Aceasta este împărţirea bunurilor atât după stoici, cât şi după epicurieni. Dar după stoici, bunurile corporale şi exterioare intră în aceeaşi grupă a lucrurilor

indiferente (*adiáphora*). Epicur, în cadrul concepției sale materialiste, dă o precădere bunurilor sufletești, ca unele care provoacă o plăcere durabilă, deci dau fericirea. Vom vedea acestea la timpul lor, în Diogenes Laertios cartea a VII-a, pentru stoici, și în cartea a X-a, pentru epicurieni.

[239] Toate aceste clasificări date mai înainte și cele care urmează sunt aproximativ platoniciene. Ele provin dintr-o epocă de sincretism în care se caută să se pună de acord marile școli filozofice, mai ales platonismul, stoicismul și aristotelismul. Autorul clasificărilor nu face aici deosebire între formele bune și formele rele de guvernământ.

[240] Practică, de la *prattein* „a acționa", „a săvârși un act". De pe urma unui astfel de act nu rămâne un obiect concret produs de act. Făuritoare, de la *poiein* „a face", „a făuri un obiect care rămâne de pe urma actului". Teoretică, de la *theoréo* „a privi", „a contempla", la Platon, având ca obiect adevărurile eterne care sunt ideile.

[241] Muzica; cuvântul grecesc este *harmoniké*, deci „arta acordurilor muzicale", acorduri care la greci erau succesive, desfășurate în melodie și nu simultane. Grecii nu cunoșteau simfonia cu acorduri simultane. La ei, vocile și instrumentele cântau la unison. Cel mult se putea cânta o melodie la octavă, deci un cor bărbătesc și femeiesc în același timp.

[242] Primul gen de oratorie menționat aici este oratoria politică ai cărei reprezentanți cei mai de seamă sunt, în ordinea importanței lor, Demostene, Eshine (oratorul), Hyperides, Lycurgos (oratorul), Demades, Deinarhos și alții. Al doilea gen de oratorie menționat, genul demonstrativ, în care intră lauda, critica și alte subgenuri, a fost creat de marele sofist Gorgias din Leontinoi și desăvârșit de Isocrate din Atena, pe care îl putem declara al doilea creator al genului și unul dintre cei mai mari prozatori, creator al prozei atice. Mai rămâne nemenționat aici al treilea gen de oratorie, anume cel judiciar, în care oratorul compunea în calitate de logograf (termenul tehnic consacrat în greceşte) discursuri de apărare sau de reclamație pentru clienți particulari, contra onorariu. Artistul cel mai desăvârșit în acest gen a fost Lysias. Nu mai puțin important este Isaios, de la care însă, printr-o întâmplare, avem numai discursuri cu privire la afaceri de moștenire. De la Lysias ni s-a păstrat o bogată colecție de discursuri.

[243] Metoda prin întrebări și răspunsuri scurte, (*kata brachy*, termenul tehnic consacrat în greceşte) ar fi fost creată de sofiști și adoptată de Socrate și Platon, susține Eugène Dupréel, în *La légende socratique et les sources de Platon*, Bruxelles, 1922. Cu toată teza sa exagerată – Dupréel susține că Socrate a fost lipsit de originalitate și că tot ce i se atribuie lui ca creație originală se datorează sofiștilor –, opera autorului este foarte bogată în reconstituiri ale doctrinelor sofiștilor.

[244] Poetul liric își cânta elegia și se acompania singur, la unison, la harpă.

[245] Cele trei părți ale sufletului în filozofia lui Platon se numesc pe greceşte *noûs, thymós* și *epithymía* (autorul clasificărilor a intervertit ordinea ultimelor două). Primul, „intelectul" sau „rațiunea", numit și „partea rațională a sufletului", este opusă celorlalte două, care se numesc la un loc „partea irațională din suflet", și care explică pasiunile și poftele omenești, care sunt iraționale după Platon și Aristotel. După cum

vom vedea, stoicii neagă acest lucru; nu există parte iraţională în suflet, şi atunci, la ei, pasiunile provin din judecăţi (deci tot elementul raţional) false. Pentru teoria celor trei părţi ale sufletului, vezi imaginea lui Platon din *Phaidros:* carul condus de un mânuitor (raţiunea) cu doi cai, unul focos şi bun şi unul îndărătnic.

[246] Am tradus prin cuvântul „cumineţenie" cuvântul grec *phronesis.* Dar la Platon, *phrónesis* este şi termenul pentru a indica ştiinţa supremă care duce spre cunoaşterea ideilor (vezi Platon, *Phaidon,* p. 65 *a* şi urm., 66 *e* şi urm. etc.). Aristotel reduce termenul *phrónesis* la sensul lui practic şi etic.

[247] Platon şi urmaşii lui admiteau patru virtuţi cardinale, pe care Platon, le împărţea şi le atribuia celor trei părţi ale sufletului, şi comportamentului armonic al lor: *andreia,* „curaj" (pentru *thymós* „pasiune generoasă" sau „avânt generos") *sophrosýne* „cumpătare" (pentru *epithymiá* „pofte trupeşti"), *sophia* „înţelepciune (pentru *noús* „raţiune" sau inteligenţă"), iar a patra, *dikaiosyne* „dreptate", constă în armonizarea celorlalte trei virtuţi. După părerea sa, omul care are cele trei prime virtuţi în cele trei părţi ale sufletului său o are şi pe a patra, spiritul de dreptate, care constă în armonia virtuţilor precedente în sufletul său.

[248] Lăsăm afară din text cuvântul *hamartánontas,* întrucât nu dă un sens potrivit.

[249] Cuvântul grec e *philantropia.* Dar din text rezultă că autorul clasificărilor nu se gândeşte atât la „iubirea de oameni", cât la „sociabilitate". Totuşi, menţinem traducerea etimologică a cuvântului: „iubirea de oameni". Adesea traducerea termenilor greceşti pune probleme dificile în faţa traducătorului. În unele cazuri trebuie să înlocuim pluralul grec cu singularul românesc, sau invers, ori să dăm traduceri mai mult sau mai puţin satisfăcătoare ale termenilor greceşti.

[250] *Leiturgiile,* pe greceşte *leitourgiai,* erau sarcini de stat care se impuneau cetăţenilor bogaţi pentru a le executa pe cheltuiala proprie, spre exemplu: echiparea şi instruirea unui cor pentru reprezentaţiile teatrale la sărbătorile dionisiace, întreţinerea unei trireme (corabie de război cu trei rânduri de rame suprapuse) etc. Adesea aceste *leiturgii* erau foarte împovărătoare, ducând până la ruina respectivului însărcinat cu ele. Era un fel de a egala averile prin uşurarea săracilor şi împovărarea bogaţilor. Nimeni n-avea latitudinea de a refuza o leiturgie ce i se atribuia, conform legii, prin decret. Tot ce putea face respectivul era să propună pe altul mai bogat ca el, ca să preia leiturgia, propunând totodată schimbul de averi (termenul grec e *antidosis*), în caz că bogatul propus refuza să primească leiturgia. Cu alte cuvinte, cel însărcinat se oferea să schimbe averea cu a altuia, pe care îl declara mai bogat, şi cu averea schimbată de la celălalt să execute leiturgia.

[251] Cuvântul grec este unul singur *téchne.* Înseamnă atât „artă frumoasă", cât şi „meserie". Dar *téchne* mai înseamnă şi „ştiinţă", deci nu se făcea adesea o deosebire tranşantă între teorie şi practică. Astfel, medicina, pentru greci, era o *téchne,* pe de o parte o ştiinţă care presupunea cunoştinţe teoretice temeinice: cunoaşterea naturii omeneşti şi a mediului înconjurător în care omul trăieşte, şi, pe de altă parte, era o artă, presupunea abilităţi practice pentru a recunoaşte o boală şi a da un tratament medical potrivit cu temperamentul şi particularităţile bolnavului.

[252] Această înșiruire a numeralelor ordinale, care n-are nici un rost, și este detestabilă din punct de vedere stilistic, provine de la autorul *Clasificărilor* sau de la Diogenes Laertios sau este o glosă marginală intrată în text ? Toate trei posibilitățile sunt date, având în vedere calitatea autorilor.

[253] Aceeași înșiruire fără rost ca mai sus.

[254] Aparița artei poetice aici, în enumerarea finală, deși a fost omisă în textul clasificării, este cel puțin curioasă, dar totuși menționarea ei este corectă.

[255] Aceste trei posibilități în felul de a fi al lucrurilor sunt date de Sextus Empiricus, sub formă de trilemă și sunt atribuite lui Xenocrate, elev al lui Platon și al treilea scolarh al Academiei (vezi *Adversus Mathematicos*, XI, 4, p. 376, ed. Mutschmann).

[256] *Oudétera* (plural neutru) înseamnă în sens strict „neutru", deci se acoperă cu sensul de „indiferente" sau „nici bune, nici rele".

[257] De *homeomerii* s-a ocupat și le-a definit Aristotel, la care cuvântul are sens de termen tehnic, pe când, după cât ni se pare, el nu există la Platon. Cuvântul tradus cu eterogen este, în greceşte „neomogen", ceea ce e acelaşi lucru (vezi cartea a II-a, n. 15 la *Anaxagora*).

[258] Câteva cuvinte de încheiere asupra *Clasificărilor* pseudoaristotelice atribuite, după spusele autorului, lui Platon. Ele sunt făcute într-un stil mecanic, sec, scolastic, cu începutul și sfârșitul care se repetă de fiecare dată la fiecare clasificare, și par a proveni de la un alt autor, pe care l-am localizat aproximativ în epoca elenistică (secolele III-I î.Chr.) Nu astfel au scris Platon și Aristotel. Clasificările făcute n-au specificul doctrinei lui Platon, nici a lui Aristotel. Contribuția lor la cunoașterea filozofiei platonice este aproape egală cu zero. Aristotel vorbește de două ori de clasificări (*diairéseis*) scrise ale lui Platon (în *De generatione et corruptione*, B 3, p. 330 *b* 15, și *De partibus animalium* A 2, p. 642 *b* 12), dar desigur că este vorba de opere făcute de alți membri ai Academiei platonice, probabil niște manuale pentru începători, pentru prima inițiere în filozofie. Clasificarea platoniciană era dihotomică, după cum vedem în *Politicul* și *Sofistul*, iar opera autorului nostru păstrată de Diogenes Laertios prezintă lucrurile sub alt aspect, personal lui și nu prea fericit ales.

[259] *Seleucos din Alexandria* – gramatician, supranumit Homericul; a trăit la Roma sub Augustus și Tiberiu, citat de Athenaios; *Scholiile* la Apollonios Rhodios, lexiconul bizantin Suda; dar s-ar putea să nu fie toți identici cu Seleucos gramaticianul citat de Diogenes Laertios aici, care ar fi scris o carte *Despre filozofie*. Platon, filozof din Rhodos, elev al lui Panaitios, nu e cunoscut din altă parte. La fel și Platon filozoful peripatetic.

[260] *Platon*, poetul comic remarcabil, din Atena, numit comicul, aparținând comediei vechi (scria între anii 425 și 390 î.Chr.), e destul de cunoscut prin satira sa politică. Nu avem decât fragmente din vreo treizeci de piese ale lui.

Cartea a IV-a

CAPITOLUL I

SPEUSIN
(aprox. 407-339 î.Chr.)

I [1] Am dat o expunere a lui Platon în cele precedente, cea mai bună pe care am putut-o face, adunând cu sârguinţă ceea ce s-a spus despre acest filozof. II L-a avut ca urmaş pe Speusip[1] din Atena, fiul lui Eurymedon, care aparţinea districtului Myrrhinos şi era fiul Potonei, sora lui Platon. III A fost şeful şcolii lui Platon opt ani, începând din olimpiada a o sută opta[2]. A înălţat statui Graţiilor în templul Muzelor[3] ridicat de Platon în Academie. IV El a rămas un partizan fidel al doctrinelor lui Platon. Totuşi, nu avea o fire asemănătoare cu a lui Platon, căci era înclinat la mânie şi supus plăcerilor. Astfel, se spune că într-un acces de mânie şi-a aruncat în fântână căţeluşul şi că de dragul plăcerii de a petrece a plecat în Macedonia spre a lua parte la nunta lui Casandru[4].

V [2] Se spunea că două din elevele lui Platon au urmat lecţiile lui Speusip şi anume: Lastheneia din Mantinea şi Axiothea din Phlius[5]. Odată, Dionysios îi spune batjocoritor într-o scrisoare: „Putem să ne facem o părere despre înţelepciunea ta, după arcadiana care ţi-e elevă, iar când Platon îi scutea de plată pe toţi cei care veneau la el, tu aduni tributul lor, luându-l cu sau fără voia lor"[6]. VI Diodoros, în prima carte a *Amintirilor* sale[7], spune că Speusip a fost cel dintâi care a deosebit elementul comun din toate ştiinţele şi le-a pus în legătură una cu alta, în măsura în care acest lucru era cu putinţă. Pe de altă parte, Caineus[8] afirmă că el cel dintâi a divulgat ceea ce Isocrate numea tainele artei sale [3] şi a născocit primul mijlocul prin care coşurile de dus surcele să fie uşor de purtat.

VII Avea corpul deformat de paralizie când trimise vorbă lui Xenocrate, implorându-l să vină și să ia asupră-și sarcina școlii[9]. VIII Se spune că, pe când era dus la Academie într-un cărucior, îl întâlni pe Diogene și-l salută cu cuvintele „Voie bună", iar acesta îi răspunse: „Nu-ți pot face aceeași urare, dacă poți suferi să trăiești în asemenea condiții"[10]. IX În cele din urmă, la bătrânețe, își puse capăt zilelor de deznădejde. Iată epigrama pe care i-am făcut-o:

Astfel muri Speusip, dar vestea de n-aș fi aflat-o,
Nimeni nu mi-ar fi putut altfel cu sârg dovedi
Sânge din Platon că n-are; altminteri, fără nădejde
Viața nu și-ar fi luat numai pentru un fleac[11].

[4] Plutarh, în *Viața lui Lysandru* și în *Viața lui Sulla*, spune că el a fost mâncat de boala păduchilor[12], iar Timotheos, în cartea lui *Despre vieți*[13], afirmă că întregul trup îi era descompus. X Tot el spune ca Speusip întâlnind un om bogat, care era în dragoste cu cineva urât, îi spuse: „De ce, mă rog, ai așa mare nevoie de el ? Pentru zece talanți îți voi găsi un iubit[14] mai drăguț".

XI A lăsat un mare număr de comentarii și numeroase dialoguri, printre care și unul intitulat *Aristip din Cyrene:*

Despre avuție, o carte;
Despre plăcere, o carte;
Despre dreptate, o carte;
Despre filozofie, o carte;
Despre prietenie, o carte;
Despre zei; o carte;
Filozoful, o carte;
Către Cephalos, o carte;
Cephalos, o carte;
Clinomah sau Lysias, o carte;
Cetățeanul, o carte;
Despre suflet, o carte;
Către Gryllos, o carte;

[5] *Aristip;* o carte;
Critica artelor, o carte;
Comentarii dialogate;
Tehnica, o carte;
Dialoguri despre cercetarea asemănărilor, cărţile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10;
Clasificări şi ipoteze privitoare la asemănări;
Despre genurile şi speciile exemplelor;
Către un anonim;
Elogiul lui Platon;.
Epistole către Dion, Dionysios şi Filip;
Despre legiferare;
Matematicul;
Mandrobolos;
Lysias;
Definiţii;
Aranjarea comentariilor[15].

Lucrările lui cuprind în total 43 475 de rânduri[16]. Timonides[17] îi dedică *Istoriile* în care a prezentat faptele lui Dion şi ale lui Bion[18]. Şi Favorinus, în cartea a doua a *Amintirilor* sale, povesteşte că Aristotel a cumpărat operele lui Speusip pentru trei talanţi[19].

XII A fost şi un alt Speusippos, un medic din Alexandria, din şcoala lui Herophilos[20].

NOTE

[1] *Speusip din Atena,* al doilea conducător sau, după termenul grec consacrat, scolarh al Academiei platonice, primul fiind Platon însuşi. Speusip a condus şcoala din 347 (anul morţii lui Platon) până în 339 î.Chr. (opt ani, după cum spune Diogenes Laertios puţin mai departe).

[2] Anii 347-344 î.Chr.

[3] În grădina Academiei platonice de lângă incinta consacrată eroului Academos (sau Hecademos după altă variantă, dată de Diogenes Laertios, III, 7) erau numeroase

clădiri pentru săli de cursuri, săli pentru bibliotecă, colecții științifice etc. Între ele, și un templu ridicat Muzelor (*Mouseion*), de care vorbește Diogenes Laertios aici.

[4] *Casandros,* fiul lui Antipatros născut pe la 354 î.Chr. reușește să se proclame rege al Macedoniei, supune Grecia (318 î.Chr. și moare la 297 î.Chr., după o viață agitată de războaie și intrigi. Aici, la Diogenes Laertios, se face desigur aluzie la căsătoria lui cu Thessalonike, sora lui Alexandru cel Mare.

[5] Aceste două femei, discipole ale lui Platon, au fost citate de Diogenes Laertios în lista discipolilor acestuia din *Viața lui Platon* (Diogenes Laertios, III, 46).

[6] Chestiunea onorariului unui profesor în educația greacă este destul de interesantă. Sofiștii și retorii luau bani grei de la elevii lor pentru învățătura pe care le-o dădeau. Astfel, Gorgias, Isocrate și nenumărați alții au făcut avere de pe urma acestui lucru. Socrate a fost primul care a introdus obiceiul de a da lecții gratuit, fără a trage nici un fel de profit pe de urma învățăturii împărtășite. Platon a fost un adept al tradiției socratice, desigur și Aristotel și atâția alți filozofi care nu înțelegeau să exploateze bănește lecțiile lor de filozofie, ei dispunând, pe de o parte, de venituri însemnate și pe de altă parte, dorind prin aceasta să-și arate disprețul față de activitatea profesională pentru bani, adică pentru câștigul provenit din muncă. Prin urmare, Speusip ar fi abandonat această tradiție, luând bani pentru lecții, lucru marcat aici ca ceva deosebit.

[7] Nu știm cine e acest Diodoros. Un Diodor din Tyr este filozof eclectic peripatetician, urmaș al lui Critolaos. A trăit la Atena și este citat de Cicero (De *finibus*, II. 6, 19), putând fi identic cu cel citat de Diogenes Laertios.

[8] *Caineus,* scriitor și filozof necunoscut mai de aproape. E citat și de Aristotel (*Analytica priora,* I, cap. 12).

[9] *Xenocrate,* urmașul lui Speusip, al treilea scolarh al Academiei. El se afla cu Aristotel la Atarneus în Asia Mică (Troada), unde domnea Hermias în momentul morții lui Platon. Xenocrate și Aristotel au condus în Atarneus o filială a școlii platonice, din care făceau parte și Erastos și Coriscos (vezi *Epistola a VI-a* platoniciană).

[10] Aceste relatări intră în seria anecdotelor despre filozofi, în mare parte inventate pentru a da o prezentare tipică filozofului a cărui biografie se făcea.

[11] Încă o epigramă anostă a lui Diogenes Laertios, epigramă nu în sensul modern al cuvântului, ci în cel antic, de „inscripție funerară".

[12] Boala aceasta era probabil, combinată cu altă boală, care duce la dezagregarea mușchilor și care era considerată ca fiind provocată de păduchi; am mai întâlnit-o de două ori la Diogenes Laertios, anume cu ocazia descrierii morții lui Ferekyde din Syros (I, 118, și urm.). Cf. și Platon (III, 40).

[13] *Timotheos din Atena,* cu ale sale *Bioi,* scriitor; este de mai multe ori citat de Diogenes Laertios. Nu-l cunoaștem mai de aproape.

[14] În greceşte e femininul în ms. Cum însă în prima parte a frazei este vorba de un personaj masculin, credem că referirea este la un băiat (vezi Richards).

[15] Credem că trebuie scos în afara listei dialogul *Aristip din Cyrene,* așa cum am făcut noi, deoarece titlul Aristip apare în listă la începutul § 5. De altfel, și acuzativul

sub care este citat nu se potriveşte cu încadrarea în listă, unde titlurile sunt la nominativ. Desigur, la unele titluri traducerea nu este absolut sigură, după cum vom vedea peste puţin, mai ales în lista scrierilor lui Xenocrate, întrucât, operele fiind pierdute şi necunoscându-le conţinutul, e greu în unele cazuri să dăm traducerea exactă a titlului. Adesea când Diogenes Laertios menţionează o operă în mai multe cărţi (adică în mai multe rulouri de papirus), el citează cărţile prin numerele cardinale în succesiune 1, 2, 3, 4 etc. până la ultima carte. Desigur, aici trebuie să fie o preocupare de catalogare în bibliotecă, deoarece numărul final de cărţi, din cauza scrierii numerelor în greceşte prin literele alfabetului, putea uşor da loc la lecturi greşite. Dar acest lucru nu-l face Diogenes Laertios totdeauna. Câteodată, la unii autori, el dă o cifră finală a cărţilor. Deci felul de citare a cărţilor poate fi indiciul unor izvoare diferite întrebuinţate de Diogenes Laertios pentru listele lui de opere ale filozofilor a căror biografie o dă. Titlurile nr. 16-19 sunt deosebit de greu de tradus, după cum se vede şi din deosebirile traducerilor care s-au dat. *Mandrobolos,* ca titlu de dialog, nu ştim dacă are vreo legătură cu Mandrobulos din Samos, care, găsind o comoară, îi consacră zeiţei Hera o oaie de aur, în al doilea an de argint şi în al treilea an de bronz, darurile succesive devenind tot mai meschine (Aristotel la Elian, *De natura animalium*, XII, 40).

[16] Unele manuscrise dau cifra scrisă în cuvinte întregi. În orice caz, textul e deteriorat. Şi darea totalului de rânduri ale operei învederează o preocupare de catalogare în bibliotecă (probabil în Biblioteca din Alexandria). Toate listele de lucrări cu numărul de rânduri la sfârşit credem că provin din opera lui Hermip din Smyrna.

[17] *Timonides din Leucas,* filozof, prieten cu Dion, care i-a povestit expediţia împotriva lui Dionysios (Ptutarh, *Viaţa lui Dion*, cap. 22, 30-31, 35). Mss. lui Diogenes Laertios au Simonides în loc de Timonides. Un *Bion* în acest ansamblu în legătură cu Dion ne este necunoscut. Eventual el s-ar putea elimina din text, cum a făcut Müller, în *FHG*, II, 83.

[18] *Bion,* vezi nota 17. Poate că asemănarea celor două nume *DION* şi *BION* a provocat adăugarea acestuia din urmă.

[19] Poveşti despre cumpărări de opere ale unui filozof de către altul (aici nu se insinuează intenţia de plagiat din partea lui Aristotel faţă de Speusip) am mai întâlnit în *Viaţa lui Platon* de Diogenes Laertios, III, 9, după biograful Satyros.

[20] *Herophilos din Chalcedon* (secolul al III-lea î.Chr.), una dintre marile figuri ale medicinii greceşti, fondator, împreună cu Erasistratos din Ceos, al şcolii medicale din Alexandria. Acest *Speusippos*, elev al lui Herophilos, este necunoscut din altă parte.

CAPITOLUL al II-lea

XENOCRATE
(396-314 î.Chr.)

I [6] Xenocrate[1], fiul lui Agathenor din Chalcedon, a fost elevul lui Platon încă de tânăr şi chiar l-a însoţit în călătoria sa din Sicilia[2]. II Din fire era indolent; de aceea Platon, comparându-l cu Aristotel, ar fi spus: „Unul are nevoie de pinteni, altul de frâu". Şi aceste vorbe: „Uitaţi-vă ce măgar trebuie să dresez şi ce cal îi stă împotrivă". III Totuşi, Xenocrate era serios în toate împrejurările şi totdeauna încruntat, ceea ce îl făcea pe Platon să-i spună mereu: „Xenocrate, mai sacrifică şi Graţiilor !". Cea mai mare parte din timp şi-o petrecea în Academie. Se spune că ori de câte ori se ducea în oraş, mulţimea gălăgioasă şi hamalii se dădeau în lături când trecea el. [7] O dată, curtezana Phryne[3], vrând să-l pună la încercare sub cuvânt c-ar fi fost urmărită de nişte indivizi, se refugie în căsuţa lui. El o primi din omenie, şi cum în odaie nu era decât un singur pat îngust, acceptă, la rugămintea ei, să-i facă loc în pat şi ei; dar, la urmă, cu toate provocările ei, ea plecă cum venise, spunând acelora care o întrebau că se culcase, nu cu un bărbat, ci cu o statuie. O altă versiune a poveştii e că discipolii lui au hotărât-o pe Laïs[4] să se culce cu el în pat. Puterea lui de a îndura era aşa de mare, încât s-a supus de mai multe ori la tăieturi şi cauterizări ale membrului viril. IV Aşa de mult era crezut pe cuvânt, încât, deşi era ilegal să se aducă mărturie fără jurământ, totuşi numai lui atenienii i-au îngăduit să facă astfel. V [8] Pe lângă aceasta, se mulţumea cu foarte puţin. Când Alexandru cel Mare[5] îi trimise o mare sumă de bani, el luă trei mii de drahme atice şi-i trimise restul înapoi, spunând că nevoile lui Alexandru erau mai

mari ca ale lui, deoarece are de întreţinut un număr mai mare de oameni. Şi Myronianos arată, în cartea sa intitulată *Asemănări*[6], că n-a primit darul ce i-a fost trimis de Antipatros[7]. De asemenea, când la curtea lui Dionysios fu cinstit cu o coroană de aur pentru rezistenţa la băutură la Sărbătoarea oalelor[8], el se duse şi o depuse pe statuia lui Hermes, unde era obiceiul să pună ghirlande de flori. O poveste spune c-a fost trimis, împreună cu alţii, într-o ambasadă la Filip şi că însoţitorii lui, fiind ademeniţi prin daruri, au primit invitaţiile lui Filip, luând parte la serbări şi stând de vorbă cu el. Xenocrate n-a făcut nimic din acestea. Din această pricină, Filip a refuzat să-l vadă. [9] De aceea, când trimişii s-au întors la Atena, s-au plâns că Xenocrate îi întovărăşise fără să le fie de nici un folos. Auzind acestea, poporul era gata să-l condamne, dar el le spuse că, acum mai mult ca oricând, trimişii ar trebui să ţină seamă de interesele statului, căci, spuse el, „Filip ştia că ceilalţi îi primiseră darurile, dar că pe mine nu m-a câştigat de fel"; poporul atunci îi aduse onoruri îndoite. După aceea, şi Filip ar fi recunoscut că, dintre toţi cei ce veniseră la curtea lui, Xenocrate a fost singurul om pe care nu l-a putut cumpăra prin daruri. Iar atunci când s-a dus ca trimis la Antipatrs ca să trateze pentru atenienii luaţi prizonieri în războiul lamiac, fiind poftit la masă de Antipatros, el îi cită următoarele versuri:

Dar cine,
De-o fi om drept, s-ar îndura, o, Circe,
Să stea de hrană şi de băutură,
Nainte de-a fi oamenii lui slobozi
Şi de-a-i vedea în faţă.

şi Antipatros, înţelegând aluzia, liberă numaidecât prizonierii[9].

VI [10] Altădată, o vrăbiuţă urmărită de un şoim se repezi la sânul lui, iar el o mângâie şi-i dădu drumul, spunând că nu trebuie să trădezi pe cel care-ţi imploră ajutorul[10]. Lui Bion[11], care îl lua în râs, îi spuse că nici nu vrea să-i răspundă, fiindcă nici tragedia nu socoteşte că merită un răspuns bătăile de joc ale comediei. Unuia care nu învăţase niciodată nici muzica, nici geometria, nici astronomia,

dar dorea totuși să-i urmeze lecțiile, îi spuse: „Vezi-ți de drum, căci n-ai instrumente ca să înțelegi filozofia"[12]. Alții povestesc c-ar fi spus: „Nu la mine trebuie să vii ca să dărăcești lâna".

[11] Când Dionysios îi spuse lui Platon că-și va pierde capul, Xenocrate, care era de față, își arătă capul și spuse: „Nimeni nu se va atinge de-al lui până ce nu-l va tăia pe al meu". VII Se mai spune că atunci când Antipatros veni la Atena și se duse să-l salute, el nu-i înapoie salutul până ce nu sfârși lecția începută. VIII Era cu totul lipsit de trufie; adesea se consacra meditației despre sine însuși și se spune că o oră pe zi o consacra tăcerii.

IX A lăsat un mare număr de tratate, poeme și exhortații. Aceasta este lista lor[13]:

Despre natură, cărțile 1, 2, 3, 4, 5, 6;
Despre înțelepciune, șase cărți;
Despre avuție, o carte;
Arcadianul, o carte,
Despre nedeterminare, o carte;
[12] *Despre copil*, o carte;
Despre abstinență, o carte;
Despre utilitate, o carte;
Despre libertate, o carte;
Despre moarte, o carte;
Despre voință, o carte;
Despre prietenie, cărțile 1, 2.
Despre echitate, o carte;
Despre contrarii, cărțile 1, 2;
Despre fericire, cărțile 1, 2;
Despre scris, o carte;
Despre memorie, o carte;
Despre minciună, o carte;
Callicles[14], o carte;
Despre cumințenie, cărțile 1, 2;

Economicul, o carte;
Despre cumpătare, o carte;
Despre puterea legii, o carte;
Despre republică, o carte;
Despre pietate, o carte;
Virtutea poate fi învățată, o carte;
Despre ființă, o carte;
Despre destin, o carte;
Despre pasiuni, o carte;
Despre feluri de viață, o carte;
Despre concordie, o carte;
Despre discipoli, cărțile 1, 2;
Despre dreptate, o carte;
Despre virtute, cărțile 1, 2.
Despre specii[15], o carte;
Despre plăcere, cărțile 1, 2.
Despre viață, o carte;
Despre curaj, o carte;
Despre unitate, o carte;
Despre idei, o carte;
Despre artă, o carte;
[13] *Despre zei*, cărțile 1, 2;
Despre suflet, cărțile 1, 2;
Despre știință, o carte;
Politicul, o carte;
Despre cunoaștere[16], o carte;
Despre filozofie, o carte;
Despre concepțiile[17] *lui Parmenide*, o carte;
Archedemos sau Despre dreptate, o carte;
Despre bine, o carte;
Despre rațiunea discursivă[18], cărțile 1; 2; 3, 4, 5, 6, 7, 8;
Rezolvarea problemelor logice, zece cărți[19];
Prelegeri despre natură, cărțile 1, 2; 3, 4, 5; 6;

Sumar, o carte;
Despre genuri și specii, o carte;
Probleme pitagoriciene, o carte;
Soluțiuni, cărțile 1, 2;
Clasificări, opt cărți;
Teze, 20 < sau > 43 de cărți[20];
Studiul dialecticii, 14 (cărți), douăsprezece mii șapte sute patruzeci (de rânduri)[21];
După aceasta, vin 15 cărți și pe urmă alte 16 cărți:
Despre studii relative la stil[22];
Despre logistică, nouă cărți[23];
Despre obiectele de studiu, șase cărți;
Chestiuni privitoare la rațiunea discursivă, alte două cărți;
Despre geometrie[24], cinci cărți;
Comentarii, o carte;
Contrarii, o carte;
Despre numere, o carte;
Teoria numerelor, o carte;
Despre intervale, o carte;
Despre astronomie, șase cărți;
[14] *Elemente despre regalitate, către Alexandru*, 4 cărți;
Către Arybas[25];
Către Hephaistion[26];
Despre geometrie, cărțile 1; 2[27].

În total 224 239 de rânduri[28].

X Deși Xenocrate a fost un om de seamă, totuși, când n-a fost în stare să plătească taxa pentru protecția străinilor[29], atenienii l-au scos în vânzare. Demetrios din Faleron îl cumpără, făcând o dublă reparație: lui Xenocrate îi dădu iarăși libertatea, iar atenienilor taxa lor. Aceste lucruri le aflăm de la Myronianos din Amastris[30], în prima carte a lucrării lui *Istorii asemănătoare rezumative*. XI I-a succedat lui Speusip și a condus școala timp de douăzeci și cinci de ani, din timpul când era arhonte Lysimachides, începând cu anul al doilea al

olimpiadei a o sută zecea[31]. XII A murit în vârstă de optzeci şi doi de ani, lovindu-se în timpul nopţii de un lighean. **[15]** Ne-am exprimat şi noi despre el după cum urmează:

> Piedică noaptea i-a pus ligheanul de-aramă-n cădere
> Fruntea lovindu-şi, strigă cu putere şi duhul îşi dete
> Xenocrate, ce-ntreg la minte şi-n toate fusese.

XIII Au mai fost alţi şase bărbaţi numiţi Xenocrate: unul, tactician din timpuri foarte depărtate[32]; <altul>, o rudă şi un concetăţean al filozofului nostru: a rămas un discurs de la el, intitulat *Arsinoetic,* care tratează despre moartea Arsinoei[33]; al patrulea, un filozof şi un poet de elegii nu prea reuşite[34]; fapt specific: când poeţii se apucă să scrie proză, reuşesc, dar prozatorii care încearcă să scrie poezie dau greş; de aici se vede că poezia este un dar de la natură, dar proza un meşteşug[35]; al cincilea, un sculptor; al şaselea, un scriitor de cântece amintit de Aristoxenos[36].

NOTE

[1] *Xenocrate,* al treilea scolarh al Academiei, de la 339/338 la 315/314 î.Chr., preluând succesiunea de la Speusip.

[2] Nu ştim la care dintre cele trei călătorii ale lui Platon în Sicilia a luat parte şi Xenocrate.

[3] *Phryne,* curtezană celebră prin frumuseţea corpului ei; a servit drept model marelui sculptor Praxitele pentru statuia zeiţei Afrodita. De la Praxitele nu posedăm ca statui ale Afroditei decât o copie de pe timpul roman a celebrei statui Afrodita din Cnidos, care şi aşa este impresionantă prin gingăşia şi graţia ei. Cu ocazia afacerii Hermocopizilor, – în care tineri cheflii şi tinere, într-o noapte, fiind beţi, au mutilat statuile lui Hermes ce se găseau pe străzile Atenei – Phryne a fost şi ea implicată în acest proces de sacrilegiu, în care pedeapsa cerută era moartea. Phryne a fost apărată de faimosul orator Hyperides şi achitată numai graţie frumuseţii ei deosebite.

[4] *Laïs,* numele altei celebre curtezane. Am întâlnit-o pe Laïs în *Viaţa lui Aristip* (Diogenes Laertios, II, 74-75). Nu putem şti dacă este vorba de aceeaşi Laïs la Xenocrate şi la Aristip, întrucât Laïs era un nume caracteristic care s-a dat multor curtezane.

[5] După Cicero (*Tusculanae Disputationes,* V, 32, 91), Alexandru ar fi trimis 50 de talanţi (după alţii numai 30), din care Xenocrate ar fi reţinut 30 de mine (3 000 de drahme, cât avem şi aici).

[6] Pe *Myronianos din Amastris* (Paphlagonia) îl întâlnim de mai multe ori numai la Diogenes Laertios (vezi I, 115; III, 40).

[7] *Antipatros*, diadoh al lui Alexandru; el supune Grecia în urma războiului lamiac, după victoria de la Crannon din 322. Moare în 319 î.Chr., în Macedonia.

[8] *Sărbătoarea oalelor* (*chýtroi*) avea loc în ziua a 13-a a lunii anthesterion, în care se purta în procesiune o oală cu felurite fructe.

[9] Versurile sunt din Homer, *Odiseea*, X, 383 și urm. (trad. G. Murnu, București, E.S.P.L.A., 1956, vv. 527-531, p. 216 și urm.).

[10] Este vorba de „rugătorul", care, prin protecția pe care o cerea cuiva, crea un drept sacru de azil a cărui violare era pedepsită de zei (vezi mai sus, cartea I, n. 1 de la Periandru).

[11] *Bion Borysthenitul*, a cărui viață urmează la Diogenes Laertios, Cartea a VII-a, cap. VII, §§ 46-58.

[12] Acesta era și felul de a vedea al lui Platon, că științele matematice sunt baza pentru înțelegerea filozofiei.

[13] Lista operelor lui Xenocrate se găsește editată și la Richard Heinze, *Xenokrates. Darstellung der Lehre und Sammlung der Fragmente*. Leipzig, 1892, p. 157 și urm. Și în lista lui Xenocrate, Diogenes Laertios dă cărțile enumerându-le pe rând cu numerale cardinale.

[14] Nu știm dacă e același personaj cu „Callicles" din dialogul *Gorgias* al lui Platon.

[15] Am tradus *eidos* cu „specie", deși se putea traduce și cu „idee"; întrucât al cincilea titlu care urmează are cuvântul *idéa*, care înseamnă tot „idee". Întrucât opera *Peri eidón* este pierdută, ca și toate celelalte ale lui Xenocrate, și nu-i cunoaștem conținutul, e greu să știm care e sensul în care este luat cuvântul aici: „specie" sau „idee" ?

[16] *Epistosýne* e aproape sinonim cu *epistéme* „știință".

[17] Nu poate fi vorba de „scrierile" lui Parmenide, cum traduce Hicks (*writings*), întrucât știm că Parmenide n-a compus decât un singur poem, iar Xenocrate știa aceasta și mai bine ca noi.

[18] Am tradus *diánoia* cu „rațiunea discursivă". După concepția lui Platon (*Republica*, VII, p. 511 *d e* și 433 *e* – 534 *a*), există trei ordine de realități, cărora le corespund trei feluri de cunoașteri, respectiv facultăți de cunoaștere. Ideile, care sunt realitatea supremă *óntos ón* zice Platon în *Timaios*), sunt cunoscute prin *noús* sau *nóesis*, rațiunea pură, intuitivă. Ființele matematice (figurile geometrice și numerele aritmetice), care sunt intermediare între idei și lucrurile sensibile, sunt cunoscute prin, *diánoia*, pe care am tradus-o cu „rațiunea discursivă". În al treilea rând vin lucrurile sensibile, care sunt cunoscute prin simțuri. Despre primele două avem, după Platon, o cunoaștere adevărată, numită *epistéme*. Despre lucrurile sensibile nu avem decât o cunoaștere șovăielnică, avem opinii (*dóxa* pe grecește), care în cazul cel mai fericit poate fi „o opinie dreaptă" (*orthè* dóxa) (vezi și Proclus, *Comentarii la prima carte a Elementelor lui Euclid*, p. 3 și 10 ed. Friedlein). Deci în *Peri ten diánoian* Xenocrate trebuie să se fi ocupat de cunoașterea discursivă a obiectelor matematice. Știm că Platon însuși, mai ales la sfârșitul carierei sale, precum și urmașii săi imediați, Speusip și Xenocrate, au avut o puternică orientare matematică, pitagoriciană.

[19] Traducerea acestui titlu nu este unica posibilă, dar ni se pare cea mai verosimilă. Finele cu numeralul 10 pare deteriorat, întrucât peste tot în această listă se citează numărul cărților începând de la 1 până la numărul respectiv 1, 2, 3, 4...

[20] Numărul tezelor este deteriorat. Stă scris 20, 43. S-ar putea introduce un <sau> între cele două numere. De multe ori astfel de numerotări erau şovăitoare. Dar şi aceasta este o soluţie de desperare.

[21] Şi aici numerele finale sunt deteriorate.

[22] Iar nu înţelegem cum vin aceste 15 cărţi şi apoi alte 16 cărţi *Despre studii relative la stil.*

[23] *Logistica* este ştiinţa calculului practic, opusă *Aritmeticii,* care ar fi ştiinţa teoretică a numerelor. Problema „logisticii' greceşti a fost mult discutată în ultimul timp, unii cercetători voind a recunoaşte şi o logistică teoretică. Discuţia acestor probleme ne-ar duce prea departe. Otto Apelt traduce titlul acesta, în mod cu totul eronat după noi, cu „Logische Erörterungen".

[24] Este vorba de savanţii geometri. Conţinutul nu-l putem preciza.

[25] *Arybas* este complet necunoscut. Arymbas, după Plutarh, *Viaţa lui Alexandru,* cap. 2, s-ar fi numit cumnatul lui Filip al Macedoniei (Arymbas fiind frate cu Olympia, soţia lui Filip).

[26] *Hephaistion,* fiul lui Amyntor din Pella şi prieten cu Alexandru cel Mare. Rămâne un semn de întrebare dacă aici este vorba despre acesta.

[27] Ultimul titlu citat revine la modul de citare vechi al cărţilor: aici 1, 2 ... De pe la al 59-lea titlu, Diogenes Laertios schimbase metoda de citare, dând numai numărul final al cărţilor. Deci se pare că în această listă s-au contopit două cataloage de cărţi, tratate după metode diferite de notare a numărului cărţilor.

[28] Numărul rândurilor este iarăşi deteriorat, după cât se pare.

[29] *Metoikion* este o taxă de protecţie pe care o plătesc străinii în cetatea în care trăiesc. La Atena, taxa era de 12 drahme pe an.

[30] Vezi mai sus, n. 6.

[31] Corespunde cu 339-338 d.Chr.

[32] *Xenocrates* tacticianul, necunoscut din altă parte.

[33] După primul Xenocrates, despre care am vorbit, pare a fi o lacună în text, aşa cum observă Cobet. Lipseşte al doilea Xenocrates, iar la următorul trebuie să completăm cuvântul „al treilea" sau „altul". Şi pe acesta, filozof, nu-l cunoaştem din altă parte. Cât priveşte pe Arsinoe, sunt multe regine purtătoare ale acestui nume. Poate că este vorba de Arsinoe, fiica lui Ptolemaios I Soter şi a Berenicei, mai întâi soţia lui Lysimah şi apoi soţia fratelui ei Ptolemaios al II-lea Filadelful.

[34] *Xenocrates,* filozof şi poet elegiac; e cunoscut numai din acest pasaj.

[35] Reflecţia lui Diogenes Laertios se află acum cam excentric în această listă de oameni omonimi. Poate că este un produs al minţii lui Diogenes Laertios.

[36] *Xenocrates* sculptorul e cunoscut din acest pasaj şi e, poate, acelaşi cu cel citat de Plinius (*Nat. Hist. XXXIV,* 9, 23). *Xenocrates,* al şaselea şi ultimul din lista lui Diogenes Laertios, este cunoscut numai de aici. Ca izvor este dat Aristoxenos din Tarent, filozoful şi muzicianul.

CAPITOLUL al III-lea

POLEMON
(aproximativ. 310 î.Chr.)

I **[16]** Polemon[1], fiul lui Philostratos, era un atenian, care aparţinea districtului Oia. În tinereţe era aşa de destrăbălat şi de desfrânat, încât umbla cu bani pentru a-şi putea îndeplini imediat dorinţele şi ascundea bani pe uliţe înguste. Chiar şi în Academie s-a găsit o piesă de trei oboli[2] lipită de o coloană, în acelaşi scop de care am vorbit. Într-o zi, în înţelegere cu tinerii săi prieteni, dădu buzna în şcoala lui Xenocrate, beat şi cu o ghirlandă pe cap. Xenocrate, totuşi, fără să se tulbure de loc, îşi continuă vorba ca mai înainte, subiectul fiind cumpătarea. Tânărul, ascultându-l, fu captivat încetul cu încetul. Cu timpul, deveni aşa de silitor, încât îi întrecu pe toţi ceilalţi elevi şi ajunse să fie şeful şcolii în timpul olimpiadei a o suta şaisprezecea[3]. II **[17]** Antigonos din Carystos, în *Biografiile*[4] lui, spune că tatăl lui era primul printre cetăţeni şi creştea cai de curse; III că Polemon a fost pârât de soţia sa pentru vina de a o neglija, întrucât avea legături amoroase cu băieţi, IV dar că, din momentul în care a început să studieze filozofia dobândi o asemenea tărie de caracter, încât putea să rămână timp nelimitat în aceeaşi atitudine a corpului, ba chiar şi în tonul vorbirii el putea rămâne neschimbat. Aşa se explică şi atracţia pe care a exercitat-o asupra lui Crantor[5]. Atunci când un câine turbat l-a muşcat de pulpa piciorului, el nici măcar n-a îngălbenit, ci a rămas netulburat în toata zarva care se iscase în oraş la vestea celor întâmplate. Şi la teatru era foarte puţin impresionat. **[18]** Aşa de pildă, o dată Nicostratos, poreclit Clitemnestra[6], îi citea lui şi lui Crates ceva din Homer[7] şi pe când Crates era adânc mişcat, el se purta ca şi

cum n-ar fi auzit nimic. Era întrutotul un om, aşa cum îl descrie pictorul Melanthios în opera sa *Despre pictură*[8]. În această scriere el spune că opera de artă trebuie să fie străbătută de oarecare fermitate şi inflexibilitate şi că acelaşi lucru e valabil şi pentru caracter. Lui Polemon îi plăcea să spună că trebuie să ne exersăm şi în fapte nu numai în consideraţii dialectice, spre a nu fi la fel cu unul care a învăţat pe de rost ştiinţa armoniei, dar nu s-a deprins de fel să cânte. Tot aşa putem şi noi să fim admiraţi pentru întrebările abile pe care le punem, dar cu privire la comportamentul în viaţă suntem în conflict cu noi înşine.

Era deci afabil şi bun, cerând să fie scuzat, după cum spune Aristofan despre Euripide, „pentru felul său acru şi usturător" **[19]**, căci, după cum spune acelaşi autor, „numai destrăbălare este în carnea prea mare"[9]. V Se spune că la cursuri nu stătea jos şi ataca temele ce i se propuneau mergând în sus şi-n jos. A fost onorat în cetate pentru iubirea lui faţă de tot ce e nobil. Ba mai mult încă, el s-a retras din oraş şi a trăit în grădinile Academiei, iar elevii lui şi-au făcut în apropiere mici colibe şi locuiau nu departe de templul Muzelor şi de sala de reuniune[10]. VI Se pare că Polemon l-a urmat pe Xenocrate în toate privinţele. Aristippos[11], în cartea a patra a lucrării sale *Despre luxul celor vechi*, afirmă chiar c-a fost drăguţul lui. Ceea ce-i sigur e că şi-a amintit tot timpul de predecesorul său şi că şi-a însuşit lipsa de răutate şi acea uscăciune a lui Xenocrate şi gravitate ce caracterizează armonia dorică[12].

VII **[20]** Era un simpatizant al lui Sofocle[13], mai ales al pasagiilor unde, după cuvintele poetului comic,

> Un mare dulău molosian sositu-i-a grabnic în sprijin[14]

şi unde, după cuvintele lui Phrynichos[15]

> Must nu-i, vin îndoit, ci vin de Pramnos aievea[16].

El spunea că Homer este un „Sofocle epic" şi că Sofocle este un „Homer tragic".

VIII Muri la o vârstă înaintată, de pieire lentă[17], lăsând un mare număr de lucrări[18].

Am compus următoarea epigramă despre el:

Oare n-auzi ? Îngropat-am pe Polemon ce îl duse
Boala fără de leac, chinul cel rău, în mormânt,
Nu pe el, ci trupu-i, căci Polemon, în avântu-i
Drumul spre stele luând, trupu-și lăsă pe pământ[19].

NOTE

[1] *Polemon,* al patrulea scolarh al Academiei, și anume de la 315/314 la 270/269 î.Chr.

[2] Trei oboli fac o jumătate de drahmă. Nu vedem ce vicii își putea satisface Polemos cu această sumă derizorie.

[3] Adică anii 316-312 î.Chr.

[4] *Antigonos din Carystos,* biograf al filozofilor despre care am mai vorbit.

[5] *Crantor,* filozof academician. *Viața* lui se găsește ceva mai departe la Diogenes Laertios (cartea a IV-a, cap. V, §§ 24-27).

[6] *Nicostratos* este citat numai în acest pasaj. După porecla de Clitemnestra, ne gândim mai repede la un actor tragic care juca rolul Clitemnestrei, de la care i se trage porecla, decât la un poet.

[7] Aici este citat „poetul", ceea ce pentru greci înseamnă Homer.

[8] *Melanthios,* pictor celebru (secolul al IV-lea î.Chr.), coleg al lui Apelles. Mai e citat de Pliniu și de Plutarh. A scris și o lucrare *Despre pictură,* din care citează Diogenes Laertios în acest loc.

[9] Aluzie pornografică.

[10] Aici aflăm că în Academia platonică, lângă templul Muzelor, se afla și sala de reuniune a condiscipolilor, detaliu interesant, având în vedere sărăcia informațiilor, pentru a ne face o idee de realitățile din școlile de filozofie.

[11] Acest Aristippos, care probabil că a luat numele lui Aristip din Cyrene, a scris o carte plină de calomnii, în care sunt cuprinși și filozofii, numită *Despre luxul celor vechi,* de care am mai vorbit cu o ocazie anterioară.

[12] Grecii, în locul gamelor noastre majore și minore, aveau o serie de moduri armonice, tot un fel de game cu diverse intervale între note și care purtau numele, probabil, al locului lor de origine: lidian, frigian, mixolidian, dorian etc. Modul dorian era cel mai apreciat, din cauza caracterului său grav, echilibrat și liniștitor. Modul frigian se releva prin caracterul său orgiastic, excitant. Și instrumentele, de asemenea,

aveau astfel de caractere. Flautul era orgiastic şi biciuitor al patimilor; lira, cu sunetele ei mai sobre, era calmantă şi plină de echilibru grav. Apollo cânta din lră, pe când flautul pare a fi fost o invenţie „barbară". Filozofii greci, mai ales Platon (în *Republica*) şi Aristotel (în *Politica*), acordau muzicii mare importanţă în formarea caracterului uman, aşa încât îi atribuiau o valoare educativă de primă mână, ceea ce necesita o alegere atentă a modurilor şi instrumentelor care urmau să fie puse la dispoziţia tineretului.

[13] *Sofocle din Atena*, unul dintre cei trei mari poeţi tragici ai Greciei, alături de Eshil şi Euripide.

[14] *Molossoi*, numele unui popor din Epir. Câinii molosieni erau vestiţi prin puterea lor (un fel de câini ciobăneşti).

[15] *Phrynichos*, poet tragic vechi (începutul secolului al V-lea î.Chr.), ceva mai vechi ca Eshil, cu care, în parte, a fost contemporan. Tragedia lui *Căderea Miletului* sub perşi este celebră, pentru care a fost pedepsit de poporul atenian, întrucât evoca amintirea nenorocirilor unei cetăţi scumpe atenienilor. Miletul a căzut sub perşi în 494 î.Chr.

[16] *Pramnos*, munte stâncos de pe insula Icaria. Vinul din Pramnos (care e citat şi la Homer) era tare şi aspru la gust.

[17] Cuvântul *phthisis* „pieire", de unde vine termenul medical modern ftizie (tuberculoză), derivă de la rădăcina verbală a lui *phthino*, care înseamnă „a pieri" La greci, chiar şi în medicină, *phthisis* nu este o entitate nosologică bine stabilită. Ea exprima orice stare de deperiţiune lentă, însă în parte cuprindea, probabil, şi ftizia sau tuberculoza modernilor.

[18] Nouă nu ne-a rămas nimic din acest mare număr de lucrări ale lui Polemon, nici măcar citate la alţi autori. E curios şi faptul că Diogenes Laertios nu dă nici o listă a acestor lucrări, ceea ce face cu atâta conştiinciozitate la alţi filozofi. Acest lucru înseamnă că el n-a găsit o asemenea listă la autorii pe care-i consultă.

[19] Încă o epigramă nereuşită a lui Diogenes Laertios. De aici înainte nu vom mai releva decât pe cele bune sau acceptabile.

CAPITOLUL al IV-lea

CRATES
(aproximativ 300 î.Chr.)

I [21] Crates, al cărui tată a fost Antigenes, <era un atenian> din districtul Thria. A fost discipolul şi-n acelaşi timp iubitul[1] lui Polemon, căruia i-a succedat la conducerea şcolii[2]. II Amândoi erau aşa de îndrăgiţi unul de altul, încât nu numai că-n viaţă s-au consacrat aceloraşi preocupări şi până la ultima suflare au devenit tot mai asemănători unul cu altul, dar şi după moarte au avut parte de acelaşi mormânt. De aceea, Antagoras[3] a compus despre amândoi următoarea inscripţie funerară:

Spune, străine ce treci, că în mormântul acesta
Crates cel pios şi Polemon odihnesc,
Prieteni nedespărţiţi, din inspirata-le gură
Vorbe sacre-au ţâşnit; viaţă curată ducând,
Plină de tâlc şi de rost cinstit, păzind rânduiala,
Veacului celui divin mândră podoabă i-au fost.

[22] Aşa se explică de ce Arcesilaos[4], care trecuse de la Theofrast[5] la şcoala acestora, spunea despre ei că erau nişte zei sau rămăşiţe ale veacului de aur[6]. Ei nu aveau simpatii populare, ci erau aşa cum se spune că pretindea Dionysodoros[7], cântăreţul din flaut, ce se fălea că nimeni nu-i auzise vreodată melodiile cântate fie pe vreo corabie, fie la fântână, cum fuseseră auzite acelea ale lui Ismenias[8]. III După spusele lui Antigonos[9], masa o luau în comun în casa lui Crantor şi amândoi trăiau în deplină înţelegere între ei şi cu Arcesilaos. Acesta şi Crantor aveau aceeaşi casă, pe când Polemon şi Crates trăiau la un cetăţean, Lysicles[10]. Cum am mai arătat, după

spusele lui Antigonos, Crates era favoritul lui Polemon, iar Arcesilaos al lui Crantor.

IV [23] Apollodor, în cartea a treia a *Cronografiei* lui[11], spune că la moartea sa, Crates a lăsat scrieri, unele filozofice, altele despre comedie, iar altele, discursuri politice şi de ambasadă.

V A lăsat şi discipoli reputaţi, printre care şi Arcesilaos[12], de care vom vorbi peste puţin; căci şi el a fost elevul lui Crates. Un alt discipol a fost Bion din Borysthenes[13], cunoscut mai târziu sub numele de theodorianul, după secta filozofică căreia i-a aparţinut; şi despre el vom avea prilejul să vorbim imediat după Arcesilaos.

VI Au fost zece bărbaţi care au purtat numele de Crates: primul, poet din comedia veche; al doilea, un retor din Tralles, discipolul lui Isocrate; al treilea, un constructor de şanţuri, însoţitor al lui Alexandru; al patrulea, cinicul despre care vom vorbi mai departe; al cincilea, un filozof peripatetician; al şaselea, filozoful academic despre care am vorbit mai înainte; al şaptelea, un gramatician din Mallos; al optulea, autorul unei lucrări geometrice; al nouălea, un poet de epigrame; al zecelea, din Tars, filozof aparţinând Academiei[14].

NOTE

[1] Este vorba despre „relaţiile" întâlnite în Grecia antică şi pe care nu le putem ignora ca şi în cazul faimosului amor platonic, expus în pagini celebre de Platon (în *Banchetul*, vezi şi *Charmides*).

[2] *Crates*, al cincilea scolarh al Academiei platonice, de la 270/269 la 268/264 î.Chr. Cu el se încheie Academia veche. Cu urmaşul său Arcesilaos, despre care ne vom ocupa peste puţin (Diogenes Laertios, IV, 28-45), începe *Academia medie* şi scepticismul academic.

[3] *Antagoras din Rhodos*, poet; ar fi scris o *Thebaidă* şi a compus Epigrame (secolul al III-lea î.Chr.). Un model al talentului său poetic îl avem în epigrama citată de Diogenes Laertios, stil care nu e nici prea deosebit, nici prea mediocru.

[4] Vezi mai sus, n. 2.

[5] *Theofrast din Eresos*, discipol al lui Aristotel şi al doilea scolarh al şcolii filozofice fondate de acesta (şcoala peripatetică sau Lykeion, după locul de

funcționare). *Viața lui Theofrast* urmează în cartea a V-a a lui Diogenes Laertios după *Viața lui Aristotel.*

[6] O legendă a veacurilor prin care a trecut în mod succesiv omenirea se găsește pentru prima dată la Hesiod, *Munci și zile*, versurile 109-201. Hesiod vorbește de cinci epoci: de aur (sub Cronos, tatăl lui Zeus), de argint, de bronz, epoca eroilor semizei (care iese din denumirea obișnuită a veacurilor după metale; poate că a fost introdusă de Hesiod pentru eroii războiului troian și teban) și veacul de fier. Desigur că Hesiod nu este inventatorul acestei evoluții a omenirii pe veacuri: de aur, de argint, de bronz și de fier, cel de-al patrulea, al eroilor, fiind intercalat, poate, de Hesiod însuși. Despre epoca de aur sub domnia lui Cronos se ocupă și Platon în dialogul *Politicul*, într-un mit curios, cu legături cosmogonice și cosmologice (vezi Platon, *Politicul*, p. 269 *a*-274 *e*).

[7] *Dioysodoros* flautistul nu e cunoscut decât de aici și din Hesychios din Milet (secolul al VI-lea e.n.), care copiază pe Diogenes Laertios.

[8] *Ismenias din Theba*, flautist, citat de mai mulți autori.

[9] *Antigonos din Carystos*, biograf.

[10] Necunoscut din altă parte.

[11] Despre *Apollodor din Atena*, cronograful, am vorbit în note anterioare și în studiul introductiv.

[12] Vezi mai sus, n. 2.

[13] *Viața* lui la Diogenes Laertios, IV, 46-58, imediat după *Viața lui Arcesilaos.*

[14] Al treilea *Crates* din lista aceasta de omonimi este un tehnician – ar fi prea mult să-i spunem inginer –, constructor de fortificații prin săpături de șanțuri. Al patrulea, *Crates cinicul*, vezi Diogenes Laertios, VI, 85-93. *Crates din Mallos* – celebru gramatician (școala din Pergam). A fost adept al școlii stoice și unul dintre primii care a dat în mod consecvent o interpretare alegorică a divinităților lui Homer, arătând că ele nu sunt decât forțe ale naturii personificate (vezi Hans Joachim Mette, *Sphairopoiia, Untersuchungen zur Kosmologie des Krates von Pergamon*, München, 1936). Acest Crates este originar din Mallos și a trăit la Pergam.

CAPITOLUL al V-lea

CRANTOR

I **[24]** Crantor din Soloi[1], deşi a fost admirat în oraşul său natal, a plecat la Atena, unde a urmat lecţiile lui Xenocrate în acelaşi timp cu Polemon. II A lăsat *Comentarii* care cuprind cam vreo treizeci de mii de rânduri[2]; unele dintre ele sunt atribuite de câţiva critici lui Arcesilaos[3]. III Se spune că, fiind întrebat ce-l atrăgea la Polemon, el a răspuns: „Faptul că nu l-am auzit niciodată ridicând sau coborând glasul"[4]. IV Se întâmplă să cadă bolnav şi se retrase în incinta templului lui Asclepios[5], unde începu să facă plimbări. Pe dată, bărbaţi din toate părţile se strânseră în jurul lui, crezând că el se retrăsese acolo nu din pricina bolii, ci cu scopul de a deschide o şcoală[6]. V Printre ei era şi Arcesilaos, care dorea să fie introdus cu ajutorul lui la Polemon, cu toată dragostea care îl unea de Crantor, cum se va arăta în *Viaţa lui Arcesilaos*[7] **[25]** Totuşi, după ce s-a însănătoşit, el a continuat să urmeze lecţiile lui Polemon, lucru care a fost foarte admirat[8]. Se mai spune că a lăsat averea sa, în valoare de douăsprezece talanţi, lui Arcesilaos. Întrebat de acesta unde dorea să fie înmormântat, răspunse:

Dulce e tihna să-ţi afli-ntr-un colţ din glia-ţi iubită.

VI Se mai spune c-a scris poeme şi le-a pus sub sigiliu în templul Atenei din oraşul său de naştere. Poetul Theaitetos[9] a scris astfel despre el:

Îndrăgit fiind de oameni, mult prea iubit și de muze,
Fără s-ajungă bătrân, Crantor prin viață-a trecut.
Mortul prea demn de cinstire primește-l, pământule, -acuma,
Fiindcă-n pace-o trăi și pe tărâmul de jos.

[26] Mai mult decât pe toți ceilalți poeți, Crantor îi admira pe Homer și pe Euripide; e greu, spunea el, să scrii în același timp lucruri tragice și să produci emoții în limba de toate zilele. Ca dovadă cita versul din povestea lui *Belerophon*[10]:

Vai, ajuns-am să-ndur și a muritorilor soartă.

Se spune că versurile următoare *Către Eros* ale poetului Antagoras[11] ar fi fost compuse de Crantor:

Prins sunt adânc de-ndoială, nu-ți aflu de-a pururi izvorul,
Primu-ntre zeii cei veșnici, o Eros, numi-te-voi oare
Printre feciorii ce-Erebos născutu-i-a odinioară,
Soț cu a nopții crăiasă, stăpână a undelor mării,
[27] Sau să-ți spun oare-odrasla lui Cypris, cea mult înțeleaptă[12],
Sau al pământului fiu, al vântului celui șăgalnic ?
În pribegirile-ți dărui și bine și rău omenirii,
Trupul tău are de-aceea mereu îndoită-ntrupare.

Era foarte priceput și-n formarea de cuvinte noi; de pildă, spunea despre vocea unui artist tragic că e necioplită și necojită, despre un anumit poet că versurile îi sunt pline de sărăcie; despre *Tezele* lui Theofrast că-s scrise cu cerneală de purpură[13]. Cartea lui cea mai admirată este lucrarea *Despre doliu*[14]. VII A murit înaintea lui Polemon și Crates, îmbolnăvindu-se de hidropizie[15]. Am scris despre el următoarea epigramă:

Cea mai rea dintre boale pe bietul Crantor cuprins-a,
Astfel, în negrul străfund drept la Hades te-ai dus,
Ești fericit tu acum ajuns într-a umbrelor lume,
Academia, Soloi, văduve au rămas.

NOTE

[1] *Soloi*, oraş din Cilicia, de unde provenea, poate, şi marele Hrysip, al treilea şef al şcolii stoice. Crantor a fost membru sau aderent al Academiei, fără să fie scolarh.

[2] Această informaţie, cu numărul de rânduri, pare de origine dintr-un catalog de bibliotecă.

[3] Dar Diogenes Laertios, IV, 32, spune că, după alţii, Arcesilaos n-a scris nimic (vezi *ad locum*).

[4] Limba greacă veche avea accentul muzical, după cum spune şi Dionysios din Halicarnas (*De compositione verborum*), care crede a putea fixa şi intervalul muzical cu care se ridică vocea pe silaba accentuată: cvinta pentru accentul ascuţit, terţa pentru cel grav, ridicare la cvintă şi coborâre la loc pentru accentul circumflex. Mai trebuiau să intervină şi alte schimbări de intonaţie în timpul vorbirii, după afect. Deci cineva care vorbea fără ridicare şi coborâre de ton trebuia să atragă în mod deosebit atenţia şi trebuia să dea impresia unei lipse de afect, care a impresionat pe greci, de felul lor aşa de afectivi. Două şcoli dintre cele mai importante, stoicismul şi scepticismul, au socotit *apatheia*, lipsa de afect, ca ideal al înţeleptului şi care îi dă acestuia fericirea.

[5] Un templu celebru al zeului medicinii, Asclepios, se afla la Epidaur, în nordul Peloponezului, unde se făceau şi vindecări miraculoase. Inscripţiile care ne-au rămas descriu minunile făcute de zeul medic (oameni chei cărora le creşte o coamă stufoasă într-o singură noapte, femei gravide care nu puteau să nască şi care nasc în incintă, iar pruncul nou-născut o ia singur la fugă şi se duce să se spele la pârâu), toată gama superstiţiei şi naivităţii se desprinde din aceste texte epigrafice, exploatate de preoţii templului. După interpretarea acestora, vindecările se făceau prin incubaţie: bolnavul dormea o noapte în incinta templului şi se vindeca pe loc sau venea zeul Asclepios şi-i spunea în vis ce tratament are de urmat. Câteodată făcea şi reproşuri bolnavului pentru lipsa lui de încredere sau pentru neplata unui onorariu promis. Temple de acestea existau în toată Grecia. Un Asclepieion, cum se numeau aceste temple, se găseşte şi în insula Cos, patria lui Hipocrate. Templul din Epidaur era vestit, dar nu ştim dacă Crantor s-a retras chiar în acest templu.

[6] Şcoli de filozofie se puteau deschide cu orice ocazie şi oriunde: şcoala platonică funcţiona în grădinile din apropierea incintei consacrate eroului Academos; şcoala lui Aristotel funcţiona în Lykeion; şcoala stoică în galeriile pictate de Polygnot, galerii având un acoperiş susţinut de coloane şi de altfel deschise.

[7] Vezi Diogenes Laertios, IV, 29.

[8] Întrucât şi Crantor era în timpul acesta un filozof vestit.

[9] *Theaitetos*, poet, compozitor de epigrame funerare, de altfel necunoscut. Mai avem citată o epigramă (Diogenes Laertios, VIII, 48) a unui poet numit Theaistetos, care e, probabil, identic cu cel din textul de faţă.

[10] *Belerofon*, titlul unei tragedii de Euripide, din care nu avem decât fragmente. Belerofon e prezentat de Euripide ca ateu.

[11] *Antagoras din Rhodos* (vezi mai sus, n. 3 de la *Crates*).

[12] *Cypris*, nume al zeiței Afrodita.

[13] Fireşte că sunt greu de redat aceste cuvinte în limba română. Mai întâi avem imaginea lemnului care n-a fost supus operațiilor de cojire și apoi de cioplire cu toporul, pentru a deveni lemn de construcție: *ostréo* îl socotim ca un dativ instrumental.

[14] Această lucrare a lui Crantor s-a bucurat de oarecare faimă. În ea, filozoful acesta susținea, împotriva „apatiei" stoice, starea de „echilibru pasional" pentru fericirea omului și nu nimicirea totală a pasiunilor, cum cereau cinicii și stoicii, ba chiar și scepticii (vezi Cicero, *Acad. priora*, II, 44, 135; *Tusc. disp.*, III, 6, 12 și Plutarh, *Consol. ad Apoll.*, cap. 3).

[15] Și de Heraclit din Efes se spune că a murit de hidropizie (Diogenes Laertios, IX, 3-4), dar la Heraclit știm că boala e inventată de biografi, fiindcă înțeleptul din Efes spusese în cartea sa că moartea pentru suflet e să devină apă. Poate, în cazul lui Crantor, informația este exactă.

CAPITOLUL al VI-lea

ARCESILAOS

1 **[28]** Apollodor, în cartea a treia a *Cronografiilor* sale, spune că Arcesilaos, fiul lui Seuthes[1], era originar din Pitane care se află în Aiolida[2]. Cu el începe Academia mijlocie[3]. A fost cel dintâi care a propovăduit obținerea de a judeca lucrurile, din cauza contradicțiilor care se ivesc în argumente. Tot el a fost primul care a încercat să argumenteze pentru și împotriva aceleiași teze și primul care a modificat felul consacrat de Platon de a trata problemele și l-a făcut mai combativ cu ajutorul întrebărilor și răspunsurilor potrivite[4]. III În felul acesta, el s-a apropiat de Crantor. Era cel mai mic dintre patru frați, doi fiind de la același tată și doi de la aceeași mamă. Dintre aceștia doi din urmă, Pylades era mai mare, iar dintre primii doi era mai mare Moireas, care era tutorele lui. **[29]** La început, înainte de a părăsi Pitane pentru Atena, a fost elevul matematicianului Autolycos[5], concetățeanul său, și cu el a călătorit în Sardes. Pe urmă a studiat cu Xanthos, muzicianul atenian[6], apoi a fost elevul lui Theofrast[7]. În cele din urmă a trecut la Academie la Crantor. Pe când Moireas, fratele lui pe care l-am mai amintit mai sus, voia să-l facă orator, el îndrăgea filozofia, iar Crantor, fiind îndrăgostit de el, i s-a adresat cu un vers citat din *Andromeda* lui Euripide:

Viața ți-o scap eu, copilă; purta-mi-vei dar recunoștință ?,

iar Arcesilaos îi răspunse cu versul următor:

Ia-mă, străine, de vrei, ca roabă ori ca soție[8].

[30] După aceea și-au trăit traiul împreună. La acestea, Theofrast, amărât de pierderea lui, se spune c-ar fi declarat: „Ce tânăr bine dotat și îndemânatic ne-a părăsit școala !". Într-adevăr, pe lângă c-avea o argumentare foarte riguroasă și iubea studiile literare[9], s-a încercat și în poezie. Lui i se atribuie și o epigramă dedicată lui Attalos[10], care sună astfel:

Armele singure n-au dat Pergamului faimă nespusă,
Ci și caii săi, cei până-n Pisa[11] slăviți.
Dacă vreun om va putea voința lui Zeus să spună,
În viitor vreun poet mult mai vârtos va cânta.

IV A scris și despre Menodoros, fiul lui Eugamos[12], unul dintre colegii lui, iubit de el:

Frigia-i mult prea departe, Thyateira[13] așijderea este
Patria-ți, o Menodor, cel la Cadana[14] născut,
[31] Spre nepătrunsu-Acheron duc drumuri de-aceeași măsură,
Poți socoti orișicum, spune-un proverb cunoscut.
Falnic ți-a înălțat în veci monument Eudamos,
Cel ce te-avu mai de preț ca pe mulțimea de sclavi.

Îl prețuia pe Homer cel mai mult dintre toți poeții și citea totdeauna un pasaj din el înainte de a se culca, iar dimineața, ori de câte ori dorea să-l citească, spunea că se duce la iubitul său. Și pe Pindar îl declara neîntrecut ca vorbire bogată și abundență de cuvinte și fraze. În tinerețe a dat și o caracterizare a poetului Ion[15].

V **[32]** A urmat și lecțiile geometrului Hipponicos[16], pe care l-a luat în batjocură ca pe unul care în celelalte privințe era nepriceput și greoi, dar bine inițiat în specialitatea lui. „Geometria – spunea el – trebuie să-i fi zburat în gură pe când o ținea căscată". Când Hipponicos însă își pierdu mințile, Arcesilaos îl luă la el acasă și-l îngriji până ce se vindecă.

VI La moartea lui Crates primi conducerea școlii, după ce un anume Socratides își retrase candidatura în favoarea lui[17]. VI Unii spun că o urmare a comportamentului său de abținere în toate

chestiunile a fost faptul că n-a scris nici o carte[18]. Alţii povestesc c-a fost surprins revizuind unele lucrări <de ale lui Crantor>[19], lucrări pe care, după unii, le-a publicat, după alţii, le-a ars. VIII Se pare că l-a admirat mult pe Platon şi că a posedat un exemplar al operelor lui. [33] Unii îl înfăţişează ca pe rivalul lui Pyrrhon. IX El poseda dialectica şi s-a ataşat şi de metodele de argumentare introduse de şcoala eretriană[20]. Din această pricină, Ariston[21] a spus despre el:

> Platon din faţă, Pyrrhon din spate, la mijloc Diodor[27].

Iar Timon vorbeşte despre el astfel:

> Cârca-i purtându-l pe Menedem, goni-va dihania
> Către Pyrrhon, de zor, sau către Diodor[23].

Şi, ceva mai departe, îl înfăţişează spunând:

> Înota-voi spre Pyrrhon, spre Diodor sinuosul[24].

X Se exprima cât se poate de mult în axiome şi concis şi în vorbirea sa îi plăcea să despartă cuvintele. XI De altfel, era destul de ironic şi sincer. [34] Din această pricină, Timon vorbeşte despre el astfel:

> El împleti raţiunea cu prea înţeleaptă dojană[25].

Aşa, un tânăr vorbindu-i mai îndrăzneţ decât se cuvenea, Arcesilaos exclamă: „Nu-l va prinde cineva de chică ?". La fel, unul, care era învinuit că este pederast, tăgăduia că un lucru este mai mare decât altul, iar Arcesilaos îi spuse: „Atunci lungimea de 10 degete este tot una cu una de 6 degete pentru tine ?"[26]. Un oarecare Hemon din Chios[27], foarte urât, dar care-şi închipuia că-i frumos şi mergea totdeauna îmbrăcat în haine luxoase, dându-se cu părerea că înţeleptul nu se îndrăgosteşte niciodată, Arcesilaos îi răspunse: „Cum, nici de cineva drăguţ şi aşa de frumos îmbrăcat ca tine ?". Iar când acesta, care era şi destrăbălat, vrând să dea a înţelege că Arcesilaos era îngâmfat, i se adresă astfel:

[35] Pot, eu stăpâno, cuvântul să iau, ori iarăşi tăcea-voi ?

răspunsul lui fu:

Aspră de ce eşti, femeie, când ştii că firea ţi-e altfel ?

O dată, când o persoană bună de gură şi trivială îi făcea necazuri, el cită versul:

Printre odrasle de robi putinţă de trai nu se află[29].

Altuia, la fel, care flecărea vrute şi nevrute, îi spuse că n-a putut să aibă parte nici măcar de o dădacă severă. Altor persoane nici nu le făcea cinstea să le răspundă. Un cămătar, care era şi amator de literatură[30], mărturisindu-i neştiinţa lui într-o chestiune oarecare, Arcesilaos îi răspunse cu aceste două versuri din *Oinomaos* al lui Sofocle:

Vântul din ce parte bate, pasărea n-are ştiinţă
Mai-nainte ca-n cuibu-i puii cei noi să apară[31].

[36] Un oarecare dialectician din şcoala lui Alexinos[32] nu era în stare să expună cum trebuie o teorie a maestrului său, iar Arcesilaos îi reaminti ceea ce le făcu Philoxenos[33] lucrătorilor de cărămizi; Philoxenos îi găsi cântând greşit melodiile sale şi, călcând în picioare cărămizile, le spuse: „Dacă voi îmi stricaţi opera mea, o voi strica şi eu pe-a voastră". XII Era supărat pe oricine se apuca prea târziu să studieze. Printr-o înclinare firească se folosea de fraze ca acestea: „Eu o afirm"; şi: „Cutare (menţionând numele) nu va fi de acord cu aceasta". Această trăsătură a lui a fost imitată de mulţi elevi, cum au făcut şi cu felul lui de a vorbi şi cu întreaga lui atitudine.

[37] Fiind foarte inventiv, putea să răspundă cu ascuţime la obiecţii sau să conducă desfăşurarea discuţiilor la punctul propus şi să se adapteze după împrejurări. Era fără pereche în puterea de convingere, ceea ce atrăgea tot mai mulţi elevi la şcoala lui, deşi se temeau de spiritul lui înţepător. Îl suportau însă de bună voie, căci bunătatea lui era foarte mare şi-şi umplea de speranţă elevii. În viaţa sa personală dădea dovadă de cea mai mare generozitate, fiind totdeauna gata să facă bine, şi căuta să ascundă binele făcut, fiind

lipsit de orice îngâmfare[34]. Aşa, de pildă o dată, ducându-se la Ctesibios[35] care era bolnav şi văzând strâmtoarea în care se chinuia, îi strecură în ascuns o pungă de bani sub pernă, iar celălalt, când o găsi, spuse: „Asta-i o glumă de-a lui Arcesilaos". Cu alt prilej îi trimise chiar o mie de drahme.

[38] Tot aşa, recomandând lui Eumenes[36] pe Archias arcadianul[37], l-a făcut să ajungă la o înaltă situaţie. XIII Cum era foarte darnic, neuitându-se de fel la bani, era cel dintâi la reprezentaţiile cu locurile plătite şi-i plăcea mai ales să se ducă la acelea ale lui Archecrates şi Callicrates[38], unde preţul era o piesă de aur. Ajuta pe mulţi şi strângea bani prin subscripţii pentru ei. Cineva, o dată, împrumută de la el vase de argint ca să-şi primească prietenii şi nu le mai înapoie, iar Arcesilaos nu le mai ceru şi nu ridică nici o pretenţie. O altă versiune a poveştii este că le-a împrumutat înadins şi când i-au fost înapoiate le-a dăruit împrumutătorului, ştiindu-l că e sărac. Avea o proprietate în Pitane, de unde fratele său Pylades îi trimitea provizii. XIV Pe de altă parte, Eumenes, fiul lui Philetairos[39], îi trimitea sume mari de bani şi de aceea Eumenes a fost singurul dintre regii contemporani căruia i-a făcut dedicaţii.

[39] Pe când mulţi îl curtau pe Antigonos[40] şi se duceau să-l întâlnească ori de câte ori venea la Atena, Arcesilaos stătea acasă, nedorind să se facă cunoscut de el. Era în mare prietenie cu Hierocles, comandantul din Munihia[41] şi din Pireu[42], şi la fiecare serbare cobora în port să-l vadă. Cu toate că şi Hierocles stăruia ca Arcesilaos să se ducă să-l salute pe Antigonos, nu se hotăra şi, când ajungea la poarta acestuia, se întorcea. După bătălia pe mare[43], când mulţi se duceau la Antigonos sau îi trimiteau scrisori linguşitoare, el păstră tăcere. Totuşi, în interesul cetăţii sale natale s-a dus în oraşul Demetrias[44] ca ambasador la Antigonos, dar fără să izbutească în misiunea sa. XV Îşi petrecea tot timpul la Academie, ţinându-se departe de politică.

[40] E drept că, o dată, aflându-se la Atena, s-a oprit prea mult timp în Pireu, din prietenie pentru Hierocles, ca să discute diferite teme, lucru pentru care a fost criticat de unii. XVI Era foarte cheltuitor, cu alte cuvinte un alt Aristip[45]; îi plăcea să dea mese bune, dar numai acelora care-i împărtășeau gusturile. Trăia în văzul tuturor cu Theodota și Phila, curtezanele din Elis, și acelora care-l criticau le răspundea cu maximele lui Aristip. XVII Iubea și tinerii, fiind foarte înclinat spre aceștia. De aceea i s-au adus învinuiri de către Ariston din Chios, stoicul[46], și adepții lui, care l-au numit corupător al tineretului, nerușinat în vorbire și obraznic. **[41]** Se spune c-a fost foarte îndrăgostit de Demetrios[47], care a plecat pe mare la Cyrene, și de Cleochares din Myrlea[48]. În legătură cu el se povestește că o bandă de cheflii beți, venind în fața ușii, Arcesilaos le spuse că, în ce-l privește, el ar vrea să le deschidă, dar că Cleochares îl împiedică. XVIII Printre admiratorii aceluiași tânăr erau Demochares, fiul lui Laches[49] și Pythocles; fiul lui Bugelos[50], și odată, când îi surprinse, cu multă îngăduință le spuse să plece. Pentru toate acestea a fost mușcat și batjocorit de criticii mai sus menționați, ca fiind prieten al plebei și dornic de celebritate. Cele mai vii atacuri îi erau aduse în cercul lui Hieronymos peripateticul[51] ori de câte ori își întrunea prietenii ca să sărbătorească ziua de naștere a lui Halcyoneus[52], fiul lui Antigonos, cu care prilej Antigonos obișnuia să trimită mari sume de bani ca să fie cheltuite în petreceri. **[42]** Acolo el refuza să facă expuneri la un pahar cu vin; iar când Aridelos[53] îi propuse un anumit subiect și-i pretinse să-l dezvolte, Arcesilaos îi răspunse: „Trăsătura proprie a filozofiei este de a ști că există un timp potrivit pentru fiecare dintre lucruri". În ce privește învinuirea care i s-a adus, că era prietenul plebei, Timon, printre alte lucruri, a scris și următoarele:

> Astfel grăi și de-ndată în mijlocul gloatei intrat-a:
> Toți ca niște bieți pițigoi la o buhă cătau.
> Drept vanitos socotindu-l, lingușitor al mulțimii.
> Om de nimica, nătâng, te crezi cumva un păun ?[54]

XVIII Şi totuşi, era destul de modest ca să îndemne pe elevii săi să audieze şi alţi filozofi; iar când un oarecare tânăr din Chios, nemulţumit întrucâtva de lecţiile lui, a preferat pe acelea ale susnumitului Hieronymos[55], Arcesilaos singur l-a luat şi l-a prezentat acelui filozof, sfătuindu-l să se poarte bine.

[43] Se povesteşte despre el şi următoarea vorbă de spirit: întrebat de cineva, cum se face că elevi de la toate celelalte şcoli trec la Epicur[56], dar epicurieni convertiţi nu se văd niciodată, el răspunse: „Din pricină că bărbaţii pot să devină eunuci, dar un eunuc nu mai redevine niciodată bărbat".

XIX În cele din urmă, fiindu-i aproape sfârşitul, el îşi lasă toată averea fratelui său Pylades, deoarece acesta, fără ştirea lui Moireas[57], îl luase la Chios şi de acolo îl adusese la Atena. Cât timp a trăit, nici nu s-a căsătorit niciodată, nici copii n-a avut. A făcut trei testamente: unul l-a lăsat la Eretria, în grija lui Amphicritos[58], al doilea la Atena, în grija unor prieteni, iar al treilea l-a trimis în patrie, lui Thaumasias[59], una dintre rudele sale, cu rugămintea să-l păstreze bine. Lui Thaumasias i-a scris şi cele ce urmează:

„Arcesilaos îl salută pe Thaumasias[60]

[44] I-am trimis lui Diogenes testamentul meu[61] ca să-ţi fie înmânat. Cum sunt bolnav şi-mi simt trupul slăbit, am hotărât să-mi fac testamentul, pentru ca, dacă s-ar întâmpla vreo nenorocire, să nu plec din această lume cu o purtare nedreaptă faţă de tine, care ai fost aşa plin de râvnă faţă de mine. Ţie ţi se cuvine mai mult decât celorlalţi ca, pentru fidelitatea ta, să-ţi încredinţez acest testament, având în vedere vârsta şi gradul de rudenie cu mine. Să-ţi aminteşti, aşadar, că îmi pun cea mai deplină încredere în tine şi caută să fii drept faţă de mine, aşa încât, în măsura puterilor tale, hotărârile pe care le-am luat să se execute după cum se cuvine. O copie a fost lăsată la Atena, la unii dintre cunoscuţii mei, iar alta în Eretria, la Amphicritos"[62].

XX Hermip spune c-a murit din cauză c-a băut prea mult vin neamestecat[63], care i-a luat mintea. Avea șaptezeci și cinci de ani și era apreciat de atenieni ca nimeni altul.

[45] Am scris despre el versurile următoare:

Cum de băut-ai, Arcesilaos, fără măsură,
Vin neamestecat, mintea cu totul pierzând ?
Moartea nu ți-o jelesc, căci grea jignire adus-ai
Muzelor, astfel bând vin și măsura-ntrecând.

XXI Alți trei bărbați au purtat numele de Arcesilaos: un poet din vechea comedie; un alt poet care a scris elegii și un sculptor, pentru care Simonide[64] a compus această epigramă:

Bani costat-a statuia Artemidei: drahme din Paros
Două sute în cap, țap purtând imprimat.
Fiul lui Aristodicos [65], sculptorul Arcesilaos
Cel de-Athena iubit, statuia a făurit.

Apollodor, în *Cronografia* lui, spune că filozoful de care am vorbit aici a fost în floarea vârstei în timpul olimpiadei a o sută douăzecea[66].

NOTE

[1] *Seuthes*, numele unor regi ai odrizilor din Tracia. Faptul că tatăl lui Arcesilaos se numea tot Seuthes dovedește originea tracă a acestuia. *Pitane* este un port în Asia Mică, pe coasta eoliană a Mysiei, adică în imediata apropiere a Bithyniei, ai cărei locuitori erau traci trecuți din Europa în Asia Mică.

[2] Partea de vest a Asiei Mici din regiunea coastelor se împărțea în trei regiuni de colonizare grecească: la sud dorienii, la centru ionienii, iar la nord eolienii, cele trei mari seminții grecești.

[3] *Arcesilaos* a condus Academia medie sceptică de la 268/264 la 241/240 î.Chr.

[4] Platon, prin caracterul și modul său de a trata filozofia, schimbând mereu perspectivele sub care își privea doctrina, abandonând sau modificând părți din ea dacă i se păreau prea rigide; a fost socotit de membrii Academiei sceptice ca fiind și el un sceptic și, ca atare, tată spiritual al scepticismului academic.

[5] *Autolycos din Pitane* (finele secolului al IV-lea î.Chr.) – matematician şi astronom. De la el ni s-au păstrat două lucrări cu caracter matematic-astronomic, cele mai vechi pe care le avem: *Despre sfera cerească în mişcare* şi *Despre răsărituri şi apusuri de stele* în două cărţi.

[6] Muzicianul *Xantos din Atena* – nu ne e cunoscut din altă parte.

[7] Din acest pasaj vedem ceva din viaţa intensă filozofică a timpului: cum discipolii veneau şi roiau în jurul marilor maeştri până se fixau la unul dintre ei, părăsind pe alţii, după tendinţele sociale pe care le reprezentau şi, probabil, după înclinaţiile şi afinităţile personale pe care le aveau.

[8] *Andromeda*, numele unei tragedii pierdute a lui Euripide, din care nu avem decât fragmente. În comedia *Broaştele* a lui Aristofan, zeul Dionysios, entuziasmat de lectura acestei tragedii, se duce în Infern ca să-l readucă pe pământ pe Euripide spre a da strălucire reprezentaţiilor teatrale în decădere. Pentru versurile citate, vezi Nauck TGF[2] 129 şi 132.

[9] *Philográmmatos* îl traducem cu „amator de studii literare" şi nu, cum traduc Otto Apelt şi R. D. Hicks, cu „dornic de a scrie cărţi", spre a nu ne contrazice cu faptul că Arcesilaos n-a lăsat opere scrise.

[10] *Attalos I* – nepotul lui Eumenes I; a domnit de la 241 la 207 î.Chr., rege în Pergam. Attalizii sunt vestiţi prin rolul cultural pe care l-au jucat în lumea elenistică. Dacă epigrama e autentică, Arcesilaos a compus-o în ultimii ani ai vieţii sale.

[11] *Pisa*, teritoriu de lângă cetatea Elis, câmpie pe care aveau loc jocurile olimpice.

[12] *Menodoros*, filozof, fiul lui Eudamos (forma dorică a lui Eudemos) din Thyateira; nu ne e cunoscut din altă parte. Nu credem că trebuie, cu Apelt şi cu Hicks, să facem din Menodoros iubitul lui Eudamos (Hicks scrie chiar Eugamos, nume care nu se găseşte nicăieri în altă parte în literatura elenă).

[13] *Thyateira*, oraş în nordul şi interiorul Lydiei, spre graniţa Frigiei.

[14] *Cadanade* – pare a fi deformat. Apelt îl consideră ca nume de localitate, patria lui Menodoros. Hicks îl ia ca un patronimic şi scoate din el un nume, Cadanos, care nu există în greceşte, după cum nu există nici localitatea Cadanade. Deci mai bine să ne declarăm ignoranţa. Locul din text pare deci alterat. *Cádena* este un oraş în Laconia, citat de Strabon, XII, p. 537.

[15] *Ion din Chios* (mijlocul secolului al V-lea î.Chr., după Suda) – poet şi literat ionian; a scris tragedii elegii, ditirambi, imnuri şi opere filozofice (vezi Diels-Kranz, Vors[5]. I, p. 377-381).

[16] *Hipponicos* geometrul, maestrul lui Arcesilaos; nu e cunoscut decât din acest text.

[17] *Socratides* – contracandidatul lui Arcesilaos la şefia Academiei; nu e cunoscut din altă parte decât de aici.

[18] Acest lucru pare verosimil. Scepticii l-au imitat în această privință pe Socrate, atât Pyrrhon, cât și Arcesilaos și Carneade. În importantul text *Academicorum philosophorum Index Herculanensis* (editat de S. Mekler, Berlin, 1902, col. XX, rând 42 și urm., p. 74) ni se spune că Pythodoros, un elev al lui Arcesilaos, a fixat în scris lecțiile maestrului său.

[19] <de-ale lui Crantor> se găsește completat în text de Hicks și credem că dă un sens bun pasajului, care altfel nu ar prea avea înțeles.

[20] E vorba de metodele critice introduse, după modelul megarienilor, de filozofii din Eretria, vezi Diogenes Laertios, II, 135.

[21] *Ariston*, probabil cel din Chios, filozof stoic (vezi *Viața* lui la Diogenes Laertios, VII, 160-164). El e adesea confundat cu Ariston din Ceos, filozof peripatetician.

[22] *Pyrrhon din Elis*, fondatorul scepticismului grec (scepticismul vechi) (vezi *Viața* lui la Diogenes Laertios, II, 61-108). Tot acolo despre filozofii sceptici în general. *Diodor*, este vorba de Diodoros Cronos, filozof important din școala megariană, de al cărui argument numit *ho kyrieúon* ne-am ocupat mai pe larg (vezi Diogenes Laertios, n. 25 la Eucleides). Ariston spune în acest vers despre Arcesilaos că fațada lui este Platon, pe când interiorul este format din scepticismul lui Pyrrhon, iar spatele din critica lui Diodor.

[23] Vezi Diels, *Poet. Philos. Fragm.* (Timon, fragm. 31 și notele). Wilamowitz crede că imaginea era aceea a unei nave sau a unei păsări înotătoare. Diels se gândește că aici Arcesilaos e comparat cu un pește. Noi raportăm *to pán kréas*, care pare a avea un sens ironic, la Arcesilaos, iar nicidecum, cum face Diels, la Pyrrhon, pe care Timon îl venera și nu și-ar fi permis să-l persifleze.

[24] Vezi Diels, PPhF (p.192, Timon, fragm. 32).

[25] Vezi *ibidem*, p.193, fragm. 33.

[26] Aluzie obscenă.

[27] *Hemon din Chios*, necunoscut din altă parte.

[28] Vers dintr-un autor tragic necunoscut (Nauck TGF[2] *Adespota*, 282).

[29] *Ibidem* (vezi *Adesp.*, 283).

[30] *Philólogos* are sens foarte larg în greceşte. Filolog este amatorul de vorbire frumoasă, de studii literare și de erudiție, amatorul de studii privitoare la antichități, amatorul de studii științifice, istorice etc.

[31] *Oinomaos*, numele unei piese pierdute a lui Sofocle, din care avem numai fragmente (Nauck TGF[2], fragm. 436).

[32] Despre *Alexinos*, Diogenes Laertios s-a ocupat în cartea a II-a, § 109.

[33] *Philoxenos din Cythera*, celebru compozitor de ditirambi, cu partiturile lor muzicale, la curtea lui Dionysios cel Bătrân, citat de nenumărate ori în literatura greacă.

[34] Aici avem o frumoasă prezentare a caracterului lui Arcesilaos.

[35] *Ctesibios din Chalcis*, filozof, elev al lui Menedem (vezi şi Athenaios, IV, p. 162 *e*).

[36] *Eumenes I* (263-241 î.Chr.) fiul lui Philetairos, rege al Pergamului.

[37] *Archias* arcadianul, necunoscut din altă parte.

[38] *Archecrates şi Callicrates* – persoane necunoscute din altă parte. Expoziţia de argint a acestor doi, de care vorbeşte Apelt, este fără precedent şi nu putem accepta traducerea savantului german. Preferăm interpretarea lui Hicks. Ne gândim mai repede, cu Hicks, la o reprezentaţie cu caracter scenic, poate o pantomină sau o farsă, deoarece comediile se reprezentau în cadrul sărbătorilor Dionisiilor şi în mod public. *Deixeis* s-ar putea înţelege şi ca „declamaţii" sau „cursuri publice" (vezi Athenaios, III, 98 *c* etc.). În cazul acesta ar fi vorba de recitări sau declamaţii plătite, iar cele la care lua parte Arcesilaos erau plătite cu o piesă de aur . În orice caz, înţelesul rămâne dubios. Ipoteza noastră ni se pare cea mai plauzibilă.

[39] Vezi mai sus, n. 36.

[40] *Antigonos Gonatas* (rege al Macedoniei 278-240 î.Chr.) – fiul lui Demetrios Polyorcetes.

[41] *Hierocles*, comandantul Pireului, necunoscut din altă parte. *Munihia* – promontoriu de lângă golful de la Faleron.

[42] *Pireu*, portul Atenei, despărţit de golful de la Faleron prin promontoriul Munihia şi peninsula Pireului. Pe greceşte, Pireul se numeşte *Peiraieus*.

[43] Probabil este vorba de victoria navală a lui Antigonos Gonatas de la insula Cos, asupra lui Ptolemaios al II-lea (pe la 253 î.Chr.).

[44] *Demetrias*, oraş portuar din Thesalia, fondat de Demetrios Polyorcetes (pe la 293 î.Chr.).

[45] *Aristip din Cyrene* (vezi Diogenes Laertios, II, 66 şi următoarele), unde se găsesc numeroase anecdote care arată pe filozof ca un risipitor.

[46] Aici *Ariston din Chios* este citat cu patria lui, aşa că şi în Diogenes Laertios, IV, 33, este probabil vorba tot de Ariston din Chios (despre *Viaţa* lui, vezi Diogenes Laertios, VII, 160-164).

[47] Probabil Demetrios al II-lea, fiul lui Antigonos Gonatas (n. pe la 276, m. 229 î.Chr.).

[48] *Cleochares din Myrlea*, retor, citat şi de Strabon, XII, p. 566.

[49] *Democharesdin Atena*, fiul lui Laches. Nu ştim dacă acest Laches e generalul atenian cunoscut prin dialogul *Laches* al lui Platon. Mai există un Demochares, nepot al lui Demostene, om politic şi istoric, care nu poate veni în considerare aici. Credem că e mai bine să nu identificăm pe Demochares şi pe tatăl său, Laches, cu personaje istorice cunoscute.

[50] *Pythocles*, fiul lui Bugelos; de asemenea necunoscut din altă parte.

[51] *Hieronymos din Rhodos*, filozof peripatetician, contemporan cu Lycon. Acesta din urmă a fost al patrulea scolarh al Lyceului, şcoala lui Aristotel. Hieronymos s-a

învrăjbit cu el. El socotea starea de lipsă de durere ca binele suprem. Această lipsă de durere nu trebuie confundată cu plăcerea (vezi mai ales Cicero, *De finibus*, II, 3, 8, și *Acad. priora*, II, 4, 131 etc.).

[52] *Halcyoneus*, fiul lui Antigonos Gonatas.

[53] *Aridelos*, necunoscut din altă parte. Hicks are în loc, Aridelkes. Aridelos se găsește în ms. B, cel mai vechi al lui Diogenes Laertios, precum și într-o grupă de alte mss., notată de Martini cu γ.

[54] La Diels, *PPhF*, p. 193, fragm. 34.

[55] Vezi mai sus, nota 51.

[56] Epicur. *Vieții* lui îi este consacrată întreaga carte a X-a din opera lui Diogenes Laertios.

[57] Despre frații lui Arcesilaos, vezi Diogenes Laertios, IV, 28 spre fine: *Moireas* era tutorele lui Arcesilaos.

[58] *Amphicritos din Eretria*, cunoscut numai din acest text. Nici numele de Amphicritos nu-l întâlnim la alte personaje, fiind deci foarte rar.

[59] Prietenii din Atena sunt lăsați anonimi. Nici *Thaumasias*, prietenul și ruda din patrie a lui Arcesilaos nu e cunoscut din altă parte. Arcesilaos n-a făcut trei testamente, ci este vorba de același testament, făcut în trei exemplare și lăsat la trei persoane diferite: una din Eretria, alta din Atena și alta din Pitane. Pentru cuvântul testament, grecii întrebuințează aproape totdeauna pluralul „dispoziții" (luate pentru caz de moarte). Cele patru testamente de la peripateticieni (Aristotel, Theofrast, Straton și Lycon) au cuvântul *diathékai* pe când în testamentele lui Platon și Epicur se întrebuințează verbul *diétheto* „a dispus (în caz de moarte)", adică „a testat". Poate că aceasta ar fi o indicație pentru o origine diferită a celor două grupe de testamente: pentru peripateticieni, ca izvor, Ariston din Ceos, iar pentru Platon și Epicur, Hermip din Smyrna.

[60] Urmează scrisoarea lui Arcesilaos către Thaumasias prin care îl anunță de trimiterea testamentului. De ce a reprodus Diogenes Laertios scrisoarea și nu testamentul ? Poate că în izvorul său – ne gândim la Hermip din Smyrna, Callimacheanul, cu ale sale *Bioi* – Diogenes Laertios a găsit această scrisoare și nu testamentul ? Sau a găsit și testamentul, dar l-a lăsat la o parte ca neinteresant ? Dar în acest caz ar fi să atribuim prea mult discernământ lui Diogenes Laertios. Scrisoarea aceasta este autentică ? Am fi înclinați să spunem „da", întrucât nu vedem cu ce interes ar fi fost ticluită.

[61] Acest Diogenes, probabil din Pitane, ne este complet necunoscut. Purtătorii acestui nume sunt o puzderie întreagă. „Testamentul" este aici la plural.

[62] Vezi mai sus, n. 58.

[63] Vinurile, în Grecia și Italia, erau băute amestecate cu apă, întrucât erau foarte tari. A bea vin neamestecat cu apă însemna a se comporta neconvenabil și „băutor de vin neamestecat" era o caracterizare mai gravă a cuiva decât aceea de „beție". Astfel,

sfânta Monica, mama lui Augustin, a fost insultată de o servitoare cu epitetul de *meribibula* (Augustin, *Confessiones*, IX, 8, 18).

[64] *Simonide din Ceos* (n. pe la 556, m. pe la 468 î.Chr.) – unul dintre cei mai mari poeți de lirică corală. A mai scris tot felul de poezii lirice, imnuri, ditirambi, elegii, epigrame.

[65] *Aristodicos*, tatăl lui Arcesilaos sculptorul: nu ne e cunoscut din altă parte, ca de altfel și fiul său.

[66] Corespunde anilor 300-296 î.Chr. Trebuie să spunem, la finele *Vieții* lui Arcesilaos, că de la Diogenes Laertios nu aflăm nimic despre concepțiile filozofice ale acestui filozof sceptic. Izvorul nostru, ca pentru tot ce privește scepticismul academic, rămâne în primul rând Cicero, cu operele sale filozofice, în primul rând cele două *Academica*.

CAPITOLUL al VII-lea

BION
(aproximativ 300 î.Chr.)

I [46] Bion era originar din Borysthenes[1]; el singur, în cuvinte deschise, i-a spus lui Antigonos[2] cine i-au fost părinţii şi care i-au fost împrejurările vieţii înainte de a se apuca de filozofie. Într-adevăr, întrebat de Antigonos:

Ce om eşti tu ? Şi unde ţi-s părinţii şi ţara ta ?[3]

el simţind că fusese ponegrit la rege, îi răspunse: „Tatăl meu era un sclav eliberat, care-şi ştergea nasul cu cotul – arătând prin aceasta că era negustor de peşte sărat – de neam din Borysthenes, care n-avea faţă de arătat, ci numai semnele de pe faţă, mărturie a asprimii stăpânului său. Mama mea era aşa cum un om ca tata putea să găsească, dintr-o casă de toleranţă. După ce tata a înşelat fiscul în vreun fel oarecare, a fost vândut împreună cu toată familia lui, iar eu, pe atunci un tânăr frumuşel, am fost cumpărat de un retor, care, la moarte, mi-a lăsat toată averea lui. [47] I-am ars scrierile, am economisit orice lucru, am venit la Atena şi m-am făcut filozof.

Vezi dar de unde sunt eu şi din ce fel de viţă mărită[4].

Aceasta îmi este povestea. E deci momentul ca Persaios şi Philonides[5] să înceteze de a o mai spune. Judecă-mă după mine însumi".

II De fapt, Bion, în unele privinţe, era un om inventiv, un sofist cu resurse, unul care a dat cele mai multe sugestii acelora care voiau să atace filozofia, pe când în alte împrejurări era solemn şi capabil să se complacă în înfumurare. III A lăsat foarte multe amintiri[6], maxime

cuprinzând aplicații folositoare. Așa, de pildă, reproșându-i-se că nu aleargă după băieți, el răspunse: „Nu poți prinde cu cârligul o brânză moale". **[48]** Altădată, fiind întrebat cine este mai nenorocit, el răspunse: „Acela care vrea să fie prea fericit". Altuia, care-i cerea sfatul dacă să se însoare – căci această anecdotă este atribuită și lui Bion – el îi răspunde: „Dacă soția pe care o iei este urâtă, îți vei ispăși vina, iar dacă-i frumoasă, o vei împărți cu alții"[7]. Bătrânețea o numea „portul tuturor relelor", căci, până la urmă, toate se adună în ea; gloria o numea mama virtuții[8]; frumusețea – un bun al altuia; bogăția – nervul izbânzii. Unuia care-și mâncase averea îi spuse: „Pe Amphiaraos l-a înghițit pământul[9], iar tu ți-ai înghițit pământul". „Nenorocirea mare e să nu fii în stare să înduri o nenorocire". Condamna pe aceia care ardeau oamenii de vii, ca și când n-ar simți și totuși îi ard cu fierul[10], ca și când ar simți. **[49]** Spunea în repetate rânduri că este de preferat să-ți dăruiești frumusețea altuia decât s-o culegi tu pe a altuia, căci aceasta din urmă dăunează și trupului și sufletului. Îl vorbea de rău chiar pe Socrate, spunând că, dacă îl dorea pe Alcibiade și se abținea, era un nătâng, iar dacă nu-l dorea, purtarea lui n-avea nimic deosebit. Mai spunea că drumul în Hades este ușor de făcut, fiindcă în orice caz oamenii îl străbat cu ochii închiși. Îl critica pe Alcibiade că, în adolescență, momea bărbații de la soțiile lor, iar ca tânăr bărbat, momea femeile de la soții lor. La Rhodos, în timp ce atenienii se exersau în retorică, el dădea lecții de filozofie. Și aceluia care-l învinuia pentru aceasta, el îi răspunse: „Cum pot să vând orz, când ceea ce am adus la piață este grâu ?"

[50] Mai spunea că cei din Hades ar fi și mai crunt pedepsiți, dacă oalele în care duc apă ar fi întregi, în loc să fie găurite.

Unui guraliv care-l pisa să-l ajute într-un proces îi spuse: „Voi face cele necesare numai dacă trimiți pe alții ca reprezentanți ai tăi, iar tu să stai acasă". Călătorind o dată pe mare în tovărășia unor ticăloși, se întâlni cu niște pirați; iar când tovarășii lui spuseră: „Suntem pierduți dacă suntem recunoscuți", el le răspunse: „Și eu sunt pierdut, dacă nu-s recunoscut". Numea închipuirea o piedică a

progresului[11]. Referindu-se la un zgârcit bogat, a spus: „Nu el stăpânește averea, ci averea îl stăpânește pe el". „Zgârciții, spunea el, se îngrijesc de avutul lor ca fiind proprietatea lor, dar nu se folosesc de el ca și cum ar aparține altora". Iată ce mai spunea: „În tinerețe oamenii trebuie să fie curajoși, iar la bătrânețe ei ating culmea cumințeniei". **[51]** Cumințenia întrece celelalte virtuți tot atât de mult cât întrece vederea celelalte simțuri. El zicea că nu trebuie să aducem mustrări bătrâneții, dat fiind că toți dorim să ajungem la ea. Unui calomniator care avea o față mohorâtă îi adresă aceste cuvinte: „Nu știu dacă ți-a venit ție vreo nenorocire, sau o fericire vecinului tău". Mai spunea că originea umilă era un prost tovarăș al sincerității, căci:

Omul se vede supus, oricâtă inim-avea-va[12].

Ar trebui, remarca el, să ne observăm prietenii, să vedem ce fel de oameni sunt, ca să nu se spună de noi că ne întovărășim cu cei răi sau că respingem prietenia celor buni.

IV La început, Bion a adoptat doctrinele Academiei[13], în timpul când era discipolul lui Crates[14]. Pe urmă a adoptat doctrina cinicilor, îmbrăcând haina și luând desaga lor[15]. **[52]** Căci ce altceva l-a făcut pe el să se apropie de doctrina insensibilității ?[16] Apoi a trecut la opiniile theodorienilor, după ce a ascultat lecțiile lui Theodor[17] ateul, care folosea tot felul de argumente sofistice. După Theodor a urmat lecțiile lui Theofrast[18] peripateticianul. V Era teatral, îi plăcea să ia toate în râs, întrebuințând cuvinte grosolane pentru a denumi lucrurile. Se relatează că Eratostene[19] spunea că Bion a fost cel dintâi care a îmbrăcat filozofia cu haine înflorate, deoarece întrebuința un amestec de tot felul de stiluri. VI Era dotat și pentru parodie. Iată un exemplu din stilul lui:

Blândule Archytas[20], al muzicii fiu prea-ferice,
Meșter ești la cântat în gama certei aprinse.

VII **[53]** În general el își bătea joc de muzică și de geometrie.

VIII Era extravagant, pentru care motiv se ducea dintr-un oraş în altul, căutând să stârnească senzaţie. Astfel, la Rhodos, convinse marinarii să se îmbrace în haine de învăţăcei şi să-l urmeze în cortegiu, iar când, însoţit astfel îşi făcu intrarea în gimnaziu, toţi ochii se aţintiră asupra lui. IX Avea de asemenea obiceiul să adopte pe unii tineri, pentru satisfacerea poftelor sale şi pentru ca să fie ocrotit prin bunăvoinţa lor. Era foarte egoist şi ţinea mult la maxima că „prietenii împart totul în comun". Aşa se face că nu i se atribuie nici un discipol, cu toată mulţimea celor care-i urmau lecţiile. Totuşi, unora le-a servit drept pildă în lipsa de ruşine[21]. [54] Aşa se spune că Betion[22], unul dintre intimii lui, s-a adresat o dată lui Menedem[23] cu aceste cuvinte: „În ce mă priveşte, Menedem, eu petrec noaptea cu Bion şi nu cred că mi s-a întâmplat vreun rău prin aceasta". În vorbirea lui cu discipolii spunea multe împotriva credinţei în zei, obicei luat de la Theodor. X Mai târziu, când s-a îmbolnăvit, aşa cum povestesc oamenii din Chalkis, unde a şi murit, s-a lăsat convins să poarte o amuletă şi să se căiască de ofensele proferate împotriva divinităţii. Din lipsă de îngrijitori, se afla într-o stare proastă până ce Antigonos[24] îi trimise doi îngrijitori. Favorinus, în *Istorii felurite*, arată că regele însuşi, într-o litieră, i-a urmat cortegiul funebru.

Aşa i-a fost moartea şi-n versurile acestea i-am adus mustrări:

[55] Bion, cel născut în Boristhenele scitic
Tăgăduit-a, acum ştim, zeii că ar exista.
La părerea-i de ar fi rămas pe bună dreptate
Spune-vom: crede ce vrea, rău, dar părerea-i a sa.
Când bolnav căzu şi moartea-şi văzu pe aproape
El care zeii nega, templele disprețuind,
[56] El care joc îşi bătea de cei ce jertfe adus-au,
Jertfe-n grab aşează, pe grătare-n altar,
Chiar şi pe mese, prapuri, grăsime şi fum ridicat-a;
Spus-a atunci: am greşit, iartă-mi păcatul făcut,
Ba îşi dădu şi gâtlejul să-i facă farmece babe,
Pocăit îşi legă braţele-n piele de lup,
[57] Negru scaiete şi ram de laur la uşă el prinse

Gata să facă orice, moartea când și-o văzu.
Zeii să-ncerci cumpăra aceasta-i curată sminteală.
Zeii doar n-or ființa numai când Bion o vrea.
Mintea-i veni prea târziu, când fiind prefăcut în cărbune
Mâna-și întinse zicând: Pluto eu te salut[25].

XI [58] Zece bărbați au purtat numele de Bion: primul, contemporanul lui Ferekyde din Syros, căruia i se atribuie două cărți în dialectul ionic, originar din Proconnesos, al doilea, un siracuzan care a scris despre *Arta retoricii*. Al treilea, filozoful nostru; al patrulea, un urmaș al lui Democrit și matematician din Abdera, care a scris atât în dialectul atic, cât și în cel ionic; cel dintâi a afirmat că sunt regiuni pe pământ unde noaptea durează șase luni și ziua tot atâtea[26]; al cincilea, originar din Soloi, autorul unei lucrări *Despre Etiopia;* al șaselea, un retor, autorul a nouă cărți numite după numele Muzelor; al șaptelea, un poet liric; al optulea, un sculptor milesian amintit de Polemon[27]; al nouălea, un poet tragic, unul dintre așa-numiții poeți din Tars; al zecelea, un sculptor din Clazomene sau din Chios amintit de Hipponax[28].

NOTE

[1] *Borysthenes*, oraș din sudul Rusiei, colonie a Miletului, numit după fluviul cu același nume, care e Niprul de azi. Orașul se mai numea și Olbia, deși unii, ca Mela, deosebesc cele două orașe.

[2] Antigonos Gonatas.

[3] Vers din Homer, *Odiseea*, X, 325 (trad. G. Murnu, București, E.S.P.L.A., 1956, v. 450 și urm., p. 215). Formulă comună după care cineva era întrebat despre obârșia lui. La Xenofanes găsim o formulă puțin diferită (fragm. 22, Diels-Kranz[5]). Aici se întreabă în plus vârsta pe care o avea respectivul la venirea perșilor în Ionia.

[4] Vers din Homer, *Iliada*, VI, 211 (trad. G. Murnu, București, E.S.P.L.A., 1956, v. 211, p. 131).

[5] *Persaios*, probabil discipolul lui Zenon stoicul (vezi Diogenes Laertios, VII, 36: Persaios, fiul lui Demetrios din Cition, deci concetățean cu Zenon și *passim*). *Philonides* nu ne e cunoscut mai de aproape.

[6] Amintiri: nu se înţelege dacă erau scrise sau transmise verbal. În orice caz, Diogenes Laertios nu dă o listă de scrieri ale lui Bion, pe care n-a putut-o găsi în izvoarele sale. De altfel, Diogenes Laertios dă mai ales anecdote şi vorbe de spirit ale acestuia, în timp ce despre doctrina lui nu ne spune nimic, doctrină care, probabil, în afară de atitudinea comună cinicilor nu conţinea nimic nou din punct de vedere teoretic.

[7] Am căutat să redăm jocul de cuvinte dintre *poiné* şi *koiné* cu „ispăşi" şi „împărţi", pe cât s-a putut (cf. Diogenes Laertios, VI, 3, unde aceleaşi cuvinte sunt atribuite lui Antistene).

[8] Manuscrisele au *etón*, deci „Gloria e mama anilor", unde vechii comentatori observă că trebuia mai curând să fie „Gloria este fiica anilor".

[9] Despre *Amphiaraos*, vezi mai sus, n. 12 de la Menedem.

[10] Şi aici textul e deteriorat. Am menţinut textul manuscriselor: „a arde de viu", „a arde în întregime" şi „a pedepsi prin stigmatizare cu focul".

[11] Această afirmaţie este atribuită şi lui Heraclit în *Gnomolog. Paris*, ed. Sternbach, nr. 209 (fragm. 131, *Vorsokr.*, Diels-Kranz[5] pun între fragmentele false sau îndoielnice). Pentru sensul lui *oiesis*, pe care l-am redat cu „închipuire", vezi şi Heraclit, fragm. 46, Diels-Kranz[5].

[12] Vezi Euripide, *Hippolytos*, 424.

[13] Manuscrisele au *pareteito* „a dezaprobat". Noi preferăm corectura „a adoptat", care ni se pare că dă un sens mai bun. Aşa traduce şi Apelt.

[14] *Crates*, al cincilea şef al Academiei (Diogenes Laertios, IV, 21-23) şi nu Crates cinicul (Diogenes Laertios, VI, 85-93).

[15] *Tríbon*, mantaua grosolană şi *péra*, desaga cu cele strict necesare, erau semnele distinctive ale aceluia care şi-a ales să ducă viaţă de filozof cinic. Şi călugării budişti aveau trei obiecte, singurele proprietăţi pe care le posedau: mantaua grosolană, o bolă de cerşit mâncarea şi o sită pentru strecurat apa spre a nu vătăma fiinţe vii. Firește, cele două secte – una filozofică din Grecia şi alta religioasă din India – n-au nimic comun una cu alta în alte privinţe şi nici n-au exercitat vreo influenţă una asupra celeilalte.

[16] Textul nu prea e clar, cu semnul întrebării care există în toate ediţiile.

[17] Despre *Theodor ateul*, vezi Diogenes Laertios, II, 98-104.

[18] *Theofrast* – al doilea scolarh al Lyceului fondat de Aristotel (pentru *Viaţa* lui Theofrast, vezi Diogenes Laertios, V, 36-57).

[19] *Eratostene*, mare învăţat alexandrin, poate mai puţin genial decât multilateral. Originar din Cyrene, secolul al III-lea î.Chr. A fost geograf şi cronograf distins, astronom, matematician şi poet, excelând în toate, ca un pancratiast, fără a fi o culme în vreun domeniu.

[20] *Archytas* – un necunoscut. Diogenes Laertios, VIII, 82, citează un Archytas din Mytilene, muzician, dar nu avem nici o posibilitate de a-l identifica cu cel din textul nostru, în afară de faptul că şi acesta pare a fi fost muzician.

[21] *Anaischyntia*, „neruşinarea" cinică, este îndeobşte cunoscută ca atitudine etică a filozofilor aparţinând acestei şcoli. Exemple vom avea din abundenţă în Diogenes Laertios, Cartea a VI-a.

[22] Prieten intim al lui Bion, necunoscut din altă parte.

[23] *Menedem*, filozof din Eretria (vezi Diogenes Laertios, II, 125-144).

[24] Antigonos Gonatas.

[25] Versurile lui Diogenes Laertios în tetrametru iambic catalectic sunt de un prozaism detestabil.

[26] E interesant că acest *Bion din Abdera*, matematician, urmaş al lui Democrit, cunoştea ziua şi noaptea polară, care durează fiecare câte şase luni.

[27] *Polemon din Ilion*, mai târziu stabilit la Atena, în secolele III– II î.Chr., cu o bogată activitate literară, a descris opere de artă plastică şi picturală şi e adesea citat ca autoritate în listele de omonimi ale lui Diogenes Laertios. A făcut numeroase călătorii, descriind monumentele şi operele de artă pe care le-a văzut şi a servit ca model lui Pausanias.

[28] *Hipponax din Efes*, unul dintre cei mai de seamă poeţi lirici ai Greciei (secolul al VI-lea î.Chr.). În iambii săi, el atacă şi parodiază diverse personalităţi, între alţii pe sculptorul Bupalos. Probabil că îşi bătea joc şi de acest Bion, sculptor din Clazomene sau Chios.

CAPITOLUL al VIII-lea

LACYDES
(aproximativ 240 î.Chr.)

I [59] Lacydes, fiul lui Alexandros, era originar din Cyrene. A fost întemeietorul noii Academii[1] şi succesorul lui Arcesilaos. Era un om foarte serios, care şi-a găsit numeroşi admiratori. Din tinereţe a fost foarte sârguincios şi, deşi sărac, era simpatic şi sociabil. III Se povesteşte că era foarte îngăduitor şi în conducerea gospodăriei sale. Ori de câte ori lua ceva din cămara de provizii, pecetluia uşa şi, prin deschizătură, arunca înăuntru inelul cu pecetea, ca să fie sigur că nu avea să se fure sau să se ia nimic din ce era pus acolo. De îndată însă ce servitorimea a prins de veste despre aceasta, a rupt sigiliul şi a luat ce i-a plăcut, aruncând inelul, în acelaşi fel, prin deschizătură, în cămară şi, făcând aceasta, n-a fost descoperită niciodată.

IV [60] Lacydes îşi ţinea lecţiile în Academie, în grădina făcută prin grija regelui Attalos[2], grădină care şi-a luat de la el numele de Lacydeion[3] şi, dintre toţi conducătorii de şcoală care au existat până la el, fiind singurul încă în viaţă, a predat conducerea şcolii lui Telecles şi Evandros, doi foceeni[4]. Evandros a fost urmat de Hegesinus din Pergam[5], iar acesta de Carneade[6]. V Lui Lacydes i se atribuie o vorbă de duh: când Attalos a trimis după el ca să vină la dânsul, se zice c-a răspuns că statuile trebuie privite de la distanţă. S-a apucat să studieze geometria târziu şi, cum cineva l-a întrebat: „Este acesta momentul potrivit ?", el i-a răspuns: „Oare nu-i nici acum momentul potrivit ?"

VI [61] A luat conducerea şcolii în anul al patrulea al olimpiadei a o sută treizeci şi patra[7] şi a murit după ce a condus-o douăzeci şi

șase de ani[8]. Sfârșitul i-a venit dintr-o paralizie pricinuită de prea multă băutură. Cu privire la această împrejurare, am scris și eu următoarele versuri glumețe:

Aflu Lacydes acum o nouă poveste cu tine:
Luat de Bacchus te-ai dus într-al lui Hades tărâm.
Știe oricine că el, Dionysos[9], în corp dând năvală,
Membrele-a dezlegat: „dezlegător" nu e el ?

NOTE

[1] Diogenes Laertios îl socotește aici pe Lacydes ca fondatorul noii Academii. Alții îl omit pe Lacydes și pe urmașii lui, probabil din cauza importanței lor mai mici, și încep noua Academie cu Carneade. Alții, în fine, spun că au existat cinci Academii. Iată ce spune Sextus Empiricus, *Pyrrhoneioi Hypotyposeis*, I, § 220: „Unii spun că au existat mai multe Academii, și anume trei: prima și cea mai veche, a lui Platon și urmașii lui; a doua, numită și mijlocie, cuprinzând pe discipolul lui Polemon, Arcesilaos și succesorii lui; a treia, numită cea nouă, formată de Carneade, Clitomah și discipolii lor. Unii mai adaugă și o a patra Academie, fondată din Philon (din Larissa), Charmide și cei din jurul lor. Unii enumeră și o a cincea Academie, a lui Antiohos (din Ascalon) și discipolii lui" (vezi și Pseudo-Galenos, *Historia philosopha*, cap. I, § 3, Diels).

[2] *Attalos I*, rege al Pergamului (vezi mai sus, n. 10 de la *Arcesilaos*).

[3] *-eion* este sufixul tematic grec care exprimă locul unde se exercită acțiunea. *Scholeion* este școala, locul unde se exercită învățământul. *Lykeion* este numele școlii lui Aristotel, numită astfel după incinta din apropiere, consacrată lui Apollon Lykeios. Școala lui Aristotel se numește și peripatetică. Aici avem *Lakydeion*, numele grădinii din Academie unde își ținea lecțiile Lacydes.

[4] *Telecles*, foceean, filozof din Academie, urmaș al lui Lacydes, citat numai aici de Diogenes Laertios și în Lexiconul Suda, probabil după Diogenes Laertios. *Evandros* - foceean, filozof din Academie; împreună cu primul, a fost scolarh al Academiei după Lacydes. Evandros e citat și de Cicero, *Acad. priora*, II, 6, 16. Lacydes a fost scolarh între anii 241/240 și 224/222 î.Chr., Telecles între 224/222 și 216/215, Evandros de la 216/215 î.Chr., nu se știe până când. Lui îi urmează la conducerea școlii *Hegesinus din Pergam*, despre care se vorbește mai jos. Nu se știu anii exacți când a condus Academia. De altfel și datele lui Telecles și Evandros sunt aproximative. Nici despre *Carneade* nu se știe exact când a preluat conducerea, dar se știe că a condus-o până în 129/128 (anul aproximativ al morții sale).

[5] Vezi mai sus, n. 4.

[6] Vezi mai sus, *Viaţa* lui Carneade urmează la Diogenes Laertios imediat după cea a lui Lacydes.

[7] Adică 241/240 î.Chr.

[8] Adică 216-215 î.Chr. Cum rămâne atunci cu faptul că, încă în viaţă fiind, a predat conducerea şcolii elevilor săi Telecles şi Evandros ?

[9] *Dionysos* = vinul, aşa cum se spune *Hefaistos* în loc de foc (şi încă de pe timpul lui Homer; vezi *Iliada*, II, 426), *Afrodita* în loc de dragoste etc.

CAPITOLUL al IX-lea

CARNEADE
(aproximativ 160 î.Chr.)

I [62] Carneade[1], fiul lui Epicomos sau al lui Philocomos, după cum spune Alexandros[2] în lucrarea sa *Succesiunea filozofilor,* era originar din Cyrene. II A studiat cu grijă scrierile stoicilor <şi mai ales> acelea ale lui Hrysip[3], pe care a izbutit să le combată atât de bine şi a căpătat un astfel de renume, încât spunea adesea:

Fără Hrysip, nici eu, v-o spun, nu fi-voi în viaţă.

III A fost un om sârguincios, dar în fizică era mai puţin iniţiat decât în etică. Aşa de mult se consacră studiului, că-şi lăsa părul şi unghiile să-i crească în neîngrijire. Stăpânea atât de bine filozofia, încât şi retorii îşi părăseau clasele şi se duceau să-i asculte lecţiile.

IV [63] Avea o voce aşa de puternică, încât conducătorul gimnaziului[4] îi trimise vorbă să nu mai ţipe aşa de tare; la care el a răspuns: „Dă-mi un măsurător al vocii"; iar celălalt, cu prezenţă de spirit, îi răspunse cu cuvintele: „Ai un măsurător în cei care te ascultă". V Era de temut în criticarea adversarilor şi greu de combătut în controverse. De altfel, pentru motivele pe care le-am mai dat[5], refuza invitaţiile la ospeţe. VI Unul dintre discipolii săi a fost Mentor, bithynianul[6], care a încercat să intre în bunele graţii ale amantei lui Carneade; aşa că o dată, potrivit spuselor lui Favorinus din ale sale *Istorii felurite,* după ce Mentor sosi la lecţie, Carneade strecură în cursul expunerii aceste versuri, ca o parodie la adresa lui:

Iată, sosi un bătrân al mării fără prihană,
[64] Glas şi chip ca şi Mentor aievea ai zice că are:
Deci, eu socot nimerit din şcoală în grabă să-l alung[7].

La acestea, celălalt se sculă şi răspunse:

. . . Se ridicară şi gloate veneau cu grăbire[8].

VII Pare că s-a comportat cu oarecare lipsă de curaj în faţa morţii, repetând neîncetat cuvintele: „Natura, care m-a alcătuit, tot ea mă va distruge". Când află că Antipater îşi luase zilele bând otravă, a fost foarte mişcat de tăria cu care acesta şi-a întâmpinat sfârşitul şi exclamă: „Daţi-mi şi mie", iar cei din jur, întrebându-l: „Ce ?" el răspunse: „Vin de miere". Se zice că-n timpul morţii lui a fost o eclipsă de lună şi s-ar putea spune că cel mai luminos astru din cer, după soare, şi-a arătat prin aceasta compătimirea lui.

[65] După spusele lui Apollodor, din *Cronografia* lui, Carneade a părăsit viaţa aceasta în anul al patrulea al celei de-a o sută şaizeci şi doua olimpiade la vârsta de optzeci şi cinci de ani.

VIII Există nişte scrisori de-ale lui către Ariarathes, regele Cappadociei. Restul concepţiilor lui filozofice a fost pus în scris de discipolii lui, căci el n-a lăsat nimic scris. Am scris despre el versurile următoare, în metrul logaedic şi arhebulic[10]:

Muză, tu vrei pe Carneade să-l critic acuma ?
Moartea cât şi-a urât, prost e cel ce nu crede.
Ros de cumplita ftizie nu-şi găsea alinare;
Când află c-Antipater, luând otravă, se stinse,
Zise: „Daţi-mi să beau". „Ce băutură dorit-ai ?"
„Vin de miere să-mi daţi", căci mult plăcutu-i-a vinul.
„Mă va desface natura care fiinţă îmi dete".
Zise, dar pân-la sfârşit ajuns-a un hoit ce duhneşte.
Ducă-se-n Hades de-a valma cu tot şiragul de intrigi.

IX Se spune că întunericul i-a cuprins ochii fără ca el să-şi dea seama şi că a poruncit sclavului să aprindă opaiţul. Acesta îl aduse şi spuse: „L-am adus". „Atunci citeşte tu", îi ordonă el.

X A avut mulţi alţi discipoli, dar cel mai strălucit dintre toţi a fost Clitomah, despre care vom vorbi acum.

XI A fost și un alt Carneades, un poet de elegii lipsit de sentiment[11].

NOTE

[1] Carneade este una dintre figurile de seamă ale scepticismului academic grecesc. Din nefericire, Diogenes Laertios nu relatează nimic sau aproape nimic despre învățătura lui, notând în schimb cu dărnicie anecdote din viața lui, probabil și ele inventate în decursul timpurilor.

[2] *Alexandros Polyhistor,* de care am mai vorbit cu altă ocazie. Acesta revine destul de des ca izvor la Diogenes Laertios, ceea ce nu este o dovadă că l-a și consultat direct.

[3] *Hrysip din Soloi* sau *Tars,* al treilea scolarh al școlii stoice (vezi *Viața* lui la Diogenes Laertios, VII, 179-202).

[4] *Conducătorul gimnaziului* (Gymnasiarhul) avea grijă de instruirea gimnastică a tinerilor pentru jocurile panelenice. Vocea lui Carneade probabil că deranja învățământul gimnastic, care avea loc paralel cu lecțiile filozofului.

[5] Ce motive a dat Diogenes Laertios mai sus ? Poate că faptul că își neglija exteriorul, lăsând să-i crească părul și unghiile ?

[6] *Mentor* bithinianul, elevul lui Carneade, necunoscut din altă parte. *Bithynia* este țara din partea Asiei Mici a Bosforului și a Dardanelelor. Bithynienii erau traci.

[7] Imitație după Homer, *Odiseea,* IV, 384, combinat cu II, 268.

[8] Vers din *Iliada,* II, 52 (trad. G. Murnu, București, E.S.P.L.A., 1956, v. 82, p. 48).

[9] Anii 132-129 î.Chr.

[10] *Metrul logaedic* (câteodată cu adaosuri „dactilice") constă în versuri dactilice care trec în trohei, spre exemplu: un vers format din patru dactili și doi trohei. Aici la Diogenes Laertios avem anapești combinați cu iambi.

[11] *Carneades,* poet elegiac, necunoscut din altă parte.

CAPITOLUL al X-lea

CLITOMAH
(pe la 130 î.Chr.)

I [66] Clitomah era cartaginez, numele lui adevărat fiind Hasdrubal. A predat filozofia la Cartagina, în limba sa natală[1]. II Atinsese vârsta de patruzeci de ani când se duse la Atena şi deveni elevul lui Carneade. Acesta, recunoscându-i zelul, îl dădu la învăţătură şi luă parte la instruirea lui. Sârguinţa lui merse atât de departe, încât a compus mai mult de patru sute de cărţi[2]. I-a urmat lui Carneade la conducerea şcolii şi, prin scrierile sale, a clarificat în mod deosebit învăţăturile maestrului său. III Cunoştea deopotrivă de bine cele trei secte: academică, peripatetică şi stoică. Academicii, în general, sunt atacaţi de Timon în acest vers:

Mult nesărată-i prolixitatea Academiei[3].

După ce am parcurs pe Academicii care au purces de la Platon[4], trecem acum la peripateticieni, care se trag tot de la el, şcoală care a fost fondată de Aristotel.

NOTE

[1] Vedem marea circulaţie pe care o avea filozofia greacă în epoca elenistică. Clitomah din Cartagina da lecţii de filozofie în patria sa în limba feniciană. Apoi vine la Atena, învaţă limba greacă şi devine scolarh al Academiei după Carneade.

[2] Patru sute de cărţi. Este vorba de 400 de rulouri de papirus, lucrările sale putând fiecare avea un număr de astfel de rulouri (*biblia*).

[3] Vezi Diels *PPhF*, p. 193, fragm. 35.

[4] În continuarea n. 4 de la Lacydes, se pare că după Carneade a condus Academia un alt Carneades, fiul lui Polemachos apoi un oarecare Crates din Tarsos și abia după ei vine Clitomah, care conduce școala lui Carneade din Cyrene de la 129/8 la 110/9 î.Chr. (vezi *Academicorum philosophorum index Herculanensis*, ed. Mekler, 1902, p. 87). Cu Clitomah din Cartagina, deci în anul 110/109 î.Chr., se oprește expunerea Academiei platonice la Diogenes Laertios. Acesta a trăit în prima jumătate a secolului al III-lea, î.Chr. De ce această întrerupere ? De ce nici un cuvânt despre Philon din Larissa, scolarhul după Clitomah, și nici despre Antiochos din Ascalon, urmașul lui Philon și profesorul lui Cicero ? La alte școli merge Diogenes Laertios mult mai departe, și pentru sceptici îl citează chiar pe Sextus Empiricus care este aproape un contemporan mai bătrân. Probabil că izvoarele sau izvorul după care s-a ghidat Diogenes Laertios mergeau până la Clitomah, prin urmare era un autor de la finele secolului I î.Chr., și Diogenes Laertios nu și-a dat oboseala să mai completeze istoria platonismului. Despre neoplatonism nu se găsesc urme la Diogenes Laertios, de unde și datarea lui la începutul secolului al III-lea. Mai trebuie să observăm că toată expunerea scepticismului academic, începând cu Arcesilaos și sfârșind cu Clitomah, este foarte slabă din punct de vedere doctrinar. Învățătura fruntașilor scepticismului academic, Arcesilaos și Carneade, este, se poate spune, inexistentă în expunerile lui Diogenes Laertios. În schimb, avem anecdote și vorbe de spirit din viața lor. De vină este nu Diogenes Laertios, ci izvorul său, întrucât știm că Laertianul poate să ne dea expuneri doctrinare reușite când are ce copia din autorul său pe care-l întrebuințează. Ar fi interesant dacă am putea găsi cine e autorul principal de care a făcut uz Diogenes Laertios în această expunere. El trebuie să fi aparținut finelui secolului I î.Chr. sau începutului secolului I d.Chr. Ne-am gândi, poate, la Favorinus din Arelas, filozof și sofist din secolul I d.Chr., cu ale sale *Istorii felurite* în cel puțin opt cărți, care este citat în această parte (IV, 28-67) de două ori: o dată în viața lui Bion și o dată în viața lui Carneade. Caracterul anecdotic al vieții filozofilor din Academia sceptică și lipsa unor expuneri doctrinare par a face verosimilă ipoteza noastră, care, firește, rămâne numai o ipoteză. În general, operele lui Favorinus par a avea un caracter abrupt, ceea ce nu se potrivește cu felul narațiunii continue a lui Diogenes Laertios. În orice caz, de la acesta nu putem afla nimic despre învățăturile lui Arcesilaos și Carneade, astfel încât izvorul principal pentru cunoașterea lor rămân tot *Academicele* și celelalte opere filozofice ale lui Cicero, precum și operele lui Sextus Empiricus.

Cu Philon din Larissa și Antiohos din Ascalon, Academia ia o direcție eclectică.

Cartea a V-a

CAPITOLUL I

ARISTOTEL

I [1] Aristotel, fiul lui Nicomachos şi al soţiei acestuia, Phaistis, s-a născut la Stagira. Hermip, în cartea sa *Despre Aristotel*[1], povesteşte că tatăl lui se trăgea din Nicomachos, care era fiul lui Machaon, care, la rândul său, era fiul lui Asclepios[2] şi c-a trăit la curtea lui Amyntas[3], regele Macedoniei, în calitate de medic şi prieten. II Aristotel a fost cel mai congenial dintre discipolii lui Platon[4]. Aflăm din cartea lui Timotheos[5] atenianul, *Despre vieţi,* că vorbea peltic. Avea pulpele slabe după cum se spune, ochii mici şi avea o deosebită grijă de îmbrăcăminte, inele, şi de felul de a-şi tăia părul. III După spusele lui Timotheos[6], a avut un fiu numit tot Nicomah, de la concubina sa, HerpyIlis.

IV [2] S-a despărţit de Academie încă pe când mai trăia Platon, ceea ce explică remarca atribuită acestuia din urmă: „Aristotel mi-a dat cu piciorul, întocmai ca mânjii care dau cu piciorul în mama care i-a născut". Hermip, în cartea sa, *Despre vieţi*[7], arată că în momentul când Xenocrate[8] a devenit şeful Academiei, Aristotel era absent, fiind ambasadorul Atenei la curtea lui Filip[9]. La întoarcere, văzând şcoala sub o nouă conducere, alese un loc de plimbare publică în Lykeion[10], unde se plimba în sus şi în jos, filozofând cu discipolii săi, până ce era timpul de frecare cu untdelemn[11]. De aici a venit numele de „peripatetic". Alţii însă spun că i s-a dat acest nume din cauză că-l însoţea pe Alexandru şi discuta cu el diferite subiecte, când acesta, ridicat după o boală, făcea plimbări[12].

[3] Cu timpul, discipolii din jurul lui devenind tot mai numeroși, el începu să țină lecții șezând[13] și spuse:

Ruşinos e să tac şi Xenocrat să vorbească.

Își învăța elevii nu numai să discute asupra unui subiect dat, ci să practice în același timp și oratoria[14]. V Mai târziu, totuși, a plecat la Hermias, eunucul, care era potentat la Atarneus. Se povestește chiar că acesta a fost drăguțul lui. Alții însă spun, ca, de pildă, Demetrios din Magnesia în lucrarea sa *Despre poeții și scriitorii omonimi*[15], că Hermias se legase cu el prin legături de rudenie, dându-i în căsătorie pe fiica sau pe nepoata sa[16]. Același autor ne informează că Hermias fusese sclavul lui Eubulos, că era bithynian de origine și că își omorâse stăpânul. Din prima carte a lucrării lui Aristippos, *Despre luxul celor vechi,* aflăm următoarele: Aristotel, îndrăgostindu-se de o iubită a lui Hermias[17], [4] cu voia acestuia s-a însurat cu ea și, în bucuria lui cea mare, aducea unei slabe femei sacrificiile pe care atenienii le aduceau Demetrei din Eleusis[18]. A compus un paian[19], pe care-l dăm mai jos, în cinstea lui Hermias. IV După aceea a stat în Macedonia, la curtea lui Filip, unde a căpătat ca elev pe fiul lui Filip, Alexandru[20]. El a cerut lui Alexandru să reconstruiască orașul său natal, care fusese distrus de Filip, și cererea i-a fost îndeplinită, iar el a scris legile pentru cetățenii lui[21]. Aflăm mai departe că, urmând exemplul lui Xenocrate, a stabilit regula, în școala sa, ca în curs de zece zile să se aleagă un nou conducător[22]. Când crezu c-a stat de-ajuns cu Alexandru, plecă la Atena, după ce mai întâi îi recomandă acestuia pe ruda sa Callisthenes din Olynth[23]. [5] Acesta, însă, vorbind prea sincer regelui și nevoind să asculte de el, se spune că Aristotel, dojenindu-l, i-a recitat versul:

Fiule, dacă-i cum spui, puține sunt zilele tale[24].

Într-adevăr, așa s-a și întâmplat. Fiind bănuit că a luat parte la complotul lui Hermolaos[25] împotriva lui Alexandru, fu închis și purtat într-o cușcă de fier până ce-l umplură păduchii, fiind lipsit de

orice îngrijire; în cele din urmă fu aruncat unui leu şi astfel îşi găsi sfârşitul.

VII În ceea ce-l priveşte pe Aristotel, el plecă la Atena, conduse şcoala sa timp de treisprezece ani şi apoi se retrase în Chalkis[26], din cauză că fusese dat în judecată pentru impietate de hierofantul Eurymedon sau de Demophilos[27], cum spune Favorinus în cartea sa *Istorii felurite*, întrucât compusese un imn sus-numitului Hermias. [6] I-a mai scris şi următoarea inscripţie de pe statuia lui de la Delfi:

Sacra lege călcând, de nemuritori hărăzită,
A ucis pe-acest om, crudul rege persan,
Nu pe faţă cu lancea-n luptă ucigătoare
Fu el doborât: cu vorba l-a înşelat[28].

Eumelos[29], în cartea a cincea a *Istoriei* sale, arată c-a murit la Chalkis la vârsta de şaptezeci de ani, bând otravă. Acelaşi autor spune c-avea treizeci de ani când a venit la Platon, dar ambele aserţiuni sunt greşite, întrucât Aristotel a trăit şaizeci şi trei de ani şi avea şaptesprezece ani când a devenit discipolul lui Platon[30].

Imnul consacrat lui Hermias, despre care a fost vorba, este acesta:

[7] Mult râvnită virtute de toate-ale lumii noroade !
Ţel prea măreţ ce viaţa ne-o faci măreaţă de-a pururi !
Pentru slăvita-ţi făptură, o, mândră fecioară,
Soarta-n Elada a ajuns acum de oricine dorită,
Moartea să-ţi afli în chinuri şi nemaisfârşite suspinuri –
Iată ce dar fără preţ la suflete pururea dărui,
Mai preţios ca orice, ca aur, părinţii şi somnul.
Pentru tine Heracle, născutul din Zeus, feciorii
Ledei atâtea-ndurară puterea-ţi ţintind s-o ajungă,
Aias şi Ahile-au ajuns, de doru-ţi, de-a valma în Hades.
[8] Pentru zeiescul tău chip, vlăstarul din Atarneus,
Vai lui, rămas-a orfan de dulcea lumină din soare,
Astfel că fapta-i în veac cântată va fi, iar de muze,
Fiicele Aducerii-aminte, fără de moarte făcut e.

Slav-aducând măreției lui Zeus, ocrotitorul
Celor pribegi și prieteniei statornice veșnic[31].

Voi cita acum și versuri compuse de noi asupra filozofului nostru:

Eurimedon, prepusul lui Deo, văditu-s-a gata
Pe Aristot ca pârât în judecată să-l dea.
El, otravă luând, de urmărire-a fost slobod,
Într-un chip prea ușor învinuirea a-nvins[32].

[9] Favorinus, în ale sale *Istorii felurite,* afirmă că Aristotel a fost cel dintâi care a compus un discurs judiciar în propria sa apărare, în procesul amintit împotriva sa și citează cuvintele spuse de el, că la Atena:

Para crește după pară, smochina după smochină[33].

Apollodor, în *Cronologia* sa, arată că s-a născut în primul an al olimpiadei a nouăzeci și noua[34]. S-a dus în școala lui Platon și i-a fost discipol timp de douăzeci de ani, atașându-se lui la șaptesprezece ani[35]. S-a dus la Mytilene pe când era arhonte Eubulos, în al patrulea an al celei de-a o sută opta olimpiade[36]. După moartea lui Platon, din primul an al acelei olimpiade, arhonte fiind Theophilos[37], s-a dus la Hermias și a stat la el trei ani[38]. **[10]** În al doilea an al celei de-a o sută noua olimpiadă, pe când era arhonte Pythodotos[39], s-a dus la curtea lui Filip, Alexandru fiind atunci de cincisprezece ani. Sosirea la Atena a avut loc în al doilea an al olimpiadei a o sută unsprezecea[40] și a ținut lecții în Lykeion timp de treisprezece ani[41]; pe urmă s-a retras la Chalkis, în al treilea an al olimpiadei a o sută paisprezecea[42] și a murit de boală la vârsta de șaizeci și trei de ani, arhonte fiind Philocles[43], în același an în care a murit și Demostene la Calauria[44]. VIII Se spune ca l-a supărat pe rege din cauză că-i recomandase pe Callisthenes și că Alexandru, pentru a-l mâhni, l-a favorizat pe Anaximene și i-a trimis lui Xenocrate daruri[45].

[11] Theocritos din Chios[46], după cum spune Ambryon în scrierea sa *Despre Theocrit*[47], l-a ridiculizat într-o epigramă care sună astfel:

Gol fiind la minte-Aristot, un gol[48] mormânt ridicat-a
Lui Hermias eunuc, sclavul lui Eubul,
Pofta-i fără de miez îl făcu locuința să-și cate
Nu lângă Academos, ci la Borboros-râu[49].

Și Timon l-a atacat în versul acesta:

Nici chiar Aristotel, cu jalnica-i deșertăciune[50].

Aceasta a fost viața filozofului nostru. IX Noi am dat și peste testamentul lui, care suna astfel:

„Meargă totul bine; dar de-ar fi să se întâmple ceva, Aristotel a luat aceste ultime hotărâri. Antipatros[51] va fi executorul testamentar în totul și în toate chestiunile; **[12]** dar, până va veni Nicanor[52], vor avea grijă, atât de copii, cât și de Herpyllis[53] și de averea rămasă, Aristomenes, Timarchos, Hipparchos, Dioteles[54], iar dacă se învoiește și dacă împrejurările îi îngăduie, și Theofrast[55]. Când fiica mea va fi mare, să fie dată în căsătorie lui Nicanor[56], dar dacă – o ! de n-ar fi și nici nu se va întâmpla – ea ar păți ceva înainte de căsătorie sau după aceea, Nicanor va avea depline puteri, atât în ce privește băiatul meu, cât și cu privire la celelalte, spre a administra toate într-un mod demn și de el și de noi. Nicanor va avea grijă de fiica mea și de fiul meu Nicomah, așa cum va crede nimerit, în tot ce-i privește, ca și cum le-ar fi tată și frate. Iar dacă – o ! de nu s-ar întâmpla – ar păți ceva Nicanor, fie înainte de a se însura cu fata sau după aceea, dar înainte de a avea copii, orice dispoziții va lua el vor fi valabile. **[13]** Dacă Theofrast se va învoi să se căsătorească cu fata, va avea aceleași drepturi ca și Nicanor. Altminteri tutorii, sfătuindu-se cu Antipatros, vor îngriji și de fată și de băiat, cum li se va părea mai bine. În amintirea mea și a dragostei statornice pe care Herpyllis mi-a purtat-o, executorii vor avea grijă de ea în toate privințele; dacă dorește să se mărite, să caute s-o dea cuiva vrednic să ne fie urmaș; și, pe lângă ceea ce a primit până acum, îi vor da un talant de argint din banii rămași și trei îngrijitoare pe care le va voi, în afară de fata pe care o are în prezent și de sclavul Pyrrhaios; **[14]** dacă dorește să

locuiască la Chalkis, i se va da căsuţa de musafiri din grădină; dacă alege ca loc de şedere Stagira, atunci casa mea părintească. Oricare din aceste două case o va alege, executorii o vor înzestra cu mobila pe care o vor socoti ca potrivită şi pe care o va găsi cu cale Herpyllis.

Nicanor va purta grija băiatului Myrmex, ca să fie dus la cei ai lui, într-un chip demn de noi, cu tot ce am primit şi care-i aparţine. Ambracis va fi eliberată, iar la căsătoria fiicei mele va primi cinci sute de drahme şi fata pe care o are acum. Lui Thales i se va da, pe lângă fetiţa pe care a cumpărat-o, o mie de drahme şi o sclavă. **[15]** Simon, pe lângă banii pe care i-am dat pentru un sclav, va avea, fie un sclav cumpărat pentru el, fie suma corespunzătoare în bani. La fel vor fi eliberaţi Tychon, Philon, Olympios şi cu copilul lui, când se va căsători fiica mea. Nu va fi vândut nici unul din sclavii care m-au servit, ci vor fi ţinuţi mai departe, iar când se vor face mari, li se va da libertatea, după merit. Când statuile pe care le-am încredinţat lui Gryllion să le facă vor fi gata, anume aceea a lui Nicanor, a lui Proxenos, pe care am voit s-o dau la făcut, şi a mamei lui Nicanor, executorii mei testamentari vor lua măsuri să fie consacrate; de asemenea vor consacra şi statuia lui Arimnestos, care e deja confecţionată, ca să rămână amintirea lui, dat fiind c-a murit fără copii **[16]** şi vor dedica statuia mamei noastre lui Demeter, la Nemea sau oriunde vor crede mai bine. Oricare ar fi locul meu de înmormântare, acolo să fie depuse şi osemintele scumpei mele Pythias, aşa cum a lăsat ea cuvânt. Iar pentru a sărbători întoarcerea cu bine a lui Nicanor, vor consacra la Stagira statui de piatră de patru coţi lui Zeus salvatorul şi Athenei salvatoarea, aşa cum am făgăduit că voi face pentru el".

Acesta este cuprinsul testamentului lui Aristotel[57]. X Se spune că s-au găsit foarte multe vase care i-au aparţinut şi că Lycon[58] pretindea că se scălda într-o baie caldă de untdelemn şi pe urmă vindea untdelemnul. Unii povestesc că-şi punea un burduf cu ulei cald pe stomac şi că la culcare îşi punea o bilă de bronz în mână,

deasupra unui vas, ca, atunci când bila va cădea din mână în vas să fie trezit de sunet[59].

XI [17] I se atribuie următoarele maxime foarte frumoase: La întrebarea „Ce folos au mincinoşii ?", el răspunse: „Faptul că, spunând adevărul, nu mai sunt crezuţi". Criticat o dată că dăduse pomană unui om rău, el explică: „Mi-a fost milă de om, nu de caracterul lui". Avea obiceiul să spună mereu prietenilor şi elevilor oriunde şi oricând se întâmpla să ţină o lecţie: „După cum vederea îşi ia lumina din aerul înconjurător, tot aşa o ia şi sufletul de la învăţătură". Adesea, şi cu oarecare detalii, spunea că atenienii erau descoperitorii grâului şi ai legilor, dar că, deşi folosesc grâul, nu ştiu să se folosească de legi.

[18] „Rădăcinile educaţiei sunt amare – spunea el –, dar fructele ei sunt dulci". Fiind întrebat: „Care-i lucrul care se trece cel mai repede ?", răspunse: „Recunoştinţa". I s-a cerut să definească speranţa. „Un vis cu ochii deschişi", a răspuns el. Când Diogene îi oferi smochine uscate, îşi dădu seama că se pregătea să-i spună o vorbă înţepătoare dacă nu le-ar fi luat, aşa că le luă şi-i spuse lui Diogene că şi-a pierdut, o dată cu vorba de spirit, şi smochinele. Altădată, când îi mai oferi, le luă, le aruncă în sus, cum fac copiii, şi le dădu îndărăt, exclamând: „Mare-i Diogene". Declară că educaţia are nevoie de trei lucruri: daruri fireşti, studiu şi exerciţiu. Auzind că cineva îşi bătuse joc de el, spuse: „În absenţa mea poate chiar să mă şi bată cu biciul". Frumuseţea, declara el, este un sprijin mai bun decât orice scrisoare de recomandare. [19] Alţii atribuie această definiţie lui Diogene, pe când Aristotel ar fi spus că frumuseţea este un dar al zeilor; Socrate, o domnie de scurtă durată; Platon, o superioritate de la natură; Theofrast, o înşelăciune mută; Theocritos, o pedeapsă de fildeş; iar Carneade, o domnie fără paznici[60]. Fiind întrebat cum se deosebesc cei educaţi de cei needucaţi, răspunse: „Tot atât de mult ca viii de morţi". Spunea că educaţia este o podoabă în fericire şi un refugiu la nenorocire. Profesorii care educă copiii merită, spunea el, mai multă cinstire decât părinţii care i-au născut

numai; căci aceştia le-au dat viaţa, pe când ceilalţi – o viaţa frumoasă. Unuia care se făIea că provine dintr-un oraş mare, îi răspunse: „Nu aceasta interesează, ci dacă cineva este demn de o patrie mare". [20] La întrebarea: „Ce-i un prieten ?", dădu răspunsul: „Un suflet care locuieşte în două corpuri". Obişnuia să spună că unii oameni sunt aşa de economi, ca şi când ar avea de trăit o veşnicie, pe când alţii-s aşa de risipitori, ca şi cum ar urma să moară pe dată. Când cineva îi puse întrebarea de ce ne pierdem aşa de mult timp cu oamenii frumoşi, el îi răspunse: „Asta-i întrebare de om orb". Întrebat ce folos a tras din filozofie, dădu această lămurire: „Acela de a face de bunăvoie ceea ce alţii fac de teama legilor". Punându-i-se întrebarea cum pot progresa studenţii, el răspunse: „Urmărind pe cei înaintaţi şi nu aşteptând pe cei înapoiaţi". Unui palavragiu care, după ce-i împuiase capul cu vorbăria sa, îl întrebă: „Nu cumva te-am plictisit cu vorbăria mea ?", el îi răspunse: „Nu, pe Zeus, fiindcă nici nu te-am ascultat". [21] Pe unul care-l învinovăţea că l-a ajutat pe un om necinstit – fiindcă întâmplarea e povestită şi aşa – îl lămuri astfel: „N-am dat ajutor unui om, ci omeniei". La întrebarea: „Cum trebuie să ne purtăm cu prietenii ?", dădu răspunsul: „Aşa cum am dori ca ei să se poarte cu noi". Spunea că dreptatea este o virtute a sufletului care dă fiecăruia după merit, iar educaţia spunea că este cea mai bună provizie pentru bătrâneţe. Favorinus, în cartea a doua *a Amintirilor* lui, relatează una dintre vorbele lui obişnuite: „Cine are prea mulţi prieteni n-are nici un prieten", şi aceasta se găseşte şi-n cartea a şaptea a *Eticei*[61]. Acestea deci sunt cuvintele care i se atribuie.

XII Scrierile lui sunt foarte numeroase[62] şi, ţinând seamă de universalitatea preocupărilor lui, am crezut de datoria mea să le înşir aici:

[22] *Despre dreptate*, cărţile 1, 2, 3, 4;
Despre poeţi[63], cărţile 1, 2, 3;
Despre filozofie[64], cărţile 1, 2, 3;
Despre politică, cărţile 1, 2;
Despre retorică, sau *Gryllos*[65], o carte;

Nerinthos, o carte;
Sofistul, o carte;
Menexenos, o carte;
Despre iubire, o carte;
Banchetul, o carte;
Despre bogăție, o carte;
Îndemn spre filozofie, o carte;
Despre suflet, o carte;
Despre rugăciune, o carte;
Despre noblețe, o carte;
Despre plăcere, o carte;
Alexandru, sau *Cu privire la colonii*, o carte;
Despre regalitate, o carte;
Despre educație, o carte[66];
Despre bine, cărțile 1, 2, 3[67];
Extrase din Legile lui Platon, cărțile 1, 2, 3;
Extrase din Republica, cărțile 1, 2[68];
Despre economie, o carte[69];
Despre prietenie, o carte[70];
Despre suferință sau afecțiune, o carte;
Despre științe, o carte;
Despre controverse, cărțile 1, 2;
Soluțiile controverselor, 4 cărți;
Diviziuni sofistice, 4 cărți;
Despre contrarii, o carte;
Despre specii și genuri, o carte;
Despre predicatele particulare, o carte;
[23] *Comentarii despre argumentări*, 3 cărți[71];
Premise despre virtute, cărțile 1, 2[72];
Obiecții, o carte;
Despre felurile de sensuri, sau modificarea lor prin adaos, o carte;
Despre pasiuni <sau despre> mânie, o carte;

Etica, cărțile 1, 2, 3, 4, 5[73];
Despre elemente, cărțile 1, 2, 3;
Despre știință, o carte;
Despre principiu, o carte;
Clasificări, 17 cărți[74];
Despre clasificare, o carte;
Întrebări și răspunsuri, cărțile 1, 2;
Despre mișcare, o carte[75];
Premise, o carte;
Premise controversiale, o carte;
Silogisme, o carte;
Analiticele prime, cărțile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8;
Analiticele secunde mari, cărțile 1, 2[76];
Despre probleme, o carte[77];
Metodica 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8[78];
Despre preferabil, o carte[79];
Despre idee, o carte;
Definiții pretopice, cărțile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7[80];
Silogisme, cărțile 1, 2[81];
[24] *Silogistica și definiții*, o carte;
Despre alegere și accident, o carte[82];
Determinări pretopice, o carte[83];
Topicele în raport cu definițiile, cărțile 1, 2[84];
Calități[85], o carte;
Despre clasificare, o carte;
Matematica, o carte;
Definiții, 13 cărți;
Concluzii, cărțile 1, 2;
Despre plăcere, o carte[86];
Premise, o carte;
Despre liberul arbitru, o carte;
Despre frumos, o carte;

Teze concludente, 25 de cărți[87];
Teze erotice, 4 cărți;
Teze despre prietenie, două cărți;
Teze despre suflet, o carte;
Politice, două cărți;
Cursuri politice, ca ale lui Theofrast[88], cărțile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8;
Despre fapte drepte, cărțile 1, 2;
Compendiu despre arte, cărțile 1, 2;
Arta retorică, cărțile 1, 2;
Arta, o carte;
Alt compendiu despre arte[89], cărțile 1, 2;
Metodica, o carte;
Compendiu al artei lui Theodectes[90], o carte;
Tratat despre arta poetică, cărțile 1, 2[91];
Enthymeme[92] *retorice,* o carte;
Despre mărime[93], o carte;
Clasificările enthymemelor, o carte;
Despre stilul de vorbire, cărțile 1, 2;
Despre deliberare, o carte;
[25] *Compendiu,* cărțile 1, 2;
Despre natură, cărțile 1, 2, 3;
Naturale, o carte;
Despre filozofia lui Archytas, cărțile 1, 2, 3;
Despre filozofia lui Speusip și Xenocrate, o carte;
Extrase din Timeu și din lucrările lui Archytas, o carte;
Contra lui Melissos, o carte;
Contra lui Alcmaion, o carte;
Contra pitagoricienilor, o carte;
Contra lui Gorgias, o carte;
Contra lui Xenofanes, o carte;
Contra lui Zenon, o carte;
Despre pitagoricieni, o carte[94];

Despre animale, cărțile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9[95];
Anatomie, cărțile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8[96];
Extrase din Anatomie, o carte[97];
Despre animalele compuse, o carte[98];
Despre animalele mitologice, o carte;
Despre infecunditate, o carte;
Despre plante, două cărți[99];
Physiognomonica, o carte[100];
Medicale, două cărți;
Despre unitate, o carte;
[26] *Semnele furtunilor,* o carte;
Astronomia, o carte;
Optica, o carte;
Despre mișcare, o carte[101];
Despre muzică, o carte;
Mnemonica, o carte;
Aporii homerice, cărțile 1, 2, 3, 4, 5, 6[102];
Poetice, o carte[103];
Probleme fizice în ordine alfabetică, 38 de cărți[104];
Probleme examinate, cărțile 1, 2;
Probleme generale, cărțile 1, 2;
Mecanica, o carte;
Probleme din cărțile lui Democrit, două cărți;
Despre magnet, o carte;
Comparații, o carte;
Probleme variate, 12 cărți;
Expuneri pe genuri, 14 cărți;
Probleme de drept, o carte;
Lista de învingători la olimpiade, o carte;
Liste de învingători la jocurile pitice, o carte;
Chestiuni pitice, o carte;

Cercetare a listei învingătorilor de la jocurile pitice[106], o carte;
Victorii la Dionisii[107], o carte;
Despre tragedii, o carte;
Însemnări cu privire la tragedii, o carte;
Proverbe, o carte;
Legi pentru mesele comune[109], o carte;
Legi, cărțile 1, 2, 3, 4;
Categoriile, o carte[110];
Despre interpretare, o carte[111];

[27] *Constituțiile cetăților,* 158 la număr[112], <publice> și particulare, democratice, oligarhice, aristocratice și tiranice.
Scrisori către Filip;
Scrisorile Selimbrienilor[113];
Scrisori către Alexandru, patru la număr;
Către Antipater, nouă la număr[114];
Către Mentor, una;
Către Ariston, una;
Către Olympias, una;
Către Hephaistion, una;
Către Themistagoras, una;
Către Philoxenos, una;
Către Democrit, una[115].

Versurile epice care încep cu:

Zeu preamăreț și străvechi, ce svârli cu săgeata departe[116].

Versuri elegiace care încep cu:

Fiică a unei mame de prunci prea frumoși născătoare[117].

În total, patru sute patruzeci și cinci de mii două sute șaptezeci de linii[118].

III **[28]** Acesta e numărul lucrărilor compuse de Aristotel, în care susține următoarele păreri:[119]

Filozofia se împarte în două discipline: filozofia practică și cea teoretică[120]. Filozofia practică cuprinde etica și politica și în aceasta din urmă e schițată nu numai doctrina despre stat, ci și despre economie[121]. Partea teoretică cuprinde fizica și logica, deși logica nu-i o știință independentă, ci este concepută ca un instrument[122] de cercetare pentru celelalte științe. El a explicat limpede, arătând că filozofia are un dublu scop: probabilul[123] și adevărul. Pentru fiecare dintre acestea întrebuința două metode: dialectica și retorica pentru a determina probabilul, iar analitica și filozofia pentru determinarea adevărului. El nu neglija nimic din ceea ce este necesar pentru descoperire, judecată sau folosință. [29] În ce privește descoperirea, el ne-a transmis în *Topică* și în *Metodică*[124] o mulțime de premise, din care se pot găsi din abundență, pentru probleme considerate, argumente probabile. În privința judecății, el a scris *Analiticele prime* și *Analiticele secunde*. În *Analiticele prime*, el determină premisele[125], iar în cele secunde cercetează concluzia[126]. Pentru folosință sunt preceptele referitoare la controversă și cele privitoare la întrebare și răspuns, la combaterea sofismelor, la silogisme și la cele asemănătoare. Drept criteriu al adevărului[127], el declară senzația pentru obiectele care produc reprezentare, iar rațiunea[128] pentru domeniul moralei, al politicii, al economiei și al legislației.

[30] Aristotel socotea că în etică, singurul scop este exercitarea virtuții într-o viață desăvârșită și spunea că fericirea este o reuniune din trei feluri de bunuri: bunurile sufletești, pe care le consideră ca primele în rang, în rândul al doilea vin bunurile corporale, ca sănătatea și vigoarea, frumusețea și celelalte, și-n al treilea rând bunurile exterioare, ca bogăția, neamul bun, faima și cele asemănătoare. Socotea că numai virtutea nu-i de-ajuns ca să producă fericirea, ci că sunt necesare pe deasupra și bunurile corporale și cele exterioare[129], căci înțeleptul ar fi nenorocit dacă ar trăi în dureri, sărăcie și alte asemenea împrejurări.

Viciul însă e suficient ca să producă nefericirea, oricât de multe bunuri exterioare şi corporale i s-ar adăuga. **[31]** Mai afirma că virtuţile nu se implică una pe alta, fiindcă un om poate fi prudent şi totodată drept, dar în acelaşi timp nestăpânit şi fără măsură. El mai spunea că înţeleptul nu este fără patimi, ci moderat în patimi.

Aristotel definea prietenia ca o egalitate de bunăvoinţă reciprocă şi o clasifica în prietenia de rudenie, prietenia de dragoste şi prietenia dintre oaspete şi gazdă. Dragostea constă nu numai în traiul comun, ci şi în preocuparea de filozofie. După el, omul înţelept va putea să se îndrăgostească şi să facă politică, se va putea căsători şi trăi la curtea unui rege. Dintre cele trei feluri de vieţi, cea contemplativă, cea practică şi cea închinată plăcerilor, el dădea precădere celei contemplative[130]. El susţinea, de asemenea, că studiile generale pe care şi le însuşeşte un cetăţean liber sunt folositoare şi la dobândirea virtuţii.

[32] În domeniul ştiinţelor naturii, el era cel mai înclinat dintre toţi filozofii spre cercetarea cauzelor, aşa încât cita şi cauzele celor mai puţin importante fenomene; de aici vine numărul de cărţi neobişnuit de mare, cu tratate privitoare la ştiinţele naturii, pe care le-a scris. Ca şi Platon, susţinea că divinitatea este imaterială, că providenţa ei[131] se extinde până şi asupra corpurilor cereşti, pe când ea însăşi e nemişcată; că evenimentele pământeşti sunt guvernate prin legătura lor firească cu lucrurile cereşti. Pe lângă cele patru elemente, el susţinea că există un al cincilea[132] din care sunt compuse corpurile cereşti; mişcarea lor este deosebită de a celorlalte elemente, fiind circulară. Mai departe susţinea că şi sufletul e imaterial, definindu-l ca actualizarea primă a unui corp natural şi organic care posedă viaţa în potenţă[133]. Prin termenul „actualizare"[134] el înţelege ceea ce are o formă imaterială. **[33]** Această actualizare în sine este, după el, de două feluri: una potenţială, ca aceea a lui Hermes în ceara care are putinţa să primească amprentele voite sau ca aceea a statuii în bronz; alta e actualizarea care se numeşte posedată, când Hermes sau statuia sunt realizate.

Sufletul este actualizarea „unui corp natural", deoarece corpurile sunt: unele artificiale, făcute de mâna meseriașilor, cum ar fi un turn sau o corabie, iar altele create de natură, ca plantele și corpurile animalelor. Iar când spune „organic", înțelege ceva făurit ca mijloc în vederea unui scop, cum e ochiul destinat pentru a vedea și urechea pentru a auzi; iar când spune despre un corp că „posedă viață în potență", înțelege că o are în sine.

[34] Și expresia „în potență"[135] are două sensuri: unul constând în posesiune, iar altul în act. Astfel, se spune de cineva în stare de veghe că are suflet în act, iar de cel ce doarme că are suflet în posesie. Prin urmare, cu scopul de a cuprinde în definiția sa și pe cel care doarme, Aristotel a adăugat cuvântul „în potență".

A susținut și multe alte păreri asupra unor subiecte foarte variate, pe care ar fi prea lung să le enumerăm aici[136]. În general, munca și inventivitatea lui au fost cu totul deosebite așa cum se arată din catalogul scrierilor lui dat mai sus, scrieri al căror număr ajunge aproape la patru sute de cărți[137], socotind numai pe acelea a căror autenticitate nu e discutată; căci i se mai atribuie încă multe alte lucrări scrise și maxime reușite transmise numai oral[138].

XIV **[35]** Au fost, în total, opt Aristoteles: primul, filozoful nostru; al doilea, un om politic atenian căruia i se atribuie discursuri juridice reușite; al treilea, un comentator al *Iliadei;* al patrulea, un retor sicilian care a scris atacând *Panegiricul* lui Isocrate; al cincilea, supranumit „Miticul", discipol al lui Aischines socraticul; al șaselea, originar din Cyrene, care a scris *Despre arta poetică;* al șaptelea, un antrenor menționat de Aristoxenos în *Viața lui Platon;* al optulea, un gramatician obscur de la care avem un manual *Despre pleonasm*[139].

Aristotel din Stagira a avut mulți discipoli; cel mai de seamă a fost Theofrast, despre care vom vorbi acum.

NOTE

[1] *Stagira,* orașul natal al lui Aristotel; se află în Peninsula Chalkidică (Macedonia), fondat, după Thucidide, IV, 88, de locuitorii din insula Andros, dar după

Dionisios din Halicarnas ar fi o colonie a oraşului Chalkis. Vom vedea mai departe relaţiile lui Aristotel cu cetatea Chalkis, unde a şi murit. Cât despre lucrarea lui Hermip, *Despre Aristotel*, este vorba de o parte din lucrarea sa *Bioi*, nu de o scriere independentă (vezi şi E. Isac, *Aristotel*, Bucureşti, Edit. tineretului, 1959, p. 20 şi urm.).

[2] *Asclepios*, numele străbunicului după tată al lui Aristotel. În afară de numele zeului medicinii (care a fost apoteozat ca şi Heracle), numele de Asclepios este purtat şi de oameni. *Viaţa* anonimă a lui Aristotel spune că acesta provenea din neamul Asclepiazilor, neam de medici. Dar poate că această afirmaţie a anonimului se datoreşte numelui străbunicului. Bunicul după tată al lui Aristotel se chema Machaon, tot un nume purtat încă din timpurile vechi de medici (vezi Homer, *Iliada*, XI, 506 *passim*). În orice caz, tatăl lui Aristotel, Nicomachos, era medic la curtea lui Amyntas al III-lea, rege al Macedoniei şi tată al lui Filip (vezi şi E. Isac, *Aristotel*, Bucureşti, Edit. tineretului, 1959, p. 21 şi urm.).

[3] Vezi mai sus, n. 2.

[4] Ceea ce n-a împiedicat pe Platon să lase şefia Academiei lui Speusip, nepotul său.

[5] *Timotheos din Atena*, cu cartea sa *Despre vieţi*, e de mai multe ori (patru ori) citat de Diogenes Laertios, dar mai greu de identificat.

[6] Nu vedem de ce. Timotheos e schimbat cu Timaios în ediţia lui Hicks. În orice caz ar fi vorba de Timaios, istoricul Siciliei, cu care se războieşte pe tărâm istoric Polybiu.

[7] Hermip, *Despre vieţi* şi *Viaţa lui Aristotel;* vezi mai sus, n. 1.

[8] În 336 î.Chr., Filip este asasinat şi, o dată cu urcarea pe tron a lui Alexandru cel Mare, se termină şi misiunea educativă a lui Aristotel pe lângă tânărul monarh. Aristotel vine în anul următor, 335/334, la Atena, unde fondează şcoala sa numită Lykeion. Xenocrate conducea Academia încă din 339/338 î.Chr., aşa că punerea în legătură a numirii lui Xenocrate ca scolarh cu despărţirea definitivă a lui Aristotel de Academie nu pare verosimilă. Cauza despărţirii pare mai adâncă şi datează de la finele perioadei când Aristotel a activat, ca filozof afiliat cu Academia, la Assos.

[9] La curtea lui Filip, Aristotel se afla ca profesor al lui Alexandru.

[10] *Lykeion*, numele şcolii lui Aristotel, după locul de exercitare a ei.

[11] Nu numai atleţii, ci şi tinerii de familie care frecventau palestrele şi gimnaziile, unde luau lecţii de cultură fizică, îşi ungeau corpul cu untdelemn. Credem că este vorba de timpul de frecat corpul cu untdelemn, nu pentru discipolii lui Aristotel, ci pentru tinerii sportivi; elevii de filozofie trăiau într-o oarecare promiscuitate din cauza condiţiilor în care funcţiona şcoala lui Aristotel. Aceasta era tolerată, cel puţin la început, să funcţioneze concomitent cu şcoala de sport.

[12] La început, predarea filozofiei în şcoala lui Aristotel s-ar fi făcut în timpul plimbării, de unde numele de şcoală peripatetică (*peripatein* „a se plimba"). Mai târziu însă lecţiile se ţineau în sala de cursuri – care, în clima Greciei, putea fi descoperită –, unde profesorul şi auditoriul şedeau. Explicaţia numelui şcolii peripatetice prin boala lui Alexandru şi cu lecţiile pe care le dădea în timpul plimbărilor pare o invenţie puţin verosimilă, aşa cum obişnuiau grecii.

[13] Vezi mai sus, n. 12.

[14] Să nu uităm că Aristotel este autorul unui splendid tratat de *Retorică* în trei cărți, ceea ce, poate, a provocat și afirmația din acest pasaj al lui Diogenes Laertios.

[15] Vedem că Demetrios din Magnesia, în lucrarea sa, dădea o mulțime de detalii biografice asupra autorilor pe care-i trata.

[16] Hermias poate să fi avut această fiică înainte de a deveni eunuc. Castrarea era un act sacral în Asia Mică, unde cultul Cybelei, zeiței mame Magna Mater, era foarte răspândit și preoții ei erau castrați. După unii autori, Pythias, prima soție a lui Aristotel, era nepoata și fiica adoptivă a lui Hermias, potentatul din Atarneus, în Troada.

[17] Aici, soția lui Aristotel devine iubita lui Hermias. Vedem mania biografilor alexandrini de a inventa tot felul de versiuni ale aceleiași întâmplări.

[18] Această versiune se găsește și la Eusebios din Cesarea, *Preparatio evangelica*, XV, 2, 5, unde se spune că, după moartea soției sale Pythias, Aristotel îi aducea sacrificii etc., ceea ce e mai verosimil, întrucât, prin moarte, răposatul căpăta un caracter de zeu htonic, subpământean. În acest caz însă trebuie să se elimine din textul lui Diogenes Laertios cuvântul *hyperchairon*, pe care l-am tradus cu „în bucuria lui cea mare". Nu e exclus ca un autor, respectiv izvorul lui Diogenes Laertios, neînțelegând rostul sacrificiilor aduse de Aristotel soției sale moarte, să fi adăugat cuvântul *hyperchairon*.

[19] *Paian*-ul este în general un imn închinat în primul rând lui Apollon, mai rar unui alt zeu. Imnul de care este vorba aici (îl vom vedea puțin mai jos) este închinat virtuții zeificate și preaslăvește pe Hermias, mort în împrejurări tragice.

[20] Aristotel a fost profesorul lui Alexandru Macedon de la vârsta de 13 ani a acestuia 343/342 până la 336/335 î.Chr.

[21] Filozolii erau adesea luați ca legiferatori în patria lor.

[22] Aristotel a stabilit și un regulament pentru școala sa. În cel mult zece zile după moartea scolarhului urma să se aleagă noul conducător al școlii.

[22] *Callisthenes din Olynth*, nepotul lui Aristotel și prieten admirator al lui Alexandru, cu care a făcut campania în Orient. Refuzând să se închine lui Alexandru ca unui zeu când acesta din urmă începuse să se identifice în moravuri cu monarhii Orientului, a căzut în dizgrație, apoi a fost arestat și, după unii, a fost ținut într-o cușcă până a murit, iar după alții, a fost spânzurat. Acest act al lui Alexandru a adus o gravă răcire a relațiilor lui cu profesorul său, Aristotel.

[24] Vers din Homer, *Iliada*. XVIII, 95 (trad. G. Murnu, București, E.S.P.L.A. (1959), p. 348, v. 92).

[25] *Hermolaos*, fiul lui Sopilos, macedonean, citat și de Plutarh, *Viața lui Alexandru*, cap. 55. Biciuit în public la ordinul lui Alexandru pentru că, luându-i înainte, ucisese la vânătoare un porc mistreț, Hermolaos, spre a se răzbuna de insulta adusă, face un complot care nu reușește (vezi Arrian, *Anabasis* IV, 13, 2 și urm.).

[26] Opera imensă a lui Aristotel care ne-a rămas pare a fi produsă în cea mai mare parte în acești 13 ani cât a fost scolarh și șef spiritual al școlii sale din Lykeion între anii 335 și 322 î.Chr. În 322, după moartea lui Alexandru cel Mare (323), fiind rău văzut de atenieni ca orice macedofil și amenințat cu un proces de impietate, Aristotel

se retrase la Chalkis, unde avea proprietăţi şi legături şi muri în acelaşi an, 323 î.Chr. (vezi şi E. Isac, *Aristotel*, Bucureşti, Edit. tineretului, 1959, cap. VIII şi IX).

[27] *Eurymedon*, hierofant, acuzator al lui Aristotel; mai e citat şi de Athenaios, XV, p. 696 *b*; tot astfel şi celălalt acuzator, *Demophilos*, care se întâlneşte şi la Plutarh (*Viaţa lui Phocion*, cap. 38).

[28] Inscripţia este sobră, frumoasă ca exprimare şi adecvată celor petrecute cu nefericitul Hermias. Ea este demnă de Aristotel ca poezie. Are un ton reţinut, dar exprimă o emoţie cu atât mai impresionantă, cu cât este stăpânită.

[29] *Eumelos*, istoric, citat şi la Pausanias, şi la Clemens din Alexandria.

[30] Observaţiile lui Diogenes Laertios sunt interesante puneri la punct ale aserţiunilor eronate făcute de Eumelos. Aristotel a murit la 63 de ani (nu la 70 de ani, cum zice Eumelos) şi avea 17 ani când a venit la Atena şi a devenit discipolul lui Platon. Mai adăugăm noi că a stat 20 de ani la şcoala lui Platon în Academie şi a murit bolnav la Chalkis în anul 322, dată de mare importanţă. În anul 323 î.Chr. moare Alexandru cel Mare, iar în 322 moare Demostene, marele orator şi tot în acelaşi an moare Aristotel, închizând o epocă a filozofiei greceşti şi deschizând o alta: epoca elenistică.

[31] Acest minunat imn consacrat morţii eroice a lui Hermias din Atarneus, socrul şi prietenul iubit al lui Aristotel, este una dintre producţiile poetice cele mai pure şi frumoase ale lui Aristotel poet. Se vede că şi antichitatea a apreciat aceste versuri, întrucât le găsim citate la patru autori, deci de patru ori: Diogenes Laertios, V, 7-8; Athenaios, *Ospăţul sofiştilor*, XV, p. 696 *a*; Didymos, *De Demosthene commenta*, ed. Diels et Schubart, 1904, p. 11; Stobaios, *Florilegium*, I, 12. Vezi şi Eusebius, *Praep. evang.*, XV, p. 793 *b*. Vezi şi comentariul la Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff, *Aristoteles und Athen*, 2 vol., 1893, unde se găsesc importante emendaţiuni de text. Hermias din Atarneus a fost atras în cursă de regele persan, dus la Suza şi supus la torturi, în urma cărora a şi murit. Didymos, în textul citat mai sus, vorbeşte de fermitatea cu care Hermias a suportat durerile şi ultimele cuvinte pe care le-a adresat pentru a fi aduse la cunoştinţa prietenilor, anume că n-a comis nici o faptă nedemnă de filozofie (p. 11). Regele persan spera, prin tortură, să afle de la Hermias planurile lui Filip, regele Macedoniei. Aristotel a fost nespus de îndurerat de moartea socrului şi prietenului său iubit, pe care l-a proslăvit prin această odă adresată zeiţei Virtute. Pentru a da măsura deplină a geniului poetic al lui Aristotel, să ne fie îngăduit să dăm în traducere şi următoarele versuri păstrate dintr-o *Elegie către Eudemos*, în care l-a proslăvit pe maestrul său Platon. Este vorba de Eudemos din Cypru, discipol al lui Platon, care, venind la Atena, a consacrat un altar Prieteniei lui Platon.

„Când (Eudem) veni în pământul vestit al Cecropiei,
Un altar în pietre-nălţă Prieteniei prea sfinte
A bărbatului care cei răi nu pot ca să-l laude,
(Platon) Întâiu-ntre muritori arătat-a prea bine,
Pildă fiindu-i viaţa, învăţătura vehicul,

Omul cel bun e totodată cel mai ferice,
Lucru ce astăzi nu-i nimeni în stare să împlinească".

În versul penultim avem expresia, pentru prima dată, a adagiului eticii spinoziene: *Beatitudo non est virtutis praemium, sed ipsa virtus* (Fericirea nu-i răsplata virtuții ci virtutea însăși).

[32] *Deo* – numele prescurtat și familiar al zeiței Demeter. Versurile lui Diogenes Laertios sunt nereușite.

[33] Sensul este: „Fructele cresc unele după altele în succesiunea anotimpurilor". Cu smochinele este vorba de o aluzie la sicofanții care făceau denunțuri false sau calomnioase. Smochinele erau interzise la export și obiceiul de a denunța în mod fals de călcarea acestei dispoziții legale a dus la extinderea sensului inițial al cuvântului sicofant, adică „denunțător de smochine", la orice fel de denunțări și calomnii (vezi și John Oscar Lofberg, *Sycophancy in Athens*, Chicago, 1917).

[34] Adică anul 384 î.Chr.

[35] Deci Aristotel, la 17 ani, adică în anul 367 î.Chr., devine elevul lui Platon și rămâne în Academie discipol al maestrului până la moartea acestuia în anul 347 î.Chr., timp de 20 de ani.

[36] Adică anul 345 î.Chr. Anii, din punct de vedere științific, se socoteau pe olimpiade. Paralel cu anii olimpiadelor, în diverse cetăți și la Atena anii se socoteau și după arhonții eponimi ai fiecăreia dintre ele, arhonți care se schimbau în fiecare an.

[37] Adică anul 348/347 î.Chr.

[38] Deci Aristotel a stat la Atarneus, lângă Hermias de la 347 până la 344 î.Chr. (cf. E. Isac, *Aristotel*, București, Edit. tineretului, 1959, cap. IV).

[39] Adică în anul 343 î.Chr. începe activitatea lui Aristotel ca profesor al lui Alexandru.

[40] În anul 336 se urcă Alexandru pe tronul Macedoniei și activitatea didactică pe lângă tânărul monarh încetează. În 335 î.Chr. Aristotel revine în Atena, unde fundează școala sa în *Lykeion*.

[41] Adică până la moartea lui Aristotel.

[42] Aristotel moare de boală, la Chalkis, în 322 î.Chr., în vârstă de 63 de ani.

[43] Se dă și numele arhontelui eponim din Atena, Philocles, pentru anul 322 î.Chr.

[44] *Calauria*, insulă în golful Saronic, având un templu al lui Poseidon cu drept de azil. Aici se refugie Demostene, dar, fiind amenințat să fie scos de acolo cu forța de armatele lui Antipater, luă otravă, făcu câțiva pași spre oamenii lui Antipater și se prăbuși la pământ.

[45] Este vorba de Anaximenes din Lampsacos, istoric și retor distins (secolul al IV-lea î.Chr.). Lui i se atribuie *Retorica către Alexandru*, conservată între operele lui Aristotel.

[46] *Theocritos din Chios*, numit și *ho sophistés*, mort pe la 300 î.Chr.; este citat de numeroși autori vechi. A fost istoric, adversar al lui Theopompos, alt istoric, Theocritos a scris o *Istorie a Libyiei* și *Hreiai*.

[47] *Ambryon*, scriitor citat numai aici. Scrierea citată, *Despre Theocritos*, nu s-ar putea referi decât la Theocritos din Chios. Totuşi, o carte întreagă scrisă despre acest istoric minor ni se pare a fi un lucru curios. Ne-am gândi mai repede la Theofrast. Într-o carte a lui Ambryon despre acesta ar fi plauzibil de găsit citată epigrama lui Theocritos din Chios despre Aristotel şi Hermias. Deci s-ar putea ca în mss. lui Diogenes Laertios să se fi scris Theocrit în loc de Theofrast, mai ales ca primul nume se află cu două rânduri mai sus. Dar toate acestea sunt ipoteze.

[48] Pentru morţii al căror corp nu era accesibil rudelor, ca în cazul unui naufragiu sau rămânere la inamic, se ridica un mormânt gol, numit *cenotaf* (de la *kenós* „gol" şi *táphos* „mormânt").

[49] *Borboros* – numele unui râu din Macedonia nu departe de Pella. Dar *bórboros*, ca nume comun, înseamnă mlaştină, noroi şi se ştie că în credinţele orficilor şi ale misteriilor eleusine, morţii neiniţiaţi stăteau în Infern, ca pedeapsă, îngropaţi în noroi. Şi Heraclit face aluzie la mlaştina în care se desfată cei cu suflete inferioare (fragm. 13, Diels-Kranz[5]).

[50] Diels *PPhF*, fragm. 36, p. 193.

[51] Testamentul lui Aristotel este una dintre cele mai preţioase relicve şi documente umane pe care ni le-a lăsat antichitatea prin intermediul lui Diogenes Laertios. La acest autor, şi numai la el, găsim patru testamente ale primilor patru scolarhi peripateticieni: Aristotel, Theofrast, Straton şi Lycon. Probabil că ele provin de la Ariston din Ceos, un biograf destul de puţin cunoscut al peripateticienilor (vezi Diogenes Laertios, V, 64, unde, după cum vom vedea, se spune că testamentul lui Straton se găseşte citat la Ariston din Ceos, iar în testamentul lui Lycon tot acest Ariston din Ceos este menţionat ca martor). Mai avem la Diogenes Laertios încă două testamente, anume acelea ale lui Platon şi Epicur, despre care credem că provin din *Vieţile* lui Hermip din Smyrna. *Antipatros*, după toate probabilităţile, este generalul lui Alexandru. Testamentul lui Aristotel pare scris la Chalkis, după ce se refugiase din Atena. La Chalkis avea o proprietate care provenea de la mama sa. Antipatros este numit executor testamentar şi, după cum se vede mai departe, în anumite decizii de luat, tutorii trebuiau să se consulte cu el. Un scurt comentariu şi o traducere splendidă a acestui testament al lui Aristotel se găsesc la Werner Jaeger, *Aristoteles. Grundlegung einer Geschichte seiner Entwicklung*, Berlin, 1923 (la finele părţii a treia, cap. „Aristotel la Atena") (vezi şi E. Isac, *Aristotel*, Bucureşti, Edit. tineretului, 1959, cap. IX).

[52] *Nicanor*, ginerele destinat de Aristotel în testamentul său pentru a o lua în căsătorie pe fiica lui de la Pythias, prima sa soţie, fiică adoptivă şi nepoata lui Hermias. Nicanor era absent, probabil se afla în campanie cu Alexandru cel Mare în Orient şi se aştepta întoarcerea lui. Vezi şi Sextus Empiricus, *Adv. mathem.*, I, 258: fiica lui Aristotel, tot cu numele de Pythias, ca şi mama sa, ar fi fost măritată cu trei bărbaţi, dintre care primul a fost Nicanor din Stagira, rudă a lui Aristotel.

[53] *Herpyllis*, concubina lui Aristotel după moartea Pythiei; Aristotel îi poartă de grijă, cu toată delicateţea, în testamentul său.

[54] Acești patru tutori, *Aristomenes, Timarchos, Hipparchos* și *Dioteles* nu sunt cunoscuți mai de aproape și nu se găsesc citați în altă parte.

[55] *Theofrast*, discipolul și urmașul lui Aristotel la conducerea școlii peripateticiene din *Lykeion*. Deci și el are de spus un cuvânt în chestiunile de administrare a averii (vezi mai sus, mai n. 51).

[56] Vezi mai sus, n. 52.

[57] Iată ce mai avem de observat despre restul testamentului. Fiul pe care îl are Aristotel de la Herpyllis se numește *Nicomah*, ca și tatăl lui Aristotel, iar Nicanor este numit tutorele lui. Nicomah este cel căruia îi e dedicată *Etica către Nicomah* a lui Aristotel. Dacă moare Nicanor înainte de căsătoria sa cu fiica lui Aristotel, atunci acesta destinează ca ginere pe Theofrast, fireşte cu condiția ca el să consimtă. Mai departe vedem iarăși atenția testatorului nostru față de Herpyllis. Despre *Myrmex* nu știm nimic. Totuși, el nu pare a fi un sclav, întrucât are o avere primită de Aristotel, a cărei restituire părinților băiatului o cere filozoful nostru. Urmează diverse dispoziții cu privire la sclavii lui, care sunt de toată delicatețea și demne de Aristotel. El dispune liberarea celor mai mulți dintre ei, dotându-i chiar cu bani la eliberare. Pentru cei minori, liberarea se va face când devin majori. În orice caz, cere ca sclavii care l-au servit personal în viață să nu fie vânduți la străini, ci, dimpotrivă, dispune liberarea lor când se vor face mari (prin urmare, este vorba de copii). Apoi urmează o serie de statui comandate de Aristotel și a căror dedicare unor anumiți zei o dispune filozoful nostru. Sculptorul, care se numește *Gryllion* (poate și pictor ?), nu este cunoscut din altă parte. *Proxenos* a fost tutorele lui Aristotel. Vezi *Viața lui Aristotel*, atribuită, probabil eronat, lui Ammonios, unde se spune că, după moartea părinților, Aristotel a fost luat în tutelă de Proxenos din Atarneus. *Arimnestos* este fratele lui Aristotel (vezi *Viața lui Aristotel* de un anonim), care a murit fără copii. Restul textului e clar și nu credem că are nevoie de explicații. După citarea testamentului cu textul său, după cât se pare integral și *ad litteram*, urmează formula de încheiere pe care o obișnuia Diogenes Laertios pentru a indica terminarea textului, lucru pe care-l fac și alți scriitori mai de seamă ca Diogenes Laertios. Nu trebuie uitat felul de a scrie al grecilor, cu majuscule, cuvintele fiind nedespărțite și fără semn de punctuație. Deci aceste formule nu erau adaosuri inutile, ci foarte necesare pentru a indica secțiunile textului. Fireşte, pe timpul lui Diogenes Laertios (secolul al III-lea d.Chr.), lucrurile trebuiau să stea altfel, existând scrierea minusculă și o oarecare despărțire de cuvinte, însă obiceiul vechi a rămas, chiar dacă nu era nevoie de el, și în orice caz nu e lipsit de utilitate.

[58] *Lycon*, al patrulea scolarh al școlii lui Aristotel. Lycon a fost un spirit mediocru, și după dânsul școala peripatetică intră într-o obscuritate care va dura câteva secole. Propriu-zis, după Aristotel, Theofrast și Straton din Lampsacos, școala peripatetică nu mai are nici un filozof original și de vază. După publicarea operei lui Aristotel, în secolul I î.Chr., abia cu Alexandru din Aphrodisias (pe la 200 d.Chr.) începe o activitate deosebită a școlii, însă pe tărâm de comentarii la operele lui Aristotel. Istoriografii însă și biografia pe bază peripatetică sunt mai vechi și datează de la discipolii imediați ai lui (Dicaiarchos, Aristoxenos etc.).

[59] Anecdota e prezentată confuz aici. Ceea ce vrea să spună este că Aristotel avea atâta râvnă pentru învățătură, încât, pentru a nu adormi, citea ținând o bilă într-o mână deasupra unui vas, astfel ca în caz că adormea, scăpând bila din mână, aceasta să cadă în vas și să-l deștepte din cauza zgomotului. În paragrafele următoare (17-21) ni se dau o serie de anecdote și maxime de la Aristotel, unele foarte reușite.

[60] *Theocritos* (probabil din Chios), sofist și istoric. *Carneade din Cyrene* ne este binecunoscut ca fondatorul Academiei sceptice noi.

[61] Vezi Aristotel, *Etica nicomahică*, IX, 10, p. 1171 *a* 15 și *Etica eudemică*, VII, 12, p. 1245 *b*, 20.

[62] Problema scrierilor lui Aristotel este foarte importantă și o vom trata mai pe larg aici. Aristotel însuși împărțea operele sale în două categorii: 1) operele publicate, destinate unui public larg, pe care el însuși le denumea *hoi ekdedómenoi* sau *hoi exoterikoi lógoi*. Acestea erau cele mai răspândite în antichitate până în secolul I î.Chr. și sunt pierdute pentru noi până la mici fragmente (culese de Valentin Rose în mai multe ediții); 2) operele acromatice (*acroamatikoi lógoi*), constând din cursurile lui la *Lykeion*, pe care antichitatea le-a cunoscut mai bine abia după secolul I î.Chr., după ce au fost publicate de Andronicos din Rhodos, și care ni s-au păstrat aproape în întregime. Această împărțire corespunde *grosso modo* și cu ordinea cronologică, întrucât operele *exoterice* au fost publicate în tinerețe și sunt opere scrise pe timpul când Aristotel era elev al lui Platon, pe când operele *acroamatice* sunt scrise, în parte, în ultimii 13 ani ai vieții filozofului nostru, când acesta și-a desfășurat activitatea în școala sa, de la 435 până în 422 î.Chr.

După o versiune păstrată de Strabon (XII, 1, 54, p. 609) și de Plutarh (*Viața lui Sulla*, cap. 26, probabil după Strabon), opera scrisă și nepublicată a lui Aristotel, împreună cu operele lui Theofrast, ar fi trecut prin moștenire în posesiunea lui Neleus din Skepsis (vezi Diogenes Laertios, V, 52; în testamentul lui Theofrast, acesta lasă *ta de biblia pánta Neleí*), un discipol al lui Aristotel. Acesta, de frica Attalizilor din Pergam, care achiziționau prin toate mijloacele cărți de ale scriitorilor celebri (vezi Galenos, *In Hippocratis De nat. hominis, CMG*, V, 9, 1, 1914, p. 57, 12, ed. I. Mewaldt), le-ar fi îngropat în pivniță, unde au fost descoperite și scoase la iveală, deteriorate de umezeală și mâncate de viermi, pe la anul 100 î.Chr. și achiziționate de marele bibliofil Apellicon din Teos, care puse să se copieze opera lui Aristotel, lăcându-se completări pentru a umple lacunele, completări de multe ori greșite. Astfel s-ar fi dat o primă ediție a operelor acromatice ale lui Aristotel. În anul 86 î.Chr., Sulla, cucerind Atena, a pus mâna pe manuscrisele acestea și le-a transportat la Roma, unde au fost prelucrate de Tyrannion din Amisos, un gramatician. Andronicos din Rhodos a scos ediția operelor acestora ale lui Aristotel, folosindu-se de adnotările lui Tyrannion. Unii autori au socotit că toată această relatare este o invenție etiologică, menită să explice obscuritatea în care a intrat școala peripatetică după Straton până în secolul al II-lea d.Chr. lucru cu care nu suntem de acord. Opera acromatică a lui Aristotel a fost cunoscută și înainte de descoperirea lui Apellicon din Teos, existând în biblioteca din

Alexandria, după cum se vede dintr-un text al lui Athenaios (*Deipnosophistai*, I. 4, p. 3).

Să trecem acum la listele de opere ale lui Aristotel pe care ni le-a transmis antichitatea. La Valentinus Rose, *Aristotelis quae ferebantur librorum fragmenta* (în Aristotelis *Opera omnia*, ed. Acad. Reg. Borussica, vol. V, 1870, Berlin), ni se dau trei liste cu titluri ale operelor lui Aristotel (parte pierdute, parte conservate). Prima listă e cea a lui Diogenes Laertios de aici (145 de titluri) și pe care cititorul o poate vedea mai departe în textul tradus. Lista a doua e după Hesychios, care copiază în general pe Diogenes Laertios (139 de titluri), plus un adaos de titluri de la 140 la 195, care nu se găsesc la Diogenes Laertios. O a treia listă este aceea a unui oarecare Ptolemaios filozoful, tradus din limba arabă în latină de M. Steinschneider. În fine, trebuie să mai citãm și o a patra listă din *Viața lui Aristotel* a unui anonim (lipsește la V. Rose). Dacă comparăm aceste patru liste, putem stabili că primele două, adică a lui Diogenes Laertios și a lui Hesychios, au caractere și titluri comune, pe când celelalte două, a lui Ptolemaios și a lui Anonymos, se leagă și ele într-o comunitate de titluri. Lista lui Diogenes Laertios (deci și a lui Hesychios) provine de la un catalog de bibliotecă, deoarece la sfârșitul ei se dă numărul rândurilor operelor lui Aristotel. Deci credem că ea provine de la Hermip și reprezintă tradiția operelor conservate și aflătoare în biblioteca din Alexandria. Caracteristic acestei liste este faptul că titlurile ei nu se acoperă decât în mică parte cu titlurile operelor păstrate în mss. noastre ale lui Aristotel. După cum se poate vedea din lista dată în traducere, identificarea cu titlurile pe care le avem e destul de anevoioasă. În schimb, grupul al II-lea, cu listele lui Ptolemaios și a Anonymului, se potrivesc în mare măsură cu titlurile pe care le avem în mss. noastre ale operei lui Aristotel. De aceea socotim aceste ultime două liste ca reprezentând tradiția lui Andronicos din Rhodos, care e și aceea a mss. noastre, pe când listele din prima grupă (Diogenes Laertios și Hesychios) dau tradiția cărților conservate în biblioteca din Alexandria și reprodusă de Hermip. La parcurgerea titlurilor de la Diogenes Laertios vom releva acest lucru și vom vedea cât de puține titluri ale operelor conservate le avem în forma lor dată în mss. În schimb, pentru Ptolemaios, vezi titlurile nr. 10, 35-49 etc. (la V. Rose), iar pentru Anonymos, numeroase titluri comune cu același număr de cărți ca în mss. noastre, care însă ar fi prea lung de relevat în mod special. Alte informații la P. Moraux, *Les listes anciennes des ouvrages d'Aristote*, Louvain, 1951.

[63] Diogenes Laertios citează de două ori cartea a III-a din *Poetica*, despre care știm că avea numai două cărți. Probabil că este o confuzie cu lucrarea *Despre poeți*, în trei cărți, citată aici.

[64] Lucrarea *Despre filozofie*, în trei cărți (face parte din operele publicate de Aristotel), este foarte importantă, deoarece face trecerea de la Aristotel platonizant la Aristotel propriu-zis. În această lucrare, filozoful nostru atacă pentru prima oară tezele de bază ale platonismului, mai ales doctrina ideilor.

[65] Nu este retorica păstrată a lui Aristotel, ci un dialog al lui pierdut.

[66] Toate titlurile de la Gryllos şi până aici par a se referi la dialoguri scrise de Aristotel în tinereţe şi fac parte din opera publicată.

[67] Cele trei cărţi *Despre bine* s-ar putea referi la lecţiile lui Platon.

[68] Extrasele din *Legile* lui Platon şi din *Republica* pot fi exerciţii în vederea învăţării lor în părţile esenţiale, aşa cum fac toţi cei care vor să reţină o operă mare rezumând-o.

[69] *Despre economie*, cartea I, ar putea fi partea autentică ce revine lui Aristotel din această operă, ale cărei cărţi a II-a şi a III-a sunt sigur apocrife.

[70] Ar putea fi cartea *Theta* din *Etica nicomahică*, dedicată unui studiu al prieteniei.

[71] Titlurile unor opere care nu s-au conservat sunt greu de tradus, iar traducerea dată rămâne conjecturală. În *Diviziuni sofistice* în patru cărţi intră şi opera conservată *Combaterea sofismelor*, care în fond e cartea a noua a *Topicelor*, care nu figurează în acest catalog decât sub titlul *Pretopică*, probabil în o carte.

[72] Este vorba, probabîl de extrase din *Eticile* ce ni s-au conservat.

[73] Este vorba de vreuna dintre cele trei *Etici* conservate, sau de părţi din ele ? *Etica nicomahică* are zece cărţi. *Etica eudemică* (care după Jaeger este o operă de tinereţe, iar după alţii nu e a lui Aristotel) are şapte cărţi, iar *Eticile mari*, care nu sunt autentice, deşi transmise în opera lui Aristotel, au două cărţi. Trei cărţi centrale din primele două *Etici* (*Eth. Nic.* EZH = *Eth. Eud.* ΔEZ) sunt identice. Deci în nici un chip nu ştim ce parte din *Etici* reprezenta *Etica* în cinci cărţi din lista lui Diogenes Laertios.

[74] Ar putea fi vorba de 17 clasificări şi nu de cărţi.

[75] *Despre mişcare*, o carte, trebuie să fie cărţile EZΘ din *Physica* lui Aristotel, care se ocupă de mişcare, sau una din aceste cărţi.

[76] *Analitica primă*, în opt cărţi, ne este necunoscută. *Analiticile prime* care ni s-au conservat au numai două cărţi. Să intre oare aici şi o parte din cele opt cărţi ale *Topicei*, care nu este menţionată în această listă la Diogenes Laertios ? *Analiticile secunde* în două cărţi corespund ca număr de cărţi cu *Analiticele secunde* ce ni s-au păstrat.

[77] *Despre probleme*, în o carte, să fie oare *Problemata* ? Dar aceasta este o colecţie mai amplă de probleme, numai în parte de Aristotel.

[78] Nu ştim ce lucrare reprezintă aceste *Metodice* în opt cărţi (*Topica* are opt cărţi, dar nu credem că s-ar putea numi *Metodice*).

[79] *Peri toú beltionos*: nu-i putem afla conţinutul.

[80] *Definiţii pretopice* în şapte cărţi sunt conţinute în *Topice* ?

[81] *Silogisme* în două cărţi, este vorba de *Analiticele prime?*

[82] Şi acest titlu se referă, poate, la părţi din operele lui Aristotel.

[83] Nu ştim la ce parte din *Topice* s-ar putea referi.

[84] Vezi mai sus, n. 83.

[85] Traducerea este nesigură. *Páthe* ar fi „pasiuni", dar poate fi modificare a unui lucru material, deci „calitate".

[86] Acest titlu a mai fost dat o dată (al 16-lea de la început).

[87] Ar putea fi şi 25 de *Teze*, nu cărţi. Dar nici acest lucru nu e sigur.

[88] De ce comparația cu Theofrast în acest titlu ? Ea trebuie să provină de la bibliotecarul care a catalogat.

[89] *Compendiu despre artă*, de altfel necunoscut. Probabil *Arta retorică*.

[90] *Theodectes* poate fi retorul, elev al lui Isocrate; deci ar fi vorba de un *Compendiu al artei retorice a lui Theodectes*.

[91] Într-adevăr, *Poetica* lui Aristotel avea două cărți, din care prima, despre tragedie, s-a conservat, iar a doua, despre comedie, s-a pierdut.

[92] *Enthymema* este un silogism prescurtat din care lipsește una dintre premise ca fiind evidentă. Socrate e muritor fiindcă e om. Lipsește majora „toți oamenii sunt muritori", ca fiind de la sine înțeleasă.

[93] Hicks se gândește la „mai mare și mai mic", deci la grade de comparație și nu la mărime, în titlul *Peri meghéthous*.

[94] Ultimele titluri de la *Despre filozofia lui Archytas* încoace se referă la probleme de istoria filozofiei. Preocupările lui Aristotel, după cum rezultă din titlurile date, sunt foarte variate.

[95] Tratatul *Istoria animalelor* are zece cărți, dintre care ultima nu e autentică. Deci avem aici cele nouă cărți aristotelice ale acestui important tratat pentru zoologie, care ne e conservat.

[96] *Anatomia* lui Aristotel, adesea citată de el, este pierdută.

[97] Era și în antichitate obiceiul de a se rezuma lucrările prea vaste. Aici avem un *Extras din Anatomia* într-o carte.

[98] Nu știm ce sunt animalele compuse. Poate sunt animalele fabuloase din mitologie, de care s-ar ocupa lucrarea cu titlul următor.

[99] Aristotel pare a fi scris două cărți *Despre plante*, care nu sunt aceleași cu ale tratatului cu acest nume conservat în opera lui Aristotel. Acest tratat se știe că provine de la Nicolaos Damaschinul.

[100] *Physiognomonica* este un tratat apocrif destul de amplu.

[101] *Despre mișcare* a mai fost menționat o dată. Vezi mai sus, n. 75.

[102] Nu cunoaștem subiectul acestor *aporii* „dificultăți".

[103] *Poetica*, într-o carte. Cf. *Poetica* în două cărți, n. 91.

[104] Poate 38 de *Probleme* și nu de cărți.

[105] Aici, ca și în alte cazuri, se dau cărțile cu un număr în bloc. Dar în alte ocazii se dădea numărul cărților începând cu 1, 2, 3 etc.

[106] Următoarele două titluri privesc cronologia și au avut mare influență pentru crearea cronologiei grecești.

[107] Este vorba de victorii în reprezentațiile teatrale.

[108] Așa-numitele *Didascalii* care dădeau tot felul de date cu privire la reprezentările dramatice: anul, choregul, actorii etc.

[109] *Mesele comune*, *syssitiai*, erau instituție de stat și cetățenii din același trib erau legați să ia masa împreună, la care fiecare aducea contribuția sa.

[110] Prima lucrare din *Organon*-ul logic al lui Aristotel (păstrată).

[111] A doua lucrare din *Organon* (păstrată).

[112] Aceste opere istorice, de valoare nepreţuită pentru noi dacă s-ar fi păstrat, au pierit în întregime cu excepţia *Constituţiei Atenei*, care a fost descoperită pe un papirus în Egipt pe la finele secolului trecut. (cf. A. T. Dovatur, *Terminologia socială şi politică din Constituţia ateniană a lui Aristotel*, în „Probleme de istorie", 1958, nr. 6, p. 231-281).

[113] *Selymbria*, oraş portuar din Tracia. Legăturile pe care le-a avut Aristotel cu această cetate nu ne sunt cunoscute.

[114] Urmează o serie de scrisori care sunt indicate cu numărul lor. După Hicks, numărul care acompaniază numele adresantului ar fi numărul de cărţi, ceea ce pare eronat.

[115] *Democrit*, filozof materialist din Abdera; este contemporan cu Socrate şi trebuie să fi murit înainte ca Aristotel să se nască. De aceea o scrisoare adresată lui Democrit este un lucru simbolic. Prin urmare, sau este adresat simbolic lui Democrit atomistul, sau este vorba de vreun alt Democritos. La Diogenes Laertios, IX, 49 mai sunt citaţi cinci Democriţi.

[116] Aristotel a fost un om dotat cu un talent poetic deosebit, după cum am văzut mai înainte. Şi operele lui de tinereţe, aşa-numiţii *exoterikoi lógoi* sunt scrişi într-un frumos stil poetic, după cum spun alţii şi după cum se vede şi din fragmente. Deci aici vedem că Aristotel a scris şi poeme epice şi elegii.

[117] Vezi nota anterioară.

[118] Numărul rândurilor operelor lui Aristotel, 445 270, menţionat la finele listei ne indică o sursă de bibliotecă a catalogului; în primul rând ne gândim la biblioteca din Alexandria şi la Hermip din Smyrna din secolul al III-lea î.Chr. cu ale sale erudite *Bioi*. După cum se poate vedea din lista lui Diogenes Laertios, lipsesc din ea opere importante dintre cele care ni s-au păstrat, iar altele se pot identifica cu greu sub titlurile date de Diogenes Laertios. De aceea, dacă tradiţia manuscriselor noastre este cea a ediţiei lui Andronicos din Rhodos, afirmăm că lista lui Diogenes Laertios şi a copiei ei la Hesychios nu provine din această tradiţie, ci reprezintă cărţile marelui filozof din Stagira pe care şi le-au putut procura într-un fel oarecare Ptolemeii pentru biblioteca lor din Alexandria, copii făcute de discipoli, exemplare ale acestora etc., tradiţie de care vorbeşte Athenaios în textul citat de noi mai sus. În schimb, listele din Ptolemaios (tradus din arabă) şi a anonimului autor al *Vieţii lui Aristotel* conţin numeroase titluri comune cu cele ale manuscriselor noastre şi, ca atare, ele reprezintă tradiţia lui Andronicos din Rhodos. De altfel, *Viaţa lui Aristotel*, conservată în cod. Marc. 257, fol. 227 *a* sup., menţionează pe Andronicos şi pe Ptolemaios, care au transmis testamentul şi catalogul operelor lui Aristotel, desigur Ptolemaios copiind pe Andronicos (vezi textul la V. Rose, *op. cit*, p 1463). Din lista lui Diogenes Laertios lipsesc opere importante ce ni s-au conservat, cum sunt *Metafizica* şi tratatele de ştiinţe ale naturii. Acestea se găsesc la anonimul nostru (vezi ed. Cobet în urmarea cărţii lui Diogenes Laertios), iar tratatele de ştiinţe ale naturii se găsesc şi la Ptolemaios. În ambele liste, a lui Ptolemaios şi a anonimului, se găsesc *Meteorologia* şi altele.

[119] În paragrafele 28-34 urmează o scurtă expunere doxografică a filozofiei lui Aristotel, desigur prea scurtă şi lipsită de originalitate faţă de amploarea doctrinei pe

care vrea s-o redea. Noi vom da scurte observații la anumite pasaje, pe care le vom considera că au nevoie de o explicație.

[120] Această împărțire a filozofiei în teoretică și practică, dată ca a lui Aristotel, este corectă. În alte locuri, Aristotel mai adaugă și partea poetică-făuritoare.

[121] Și această clasificare a părții practice a filozofiei este justă.

[122] Logica concepută ca un *organon* nu este a lui Aristotel, ci este un fel de a considera tardiv. În orice caz, acest mod de a vedea în *Logică* un *organon* nu aparținea numai evului mediu, ci îl găsim aici, la Diogenes Laertios, la începutul secolului al III-lea d.Chr. exprimat clar, precum și la comentatorii greci ai lui Aristotel.

[123] *Pithanón* (de la *peitho* „a convinge") înseamnă „ceea ce este convingător", deci „probabil". Termenul este întrebuințat de Carneade pentru a exprima un grad de certitudine a cunoașterii. Aristotel întrebuințează termenul *eúlogon* „ceea ce e rezonabil de admis", deci „probabil". Vom mai vedea și în alte părți ale doxografiei de față cum ideile aristotelice sunt exprimate cu o terminologie posterioară lui, aparținând altor școli.

[124] Am văzut în lista lucrărilor lui Aristotel una intitulată *Metodica* în opt cărți (Diogenes Laertios, V, 23). Nu știm ce conținea aceste *Metodice*. Or fi oare *Topica* în opt cărți și, prin urmare, am avea un titlu dublu ?

[125] Premisele, aici *lémata*. Terminologia este stoică. Aristotel numea premisele *protáseis*.

[126] Cuvântul *synagogé* pentru „concluzie", nu e cel întrebuințat de obicei de Aristotel. Acesta numește concluzia *sympérasma*, iar stoicii o numesc *epiphorá*.

[127] Criteriul adevărului este o problemă pusă în mod acut și fără ezitare în filozofiile postaristoteliciene, pe când la Aristotel, chiar dacă problema există, ea nu este pusă net, ca o rubrică de filozofie. Pentru stoici, criteriul adevărului era „reprezentarea comprehensivă". Academia sceptică nega și combătea cu toată vigoarea existența unui criteriu după care se poate cunoaște dacă un lucru este adevărat sau nu. Și în epicurism se pune problema criteriului. Această problemă a criteriului este deci proiectată înapoi în timp și aplicată la Aristotel, ceea ce nu înseamnă că această atitudine ar fi complet nejustificată. Chiar dacă termenul și problematica netă lipsesc la Aristotel, totuși nu se poate spune că sunt complet absente.

[128] Cât privește aceste criterii la Aristotel: senzația pentru domeniul teoretic și rațiunea pentru domeniul practic (adică etica), ele sunt departe de a fi adecvate și conforme cu ideile bogate și mult mai nuanțate ale Stagiritului. Mai întâi, desigur, Aristotel este un empirist: pentru el, cunoașterea începe cu primele senzații imprimate în sufletul copilului, iar sufletul, înainte de aceasta, este o *tabula rasa*. Însă cunoașterea este un produs al acestor date senzoriale prelucrate de rațiune și rolul rațiunii în cunoașterea teoretică este tot așa de mare, ba chiar mai mare decât cel al senzației. După Aristotel, treptele cunoașterii sunt următoarele: 1) *senzația*; 2) prin repetarea senzațiilor se produce *amintirea*; 3) materialul adunat prin amintire dă într-o primă prelucrare: *experiența*; 4) prin prelucrarea experienței cu ajutorul rațiunii se produce *știința* (vezi *Analiticile secunde*, cartea a II-a, cap. 19). Tot la fel nu se poate

face din raţiune singurul criteriu în domeniile moralei, politicii economiei şi legislaţiei. Ştim câtă importanţă dădea Aristotel materialului faptic şi pentru a scrie faimoasa sa *Politică* în opt cărţi, el a studiat în prealabil constituţiile a 158 de cetăţi greceşti (Diogenes Laertios, V, 27), care i-au servit drept bază empirică a sintezelor sale.

[129] Pentru Aristotel, înţeleptul, pentru a fi fericit, în afară de virtute are nevoie şi de un minim de bunuri corporale şi exterioare: sănătate, frumuseţe, bogăţie etc. Acestui punct i se opuneau cu toată îndârjirea stoicii, care afirmau că tot ce nu ne aparţine în mod propriu şi tot ceea ce nu e în puterea noastră este în acelaşi timp şi indiferent pentru fericirea noastră, cum sunt sănătatea, bogăţia etc. De altfel, vom vedea acestea când ne vom ocupa de stoici în cartea a VII-a a lui Diogenes Laertios.

[130] Aristotel admite două feluri de virtuţi: unele sunt numite *etice*, iar altele *dianoetice* sau intelectuale. Ca om de ştiinţă şi filozof a cărui viaţă a fost în întregime consacrată cunoaşterii ştiinţifice şi filozofice şi datorită poziţiei sale sociale şi a dispreţului faţă de munca productivă, Aristotel a considerat viaţa contemplativă a adevărurilor (*ho theoretikós bios*) ca singura demnă de fiinţa umană şi comună cu cea a divinităţii sale, a cărei esenţă este *gândirea gândirii* (*noéseos nóesis*). De aici precăderea virtuţilor intelectuale sau dianoetice faţă de cele etice.

[131] Problema providenţei divine era o chestiune îndelung discutată şi materie de controversă între şcolile postaristotelice, stoicii susţinând că divinitatea se interesează de soarta omului, iar epicurienii negând-o cu tot atâta îndârjire. Problema este iarăşi pusă anacronic la Aristotel, deşi aceasta nu înseamnă că ea nu exista implicit în filozofiile anterioare stoicilor şi epicurienilor. În orice caz, la Aristotel nu poate fi vorba de o providenţă divină. În faimoasa carte Λ a *Metafizicii* sale, în care îşi expune teologia, Aristotel consideră divinitatea sa ca extramundană şi transcendentă. Ea mişcă sfera stelelor fixe fără a fi atinsă de ea şi, prin această mişcare, pune în mers întreaga devenire din lumea supralunară şi sublunară. Dar divinitatea nu intervine în lume, e chiar străină lumii, ci aceasta se organizează şi se mişcă printr-o năzuinţă către divinitate, apropierea în spaţiu de aceasta determinând şi perfecţiunea fiinţelor universului.

[132] Cele patru elemente sunt cele obişnuite de la Empedocle încoace: focul, aerul, apa şi pământul. Al cincilea element este eterul, din care sunt făcute sferele supralunare ale planetelor şi sfera stelelor fixe. Cele patru elemente există în lumea sublunară şi ele se mişcă în linie dreaptă, având fiecare locul său natural: pământul în jos, spre centrul lumii, focul în sus, spre periferia lumii sublunare, aerul şi apa ocupând locuri intermediare între foc şi pământ. Pe când eterul, care există în lumea supralunară nu admite decât mişcarea circulară, care este şi cea mai perfectă. Toate acestea constituie concepţia despre lume a lui Aristotel, care a fost fatală progresului ştiinţei, pe care a ţinut-o în loc mai bine de o mie de ani, până ce a fost răsturnată de Copernic, Galileo Galilei, Descartes, Bacon şi alţii în secolul al XVI-lea.

[133] Definiţia sufletului se găseşte la Aristotel în *De anima*, II, 1, p. 412 *a* 27 şi *b* 5. Diogenes Laertios sau autorul pe care îl copiază dă un comentariu cuvânt cu cuvânt al acestei definiţii.

[134] Am tradus cu „actualizare" cuvântul grec *entelécheia* şi nu pretindem că traducerea redă adecvat sensul termenului grec. După Aristotel, orice devenire este realizarea sau actualizarea unui lucru care există în posibilitate sau potenţă. Statuia există în potenţă, în marmura sau bronzul inform din care se făureşte, iar o dată făurit, el există în act sau actualizat. Această dualitate şi această opoziţie dintre act şi potenţă, pe greceşte *enérgeia* şi *dýnamis*, se găseşte în întreaga filozofie a lui Aristotel, constituind una dintre doctrinele lui fundamentale. În definiţia sufletului, Aristotel întrebuinţează în loc de termenul *enérgeia*, sinonimul *entelécheia*, care exprimă totuşi o nuanţă conformă cu etimologia acestui cuvânt. *Entelécheia* înseamnă „actul care a dus la posesiunea scopului său pe care l-a realizat". Noi am tradus cu „actualizare" şi vedem ce relativă este traducerea. *Entelécheia* se mai traduce cu „perfecţiune", sensul etimologic al cuvântului latin „perfectio" redând destul de exact sensul parafrazat de noi. Cuvântul se traduce şi cu „formă". Textul lui Diogenes Laertios zice „formă imaterială". În orice caz, sufletul, pentru Aristotel, fiind o formă a corpului, el trebuie să piară o dată cu corpul şi deci nu mai poate fi nemuritor, pe când în concepţia platoniciană sufletul este o substanţă.

[135] Comentariul de la Diogenes Laertios ia două sensuri pentru *entelécheia*, existenţa în potenţă şi existenţa în actul realizat. Tot astfel, termenului *dýnamis* i se dau două sensuri: unul în posesiune, iar altul în act. Exemplele date aici clarifică mai bine sensurile decât definiţiile şi determinările verbale. Omul, când e treaz, are suflet în potenţă, dar gata de orice actualizare, iar când doarme, el posedă sufletul în potenţă.

[136] Desigur, cu epuizarea izvorului său doxografic, care de rândul acesta nu e prea strălucit, şi-a epuizat şi Diogenes Laertios erudiţia sa de împrumut, iar în fraza care urmează el lasă să se înţeleagă că face din necesitate o virtute, ca şi cum intenţionat nu voia să lungească expunerea filozofiei lui Aristotel, când în fond n-o mai putea lungi întrucât îl lăsa în pană izvorul său.

[137] Desigur, deşi nu se spune în mod expres, este vorba de patru sute de cărţi, adică patru sute de rulouri de papirus.

[138] Maximele orale au fost în parte relatate de Diogenes Laertios.

[139] Al doilea e, poate, personajul din dialogul *Parmenide* al lui Platon, unde apare un Aristoteles tânăr, care nu e filozoful nostru. Acesta n-a cunoscut şi n-a putut avea o conversaţie cu Socrate. La al şaptelea Aristoteles, care este un antrenor de gimnastică, avem citată o operă a lui Aristoxenos intitulată *Viaţa lui Platon*. Din această operă trebuie să provină afirmaţiile defavorabile pe care le întâlnim la diverşi biografi cu privire la Platon.

CAPITOLUL al II-lea

THEOFRAST
(aproximativ 370-280 î.Chr.)

I [36] Theofrast, originar din Eresos[1], fiul lui Melantes care avea un atelier de spălătorie şi călcătorie după cum arată Athenodoros în cartea a opta din lucrarea sa *Plimbări*[2]. II L-a audiat întâi pe compatriotul său Alcippos pe când acesta ţinea lecţii în oraşul său natal şi după aceea l-a audiat pe Platon, de la care a trecut la Aristotel[3]. Când acesta a plecat spre Chalkis, el a preluat şcoala în olimpiada a o sută paisprezecea[4]. III Se spune că şi un sclav de-al lui, cu numele de Pompylos, a fost un filozof, după cum afirmă Myronianos din Amastris[5] în primul capitol din lucrarea sa *Paralele istorice*. IV Theofrast era un om cu o inteligenţă şi o putere de muncă surprinzătoare, iar Pamphile[6] spune, în cartea a treizeci şi doua din *Memoriile* ei, c-a fost profesorul poetului comic Menandru[7]. [37] Era foarte îndatoritor şi-i plăcea discuţia. V E lucru sigur c-a fost primit de Casandru[8] şi că Ptolemaios[9] l-a invitat la dânsul. Se bucura de o cinstire atât de mare la atenieni, încât atunci când Agnonides[10] a îndrăznit să-i facă proces pentru impietate, puţin a lipsit ca acesta însuşi să nu fie pedepsit. În mod obişnuit, cam două mii de elevi frecventau cursurile lui. Într-o scrisoare către Phanias[11], peripateticianul, printre alte subiecte vorbeşte aşa despre învăţământ[12]: „Nu-i uşor să obţii un public aşa cum doreşti, nici chiar un cerc restrâns. Dacă un autor îşi citeşte cursul, trebuie să facă rectificări. A amâna orice discuţie şi a nu ţine seamă de critică este un

procedeu pe care tinerii de astăzi nu-l mai admit". În această scrisoare a întrebuințat expresia „pedant".

[38] Deși se bucura de simpatia tuturor, totuși a trebuit să părăsească Atena pentru câtva timp, împreună cu toți ceilalți filozofi, atunci când Sophocles, fiul lui Amphiclides[13], a introdus o lege care interzicea, sub pedeapsa cu moartea, vreunui filozof să conducă o școală fără învoirea consiliului și a poporului. Dar în anul următor, după ce Philon l-a dat în judecată pe Sofocles pentru ilegalitate, filozofii s-au întors iarăși după ce atenienii au abrogat legea, l-au condamnat pe Sofocles la o amendă de cinci talanți și au votat rechemarea filozofilor, pentru ca Theofrast să se poată întoarce și să trăiască acolo ca mai înainte. VI Se numea Tyrtamos[14], dar Aristotel i-a dat numele de Theofrast, din cauza vorbirii lui divine. VII **[39]** Aristippos, în cartea a patra a lucrării sale *Despre luxul celor vechi,* afirmă că era îndrăgostit de Nicomah, fiul lui Aristotel, deși îi era profesor. VIII Se povestește că Aristotel a spus despre el și Callisthenes ceea ce se zice că a spus Platon, după cum am relatat mai înainte[15], despre Xenocrate și Aristotel, anume că unul avea nevoie de frâu, iar celălalt de pinteni, fiindcă Theofrast înțelegea totul cu o minte foarte ageră, pe când celălalt era încet la minte. IX Cu ajutorul discipolului său Demetrios din Faleron[16], a dobândit după moartea lui Aristotel o grădină proprie. X Circulă vorbe pline de folos de-ale lui, ca de pildă: „Mai repede să ne încredem într-un cal fără frâu decât într-un discurs dezordonat". **[40]** El îi spuse unuia care nu deschidea niciodată gura la ospăț: „Dacă ești un ignorant, purtarea ta e înțeleaptă, dar dacă ești un om instruit purtarea ți-e neghioabă". Spunea tot mereu că dintre cheltuielile noastre cea mai costisitoare e timpul.

XI A murit bătrân, la vârsta de optzeci și cinci de ani, puțin timp după ce-și părăsise munca obișnuită. Iată versurile noastre despre el:

Vorba cuiva de demult, n-a fost aruncată-ntr-o doară:
„Iute crapă-n bucăți arcul minții, de-i slab".
Zdravăn a fost Theofrast cât timp cu râvnă muncit-a;
Lenei cum se robi, moartea-l răpi slăbănog.

Se mai spune că discipolii l-au întrebat dacă are ceva să le ordone; el a răspuns: „Nimic altceva decât că foarte multe dintre plăcerile cu care se împăunează viaţa sunt amăgitoare [41], căci tocmai când începem să trăim soseşte şi moartea. Nu există deci un lucru de mai puţin folos decât dorinţa de glorie. Eu vă urez noroc, chiar dacă părăsiţi studiul ştiinţei, care cere o viaţă de muncă grea; dar dacă îl veţi continua, consacraţi-vă lui cu toată râvna şi astfel veţi dobândi multă faimă. Viaţa prezintă mai multă dezamăgire decât folos; dar eu nu mai am vreme să discutăm ce trebuie făcut, aşa că rămâne să vedeţi voi ce-i mai cu cale"[17]. Cu aceste cuvinte, se spune, şi-a dat sufletul. Se povesteşte că atenienii pentru a-l onora, i-au însoţit sicriul cu tot alaiul mergând pe jos. XII Favorinus, sprijinindu-se pe autoritatea lui Hermip, a cărui povestire este luată dintr-o remarcă a lui Arcesilaos din Pitane către Lacydes din Cyrene[18], ne spune că la bătrâneţe era purtat într-o litieră.

XIII [42] Şi el a lăsat un foarte mare număr[19] de scrieri şi am socotit că merită să dau lista lor, din pricină că prezintă lucrări valoroase de orice fel. Iată-le:

Analiticele prime, cărţile 1, 2, 3;
Analiticele secunde, cărţile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7;
Despre analiza silogismelor, o carte[20];
Rezumatul analiticelor, o carte[21];
Subiecte raportate, cărţile 1, 2;
Polemică despre teoria argumentelor eristice;
Despre senzaţii, o carte[22];
Contra lui Anaxagora, o carte;
Despre concepţiile lui Anaxagora, o carte;
Despre concepţiile lui Anaximenes, o carte;
Despre concepţiile lui Archelaos, o carte;
Despre sare, sodă şi piatră acră, o carte;
Despre petrificări, cărţile 1, 2[23];
Despre liniile indivizibile, o carte[24];

Conferințe, cărțile 1, 2;
Despre vânturi, o carte;
Deosebirile dintre virtuți, o carte;
Despre regalitate, o carte;
Despre educația regilor, o carte;
Despre felurite vieți, cărțile 1, 2, 3;
[43] *Despre bătrânețe*, o carte;
Despre astronomia lui Democrit[25], *o* carte;
Flecăreli meteorologice[26], o carte;
Despre imaginile vizuale[27], o carte;
Despre gusturi, culori și carne, o carte;
Despre ordinea cosmică[28], o carte;
Despre oameni, o carte;
Compendiu de maxime ale lui Diogene, o carte;
Definiții, cărțile 1, 2, 3;
Despre iubire, o carte;
Un alt tratat *Despre iubire*[29], o carte;
Despre fericire, o carte;
Despre idei[30], cărțile 1, 2;
Despre epilepsie, o carte;
Despre entuziasm, o carte;
Despre Empedocle, o carte;
Deducții dialectice, cărțile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9,10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18;
Obiecții, cărțile 1, 2, 3;
Despre liberul arbitru, o carte;
Rezumat al Republicii lui Platon, cărțile 1, 2;
Despre diversitatea sunetelor la animalele din aceeași specie, o carte;
Despre fenomenele macrocosmice, o carte;
Despre animalele care mușcă sau împung, o carte;
Despre animalele despre care se spune că sunt invidioase, o carte;

Despre animalele care trăiesc pe uscat, o carte;
[44] *Despre animalele care-şi schimbă culoarea*, o carte;
Despre animalele care hibernează, o carte;
Despre animale, cărţile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7;
Despre plăcere, după Aristotel, o carte;
Alt tratat *Despre plăcere*, o carte;
Teze, douăzeci şi patru de cărţi[31];
Despre căldură şi frig, o carte;
Despre ameţeli şi întunecări[32] o carte;
Despre transpiraţie, o carte;
Despre afirmaţie şi negaţie, o carte;
Callisthenes sau Despre doliu, o carte;
Despre oboseli, o carte;
Despre mişcare, cărţile 1, 2, 3;
Despre pietre, o carte;
Despre ciumă, o carte;
Despre leşin, o carte;
Megaricul, o carte;
Despre melancolie, o carte;
Despre minereuri, cărţile 1, 2;
Despre miere, o carte;
Compendiu despre concepţiile lui Metrodoros[33], o carte;
Meteorologia, cărţile 1, 2;
Despre beţie, o carte;
Legile, în ordine alfabetică, 24 cărţi;
Rezumatul Legilor, cărţile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10;
[45] *Cu privire la definiţii*, o carte;
Despre mirosuri, o carte;
Despre vin şi untdelemn[34];
Primele premise[35], cărţile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9,10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18;
Legislatori, cărţile 1, 2, 3;
Politica, cărţile 1, 2, 3, 4, 5, 6;

Politica conformă împrejurărilor, cărțile 1, 2, 3, 4;
Despre obiceiurile sociale, cărțile 1, 2, 3, 4;
Despre cea mai bună constituție, o carte;
Compendiu de probleme, cărțile 1, 2, 3, 4, 5;
Despre proverbe, o carte;
Despre coagulare și lichefiere, o carte;
Despre foc, cărțile 1, 2;
Despre vânturi, o carte;
Despre paralizie, o carte;
Despre sufocație, o carte;
Despre demență, o carte;
Despre pasiuni, o carte;
Despre semne, o carte;
Sofisme, cărțile 1, 2;
Despre rezolvarea silogismelor, o carte;
Topice, cărțile 1, 2;
Despre pedeapsă, cărțile 1, 2;
Despre păr, o carte;
Despre tiranie, o carte;
Despre apă, cărțile 1, 2, 3;
Despre somn și visuri, o carte[36];
Despre prietenie, cărțile 1, 2, 3;
[46] *Despre ambiție*, cărțile 1, 2;
Despre natură, cărțile 1, 2, 3;
Despre fizicieni, cărțile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18[37];
Rezumatul cărților despre fizicieni, cărțile 1, 2[38];
Fizicile, cărțile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8;
Contra fizicienilor, o carte;
Cercetări despre plante, cărțile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10;
Cauzele plantelor, cărțile 1, 2, 3, *4, 5*, 6, 7, 8;
Despre sucuri, cărțile 1, 2, 3, 4, 5;
Despre plăcerile false, o carte;

Despre suflet, teză, una;
Despre demonstrații nemeșteșugite, o carte[39];
Despre îndoieli simple, o carte;
Armonicele, o carte;
Despre virtute, o carte;
Puncte de plecare sau *contradicții*, o carte;
Despre negație, o carte;
Despre intelect, o carte;
Despre ridicol, o carte;
Considerații serale, cărțile 1, 2;
Clasificări, cărțile 1, 2;
Despre deosebiri, o carte;
Despre nedreptăți, o carte;
Despre calomnie, o carte;
Despre laudă, o carte;
Despre experiență, o carte;
Scrisori, cărțile 1, 2, 3;
Despre animalele ce se nasc spontan[40], o carte;
Despre secreție, o carte;
[47] *Laude ale zeilor*, o carte;
Despre sărbători, o carte;
Despre noroc, o carte;
Despre enthymeme[41], o carte;
Despre descoperiri, cărțile 1, 2;
Cursuri de etică, o carte;
Caractere etice[42], o carte;
Despre gălăgie, o carte;
Despre istorie[43], o carte;
Despre aprecierea silogismelor, o carte;
Despre lingușire, o carte;
Despre mare, o carte;
Către Casandru, despre regalitate, o carte;
Despre comedie, o carte;

Despre versificație, o carte;
Despre dicțiune, o carte;
Compendiu despre discursuri[44], o carte;
Rezolvări, o carte;
Despre muzică, cărțile 1, 2, 3;
Despre versificație[45], o carte;
Megacles[46], o carte;
Despre legi, o carte;
Despre ilegalități, o carte;
Rezumatul concepțiilor lui Xenocrate, o carte;
Conversație, o carte;
Despre jurământ, o carte;
Reguli de retorică, o carte;
Despre bogăție, o carte;
Despre arta poetică, o carte;
Probleme politice, etice, fizice și erotice, o carte;
[48] *Preludii, o* carte;
Compendiu de probleme, o carte;
Despre probleme fizice, o carte;
Despre exemplu, o carte;
Despre puneri de teme și expuneri, o carte;
Alt tratat *Despre arta poetică*, o carte;
Despre înțelepți, o carte;
Despre deliberare, o carte;
Despre solecisme, o carte;
Despre arta retorică, o carte;
Despre artele retorice, 17 specii[47];
Despre arta actorului, o carte;
Comentarii aristotelice sau theofrastice, cărțile 1, 2, 3, 4, 5, 6;
Opiniile fizicienilor[48], cărțile 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16;
Rezumat al opiniilor fizicienilor[49], o carte;

Despre recunoştinţă, o carte;
Caracterele etice[50],
Despre minciună şi adevăr, o carte;
Cercetări despre divinitate[51], cărţile 1, 2, 3, 4, 5, 6;
Despre zei, cărţile 1, 2, 3;
Istoria geometriei, cărţile 1, 2, 3, 4[52];
[49] *Rezumat al operei lui Aristotel despre animale*, cărţile 1, 2, 3, 4, 5, 6;
Argumentări, cărţile 1, 2;
Teze, trei cărţi[53];
Despre regalitate, cărţile 1, 2;
Despre cauze, o carte;
Despre Democrit, o carte;
Despre calomnie, o carte;
Despre generaţie, o carte;
Despre inteligenţa şi caracterul animalelor, o carte;
Despre mişcare, cărţile 1, 2;
Despre vedere, cărţile 1, 2, 3, 4;
Despre definiţii, cărţile 1, 2;
Despre datele problemelor, o carte;
Despre mai mare şi mai mic, o carte;
Despre muzicanţi, o carte;
Despre fericirea divină, o carte;
Contra celor din Academie, o carte;
Îndemn spre filozofie, o carte;
Cum pot fi conduse cel mai bine statele, o carte;
Comentarii, o carte;
Despre erupţia vulcanică din Sicilia, o carte;
Despre lucrurile în general admise, o carte;
Despre probleme fizice, o carte[54];
Despre felurile cunoaşterii, o carte;
Despre mincinos[55], cărţile 1, 2, 3;
[50] *Prefaţă la topice*, o carte;

Cu privire la Aischylos[56], o carte;
Istoria astronomiei[57], cărțile 1, 2, 3, 4, 5, 6;
Istoria aritmeticii[58];
Despre creștere, o carte;
Akicharos[59], o carte;
Despre discursuri judiciare, o carte;
Despre calomnie, o carte[60];
Scrisori adresate lui Astycreon, Phanias și Nicanor[61];
Despre pietate, o carte;
Euias[62], o carte;
Despre timpurile potrivite, cărțile 1, 2;
Despre argumentele proprii, o carte;
Despre educația copiilor, o carte;
Alt tratat deosebit[63], o carte;
Despre educație, sau *Despre virtuți*, sau *Despre cumpătare*, o carte;
Îndemn spre filozofie[64], o carte;
Despre numere, o carte;
Precizări la enunțul silogismelor, o carte;
Despre cer, o carte;
Politica, cărțile 1, 2;
Despre natură;
Despre fructe;
Despre animale.

În total, 232 808 rânduri[65]. Deci în așa de mare număr sunt cărțile compuse de el.

XIV **[51]** Am dat și peste testamentul lui, alcătuit în termenii următori:

„Meargă totul bine. Dar, în cazul când mi s-ar întâmpla ceva, hotărăsc cele ce urmează: dau și las toată averea mea din Eresos lui Melantes și Pancreon, fiii lui Leon[66]. Vreau ca din fondurile de care dispune Hipparchos[67] să se facă următoarele: mai întâi să se termine

reparațiile templului Muzelor cu statuile zeițelor și să se facă orice va fi necesar pentru a le împodobi cât mai frumos[68].

După aceea să se repună în templu statuia lui Aristotel cu toate celelalte ofrande care se aflau mai înainte acolo[69]. Pe urmă să se reclădească micul portic de lângă Muzeu, cel puțin tot așa de frumos cum era mai înainte, și să se pună din nou în porticul de jos tabelele pe care este desenată harta pământului[70]. **[52]** Mai departe să se repare altarul, ca să fie de o frumusețe desăvârșită. De asemenea voiesc ca statuia lui Nicomah să fie făcută în mărime naturală. Prețul convenit pentru executarea statuii a fost plătit lui Praxitele[71], iar restul cheltuielilor să fie acoperit din fondul lui Hipparchos. Statuia va fi așezată în locul pe care îl vor decide executorii însărcinați cu aducerea la îndeplinire și a celorlalte dispoziții testamentare. Cele privitoare la templu și la ofrandele din el să se facă deci în modul pe care l-am indicat. Pământul pe care îl am la Stagira îl dau lui Callinos[72], iar toate cărțile mele, lui Neleus[73]. Grădina și școala[74], ca și clădirile din vecinătatea grădinii le dau pe veci acelora dintre prietenii mei mai jos numiți care doresc să studieze acolo în comun filozofia **[53]** dar, întrucât nu toți oamenii pot sta pentru totdeauna departe de patrie, cu condiția ca nici unul să nu înstrăineze proprietatea sau s-o rezerve pentru folosul său propriu, ci s-o stăpânească cu toții la un loc ca pe un templu, în posesiune comună, și să trăiască, așa cum se cuvine și e drept, ca o singură familie și în prietenie[75]. Comunitatea va fi formată din Hipparchos, Neleus, Straton, Callinos, Demotimos, Demaratos, Calistene, Melantes, Pancreon și Nicippos[76]. Va avea îngăduință să se consacre filozofiei și să se însoțească cu ei, dacă vrea, și Aristoteles[77], fiul lui Metrodoros și al Pythiadei. Cei mai în vârstă dintre ei vor avea grijă de el, ca să progreseze cât se poate de mult în filozofie. Să fiu înmormântat într-un loc din grădină care va părea cel mai potrivit, fără cheltuieli de prisos pentru înmormântare și monument. **[54]** Și, pentru împlinirea celor hotărâte de mine, după moartea mea, sarcina îngrijirii templului, a monumentului, a grădinii și a localului școlii o

va avea împreună cu ceilalți și Pompylos[78], care locuiește în apropiere și va supraveghea și toate celelalte, ca și mai înainte. Posesorii vor avea grijă de venitul proprietății. Pompylos și Threpte[79], care mi-au făcut multe servicii și care sunt de mult eliberați, să rămână în stăpânirea a tot ce le-am dat mai înainte și a tot ce au dobândit ei înșiși și a ceea ce le-am dispus prin Hipparchos, anume două mii de drahme, și socotesc că acestea să le aparțină fără preget. Eu însumi am vorbit adesea cu Melantes și cu Pancreon[80] despre acestea și ei au consimțit la toate. Lor le dau pe sclava Somatale. [55] Dintre sclavi, eliberez de pe acum pe Molon, Timon și Parmenon; lui Manes și Callias le dau libertatea cu condiția să rămână patru ani în grădină, să lucreze împreună și să aibă o purtare fără de greșeală. Din mobilele casei, executorii mei să dea lui Pompylos cât vor crede de cuviință, iar restul să fie vândut. Îl dau de asemenea pe Carion lui Demotimos și pe Donax lui Neleus. Euboios însă să fie vândut. Hipparchos să plătească lui Callinos[81] trei mii de drahme. Dacă n-aș fi văzut că Hipparchos a făcut mari servicii lui Melantes și Pancreon, cum mi-a făcut și mie mai înainte, și că acum e ruinat în afacerile lui personale, l-aș fi indicat să-mi îndeplinească dorințele împreună cu Melantes și Pancreon. [56] Dar, cum am văzut că nu le va fi ușor să împartă această sarcină cu el, am crezut că-i mai avantajos pentru ei să primească o sumă fixă de la Hipparchos, acesta deci să plătească lui Melantes și Pancreon câte un talant de fiecare și să le procure fondurile pentru a acoperi cheltuielile fixate prin testament în fiecare ocazie când va fi nevoie de vreo plată. După ce Hipparchos va îndeplini toate aceste cerințe, va fi în întregime eliberat de toate îndatoririle lui față de mine. Orice a câștigat în Chalkis în numele meu îi aparține numai lui. Hipparchos, Neleus, Straton, Callinos, Demotimos, Calistene și Ctesarchos[82] vor fi executorii dispozițiilor scrise de mine în acest testament. [57] O copie a testamentului, pecetluită cu inelul lui Theofrast, e depozitată la Hegesias, fiul lui Hipparchos, martori fiind Callippos din Pallene, Philomelos din Euonymaia, Lysandros din districtul Hybadai și Philon din demul

Alopeke[83]. Olympiodoros[84] are o altă copie, cu aceiaşi martori. A treia copie a primit-o Adeimantos, prin aducătorul ei Androsthenes, fiul său[85]; martori au fost Arimnestos, fiul lui Cleobulos, Lysistratos, fiul lui Pheidon din Thasos, Straton, fiul lui Arcesilaos din Lampsacos, Thesippos, fiul lui Thesippos din districtul Cerameis şi Dioscurides, fiul lui Dionysios din districtul Epicephisia"[86].

Acesta este cuprinsul testamentului său.

Unii spun că şi Erasistratos, medicul[87], i-a fost elev, ceea ce este verosimil.

NOTE

[1] *Eresos*, oraş pe coasta de vest a insulei Lesbos.

[2] *Athenodoros* este numele a doi filozofi: 1) un stoic, conducător al bibliotecii din Pergam, originar din Tars, purtând porecla de Cordylion. Pe la 70 î.Chr. pleacă la Roma şi moare în casa lui Cato cel Tânăr; 2) fiul lui Sandon, tot din Tars sau din Cana in Cilicia, elevul lui Poseidonios şi profesorul lui Augustus. Moare bătrân, la vârsta de peste optzeci de ani. Lucrarea *Peripatoi*, din care e citată cartea a opta, înseamnă, după noi, nu *Plimbări*, cum traduc de obicei autorii moderni, ci probabil *Doctrinele peripateticiene*. Ne e greu să decidem cui dintre aceşti doi Athenodori trebuie să-i atribuim această lucrare. Mai sunt numeroşi alţi scriitori cu numele de Athenodoros; 3) un prieten al lui Tiberius; 4) altul din Soloi, elev al lui Zenon, citat de Diogenes Laertios, VII, 38; 5) un istoric din Eretria; 6) un geograf citat de Strabon; 7) un altul din Lampsacos, citat de Diogenes Laertios, X, 24, tatăl lui Polyainos epicurianul; 8) alţi scriitori cu numele lui Athenodoros mai citează Suda.

[3] *Alcippos*, profesor de filozofie din Eresos; nu e cunoscut din altă parte. Este verosimil ca Theofrast să-l fi audiat pe Platon spre sfârşitul vieţii acestuia şi apoi, după un timp, să fi trecut la şcoala lui Aristotel. Nu trebuie însă uitat faptul că *Lyceul* lui Aristotel este fondat în 335 î.Chr., deci 12 ani după moartea lui Platon.

[4] Corespunde anilor 324-321 î.Chr. Desigur, Theofrast a preluat conducerea şcolii lui Aristotel, *Lyceul*, sau *Peripatos*-ul, cum se mai numeşte, în 322, îndată după moartea fondatorului.

[5] Despre *Myronianos din Amastris* (în Paphlagonia) cu lucrarea sa *Istorii asemănătoare*, am mai vorbit într-o notă precedentă. E de mai multe ori citat de Diogenes Laertios, şi nu l-am găsit în altă parte. Pompylos, sclavul filozof al lui Theofrast, îl întâlnim în testamentul acestuia (Diogenes Laertios, V. 54-55), de unde şi-a cules, probabil, informaţia Myronianos.

[6] *Pamphile*, scriitoare în domeniul istoriei, originară din Egipt. Am mai întâlnit-o în Diogenes Laertios, *Viața lui Thales* și în alte capitole (I, 24, 68, 76, 90; II, 24; III, 23). A fost contemporană cu împăratul Nero și a scris *Memorii istorice felurite* în cel puțin 32 de cărți. Cartea a 32-a este citată în acest pasaj (vezi și n. 23 de la Thales).

[7] Întrucât Theofrast a scris despre diverse *Caractere* de oameni, iar Menandru a creat comedia de caracter, această punere în legătură profesor și discipol este firească. Nimic nu se opune ca ea sa fie și adevărată. Menandru, marele poet comic al comediei noi, a trăit cam între anii 343 și 292 î.Chr.

[8] *Casandru* (născut pe la 350 î.Chr.), general, fiul lui Antipatros. Casandru n-a făcut campania în Orient a lui Alexandru, de altfel fiind prea tânăr.

[9] Este vorba, desigur, de *Ptolemaios I Soter*, fiul lui Lagos (rege al Egiptului între 323 și 282 î.Chr.).

[10] *Agnonides*, sicofant din Atena; e necunoscut din altă parte.

[11] *Phanias*, filozof peripatetician din Eresos, citat adesea ca elev al lui Aristotel și prieten cu Theofrast. Scrisoarea lui Theofrast, din care se citează aici, pare autentică. Diogenes Laertios mai citează un Phanias, filozof stoic, elev al lui Poseidonios (VII, 41) și pe Phanias, tatăl filozofului Cleanthes (VII, 168).

[12] Wyse propune lectura *Peri didascaliou*, pe care suntem înclinați s-o acceptăm. Numărul de două mii de elevi ai lui Theofrast este, desigur, considerabil. Am avea de-a face cu o universitate mare, de tip modern. Este interesantă și remarca din fragmentul de scrisoare citat cu privire la pretențiile studenților de a răspunde la obiecțiile ridicate de ei față de teoriile expuse *ex cathedra*, iar trecerea lor sub tăcere atrăgea desigur abandonarea școlii de către o parte din studenți și trecerea lor la o școală rivală, de care Atena nu ducea lipsă. Erau cel puțin patru școli mari (să ne închipuim patru universități în același oraș, Atena, care nu avea proporțiile unei capitale moderne): Academia, Lyceul sau Peripatos-ul, Stoa și grădinile lui Epicur, în afară de filozofii ambulanți de diverse nuanțe, mai ales cinici, care țineau și ei un fel de școală. Scepticismul se înglobează în acest timp în Academia medie și prima parte a Academiei noi. Pyrrhon, care moare pe la 270, a trăit la Elis, în orașul său natal, după întoarcerea sa din campania lui Alexandru (323 î.Chr.) și n-a ținut o școală propriu-zisă, nici chiar în Elis. Discipolul său Timon din Phlius, poetul sillograf, batjocoritor al filozofilor, n-a ținut nici el o școală propriu-zisă.

[13] *Sofocles*, fiul lui Amphiclides din Sunion (capul cel mai sudic al Aticii); mai e citat de Athenaios și de alți autori, ca Eusebios din Cesarea, Pollux.

[14] Numele propriu-zis al lui Theofrast, *Tyrtamos*, mai e citat și de alți autori, ca Strabon, Olympiodoros etc. Astfel de schimbări de nume s-au mai întâmplat la filozofi. Astfel, Platon din Aristocles a primit numele sub care e îndeobște cunoscut. Astfel și Porphyrios, filozoful neoplatonician și erudit, elev al lui Plotin, care era sirian de origine, se numea mai înainte Malchos (care corespunde cu *Basileus*).

[15] Vezi Diogenes Laertios, IV, 6.

[16] *Demetrios din Faleron*, om de stat şi filozof peripatetician. Viaţa lui este descrisă mai departe la Diogenes Laertios, V, 75-85. Raporturile lui cu şcoala peripatetică şi cu Theofrast explică ajutorul dat acestuia pentru dobândirea grădinii în chestiune.

[17] Nu ştim de unde provin, ca izvor de informaţie, aceste cuvinte ale lui Theofrast, dar credem că ele ar putea fi autentice.

[18] Avem aici o interesantă implicare de izvoare. Diogenes Laertios citează pe Favorinus, care la rândul său se sprijină pe Hermip din Smyrna, iar acesta reproduce pe Arcesilaos din Pitane, care s-ar fi adresat lui Lacydes din Cyrene. Lacydes a fost urmaşul lui Arcesilaos la conducerea Academiei medii sceptice (241/40-224/22 î.Chr.).

[19] Catalogul cărţilor lui Theofrast care urmează aici la Diogenes Laertios a fost studiat de elenistul Hermann Usener, *Analecta Theophrastea*, Bonn, 1858, p. 1-24 (vezi şi Ellenbogen, în *R.-E.*, Pauly-Wissowa-Kroll, Supplementband V, *s.v. Theophrastos*). Usener ajunge la concluzia că lista operelor lui Theofrast dată de Diogenes Laertios provine dintr-un catalog de bibliotecă, probabil al bibliotecii din Alexandria, întrucât scrierile sunt aranjate în ordine alfabetică, cu mici excepţii. Sunt patru loturi, deoarece ordinea literelor alfabetului revine de patru ori. Usener se gândeşte la achiziţii succesive ale cărţilor aparţinând lui Theofrast ca autor. Primul lot este şi cel mai considerabil (109 titluri), al doilea are 66 de titluri, al treilea 28 de titluri, iar al patrulea 22 de titluri. Când întâlnim de două ori acelaşi titlu în două dintre listele succesive, nu e numaidecât vorba de o eroare de transcriere în manuscrisul lui Diogenes Laertios, ci mai probabil aceeaşi operă, câteodată cu oarecare variaţii, a intrat de două ori în bibliotecă, pe măsură ce loturile au fost achiziţionate succesiv. Numărul final de rânduri al manuscriselor, 232 808, este încă o indicaţie a unui catalog de bibliotecă. Din imensa operă a lui Theofrast ne-au rămas *Historia plantarum* în nouă cărţi, *De causis plantarum* în şase cărţi, *Caracterele* într-o redacţie bizantină şi fragmente numeroase, dintre care cele mai importante sunt: 1) *Despre senzaţii şi lucrurile sensibile*, 2) *Despre pietre*, 3) *Despre foc*, 4) *Despre mirosuri*, 5) *Despre vânturi*, 6) *Despre semnele apelor, vânturilor, furtunilor şi timpului frumos*, 7) *Despre oboseli*, 8) *Despre ameţeli*, 9) *Despre transpiraţii*, 10) *Despre leşin*, 11) *Despre paralizie*, 12) din *metafizică* etc. De acum ne vom ocupa de titlurile scrierilor lui Theofrast din catalogul lui Diogenes Laertios. Întrucât cele mai multe sunt pierdute şi nu le cunoaştem conţinutul, de multe ori şi traducerea titlului este conjecturală.

[20] Cele două *Analitice*, prima în trei cărţi şi a doua în şapte cărţi, erau, probabil, concepute pe baza *Analiticelor* lui Aristotel, cu importante completări date de Theofrast. Ştim că acesta a adus în logică adaosuri esenţiale pentru punerea la punct a *Organon*-ului aristotelic. Vezi Heinrich Maier, *Die Syllogistik des Aristoteles*, trei volume (partea I, 1896, reeditată în 1936; partea a doua, în două volume, 1900). Nu ştim ce conţinea *Analiza silogismelor*. Studiul silogismului îl dă Aristotel în *Analiticele prime*.

[21] Rezumate de acest fel într-o carte a unui studiu considerabil, cum sunt aici cele două *Analitice*, împreună zece cărți, este ceva obișnuit la Theofrast și vom mai întâlni acest lucru.

[22] Probabil că este vorba de studiul *Despre senzații și lucrurile sensibile*, care ni s-a păstrat.

[23] Studiu de mineralogie. Vedem preocupările vaste și variate ale lui Theofrast.

[24] O lucrare *Peri atómon grammón* se găsește în manuscrisele operelor lui Aristotel și desigur că nu-i aparține acestuia: să fie oare opera lui Theofrast ?

[25] Filozoful materialist Democrit, în opera sa vastă și enciclopedică, a scris și despre probleme privind astronomia. Vom vedea titlurile acestor opere (pierdute) în lista păstrată de Diogenes Laertios, IX, 46-49 (cf. și *Leucip-Democrit*, București, Edit. de stat, 1950, p. 7 și urm.).

[26] *Metarsioleshia* este un termen cu sens peiorativ.

[27] Este, probabil, vorba de peliculele emise de lucruri în teoria lui Democrit, pelicule care păstrează conturul lucrurilor și care, intrând în formă redusă în ochi, produc senzația văzului. Pe grecește, *eidolon* e tradus în latinește de Lucrețiu cu *imagino* sau *simulacrum*, La Roger Bacon ele poartă numele de *species* (cf. *Leucip-Democrit*, București, Edit. de stat, 1950, p. 12 și urm.).

[28] La Democrit avem titlurile *Mégas diákosmos* (atribuită de Theofrast și discipolii acestuia lui Leucip, Diogenes Laertios, IX, 46) și *Mikrós diákosmos*.

[29] Avem aici un tratat *Despre iubire* în două versiuni.

[30] *Eide* pot însemna „idei", „specii" și „forme". E greu de știut care dintre acești termeni trebuie ales aici ca traducere. Am luat aici, la întâmplare, sensul „idei".

[31] Avem mai întâi două tratate cu titlul *Despre plăcere*, deci în două versiuni. La *Teze* ar putea fi vorba de 24 de *Teze* și nu 24 de cărți de *Teze*.

[32] Este vorba de întunecarea vederii care e legată de amețeli.

[33] Este oare vorba de Metrodoros, discipolul lui Democrit ? Sunt mulți filozofi cu acest nume. Metrodor, discipolul lui Epicur, nu vine în considerare aici. Mai avem un Metrodoros, tatăl unui tânăr Aristoteles, de care vorbește Theofrast în testamentul său (vezi mai departe Diogenes Laertios, V, 53).

[34] Lipsește numărul cărților: probabil într-o carte.

[35] Această importantă lucrare e pierdută și nu-i știm nici conținutul aproximativ. Este vorba de premisele primordiale destinate a fi supuse deducției silogistice ?

[36] Acest titlu există în așa-numitele *Parva naturalia* din *Corpus Aristotelicum*.

[37] În loc de „Păreri despre fizică", credem preferabilă traducerea „Despre fizicieni". Lucrarea are 18 cărți și reprezintă o istorie a filozofiei (vezi pentru detalii *Prolegomena* din *Doxographi Graeci*, editat de Hermann Diels).

[38] Urmează un rezumat al lucrării precedente în două cărți.

[39] Aici începe a doua listă cu litera alfa.

[40] Prin urmare, este vorba de generația spontană a vietăților din mâlul apelor încălzit de soare.

[41] Vezi mai sus, n. 92 de la *Aristotel*.

[42] Este vorba de faimoasa operă a lui Theofrast, *Caracterele*, care a fost imitată în secolul al XVII-lea de La Bruyère.

[43] Credem că este vorba de istorie, şi nu, după sensul arhaic al cuvântului *historia*, de „cercetarea ştiinţifică" cu caracter empiric.

[44] Ultimele trei opere privesc limba: versificaţie, stil, discursuri. Titlul *Peri métron* întrerupe ordinea alfabetică. Vezi şi n. 45.

[45] O. Apelt citeşte *Peri meteóron* (în loc de *Peri métron*) deci, *Despre meteori*. Într-adevăr, titlul *Despre versificaţie* se mai găsea cu cinci rânduri mai sus. Dar la aceste intrări de cărţi în bibliotecă nu este exclus să apară de două şi de mai multe ori acelaşi titlu, ca două exemplare prezentând eventuale variaţii sau redacţii diferite.

[46] Nu ştim cine e acest Megacles. Poate e un personaj fictiv de dialog. Purtători ai acestui nume sunt numeroşi, mai ales la Atena, arhonţi şi oameni politici.

[47] Preferăm să traducem cu „17 specii" în loc de „17 cărţi".

[48] Preferăm şi aici să socotim *physikón* ca genitivul de la *hoi physikoi*. Lucrarea de mare importanţă are 16 cărţi şi pare identică cu cea *Despre fizicieni* din lista anterioară în 18 cărţi. E deci lucrarea care constituie baza doxografiilor care se succed după Theofrast şi până la finele culturii greceşti. Dacă Rezumatul în două cărţi din lista precedentă ar fi cuprins în cele 18 cărţi, de aici, am avea, ca în prima listă, 16 cărţi.

[49] Aici urmează un rezumat într-o carte a celor 16 cărţi din *Opiniile fizicienilor*. Aceste diferenţe nu trebuie să ne mire, nici aceste includeri. Au putut exista diverse prelucrări făcute de discipoli ai lui Theofrast.

[50] *Caracterele etice* revin pentru a doua oară ca titlu în această listă a doua. Mai sus era ordinea alfabetică începând cu cuvântul *ethikoi*, iar aici ordinea e a lui *characktéres*. Aici, a doua oară nu se dă numărul cărţilor. Mai sus era vorba de o carte. Desigur, aici este vorba de aceeaşi lucrare cu titlul alcătuit din două cuvinte şi înregistrată la ordinea alfabetică a fiecăruia din cuvinte.

[51] Aici începe a treia listă, deci al treilea lot de cărţi ale lui Theofrast intrate probabil în biblioteca din Alexandria.

[52] Nu ne e cunoscut ca Theofrast să fi scris o istorie a geometriei. Aici este, după toate probabilităţile, vorba de *Istoria geometriei* în patru cărţi a lui Eudemos, tot un elev al lui Aristotel, lucrare care s-a rătăcit în lotul cărţilor intrate sub numele lui Theofrast.

[53] Aici numărul e dat în bloc, şi nu 1, 2, 3, cum obişnuiesc aceste liste ale operelor lui Theofrast. Să fie, poate, vorba de trei Teze ?

[54] *Problemele fizice* sunt un titlu consacrat, care se găseşte şi în operele lui Aristotel. Opera păstrată şi transmisă sub numele acestuia este numai în parte de Aristotel, iar în parte aparţine unor discipoli apropiaţi, mai ales pentru partea care priveşte muzica.

[55] Probabil este vorba de sofismul „Mincinosul". Vezi la Diogenes Laertios, II, 108.

[56] Aici începe a patra listă a operelor lui Theofrast.

[57] Această lucrare, *Istoria astronomiei*, în 6 cărți, aparține tot lui Eudemos (vezi mai sus n. 52).

[58] Și această *Istorie a aritmeticii* e tot a lui Eudemos (vezi mai sus, n. 56 și 52). Probabil o carte (lipsește numărul).

[59] *Akicharos*, străvechi înțelept oriental, a cărui poveste a trecut prin diverse limbi sub diverse traduceri: siriană, arabă, armeană, greacă, neosiriană, slavă și română. O versiune s-a găsit și în papirusurile arameene din Elefantin, în sudul Egiptului (secolul al V-lea î.Chr.) (vezi François Nau, *Histoire et sagesse d'Ahikar l'Assyrien*, Paris, 1909).

[60] Și acest titlu a mai figurat în lista a doua și a treia a operelor lui Theofrast.

[61] *Astycreon* nu ne e cunoscut din altă parte. *Phanias* este un filozof peripatetician, elev al lui Aristotel, originar din Eresos pe insula Lesbos (vezi Diogenes Laertios, II, 65). E citat și ca adresant al unei scrisori, de către Theofrast, cu care era prieten (vezi Diogenes Laertios, V, 37). Phanias a fost menționat și de Athenaios în *Banchetul sofiștilor*. *Nicanor* este, desigur, ginerele prezumptiv al lui Aristotel, de care acesta vorbește în testamentul său și a cărui întoarcere din campania în Orient a lui Alexandru este așteptată (vezi Diogenes Laertios, V, 13-16).

[62] Titlul acesta pare iremediabil deteriorat.

[63] Prin urmare, avem unul după altul două tratate deosebite, care poartă același titlu.

[64] Acest titlul l-am mai întâlnit și în lista precedentă nr. 3. Se poate deci să fie vorba de un al doilea exemplar al aceluiași tratat intrat în bibliotecă, cu lotul 4 de achiziții.

[65] Pe grecește, numărul este scris în cifre, o dovadă a originii de bibliotecă a listei cu cele patru loturi. Urmează imediat testamentul lui Theofrast, V, 51-57, care e un document de prima valoare.

[66] După W. Pape-Benseler *Gr. Eigennamen*[4], ar fi vorba de istoricul Leon din Byzantion, care e citat de Plutarh, Athenaios și diverse *scolii*. Noi ne gândim mai curând că acest Leon din textul testamentului era un cetățean al orașului Eresos, de altminteri necunoscut din altă parte. Fiii lui, Melantes și Pancreon, nu sunt cunoscuți din altă parte. Lor le lasă Theofrast averea sa din Eresos, ceea ce ne face să presupunem că erau originari din Eresos.

[67] Acest Hipparchos pare să fi fost un om de afaceri, administrator al averii școlii și al averii personale a lui Theofrast, desigur prieten cu acesta, care vorbește mai jos așa de frumos despre dânsul și e plin de solicitudine față de el. Hipparchos acesta este tatăl lui Hegesias, citat spre finele testamentului ca un deținător al uneia dintre cele trei copii ale testamentului (V, 57).

[68] După Apelt, deteriorarea *Museion*-ului (templul Muzelor) și a statuilor zeițelor s-ar fi produs, în timpul celui de-al doilea asediu al Atenei, de către regele Demetrios, în anul 294 î.Chr. Totuși, nu vedem de ce Theofrast, care a mai trăit încă peste zece ani de atunci, n-ar fi făcut el însuși cele necesare reparațiilor în timpul vieții sale. Poate că e vorba și de o uzură a timpului.

[69] Statuia lui Aristotel pare a fi fost îndepărtată din cauza sentimentelor antimacedoniene ale atenienilor, care izbucneau la orice ocazie care li se părea favorabilă: moartea lui Alexandru, sorții schimbători ai războaielor purtate de diadohii acestuia. Templul mai conținea, desigur, și ofrande ale diferiților vizitatori de vază sau bogați, ori chiar ale discipolilor cu dare de mână.

[70] Este vorba de harta pământului locuit (*oikuméne*), cu toate localitățile importante așa cum le descriau geografii și periegeții: Strabon, Ptolemaios, Pausanias etc.

[71] *Praxitele*, fiul lui Cephisodotos din Atena (secolul al IV-lea î.Chr.); fost unul dintre cei mai mari sculptori ai antichității grecești. Dacă rămâne în urma forței și perfecțiunii operelor lui Fidias, în schimb statuile sale sunt dotate cu o gingășie și o grație care transpare chiar și în copiile lor, care ne-au rămas din epoca romană și a căror finețe n-a fost egalată de nici un alt sculptor. De la dânsul nu avem decât o singură statuie originală: *Hermes cu copilul Bacchus în brațe*, care a fost dezgropată la Olympia, chiar pe locul unde se afla, și este descrisă de Pausanias (*Periegesis*, V, 17, 3). Dacă e vorba de acest Praxiteles, el trebuie să fi fost foarte bătrân. *Nicomah* este, desigur, fiul lui Aristotel, filozof mai modest, desigur, decât tatăl său, care i-a dedicat faimoasa *Etică nicomahică*. Cum această operă, ca și celelalte tratate numite *acusmatice* (cursuri), n-a fost multă vreme publică, nu credem că numele acestei *Etici* ar veni de la faptul că Nicomah ar fi editat-o.

[72] *Callinos*, discipol al lui Theofrast, necunoscut din altă parte. Desigur, nu e același cu Callinos din Hermióna, discipolul lui Lycon, citat în testamentul acestuia (Diogenes Laertios, V, 70-74).

[73] *Neleus din Skepsis*, elev și prieten al lui Theofrast, primește ca moștenire a acestuia toată biblioteca lui, în care erau conținute, probabil, și operele lui Aristotel în manuscris original. Despre povestea la care a dat loc această moștenire, și pe care n-o putem considera ca o simplă fabulație, ne-am ocupat pe larg în *Viața lui Aristotel*.

[74] *Peripatos* nu înseamnă „promenadă", ci însăși școala, clădirea în care se țineau cursurile. La început, lecțiile erau predate probabil în grup mic, în timpul plimbării. De aici numele *peripathetikós* pe care le-a luat școala lui Aristotel și adeptul filozofiei lui. Mai târziu, numele a rămas chiar când obiceiul de a preda filozofia în timpul plimbării încetase, din cauza numărului mare de elevi. Am văzut că Theofrast avea 2 000 de studenți (vezi Diogenes Laertios, V, 37). Stările inițiale și modificarea felului de a ține cursurile sunt foarte bine descrise în *Viața lui Aristotel* (V, 2-3).

[75] Comunitatea de viață a discipolilor și a maestrului în vederea cercetării științifice și filozofice datează de la Academie și se întinde la toate școlile posterioare Academiei. Adepții unei școli filozofice formează o mare familie, în vederea unei vieți comune duse în cadrul acelorași concepții și aspirații.

[76] Aici sunt citate zece nume ale discipolilor celor mai importanți, care vor constitui baza vieții comune: *Hipparchos* este, desigur, omul de afaceri, administratorul școlii și averii personale a lui Theofrast. *Neleus* este prietenul acestuia, moștenitorul bibliotecii testatorului. *Straton din Lampsacos* este conducătorul școlii

după moartea lui Theofrast. *Callinos*, discipol al lui Theofrast, diferit de Callinos din Hermione, care se întâlnește în testamentul lui Lycon (Diogenes Laertios, V, 70 și urm.). *Demotimos*, *Demaratos*, *Calistene* sunt elevi mai puțin cunoscuți. De *Melantes* și *Pancreon* am vorbit în n. 66. *Nicippos* nu e cunoscut din altă parte.

[77] *Aristotel*, fiul lui Metrodoros; nu ne e cunoscut din altă parte.

[78] *Pompylos*, sclav eliberat și filozof, care era un fel de intendent al școlii lui Theofrast.

[79] *Threpte*, sclavă eliberată, de care Theofrast are grijă în testamentul său, la fel ca și de Pompylos.

[80] Vezi mai sus, n. 66.

[81] Vezi mai sus, n. 76. Mai sus, avem o serie de nume de sclavi despre care nu știm nimic.

[82] Din cei șapte executori testamentari, singur *Ctesarchos* n-a fost menționat și nu e cunoscut din altă parte.

[83] O copie a testamentului o deține *Hegesias*, fiul lui Hipparchos. Cei patru martori ale căror nume urmează sunt necunoscuți din altă parte. Toți sunt din Atica, fiind desemnați prin districtul căruia îi aparțin.

[84] *Olympiodoros*, elev al lui Theofrast, de altfel necunoscut din altă parte; deține al doilea exemplar al testamentului cu aceiași martori.

[85] *Adeimantos*, posesorul celui de-al treilea exemplar, necunoscut din altă parte. *Androsthenes*, fiul, la fel.

[86] Martorii celei de-a treia copii, cinci la număr, în afară de Straton din Lampsacos, sunt necunoscuți.

[87] *Erasistratos*, medic celebru din Iulis pe insula Ceos; a fost medicul regelui Seleucos Nicator și și-a desfășurat activitatea rodnică în Alexandria (secolul al III-lea î.Chr.).

CAPITOLUL al III-lea

STRATON
(m. 269 î.Chr.)

I **[58]** Urmaşul lui Theofrast la conducerea şcolii a fost Straton, fiul lui Arcesilaos, originar din Lampsacos[1], pe care l-a amintit în testamentul lui; II un om cu foarte multă vază, supranumit şi fizicianul[2] din cauză că mai mult decât oricare altul s-a devotat studiului naturii. III A fost profesorul lui Ptolemaios Filadelful[3] şi se spune c-a primit de la el optzeci de talanţi. După spusele lui Apollodor, din *Cronografia* lui, a devenit conducătorul şcolii în timpul celei de-a o sută douăzeci şi treia olimpiadă şi a condus-o optsprezece ani[4].

IV **[59]** Au rămas de la el aceste opere:

Despre regalitate, 3 cărţi;
Despre justiţie, 3 cărţi;
Despre bine, 3 cărţi;
Despre zei, 3 cărţi;
Despre principii, 3 cărţi;
Despre felurile de vieţi[5];
Despre fericire;
Despre regele filozof;
Despre bărbăţie;
Despre vid;
Despre cer;
Despre vânt;
Despre natura omului;
Despre naşterea animalelor;

Despre amestec[6];
Despre somn;
Despre visuri;
Despre vedere;
Despre senzație;
Despre plăcere;
Despre culori;
Despre boli;
Despre crizele bolilor[7];
Despre facultăți;
Despre mașinile miniere;
Despre amețeală și întunecare[8];
Despre ușor și greu [9];
Despre entuziasm;
Despre timp;
Despre nutriție și creștere;
Despre animalele îndoielnice[10];
Despre animalele mitologice;
Despre cauze;
Rezolvări ale dificultăților;
Introducere la topice;
Despre accidental;
[60] *Despre definiție;*
Despre mai mult și mai puțin;
Despre nedrept;
Despre primar și secundar[11];
Despre genul primar[12];
Despre calitatea proprie[13];
Despre viitor;
Cercetarea descoperirilor, două cărți[14];
Comentarii, a căror autenticitate e pusă la îndoială[15];
Scrisori care încep astfel: „Straton salută pe Arsinoe"[16].

V Se spune ca Straton devenise aşa de firav, încât nici n-a simţit când a murit. Am scris următoarele versuri despre el:

Om cu trup firăvit de-unsori, de vreţi să mă credeţi,
Fost-a acest Straton, spunu-vă eu, din Lampsac[17].
Boala cu greu înfruntând, sfârşitu-şi află pân-la urmă
Seama chiar fără să-şi dea, fără să simtă ceva.

VI [61] Au fost opt bărbaţi care au purtat numele de Straton: primul, un discipol al lui Isocrate; al doilea, acesta al nostru; al treilea, un medic, discipol sau, cum spun unii, un copil adoptiv al lui Erasistratos[18]; al patrulea, un istoric care a tratat despre lupta lui Filip şi Perseu[19] împotriva romanilor; . . . . . [20]; al şaselea, un poet care a scris epigrame; al şaptelea, un medic care a trăit în timpurile mai vechi şi este amintit de Aristotel[21]; al optulea, un filozof peripatetic care a trăit în Alexandria[22].

VII Există şi testamentul lui Straton fizicianul, care sună astfel: „În cazul când mi s-ar întâmpla să mor, iau aceste hotărâri: toate lucrurile din casă le las lui Lampyrion şi Arcesilaos[23]. Din banii pe care-i am la Atena, executorii mei testamentari vor lua, în primul rând, pentru înmormântare şi pentru tot ce se cuvine conform obiceiului să se facă după înmormântare fără risipă, dar nici cu zgârcenie. [62] Executorii celor dispuse de mine prin testament vor fi: Olympichos, Aristeides, Mnesigenes, Hippocrates, Epicrates, Gorgylos, Diocles, Lycon şi Athanes[24]. Las şcoala lui Lycon, deoarece ceilalţi sunt unii prea bătrâni, iar alţii prea ocupaţi; ar fi bine însă dacă ceilalţi l-ar ajuta[25]. Îi las şi toate cărţile mele, în afară de cele scrise de mine[26], şi toată mobila din sala meselor comune, precum şi pernele şi cupele[27]. Executorii testamentului vor da lui Epicrates[28] cinci sute de drahme şi pe unul dintre sclavi pe care-l va decide Arcesilaos[29]. [63] În primul rând Lampyrion şi Arcesilaos vor anula angajamentul pe care l-a făcut Daippos în favoarea lui Iraios[30]. Şi nu va mai datora nimic nici lui Lampyrion, nici moştenitorilor lui, ci va fi descărcat da orice obligaţie. Pe urmă executorii mei

testamentari îi vor da cinci sute de drahme și pe unul dintre sclavii pe care-l va hotărî Arcesilaos, pentru ca, în schimbul muncii pe care a împărțit-o cu mine și al tuturor serviciilor pe care mi le-a făcut, să aibă suficiente mijloace pentru a trăi cum se cuvine. Mai departe, îi liberez din sclavie pe Diophantos, pe Diocles și pe Abus, iar pe Simias îl dau lui Arcesilaos. Îl liberez din sclavie și pe Dromon[31]. De îndată ce va sosi Arcesilaos, Iraios împreună cu Olympichos, Epicrates și ceilalți executori testamentari să dea socoteala banilor cheltuiți cu înmormântarea și cu cele obișnuite la asemenea ocazii. [64] Restul de bani îi va lua Arcesilaos de la Olympichos, fără însă a-l zori în ceea ce privește momentul și timpul de restituire. Arcesilaos va anula și convenția încheiată de Straton[32] cu Olympichos și Ameinias și depozitată la Philocrates, fiul lui Tisamenos. În ce privește monumentul meu funerar, să se facă așa cum vor hotărî Arcesilaos, Olympichos și Lycon".

Acesta e cuprinsul testamentului său, așa cum s-a păstrat adunat la Ariston din Ceos[33]. VIII Cum am arătat mai sus, Straton a fost un om care merită toată admirația, deoarece s-a remarcat în orice ramură de studiu și mai ales în aceea numită „fizică", o ramură a filozofiei mai veche și mai serioasă decât celelalte[34].

NOTE

[1] *Straton* este al treilea scolarh al școlii peripatetice între anii 288/86 și 272/68 î.Chr.

[2] *Physikós* este cel care se ocupă cu studiile de științe ale naturii.

[3] Ptolemaios al II-lea Filadelful domnește de la 283 la 246 î.Chr. și e unul dintre cei mai de seamă Ptolemei care au domnit după Alexandru cel Mare în Egipt.

[4] Olimpiada a 123-a corespunde anilor 288-285 î.Chr., de la care dată Straton a condus timp de 18 ani școala peripatetică fundată de Aristotel.

[5] La primele cinci titluri se dă numărul cărților (câte trei de fiecare). De la al șaselea titlu se mai dau numere de cărți până la antepenultimul titlu.

[6] S-ar putea ca acest titlu să însemne *Despre împreunarea sexuală*, având în vedere ansamblul titlurilor în mijlocul cărora se găsește acesta.

[7] O. Apelt traduce cu: *Despre judecăţi* (fireşte *logice*). Deoarece titlul acesta urmează imediat după acela *Despre boli*, credem că traducerea lui Hicks, pentru care am optat, este preferabilă.

[8] Aici O. Apelt acceptă lectura lui Reiske.

[9] Desigur, în această lucrare, Straton se ocupa de uşurătatea şi greutatea absolută pe care Aristotel le atribuia elementelor, respectiv focului şi pământului. Straton neagă acest lucru în teoriile sale, el apropiindu-se de Democrit.

[10] Adică animale a căror existenţă e îndoielnică, cum e cazul cu cele din titlul următor.

[11] Aici este vorba de prioritate şi posterioritate logică. Astfel, şi Aristotel, la începutul *Fizicii* sale şi în alte lucrări, discută despre „anterioritate după natură" şi „anterioritate pentru noi".

[12] Genul primar, adică „genul suprem".

[13] Este vorba de diferenţa specifică a unui lucru, prin care acest lucru se distinge de celelalte lucruri din acelaşi gen proxim.

[14] Aici apare iarăşi şi pentru ultima oară o lucrare cu indicarea numărului cărţilor (două).

[15] În coada listei (penultima indicaţie) vine lucrarea contestată.

[16] În fine, se dau *Scrisorile* lui Straton ca ultim titlu, cu indicarea începutului primei scrisori, obiceiuri de bibliotecă. *Arsinoe* – sora şi soţia lui Ptolemaios al II-lea Filadelful, regină a Egiptului.

[17] Oraşul Lampsacos, patria lui Straton, este aici personificat ca loc de naştere al lui Straton.

[18] Despre medicul Erasistratos, vezi n. 87 de la finele *Vieţii lui Theofrast*.

[19] Perseus e fiul lui Filip al V-lea al Macedoniei, învins de Aemilius Paulus la Pydna (168 î.Chr.).

[20] După cum se vede e o lacună deoarece lipseşte al cincilea Straton.

[21] În opera rămasă de la Aristotel, acest medic Straton nu se găseşte citat, ceea ce nu înseamnă că nu putea să fie citat în scrierile sale pierdute, care sunt şi ele destul de numeroase.

[22] *Straton*, filozof peripatetic (nu „fizicianul"); este, probabil cel citat şi de Tertullian, *De anima*, cap. 15. Ceilalţi Stratoni citaţi în această listă de omonimi de la Diogenes Laertios nu se găsesc menţionaţi în altă parte.

[23] Nu ştim cine sunt aceşti *Lampyrion* şi *Arcesilaos* pe care îi lasă Straton moştenitori ai lucrurilor din casa sa.

[24] Sunt nouă executori testamentari numiţi aici, din care toţi, afară de Lycon, urmaşul la şefia şcolii după Straton, sunt necunoscuţi din altă parte.

[25] Nici Aristotel, nici Theofrast, în testamentele lor, nu numesc pe succesorul la conducerea şcolii. Într-adevăr, tradiţia în toate şcolile filozofice era ca noul şef al şcolii, după moartea unuia, să fie ales prin vot de către membrii şcolii. Aici vedem pe Straton desemnându-şi succesorul în persoana lui Lycon nu din cauza calităţilor

excepţionale ale acestuia (dimpotrivă el era destul de redus ca facultăţi), ci pentru că unii sunt prea bătrâni şi alţii prea ocupaţi.

[26] Cui rămân cărţile scrise de Straton, adică manuscrisele lui ? Probabil că ele rămân proprietatea şcolii. Biblioteca şcolii peripatetice trebuie să fi fost diferită de biblioteca personală a lui Straton. Pe aceasta din urmă, filozoful nostru o lasă lui Lycon.

[27] Mesele comune (*syssitiai*) erau o instituţie de stat la care luau parte cetăţenii pe anumite grupuri. Apoi ele s-au extins la orice feluri de comunităţi: congregaţii, confrerii de meseriaşi, membrii unei şcoli filozofice. Pernele şi cupele aparţineau mobilierului acestor mese comune.

[28] *Epicrates*, citat şi mai sus, e de altfel necunoscut.

[29] *Arcesilaos*, deşi necunoscut din altă parte, joacă un rol important în testamentul lui Straton, revenind de mai multe ori.

[30] *Daippos* şi *Iraios* sunt necunoscuţi din altă parte.

[31] Aici se dau numele unei serii de sclavi care sunt eliberaţi prin testament. Fireşte, nu ştim nimic despre ei, nerevenind în alte texte ale literaturii greceşti.

[32] Straton citat aici este diferit de Straton testatorul. Ameinias, Philocrates, Tisamenes sunt necunoscuţi. Straton de aici ar putea fi filozoful peripatetician care a trăit în Alexandria, citat al optulea de Diogenes Laertios în lista omonimilor cu numele de Straton (Diogenes Laertios, V, 61).

[33] Corectura *ho Keios* (din Keos) este a lui Eduard Zeller şi este acceptată îndeobşte. Deci este Ariston din Keos care a scris viaţa filozofilor peripateticieni şi care ne-a păstrat testamentele lor, cum rezultă din acest pasaj.

[34] Diogenes Laertios termină viaţa lui Straton, după ce a dat lista operelor lui, lista de omonimi şi testamentul, fără să ne dea o expunere a doctrinei lui. Deficienţa este, desigur, a sursei literare pe care a întrebuinţat-o Diogenes Laertios. Despre Straton de care ne-am ocupat citãm lucrarea importantă a lui Gaston Rodier, *La physique de Straton de Lampsaque*, Paris, 1891, teză de doctorat complementară.

CAPITOLUL al IV-lea

LYCON
(299-225 î.Chr.)

I [65] Urmaşul lui Straton a fost Lycon[1], fiul lui Astyanax din Troada, iscusit la vorbă şi educator de primul rang al copiilor. Avea obiceiul să spună că decenţa şi dragostea de glorie sunt tot atât de necesare tinerilor, cum sunt cailor pintenii şi frâul. Elocvenţa şi abundenţa vorbirii lui se văd din cele ce urmează; se exprimă astfel despre o fată săracă: „Grea sarcină-i pentru un părinte o fată care, din cauza micimii zestrei, vede cum i se trece floarea tinereţii". De aici vine observaţia pe care se spune c-a făcut-o Antigonos despre el că, aşa cum nu-i cu putinţă să treci savoarea dintr-un măr în altul, tot astfel şi la om trebuie admirat tot ceea ce spune, ca mărul pe pom. [66] Aceasta se explică prin vocea nespus de dulce a lui Lycon, încât unii, punând înainte un G, i-au schimbat numele în Glycon[2]. În scris însă era neasemănător cu vorbirea.

Aşa de pildă, dojenind cu vorbe dulci pe cei care se căiau că au lăsat să treacă timpul de învăţătură şi făgăduiau să câştige timpul pierdut, el spunea că „erau propriii lor acuzatori, dând pe faţă printr-o făgăduială imposibil de ţinut căinţa pentru o lene fără leac". Obişnuia să spună că cei care în deliberările lor nu nimeresc cum trebuie prin raţiunea lor sunt la fel cu cei care probează o linie dreaptă cu ajutorul unei rigle strâmbe sau privesc figura într-o apă cu valuri sau într-o oglindă deformată. Tot aşa spunea că mulţi caută încununarea în piaţa publică, dar că puţini sau nimeni n-o caută la Jocurile olimpice. Il Atenienilor le-a dat adesea sfaturi în multe chestiuni şi le-a adus cele mai mari foloase.

III [67] Hermip spune că era foarte îngrijit în îmbrăcăminte, iar hainele pe care le purta erau dintr-un material neîntrecut de moale. După spusele lui Antigonos din Carystos[3], făcea multă gimnastică și era viguros la corp, arătând un fel de a fi de atlet, cu urechile scofâlcite și cu pielea unsă cu untdelemn. De aceea se spune c-a luat parte ca luptător la jocurile din Ilion, orașul său natal și la concursul cu mingea[4]. IV Era prieten ca nimeni altul cu Eumenes și Attalos[5], precum și cu cei din cercul lor, care cu toții l-au ajutat foarte mult. Și Antiochos[6] a încercat să și-l apropie, dar n-a izbutit. [68] Îl dușmănea așa de mult pe Hieronymos peripateticianul[7], încât a fost singurul care a refuzat să se ducă la aniversarea pe care am menționat-o în *Viața lui Arcesilaos*[8].

V A condus școala douăzeci și patru de ani după ce Straton i-a lăsat-o prin testament în timpul olimpiadei a o sută douăzeci și șaptea[9]. Aceasta nu l-a împiedicat să urmeze lecțiile dialecticianului Panthoides[10]. VII A murit la vârsta de șaptezeci și patru de ani, răpus de gută. Iată versurile pe care i le-am scris:

Ține-l-voi minte pe Lycon, cel ce pierit-a de gută,
Tare mă mir doar de-atât, lucru-i nespus de ciudat:
Cum de răzbi lungul drum la Hades doar într-o noapte,
Când mai-nainte mergea doar de altul purtat.

VIII [69] Au mai fost și alții cu numele de Lycon: primul, un pitagorician; al doilea, filozoful nostru; al treilea, un poet epic; al patrulea, un poet care a scris epigrame[11].

IX Am dat și peste testamentul filozofului Lycon. Iată-l:

„Iată ce hotărăsc cu privire la ceea ce am, în cazul când nu voi fi în stare să învinge boala pe care o am. Las fraților mei Astyanax și Lycon[12] toate lucrurile din casă, din care socot că trebuie să plătească banii cheltuiți la Atena, fie prin împrumut de la cineva, fie prin cumpărături, ca și toată cheltuiala înmormântării și a celorlalte obligații conforme obiceiului. [70] Ceea ce posed în oraș și la Egina îi dau lui Lycon, din pricină că poartă același nume ca mine, c-a stat

mult timp cu mine spre deplina mea mulțumire, după cum era și drept, fiind socotit de mine ca propriul meu fiu. Las școala discipolilor care vor voi s-o folosească, lui Bulon, Callinos, Ariston, Amphion, Lycon, Python, Aristomachos, Heracleios, Lycomedes și nepotului meu Lycon[13]. Îl vor numi scholarch pe acela pe care îl vor socoti că va stărui în opera urmărită de școală și va fi cel mai în stare de a o extinde[14]. Toți ceilalți discipoli ai mei să-l sprijine pe acesta de dragul meu și al școlii. Bulon și Callinos împreună cu camarazii lor să aibă grijă de funeralii și incinerare, ca să evite atât zgârcenia, cât și risipa. [71] După moartea mea, Lycon va ceda tinerilor spre folosință la exercițiile lor fizice untdelemnul de la măslinii mei din Egina, ca prin întrebuințarea lui să-și aducă aminte cum se cuvine de mine și de binefăcătorul care m-a cinstit. Tot el îmi va consacra o statuie și va alege locul potrivit pentru ridicarea ei, cu ajutorul lui Diophantos și al lui Heracleides, fiul lui Demetrios[15]. Din averea mea din oraș, Lycon va plăti pe toți cei de la care am împrumutat ceva în timp ce dânsul era plecat. Bulon și Callinos vor pune la dispoziție[16] sumele cheltuite cu înmormântarea mea și cu celelalte îndatoriri conforme obiceiului. Aceste sume le vor acoperi din avutul casnic lăsat de mine amândurora în comun. [72] De asemenea vor plăti pe medicii Pasithemis și Medias[17], care merită și o mare recompensă pentru îngrijirea pe care mi-au dat-o și pentru competența lor. Las copilului lui Callinos o pereche de cupe thericleene[18], iar soției lui o pereche de cupe din Rhodos, un covor neted pe o față, altul cu păr pe două fețe, o cuvertură și două perne, dintre cele mai bune pe care le-am lăsat, pentru ca, pe cât mi-e cu putință, să-i răsplătesc și să nu mă arăt nerecunoscător. În ce privește pe sclavii care m-au slujit personal, dispun următoarele: îl scutesc pe Demetrios de banii de răscumpărare a libertății pe care i-am acordat-o de mult și-i dau cinci mine, o manta și o tunică să-i asigur un trai convenabil, fiindcă s-a trudit mult pentru mine. Și lui Criton din Chalcedon îi iert banii de răscumpărare a libertății și-i las patru mine. Pe Micros îl eliberez, iar Lycon îl va întreține și-l va educa timp de șase ani. [73] Îl eliberez și pe Chares,

iar Lycon îl va întreține. Îi mai dau și două mine. Și scrierile mele publicate, pe când cele care n-au fost încă editate le încredințez lui Callinos[19] să le publice cu grijă. Lui Syros, care a fost liberat, îi las patru mine și pe Menodora și-i iert orice datorie față de mine. Hilarei îi dau cinci mine și un covor păros pe două fețe, două perne, o cuvertură și un pat după preferință. O liberez de asemenea pe mama lui Micros, ca și pe Noemon, Dion, Theon, Euphranor și Hermeias. Agathon va fi eliberat după doi ani de serviciu, iar purtătorii de litieră Ophelion și Poseidonios, după patru ani de serviciu. [74] Lui Demetrios, Criton și Syros le dau câte un pat cu saltea la fiecare, din cele rămase de la mine, și așa cum va crede Lycon nimerit. Acestea le vor fi date pentru felul lor conștiincios de a-și îndeplini serviciile[20]. În ceea ce privește înmormântarea mea, fie că Lycon alege să mă înmormânteze aici, fie că preferă în patrie, să facă cum crede, căci sunt încredințat că grija lui pentru ceea ce se cuvine nu-i mai mică decât a mea. După ce va fi îndeplinit toate aceste lucruri, averea mea casnică pe care i-am dat-o va trece în deplina lui proprietate. Martori sunt Callinos din Hermione, Ariston din Keos, Euphronios din districtul Paiania[21].

Astfel, după cum a procedat cu înțelegere în toate acțiunile sale, în felul de a preda și-n toate studiile, și testamentul său nu-i mai puțin deosebit, în unele privințe, prin grijă și orânduire înțeleaptă, încât Lycon trebuie remarcat și în această privință[22].

NOTE

[1] Lycon este al patrulea scolarh al Academiei de la moartea lui Straton, 272/68 și până la moartea sa 228/25 î.Chr.

[2] Asemenea porecle bazate pe o schimbare de literă etc. sunt uzitate în literatura greacă și la filozofi.

[3] *Hermip din Smyrna* și *Antigonos din Carystos* sunt doi importanți biografi de care am vorbit în note anterioare.

[4] În cetatea Ilion (cam pe la locul vechii Troia), patria lui Lycon, se serbau jocuri cu concursuri gimnastice, desigur mai obscure, la care ar fi luat parte filozoful nostru.

[5] Este vorba de *Eumenes* I (263-241 î.Chr.) şi de fiul acestuia Attalos I (241-197), regi ai Pergamului.

[6] Probabil Antiochos al II-lea, supranumit Theos, rege al Macedoniei (261-246 î.Chr.).

[7] *Hieronymos din Rhodos*, mai întâi peripatetician, apoi adversar înverşunat al lui Lycon, şeful şcolii; s-a apropiat de şcoala epicureică. El considera ca bine suprem lipsa de durere, pe care o deosebea de plăcerea epicurienilor, care nu este scopul suprem. Despre el avem informaţii mai ales prin Cicero *De finibus*, II, 3, 8 şi urm., şi Cicero, *Acad. prior.*, II, 42, 131 etc.

[8] Vezi Diogenes Laertios, IV, 41.

[9] Adică 272/69 î.Chr.

[10] *Panthoides* dialecticianul, profesorul lui Lycon. În afară de acest text la Diogenes Laertios, mai este citat împreună cu acoliţii lui de Sextus Empiricus, *Adv. Math.* VII, 13.

[11] Un *Lycon* pitagorician din Tarent se găseşte în lista pitagoricienilor vechi de la Iamblichos, *Vita Pythag.*, 267. Un Lycon pitagorician mai este citat de Athenaios şi de Eusebios în *Praep. ev.* (după Aristocles), XV, 2, 8, a cărui informaţie se găseşte la Diogenes Laertios, V, 3-4 despre Aristotel. Dar Eusebios, respectiv Aristocles, dă ca izvor al său pe Lycon, pe când Diogenes Laertios pe Pseudo-Aristippos, *Despre luxul celor vechi*. Pe poetul epic Lycon şi poetul de epigrame Lycon nu-i cunoaştem din altă parte.

[12] Deci Lycon avea doi fraţi, dintre care unul se numea Astyanax şi altul tot Lycon. Vom întâlni mai jos un nepot de frate al filozofului nostru, tot cu numele de Lycon.

[13] Dintre cei zece membri ai şcolii peripateticiene citaţi în testamentul lui Lycon (desigur, numai cei mai marcanţi discipoli sunt menţionaţi), majoritatea nu se întâlnesc decât în acest pasaj. Citărm pe cei mai cunoscuţi dintre ei: *Callinos* revine de mai multe ori în testamentul lui Lycon împreună cu Bulon. *Ariston* este, desigur, din Keos prietenul lui Lycon. *Lycon* este fratele cu acelaşi nume al filozofului nostru, iar Lycon nepotul ar putea fi fiul celuilalt frate al filozofului, care se numea Astyanax. De alţi fraţi (afară de cei doi de la început) sau de surori nu vorbeşte testamentul, aşa că e de presupus că Lycon filozoful nu avea decât doi fraţi: pe Astyanax şi pe Lycon.

[14] Lycon nu-l desemnează pe viitorul scolarh, ci lasă ca el să fie ales de membrii şcolii şi anume pe acela care se va dedica şcolii şi-i va extinde influenţa. Rezultatul acesta n-a fost atins şi şcoala, după Lycon, a căzut într-o semiobscuritate, după cum n-a fost prea strălucită nici pe timpul lui Lycon.

[15] Cum tinerii din şcoala peripatetică, ca orice grec, în afară de cultura intelectuală trebuiau să capete şi una fizică, în care scop untdelemnul de măslin pentru uns corpul era indispensabil, Lycon găseşte că, lăsând tinerilor produsul măslinilor săi din Egina, îşi câştigă simpatia lor şi că îi vor păstra amintirea. „Amintirea binefăcătorului meu" sau „a celui care m-a onorat" se referă, probabil, la Straton, care

l-a lăsat pe Lycon ca scolarh prin testament. *Diophantos* și *Heracleides*, fiul lui Demetrios, sunt necunoscuți din altă parte.

[16] *Bulon* și *Callinos* au anumite cheltuieli bănești de suportat din ceea ce le-a lăsat Lycon, deși acesta nu vorbește în testament de vreo avere sau sume de bani lăsate acestora.

[17] Acești doi medici nu ne sunt cunoscuți din altă parte.

[18] Fiul lui Callinos – probabil Callinos citat mai sus – și soția acestuia capătă câteva daruri de la Lycon ca o atenție. Pe lista membrilor marcanți ai școlii, Callinos este citat al doilea, imediat după Bulon. Thericles era un artist olar din Corint. De la el poartă numele de thericleene niște oale cu două toarte, care mai târziu se făceau și din metal. Thericles artistul e de mai multe ori citat în literatura greacă, la Eusebios, Athenaios, Suda etc.

[19] De ce lasă Lycon sclavului Chares, pe care îl eliberează, scrierile lui publicate ? Probabil că Chares devenise filozof, adept al lui Lycon, sau sunt motive de ordin sentimental, cum e obișnuit la grecii vechi. Callinos capătă și aici o însărcinare de încredere: publicarea operelor needitate ale lui Lycon. Dar Diogenes Laertios nu dă nici o listă a operelor lui Lycon (și știm că, dacă ar fi găsit-o pe undeva la vreunul dintre autorii pe care-i întrebuințează, ne-ar fi dat-o sigur). Nici despre doctrina lui Lycon nu spune Diogenes Laertios nimic și nici din altă parte nu știm mare lucru despre părerile lui. Diogenes Laertios nu știe să ne spună despre el decât câteva anecdote și vorbe de spirit mai mult sau mai puțin reușite.

[20] Încă din § 72 avem o serie de liberări și dispoziții relative la sclavii, destul de numeroși, pe care-i avea Lycon. Demetrios pare a fi un prizonier de război vândut ca sclav și care are o sumă de bani de plătit pentru răscumpărarea libertății, după cum crede A. Wilhelm. Urmează sclavii Criton, Micros, față de care Lycon e foarte atent, Chares, Syros, care mai primește pe Menodora, probabil ca femeie în regimul de căsătorie uzitat la sclavi și la liberți. Mai urmează o serie de nume de sclavi, în total vreo cincisprezece, care toți sunt eliberați, unii cu condiția de-a sluji încă doi sau patru ani.

[21] Sunt dați trei martori: *Callinos din Hermione*, de care credem că e același cu cel citat în textul testamentului de mai multe ori, fără a i se da numele orașului de proveniență: *Ariston din Keos*, cunoscut de mai înainte ca biograf al peripateticienilor; *Euphronios din Paiania*, necunoscut din altă parte.

[22] Cui se datorește această încheiere laudativă a *Vieții lui Lycon* ? Lui Diogenes Laertios, care a găsit în filozoful nostru un semen al său ? În orice caz, Lycon a fost un filozof mediocru, chiar dacă figura lui era simpatică și nu lipsită de eleganță pentru contemporanii lui. Cu el și după el, școala peripateticiană, din lipsă de personalități proeminente care să se poată măsura cu Zenon, Hrysip sau Arcesilaos, Carneade sau Epicur, a intrat într-o obscuritate care a durat până în secolul al II-lea d.Chr. Peripateticienii s-au dedicat istoriei și biografiei, domenii în care au dat prețioase contribuții și au ajutat la o nouă orientare a literaturii grecești. Abia la finele secolului

al II-lea d.Chr., cu Alexandru din Aphoridisias, începe o nouă activitate filozofică, dar şi de rândul acesta nu originală, ci constând în comentarea operelor acroamatice ale lui Aristotel, care între timp fuseseră publicate de Andronicos din Rhodos (secolul I î.Chr.). Această activitate de comentare va dura până la finele filozofiei greceşti (închiderea şcolilor de filozofie din Atena în urma edictului împăratului Iustinian din Bizanţ în anul 529). Unul dintre ultimii comentatori ai lui Aristotel este Simplicius, care, cu Damascius şi alţi cinci colegi, pleacă în 531 în Persia, la curtea regelui Chosroes, mare prieten al culturii greceşti.

Dintre urmaşii direcţi ai lui Aristotel, în afară de urmaşul său la conducerea şcolii, Theofrast, mai citãm pe Aristoxenos din Tarent, muzician, teoretician al muzicii şi biograf, precum şi pe Dicaiarchos din Messene, mari istorici ai culturii greceşti, ambii gânditori de orientare materialistă şi cercetători empirişti. Dar de aceştia doi nu se ocupă Diogenes Laertios. Dacă mai citãm pe Eudemos, istoricul ştiinţelor greceşti şi, poate, autorul *Eticii eudemiene* atribuite lui Aristotel şi pe Menon, istoricul medicinii greceşti, am închis cercul celor mai de seamă discipoli direcţi ai lui Aristotel. Diogenes Laertios, după ce în primele patru capitole ale cărţii a V-a a parcurs vieţile celor patru şefi succesivi ai şcolii peripatetice: Aristotel, Theofrast, Straton şi Lycon, trece la două vieţi ale unor autori care au raporturi mai îndepărtate cu şcoala: Demetrios din Faleron şi Heracleides din Pont, cu care termină cartea a V-a şi expunerea vieţilor filozofilor peripateticieni. Aceşti doi din urmă nu mai sunt scolarhi. Nu se ştie dacă Ariston din Keos a fost şeful şcolii după Lycon, nici cine i-a urmat acestuia. În secolul al II-lea î.Chr. apare numele lui Critolaos din Phaselis în Lycia ca scolarh apoi, pe sărite, alţii dubioşi. În secolul I î.Chr. avem pe Andronicos din Rhodos, şi până la Alexandru din Aphrodisias (secolele II–III d.Chr.) nu avem decât nume sporadice, dubioase. Cu acestea trecem la cap. V al cărţii a V-a, la *Viaţa lui Demetrios*.

CAPITOLUL al V-lea

DEMETRIOS
(aproximativ 350-280 î.Chr.)

I [75] Demetrios, fiul lui Phanostratos, era originar din Faleron. A fost discipolul lui Theofrast, iar prin cuvântările ţinute în adunarea ateniană a condus cetatea timp de zece ani şi a fost onorat prin trei sute şaizeci de statui de bronz, cele mai multe înfăţişându-l fie călare, fie conducând un car şi o pereche de cai. Era aşa de preţuit, încât aceste statui au fost terminate în mai puţin de trei sute de zile. Demetrios din Magnesia, în opera sa *Scriitori omonimi*[1], spune că a intrat în politică atunci când Harpalos[2], fugind de Alexandru, a venit la Atena. Ca om de stat a adus mari servicii ţării sale, căci a mărit veniturile şi numărul clădirilor oraşului, deşi nu era de neam nobil, fiind un devotat III [76] al casei lui Conon[3], după cum spune Favorinus în prima carte a *Amintirilor* sale; IV totuşi iubita lui, Lamia, cu care a trăit, era o cetăţeană dintr-o familie nobilă, aşa cum arată Favorinus în prima lui carte, V iar în cartea a doua tot el pretinde c-a avut de suferit violenţă din partea lui Cleon[4], VI pe când Didymos, în cartea lui *Povestiri de masă*[5], spune c-a fost poreclit „pleoape graţioase" şi „luceafăr", de la numele unei curtezane[6].

VII Se spune că şi-a pierdut vederea când era în Alexandria şi că şi-a redobândit-o prin zeul Sarapis[7], iar el i-a compus imnuri, care sunt cântate până azi.

VIII Cu toată poziţia strălucită pe care o avea la atenieni, a suferit totuşi o întunecare din cauza pizmei care mistuie totul. [77] Fiind acuzat în mod calomnios de câţiva în faţa justiţiei, el a fost condamnat la moarte în lipsă şi, cum acuzatorii n-au putut să pună

mâna pe el, şi-au vărsat veninul împotriva bronzului statuilor lui: unele au fost răsturnate de pe piedestale, altele vândute, altele scufundate în mare şi se spune chiar că altele au fost prefăcute în oale de noapte[8]. S-a păstrat una singură în Acropole. Favorinus, în *Istorii felurite,* ne spune că atenienii au făcut acest lucru la porunca regelui Demetrios[9] şi tot el spune că anul în care a fost el arhonte a fost înscris ca „anul nelegalităţii".

[78] După moartea lui Casandru, spune Hermip, temându-se de Antigonos, a fugit la Ptolemaios Soter[10]. Acolo a petrecut un timp destul de îndelungat şi l-a sfătuit pe Ptolemaios, printre altele, să lase domnia copiilor avuţi cu Eurydice[11]. Ptolemaios, nefiind de aceeaşi părere, a predat coroana regală fiului avut cu Berenice[12], care, după moartea tatălui său, a crezut nimerit să ţină pe Demetrios în ţară ca prizonier până ce va lua o hotărâre cu privire la el. Acolo a trăit în mare descurajare şi-n somn, fiind muşcat la mână de un şarpe veninos, şi-a dat obştescul sfârşit. Este înmormântat în districtul Busiris, aproape de Diospolis[13].

[79] Iată versurile pe care le-am scris despre el:

> Pe-nţeleptul Demetriu ucisu-l-a grabnic un şarpe
> Gâlgâitor de venin, aprig şi primejdios,
> Solzii pe trup strălucindu-i, din ochi împroşcând nu văpaie,
> Moarte doar răspândind, prea cumplit întuneric.

Heracleides[14], în *Rezumatul din Succesiunile lui Sotion*[15], spune că Ptolemaios[16] a vrut să treacă domnia lui Filadelful[17], dar că Demetrios a căutat să-l oprească spunându-i: „Dacă o dai altuia, nu o vei mai avea tu". Pe când era mereu atacat în mod calomnios la Atena, după cum sunt informat şi eu, puţin a lipsit ca poetul comic Menandru[18] să nu fie condamnat numai pentru că era prieten cu Demetrios. Totuşi Telesphoros[19], nepotul lui Demetrios, a intervenit pentru poet.

IX [80] A întrecut aproape pe toţi ceilalţi peripateticieni din timpul său în numărul lucrărilor şi în totalul rândurilor scrise, căci în

erudiție și în experiență nu avea pereche. Unele dintre lucrările lui sunt istorice, altele politice; o parte dintre ele se ocupă cu poeții, alta cu retorica. Mai are și discursuri politice și de ambasadă, în afară de compendiile fabulelor lui Esop și de multe altele[20]. A scris:

Despre legislația la Atena, cărțile 1, 2, 3, 4, 5;
Despre constituțiile ateniene, cărțile 1, 2;
Despre demagogie[21], cărțile 1, 2;
Despre politică, cărțile, 1, 2;
Despre legi, o carte;
Despre retorică, cărțile 1, 2;
Chestiuni militare, cărțile 1, 2;
[81] *Despre Iliada,* cărțile, 1, 2;
Despre Odiseea, cărțile, 1, 2, 3, 4;
Ptolemeu, o carte[22];
Despre iubire, o carte;
Phaidondas[23], o carte;
Maidon[24], o carte;
Cleon[25], o carte;
Socrate, o carte;
Artaxerxes, o carte;
Homericul, o carte;
Aristeides[26], o carte;
Aristomachos, o carte;
Un îndemn spre filozofie, o carte;
Pentru constituție, o carte;
Despre cei zece ani, o carte;
Despre ionieni, o carte;
Cu privire la ambasadă, o carte;
Despre încredere, o carte;
Despre grație[27], o carte;
Despre noroc, o carte;
Despre mărinimie, o carte;

Despre călătorie, o carte;
Despre părere[28], o carte;
Despre pace, o carte;
Despre legi, o carte.;
Despre ocupație, o carte;
Despre ocazie[29], o carte;
Dionysios, o carte;
Chalkidicul[30], o carte;
Ieșire împotriva atenienilor[31], o carte;
Despre Antiphanes[32], o carte;
Preludiu istoric, o carte;
Scrisori, o carte;
O adunare de juraţi[33], o carte;
Despre bătrâneţe, o carte;
Cazuri de drept[34], o carte;
Fabulele lui Esop, o carte;
Învăţături[35], o carte.

[82] Stilul său e filozofic, cu un amestec de vigoare şi putere oratorică. X Auzind că atenienii i-au distrus statuile, spuse: „Dar ei nu pot distruge meritele care au făcut să mi se ridice statuile". Avea obiceiul să spună că sprâncenele formează numai o mică parte a feţei şi totuşi pot întuneca întreaga viaţă. Mai spunea că nu numai zeul Plutos este orb, ci şi călăuza lui, zeiţa Norocului[36]; că tot ce se realizează în război prin armele de fier se obţine în politică prin elocvenţă. Văzând un tânăr desfrânat, spuse: „Iată un Hermes pătrat, cu trenă, cu pântec, cu membru viril şi barbă"[37].

Oamenilor orbiţi de trufie, spunea el, trebuie să le iei din înălţime şi să le laşi felul de a gândi[38]. Tinerii trebuie să aibă respect, acasă de părinţi, pe stradă de oricine întâlnesc, iar în singurătate de ei înşişi. **[83]** Când suntem fericiţi, prietenii vin[39] când îi chemăm, pe când la nenorocire vin din propria lor hotărâre. Se pare că toate aceste vorbe îi sunt atribuite lui Demetrios.

XI Au fost douăzeci de oameni demni de mențiune cu numele de Demetrios: primul, un retor din Chalcedon, mai în vârstă ca Thrasymachos[40]; al doilea, acesta al nostru; al treilea, un peripatetician din Byzantion; al patrulea, unul numit Graficianul[41], povestitor clar și totodată pictor; al cincilea, originar din Aspendos, discipolul lui Apollonios din Soloi[42]; al șaselea, originar din Callatis, care a scris *Despre Asia și Europa* douăzeci de cărți[43]; al șaptelea, din Byzantion, care a scris *Despre migrațiunea galatilor din Europa în Asia* treisprezece cărți și o altă lucrare în opt cărți care tratează despre *Antiochos și Ptolemaios și administrarea lor a Libyei*[44]; **[84]** al optulea, sofistul care a trăit la Alexandria, autor al *Artei retoricii*[45]; al nouălea un gramatician din Adramytion, supranumit Ixion, fiindcă pare a fi nedreptățit oarecum pe zeița Hera[46]; al zecelea, un gramatician din Cyrene, demn de mențiune[47], supranumit „ulcior de vin"; al unsprezecelea, originar din Skepsis, om bogat și de familie bună și extrem de erudit în litere, care l-a promovat și pe concetățeanul său Metrodoros[48]; al doisprezecelea, un gramatician din Erythrai, înscris ca cetățean al cetății Temnos[49]; al treisprezecelea, un bithynian, fiul stoicului Diphilos și discipol al lui Panaitios din Rhodos[50]; **[85]** al paisprezecelea, un retor din Smyrna. Aceștia au fost scriitori în proză[51]. Dintre poeții care poartă acest nume, primul a aparținut comediei vechi, iar al doilea a fost un poet epic, de la care s-au păstrat numai aceste versuri *Împotriva invidioșilor:*

> Cată la omul ce-i viu pieziș, jelind însă morții,
> Pentru-un mormânt prizărit și-un trup ce-i văduv de viață
> Sfadă-i între cetăți, războaie purtat-au noroade;

al treilea a fost din Tars, scriitor de satire; al patrulea, un poet de iambi într-un stil înțepător; al cincilea, un sculptor pe care îl amintește Polemon; al șaselea era din Erythrai, scriitor cu stil variat, care a scris și lucrări istorice și retorice[52].

NOTE

[1] Despre Demetrios din Magnesia ne-am ocupat în note precedente.

[2] *Harpalos* a fost vistiernicul lui Alexandru cel Mare la Babilon. Când Alexandru ajunsese în India, Harpalos, crezând că regele nu se va mai întoarce din campania sa, a delapidat sume mari de bani pentru dezmăţ şi petreceri. Aflând că Alexandru este în viaţă şi că se întoarce la Babilon, Harpalos, speriat, a luat o sumă mare de bani, în talanţi vreo 3 000, şi a fugit cu o armată în Grecia, cerând atenienilor să-l primească, punându-le la dispoziţie armata şi banii. Patrioţii extremişti sfătuiau la primirea ofertei lui Harpalos, însă Demostene sfătuieşte la prudenţă. Harpalos concediază armata şi se predă atenienilor. Aceştia îl închid pe Harpalos, iar banii lui îi depun în custodie pe Acropole. Dar Harpalos evadează din închisoare, iar pe Acropole se găseşte o sumă mult mai mică decât cea depusă iniţial. Se crede că restul banilor au fost primiţi ca mită de diverşi oameni politici pentru a înlesni evadarea lui Harpalos. Acuzaţiile merg în toate direcţiile. Sub egida Areopagului, la tribunalul penal suprem din Atena se face o anchetă şi, după un timp îndelungat de cercetare, se dă o listă a oamenilor politici care s-au înfruptat din banii lui Harpalos. În capul listei se află Demostene. Acesta este dat în judecată. Din nefericire, pledoaria de apărare a lui Demostene nu ni s-a păstrat. Demostene a fost condamnat la o amendă relativ mică, când pedeapsa firească ar fi fost condamnarea la moarte. Toată această afacere a rămas obscură. În orice caz, ea dovedeşte decăderea moravurilor timpului. Oratorii luau pe faţă bani ca onorariu, fie de la o parte, adică de la regele Macedoniei, fie de la cealaltă, adică de la regele Persiei. Se ştie că Demostene era agentul regelui Persiei în politica antimacedoneană pe care o ducea. O altfel de politică, pentru o ţară mică şi săracă cum era Atena, nici nu era posibilă faţă de marile puteri, iar atenienii erau foarte toleranţi şi înţelegători în această materie. Ceea ce pedepseau ei când era cazul era reaua-credinţă atunci când cineva, luând bani, dădea sfaturi rele în Adunarea poporului, împotriva conştiinţei sale.

[3] *Conon*, general atenian învins de Lysandru la Aigospotamoi în 405 î.Chr., a murit către 390 î.Chr.

[4] *Cleon*, nu ştim cine este.

[5] *Didymos din Alexandria*, gramatician şi erudit, contemporan cu Cicero şi Augustus.

[6] Traducerile pe care le dăm pentru *Charitoblépharos* şi *Lampitó* sunt aproximative. Ultimul nume pare a fi al unei curtezane cu care avea relaţii Demetrios.

[7] *Sarapis*, zeu sincretistic greco-egiptean, creat pe timpul Ptolemeilor pentru a satisface aspiraţiile religioase atât ale grecilor, cât şi ale supuşilor egipteni (vezi Tacit, *Hist.*, IV, 83 urm.; Plutarh, *De Iside et Osiride*, cap. 28; vezi şi Macrobius, *Saturnalia*, I, 20, 17). Templele lui din Alexandria şi Memfis, numite *Sarapieion*, erau deosebit de vestite. Cultul zeului Sarapis a fost răspândit în întreg Egiptul Ptolemeilor.

[8] *Demetrios din Faleron*, în afară de filozof peripatetician, discipol al lui Theofrast, a fost și un om politic de seamă. Cassandru, pe la 317, l-a numit guvernator al Atenei și a condus treburile cetății timp de zece ani, spre fericirea cetății. În 308/7 î.Chr. a fost izgonit de Demetrios Poliorcetul și a fugit în Egipt, la Ptolemaios I Soter. Distrugerea statuilor lui Demetrios din Faleron a avut, desigur, loc în acest timp, după izgonirea lui.

[9] Este vorba de regele Demetrios Poliorcetul, născut în 337/36, fiul lui Antigonos, rege al Macedoniei între 295 și 287 î.Chr., care l-a învins pe Cassandru la Termopyle, dar a fost învins la Ipsos. A avut o viață plină de activitate și de războaie, asediind orașe, de unde îi vine și numele de Poliorcetes „asediatorul de cetăți".

[10] *Ptolemaios I Soter*, fiul lui Lagos, general al lui Alexandru cel Mare, apoi urmaș al acestuia. A domnit în Egipt de la 323 la 282 î.Chr., fondând domnia Ptolemeilor.

[11] *Eurydice*, fiica lui Antipater, soția lui Ptolemaios I, fiul lui Lagos.

[12] *Berenice*, fiica lui Lagos, sora și soția lui Ptolemaios I Soter, fiul lui Lagos.

[13] Egiptul era împărțit în districte, împărțire teritorială bazată și pe o unitate totemică (vezi A. Moret, *Le Nil et la civilisation égyptienne*. Paris, 1926, p. 52 și urm.), care s-a păstrat și sub greci sub numele de *nomoi*. *Busiris* era unul dintre aceste districte, aflător în Deltă. Diospolis Magna, mai înainte Theba, capitala Egiptului de sus.

[14] Acesta este biograful Heracleides Lembos.

[15] *Heracleides Lembos* a scris un *Rezumat* al operei lui Sotion și altul al operei lui Satyros din Callatis.

[16] Vezi mai sus, n. 10.

[17] Vezi nota precedentă.

[18] Cel mai de seamă poet al comediei noi, Menandru, a trăit la Atena cam între anii 342 și 292 î.Chr., unde și-a compus comediile care s-au jucat cu mult succes. Continuând o tendință marcată mai demult, el creează comedii de caracter, spre deosebire de comedia veche, satira politică, ce punea probleme sociale și de stat. Opera sa, pierdută până la mici fragmente, a fost recuperată prin găsirea unor papirusuri în Egipt. Cele mai bine conservate piese ale lui sunt: *Împricinații*, din care avem cam 2/3, și *Fata cu cosița tăiată* din care avem cam jumătate. În 1957, Victor Martin anunță descoperirea comediei *Ursuzul* (*Dyscolos*), al cărei text a fost publicat în 1958, urmat de o didascalie în care era consemnat faptul că premiera piesei a avut loc în 317 î.Chr. Opera lui Menandru a pierit, deoarece, nescriind în dialect atic pur, el n-a fost luat ca model de limbă în timpul bizantinilor și n-a mai fost recopiat.

[19] *Telesphoros*, nepotul lui Demetrios din Faleron; nu e cunoscut din altă parte.

[20] Operele lui Demetrios sunt împărțite mai întâi pe categorii, apoi se dă lista lor.

[21] Cuvântul grec *demagogía* nu are numaidecât sens peiorativ; el înseamnă conducerea poporului (genitiv subiectiv); totuşi, şi în antichitate cuvântul începea să capete un sens rău.

[22] Operele cu titluri de nume proprii care urmează par a fi dialoguri. Până aici erau date titluri de lucrări în mai multe cărţi numerotate cu 1, 2, 3 etc. Titlurile care urmează sunt ale unor lucrări într-o carte.

[23] *Phaidondas* este un discipol din Theba al lui Socrate (la Platon, *Phaidon*, 59 *c*, numele dat e Phaidondes).

[24] *Maidon*, necunoscut.

[25] *Cleon*, greu de identificat.

[26] *Aristeides* e greu de găsit printre numeroşii purtători ai acestui nume. Să fie omul politic atenian numit Aristides cel Drept, ostracizat în 484 î.Chr. la instigaţia lui Themistocle, rivalul său ? Există un Aristeides şi în testamentul lui Straton (Diogenes Laertios, V. 62). Un Aristomachos se găseşte în testamentul lui Lycon (Diogenes Laertios, V, 70). În titlul *Despre cei zece ani* este vorba, desigur, de anii când Demetrios din Faleron a fost cârmuitor al Atenei.

[27] Traducere conjecturală în lipsa conţinutului operei. Ar putea fi şi *Despre recunoştinţă* sau *Despre favoare*.

[28] *Dókos* este un cuvânt greu de tradus. Noi l-am luat ca sinonim al lui *dókesis*, „părere"; *dókos* poate însemna şi o apariţie cerească luminoasă de forma unei grinzi, aşa cum traduce Hicks.

[29] *Kairós* înseamnă „timp favorabil".

[30] Poate de subînţeles *lógos*: *Discursul* sau *Dialogul chalkidic*.

[31] Probabil scris după plecarea sa din Atena la Ptolemaios I, în care lua atitudine faţă de nerecunoştinţa atenienilor faţă de dânsul şi slugărnicia faţă de Demetrios Poliorcetul.

[32] *Antiphanes* nu poate fi identificat.

[33] *Ecclesía* este „adunarea poporului"; *énorkos* „căreia i s-a luat jurământul".

[34] *Díkaia*, nominativ, plural, înseamnă „cazuri de drept".

[35] Cuvântul *chreiai* este greu de tradus: înseamnă învăţături, maxime, poveţe folositoare şi apoi culegerea formată din astfel de învăţături, maxime, poveţe, pilde folositoare.

[36] *Plutos* este zeul bogăţiei şi *Tyche* este zeiţa norocului (lat. *Fortuna*).

[37] *Hermeşii* erau aşezaţi în oraş la colţuri de străzi, constând din piedestale paralelipipedice cu baza pătrată, în partea lor de sus fiind sculptat capul lui Hermes cu barbă, iar la mijloc piedestalul avea un membru viril. De aici comparaţia făcută de Demetrios din Faleron cu privire la tânărul în chestiune.

[38] Mărturisim că nu înţelegem ce vrea să spună Demetrios cu această apreciere, respectiv Diogenes Laertios, când i-o atribuie. Poate că textul e schimbat.

[39] Am înlocuit pe *apiénai*, care nu ni se pare a da un sens satisfăcător, cu *pareinai*.

[40] Retorul Demetrios din Chalcedon nu e cunoscut din altă parte. Thrasymachos, tot din Chalcedon, este un vestit sofist și retor care a trăit la Atena și l-a atacat violent pe Socrate. A fost atacat, la rândul său, de Platon (în *Phaidros* și *Republica*) în apărarea lui Socrate și este adesea citat și la alți scriitori. Theofrast îi laudă arta retorică.

[41] *Graphikós* înseamnă „desenatorul". Diodor din Sicilia îl numește *ho topográphos* (XXXI, 27). În orice caz, el era și pictor.

[42] *Demetrios din Aspendos* este filozof peripatetician, elevul lui Apollonios din Soloi. Ambii nu sunt cunoscuți mai îndeaproape. Și tatăl lui Hrysip din Soloi sau Tars se numea tot Apollonios, dar numele e comun și nu putem face precizări.

[43] *Demetrios*, istoricul din Callatis, este menționat de mai mulți autori. Lucrarea citată de Diogenes Laertios trebuie să fi avut un caracter geografic-istoric.

[44] *Demetrios din Byzantion*, istoric peripatetician citat și de Athenaios. Diogenes Laertios îl mai citează ca autoritate pe care se bazează el, sau mai curând izvorul său, în *Viața lui Socrate* (Diogenes Laertios, II, 20-21).

[45] *Demetrios din Alexandria*, sofistul; e de altfel necunoscut.

[46] *Demetrios din Adramytion* mai este citat la autori tardivi. Ixion l-a ucis pe socrul său și a fost purificat de Zeus, luând parte la masa lui. Dar el s-a legat de Hera, soția lui Zeus, fapt pentru care a fost pedepsit prin legarea de o roată de foc cu care se învârtea în aer.

[47] *Demetrios*, gramatician din Cyrene; e necunoscut din altă parte.

[48] *Demetrios din Skepsis* mai e pomenit de Athenaios și de alți scriitori tardivi. Metrodoros din Skepsis, filozof, om politic și scriitor, supranumit *topográphos*; este de multe ori citat la diverși scriitori: Strabon, Plutarh, Pliniu, Athenaios, Cicero, Seneca etc.

[49] *Demetrios din Erythrai*, gramatician; e de altfel necunoscut. Un oraș Mnos, cum se găsește la Hicks, este necunoscut. Apelt citește Temnos (oraș din Mysia), formă care de altfel se găsește și în ediția lui Meibomius din 1692.

[50] Pe *Democrit din Bithynia*, fiul stoicianului Diphilos și profesorul lui Panaitios, nu-l cunoaștem din altă parte.

[51] De altfel necunoscut. Aici se termină, după această listă de omonimi dată de Diogenes Laertios, scriitorii în proză care se numeau Demetrios. De aici încolo urmează poeții cu acest nume. Cine a făcut această separare între scriitori și poeți în lista de omonimi ? Diogenes Laertios sau izvorul său ? În altă parte nu găsim această distincție. Poate Demetrios din Magnesia, a cărui lucrare purta titlul: *Despre poeți și scriitorii omonimi* ?(vezi Diogenes Laertios, V, 3 și *passim*).

[52] Primul Demetrios, poet comic, e citat și de Athenaios. Al doilea Demetrios, poet epic, e necunoscut. Avem aici, la Diogenes Laertios, trei versuri ale lui. Următorii sunt: un poet satiric din Tars și un poet de iambi, ambii necunoscuți de altminteri.

Urmează un sculptor Demetrios, amintit de Polemon. Despre Polemon ca scriitor despre artiști plastici am vorbit într-o notă anterioară. Ultimul Demetrios e citat ca fiind din Erythrai, însă e scriitor de lucrări istorice și retorice, deci nu poet, cum ar fi trebuit să fie. Lista pare totuși a lui Demetrios din Magnesia (al cărui nume lipsește, ceea ce e încă o dovadă de origine, întrucât el nu se putea pune singur în această listă). În schimb, ultimii doi, sculptorul și scriitorul din Erythrai, sunt, probabil, adăugați la listă de Diogenes Laertios. Mai există un gramatician din Erythrai, citat mai înainte (vezi n. 49). Despre opiniile filozofice ale lui Demetrios din Faleron, Diogenes Laertios nu spune nici un cuvânt.

CAPITOLUL al VI-lea

HERACLEIDES
(aproximativ 360-după 330 î.Chr.)

I **[86]** Heracleides, fiul lui Euthyphron, născut la Heraclea în Pont[1], era un om bogat. II La Atena a intrat mai întâi în legătură cu Speusip, dar a urmat şi lecţiile pitagoricienilor şi a cercetat cu râvnă operele lui Platon. Mai târziu a devenit discipolul lui Aristotel, după cum ne spune Sotion în *Succesiunile* sale[2]. III Purta haine fine şi moi şi era foarte corpolent, ceea ce i-a făcut pe atenieni să-l numească Pompicos mai degrabă decât Ponticos[3]. Era blând şi avea o înfăţişare gravă. IV Au rămas de la el lucrări de o mare frumuseţe şi perfecţiune, anume *Dialoguri,* din care cele etice poartă titlurile:

Despre justiţie, 3 cărţi;
O carte *Despre cumpătare*;
Despre pietate, 5 cărţi;
Despre curaj, o carte;
Despre virtute în general, o carte şi
O altă carte cu acelaşi titlu;
Despre fericire, o carte;
[87] *Despre guvernare,* o carte, şi
Legi, o carte; şi altele înrudite cu acestea;
Despre nume, o carte;
Contracte, o carte;
Involuntarul, o carte;
Eroticul şi *Cleinias,* o carte[5];

cele fizice, cu titlurile:

Despre raţiune[6];

Despre suflet şi unul special. *Despre suflet* şi
Despre natură şi
Despre imagini[7];
Împotriva lui Democrit;
Despre fenomenele cereşti, o carte;
Despre cele din Hades;
Despre felurite vieţi, cărţile 1, 2;
Cauzele privitoare la boli, o carte;
Despre bine, o carte;
Împotriva doctrinelor lui Zenon, o carte;
Împotriva doctrinelor lui Metron[8], o carte;

cele gramatice, cu titlurile:

Despre veacul lui Homer şi al lui Hesiod, cărţile 1, 2;
Despre Archilochos şi Homer, cărţile 1, 2;

cele literare, cu titlurile:

Despre pasaje din Euripide şi Sofocle, cărţile 1, 2, 3;
Despre muzică, cărţile 1, 2;
[88] *Rezolvări de probleme homerice*, cărţile 1, 2;
Teorematica[9], o carte;
Despre cei trei poeţi tragici, o carte;
Caractere, o carte;
Despre poezie şi poeţi, o carte;
Despre presupunere, o carte;
Despre previziune, o carte;
Interpretări asupra lui Heraclit, 4 cărţi;
Contra lui Democrit, interpretări, o carte;
Rezolvări de probleme eristice, cărţile 1, 2;
Judecata logică, o carte[10];
Despre idei[11], o carte;
Soluţiuni, o carte;
Avertismente[12], o carte;
Către Dionysios, o carte;

cele retorice, cu titlurile:

Despre vorbirea oratorică sau *Protagora;*

cele istorice, cu titlurile:

Despre pitagoricieni și
Despre descoperiri.

Unele dintre aceste lucrări sunt plăsmuite în stil de comedie, ca cele intitulate *Despre plăcere* și *Despre cumpătare*; altele sunt scrise în stil de tragedie, cum sunt cărțile intitulate *Despre cele din Hades*[13], *Despre pietate* și *Despre puterea în stat.* **[89]** El mai are însă un stil intermediar de societate pe care-l întrebuințează când stau de vorbă între ei filozofi, generali și oameni de stat.

A scris și lucrări de geometrie și dialectică. Pe lângă aceasta are în toate lucrările sale o limbă variată, înălțătoare și capabilă să încânte sufletul cititorului[14].

V Se pare că și-a eliberat orașul natal de regimul de tiranie, ucigând pe stăpânitorul care-l asuprea, după cum arată Demetrios din Magnesia în lucrarea sa despre *Scriitori omonimi*, VI care ne mai spune și următoarea poveste despre el: „El a crescut un șarpe de mic și până se făcu mare, iar când fu să moară ceru unuia dintre credincioșii lui să-i ascundă cadavrul și să pună șarpele pe patul mortuar, ca să se creadă că el s-a dus la zei. Așa s-a și făcut. **[90]** Dar, pe când cetățenii erau în toiul procesiunii și-i aduceau laude lui Heracleides, șarpele auzind atâta zgomot, ieși din lințoliu, speriind pe cei mai mulți. Totuși, mai târziu s-a dezvăluit totul și Heracleides apăru nu cum voia să pară, ci cum era în realitate"[15].

Am scris despre el cele ce urmează:

Vrut-ai pe oameni să-i faci să creadă, o Heracleide,
Mort, că ai devenit șarpe însuflețit.
Plin de minciuni ai ieșit, o, înșelătorule: fiara,
Șarpe era, iară tu, fiară ești, nu înțelept.

Și Hipobotos[16] povestește aceeași istorie.

[91] De la Hermip aflăm că, atunci când ţara era bântuită de foamete, poporul din Heraclea ceru preotesei Pythia să le dea un sfat pentru salvare, dar Heracleides cumpără pe trimişii sacri, ca şi pe preoteasa Pythia ca să răspundă că vor scăpa de nenorocire dacă Heracleides, fiul lui Euthyphron, va fi încununat din partea lor cu o coroană de aur în timpul vieţii iar după moarte va fi cinstit ca un erou[17]. Pretinsul oracol a fost transmis, dar falsificatorii lui n-au câştigat nimic, căci îndată ce Heracleides a fost încununat în teatru a fost lovit de apoplexie, după care trimişii la oracol au fost lapidaţi, iar în acelaşi timp preoteasa Pythia, după ce s-a coborât în incinta sacră şi s-a aşezat pe trepied, a fost muşcată de unul dintre şerpi şi muri pe loc. Acestea-s lucrurile care se povestesc despre moartea lui[18].

VII [92] Aristoxenos muzicianul[19] afirmă că Heracleides a compus şi tragedii, înscriind ca autorul lor pe Thespis[20]. Chamaileon[21] se plânge că scrierea lui Heracleides despre *Probleme privitoare la Hesiod şi Homer* a fost plagiată dintr-o scriere a sa, iar epicurianul Autodoros[22] îl critică într-o polemică împotriva lucrării lui *Despre justiţie*. Se mai spune că Dionysios transfugul[23], sau, cum îi spun unii, „Spintharos", după ce a scris piesa *Parthenopaios,* a dat-o drept a lui Sofocle. Heracleides, încrezându-se în acest fals, se sprijini în una dintre operele sale proprii pe această piesă neautentică ca pe o mărturie din Sofocle. [93] Dionysios, aflând acest lucru, mărturisi că el o făcuse. Heracleides însă tăgădui şi nu-l crezu. Atunci Dionysios îi atrase atenţia asupra unui acrostih care dădea numele lui Pancalos, care era iubitul lui. Heracleides tot nu crezu, spunând că acest lucru se putea datora întâmplării. La acestea Dionysios îi răspunse: „Vei mai găsi şi aceste versuri:

A. Prinsă în cursă, niciând maimuţa bătrân' nu se lasă,
B. Până la urmă-nsă-i vii de hac dacă ştii ce-i răbdarea.

Şi încă această frază: „Heracleides nu cunoaşte literatura şi nu se ruşinează de neştiinţa lui"[24].

VIII Paisprezece persoane au purtat numele de Heracleides: primul, acesta al nostru; al doilea, un concetățean al acestuia, autor de versuri pyrrhice[25] și de povestiri; [94] al treilea, originar din Cyme, care a scris cinci cărți despre *Istoria Persiei*[26]; al patrulea, tot originar din Cyme, care a scris un *Tratat de retorică*[27]; al cincilea, din Callatis sau Alexandria, autor al unei *Succesiuni* în șase cărți și al unui tratat întitulat *Lembeuticul* de unde a primit și porecla de Lembos[28]; al șaselea, din Alexandria care a scris despre *Particularități persane*[29]; al șaptelea, un dialectician din Bargylia, care a scris *Împotriva lui Epicur*[30]; al optulea, un medic din școala lui Hikesios[31]; al nouălea, un alt medic din Tarent, din școala empirică[32]; al zecelea, un poet care a scris *Îndemnuri*[33]; al unsprezecelea, un sculptor din Focea[34]; al doisprezecelea, un poet plăcut de *Epigrame*[35]; al treisprezecelea, din Magnesia, care a scris *Istoria lui Mithradates*[36], al paisprezecelea, care a compus un tratat de *Astronomie*[37].

NOTE

[1] *Heraclea* (sunt vreo 28 de orașe cu acest nume) din Pont, în partea de nord a Asiei Mici, oraș fondat pe la 550 î.Chr. de tanagrieni; patria lui Heracleides.

[2] De Sotion ne-am ocupat în notele anterioare.

[3] Joc de cuvinte: Pompicos înseamnă „pomposul".

[4] Printr-o curiozitate, numărul cărții la acest titlu este pus înaintea titlului, ceea ce este cu totul neobișnuit în liste de acest soi.

[5] Mai repede ne-am gândi la un dialog *Eroticul* sau *Cleinias*. Se numeau Cleinias tatăl și fratele lui Alcibiade, fiul lui Axiochos, intimul lui Critobul (Xenofon, *Banchetul*, 4, 12-25) și un intim al lui Xenofon (Diogenes Laertios, II, 49) etc. După cuvintele introductive ale listei, la Diogenes Laertios toată opera lui Heracleides ar fi constat din dialoguri.

[6] Reiske introduce un *kai* după *nou* și atunci am avea un singur titlu, *Despre rațiune și despre suflet* și apoi un dialog special, *Despre suflet*. Așa traduce și Apelt.

[7] Probabil că este vorba de simulacrele care se detașează ca niște pelicule goale de pe obiecte și care produc senzația de văz. Teoria e democriteană și imediat urmează o lucrare cu titlul *Contra lui Democrit* (vezi mai sus, n. 27 de la *Theofrast*).

[8] Nu ştim cine e acest Metron, dacă e un personaj fictiv sau istoric. Există un Metron din Pydnai, fiul lui Epicharmos, citat de Arrian, *Indica*, 18, 5.

[9] *Theorematikón* înseamnă „ceea ce priveşte teoremele, propoziţiile doctrinale".

[10] *Axioma* este termenul tehnic în logica stoică pentru a desemna propoziţia-judecată.

[11] În lipsa conţinutului lucrării, *eide* e greu de tradus, cuvântul având multe sensuri: formă, idee, specie.

[12] *Hypothekai* este numele dat de cei vechi poemelor didactice ale lui Hesiod. Aici titlul e greu de tradus.

[13] Această lucrare este mai des citată. E curios că două titluri de lucrări date aici lipsesc din catalog: *Peri hedonés* şi *Peri exousias*.

[14] Dacă stilul lui Heracleides era remarcabil, în schimb în conţinutul lucrărilor, atât cât se cunoaşte din puţinele fragmente rămase, el avea o înclinaţie spre fabulaţie şi fantastic, care dăunează unui context filozofic. De multe ori lucruri puse de Heracleides în gura personajelor istorice din dialogurile sale au fost luate ca spuse ale personajului însuşi şi citate ca izvor, producând astfel confuzii de idei. Lui Heracleides ca scriitor de dialoguri îi era permis să inventeze vorbe ca spuse de personajele sale, însă pentru istorici nu era permis ca aceste vorbe să fie luate ca realmente pronunţate şi ideile din ele ca afirmate de personajul respectiv.

[15] Toată povestea aceasta, care sună a anecdotă, fie că e adevărată, fie că e inventată în jurul persoanei lui Heracleides, dovedeşte un caracter fantastic, şarlatanesc al filozolului nostru pitagorician, adept al lui Platon şi apoi discipol al lui Aristotel, a cărui figură este înconjurată de trăsături neverosimile şi de mister.

[16] *Hippobotos*, istoric al filozofiei, care a scris *Despre sectele filozofice*.

[17] Altă poveste mistică-şarlatanească despre Heracleides.

[18] Iată deci două anecdote despre moartea lui Heracleides, care fac suspect de mistificări şi pe personajul care e obiectul lor.

[19] *Aristoxenos*, muzician, filozof şi biograf, discipol al lui Aristotel; a făcut obiectul unor note anterioare.

[20] *Thespis*, primul autor de tragedii din Atena, creatorul genului care a introdus pe primul actor, opunându-l corului, creând astfel o acţiune tragică cu un actor şi corul ca personaje. Ar fi reprezentat prima tragedie prin 534 î.Chr.

[21] *Chamaileon*, filozof peripatetician, tot din Heraclea din Pont; a scris lucrări de istorie literară despre Homer, Hesiod, despre vechii lirici, despre Thespis şi Eshil, despre comedia veche, precum şi opere filozofice, între care un *Protreptikós*. Datele biografice pe care le dă au caracter anecdotic, ca acelea pe care le avem despre Heracleides.

[22] *Autodoros*, filozof epicurian; nu e cunoscut din altă parte.

[23] *Dionysios* Transfugul, pe care Diogenes Laertios îl citează de mai multe ori şi îi scrie o scurtă *Viaţă* (în cartea a VII-a, cap. IV, § 166-167).

[24] *Pancalos*, prietenul lui Dionysios transfugul; nu e cunoscut din altă parte. Toată anecdota redată aici arată iarăși caracterul mistic-șarlatenesc al legendelor țesute în jurul persoanei lui Heracleides.

[25] *Pyrrhiche* este un dans cu arma, numit după inventatorul lui (Athenaios, XIV, 630); este un dans acompaniat și de cântece în versuri. Acest Heracleides, tot din Heraclea, compozitor de versuri pyrrhice, nu ne e cunoscut din altă parte.

[26] Istoricul din Cyme este citat și de alți autori, ca Plutarh, Athenaios etc.

[27] *Heracleides*, retorician, tot din Cyme; nu e cunoscut din altă parte.

[28] *Heracleides*, poreclit *Lembos* (a cărui patrie este dată când Callatis sau Alexandria, ca aici la Diogenes Laertios, când Oxyrhynchos în Egipt) – important biograf, mai ales al filozofilor, despre care am vorbit în note anterioare.

[29] *Heracleides din Alexandria*, istoric, citat numai aici.

[30] *Heracleides din Bargylia* (oraș în Caria), citat numai aici.

[31] *Heracleides*, medic, cunoscut numai din acest text. El e elevul lui *Hikesios*, adept al lui Erasistratos, medicul fondator de școală (Athenaios, III, p. 87 *b*). Hikesios mai e citat la Strabo și la Pliniu.

[32] *Heracleides*, medic din școala empiristă, originar din Tarent, citat și la Athenaios II, p. 53 *c* și urm.

[33] *Heracleides*, poetul de *Îndemnuri*, necunoscut de altminteri.

[34] *Heracleides*, sculptorul din Focea, citat numai aici.

[35] *Heracleides*, poet de epigrame din Sinope (?) (vezi *Anthologia Palatină*, cartea a VII-a).

[36] *Heracleides*, istoric din Magnesia; cunoscut numai din acest pasaj.

[37] *Heracleides*, astronom; necunoscut din altă parte. – Despre doxografia lui Heracleides din Pont nu ni se relatează nimic.

Cartea a VI-a

CAPITOLUL I

ANTISTENE
(aproximativ 444-368 î.Chr.)

I [1] Antistene, fiul lui Antisthenes din Atena, se spunea că nu era de origine pur ateniană. Iar unuia care-i reproşa acest lucru, el îi spuse: „Şi mama zeilor era o frigiană", căci se bănuia că mama lui era tracă[1]. Aceasta a dat prilej lui Socrate să remarce că, dacă amândoi părinţii lui ar fi fost atenieni, n-ar fi ieşit aşa de viteaz cum s-a arătat în lupta de la Tanagra[2]. El însuşi dispreţuia îngâmfarea atenienilor, întemeiată pe faptul ca erau băştinaşi, spunând că pentru aceasta nu erau mai nobili decât melcii sau lăcustele.

II La început a fost discipolul lui Gorgias, retorul, ceea ce explică stilul retoric pe care l-a introdus în dialogurile sale mai ales în lucrările *Adevărul* şi *Îndemnuri*[3]. [2] După spusele lui Hermip, el şi-a propus să mustre şi totodată să laude pe atenieni, tebani şi lacedemonieni la întrunirea publică de la jocurile istmice[4], dar, văzând mulţimile care soseau din aceste cetăţi, s-a scuzat şi n-a mai vorbit.

Mai târziu, a intrat în legătură cu Socrate şi a tras aşa de mult folos din învăţătura acestuia, încât sfătuia chiar pe propriii lui discipoli ca, împreună cu el, să devină elevii lui Socrate[5]. Locuia la Pireu[6] şi făcea în fiecare zi 40 de stadii[7] pe jos până la Atena ca să-l audă pe Socrate, de la care a învăţat perseverenţa şi, însuşindu-şi lipsa de patimi a acestuia[8], fondă felul de comportare al şcolii cinice[9] în viaţă.

III El căuta să arate cazna ca un lucru bun, dând ca exemplu pe marele Heracle și pe Cyrus, prezentând un model din lumea greacă și altul din aceea a barbarilor.

IV [3] A fost cel dintâi care a definit judecata logică[10], spunând: „Judecata este ceea ce arată ce a fost sau ce este un lucru"[11]. Obișnuia să spună mereu: „Aș prefera să fiu mai curând nebun decât supus plăcerilor"[12] și „Ar trebui să ne unim cu acele femei care ne sunt recunoscătoare". Întrebat de un tânăr din Pont, care se pregătea să-i urmeze lecțiile, ce trebuie să aducă, îi răspunse: „Vino cu o foaie nouă, o pană nouă și o tăbliță nouă", făcând aluzie totodată la „mintea" pe care s-o aducă[13].

Altădată spuse unuia care-l întreba cu ce fel de femeie trebuie să se căsătorească: „Dacă-i frumoasă, o vei avea în comun cu alții, iar dacă-i urâtă, îți va fi o pedeapsă căsătoria cu ea"[14]. Aflând odată că Platon îl vorbește de rău, făcu această remarcă: „Este un privilegiu al regilor de a face bine și apoi a fi vorbiți de rău"[15].

[4] Pe când se inița în misterele orfice, preotul declară că cei inițiați se vor bucura în Hades de mari bunuri[16]. „De ce atunci nu te grăbești să mori ?" îi spuse el. Odată, fiind criticat că nu amândoi părinții i-au fost oameni născuți liberi, el răspunse: „Nici luptători n-au fost amândoi și totuși eu sunt un luptător". Fiind întrebat de ce are așa de puțini discipoli: „Din pricină că am o nuia de argint cu care îi alung". Punându-i-se întrebarea de ce își ceartă cu atâta asprime discipolii, el răspunse: „Tot așa se poartă și medicii cu bolnavii lor". Într-o zi, văzând un bărbat dat în judecată pentru adulter, exclamă: „Nenorocitule, de ce pericol puteai să scapi cu prețul unui obol". Aflăm din *Învățăturile* lui Hecaton[17] că avea obiceiul să spună că-i mai bine să dai peste corbi decât peste lingușitori[18], fiindcă cei dintâi te mănâncă după ce ai murit, iar ceilalți te mănâncă de viu.

[5] La întrebarea care e cea mai mare fericire pentru om, răspunse: „Să mori când ești fericit". Un prieten i se plângea că-și pierduse însemnările: „Trebuia să le fi notat în cap – îi spuse, – iar nu

pe hârtie". Aşa cum fierul este mâncat de rugină, spunea el, aşa sunt roşi invidioşii de propriul lor caracter. Cei care ar vrea să devină nemuritori, declară el, trebuie să trăiască cu pietate şi dreptate. Mai spunea că statele pier atunci când nu pot deosebi oamenii buni de cei răi. Odată, fiind lăudat de nişte ticăloşi, spuse: „Tare mi-e teamă că am făcut ceva rău".

[6] Despre fraţii care trăiesc în bună armonie spunea că-s mai tari în convieţuirea lor decât orice fortăreaţă. Echipamentul potrivit pentru o călătorie pe mare, găsea el, este acela care poate pluti cu tine pe apă în caz de naufragiu. Într-o zi, fiind mustrat că stă în tovărăşia unor oameni răi, dădu acest răspuns: „Şi medicii stau cu bolnavii şi nu capătă friguri". „Este de neînţeles – spunea el – că scoatem neghina din grâu şi pe cei incapabili din război, dar nu eliminăm pe cei răi din conducerea statului". Întrebat ce folos a avut el din filozofie, dădu următorul răspuns: „Putinţa de a mă frecventa pe mine însumi". Cineva, la băutură, îi ceru să cânte un cântec, iar el răspunse: „Atunci tu să-mi cânţi din fluier". Când Diogene îi ceru o tunică, el îl îndemnă să-şi îndoaie mantaua[19].

[7] La întrebarea care-i cea mai necesară dintre învăţături: „Aceea prin care evităm de a ne dezvăţa", răspunse el. Dădea sfatul ca oamenii să îndure bârfeala cu mai mult curaj decât dacă ar fi loviţi cu pietre. El obişnuia să-şi bată joc de Platon, fiindcă acesta era îngâmfat. Astfel, văzând într-o procesiune un cal aprig, se întoarse către Platon şi-i spuse: „Tot aşa te făleşti şi tu, cal de paradă ce eşti", din pricină că Platon mereu lăuda calul ca animal. Altădată, ducându-se să-l vadă pe când era bolnav şi văzând vasul în care Platon vomitase, făcu această observaţie: „Fierea ţi-o văd, dar nu şi trufia".

[8] El sfătuia pe atenieni să decidă prin vot că măgarii sunt cai[20]; şi cum ei socoteau că-i o nebunie, el îi lămuri: „Totuşi aţi făcut generali oameni fără nici o pregătire, numai printr-un simplu vot". Către cineva care îi spuse: „Mulţi sunt care te laudă", el replică: „Dar ce rău am făcut !". Odată el îşi întoarse haina, pe partea ruptă, numai ca să se vadă. Socrate, văzând aceasta, îi spuse: „Îţi văd trufia prin

găurile de la haină"[21]. Phanias, în lucrarea sa *Despre socratici*[22], ne spune că cineva l-a întrebat ce trebuie să facă pentru a fi bun și nobil, iar el i-a răspuns: „Să înveți de la cei ce le cunosc ca să eviți viciile pe care le ai". Altuia care lăuda luxul îi spuse: „De ar trăi în lux fiii dușmanilor tăi".

[9] Unui tânăr care lua poze afectate ca un model în fața unui sculptor îi puse această întrebare: „Spune-mi, dacă bronzul ar căpăta glas, cu ce crezi că s-ar făli mai mult ?". „Cu frumusețea lui" – răspunse celălalt. – „Atunci – continuă el – cum de nu te rușinezi să faci același lucru ca un lucru neînsuflețit ?". Pe un tânăr din Pont care-i făgăduia că va avea grijă de dânsul de îndată ce-i va sosi corabia cu încărcătura de pește sărat, îl duse la o vânzătoare de făină, luă un sac gol pe care-l umplu și, când se pregătea să plece, iar femeia îi ceru banii, spuse: „Tânărul acesta te va plăti când îi va sosi transportul de pește sărat".

Antistene a fost acela care a provocat exilul lui Anytos și executarea lui Meletos[23]. [10] Se spune că, întâlnindu-se cu niște tineri din Pont pe care faima lui Socrate îi atrăsese la Atena, el îi duse la Anytos, spunând că acesta, în felul lui de a fi, e mai înțelept decât Socrate. În urma acestora, cei din jur, indignați, l-au izgonit din cetate pe Anytos. Dacă vedea undeva o femeie acoperită cu podoabe, alerga la ea acasă și-i spunea soțului să aducă calul și armele; iar dacă le avea, îi îngăduia luxul, căci avea cu ce să se apere; dar, dacă nu le avea, îi spunea soțului să-i smulgă podoabele.

V Iată care erau părerile lui favorite[24]. El arăta că virtutea putea fi învățată; că aceiași oameni sunt nobili din naștere și virtuoși; [11] în fine, că virtutea-i îndestulătoare ca să asigure fericirea, neavând nevoie de altceva decât de tăria lui Socrate; că virtutea constă în fapte și nu are nevoie nici de vorbă multă nici de învățătură. Înțeleptul este îndestulat de la sine, fiindcă toate bunurile altora sunt ale lui. Lipsa de renume este un lucru bun și asemănător cu cazna. Înțeleptul, în actele lui publice, nu se călăuzește de legile stabilite, ci de legea virtuții; el se va căsători ca să facă copii, împreunându-se cu femei

bine făcute, iar dragostea nu o va dispreţui, căci numai înţeleptul ştie ce este demn de iubit[25].

[12] Diocles[26] notează şi următoarele din cugetările lui: „Nimic nu-i străin sau neexplicabil pentru omul înţelept. Omul bun merită să fie iubit. Oamenii de valoare sunt prieteni. Întovărăşeşte-te cu oamenii care se dovedesc curajoşi şi totodată drepţi. Virtutea este o armă care nu-ţi poate fi luată. E mai bine să lupţi cu o mână de oameni buni împotriva tuturor celor răi decât cu mulţimile de oameni răi împotriva câtorva oameni buni. Fii atent la ceea ce spun duşmanii, căci, ei, cei dântâi, îţi descoperă greşelile. Preţuieşte pe un om drept mai mult decât pe o rudă. Virtutea este aceeaşi pentru femeie şi pentru bărbat[27]. Faptele bune sunt frumoase, iar faptele rele sunt urâte. Socoteşte tot ce e rău ca străin de tine. [13] Înţelepciunea este cea mai sigură fortăreaţă, care nu se năruie niciodată, nici nu poate fi luată prin trădare. Trebuie să ridicăm ziduri de apărare în propriile noastre raţionamente de nezdruncinat".

VI Obişnuia să vorbească în gimnaziul din Cynosarges[28], la o mică distanţă de porţile oraşului, iar unii cred că de aici îşi trage numele şcoala cinică. Chiar şi Antistene era supranumit Câine veritabil[29].

VII Diocles ne spune că el cel dintâi şi-a îndoit mantaua[30], mulţumindu-se cu această singură îmbrăcăminte şi şi-a luat toiagul şi desaga. Neanthes[31], la fel, afirmă că, cel dintâi, el şi-a îndoit mantaua. Totuşi, şi Sosicrate, în cartea a treia a lucrării *Succesiunea filozofilor*[32], spune că acest lucru l-a făcut prima oară Diodoros din Aspendos[33], care şi-a lăsat să crească şi barba şi a folosit toiagul şi desaga.

VIII [14] Dintre toţi socraticii[34], numai Antistene este lăudat de Theopomp[35], care spune că era capabil, prin vocea lui armonioasă, să câştige pe cine dorea. Acest lucru se vede limpede din scrierile lui şi din *Banchetul* lui Xenofon[36]. Se pare că cea mai bărbătească parte a şcolii stoice se trage de la el. De aceea Athenaios, poetul de epigrame[37], a scris aceste versuri despre scrierile lui:

Voi, ce-ați sorbit cu nesațiu povața stoicismului toată,
O, precept minunat scris pe sacra tăbliță !
Unic liman fericirii virtutea-i, ce pavăză-n suflet
Vieții umane îi stă, celei statale la fel.
Alții își iau fără cumpăt drept țel desfătările cărnii,
Singură una le-a ales doar din fiicele Amintirii[38].

[15] Antistene a fost inițiatorul apatiei[39] lui Diogene, a înfrânării[40] lui Crates și a tăriei sufletești[41] a lui Zenon, punând bazele concepției despre viața în stat. Xenofon îl numește omul cel mai plăcut în conversație și cel mai temperat în orice alt lucru[42].

IX Scrierile lui sunt păstrate în zece volume[43]. Primul volum cuprinde:

Despre stil, sau *Despre felurile de vorbire;*
Ajax, sau *Discursul lui Ajax;*
Odiseu, sau *Despre Odiseu;*
Apărarea lui Oreste, sau *Despre scriitorii de discursuri judiciare*[44]*;*
Isografie[45] sau *Lysias și Isocrate;*
Contra discursului „Fără martori" al lui Isocrate[46].

Volumul al doilea cuprinde:

Despre natura animalelor;
Despre procrearea copiilor sau *Despre căsătorie,* o scriere despre dragoste;
Despre sofiști, o scriere asupra caracterului natural[47];
[16] *Despre dreptate și curaj,* o scriere de îndemn, cărțile 1, 2, 3;
Despre Theognis[48], formând cărțile 4 și 5.

În volumul al treilea se află tratatele:

Despre bine;
Despre curaj;
Despre lege sau *Despre forma de guvernământ;*
Despre lege sau *Despre bunătate și dreptate;*

Despre libertate şi sclavie;
Despre încredere;
Despre tutor sau *Despre supunere;*
Despre victorie, o scriere cu subiect despre economie.

În volumul al patrulea sunt cuprinse:

Cyrus;
Heracle cel mare sau *Despre forţă.*

Volumul al cincilea conţine:

Cyrus sau *Despre regalitate;*
Aspasia.

Volumul al şaselea cuprinde:

Adevărul;
Despre discuţie, o scriere privind contrazicerea;
Sathon[49] sau *Despre contrazicere,* cărţile 1, 2, 3.
Despre convorbire.

[17] Volumul al şaptelea cuprinde următoarele:

Despre educaţie sau *Despre denumiri,* cărţile 1, 2, 3, 4, 5;
Despre folosirea numelor, o scriere de controversă;
Despre întrebare şi răspuns;
Despre părere şi despre ştiinţă, cărţile 1, 2, 3, 4;
Despre moarte;
Despre viaţă şi moarte;
Despre cele din Infern;
Despre natură, cărţile 1, 2;
O problemă cu *privire la natură,* 2 cărţi;
Păreri sau *Contrazicătorul;*
Probleme cu privire la învăţătură.

În volumul al optulea se găsesc:

Despre muzică;
Despre comentatori;
Despre Homer;

Despre injustiție și impietate;
Despre Calchas[50];
Despre cercetător;
Despre plăcere.

Volumul al nouălea cuprinde:

Despre Odiseea;
Despre toiag[51];
Atena sau *Despre Telemah*[52];
Despre Elena și Penelope[53];
Despre Proteus[54];
Ciclopul sau *Despre Ulise*[55];
[18] *Despre folosirea vinului,* sau *Despre beție,* sau *Despre Ciclop*[55];
Despre Circe[56];
Despre Amphiaraos[57];
Despre Ulise, Penelope și câinele[58].

Tratatele din volumul al zecelea sunt:

Heracle sau *Midas*;
Heracle sau *Despre înțelepciune sau forță;*
Cyrus sau *Despre cel iubit;*
Cyrus sau *Despre cercetători;*
Menexenos sau *Despre domnie;*
Alcibiade;
Archelaos[59] sau *Despre regalitate.*

Acestea sunt deci lucrările pe care le-a compus Antistene[60].

Timon, criticându-l pentru că a scris așa de mult, îl numește „flecar în toate celea"[61]. X A murit de boală tocmai când Diogene, care intrase la el, îl întreba: „Ai nevoie de un prieten ?" Altădată, tot Diogene, veni la el, având un pumnal și când Antistene începu să se vaite: „Cine mă va scăpa de aceste chinuri ?", el îi răspunse: „Acesta, arătându-i pumnalul". „Am spus", zise atunci celălalt, „de chinuri, nu

de viaţă". **[19]** Se pare că a arătat oarecare slăbiciune în suportarea bolii din cauza dragostei de viaţă.

Iată versurile scrise de noi despre el:

Încă din faşă-ai trăit ca orişice câine, Antistene,
Hulpav din inimi muşcând, nu cu dinţi, ci prin grai,
Totuşi de boală pierit-ai. Va spune vericine: Şi dacă ?
Drum-ai spre Hades deschis, ghidul oricare ţi-ar fi.

XI Au mai fost alţi trei bărbaţi numiţi Antistenes: unul, un adept al lui Heraclit; altul originar din Efes şi al treilea un istoric din Rhodos[62].

Şi, deoarece am înşirat discipolii lui Aristip şi ai lui Fedon, vom adăuga acum o prezentare a cinicilor şi stoicilor[64] care purced de la Antistene. Iată-i în ordinea care urmează:

NOTE

[1] Zeiţa *Cybele*, „mama zeilor", cum era numită de greci şi de romani, era de origine frigiană şi a jucat mare rol în religia greacă din epoca sincretismului elenistic. Frigienii erau înrudiţi cu tracii. Ei au venit şi s-au aşezat în teritoriul lor, din Asia Mică, trecând Bosforul, venind din Tracia, cam în secolul al XIII-lea î.Chr. Ei au distrus Imperiul hittit, care dispare din istorie pe la 1200 î.Chr. În schimb, marele şi puternicul Imperiu frigian, care cuprinsese aproape întreaga Asie Mică, a fost distrus de invazia cimerienilor în secolul al VIII-lea î.Chr.

[2] Tracii erau vestiţi în antichitate prin bravura lor (cf. Diogenes Laertios, II, 31).

[3] Vezi lista scrierilor lui Antistene la Diogenes Laertios, VI, 16.

[4] *Jocurile istmice*, concursuri atletice care se ţineau în onoarea lui Poseidon din trei în trei ani la Istmul de Corint.

[5] *Antistene* a fost unul dintre cei mai de seamă şi mai credincioşi discipoli ai lui Socrate. El dezvoltă aspectul de sobrietate şi călire din figura aşa de multilaterală a lui Socrate, pe când Aristip dezvoltă din caracterul maestrului, aspectul de desfătare reţinută, stăpânită, astfel încât, cu toată opoziţia dintre ei, atât Antistene cinicul, cât şi Aristip hedonistul se pot numi discipoli autentici ai lui Socrate.

[6] *Pireu*, portul Atenei, care se află la 40 de stadii de metropolă.

[7] *Stadion*, măsură de lungime de circa 180-190 m, variind după fiecare cetate. Deci distanţa între Atena şi Pireu era de 7-8 km.

[8] *Tó karterikón*, „tăria în stăpânirea de sine" și *tó apathés* „lipsa de patimi" sunt termeni tehnici, intrați ulterior în filozofie.

[9] Acesta este sensul cuvântului *kynismós* „felul de comportare a filozofului cinic", „viața cinică", „școala filozofică cinică".

[10] Aici credem că cuvântul *lógos*, cu așa de multe sensuri în limba greacă, înseamnă „judecată logică".

[11] Deci judecata logică în concepția lui Antistene constă în atribuirea unui predicat („ce a fost sau este") unui lucru.

[12] Filozoful cinic este un adversar al plăcerilor care moleșesc sufletul și îl fac sclavul unor lucruri dătătoare de plăcere, exterioare lui.

[13] Joc de cuvinte: *kainoú* înseamnă „nou", iar despărțit, *kai noú*, înseamnă „și minte".

[14] Deci, după părerea sa, femeia va fi sau frumoasă și necredincioasă, sau urâtă și, ca urmare, neplăcută.

[15] Vezi și Marcus Aurelius, VII, 36. Despre adversitatea lui Aristene față de Platon se vorbește mereu la Diogenes Laertios. Cinicii respingeau lumea platonică a ideilor, recunoscând numai existența individualului, iar etica lor era îndreptată împotriva „ideii" de bine a lui Platon, recunoscând doar binele individual.

[16] Aceasta era ideea de bază a tuturor inițierilor la misterii, idee care constituia, în condițiile de apăsare socială și ignoranță, o atracție a acestora: inițiatul în misteriile respective beneficiază de o soartă aleasă pe lumea cealaltă.

[17] *Hecaton din Rhodos*, filozof, discipol al lui Panaitios din Rhodos. A scris multe opere, pierdute pentru noi: *Despre virtuți, Despre îndatoriri, Despre bunuri, Despre scopuri, Despre patimi, Învățături*. Acestea din urmă sunt culegeri de sentențe și reflexii edificatoare cu caracter de învățătură folositoare pentru viață.

[18] Joc e cuvinte: *kórakas* „corbi" și *kólakas* „lingușituri" (la acuzativ plural).

[19] Îndoindu-și mantaua în două și purtând-o astfel, ea îi ține filozofului cinic loc de tunică și de manta. Acest lucru dovedește în același timp sărăcia și puținul cu care se mulțumește cinicul.

[20] Și Socrate, cunoscut pentru simpatia sa față de aristocrație, insista asupra modului în care își aleg atenienii, în cadrul regimului democratic sclavagist, generalii și conducătorii statului, fără a ține seama de „capacitatea" oamenilor aleși.

[21] În ostentația cu care filozofii cinici își prezentau sărăcia și lipsa de pretenții în viață era și o mare doză de îngâmfare și trufie, pe lângă protestul manifestat față de nedreptele orânduieli sclavagiste (vezi și mai sus, n. 19).

[22] *Phanias*, peripatetician, discipol al lui Aristotel. Socraticii erau discipoli ai lui Socrate care au fondat școli filozofice. Printre ei se numără: Antistene, fondatorul școlii cinice de filozofie, Aristip, fondatorul școlii cirenaice, numită și hedonistă, Eucleides, fondatorul școlii megarice, Fedon, fondatorul școlii din Elis, Menedem, urmașul lui Phaidon, care a mutat școala la Eretria. Xenofon, Aischines, Criton, Simon

sunt elevii lui Socrate, care n-au fondat şcoli. Platon a fondat Academia şi a fost cel mai de seamă discipol al lui Socrate.

[23] *Anytos* şi *Meletos* sunt doi dintre acuzatorii lui Socrate care au obţinut condamnarea lui la moarte.

[24] Urmează o doxografie scurtă şi nu prea reuşită cu privire la Antistene şi la filozofia lui.

[25] Aici se termină doxografia.

[26] *Diocles din Magnesia,* cu a sa *Succesiune a filozofilor.*

[27] La vechii greci, virtutea, *areté,* vrednicia erau diferite pentru fiecare soi de fiinţă: ba chiar şi animalele şi obiectele neînsufleţite aveau *areté.* Acest lucru se vede deja la Homer. Una e vrednicia bărbatului, alta a femeii. La Aristotel se vorbeşte de *areté* a unei case. Vezi toată discuţia la Platon, *Menon,* p. 71 *d*-79 *e.* La Socrate, Platon, Antistene şi filozofii care au urmat după ei, virtutea fiinţei umane este unică, şi cine are o vrednicie le are pe toate. În greceşte, *areté* înseamnă capacitatea unei fiinţe sau a unui lucru de a-şi îndeplini bine funcţia sa esenţială. Pentru o casă, *areté* este capacitatea ei de a feri de căldură şi de frig pe oamenii care o locuiesc, oferindu-le adăpost sigur.

[28] *Cynosarges,* un loc public la Atena la poalele dealului Lycabettos, unde se afla un templu al lui Heracle şi un gimnaziu pentru exerciţii fizice. Aici îşi alesese locul pentru prelegerile sale Antistene. Cynosarges înseamnă câine alb sau gras.

[29] „Câine-adevărat", (*haplokýon*) scrie în manuscrise. Reiske propune lectura *autokýon.*

[30] Vezi mai sus, n. 19.

[31] *Neanthes din Cyzic,* istoric şi retor, elev al lui Philiscos (secolul al III-lea î.Chr.).

[32] *Sosicrate din Rhodos* (secolul I î.Chr.).

[33] *Diodoros din Aspendos,* probabil filozoful pitagorician citat de Iamblichos în *Vita Pythag.,* § 266, de Hermip şi Sosicrates la Athenaios, IV, p. 163 *d, e, f.*

[34] Vezi mai sus, n. 22.

[35] *Theopompos din Chios,* istoric de seamă din secolul al IV-lea î.Chr. A scris *Hellenicele* în 12 cărţi şi *Philippicele* în 58 de cărţi, opere pierdute astăzi şi din care ni s-au păstrat numai fragmente.

[36] În *Banchetul* lui Xenofon, Antistene este unul dintre personajele cele mai importante care iau parte la conversaţiile care au loc.

[37] *Athenaios,* poet de epigrame; este cunoscut numai de aici (vezi şi *Anthologia Pal.,* apendice 2).

[38] *Fiicele Amintirii* sunt Muzele, şi dintre ele aici este vorba de *Erato,* a şasea muză a poeziei şi iubirii.

[39] *Apátheia* devenit termen filozofic în toate şcolile postaristotelice (scepticism, epicurism, stoicism), înseamnă „insensibilitate la suferinţe".

[40] *Enkráteia,* tărie şi dominare de sine, continenţă, de asemenea termen tehnic filozofic.

[41] *Karteria.* „tărie sufletească". Mai departe Reiske citește *politeia* în loc de *pólei.* În orice caz, textul nu spune că Antistene a pus bazele teoriei statului, cum traduce O. Apelt, ci vrea să spună că Antistene a pus bazele modului cum individul trebuie să se comporte în viața într-un stat.

[42] Nu știm în ce pasaj a spus acest lucru Xenofon.

[42] Este interesantă de reținut această împărțire a scrierilor lui Antistene în 10 tomuri (*tómoi*), termen care nu se întâlnește în altă parte în lista operelor vreunui alt autor. Aceasta nu împiedică de a cuprinde lucrări în mai multe cărți (rulouri) în cadrul acestei împărțiri, în *tómoi.*

[44] Este vorba de așa-numiții logografi, oratori care scriu discursuri spre a fi rostite de clienții lor în afaceri judiciare, cum au fost Lysias, Isaios și alți oratori. Și Demostene a scris, între altele, discursuri judiciare. Aici însă, în lucrarea lui Antistene, se discută scriitorii de discursuri judiciare în legătură cu apărarea lui Orestes.

[45] *Isographé* nu e oare scris greșit pentru *Isokrates* ? *Isographé* nu are un sens cunoscut din altă parte.

[46] Nu avem un discurs *Amartyros* între cele păstrate de la Isocrate.

[47] *Physiognomonikós* este greu de tradus: „care privește determinarea caracterului natural". *Physiognomonica* se ocupă cu determinarea caracterului omului după trăsăturile feței și după particularitățile corpului. Acest lucru se poate aplica și la animale. Ne-a rămas un tratat cu acest nume, apocrif, păstrat sub numele lui Aristotel în *Corpus*-ul operelor acestuia.

[48] *Theognis,* desigur marele poet de elegii cu caracter gnomic, originar din Megara, din a doua jumătate a secolului al VI-lea î.Chr.

[49] Nume propriu derivat de la cuvântul *sáthe,* care înseamnă organul viril.

[50] *Calchas,* vestitul proroc, cunoscut din *Iliada,* cântul I.

[51] Poate fi vorba despre bagheta magică a lui Hermes, caduceul, sau poate mai curând, de bagheta zeiței Circe, cu care aceasta transforma pe oameni în porci.

[52] Desigur era vorba în această lucrare de Athena, zeița care a luat forma lui Mentor și care conduce și protejează pe Telemah în *Telemahia,* partea inițială a *Odiseei.*

[53] Probabil se prezenta antiteza dintre femeia vicioasă, desfrânata Elena și femeia credincioasă, Penelopa.

[54] *Proteus* apare în *Odiseea,* cântul IV.

[55] Privitor la *Odiseea,* cântul IX.

[56] Vezi *Odiseea,* cântul X.

[57] Vezi *Odiseea,* cântul XV, 244 și urm. (trad. G. Murnu, București, E.S.P.L.A., 1956, p. 310, v. 322).

[58] Despre câinele *Argos,* vezi *Odiseea,* cântul XVII, 300 și urm. (trad. G. Murnu, București, E.S.P.L.A., 1956, p. 348, v. 388).

[59] Probabil regele *Archelaos* al Macedoniei, protector al poeților, la curtea căruia și-a trăit ultimii ani și a murit Euripide.

[60] Aceasta este formula de închidere a listei scrierilor lui Antistene, aşa cum obişnuieşte Diogenes Laertios.

[61] Vezi H. Diels, *PPhF* fragm. nr. 37.

[62] Primii doi, *Antisthenes Heracliticul* şi *Antisthenes din Efes* sunt necunoscuţi din altă parte, dacă nu vor fi unul şi acelaşi personaj. Cu Antistene, filozoful cinic, dacă se numără şi el, după cum e firesc, în cazul în care lista provine din *Omonimii* lui Demetrios din Magnesia, se completează numărul de trei dat la început. Despre *Antisthenes*, istoricul din Rhodos, avem informaţii şi la alţi autori: Plutarh, *De fluviis*, 22, 3; *Schol. la Apollonios din Rhodos*, II, 569, Polybios, XVI, 14.

[63] Cinicii urmează mai departe în cartea a VI-a a lui Diogenes Laertios, *stoicii* în cartea a VII-a. Stoicii sunt consideraţi ca fiind continuatori ai cinicilor. Într-adevăr, morala şi atitudinea stoică este o continuare a celei cinice.

CAPITOLUL al II-lea

DIOGENE

I [20] Diogene, fiul zarafului Hikesios, era originar din Sinope. Diocles[1] povesteşte că a trebuit să se exileze din patrie din pricină că tatăl său, căruia i se încredinţase o zarafie a statului, a falsificat monede. Eubulide[2] însă, în cartea sa *Despre Diogene,* spune că însuşi Diogene a făptuit acest lucru şi a fost silit să părăsească ţara împreună cu tatăl său. Ba mai mult, chiar Diogene mărturiseşte despre sine, în scrierea sa *Pordalos*[3], că a falsificat banii. Unii spun că, fiind numit să supravegheze lucrătorii, a fost convins de aceştia şi s-a dus la Delfi sau la Delos, în locul de naştere al lui Apollo, să-l întrebe pe acesta dacă trebuia să facă ceea ce i se cerea. După ce zeul i-a dat îngăduinţă să schimbe ordinea statală, neînţelegând ce înseamnă aceasta, a falsificat moneda statului[4]; fiind descoperit, unii spun că a fost exilat, iar alţii că a părăsit de bunăvoie cetatea, temându-se de urmări. [21] O altă versiune este că el a luat moneda pe care a falsificat-o de la tatăl său, în urma căruia lucru tatăl a fost închis şi a murit, în timp ce fiul a fugit, s-a dus la Delfi, unde a întrebat nu dacă să falsifice banii, ci anume ce trebuie să facă ca să-şi câştige un nume mare şi că atunci a primit oracolul[5].

II Ajuns la Atena, se întâlni cu Antistene, care-l respinse din cauză că, de felul lui, Antistene nu întâmpina niciodată elevii cu vorbe bune, dar Diogene îşi cuceri locul de discipol cu de-a sila. Odată, chiar Antistene l-a ameninţat cu bâtul, dar discipolul şi-a oferit capul, spunând aceste cuvinte: „Loveşte, fiindcă nu vei găsi un lemn destul de tare care să mă îndepărteze de tine cât timp te aud vorbind".

Din acel moment a devenit elevul lui şi, cum era un exilat fără patrie, se apucă să ducă o viaţa simplă.

III [22] Theofrast, în scrierea sa *Megaricul*[6], spune că, văzând un şoarece cum alerga fără să caute un loc de culcuş, fără să ţină seama de întuneric şi fără să dorească din lucrurile socotite ca desfătătoare, Diogene descoperi o ieşire din împrejurările grele în care se afla. Unii spun că el, cel dintâi, şi-a îndoit mantaua, din pricină că era silit să doarmă în ea, că a purtat desaga pentru a-şi ţine hrana, că folosea orice loc pentru orice scop, pentru mâncat, dormit şi conversaţie. Odată ar fi spus, arătând porticul lui Zeus şi sala de procesiuni[7], că atenienii i-au pus la dispoziţie locuri unde să trăiască. [23] S-a sprijinit pe un toiag numai când a căzut bolnav, dar după aceea îl purta oriunde, e drept nu în cetate, ci când mergea la drum, având şi desaga, după cum spune Olympiodoros, care a fost un prepus al atenienilor[8], oratorul Polyeuctos[9] şi Lysanias, fiul lui Aischrion[10]. Scrisese cuiva să-i facă rost de o căsuţă şi, cum acesta întârzia, Diogene şi-a luat ca locuinţă un butoi în Metroon[11], aşa cum explică el însuşi în scrisorile sale. Vara se tăvălea pe nisipul fierbinte, iar iarna îmbrăţişa statuile acoperite cu zăpadă, folosind orice împrejurare pentru a se căli.

[24] Se pricepea foarte bine să ia de sus pe ceilalţi. Numea şcoala lui Eucleides o şcoală de fiere; lecţiile lui Platon pierdere de timp[12], concursurile de la sărbătorile Dionysiilor[13] mari demonstraţii pentru nebuni, iar pe demagogi, servitorii mulţimii. Mai spune că, atunci când vedea pe cârmaci, pe medici, pe filozofi la ocupaţiile lor, socotea că omul este cel mai inteligent dintre animale; dar iarăşi, când vedea pe tâlcuitorii de vise, pe prezicători şi pe cei ce îi ascultă sau pe aceia care se umflă din cauza faimei sau bogăţiei lor, socotea că nu există animal mai de nimic decât omul. Spunea necontenit că pentru pregătirea în viaţă avem nevoie sau de raţiune sau de ştreang.

[25] Într-o zi, la un ospăţ bogat, băgă de seamă că Platon mânca măsline. „Cum se face – îi spuse – că tu, filozoful care te-ai dus în Sicilia de dragul acestor mâncăruri, nu te desfeţi cu ele acum când le

ai în față ?" „Ba de loc, pe toți zeii, Diogene – răspunse Platon –, și acolo, de cele mai multe ori, trăiam din măsline și alte lucruri la fel". „Atunci de ce – îi spuse Diogene – a fost nevoie să te duci la Siracuza ? Oare pe atunci în Atica n-a fost recoltă de măsline ?" Favorinus însă, în *Povestiri felurite,* atribuie aceste cuvinte lui Aristip. Altădată, iarăși mânca smochine uscate și, întâlnindu-l pe Platon, îl pofti să ia o parte din ele, dar, după ce Platon le luă și le mâncă, îi spuse: „Am spus că poți să iei din ele, dar nu să le mănânci pe toate".

[26] Într-o zi, Platon îl invitase la el acasă împreună cu alți prieteni care veneau de la Dionysios. Diogene, călcând cu picioarele pe covoarele lui Platon, îi spuse: „Calc în picioare goliciunea lui Platon", la care acesta răpunse: „De câtă orbire dai dovadă, Diogene, cu aparența ta de a nu fi orbit". Alții spun că vorbele lui Diogene au fost: „Calc pe trufia lui Platon" și acesta i-a replicat: „Da, Diogene, cu o trufie de alt fel". Totuși, Sotion, în cartea a patra, pune în gura cinicului această observație adresată lui Platon[14]. Diogene i-a cerut odată vin și apoi câteva smochine uscate, iar Platon i-a trimis un ulcior plin. Atunci Diogene îi spuse: „Dacă cineva te întreabă cât fac doi și cu doi o să-i răspunzi: «Douăzeci ?». Așa, se pare că nu dai cât ți se cere și nici nu răspunzi la ceea ce ești întrebat", bătându-și astfel joc de el, ca de unul care vorbea mai mult decât trebuia.

[27] Fiind întrebat unde a văzut în Grecia oameni de treabă, răspunse: „Oameni buni, nicăieri, dar am văzut copii buni la Sparta". Pe când vorbea într-o zi, despre lucruri serioase fără ca nimeni să ia aminte, se apucă să ciripească și cum toți făcură roată în jurul lui, el îi mustră că veneau cu toată graba să asculte fleacuri, dar cu încetineală și neglijență când era o temă serioasă. Mai spunea că oamenii se concurează la exercițiul de săpat[15] și la lovit cu piciorul, dar nu caută să se întreacă unul pe altul în bunătate și dreptate. Se minuna că gramaticii cercetează nenorocirile lui Ulise, dar ignorează propriile lor nenorociri; că muzicanții își acordă strunele lirei, lăsând dezacordate simțămintele din sufletul lor; **[28]** că astronomii privesc către Soare și Lună, dar nu văd lucrurile de sub nasul lor[16]; că oratorii

în discursurile lor fac mult caz de dreptate, dar n-o practică niciodată, sau că avarii critică banul în timp ce îl îndrăgesc peste măsură. De asemenea condamna pe cei care laudă pe oamenii drepţi că sunt mai valoroşi decât banii, pe când ei înşişi râvnesc la cei bogaţi. Era scos din fire că oamenii aduc sacrificii zeilor ca să-şi asigure sănătatea, şi la praznicul care urmează sacrificiului se îndoapă în dauna sănătăţii. Se mira că sclavii, când văd că stăpânii lor mănâncă cu lăcomie, nu se înfruptă şi ei cu o parte din cărnuri. [29] Lăuda pe cei care sunt pe punctul de a se căsători şi se opresc, pe cei care au de gând să plece cu corabia şi nu pornesc niciodată, pe cei care se gândesc să facă politică şi nu fac acest lucru, pe cei care-şi propun să aibă şi să crească copii fără s-o facă şi pe cei care se pregătesc să trăiască în societatea potentaţilor şi, totuşi până la urmă, nu se apropie niciodată de ei. Mai spunea că trebuie să întindem mâna prietenilor nu cu degetele îndoite[17]. Menippos, în cartea sa *Vînderea lui Diogene*[18], ne spune cum, atunci când a fost prins şi scos în vânzare, i s-a pus întrebarea ce ştie să facă, iar el a răspuns: „Să guvernez pe oameni". După aceea, spuse crainicului, „Anunţă dacă doreşte cineva să-şi cumpere un stăpân". Cum nu i se îngăduia să şadă, spuse: „Nu face nimic, fiindcă în orice poziţie s-ar afla peştii, tot găsesc cumpărători". [30] Mai spunea că se minunează că înainte de a cumpăra un ulcior sau un blid încercăm dacă sună bine, dar dacă-i vorba de un om, ne mulţumim numai să-l privim. I-a spus lui Xeniades[19], care l-a cumpărat: „Trebuie să m-asculţi, deşi sunt sclav, căci dacă un medic sau un marinar s-ar afla în sclavie, ar fi ascultaţi".

V Eubulos, în cartea sa intitulată *Vînderea lui Diogene*[20], ne spune că aşa se face că a educat pe fiii lui Xeniades. După studiile obişnuite i-a învăţat să călărească, să ţintească cu arcul, să arunce pietre cu praştia şi să ochească cu suliţa. Mai târziu, când au ajuns la şcoala de luptă, nu îngăduia maestrului de gimnastică să le dea o educaţie ca la atleţi, ci numai atât cât să le sporească culoarea din obraji şi să-i facă sănătoşi. [31] Copiii învăţau multe pasaje din poeţi,

din scriitori și chiar din scrierile lui Diogene și acesta îi învăța toată materia în formă rezumativă, ușor de memorat.

În casă, de asemenea, îi învăța să-și poarte de grijă singuri, să se mulțumească cu o hrană simplă și să bea apă. Îi obișnui să-și taie părul scurt, să nu poarte podoabe, să umble ușor îmbrăcați, cu picioarele goale, tăcuți și să privească înaintea lor pe stradă. Îi ducea și la vânătoare. Din partea lor, și ei aveau mare grijă de Diogene și cereau de la părinți multe pentru el.

VI Același Eubulos povestește că a îmbătrânit în casa lui Xeniades și că, atunci când a murit, a fost înmormântat de fiii lui Xeniades. Acesta îl întrebă odată cum dorea să fie înmormântat, la care el răspunse: „Cu fața în jos". **[32]** „De ce ? – îl întrebă celălalt. – Din pricină că, după puțin timp, ce-i jos va ajunge sus", făcând prin aceasta aluzie la faptul că macedonienii ajunseseră la supremație și că acum erau sus, pornind de la o poziție umilă. Cineva îl introduse într-o casă luxoasă și îi interzise să scuipe, iar el trăgând flegma din gât, o scuipă în obrazul aceluia, spunând că n-a putut găsi un loc mai potrivit. Alții atribuie acest lucru lui Aristip[21]. Într-o zi strigă: „Veniți oameni", și când aceștia se strânseră în jurul lui, îi alungă cu bățul, spunând: „Am chemat oameni, nu lepădături". Aceasta e relatată de Hecaton în prima carte a *Învățăturilor* lui[22]. Se povestește că Alexandru cel Mare ar fi spus: „Dacă nu eram Alexandru, aș fi vrut să fiu Diogene".

[33] Cuvântul „neputincios", susținea Diogene, nu trebuie aplicat surzilor și orbilor, ci acelora care n-au desagă[23]. Metrocle povestește în *Învățăturile*[24] sale că într-o zi Diogene, intrând cu capul pe jumătate ras în casa unde petreceau niște tineri, primi o bătaie de la ei. După aceea Diogene a scris pe o tăbliță albă numele acelora care-l bătuseră și a umblat prin oraș cu tăblița atârnată de gât, pedepsindu-i astfel pentru fapta lor nesăbuită și atrase asupra lor dezaprobarea și ocara tuturor. Spunea că el este un câine lăudat de toți, dar mai adăuga că nimeni nu îndrăznea să-l ia la vânătoare[25]. Unuia care se lăuda spunând: „La jocurile pythice eu îi înving pe

bărbaţi", Diogene îi răspunse: „Ba pe bărbaţi îi învinge eu, pe când tu îi învingi pe sclavi"[26].

[34] Către unul care îi spuse: „Eşti bătrân, e timpul să te odihneşti", el răspunse: „Cum aşa ? Dacă aş alerga la curse şi aş fi aproape de ţintă, ar trebui să mă las moale, în loc să mă încordez şi mai mult ?". Fiind poftit la o masă, declară că nu se va duce, fiindcă ultima oară nu i se arătase de gazdă recunoştinţa cuvenită. Mergea cu picioarele goale pe zăpadă şi făcea toate celelalte lucruri arătate mai sus; ba chiar a încercat să mănânce carne crudă, fără însă să reuşească s-o mistuie. Odată îl găsi pe Demostene, oratorul[27], luând masa într-o tavernă, şi cum acesta căuta să se retragă mai înspre interiorul localului, Diogene îi spuse: „Vei fi cu atât mai mult înăuntrul tavernei". Când unii străini îşi arătau dorinţa de a-l vedea pe Demostene, el îşi întinse degetul mijlociu[28] şi spuse: „Iată-vi-l pe demagogul atenienilor". **[35]** Cineva scăpă o pâine jos şi se ruşină s-o ridice; atunci Diogene, vrând să-i dea o lecţie, legă o sfoară de gâtul unui ulcior de vin şi-l trase după sine prin cartierul olarilor.

Obişnuia să spună că el urma pilda instructorilor de cor[30], fiindcă şi aceştia dădeau o notă ceva mai sus pentru ca ceilalţi să ia nota justă. Cei mai mulţi oameni, spunea el, judecă nebunia după deget. Căci dacă cineva merge arătând cu degetul mijlociu, unii îl vor socoti drept nebun, dar dacă-i degetul arătător, totul e în ordine. Mai spunea că lucruri preţioase se vând în piaţă pe nimic şi invers. O statuie se vinde pe trei mii de piese de aramă, pe când o măsură de făină se vinde pentru două monede de aramă.

[36] Diogene îi spune lui Xeniades, care-l cumpărase: „Vino şi vezi să faci ceea ce îţi voi porunci", la care celălalt răspunse cu versul:

Apele cale întoarsă fac spre izvor[32].

Diogene atunci îl întrebă: „Dacă, fiind bolnav, ţi-ai fi cumpărat un medic, ai fi ascultat de el sau i-ai fi spus că fluviile curg înapoi spre izvoarele lor ?"[33]. Cineva dorea să studieze filozofia cu el.

Diogene îi dădu să ducă o scrumbie şi-i spuse să-l urmeze, dar celălalt, de ruşine, aruncă scrumbia şi se îndepărtă. Câtva timp după aceea, Diogene, întâlnindu-l, îi spuse râzând: „Prietenia dintre noi a stricat-o o scrumbie". Totuşi, versiunea dată de Diocles[34] este următoarea: cineva, spunându-i: „Porunceşte-ne, o Diogene", el îl luă deoparte şi-i dădu o bucată de brânză, care costase o jumătate de obol. Celălalt refuză, iar după aceea Diogene făcu observaţia: „Prietenia dintre noi a fost ruptă de o bucată de brânză care costă o jumătate de obol".

[37] Într-o zi, văzând cum un copil bea din palmă, îşi aruncă ulcica din desagă cu cuvintele: „Un copil m-a întrecut în felul simplu de a trăi". Tot aşa îşi aruncă blidul după ce văzu un copil care-şi spărsese blidul, punând lintea în scobitura unei bucăţi de pâine. Făcea următoarea judecată: „Toate lucrurile aparţin zeilor; înţelepţii sunt prietenii zeilor şi bunurile prietenilor sunt comune; deci toate lucrurile aparţin celor înţelepţi". După spusele lui Zoilos din Perge[35], văzu într-o zi o femeie prosternându-se în faţa zeilor într-o atitudine necuviincioasă şi, dorind s-o scape de superstiţii, trecu pe lângă ea şi-i spuse: „De ce nu bagi de seamă, femeie ? Căci un zeu s-ar putea afla în spatele tău, deoarece el se află pretutindeni, iar tu te comporţi necuviincios". **[38]** El dădu ofrandă lui Asclepios un bătător care, ori de câte ori oamenii se prosternau cu feţele la pământ, alerga la ei şi-i cotonogea.

Obişnuia să spună că toate blestemele tragediilor căzuseră pe capul lui. Într-adevăr el era:

> Fără de ţară, fără de casă, lipsit chiar de patrie,
> Rătăcind şi cerşindu-şi pâinea ce zilnic îmbuca[36].

Spunea însă că el opune soartei nenorocite curajul, legii natura şi patimii raţiunea. Pe când se încălzea la soare în Craneion[37], Alexandru cel Mare veni şi, stând în faţa lui, îi spuse: „Cere-mi orice favoare vrei", la care Diogene răspunse: „Nu-mi lua lumina soarelui"[38]. Cineva citise cu voce tare foarte mult timp şi, când se

apropie de sfârşitul sulului cărţii, arătă locul pe care nu mai era scris nimic. „Bucuraţi-vă, tovarăşi – strigă Diogene –, se vede pământul"[39]. Unuia care prin argumentare îi dovedise că avea coarne, el îi spuse atingându-şi fruntea: „Ei bine, în ce mă priveşte, nu constat nici un corn"[40]. [39] La fel, când cineva declara că mişcarea nu există, el se sculă şi începu să umble. Altădată, auzind pe unul vorbind despre fenomenele cereşti: „De câte zile, îl întrebă, ai sosit din cer ?". Un eunuc foarte rău din fire scrisese pe uşa sa cuvintele: „Celor răi intrarea-i oprită". „Dar atunci – îl întrebă Diogene – cum va intra stăpânul casei ?" Ungându-şi picioarele cu ulei parfumat, spuse că, de pe cap mireasma uleiului se pierde în aer, pe când de pe picioare merge drept în nări. Atenienii îl îndemnau să se iniţieze, spunându-i că pe lumea cealaltă cei iniţiaţi se bucură de precădere. „Ar fi ridicol – spuse el – ca Agesilaos şi Epaminonda să stea în mocirlă[41], pe când oameni fără importanţă să locuiască în Insulele Fericiţilor[42] fiindcă au fost iniţiaţi".

[40] Câţiva şoareci se urcaseră pe masa lui, iar el exclamă astfel: „Ia te uită ! şi Diogene întreţine paraziţi" Platon făcându-l odată câine, el spuse: „E foarte adevărat, fiindcă şi eu m-am întors la cei care m-au vândut". Odată, la ieşirea din baia publică, cineva îl întrebă dacă erau mulţi oameni în baie. „Nu – spuse el –, nici unul". Dar altuia, care îl întrebă dacă era mare gloata, el îi răspunse: „Da". Platon definise omul „un animal biped şi fără pene" şi fusese aplaudat. Diogene jumuli un cocoş şi-l aduse în sala de conferinţă, spunând: „Acesta este omul lui Platon". Ca urmare, la aceasta s-a adăugat la definiţie: „care are unghii late" La întrebarea unuia care-i timpul nimerit pentru a lua masa, răspunse: „Pentru bogat când vrea, pentru sărac când poate".

[41] La Megara, văzând oile apărate cu îmbrăcămintea lor de piele, în timp ce copiii umblau goi, spuse: „E mai bine să fii berbecul unui megarian decât fiul lui"[43]. Unuia care-l lovise cu o bârnă şi apoi îi strigă: „Păzea", îi spuse: „Ce, ai de gând să mă loveşti din nou ?"[44] Obişnuia să numească pe demagogi lacheii poporului[45], iar coroanele

cu care erau răsplătiți, erupțiile gloriei. Altădată, aprinzând o lampă, în plină zi, umbla încoace și încolo spunând: „Caut un om“ [46]. Într-o zi stătea ud până la piele și cei din jur îl compătimeau. Platon, fiind de față, le spuse că, dacă le era cu adevărat milă de el, trebuiau să plece de acolo, făcând astfel aluzie la vanitatea lui Diogene[47]. Odată, cineva îi dădu o lovitură de pumn. „O Heracle – exclamă el –, cum de am uitat să-mi pun coiful când am ieșit ?“ **[42]** În altă zi, Meidias[48] îl lovi cu pumnul și, la urmă, îi spuse: „Ai trei mii de drahme pe masă“. A doua zi Diogene își înfășură mâna în curele de box, îl snopi pe Meidias în bătaie și apoi adăugă: „Ai și tu trei miișoare pe masă“. Lysias[49], farmacistul, îl întrebă dacă crede în zei. „Cum să nu cred în ei – îi spuse – când văd pe un urât de zei ca tine ?“. Alții pun acest răspuns pe seama lui Theodor[50]. Văzând pe unul care-și făcea lustrații de purificare, îi spuse: „Nenorocitule, nu știi că prin spălare nu poți scăpa de greșelile comise în viață cum nu poți scăpa nici de greșelile de gramatică ?“. În general ținea de rău pe oameni cu privire la rugăciunile lor, spunând că ei cer lucrurile care li se par lor bune, dar nu cele care sunt bune cu adevărat. **[43]** În ce privește pe cei înfricoșați de visurile lor, le spunea că nu se îngrijesc de ce fac când sunt treji, dar se preocupă mult de viziunile care le apar în somn. La Olympia, în momentul când crainicul proclamă: „Dioxippos[51] e învingător al oamenilor“, Diogene ripostă: „Ba el a învins sclavi, pe oameni îi învinge eu“[52].

Era, totuși, iubit de atenieni. Ceea ce-i sigur e că, atunci când un tânăr i-a sfărâmat butoiul, atenienii i-au dat acestuia o bătaie, iar lui Diogene i-au dăruit un alt butoi. Dionysios stoicianul spune că, după bătălia de la Cheronea[53], a fost prins și dus înaintea lui Filip și, fiind întrebat cine este, el răspunde: „Un cercetător al nemăsuratei tale lăcomii“. Pentru acest răspuns a fost admirat și lăsat în libertate. **[44]** Alexandru, cu o ocazie, trimise o scrisoare lui Antipater[54], la Atena, printr-un oarecare Athlios[55], iar Diogene, care era de față, spuse că

scrisoarea o aduce: „Nenorocitul[56] de la un nenorocit printr-un nenorocit la un nenorocit".

Fiind amenințat de Perdiccas[57] să fie omorât dacă nu vine la el, spuse: „Nu-i nimic de mirare, fiindcă și un cărăbuș sau un păianjen ar fi putut face același lucru; mai gravă ar fi fost amenințarea lui Perdiccas dacă spunea că poate trăi fără prezența mea și încă trăi fericit". Repeta mereu cu glas tare că zeii au dat oamenilor posibilitatea de a trăi ușor, dar că acest lucru a rămas ascuns acestora din cauză că ei râvnesc la prăjituri cu miere, mirodenii și altele. De aceea spuse unui om căruia sclavul îi lega încălțămintea: „Nu vei ajunge la deplina fericire până ce sclavul nu-ți va sufla și nasul, și acest lucru va veni când vei fi cu mâinile paralizate".

[45] Odată văzând pe preoții[58] paznici ai templului ducând pe un servitor care furase o cupă din tezaur, el spuse: „Hoții cei mari duc pe hoțul mic". Văzând într-o zi pe un băiat care arunca cu pietre în stâlpul de pedepsire, spuse: „Dă-i înainte, că vei ajunge și tu la ținta asta". Înconjurat de câțiva băieți care spuneau: „Băgați de seamă să nu ne muște", el le răspunse: „Nu vă temeți, copii, câinele nu mănâncă sfeclă"[59]. Unuia care se fălea că poartă o piele de leu, îi adresă aceste cuvinte: „Încetează de a pângări haina bărbăției"[60]. Altuia care ridica în slavă norocul lui Callisthenes[61] și spunea de ce splendori s-a bucurat în suita lui Alexandru, Diogene îi replică: „Nu noroc, ci mai curând nenoroc, fiindcă prânzea și cina când credea nimerit Alexandru".

[46] Când era strâmtorat de bani, spunea prietenilor că nu cere de la ei pomană, ci pretinde ceea ce i se cuvine. Odată, masturbându-se în piața publică, spuse: „Oh ! de-ar fi tot așa de ușor să-mi astâmpăr foamea frecându-mi pântecul"[62].

Văzând pe un tânăr că pleacă să mănânce cu satrapii[63], îl trase deoparte, îl duse la prietenii lui și-i rugă să-l supravegheze de aproape. Un alt tânăr, gătit ca o femeie, îi puse o întrebare la care refuză să răspundă până ce tânărul nu-și ridică tunica și nu-i arătă

dacă e bărbat sau femeie. Altui tânăr care juca kottabos[64] în baie, Diogene îi spuse: „Cu cât joci mai bine, cu atât va fi mai rău pentru tine".

La o serbare, câțiva îi aruncară oasele, cà la un câine. Iar la plecare, Diogene urină pe ei ca un câine.

[47] Pe retori și pe toți cei care câștigaseră reputația de a vorbi bine îi numea „de trei ori oameni", înțelegând prin aceasta „de trei ori nenorociți". De ignorantul bogat zicea că este „o oaie cu lâna de aur". Văzând pe casa unui destrăbălat anunțul: „De vânzare", spuse: „Știam bine că după ce te-ai îmbătat peste măsură, o să-ți verși afară stăpânul". Tot așa spuse unui tânăr care se plângea de numărul prea mare al celor care-l plictiseau cu dragostea lor. „Încetează și tu de a expune semnele poftelor tale provocatoare"[65]. Intrând într-o baie publică murdară, întrebă: „După ce oamenii s-au spălat aici, unde se duc ca să se curețe ?". Singur Diogene lăuda pe un chitarist viguros pe care toți îl criticau. Întrebat de ce făcea aceasta, el dădu lămurirea care urmează: „Cântă pe chitara lui, cu toate că-i așa de viguros și nu se face bandit".

[48] Pe un alt chitarist pe care ascultătorii îl părăseau pe dată ce cânta, îl salută cu cuvintele: „Bună ziua, cocoșule !" Și când acela îl întrebă de ce i se adresează astfel, îi răspunse: „Fiindcă atunci când cânți, îi pui pe toți pe picioare". Altădată, un tânăr pronunța un discurs pregătit[66], iar Diogene, umplându-și poala tunicii cu boabe de bob, se așeză drept în fața lui. Întrucât toți se uitau la el, spuse că era foarte mirat că ei părăsiseră oratorul ca să-l privească pe el. Cineva foarte superstițios i se adresă astfel: „Cu o singură lovitură îți voi crăpa capul". „Iar eu – răspunse Diogene – printr-un singur strănut dinspre stânga te voi face să tremuri"[67]. Hegesias[68] îi ceru să-i împrumute una dintre scrierile lui; „Ești un prost, Hegesias – îi răspunse el. – Când este vorba de smochine, nu alegi pe cele pictate, ci pe cele reale; dar când este vorba de învățătură, neglijezi pe cea adevărată și te avânți spre cea scrisă".

[49] Când cineva îl mustră că a fost exilat din patrie, el îi spuse: „Dar, o nenorocitule, prin exil am devenit filozof". Tot așa, când

cineva îi aminti că „poporul din Sinope te-a osândit la exil", spuse: „Şi eu pe ei ca să stea acasă". Odată văzu un învingător la jocurile olimpice păscând oile şi i se adresă astfel: „Ce repede, prietene, ai trecut de la Olympia la Nemea[69].

Fiind întrebat de ce atleţii sunt aşa de stupizi, dădu acest răspuns: „Din cauză că se hrănesc cu carne de porc şi de vacă". Odată ceru pomană de la o statuie şi, fiind întrebat de ce face aceasta, răspunde: „Ca să mă exercit în a fi refuzat". Când cerea de la cineva de pomană, cum a făcut întâi din cauza sărăciei, folosea această formă: „Dacă ai dat şi altuia, dă-mi şi mie; iar dacă nu, începi cu mine".

[50] Fiind întrebat de un tiran care era cel mai bun bronz pentru o statuie, răspunse: „Cela din care au fost turnate statuile lui Harmodiu şi Aristogiton"[70]. Cineva îl întrebă cum se purta Dionysios[71] cu prietenii săi: „Întocmai cum se poartă cu pungile – răspunse el. – Cât timp sunt pline, le pune bine, iar când sunt goale, le aruncă". Unul care se însurase de curând pusese acest anunţ pe uşa casei:

> Fiul lui Zeus, Heracle, neînfrântul[72],
> Locuieşte aici: răul să intre-i oprit.

la care Diogene adăugă: „După război, vine alianţa". El zise că dragostea de bani este metropola tuturor relelor. Văzând pe un risipitor cum mânca măsline într-o tavernă, îi spuse: „Dacă ai mânca astfel dimineţile, n-ai cina acum aşa".

[51] Numea pe oamenii buni chipuri asemănătoare zeilor, iar dragostea, ocupaţia celor fără treabă. La întrebarea care-i lucrul cel mai nenorocit în viaţă: „A fi bătrân şi sărac", răspunse el. Fiind întrebat care animal muşcă cel mai rău, dădu acest răspuns: „Dintre animalele sălbatice, sicofantul[73], iar dintre cele domestice, linguşitorul". După ce văzu doi centauri pictaţi foarte prost, întrebă: „Care din aceştia este Cheiron ?"[74]. Un discurs linguşitor, zicea el, e ca un şireang îndulcit cu miere. Numea stomacul Charybda[75] vieţii. Auzind vestea că Didymon[76], cântăreţul din flaut, fusese prins în

adulter, făcu reflecția următoare: „Numele lui singur e de ajuns[77] ca să fie spânzurat". La întrebarea de ce aurul este galben palid, dădu răspunsul: „Fiindcă atâția uneltesc împotriva lui". Văzând o femeie dusă într-o litieră, observă: „Nu se potrivește colivia cu animalul".

[52] Într-o zi, văzând un sclav fugar stând pe marginea unei fântâni, îi spuse: „Bagă de seamă, băiete, să nu cazi înăuntru".

Altădată zări un copil furând o haină de la baie și-l întrebă: „Ai venit pentru o mică fricțiune sau pentru o hăinuță ?"[78] Văzând câteva femei atârnate de un măslin, exclamă: „De-ar purta fiecare pom asemenea fructe !". Dând cu ochii de un hoț de straie, îl acostă astfel:

> ...Vai, drăguță, ce faci tu pe-aicea,
> Vrei să despoi de arme pe morții rămași pe câmpie ?[79]

Cineva îl întrebă dacă avea vreo fată sau vreun băiat ca să îngrijească de el, iar el răspunse: „Nu". „Dar, dacă mori, atunci cine o să te ducă la înmormântare ?" „Cel care are nevoie de casa mea", spuse el.

[53] Altădată, observând pe un tânăr cu înfățișare plăcută care dormea într-o poziție îmbietoare, îi dădu un ghiont și-i strigă:

> „Scoală-te, că te poate străpunge vreo suliță-n spate !"[80].

Altuia care cumpăra provizii pentru o masă bogată, îi spuse:

> „Fiule, dacă-i cum cumperi, puține sunt zilele tale"[81].

Pe când Platon vorbea despre idei și folosea substantivele „ideea-masă" și „ideea-cupă", Diogene spuse: „Masa și cupa le văd; dar ideea-masă și ideea-cupă, Platon, nu le văd de fel". – „Lucrul se explică ușor, spuse Platon, pentru că tu ai ochi ca să vezi masa și cupa sensibilă, dar n-ai rațiunea prin care se văd ideea-masă și ideea-cupă"[82].

[54] Fiind întrebat de cineva: „Ce fel de om i se pare Diogene ? – „Un Socrate dement", răspunse Platon[83]. La întrebarea care era timpul nimerit pentru însurătoare, Diogene răspunse: „Pentru cei tineri, e prea devreme, iar pentru cei bătrâni, e prea târziu".

A mai fost întrebat ce-ar lua pentru un pumn în cap, iar el răspunse: „Un coif"[84]. Într-o zi, întâlnind un tânăr gătit frumos, îi spuse: „Dacă faci aceasta pentru bărbaţi, dai greş; iar dacă o faci pentru femei, comiţi o crimă". Altădată, dând peste un tânăr care roşea, îi spuse: „Bravo, aceasta este culoarea virtuţii". Odată, auzind pe doi împricinaţi, îi condamnă pe amândoi, spunând că unul, fără îndoială, furase, iar că celălalt nu pierduse nimic. La întrebarea ce vin îi place mai mult să bea, răspunse: „Acela plătit de altul". Când cineva îi spuse: „Multă lume râde de tine", el dădu acest răspuns: „Dar mie puţin îmi pasă".

[55] Cineva declară că a trăi este un rău. „Nu a trăi este un rău – îl corectă Diogene, – ci a trăi prost". Fiind sfătuit să-şi urmărească pe sclavul său care fugise, el răspunse: „Ar fi ridicol ca Manes[85] să poată trăi fără Diogene, iar Diogene să nu poată trăi fără Manes". Într-o dimineaţă, pe când mânca măsline, cineva îi aduse o plăcintă. El aruncă plăcinta şi spuse:

Tu, străine, în lături te dă dintr-a regilor cale[86].

Iar cu alt prilej spuse aşa:

Şfichiui zmeii de drum[87]...

Fiind întrebat ce fel de câine este, răspunse: „Când mi-e foame, sunt o biată potaie din Melite, iar când sunt sătul, un câine mare din Molottos, câini pe care cei mai mulţi îi preţuiesc, deşi, de teama greutăţilor, nu se duc să vâneze cu ei. Aşa şi voi, nu puteţi trăi cu mine de teama neplăcerilor"[88].

[56] La întrebarea dacă înţeleptul mănâncă prăjituri, răspunse: „Da, mănâncă prăjituri de toate felurile, întocmai ca şi ceilalţi oameni". Iar când fu întrebat de ce oamenii dau cerşetorilor, dar nu dau filozofilor, răspunse: „Fiindcă se gândesc că într-o zi pot să fie şi ei şchiopi sau orbi, dar niciodată să ajungă filozofi". Cerea odată pomană de la un om zgârcit care se codea să-i răspundă, şi atunci Diogene îi spuse: „Prietene, îţi cer pentru hrană, nu pentru cheltuieli de

înmormântare"[89]. Într-o zi unul îi aduse mustrări că falsificase bani. El îi zise: „Era un timp când eu eram cum ești tu acum; dar cum sunt eu acum tu nu vei fi niciodată". Altuia, care-i reproșa același lucru, îi spuse: „Odinioară urinam mai repede, acum însă nu mai fac aceasta".

[57] Ducându-se la Myndos[90] și văzând niște porți mari, deși orașul era foarte mic, începu să strige: „Oameni din Myndos, închideți porțile să nu fugă cetatea". Unui om care fusese prins furând purpură, îi spuse:

În giulgiu de purpură moartea-l învăluie și ursita cea grea[91].

Crateros[92] îi ceru să vină să-l viziteze. „Nu, – îi răspunse Diogene –, prefer să ling sare la Atena decât să mă desfăt de masa bogată a lui". Se duse la Anaximenes, retorul pântecos, și i se adresă astfel: „Dă-ne nouă, cerșetorilor, parte din pântecul tău. Astfel, tu te vei ușura, iar noi vom avea un folos". Altădată, când același Anaximenes[93] ținea un discurs, Diogene atrase auditoriul, prezentând niște pește sărat. Cum vorbitorul se supără, Diogene îi spuse: „Peștele sărat de un obol a făcut praf cuvântarea lui Anaximenes"[94].

[58] Cineva îl ținu de rău că mâncase în piață. „Bine – îi răspunse Diogene –, dar tot în piață mi s-a făcut și foame". Alți autori raportează la el și următoarea întâmplare: Platon, văzându-l că spală salată, se apropie de el și-i spuse liniștit: „Dacă te purtai curtenitor cu Dionysios, n-ai spăla acum salată", la care Diogene răspunse cu aceeași liniște: „Dacă spălai și tu salată, nu aveai nevoie să te pleci în fața lui Dionysios"[95]. Unuia care-i spuse: „Foarte mulți râd de tine", el îi dădu acest răspuns: „Tot așa poate râd și măgarii de ei; dar cum nu le pasă lor de măgari, așa nu-mi pasă mie de ei"[96]. Într-o zi, văzând pe un tânăr studiind filozofia, exclamă: „Bravo, filozofie ! Căci tu îndepărtezi pe admiratorii tăi de la plăcerile trupești, ducându-i spre adevărata frumusețe a sufletului".

[59] Diogene comentă în felul următor admirația exprimată de careva în fața ofrandelor votive de la Samothrace[97]: „Ar fi fost mult mai multe dacă ar fi adus ofrande și cei care n-au fost salvați". Alții

însă atribuie această remarcă lui Diagoras din Melos[98]. Se adresă cu aceste cuvinte unui tânăr frumos care se ducea la un banchet: „Te vei întoarce mai rău decât te-ai dus". Înapoindu-se a doua zi, tânărul îi spuse: „Am fost şi n-am devenit mai rău". „Te-ai întors nu Cheiron – îi spuse Diogene –, ci Eurytion"[99]. Cerând de pomană de la un om ursuz, acesta îi spuse: „Îţi dau dacă mă convingi". „Dacă puteam să te conving – îi răspunse Diogene – te-aş fi convins să te spânzuri". Pe când se înapoia din Sparta la Atena, fiind întrebat: „De unde vii şi încotro ?", răspunse: „De la locuinţele bărbaţilor spre cele ale femeilor".

[60] După întoarcerea sa de la Olympia, fu întrebat dacă era acolo lume multă. „Da – răspunse el –, lume multă, dar puţini oameni"[100]. Diogene compara pe cei desfrânaţi cu smochinii care cresc pe o stâncă prăpăstioasă; nici un om nu se bucură de fructele lor, care-s mâncate de corbi şi vulturi. Phryne[101] ridică o statuie de aur Afroditei la Delfi şi se spune că Diogene a scris pe ea: „Ridicată din desfrânarea grecilor". Odată, Alexandru cel Mare, venind şi stând în faţa lui, îi spuse: „Sunt Alexandru, marele rege". „Iar eu – răspunse Diogene – sunt Diogene Câinele"[102]. La întrebarea ce fel de comportament îi atrage denumirea de câine, dădu această lămurire: „Mă gudur pe lângă cei ce-mi dau ceva, latru la cei care nu-mi dau şi-mi înfig colţii în ticăloşi".

[61] Pe când culegea dintr-un pom smochine, păzitorul îi spuse că, de curând, un om se spânzurase de smochinul acela. „Foarte bine – răspunse Diogene –, îl voi purifica acum"[103]. Un învingător de la Olympia nu-şi mai lua ochi de la o curtezană. „Ia priveşte colo –, spuse Diogene – cum berbecul aprig la luptă e dus de o fetişcană oarecare !". După el, curtezanele frumoase erau la fel ca otrava îndulcită cu miere. Odată, pe când mânca în piaţă, se strânseră mulţi cască-gură, care îi strigau necontenit: „Câine !" „Voi sunteţi câini – le strigă el –, când vă strângeţi în jurul meu şi vă uitaţi cum mănânc". Pe când doi inşi molatici se ascundeau de el, el le spuse: „Fiţi pe pace, câinele nu mănâncă sfeclă"[104].

[62] Fiind întrebat de locul de origine al unui tânăr stricat, el răspunse: „din Tegea"[105]. Văzând pe un luptător prost dotat făcând oficiul de medic, îl întrebă: „Ce înseamnă aceasta ? Vrei să dobori acum pe rivalii care te-au învins mai înainte ?". Fiului unei curtezane care arunca cu pietre în mulțime, Diogene îi strigă: „Bagă de seamă să nu nimerești în taică-tău". Un tânăr îi arătă un pumnal pe care-l primise de la un admirator, iar Diogene făcu această observație: „Da, frumos pumnal, dar apucătura-i urâtă"[106]. Pe când mai mulți lăudau pe cineva care făcuse un dar lui Diogene, acesta interveni cu cuvintele: „Dar pe mine nu mă lăudați care am fost demn să-l primesc ?". Cineva îi ceru să-i dea îndărăt mantaua. „Dacă mi-ai dăruit-o – îi răspunse Diogene –, atunci e a mea, iar dacă mi-ai împrumutat-o, atunci o folosesc". Un fiu natural spuse odată lui Diogene că avea aur în buzunarul hainei. „Adevărat – răspunse Diogene –, de aceea dorm eu pe ea ca așternut"[107].

[63]/Cineva îl întrebă ce a câștigat din studiul filozofiei, iar el răspunse următoarele: „Dacă nu altceva, cel puțin să pot fi pregătit pentru orice soartă"/Întrebat din ce loc este, Diogene răspunse: „Sunt cetățean al lumii"[108]. Într-o zi văzu pe unii cum aduceau sacrificii zeilor ca să le dea un fiu. „Dar pentru ce fel de om va fi acest fiu nu aduceți sacrificiu ?". Odată, cerându-i-se cotizația pentru o asociație[109], el răspunse conducătorului asociației:

Hainele luați de pe alții, de Hector să nu vă atingeți[110].

Numea „regine" pe iubitele regilor, pentru că, explica el, ele pot face tot ce le trece prin cap. Când atenienii dădură prin decret lui Alexandru titlul de Dionysos, interveni cu vorbele: „Și pe mine făceți-mă Sarapis"[111].

Cineva îl mustră că se duce în locuri murdare, iar el dădu răspunsul că și soarele vizitează latrinele, fără să se mânjească.

[64] Prânzea odată într-un templu și, punându-i-se în față pâini care erau murdare, el le luă și le aruncă, declarând că într-un templu nu trebuie să intre nimic murdar[112]. Cineva îi spuse: „Nu știi nimic,

deşi eşti filozof", iar el îi replică: „Chiar dacă îmi însuşesc pe îndelete înţelepciunea, şi aceasta însemnează tot filozofie[113]. Cineva îi aduse pe copilul său, lăudându-i talentul înnăscut şi caracterul ferm. „Atunci ce nevoie are de mine ?", spuse Diogene. Cei care spun lucruri frumoase, dar nu le fac, spunea el, nu se deosebesc cu nimic de o harpă; pentru că şi harpa, ca şi ei nu are nici auz, nici înţelegere. În teatru intră odată lovindu-se de cei care ieşeau. Întrebat de ce face acest lucru, răspunde: „Acest lucru obişnuiesc să-l fac toată viaţa mea".

[65] Văzând un tânăr cu purtări de femeie: „Nu ţi-e ruşine – îi zise – să te porţi cu tine mai rău decât a voit natura; căci natura te-a făcut bărbat, iar tu te sileşti să te faci femeie"[114]. Altădată, întâlni un om fără minte, care acorda un psalteriu[115]. „Nu ţi-e oarecum – îi spuse – să acorzi sunetele acestui lemn şi să nu pui de acord sufletul tău cu viaţa ?". De asemenea, spuse unuia care afirma că nu era înzestrat pentru studiul filozofiei: „Ce mai trăieşti atunci dacă nu te îngrijeşti să trăieşti cum trebuie ?", iar altuia care-şi disprețuia tatăl: „Nu te ruşinezi să disprețuieşti pe acela datorit căruia eşti aşa de mândru de tine ?". Băgând de seamă că un tânăr frumuşel vorbea necuviincios, îl mustră astfel: „Nu ţi-e ruşine să scoţi un pumnal de plumb dintr-o teacă de fildeş ?".

[66] Făcându-i-se reproşuri că bea în cârciumă: „Dar – răspunse el – tot aşa mă duc ca să-mi tai părul la frizerie", iar aceluia care-l ţinu de rău că primise o haină de la Antipater, îi răspunse cu versul:

...Nu-s de aruncat aste daruri de cinste, date de zei[116].

Un om îl izbi mai întâi cu o bârnă şi apoi îi strigă: „Păzea !". Diogene îl lovi şi el, la rândul său, cu bâtul, adăugând pe urmă: „Păzea !"[117]. Altuia care era foarte asiduu pe lângă o curtezană, îi spuse: „De ce, nefericitule, vrei să obţii ceea ce ar fi mai bine să pierzi !". Cineva îşi parfumase părul. „Bagă de seamă – îi spuse –ca parfumul din părul tău să nu-ţi provoace miros rău în viaţă". Spunea că slugile ascultă de stăpâni, iar vicioşii de poftele lor.

[67] La întrebarea de ce sclavii erau numiți „andrapozi"[118], dădu acest răspuns: „Din pricină că au picioare de om și sufletul ca tine care mă întrebi". Ceru o mină de la un risipitor, și acesta îl întrebă de ce lui îi cere o mină, iar de la alții numai un obol ? „De la alții – îl lămuri Diogene – mă aștept să mai primesc, dar că voi mai primi vreodată ceva de la tine stă în voia zeilor". Cineva îl mustră că cerșește, pe când Platon nu făcea acest lucru. „Ba da – răspunse Diogene –, cere și el dar:

S-apropie cu capul ca nu cumva vre-un altul să-l audă[119].

Văzând un țintaș prost, se așeză lângă țintă și explică: „Ca să nu fiu nimerit". Îndrăgostiții, spunea el, se nenorocesc de dragul plăcerii.

[68] Fiind întrebat dacă moartea e un rău, răspunse: „Cum poate fi un rău când ea, fiind prezentă, n-o mai simțim ?". Alexandru i se așeză în față și-l întrebă: „Nu te temi de mine ?" – „Cum ești" – îl întrebă Diogene –, bun sau rău ?"– „Bun" – răspunse Alexandru. – „Atunci – reluă Diogene – cine se teme de un om bun ?" După el, educația aduce cumpătare celui tânăr, consolare celui bătrân, bogăție celui sărac și podoabă celui bogat. Didymon[120], care era un desfrânat, îngrijea odată ochiul unei fete. „Bagă de seamă – îi spuse Diogene –, tratând ochiul fecioarei, să nu-i strici pupila"[121]. Cineva i se plângea că propriii lui prieteni uneltesc împotriva lui. Diogene atunci exclamă: „Ce-i de făcut dacă trebuie să te porți cu prietenii la fel ca și cu dușmanii ?"

[69] I se puse întrebarea care-i lucrul cel mai frumos din lume, la care el răspunse: „Vorbirea sinceră". Intrând într-o școală de băieți, găsi acolo multe statui de ale Muzelor, dar puțini elevi. „Cu ajutorul zeilor –[132] spuse el –, magistre, ai o mulțime de elevi". Avea obiceiul să facă orice în public, deopotrivă cele cuvenite lui Demeter cât și Afroditei[123]. Argumenta în felul următor: „Dacă a mânca nu-i absurd, nu-i absurd nici a mânca în piață; ori a mânca nu-i absurd; deci nu-i absurd nici a mânca în piață". Masturbându-se în public, spunea într-una: „Ce bine ar fi dacă s-ar alunga și foamea frecându-ne

pântecele". 1 se atribuie şi alte vorbe şi fapte, dar ar lua prea mult timp să le înşirăm pe toate, întrucât sunt foarte numeroase[124].

[70] Obişnuia să afirme că există două feluri de educaţie: una sufletească şi alta corporală; această educaţie e cea prin care, cu o exercitare continuă[125], se formează reprezentări, care asigură deprinderea pentru faptele virtuoase; o jumătate a acestei educaţii e incompletă fără cealaltă, sănătatea şi forţa fiind tot aşa de mult cuprinse printre lucrurile necesare atât pentru corp, cât şi pentru suflet. El aducea o dovadă indiscutabilă faptul că uşor se ajunge la virtute prin exercitare, deoarece în meserii, în deprinderile manuale şi în celelalte arte se poate vedea cum, prin practică, meşteşugarii îşi dezvoltă o extraordinară dibăcie manuală. La fel putem lua cazul cântăreţilor din flaut şi al atleţilor: ce minunată dibăcie dobândesc ei prin munca lor neîncetată ! Iar dacă şi-ar fi pus sforţările lor în educarea sufletului, este neîndoielnic că munca lor n-ar fi fost fără folos şi realizări de seamă.

[71] Nimic în viaţă, susţinea el, nu are sorţi de izbândă fără o practică perseverentă[126]: aceasta poate să învingă orice. Prin urmare, în loc de o cazną nefolositoare, oamenii ar trebui să aleagă cazna[127], aşa cum o indică natura, prin care ei pot trăi fericiţi. Dar, din cauza neghiobiei lor, oamenii sunt nefericiţi. Însuşi dispreţul plăcerii este foarte plăcut dacă ne-am obişnuit cu el; căci întocmai cum cei obişnuiţi cu o viaţă de plăceri simt neplăcere când trec la un fel de viaţă opusă, tot aşa cei care s-au exercitat în această direcţie contrară simt mai multă plăcere în a dispreţui plăcerile. Acesta era fondul vorbelor lui şi era limpede că-şi potrivea purtarea întocmai, cu adevărat răsturnând valorile[128], acordând dreptului natural o autoritate mai mare decât legii[129] şi afirmând că felul lui de viaţă are acelaşi caracter ca viaţa lui Heracle[130], căci punea libertatea mai presus de orice.

[72] Susţinea că toate lucrurile aparţin înţeleptului şi întrebuinţa argumente ca cele de care am vorbit mai sus. Toate lucrurile sunt ale zeilor; zeii sunt prietenii înţeleptului şi prietenii îşi împart lucrurile între ei; de aceea toate lucrurile sunt proprietatea celui înţelept[131]. Tot

așa în ce privește legea: nu-i cu putință ca societatea să existe fără lege; căci fără orânduirea statală nu se poate trage folos din comunitatea omenească; însă în stat există comunitatea omenească. Căci legea fără orânduirea statală nu e de nici un folos. De aceea legea aparține comunității omenești. Își bătea joc de nobletea nașterii și glorie, ca și de toate celelalte asemenea distincții, numindu-le „podoabele de fațadă ale viciului". Adevărata orânduire de stat, spunea el, este aceea care cuprinde tot universul[132]. Susținea comunitatea femeilor, nerecunoscând altă căsătorie decât o unire a bărbatului care convinge femeia ca să consimtă. Pentru acest motiv socotea că și copiii trebuiau ținuți în comun[133].

[73] Nu vedea nimic nepotrivit în a fura un lucru din templu sau a mânca din carnea oricărui animal; nici ceva nelegiuit a mânca din carne de om, lucru, spunea el, care se vede din obiceiurile unor popoare străine[134]. Mai mult chiar, după dreapta judecată, așa cum înțelegea el, toate elementele sunt conținute în toate lucrurile și pătrund prin toate; căci în pâine se află părți constitutive din carne, dar și pâinea este o parte constitutivă a vegetalelor; la fel și toate celelalte corpuri, prin mijlocul unor pori invizibili, particulele lor se unesc și se adună la un loc prin exalare vaporoasă[135].

VII Aceste lucruri Diogene le explică în *Thyestes*[136], dacă tragediile sunt cu adevărat ale sale și nu-s opera discipolului său Philiscos din Egina[137] sau ale lui Pasiphon[138], fiul lui Lucian, care, după spusele lui Favorinus din cartea sa *Povești variate*, le-a scris după moartea lui Diogene.

VIII Acesta mai susținea că trebuie să neglijăm muzica, geometria, astronomia și alte asemenea studii, ca nefolositoare și inutile[139].

IX [74] Avea răspunsul cel mai nimerit în disputele verbale, așa cum se vede din cele spuse mai sus.

Când a fost vândut ca sclav, a îndurat totul cu noblețe sufletească. Într-o călătorie pe mare la Egina a fost prins de piratii de sub comanda lui Skirpalos[140] și dus în Creta, unde fu scos în vânzare.

Întrebat de crainic ce se pricepe să facă, răspunde: „Să conduc oameni". După aceea îi arătă pe un corintian îmbrăcat într-o haină tivită cu purpură, Xeniades, pomenit mai sus, şi-i spuse: „Vinde-mă acestui om, are nevoie de un stăpân". Aşa s-a făcut că l-a cumpărat Xeniades, care l-a luat la Corint, l-a pus să-i supravegheze copiii şi i-a încredinţat toată gospodăria casei. A condus-o în toate privinţele în aşa fel, încât Xeniades spunea oriunde se ducea: „Un geniu bun mi-a intrat în casă"[141].

[75] Cleomenes, în opera sa intitulată *Despre pedagogie*[142], spune că prietenii lui Diogene, dorind să-l răscumpere, fură numiţi de el proşti, fiindcă, îi lămuri Diogene, nu leii sunt sclavii acelora care-i hrănesc, ci mai curând cei care-i hrănesc sunt la bunul plac al leilor; doar frica este ceea ce-l deosebeşte pe sclav, în timp ce animalele sălbatice înspăimântă ele pe oameni.

X Avea, într-adevăr, un minunat dar de a convinge, aşa că putea învinge în argumentare pe oricine în orice privinţă. Se spune că un anume Onesicritos din Egina[143] şi-a trimis la Atena pe unul dintre cei doi fii ai săi, anume pe Androsthenes[144], şi acesta, ascultând lecţiile lui Diogene, rămase acolo; tatăl atunci trimise şi pe celălalt fiu, susnumitul Philiscos[145], care era mai mare, ca să-l caute, dar şi Philiscos fu captivat la fel. [76] În cele din urmă sosi chiar tatăl, care, tot aşa ca şi fiii săi, se uni cu ei şi se consacră studiului filozofiei, un atât de mare farmec exercitau vorbele lui Diogene. Printre ascultătorii lui erau şi Focion[146], supranumit cel de treabă, şi Stilpon[147] megarianul şi mulţi alţi bărbaţi de seamă din viaţa politică.

XI Se spune că Diogene avea aproape nouăzeci de ani când a murit[148].

În ce priveşte moartea sa există mai multe relatări. Una este c-a fost apucat de dureri de pântece după ce-a mâncat o caracatiţă crudă[149] şi astfel şi-a găsit moartea; alta e că a murit de bunăvoie, reţinându-şi suflarea. Această versiune a fost urmată de Kerkidas din Megalopolis[150] (sau din Creta), care scrie astfel în *Meliambii* săi[151]:

Sfârșit-a cetățeanul ce veacu-și trecu în Sinope,
I-aduse faima toiagul, sumanul și traiul sub stele.
[77] Purcesu-și-a molcom zborul, cu gura avan încleștată,
Lipsit de suflare, că doară pe bună dreptate numit e
Cerescul câine și sămânța lui Zeus atotdomnitorul.

Alții spun că, încercând să împartă o caracatiță la câini, a fost așa de rău mușcat de pulpa piciorului, încât i s-a tras moartea. Totuși, după spusele lui Antisthenes din cartea *Succesiunile filozofilor*[152], familiarii săi au bănuit că moartea i-a venit din reținerea răsuflării. Pe timpul acela, Diogene locuia în Craneion, în gimnaziul din fața Corintului[153]. Când discipolii au sosit, după obicei, l-au găsit înfășurat în haină și au crezut că doarme, deși nu avea de loc obiceiul să fie leneș sau somnoros. De aceea ei au dat la o parte haina și au văzut că era fără suflare. Au bănuit că moartea i-a fost un act voit, ca să termine odată cu viața.

[78] Se spune că pe urmă s-a iscat o ceartă printre discipoli ca să se hotărască cine-l va înmormânta. Ajunseră chiar să se încaiere. Dar au sosit părinții lor și oameni de seamă. Sub conducerea acestora a fost înmormântat lângă poarta care duce la Istmul corintic[154]. Pe mormânt i-au pus o coloană, iar deasupra un câine în marmoră de Paros[155]. Mai târziu concetățenii lui l-au cinstit cu statui de bronz pe care erau înscrise aceste versuri:

Vremea, ce macină totul, chiar bronzul îl roade pe-ncetul,
Gloria ta a rămas, Diogene, în veac !
Singur îmbii muritorii să fie-mpăcați cu învățu-ți,
Drum ușor, fără cot, darnic la toți dăruind.

[79] Și noi am scris despre el, în metrul proceleusmatic[156]:

– Vino și spune, Diogene, ce soartă te-a dus într-a morților lume?
– Aprigă mușcătură de câine m-aduse.

Unii spun însă că a lăsat cu limbă de moarte ca să-l arunce fără să-l înmormânteze, ca orice animal sălbatic să se poată hrăni din el[157], sau ca să fie aruncat într-un șanț și să se împrăștie puțină țărână peste

el[158]. După alţii, ar fi cerut ca după moarte să fie aruncat în Ilissos[159], ca să poată fi de folos fraţilor lui[160]. Demetrios, în opera sa *Despre omonimi,* afirmă că în aceeaşi zi când Alexandru cel Mare a murit în Babilon, a murit şi Diogene la Corint[161]. În timpul celei de-a o sută treisprezecea olympiade[162], era un om bătrân.

XII **[80]** I se atribuie scrierile următoare:

Dialoguri:

Cephalion
Ichthyas
Cioara
Pordalos
Poporul atenian
Republica
Arta eticii
Despre bogăţie
Despre dragoste
Theodoros
Hypsias
Aristarchos
Despre moarte
Scrisori

Şapte tragedii:

Elena
Thyestes
Heracle
Ahile
Medea
Chrysippos
Edip[163].

Sosicrates, în prima carte a lucrării sale *Succesiunile*[164] şi Satyros[165], în cartea a patra a operei sale *Viețile,* pretind că Diogene n-a lăsat nimic scris, iar Satyros adaugă că tragediile acestea mici

sunt scrise de Philiscos[166] din Egina, discipolul lui Diogene. Sotion[167], în cartea a șaptea, declară că numai următoarele opere ale lui Diogene sunt originale: *Despre virtute, Despre bine, Despre dragoste, Cerșetorul, Tolmaios, Pordalos, Casandros, Cephalion, Philiscos, Aristarh, Sisyphos, Ganymede, Învățături, Scrisori*[168].

XIII **[81]** Au fost cinci bărbați cu numele de Diogenes. Primul, din Apollonia, un filozof naturalist. Începutul tratatului acestuia sună astfel: „După părerea mea, la începutul oricărei lucrări trebuie să căutăm ca principiul de la care pornim să fie necontestat"[169]. Al doilea a fost din Sicyon și a scris *Despre Pelopones*[170]. Al treilea este filozoful nostru[171]. Al patrulea, un stoician născut la Seleucia, numit și Babiloneanul, din cauză că Seleucia e aproape de Babilon[172]. Al cincilea era din Tars[173], autorul unei lucrări *Despre probleme poetice*, pe care încearcă să le rezolve.

XIV Despre filozoful nostru, Athenodoros spune, în cartea a opta a lucrării sale *Plimbări*[174], că avea totdeauna corpul lucios, din cauză că și-l ungea cu unsoare.

NOTE

[1] *Diocles din Magnesia*, autorul *Succesiunii filozofilor*.

[2] *Eubulide din Milet*, numit *o dialectikós* discipol al lui Eucleides din Megara, profesorul lui Demostene și adversar al lui Aristotel. El a descoperit sofisme care sunt vestite.

[3] Vezi lista scrierilor lui Diogene din Sinope, mai departe, Diogenes Laertios, VI. 80.

[4] Cuvântul grecesc *nómisma*, are atât sensul de „orânduire statală", cât și cel de „monedă". Cuvântul rostit de oracol, Diogene îl ia în sensul al doilea.

[5] Variantele acestei informații cu privire la viața lui Diogene dovedesc cât de curând a început să se brodeze în jurul unui nucleu adevărat poveștile despre falsificarea monedelor.

[6] Vezi lista operelor lui Theofrast la Diogenes Laertios, V, 44.

[7] Porticul lui Zeus. *Stoa* era o galerie acoperită. Erau multe astfel de galerii în cetățile grecești. În Atena, pe lângă Galeria lui Zeus, unde se aciuase Antistene, mai era așa-numita *Stoa Poikile* (Galeria pictată) cu tablouri de marele pictor grec Polignot (pierdute pentru noi), unde își țineau stoicii lecțiile și de unde a venit și numele școlii

(vezi şi *Grecia antică*, sub red. V. V. Struve şi D. P. Kallistov, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1958, p. 621 şi urm.).

[8] *Olympiodoros*, om politic din Atena (prima jumătate a secolului al III-lea î.Chr.). Statuia lui de pe Acropolă este descrisă de Pausanias, I, 25-26. Manuscrisele au şi varianta Athenodoros în loc de Olympiodoros, dar un om politic din Atena cu numele Athenodoros nu ne este cunoscut.

[9] *Polyeuctos din Sphettos* (district al Aticii), prieten al lui Demostene, citat de multe ori de oratori şi istorici.

[10] *Lysanias*, fiul lui Aischrion; nu e cunoscut din altă parte.

[11] *Metroon*, templul zeiţei Cybele (*mater deorum*) în Atena, în agora, lângă casa Consiliului. În Metroon se găseau şi arhivele statului.

[12] Joc de cuvinte: *sholén* „şcoală" şi *cholén* „fiere"; mai departe: *diatribé* „lecţie", „curs" şi *katatribé*, „pierdere de timp".

[13] Este vorba, desigur, de concursurile teatrale, aşa de apreciate de publicul atenian. Diogene este foarte aspru cu ele (cf. I. Zamfirescu, *Istoria universală a teatrului*, vol. I, *Antichitatea*, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1958, cap. 1.

[14] Cartea a patra a *Succesiunilor* lui Sotion era consacrată lui Platon. Aici una din puţinele atribuiri ale materiei la o carte anumită în lucrarea lui Sotion şi anume cartea a II-a Aristip, c. IV Platon, c. VII Cinicii, c. VIII Stoicii, c. XI Pyrrhonienii şi c. XIII Barbarii (Orientalii).

[15] Verbul *este parorhýttein*. Luptătorii cu pumnul la jocurile olimpice obişnuiau timp de 30 de zile înainte de concurs să facă acest exerciţiu, săpând pământul şi aruncându-l de o parte cu lopata.

[16] Vezi cele povestite despre Thales la Diogenes Laertios, I, 34 şi textul din Platon citat de noi în comentariul nostru *ad locum*.

[17] Deci: să întinzi prietenilor mâna cu degetele întinse spre a-i ajuta, nu cu degetele îndoite spre a primi ceva de la ei.

[18] *Menip din Gadara*, filozof cinic şi scriitor fecund (pe la mijlocul secolului al III-lea î.Chr.), elevul lui Metrocle cinicul. A scris *Satire*, *Nekyia*, *Testamente*, *Epistole de-ale zeilor*, *Vinderea lui Diogene*, *Symposion*, opere pierdute. Satirele lui au influenţat pe Varro (*Saturae Menippicae*) şi pe *Seneca* (*Apokolokyntosis*).

[19] *Xeniades*, cetăţean din Corint care îl cumpără ca sclav pe Diogene şi îl liberă. Mai e citat de Aulus Gellius, *Noct. Att.*, II, 18.

[20] Eubulos nu este cunoscut mai de aproape. Să fie acelaşi cu filozoful academic (secolul al III-lea) citat de Longinos, împreună cu Theodotos în Porphyrios, *Viaţa lui Plotinos*, cap, 20 ? Mai curând trebuie să ne gândim la Eubulos, filozoful sceptic, citat de Diogenes Laertios, IX, 116, ca discipol al lui Euphranor. Acesta, citat de istoricul Phylarchos (secolul al III-lea î.Chr.) ca fiind elevul lui Euphranor, nu poate depăşi prima jumătate a secolului al III-lea î.Chr. În fine, putem avea la Diogenes Laertios în textul de faţă (VI, 30) un alt scriitor Eubulos, necunoscut din altă parte. Aici se citează lucrarea *Vinderea lui Diogene*, care poate e aceea a lui Menip citat de Diogenes

Laertios puțin mai sus, în care ar fi fost citat ceva după Eubulos. O ieșire din aceste numeroase posibilități și ipoteze e greu de găsit.

[21] Vezi Diogenes Laertios, II, 75. Raportarea acestor anecdote la câte doi autori, aici Diogene (Diogenes Laertios, VI, 32) și Aristip (II, 75), evidențiază și mai mult caracterul anecdotic inventat, al întâmplărilor din viața filozofilor pe care le găsim la biografii lor.

[22] Vezi mai sus n. 17 de la *Antistene*.

[23] Aici avem un joc de cuvinte în greceşte, care e intraductibil în românește; *péra* înseamnă „desagă", „rucsac", iar *anáperos* înseamnă „invalid", „ciuntit de unul dintre membrele corpului", deși cele două cuvinte n-au nimic comun între ele decât sunetul.

[24] *Metrocle* - filozof cinic (pe la 300 î.Chr.), discipol al lui Crates și fratele Hipparchiei. Viața lui se află la Diogenes Laertios, VI, 93-95.

[25] Vezi și mai departe Diogenes Laertios, VI, 55.

[26] Compară mai departe Diogenes Laertios, VI, 43.

[27] *Demostene*, mare orator, adversar ireductibil al lui Filip și al macedonenilor, apărător neînfricat al libertății Atenei și al Greciei, șeful partidului democrat, moare bând otravă în 322, în același an în care moare și Aristotel în Chalkis, insula Eubea. Alexandru cel Mare murise cu un an înainte în 323. Aici avem un moment de cotitură a istoriei Greciei. Cu acești ani, 323-322 î.Chr., începe epoca elenistică, epoca diadohilor lui Alexandru, care merge până la epoca cuceririi Greciei și a fostului imperiu al lui Alexandru de către romani.

[28] Vezi în paragraful următor, puțin mai jos, cum Diogene, care era excentric, arăta cu degetul mijlociu, nu cu degetul arătător, iar oamenii socotesc ca un semn de nebunie la un om tot ceea ce iese din obișnuit.

[29] *Kerameicos* se numea la Atena cartierul olarilor, de ambele părți ale Dipylonului. Avea un cimitir unde erau îngropați atenienii morți în război și oamenii de seamă.

[30] Așa erau numiți cei ce instruiau un cor tragic pentru reprezentația teatrală. *Choregós* era cel care avea sarcina de a suporta cheltuielile pentru instruirea unui cor tragic. *Choreutés* era coristul, dansatorul și cântărețul care face parte dintr-un cor, iar cel care conducea efectiv corul, pe teren, se numea *koryphaios* (cf. I. Zamfirescu, *Istoria teatrului universal*, vol. I, București, E.S.P.L.A. [1958], p. 30 și urm).

[31] Un *chalkous* valora în Attica 1/6 de obol, iar un obol valora 1/6 de drahmă. O drahmă, ca greutate, reprezenta pe timpul lui Solon 4,36 g, mai târziu 3,41 g.

[32] Vers citat din Euripide, *Medea*, 410.

[33] Compară mai sus, Diogenes Laertios, VI, 30. Aceste variante, precum și variantele anecdotei următoare, arată ce vii erau legendele pe timpurile vechi și cât de repede se formau diferite versiuni ale lor.

[34] *Diocles din Magnesia* pare a se fi ocupat mult de cinici, după cum se vede din faptul că e de mai multe ori citat în această carte a VI-a a lui Diogenes Laertios.

[35] *Zoilos din Perge*, filozof; nu ne e cunoscut decât din acest pasaj al lui Diogenes Laertios.

[36] Nauck *TGF*[2], *Adesp.* 284.

[37] *Craneion* se numea un cartier mărginaş din Corint, având o dumbravă şi un gimnaziu. Xeniades, cumpărătorul lui Diogenes, fiind din Corint, s-ar putea să fie vorba aici de acest cartier aristocratic din cetatea de lângă istm. Sau există un loc numit *Craneion* în Atena ?

[38] Anecdotă celebră. Vezi şi mai sus vorbele ce se spune că le-a pronunţat Alexandru: „Dacă nu eram Alexandru, aş fi vrut să fiu Diogene" (Diogenes Laertios, VI, 32 fine).

[39] Grecii, popor de navigatori, se gândesc la bucuria marinarului când, după o lungă călătorie pe mare, vede pământul.

[40] Este vorba de faimosul sofism numit „Încornoratul", descoperit de Eubulide din şcoala megarică. Vezi mai sus Diogenes Laertios, II, 108, şi comentariul nostru *ad locum.*

[41] Este o vorbă foarte răspândită, din cercurile favorabile misteriilor, că cei neiniţiaţi sunt pedepsiţi în Hades prin faptul că sunt cufundaţi în mocirlă, în care chiar se complac (cf. Aristofan, *Broaştele,* 145, Platon, *Phaidon,* 69 *c.*, şi alţi mulţi). Şi Heraclit din Efes face aluzie la cei ce se complac în mocirlă: fragm. nr. 13, Diels-Kranz[5].

[42] Insulele Fericiţilor sunt paradisul vechilor greci, la marginea de vest a pământului, pe malul fluviului Okeanos, care înconjură pământul, unde se duc sufletele morţilor virtuoşi şi deosebiţi prin calităţile şi purtarea lor în viaţă. În epopeele homerice nu se întâlnesc încă Insulele Fericiţilor. La Homer nu există morţi cu situaţie privilegiată. Numai puţini muritori sunt răpiţi de zei şi trăiesc o viaţă fără moarte, cu sufletul legat de trup, cum e cazul lui Menelaos, ca unul care este ginerele lui Zeus prin soţia sa Elena, care se va duce în Câmpiile Elysee (*Odiseea,* c. IV, 563 şi urm., trad. G. Murnu, Bucureşti, E.S.P.L.A.,1956, p.105, v. 750).

[43] *Megara,* cetate în Grecia antică, aşezată între Atena şi Corint, pe istmul corintic. Patria filozofului Eucleides, discipol al lui Socrate.

[44] Vezi altă variantă Diogenes Laertios, VI, 66.

[45] La fel şi Diogenes Laertios, VI, 24.

[46] Celebră anecdotă, foarte cunoscută.

[47] Cf. Diogenes Laertios, VI, 48.

[48] Cetăţean al Atenei, *Meidias* a fost partizan al oligarhiei, adversar al lui Demostene. Meidias, om de o rară aroganţă, loveşte cu pumnul în obraz pe Demostene, care era choreg, în plin teatru al lui Dionysos, făcându-se vinovat de sacrilegiu (350 î.Chr.). Demostene îl dă mai întâi în judecată, după acţiunea numită probolé, în care Meidias e condamnat de adunarea poporului. Dar această condamnare nu produce sancţiuni. O a doua acţiune deschide Demostene împotriva lui Meidias în faţa curţii Heliaştilor, pedeapsa cerută fiind condamnarea la moarte. Între timp însă, din interese superioare politice, Demostene se împacă cu adversarul său, dar, de pe urma acţiunilor acestora ne-a rămas splendidul discurs *Împotriva lui Meidias* al lui Demostene, care, poate, n-a fost niciodată pronunţat. Poate că această afacere juridică-politică a dat loc la anecdota pe care o avem aici.

[49] *Lysias*, negustor de droguri; nu e cunoscut din altă parte.

[50] *Theodor*, ateul din școala cirenaică, în care theodoreii formau o sectă. Despre viața și opiniile lui Theodor, vezi Diogenes Laertios, II, 97-104 și comentariile noastre.

[51] *Dioxippos*, învingător în jocurile olimpice la lupta cu pumnul, însoțitor al lui Alexandru cel Mare, citat la mulți autori: Plutarh, Elian, Athenaios, Diodor din Sicilia.

[52] Cf. Diogenes Laertios, VI, 33:

[53] Bătălia de la *Cheronea* din anul 338 î.Chr. s-a dat între macedoneni, sub regele Filip și atenieni. Aceștia din urmă pierd bătălia, care a fost hotărâtoare pentru soarta întregii Grecii. Libertatea acesteia după bătălie este terminată. Și Demostene a luat parte ca soldat, hoplit, la bătălia de la Cheronea (cf. *Grecia antică*, sub red. V. V. Struve și D. P. Kallistov, București, Edit. științifică, 1958, p. 582).

[54] *Antipater*, general al lui Alexandru.

[55] *Athlios* sau *Athlias*, nume propriu, necunoscut din altă parte. Athlios ca substantiv comun înseamnă „nenorocit". De unde întreaga poantă a vorbelor lui Diogene.

[56] *Athlios*, Nenorocitul, aici este în același timp nume propriu.

[57] *Perdiccas*, fiul lui Orontes, general al lui Alexandru, și unul dintre diadohii lui.

[58] Aceștia sunt demnitari trimiși de statele părtașe la amfictyonii, state ce se aliază pentru apărarea cultului unui zeu. Cea mai importantă e amfictyonia din Delfi.

[59] Cf. Diogenes Laertios, VI, 61.

[60] Aici *areté* e tradus cu „bărbăție", care e „vrednicia" leului. Pielea de leu e și haina lui Heracle, cel mai vrednic erou prin bravura lui.

[61] *Callisthenes din Olynth*, nepotul lui Aristotel mai întâi prieten și admirator al lui Alexandru. Când însă acesta ceru și de la grecii lui prosternarea în fața sa ca în fața unui zeu, după felul monarhilor orientali, Callisthenes refuză și se ceartă cu Alexandru, care îl închise (327 î.Chr.). După unii ar fi fost ucis din ordinul lui Alexandru sau chiar de Alexandru însuși. De aici și răceala din ultimii ani dintre Aristotel și elevul său Alexandru.

[62] Cf. Diogenes Laertios, VI, 69. Sfidând prejudecățile, cinicii, pe lângă critica ce o făceau instituțiilor vremii, manifestau și dorința de a face pe ceilalți să înțeleagă relativitatea moravurilor care se bazează pe convenție omenească (*nómo* cum ziceau sofiștii), nu pe natură (*phýsei*), care singură consfințește toate.

[63] *Satrapiile* sunt provincii ale Imperiului persan, care erau conduse de guvernatori numiți de regele Persiei, guvernatori care purtau numele de satrapi. Darius I a împărțit imperiul său în 20 de satrapii care persistă până la finele imperiului și la cucerirea lui de către Alexandru cel Mare. O satrapie era Lydia cu capitala Sardes, alta era Ionia, altă satrapie cuprindea Frygia, alta Cilicia și Cappadocia.

[64] *Kottabos*, joc la care se dedau grecii după banchet. Jucătorul bea o cupă de vin în fundul căreia lăsa o cantitate de lichid pe care o proiecta de la o distanță dată într-un vas de aramă. Cantitatea de lichid trebuia să cadă în întregime în vasul de aramă, făcându-l să emită un sunet clar. Reușita era considerată ca un semn favorabil în dragoste. Mai târziu s-au făcut și variante ale acestui joc. Într-un vas mare cu lichid

pluteau cupe mititele, pe care jucătorul, prin aruncarea lichidului din cupa sa, trebuia să le scufunde. Poate un astfel de joc juca tânărul lui Diogene în baie.

[65] Asemenea anecdote îndreptate împotriva desfrâului se întâlnesc des la Diogenes Laertios.

[66] „Discurs pregătit" înseamnă în materie de oratorie a ţine un discurs compus pentru a susţine o teză. Discursul demonstrativ sau de aparat este unul dintre cele trei genuri ale oratoriei greceşti. Celelalte două genuri sunt constituite de discursul judiciar şi de discursul politic. *Lysias* a fost cel mai de seamă reprezentant al oratoriei judiciare, *Isocrate* al oratoriei demonstrative şi *Demostene* al oratoriei potitice.

[67] Grecii aveau superstiţia că tot ce vine din stânga este de rău augur: strănut, zbor de păsări etc. Chiar şi partea stângă avea pentru greci influenţe rele. De aceea, pentru a-i conjura efectele dăunătoare, ei o numeau cu cuvinte de bun augur, eufemistice: „partea cu nume bun" şi „partea cea bună".

[68] Cunoaştem un *Hegesias*, filozof din Cyrene, supranumit *peisithánatos*, care îndemna la sinucidere. Vezi Diogenes Laertios, II, 86, 93 şi urm. Dar mai cunoaştem un Hegesias din Sinope, poreclit „zgardă", elev al lui Diogene, cum afirmă Diogenes Laertios, VI, 84. De acesta este, desigur, vorba aici.

[69] Joc de cuvinte intraductibil: *némein* înseamnă „a paşte vitele". *Némea* ca nume comun înseamnă „păşuni", iar ca nume propriu indică o localitate din Argolida unde Heracle a răpus leul din Nemea şi unde din trei în trei ani se serbau jocurile nemeice cu concursuri atletice.

[70] *Harmodiu* şi *Aristogiton*, numiţi tiranoctoni, doi eroi atenieni care au încercat să ucidă, ascunzându-şi săbiile în ramuri înverzite, pe fiii lui Pisistrat, anume pe Hipparh şi pe Hippias (534 î.Chr.). Numai Hipparh a fost ucis. Harmodiu a fost omorât pe loc, iar Aristogiton executat mai târziu. Totuşi, ca unii care au dat semnalul liberării de tirani, ei au fost extrem de iubiţi de atenieni. Urmaşii lor erau hrăniţi în Prytaneion pe cheltuiala statului şi se bucurau de *proedrie* la spectacole şi sărbători şi de *atelie*. Numele lor era proslăvit în cântece populare la banchete.

[71] Cei doi tirani din Syracuza Dionysios tatăl şi Dionysios fiul, revin mereu în anecdotele filozofilor, întrucât se înconjuraseră de aceştia. Platon a fost de trei ori în Sicilia, o dată la Dionysios tatăl (387 î.Chr.) şi de două ori la Dionysios fiul (366 şi 361/6O î.Chr.).

[72] *Kallinikos* „biruitorul" poate fi şi numele propriu al proprietarului casei.

[73] Legea interzicea exportarea smochinelor din Atica. Oricine putea observa şi denunţa pe un delincvent la această lege. Denunţătorul se numea sicofant. Cum s-au făcut mari abuzuri prin denunţări răuvoitoare, s-a ajuns ca cuvântul sicofant să însemne „calomniator", „denunţător din şicană". Acest sens peiorativ al cuvântului îl găsim în cuvintele atribuite aici lui Diogene cinicul.

[74] Centaurul *Cheiron*, fiul lui Cronos şi al oceanidei Philyra. Cheiron l-a educat pe Ahile şi l-a învăţat pe acesta arta medicinii. Rănit de Heracle din greşeală cu o săgeată otrăvită, Cheiron renunţă la nemurirea sa de zeu în favoarea lui Prometeu. Ca

nume comun *cheiron* înseamnă „mai rău" (comparativ). Deci vorbele lui Diogene erau cu dublu sens. Ele înseamnă și „care din cei doi centauri e mai prost pictat ?" (cf. și Diogenes Laertios, VI, 59, un joc similar, cu dublul sens al cuvântului *cheiron*).

[75] *Charybda* este o stâncă monstruoasă legendară, ca și Scylla din fața ei. Charybda suge de trei ori pe zi apa, producând o vâltoare care înghite tot ce se află în apropiere, pe când Scylla, un monstru cu șase capete, prinde și înghite pe însoțitori de-ai lui Ulise. Prima mențiune a acestor monștri se află la Homer, în *Odiseea*, cântul XII. S-au făcut diverse localizări ale acestor monștri, între altele prin strâmtorile din jurul Siciliei. Comparația lui Diogene cinicul este foarte lapidară și reușită.

[76] *Didymon*, flautist; necunoscut din altă parte.

[77] *Didymos* indică lucruri perechi, între altele, gemeni. Aici se face aluzie la „cele două testicule".

[78] Joc de cuvinte între *aleimátun*, „mică fricțiune" și *ull'imátion*, „hăinuță".

[79] Vezi Homer, *Iliada*, X, v. 343 = 387 (trad. G. Murnu, București, E.S.P.L.A., 1959, p. 207, v. 329).

[80] Cf. Homer, *Iliada*, VIII 95 = XXII 283 (trad. G. Murnu, București, E.S.P.L.A., 1959, p. 166, v.92).

[81] Cf. Homer, *Iliada*, XVIII 95 (trad. G. Murnu, București, E.S.P.L.A., 1959, p. 348, v. 92).

[82] Obiecție serioasă a tuturor empiriștilor și senzualiștilor împotriva teoriei existenței separate a ideilor de lucrurile sensibile. Platon, în dialogul *Phaidon*, 79 *a*, împarte lucrurile în două clase: unele vizibile, dar nu inteligibile (lucrurile sensibile), altele inteligibile, dar nu vizibile (ideile) (cf. și *Republica*, VI, 507 b, c). În greceşte, cuvintele traduse de noi cu „ideea-masă" și „ideea-cupă" sunt formate din substantivul comun prin adăugarea sufixului *-tes* care dă un abstract.

[83] Cobet pune acest text între paranteze drepte, ca introdus de cineva străin în textul lui Diogenes Laertios. Totuși, interpretarea pe care o dă traducerea în latină e justă și o acceptăm și noi. Traducerea lui O. Apelt e imposibilă. Apelt, urmând pe Menagius, consideră, ca și Cobet, textul anecdotic ca apocrif. Dar anecdota în sensul tradus de Cobet, de Hicks și de noi se găsește și la Elian, *Var. Hist.*, XIV, 33.

[84] Cf. Diogenes Laertios, VI, 41. Poate lipseşte *anti* înainte de *kondylon*. Cel ce întreabă înțelege „în schimbul unui pumn", iar Diogene înțelege „împotriva unui pumn".

[85] *Manes*, numele sclavului lui Diogene. Numele de Manes pentru sclavi se întâlnește des în literatură: la Aristofan, Demostene etc.

[86] Vezi Euripide, *Fenicienele*, v. 40.

[87] Homer, *Iliada*, V, 366; VIII, 45 etc. (trad. G. Murnu, București, E.S.P.L.A., 1959, p. 143, v. 362; p. 164, v. 45).

[88] Cf. Diogenes Laertios, VI, 33. În textul de față e o versiune mai dezvoltată.

[89] Joc de cuvinte între „hrană" și „înmormântare".

[90] *Myndos*, oraș, colonie doriană pe coastele Cariei (Asia Mică).

[91] Homer, *Iliada*, V, 83 (trad. G. Murnu, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1959, p. 110, v. 81-83).

[92] *Crateros*, fiul lui Alexandros din Orestis, general al lui Alexandru cel Mare.

[93] Cunoaştem doi retori cu numele de *Anaximenes*, ambii din Lampsacos. Primul e vestitul retor şi istoric de seamă, de care, probabil, e vorba aici. Al doilea e nepotul de soră al primului (vezi Diogenes Laertios, II, 3).

[94] Cf. anecdota de la Diogenes Laertios, VI, 36.

[95] Una dintre multele anecdote ale filozofilor în legătură cu Dionysios, tiranii din Siracuza (vezi mai sus, n. 71).

[96] Sensul e următorul: aşa cum oamenii nu se sinchisesc de părerea măgarilor asupra lor, aşa nu se sinchiseşte Diogene de părerea oamenilor asupra lui.

[97] *Samothrace*, insulă stâncoasă, la nord de insula Thasos în marea Thracică, vestită prin misteriile zeităţilor numite Cabiri. Ele ajutau şi salvau mai ales pe naufragiaţi, de unde sumedenie de ofrande votive dedicate în templul lor de cei mântuiţi şi reflexia lui Diogene că cei înecaţi erau mult mai numeroşi decât cei salvaţi.

[98] *Diagoras din Melos*, ateul, celebru prin atitudinea lui sfidătoare faţă de zei, adesea citat în literatură.

[99] *Cheiron* e bunul centaur, dascălul lui Ahile (vezi mai sus, n. 74), deşi numele înseamnă „mai rău". În schimb, Eurytion este centaurul lasciv, care s-a legat de soţia lui Peiritoos, lapitul din Larissa în Thesalia, pe care a vrut s-o răpească. Vezi Homer, *Odiseea*, XXI, 295 şi urm. (trad. G. Murnu, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1956, p. 422, v. 384 şi urm.).

[100] Această temă a oamenilor care nu sunt „oameni" revine mereu în anecdotele înfiripate în jurul figurii lui Diogene cinicul.

[101] Curtezană celebră prin frumuseţea ei fără seamăn, *Phryne* din Thespiai (sec. IV î.Chr.) a fost modelul sculptorului Praxitele pentru *Afrodita din Cnidos* şi a pictorului Apelles, pentru *Afrodita Anadyomene*. Acuzată de crima de impietate a fost apărată de oratorul Hypereides, care a dezvelit sânii acuzatei pentru a-i dovedi frumuseţea şi obţine achitarea.

[102] Câinele era un animal stimat de cinici şi de greci pentru credinţa şi alte calităţi ale lui. Aici Diogene se numeşte pe sine „câine" cu mândrie.

[103] Grecii erau foarte preocupaţi de puritatea rituală. În această privinţă, mai ales atenienii erau deosebit de precauţi. Tot ce venea în contact cu un cadavru sau cu o femeie care a născut devenea impur. Tot astfel şi smochinul de care fusese spânzurat un om. Fireşte, Diogene îşi bate joc de aceste superstiţii.

[104] Cf. Diogenes Laertios, VI, 45.

[105] Joc de cuvinte: Tegea era un oraş mare în Arcadia. Ca substantiv comun *tégos* înseamnă, „acoperiş", „odaie" şi mai târziu „bordel". La acest din urmă sens se referă Diogene.

[106] *Labé* înseamnă „mâner" şi „apucătură", joc de cuvinte greu traductibil.

[107] Cobet are *koima*, în loc de *koimómai*. Textul e greu de înţeles.

[108] Cuvântul grec e *kosmopolites*.

[109] Asociații cu caracter fie religios, fie de comunitate de conaționali sau profesională de meseriași erau foarte numeroase în Grecia. Membrii plăteau o cotizație și aveau mese comune care adunau pe membrii lor la un loc. Caracterul religios nu lipsea nici din asociațiile cu caracter profesional. Aceste asociații au fost studiate de Foucart și de Pohlenz.

[110] Acest vers nu se găsește în manuscrisele *Iliadei și Odiseei*. Totuși unii filologi moderni au introdus acest vers în diverse locuri din *Iliada*.

[111] *Sarapis*, zeu sincretic, creat de Ptolemaios I Soter pentru a uni prin cultul lui pe supușii săi greci și egipteni, lucru pe care l-a reușit foarte bine. Sarapis a fost un zeu deosebit de adorat în Egipt atât de egipteni, cât și de grecii care locuiau acolo. Numele ar veni după unii de la unirea numelor Osiris și Apis. Și aici Diogene își bate joc de credințele grecilor.

[112] Este iarăși vorba de teama superstițioasă a grecilor de impuritatea rituală, de care își bate joc Diogene.

[113] *Philosophia* înseamnă „iubire de înțelepciune". Se spune de către unii că Pitagora ar fi fost primul care a adoptat numele de *philósophos*. După alții, Socrate ar fi luat acest nume mai modest pentru sine decât acela de „înțelept". Dar termenul se găsește deja la Heraclit din Efes (fragm. 35 Diels-Kranz[5]) ca adjectiv. Mai târziu e substantivat, cu articol: *ho philósophos*.

[114] Cf. Diogenes Laertios, I, 33, despre Thales.

[115] *Psaltérion*, instrument muzical cu coarde, având cutia de rezonanță triunghiulară, denumit de aceea și *trigonon*. Alt nume pentru un instrument aproape similar este acela de *mágadis*.

[116] Vezi Homer, *Iliada*, III, 65 (trad. G. Murnu, București, E.S.P.L.A., 1959, p. 82, v. 65-66).

[117] Cf. varianta Diogenes Laertios, VI, 41.

[118] *Fo andrápodon* (neutru) înseamnă „sclav", probabil de la piciorul pe care îl punea învingătorul pe prizonier, care îi devenea sclav. Aici Diogene ia sensul compusului ca fiind „picior de om".

[119] Vezi Homer, *Odiseea*, I, 157 și IV, 70 (trad. G. Murnu, București, E.S.P.L.A., 1956, p. 34, v. 221-222 și p. 87, v. 96-97).

[120] Cf. Diogenes Laertios, VI, 51, unde avem un Didymon flautist, prins în flagrant delict de adulter. Probabil e același cu cel din pasajul de față.

[121] Joc asupra sensului cuvântului *kóre* care înseamnă atât „pupila ochiului", cât și „fată".

[122] *Syntheois* are dublu sens: „cu ajutorul zeilor" și „împreună cu zeii" (sociativ). Acest ultim sens e valabil în pasajul de față.

[123] „Mâncare" și „dragostea sexuală".

[124] Aici se termină partea vieții lui Diogene, care este plină de anecdotele care s-au format în jurul persoanei lui și pe care Diogenes Laertios le dă, multe dintre ele,

în două şi chiar mai multe variante. Într-un timp când nu se mai iveau mituri despre zei, imaginaţia bogată şi fabulatoare a grecilor a creat mituri şi legende despre oameni. Diogene cinicul, prin felul său de viaţă, i-a impresionat în mod deosebit pe greci; contemporanii şi urmaşii au dat frâu liber imaginaţiei lor, creând una dintre cele mai caracteristice figuri de filozof. Viaţa anecdotică a eroului-filozof cuprinde deci paragrafele 20-69 din cartea a VI-a la Diogenes Laertios. Paragrafele 70-73 cuprind o doxografie, la care trecem acum.

[125] *Áskesis* „exerciţiul perseverent" este unul dintre punctele fundamentale ale moralei cinice: călirea individului pentru a suporta frigul, foamea, reducerea pretenţiilor lui la un minim necesar; *autárkeia* „îndestulare cu ceea ce ai", iată ţelurile urmărite de cinici şi mijloacele pentru a ajunge la ele.

[126] Vezi nota anterioară.

[127] Aici avem al doilea punct capital al conduitei cinice, „cazna", pe greceşte *pónos*, care se acoperă în parte cu *askesis*. Pentru a-ţi „exercita cu perseverenţă" forţele sufleteşti şi corporale de stăpânire de sine, ai nevoie de „cazna", de muncă, trudă îndărătnică.

[128] *Nómisma* are dublul sens de „monedă" şi de „orânduire legală" a statului. *Nómisma paracharáttein* înseamnă „a falsifica moneda" şi „a schimba orânduirea legală". De aici traducerea noastră „a răsturna valorile". Ambele sensuri sunt prezente în textul grec. Vezi, de altfel, Diogenes Laertios, VI, 20, unde ni se spune că sfatul zeului Apollo, care era ca Diogene să schimbe orânduirea legală, a fost înţeles greşit de acesta ca îndemn la a falsifica monede. Ulterior a revenit Diogene la sensul adevărat al cuvintelor de îndemn ale lui Apollo, căutând să schimbe orânduirile omeneşti tradiţionale.

[129] Dreptul natural e *kata phýsin*, legea umană este *kata nómon*, „convenţională". Opoziţia datează încă de la sofiştii din secolul al V-lea î.Chr.

[130] Heracle este eroul care întruchipează cazna, *pónos*, munca pe care o apreciază cinicii pentru exercitarea *askesis*, virtuţii.

[131] Cinicul este degajat, liberat de toate convenţiile umane. El răstoarnă valorile, şi tot ce e preţuit de convenţionalismul societăţii el îl depreciază, şi invers. Proprietatea individuală ? Ea nu există pentru cinic. Toate îi aparţin înţeleptului, lucru pe care îl demonstrează cu un silogism.

[132] Iarăşi ideea că înţeleptul este cetăţean al universului care cuprinde o orânduire naturală, căreia toţi trebuie să i se supună (cf. Max Mühl „*Die antike Menschheitsidee in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, Leipzig, 1928).

[133] Comunitatea femeilor şi copiilor făcea parte din utopiile care circulau în secolul al V-lea şi al IV-lea. Aristofan o ridiculizează în comediile sale, iar Platon o ia în serios şi o adoptă pentru cetăţenii din clasa conducătoare a republicii sale ideale. Dar sensul la Diogene este cu totul altul. Pentru el căsătoria este o convenţie umană şi legea naturii e cu totul alta. Uimind pe oameni prin paradoxurile sale, el caută să libereze pe oameni de convenţionalismul steril al unei societăţi în decădere şi în care femeia avea o situaţie de inferioritate.

[134] Diogene ştia deci că există popoare antropofage, şi aici caută să scuture lenea de gândire, conformismul comod imprimat de clasa dominantă, spre a-l face omul de rând să judece prin sine şi nu prin clişee împrumutate dintr-o tradiţie sterilă.

[135] Aici sunt singurele consideraţii de domeniul fizicii pe care le face această doxografie a lui Diogene cinicul la Diogenes Laertios. Ele nu sunt originale, ci sunt luate de la filozofii materialişti anteriori cinicului. Spre exemplu, ideea că toate lucrurile există în toate şi că pătrunderea calităţilor contrare unele în altele este totală, face parte din doctrina lui Anaxagora. Lucrurile nu se despart unele de altele ca şi cum ar fi retezate cu toporul (*pelékei*, frag. nr. 8, unde se vede că lucrurile pentru Anaxagora sunt calităţile contrare, cum sunt caldul şi frigul etc.). Altfel nu se poate explica cum poate deveni păr ceea ce nu este păr şi carne ceea ce nu este carne (aluzie la procesul asimilării alimentelor). Aceste idei ale lui Anaxagora le adoptă şi Diogene cinicul în textul de faţă de la Diogenes Laertios. Numai că porii şi particulele de care se vorbeşte în plus aici nu aparţin lui Anaxagora, ci lui Empedocle. Cum Diogene cinicul nu este un filozof original, este explicabil acest eclectism, prin care se pun laolaltă teorii luate din diverse părţi, câteodată contradictorii şi greu de conciliat între ele. Cum se adună la un loc prin exhalare particulele care trec prin pori nu e prea clar. Pentru o explicare trebuie recurs la fizica lui Empedocle.

[136] Această tragedie, *Thyestes*, este menţionată în lista operelor lui Diogene cinicul (vezi Diogenes Laertios, VI, 80). Thyestes a mâncat, fără să ştie, carnea gătită a propriilor săi fii de către fratele său Atreus. Aici avea ocazie Diogene cinicul să vorbească de antropofagie şi de teoriile fizice expuse ceva mai sus în textul lui Diogenes Laertios şi în notele noastre 133 şi 134.

[137] *Philiscos din Egina*, fiul lui Onesicritos (vezi Diogenes Laertios, VI, 75-76), discipol al lui Diogene din Sinope cinicul, împreună cu tatăl său şi cu Androsthenes, fratele său mai tânăr. Satyros (la Diogenes Laertios, VI, 80) atribuie lui Philiscos tragediile date în lista cărţilor lui Diogene. Aici, în textul de faţă, Diogenes Laertios pune posibilitatea ca *Thyestes*, împreună cu celelalte tragedii atribuite lui Diogene, să fie ale lui Philiscos.

[138] *Pasiphon*, fiul lui Lucian din Eretria, scriitor şi filozof, mai e citat şi la Diogenes Laertios, II, 61 şi la Plutarh, *Viaţa lui Nicias*, 4.

[139] Orientarea lui Diogene cinicul este în primul rând etică şi practică. Cunoştinţele teoretice îl ocupă numai atât cât e nevoie de ele pentru fundamentarea practicii şi a moralei. Ştiinţe ca muzica, geometria, astronomia, care presupun o contemplaţie pură şi dezinteresată a adevărului, de care erau aşa de mândri vechii greci, Diogene care nega toate valorile îndeobşte admise de societatea sclavagistă, le neglijează şi le disprefuieşte.

[140] *Skirpalos* (în *Lexicon Suda*, s.v. *Diogene*, avem Skirtalos) – pirat; se întâlneşte numai aici. Cicero, *De nat. deorum*, III, 34, 83, îl numeşte pe acest pirat, care l-a prins şi l-a vândut pe Diogene, Harpalus.

[141] Pentru episodul din viaţa lui Diogene în legătură cu cumpărarea lui de către Xeniades din Corint, vezi şi Diogenes Laertios, VI, 29-32. Cu toate variantele şi aparenţa de caracter anecdotic, episodul Xeniades din viaţa lui Diogene trebuie să fie autentic, ca şi cel de la începutul *Vieţii lui Diogene* de la Diogenes Laertios, unde se vorbeşte de falsificarea banilor. Detaliile pot fi alterate, dar fondul celor două episoade trebuie să fie adevărat.

[142] *Cleomenes*, probabil filozoful cinic, discipol al lui Metrocle (vezi la Diogenes Laertios, VI, 95).

[143] *Onesicritos din Egina*, împreună cu fiii săi Androsthenes şi Philiscos, discipoli ai lui Diogene din Sinope (vezi mai sus, n. 137)

[144] Vezi mai sus, n. 143.

[145] Vezi mai sus, nn. 137 şi 143.

[146] *Focion*, fiul lui Phocos – general atenian, născut pe la 402-401 î.Chr.; după bătălia de la Cheronea (338) devine comandant al Atenei. Prin prestigiul său obţine de la Alexandru cel Mare, care cucerise Theba, ca Atena să fie cruţată. În afacerea Harpalos (324), el rămâne nepătat. Moare în 318, luând otravă, fiind încurcat în luptele diadohilor lui Alexandru. A fost numit „cel mai bun" (*ho chrestós)* pentru caracterul lui onest.

[147] *Stilpon* megaricul (vezi viaţa lui la Diogenes Laertios, II, 113-120).

[148] Aici începe o nouă rubrică, un *tópos* foarte îndrăgit de biografi, anume *felul morţii* autorului a cărui biografie se face. Împreună cu epigramele frumoase scrise pentru Diogene din Sinope, acest *tópos* cuprinde paragrafele 76– 79.

[149] Manuscrisele dau lectura *boós póda* „pulpă de bou" (vezi ed. Meibomius şi cea de la Tauchnitz). Această lectură o păstrează şi traduce Otto Apelt. Însă deja Isaac Casaubonus şi Aldobrandinus atrag atenţia că se găseşte această poveste a morţii cu varianta *polýpoda* a anecdotei la Athenaios, pe care o acceptă Hicks, după Cobet şi pe care o traducem şi noi.

[150] *Kerkidas din Megalopolis*, legislator şi poet, citat şi de Polybios şi Elian. Diogenes Laertios adaugă „sau cretan". Megalopolis este o localitate din Arcadia. Mai există un Kerkidas arcadian, partizan al lui Filip, regele Macedoniei, citat de Demostene, dar care pare a fi un personaj diferit de poetul nostru.

[151] *Meliambul*, vers liric în măsură iambică.

[152] Antisthenes, *Succesiunile filozofilor.*

[153] *Craneion* este deci locul cu dumbravă şi gimnaziu din preajma Corintului. Cf. şi Diogenes Laertios, VI, 38, unde, după indexul de la Cobet, ar fi vorba de un loc cu acest nume, Craneion, la Atena. Totuşi coincidenţa celor două nume e bizară (vezi mai sus, n. 37).

[154] *Istmul corintic* leagă Peloponezul de Atica.

[155] *Marmora de Paros* era cea mai apreciată de sculptorii greci prin albeaţa, curăţenia şi grăuntele ei, care reda minunat pielea umană şi se lăsa îmbibată de culoarea cu care îmbibau artiştii greci statuile.

[156] *Proceleusmatic*, vers având picioare de câte patru silabe scurte.

[157] Avem mai departe continuarea variantelor morții lui.

[158] După ritualul grec, era suficient a presăra țărână pe corpul neînsuflețit pentru ca sufletul să poată merge liniștit în lumea cealaltă. Așa procedează Antigona cu cadavrul lui Polynice, fără a face o înmormântare în toată regula, ceea ce de altfel nici nu putea face.

[159] *Ilissos*, râu în Atica. Izvorăște din muntele Hymettos.

[160] Probabil că frații la care se referă Diogenes Laertios, respectiv autorii informației, sunt peștii, deși această denumire „frați" e curioasă.

[161] Deci Diogene ar fi murit în 323 î.Chr., la Corint, unde a rămas pe lângă Xeniades până la sfârșitul vieții (vezi și Diogenes Laertios, VI, 77).

[162] În răstimpul 324-321 î.Chr. e cuprins și anul morții, 323, dacă e adevărat că a murit o dată cu Alexandru, acesta la Babilon, iar Diogene în Corint.

[163] Aici se încheie prima listă de scrieri ale lui Diogene.

[164] Pentru *Sosicrates*, vezi și notele la primele cărți ale lui Diogenes Laertios.

[165] *Satyros*, biograful.

[166] Despre *Philiscos*, vezi mai sus, n. 137, 143-145.

[167] *Sotion*, cartea a VII-a a *Succesiunilor* sale era consacrată cinicilor. Mai aflăm aici un lucru foarte important și anume: că el a dat și lista de scrieri ale filozofilor.

[168] Aici avem deci o listă de tipul celor date de Sotion, important pentru a identifica originea altor liste similare.

[169] Obiceiul acesta de a cita lucrări prin *incipit*-ul lor este al lui Demetrios din Magnesia și, prin urmare, lista de omonimi de aci este confirmată ca fiind a lui.

[170] *Diogenes din Sicyon*, istoric, citat numai aici.

[171] Desigur locul în listă a lui Diogene din Sinope este a lui Demetrios. Dar formula este a lui Diogenes Laertios, fiindcă, la Demetrios, Diogene cinicul era un personaj printre alții și nu subiect principal al *Vieții*, ca la Diogenes Laertios.

[172] *Diogenes din Seleucia*, numit Babiloneanul, este un filozof stoician, discipol al lui Hrysip. Vezi fragmentele lui la Joannes ab Arnim *SVF*.

[173] *Diogenes din Tars*, discipol al lui Epicur, poet și gramatician (vezi și Strabon XIV, p. 675).

[174] Cartea a VIII-a din *Plimbări* de Athenodoros este citată de Diogenes Laertios și în cartea III, 3 (*Viața lui Platon*), în V, 36 (*Viața lui Theofrast*), precum și în cărțile lui Diogenes Laertios, VII, 68 și IX, 42. Acest Athenodoros poate fi un filozof, scriitor, peripatetician, de altfel necunoscut. Cunoaștem trei filozofi stoici cu acest nume. Nu e imposibil ca Athenodoros să fie unul dintre cei doi stoici, ambii din Tars, și prieteni cu persoane de vază din Roma.

CAPITOLUL al III-lea

MONIMOS
(pe la 340 î.Chr.)

I **[82]** Monimos din Siracuza a fost un discipol al lui Diogene; după spusele lui Sosicrates[1], slujea la un anume bancher corintean, pe care Xeniades, cumpărătorul lui Diogene, îl vizita des[2]. Prin povestirile pe care le făcea despre desăvârşirile lui Diogene în fapte şi în vorbe, Xeniades trezi în sufletul lui Monimos o iubire puternică pentru Diogene. Se prefăcu îndată că-i nebun şi începu să arunce mărunţişul şi toţi banii de pe masa bancherului, până ce, în cele din urmă, stăpânul îi dădu drumul, iar el, din clipa aceea se consacră lui Diogene. A urmat în multe privinţe şi pe Crates, cinicul, şi a îmbrăţişat concepţii asemănătoare cu ale acestuia. Stăpânul lui, văzând modul lui de purtare, rămase şi mai mult convins că era nebun.

II **[83]** A ajuns un om aşa de vestit, încât este menţionat chiar de poetul comic Menandru[3]. Într-una din piesele lui, *Grăjdarul* spune acestea:

> Fost-a, o Philon, un om înţelept Monimos acela,
> Nume doar nu avu prea vestit. – E vorba aşadară
> De Monim ce purta o desagă ? – Nu una, ci trei chiar,
> Martor mi-e însă chiar Zeus că nu grăit-a vreodată
> Vorbe de felul acesta: „Cunoaşte-te însuţi pe tine",
> Ori vreun gând mai de seamă. Pe acesta-l lasă însă-n urmă
> Cerşetorul acela puchios ce tot spune că omul,
> Orice-ar gândi, nălucă-i deşartă.

Monimos, într-adevăr, s-a dovedit un filozof cu greutate, încât a disprețuit părerea şi s-a avântat spre a obţine adevărul[4].

III Monimos a compus câteva lucrări glumețe, în care stă însă ascuns un fond serios: una *Despre instincte* în două cărți și un *Îndemn la studiul filozofiei*[5].

NOTE

[1] *Sosicrates*, autorul unei *Succesiuni a filozofilor.*

[2] Aici apare iarăși *Xeniades*, cumpărătorul lui Diogene, ceea ce dovedește că Xeniades este un personaj istoric, și tot episodul cumpărării lui Diogene de către Xeniades are un fond istoric, pe care însă a brodat anecdotica greacă.

[3] *Menandru din Atena*, poet comic din comedia nouă (a doua jumătate a secolului al IV-lea). Opera lui e pierdută, afară de mici fragmente din comediile lui, așa că nu putem aprecia cum trebuie talentul lui cu totul deosebit. A avut mare influență asupra comicilor latini Plaut și Terențiu, care l-au imitat, și asupra comediei moderne prin intermediul latinilor. În ultimul timp s-a descoperit o comedie a lui păstrată în întregime, intitulată *Dyskolos* („Ursuzul") (Papyr. Bodmer, IV).

[4] Apelt traduce aici *dóxa* cu „Ruhm", „faimă". Desigur însă că este vorba de opoziția clasică dintre *dóxa* „opinie", cu caracterul ei șovăielnic și *alétheia*, „adevăr", care se întâlnește la Parmenide și apoi la Platon.

[5] *Protreptikós* (sc. lógos) este un titlu obligat, „Discurs de îndemn", pe care îl au multe lucrări ale timpului. Și Aristotel a scris un *Protreptikós* („Îndemn la filozofie"), care s-a pierdut.

CAPITOLUL al IV-lea

ONESICRITOS
(pe la 330 î.Chr.)

I [84] Unii autori susţin că Onesicritos a fost din Egina, dar Demetrios din Magnesia spune că era originar din Astypalaia[1]. Şi el a fost unul dintre discipolii vestiţi ai lui Diogene.

II Întâmplările vieţii lui par a fi fost asemănătoare cu cele ale lui Xenofon. Într-adevăr, Xenofon a luat parte la expediţia lui Cyrus, iar Onesicritos la aceea a lui Alexandru; cel dintâi a scris *Educaţia lui Cyrus*, în timp ce al doilea a scris: *Cum a fost educat Alexandru*[2]; unul a făcut elogiul lui Cyrus, celălalt al lui Alexandru. Şi în stilul lor, ei se aseamănă, cu deosebirea că Onesicritos, cum era şi de aşteptat de la un imitator, e mai prejos decât modelul său.

III Printre ceilalţi discipoli ai lui Diogene au mai fost Menandros, supranumit Drymos[3], un mare admirator al lui Homer; Hegesias din Sinope[4], poreclit „Zgardă de câine" şi Philiscos din Egina[5], amintit mai sus.

NOTE

[1] *Astypalaia*, una dintre insulele Sporade, cu o cetate purtând acelaşi nume.

[2] *Educaţia lui Cyrus* a lui Xenofon ni s-a păstrat, în timp ce lucrarea lui Onesicritos este pierdută.

[3] Aici urmează o listă de discipoli mai obscuri ai lui Diogene din Sinope, pe care Diogenes Laertios nu-i onorează cu câte o viaţă. Despre *Menandros Drymos* nu ştim decât ceea ce e scris aici la Diogenes Laertios. *Drymós* înseamnă „pădure de stejar", „lemn de stejar".

[4] *Hegesias din Sinope* (ed. Meibom şi Apelt dau forma numelui Hegesaios), poreclit „zgardă" de câine, necunoscut mai de aproape; nu trebuie confundat cu Hegesias cirenaicul, supranumit *Peisithanatos* („Îndemnătorul la sinucidere"), care fondează chiar o sectă aparte printre hedoniştii urmaşi ai lui Aristip (vezi Diogenes Laertios, II, 93 şi urm.; cf. şi II, 86).

[5] *Philiscos din Egina*, unul dintre fiii lui Onesicritos (vezi mai sus, n. 137).

CAPITOLUL al V-lea

CRATES
(pe la 328 î.Chr.)

I [85] Crates, fiul lui Ascondas, era teban şi făcea şi el parte dintre cei mai renumiţi discipoli ai Cinicului[1]. Hippobotos[2], totuşi, pretinde că nu era discipolul lui Diogene, ci al lui Bryson[3], aheianul.

II I se atribuie următoarele *Versuri glumeţe*[4]:

Este-un oraş, numit Pera, ce-n vânătă ceaţă înoată,
Rodnic şi mândru, dar tare murdar şi lipsit mai de toate.
Nimeni, nebun de-i ori trântor, nu ancorează pe-acolo
Darmite el, desfrânatul, fudul de şezutul drăguţei.
Însă bogat e în cimbru, smochine-usturoi şi în pâine,
Bunuri spre care norodul năvală nu dă cu războaie,
Arme nu-şi caută-n pripă, hapsân după bani, după slavă.

[86] Mai există şi faimoasele lui *Note zilnice*[5], care sună astfel:

Zece cogeamite mine zvârli bucătarului; pentru
Medic, o drahmă-i destulă; talanţi, linguşirii cinci dete;
Fumul din horn e răsplata menită cinstitului sfetnic;
Mândrei ce trupul şi-l vinde, talantul galant i-l oferă;
Doar trei oboli, atâtica, primi filozoful simbrie !

Era poreclit „Deschizătorul de uşi", fiindcă intra în orice casă şi dojenea pe cei dinăuntrul ei.

Iată şi aceste versuri care îi aparţin:

Asta-i ce ştiu, ce am învăţat şi tot ce prin Muze
Am dobândit: trufia cea oarbă cuprinde-avuţia.

Şi iarăşi spunea că ceea ce a câştigat din filozofie este:

O baniță de bob și lipsa de-orice grijă.

Și versurile acestea sunt citate tot ca ale lui:

Dragostei foamea capăt îi pune, ori ea, ori timpul.
Ele de nu izbutesc, ștreangul îți pune de gât.

III **[87]** Era în floarea vârstei în timpul olympiadei a o sută treisprezecea[6].

IV După spusele lui Antisthenes din cartea sa *Succesiunile*[7], primul îndemn către filozofia cinică l-a simțit când l-a văzut pe Telephos într-o tragedie[8], în stare nenorocită, purtând un coșuleț. Și-a prefăcut averea în bani numerar, căci aparținea unei familii sus-puse, și, după ce-a strâns astfel două sute de talanți, i-a împărțit printre concetățenii săi. Și (se mai adaugă) a devenit un filozof așa de tenace, încât este menționat de poetul comic Philemon[9], care spune:

Vara întreagă pe el purtat-a o mantie groasă,
Crates fiindu-i model; iarna o zdreanță pe trup.

Diocles[10] povestește cum l-a convins Diogene pe Crates să-și abandoneze ogoarele ca loc de pășune și să arunce în mare banii câți are strânși.

[88] El mai spune că Alexandru cel Mare <a locuit>[11] în casa lui Crates, după cum Filip locuise altădată în aceea a Hipparchiei[12]. De asemenea, adesea Crates alunga cu bățul unele dintre rudele sale care îl vizitau și încercau să-l abată din drumul ales, rămânând neclintit în hotărârea sa.

V Demetrios din Magnesia[13] povestește că și-a dat în păstrare banii unui bancher, cu condiția că dacă fiii lui se dovedeau oameni de rând, să-i dea lor, iar dacă deveneau filozofi, să-i împartă în popor, căci fiii lui, îmbrățișând filozofia, n-ar mai fi avut nevoie de nimic. Eratostene[14] ne spune că Hipparchia[15], despre care vom vorbi în curând, i-a născut un fiu, numit Pasicles[16], și când acesta deveni efeb, Crates îl duse în casa unei prostituate și-i spuse că așa se însurase și tatăl lui.

[89] După părerea lui, căsătoria, supusă adulterului, aparține tragediei și are ca răsplată exilul sau asasinatul; pe când căsniciile celor ce recurg la prostituate sunt subiecte de comedie, fiindcă prin destrăbălare și băutură ele duc la nebunie.

VI Crates a avut un frate, numit Pasicles[17], care a fost discipolul lui Eucleides[18].

VII Favorinus, în cartea a doua *a Amintirilor,* raportează un, cuvânt de spirit de-al lui Crates. Povestește cum, adresând o rugăminte conducătorului gimnaziului, Crates îi cuprinse șoldurile și cum celălalt se supără, îi spuse: „Ce, nu-s ale tale șoldurile ca și genunchii ?"[19]. Obișnuia să afirme că nu-i cu putință să găsești pe cineva care să nu cadă într-o vină, întocmai cum într-o rodie există totdeauna și câte o boabă stricată. Odată, scoțând din fire pe cântărețul din chitară Nicodromos[20], acesta l-a lovit în obraz; atunci el și-a pus un plasture pe frunte cu inscripția: „Făcut de[21] Nicodromos".

[90] Pe prostituate le înjura intenționat ca să se deprindă cu înjurăturile lor.

Demetrios din Faleron[22] îi trimise câteva pâini și ceva vin. El îl mustră, spunându-i: „O ! de ar da fântânile pâine cum dau apă !". De unde se vede limpede că era un băutor de apă. Când supraveghetorii ordinii publice[22] îl trașeră la răspundere pentru că purta haină de pânză străvezie, le dădu acest răspuns: „O să vă arăt că și Theophrastos e înfășurat în pânză străvezie". Cum aceia nu voiau să creadă, îi duse în prăvălia unui bărbier și le arătă pe Theophrastos, care se bărbierea[24]. La Theba a fost bătut cu biciul de conducătorul gimnaziului; după o altă versiune, de Euthycrates la Corint[25] și, fiind târât de picioare, recita cu nepăsare versul[26]:

Dar m-a luat de picior și din pragul ceresc mi-a dat drumul.

[91] Diocles[27], totuși, spune c-a fost astfel târât de Menedem din Eretria[28]. Acesta era frumos și era socotit că este iubitul lui Asclepiades din Phlius[29]. Crates îl apucă de buci și-i spuse:

„Asclepiades e înăuntru", după care Menedem, înfuriat la culme, îl târî de picior, pe când el declama versul de mai sus.

VIII Zenon din Cition, în *Învățăturile*[30] sale, povestește că și-a cusut, cu nepăsare, un cojoc de oaie în mantaua sa uzată.

[92] Era urât la vedere și când făcea exercițiile de gimnastică, lumea râdea de el. El însă, ridicând în sus brațele, spunea: Curaj, Crates, lucrul acesta e pentru sănătatea ochilor tăi și a trupului tău. Pe acești oameni care râd acum de tine, o să-i vezi în curând chirciți de boală, socotindu-te pe tine fericit și mustrându-se pe ei înșuși pentru lenevia lor".

IX Obișnuia să spună că filozofia trebuie studiată atât de mult până când generalii ne vor părea a fi conducători de măgari. Socotea pe cei care trăiesc înconjurați de lingușitori tot așa de dezarmați ca și viteii în mijlocul unei haite de lupi; căci nici unii, nici alții nu au prieteni, ci numai dușmani.

X Dându-și seama că se apropie moartea, și-a cântat singur acest cântec:

> ...Mult iubite ghebos, pornit-ai acuma aievea
> Spre a lui Hades locaș, de-a anilor gârbov povară.

Căci anii îi îndoiseră spinarea.

XI [93] Alexandru îl întrebă dacă ar vrea să-i reconstruiască cetatea lui natală[31], iar el îi răspunse: „De ce ai face-o ? Poate un alt Alexandru ar distruge-o din nou". Declara că patria sa e lipsa de renume și sărăcia, pe care soarta nu i le poate lua niciodată. Se considera concetățean al lui Diogene, care a înfruntat toate uneltirile invidiei.

XII Menandru face aluzie la el, în comedia *Surorile gemene*[32], în următoarele versuri:

> Plimbă-te astăzi cu mine, purtând o manta grosolană,
> Cum se plimba îndeobște nevasta lui Crates cel cinic,
> Care pe fii-sa – singur a spus-o făr'de ocolișuri –
> Datu-o-a de încercare, soroc hotărât, treizeci zile.

Iată acum discipolii lui:

NOTE

[1] După mica listă a discipolilor lui Diogene din Sinope pusă la finele vieții lui Onesicritos, urmează viața unui discipol mai proeminent, Crates. *Viața* lui din Diogenes Laertios este editată și la H. Diels, *Poet. Philos. Fragmenta*, p. 207-211.

[2] *Hippobotos*, autorul scrierii *Sectele filozofilor.*

[3] *Bryson* aheanul mai e citat la Diogenes Laertios, *Prooem.*, 16, în lista filozofilor care n-au lăsat nimic scris. Mai e citat un Bryson la Diogenes Laertios, IX, 61, ca profesor prezumtiv al lui Pyrrhon (poate din Heraclea ? Vezi Platon, *Epist.*, XIII și Aristotel și comentatorii lui *Soph. el.*, cap. 11 și *Anal. Post.*, I, 9).

[4] Titlul colecției de versuri este *Paigma* („Glume").

[5] Titlul *Ephemeris* înseamnă „ceea ce se notează zi de zi", „jurnal"; aici pare a însemna „carnetul de socoteli zilnice".

[6] Corespunde anilor 328-325 î.Chr.

[7] *Antisthenes din Rhodos*, autorul unor *Succesiuni ale filozofilor.*

[8] Și Euripide a compus o tragedie *Telephos*, din care ne-au rămas numeroase fragmente (la un loc vreo 50 de versuri). Însă tragedii cu același titlu au fost scrise de diverși poeți tragici, așa că aici la Diogenes Laertios nu putem cunoaște autorul tragediei citate.

[9] *Philemon din Soloi* sau Siracuza, poet al comediei noi, mai vechi ca Menandru, foarte fecund, care a trăit la Atena. Cunoaștem titlurile comediilor care au fost imitate de Plaut.

[10] *Diocles din Magnesia* e de multe ori citat în cartea a VI-a a lui Diogenes Laertios, consacrată filozofilor cinici. S-ar putea să fie izvorul principal al lui Diogenes Laertios în această carte.

[11] Textul pare a avea o lacună. Casa lui Crates la Theba trebuie să fi fost mare dacă a locuit în ea Alexandru; dar Filip a putut locui doar în casa părinților Hipparchiei, care erau oameni înstăriți.

[12] Vezi nota precedentă.

[13] *Demetrios din Magnesia*, autorul lucrării *Despre poeți și scriitori omonimi.* Povestea care urmează ne arată caracterul lucrării lui Demetrios, care nu desconsidera anecdotele.

[14] *Eratostene din Cyrene* (secolul al III-lea î.Chr.), poet didactic și savant remarcat nu atât prin adâncimea, cât prin vastitatea preocupărilor sale. S-a ocupat de astronomie, geografie, matematică, cronologie etc.

[15] Vezi *Viața* ei la Diogenes Laertios, VI, 96 -98.

[16] *Pasicles*, fiul lui Crates. Vezi și Lexiconul Suda, s. v. *Crates*.

[17] *Pasicles*, fratele lui Crates, elevul lui Eucleides din Megara și profesorul lui Stilpon. Vezi Lexiconul Suda, s.v. *Stilpon.*

[18] Eucleides din Megara.

[19] La grecii vechi, actul de a ruga pe cineva ceva era însoţit de îmbrăţişarea genunchilor persoanei respective. Aici, Crates cuprinde şoldurile gimnaziarhului, iar acesta se supără. Căci tot ce iese din obicei produce mirare şi indignare.

[20] *Nicodromos* chitaredul, necunoscut din altă parte.

[21] *Epoiei.* imperfectul durativ, făcea parte din formula prin care sculptorul sau pictorul îşi iscălea opera şi se desemna ca autor al ei. Aici, *„Făcut de Nicodromos"*, în ironie.

[22] *Demetrios din Faleron,* filozof peripatetician şi om politic (vezi *Viaţa* la Diogenes Laertios, V, 75 -85).

[23] *Hoi astynómoi* erau magistraţi la Atena, însărcinaţi cu supravegherea ordinii în oraş, mai ales în piaţă. La romani le corespundeau *edilii.* Probabil haina prea străvezie a lui Crates era indecentă.

[24] Probabil că *Theophrastos* era acoperit de o asemenea pânză drept şervet pentru bărbierit.

[25] *Euthycrates din Corint,* cunoscut numai de aici.

[26] Cf. Homer, *Iliada,* I, 591 (trad. G. Murnu, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1959, p. 53, v. 587).

[27] *Diocles din Magnesia* (vezi mai sus, n. 10).

[28] *Menedemos din Eretria* (vezi *Viaţa* lui la Diogenes Laertios, II, 125-144).

[29] *Asclepiades din Phlius.* (vezi Diogenes Laertios, II, 105, unde e dat, alături de Menedem, ca discipol al lui Phaidon. Apoi Diogenes Laertios, II, 126-138 etc. Vezi şi Cicero, *Tusc.,* V, 39; Athenaios, IV, p. 168).

[30] Titlul acesta, *Chreiai,* lipseşte în catalogul operelor lui Zenon stoicul (vezi Diogenes Laertios, VII, 4-5).

[31] *Alexandru cel Mare* s-a urcat pe tronul Macedoniei în anul 336 î.Chr. în urma asasinării lui Filip de către nişte complotişti. În Grecia, speranţele scuturării jugului macedonean, impus de Filip în urma victoriei de la Cheronea (338 î.Chr.), sunt exaltate. Dar tânărul monarh nu pierde nici un moment şi, înainte de a se fi putut organiza o acţiune bine chibzuită, se repede cu iuţeală împotriva Thebei, pe care o cucereşte în scurt timp şi o distruge complet. La aceste evenimente face aluzie textul nostru.

[32] Comedia *Didymai* a lui Menandru nu ne e cunoscută decât din fragmente neînsemnate.

CAPITOLUL al VI-lea

METROCLE
(pe la 350 î.Chr.)

I [94] Metrocle din Maronea[1] era fratele Hipparchiei. A fost mai întâi elevul lui Theofrast, peripateticianul. Era aşa de intimidat, încât, scăpând un vânt în timpul unui exerciţiu în şcoală, îl cuprinse o deznădejde atât de mare, încât se închise în casă cu gândul de a se lăsa să moară de foame. Auzind acestea, Crates veni să-l vadă chemat fiind, şi, după ce mâncă mai înainte în mod intenţionat o mâncare de bob, îl convinse în fapt şi logic, că n-a comis nici o necuviinţă. Căci ar fi fost un caz teratologic dacă n-ar fi produs gaze în mod natural. La sfârşit, dând şi Crates drumul la un vânt, îl înzdrăveni pe Metrocle, consolându-l prin asemănarea faptelor. De-atunci încolo Metrocle fu elevul lui şi deveni foarte priceput la filozofie.

II [95] Hecaton, în prima carte din *Învăţăturile*[2] lui, povesteşte că şi-a ars compoziţiile, spunând cuvintele:

Năluciri sunt din vise din lumea subpământeană[3].

[Vorbe de clacă][4].

Alţii spun că în momentul când a ars notele de la lecţiile lui Theofrast, a adăugat versul:

„Vino încoace, Hefest, te caută Tetis pe tine"[5].

III Împărţea lucrurile în unele pe care le poţi procura cu bani, cum este o casă, şi altele pe care le obţii cu timpul şi sârguinţa, cum e educaţia. Bogăţia, spunea el, e dăunătoare dacă nu-i folosită într-un mod demn[6].

IV Muri de bătrâneţe, înăbuşindu-se singur[7].

V Discipolii lui au fost Theombrotos[8] şi Cleomenes[9]: Teombrotos l-a avut ca elev pe Demetrios din Alexandria[10], pe când Cleomenes l-a învăţat pe Timarchos din Alexandria[11] şi pe Echecles din Efes[12]. Acest Echecles l-a audiat şi pe Theombrotos, ale cărui lecţii au fost urmate de Menedem[13], despre care vom vorbi mai încolo. Printre aceşti discipoli s-a deosebit şi Menippos din Sinope[14].

NOTE

[1] *Maronea*, oraş pe coasta de sud a Traciei, vestit pentru viţele de vii cultivate acolo. Trecerile de la o şcoală la alta erau lucru obişnuit la învăţăceii care îşi căutau vocaţia filozofică după temperamentul propriu fiecăruia.

[2] *Hecaton din Rhodos*, scriitor şi filozof stoician (vezi Diogenes Laertios, VII, 101 şi 103: Hecaton, cartea a 13-a, *Despre bunuri;* VII, 110: Hecaton, cartea a 2-a, *Despre pasiuni;* VII, 123: cartea a 13-a, *Despre paradoxe;* VII, 102: cartea 7-a, *Despre scop* etc. Şi *Învăţăturile* lui sunt citate de mai multe ori în cartea a VI-a a lui Diogenes Laertios, §§ 4, 32, 85.

[3] Vezi Nauck, *TGF*[2], *Adespota*, 285.

[4] „Ce flecăreală" e, desigur, aprecierea unui cititor făcută pe marginea unui manuscris, care la copiere a intrat în textul ce ni s-a păstrat.

[5] Vezi Homer, *Iliada*, XVIII, 392 (trad. G. Murnu, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1959, p. 356, v. 381).

[6] Aceste câteva rânduri, care compun secţia a III-a reprezintă o scurtă doxografie, destul de sărăcioasă.

[7] Aceeaşi poveste cu moartea prin înăbuşire, prin reţinerea răsuflării se găseşte şi la Diogene din Sinope (vezi Diogenes Laertios, VI, 77).

[8] *Theombrotos*, elev al lui Metrocle, citat numai aici.

[9] *Cleomenes*, elev al lui Metrocle, citat numai la Diogenes Laertios (vezi şi VI, 75, Cleomenes, în *Tratatul pedagogic*).

[10] *Demetrios din Alexandria*, elev al lui Theombrotos, citat numai aici.

[11] *Timarchos din Alexandria*, elev al lui Cleomenes, citat numai aici.

[12] *Echecles din Efes*, elev al lui Cleomenes, citat numai aici.

[13] *Menedem din Lampsacos*, a cărui *Viaţă* urmează la Diogenes Laertios, VI, 102-105.

[14] *Menippos din Sinope* este citat numai aici, ceea ce e curios, întrucât Diogenes Laertios declară că era celebru. Menip, a cărui *Viaţă* o dă Diogenes Laertios, VI, 99-101, este fenician (din Gadara). Altfel nu vedem de ce „vestitul" Menippos din Sinope n-ar fi citat în lista de omonimi cu numele Menippos la Diogenes Laertios, VI, 101. Deci, credem că, în textul de faţă, Diogenes Laertios a scris greşit Sinope în loc de Gadara.

CAPITOLUL al VII-lea

HIPPARCHIA
(pe la 300 î.Chr.)

I [96] Şi sora lui Metrocle, Hipparchia, a fost atrasă de doctrinele lor. Amândoi fraţii s-au născut la Maronea.

II S-a îndrăgostit de învăţăturile şi de felul de viaţă al lui Crates şi nu s-a mai uitat la nici unul dintre peţitorii ei, la bogăţia, nobleţea sau frumuseţea lor. Crates era totul pentru ea. Şi-a ameninţat chiar părinţii că-şi va face seama dacă n-o vor da după el. De aceea Crates a fost rugat de părinţi să-i scoată gândul acesta din cap, iar el a făcut tot ce-a putut. În cele din urmă, neizbutind s-o convingă, se sculă, depuse tot ce avea în faţa ei şi-i spuse: „Acesta este mirele şi aceasta e averea lui; fă-ţi alegerea", căci nu va fi soţia lui decât dacă împărtăşeşte felul lui de viaţă.

[97] Fata îşi făcu alegerea, adoptă aceeaşi haină, merse peste tot cu soţul ei, trăi cu el în public şi se duse la mese cu el.

III A apărut cu el şi la banchetul dat de Lysimah[1], unde ea îl înfundă pe Theodor, denumit ateul[2], prin următorul sofism: Orice acţiune, dacă-i făcută de Theodor, nu-i nedreaptă, şi nu va fi nedreaptă nici dacă-i făcută de Hipparchia; Theodor nu face nimic nedrept când se loveşte singur; de aceea nici Hipparchia nu face nimic nedrept când îl loveşte pe Theodor. El nu găsi nici un răspuns la argumentarea ei, dar îi ridică în sus rochia. Hipparchia însă nu dădu nici un semn de tulburare, lucru ce ar fi fost firesc la o femeie. [98] Iar când îi spuse:

Lângă războiul de tors suveica lăsat-a aceasta[3];

ea îi răspunse: „Eu sunt aceea, Theodor, dar îţi închipui oare că m-am gândit rău când am întrebuinţat pentru studiu timpul, pe care l-aş fi pierdut la războiul de ţesut ?". Acestea şi numeroase altele se povestesc despre femeia-filozof.

IV Se cunoaşte o carte a lui Crates[4], intitulată *Epistole,* care conţin o minunată filozofie, într-un stil care câteodată seamănă cu acela al lui Platon. A scris şi tragedii, caracterizate printr-o filozofie înaltă, ca, de exemplu, pasajul următor:

> Patria-mi nu-i doar un turn ori un coperiş singuratic,
> Ci-i cât întregul pământ, iar locuinţa-i în stare
> Să ne cuprindă pe toţi.

Ea a murit de bătrâneţe şi a fost înmormântat în Beoţia.

NOTE

[1] *Lysimah,* general al lui Alexandru şi pe urmă unul dintre diadohi.

[2] *Theodor ateul* (vezi *Viaţa* lui la Diogenes Laertios, II, 97-104).

[3] Vezi Euripide, *Bacchai,* v. 1236.

[4] Acest pasaj despre opera scrisă a lui Crates trebuia să se afle în *Viaţa* lui Diogenes Laertios, VI, 85-93. Asemenea neregularităţi se mai întâlnesc de multe ori la Diogenes Laertios. Tot astfel şi finalul cap. VII, *Hipparchia*: „A murit bătrân şi a fost înmormântat în Beoţia", aparţine *Vieţii lui Crates.* Cel mult putem presupune că iniţial cap. VI şi VII făceau parte integrantă din cap. V relativ la *Viaţa lui Crates* (vezi Diogenes Laertios, cartea a II-a, cap. VIII). *Viaţa lui Aristip* cuprinde şi *Viaţa lui Theodor* (§ 97-104) (vezi şi cartea a VII-a, cap. I, *Viaţa lui Zenon,* care cuprinde şi o mulţime de alţi filozofi stoici).

CAPITOLUL al VIII-lea

MENIP
(pe la 300 î.Chr.)

I [99] Menip, tot un cinic, era de origine fenician[1], sclav, aşa cum spune Achaicos în *Eticile* sale[2]. Diocles[3] ne informează că stăpânul lui era un cetăţean din Pontos, numit Baton[4]. Zgârcenia îl făcu însă să se milogească cu atâta perseverenţă, încât reuşi să devină cetăţean teban[5].

II N-are nimic serios în el, iar cărţile lui sunt pline de farse, foarte asemănătoare cu acelea ale contemporanului său Meleagros[6].

Hermip[7] spune că dădea bani cu împrumut cu ziua şi a primit porecla corespunzătoare[8]. Obişnuia să dea împrumuturi cu dobândă la armatori pe garanţie[9]; încet şi-a strâns astfel o mare avere.

III [100] În cele din urmă însă căzu victima unei escrocherii, pierdu tot ce avea şi, de deznădejde, îşi puse capăt zilelor, spânzurându-se.

Am compus aceste versuri ironice despre el:

> Poate auzita-ţi cumva de Menip, de fel din Fenicia,
> Cică i-i baştina, -ncolo, câine cretan de când hăul.
> Fu poreclit cămătarul, vestit că dă drahme cu ziua.
> Casa, la Theba, odată, căzându-le furilor pradă,
> Toată averea-şi pierdu şi, uitând năprinstan tot cinismu-i,
> Laţul de gât şi-l puse.

IV După unii autori, cărţile atribuite lui n-ar fi ale lui ci ar fi scrise de Dionysios şi Zopyros, ambii din Colofon[10], care, scriindu-le în joacă, le-au dat lui Menip, ca unul care putea să le exploateze mai cu folos.

V **[101]** Au fost şase bărbaţi cu numele Menippos: primul e cel care a scris *Istoria Lydiei,* rezumându-l pe Xanthos[11]; al doilea, filozoful nostru; al treilea, un sofist din Stratonicea, la origine carian[12]; al patrulea, un sculptor; al cincilea şi al şaselea, pictori, ambii menţionaţi de Apollodor[13].

VI Cărţile lui Menip cinicul sunt în număr de treisprezece:

Evocarea morţilor;
Testamente;
Epistole, imaginate ca fiind scrise de personaje divine;
Contra fizicienilor, matematicienilor şi gramaticienilor;
Naşterea lui Epicur;
Ziua a douăzecea a lunei, serbată de discipolii acestuia, precum şi alte lucrări încă[14].

NOTE

[1] *Menip,* filozof cinic şi sclav fenician de origine din Gadara (în Siria), este citat adesea la numeroşi autori în afară de Diogenes Laertios: Athenaios, Strabon, Cicero, Lucian etc.

[2] *Achaicos,* filozof şi scriitor citat numai aici.

[3] *Diocles din Magnesia,* autorul unei *Succesiuni a filozofilor,* de care am vorbit des în note.

[4] *Baton din Pont,* stăpânul lui Menip; nu ne e cunoscut din altă parte.

[5] Probabil că prin aceasta Menip a vrut să scape de plata impozitului de metec, pe care cetăţile greceşti îl încasau de la cetăţenii străini stabiliţi pe teritoriul lor (vezi şi M. Clerc, Les *métèques athéniens. Etude sur la condition légale, la situation morale et le rôle social et économique des étrangers domiciliés à Athènes*, Paris, 1893).

[6] *Meleagros din Gadara,* poet, contemporan al lui Menip; este citat şi la Athenaios, Strabon. Athenaios îl numeşte „cinic" (vezi Diogenes Laertios, II, 92: „Meleagros în cartea a II-a din *Despre opinii*").

[7] *Hermip din Smyrna,* numit *Callimachianul* – autorul unor *bioi,* adesea citate de noi în note şi în studiul introductiv.

[8] Cuvântul grec e *hemerodancistés,* foarte sugestiv pentru cămătarul care calculează dobânda banilor cu ziua.

[9] Împrumuturile maritime erau cele care aduceau dobânda cea mai ridicată (până la 50 %), din cauza riscului de a pierde, în caz de naufragiu, banii împrumutați. Dar Menip dădea bani pe zălog.

[10] *Dionysios* și *Zopyros din Colofon,* nu-i cunoaștem decât din acest text.

[11] *Menippos,* istoric al Lydiei; este cunoscut numai din acest text. *Xanthos* lydianul este un logograf (istoric) care a scris *Istoria Lydiei* în 4 cărți (secolul al V-lea î.Chr.). Izvor important pentru istoria patriei sale. Din nefericire, nu ne-au rămas decât fragmente. Herodot nu se acordă totdeauna în relatările sale cu Xanthos. Artemon, gramaticul din Pergamon, contesta autenticitatea istoriei Lydiei atribuită lui Xanthos.

[12] *Menippos,* sofist din Stratonicea, de origine carian; e citat și de Strabo, Plutarh, Cicero.

[13] *Menippos* sculptorul și cei doi pictori cu numele *Menippos* sunt citați numai aici. Ei nu provin în lista de la Demetrios din Magnesia, ci de la Apollodoros (cel puțin cei doi din urmă), pe care nu-l cunoaștem mai de aproape și nu-l putem identifica. Un retor cu acest nume, Apollodoros din Pergamon, trăiește în secolul I î.Chr. la Roma.

[14] Titlurile citate nu dau număr de cărți, așa că nu putem ști dacă numărul cărților dat ca 13 e exact. De altfel adaosul final arată că lista titlurilor nu este completă.

CAPITOLUL al IX-lea

MENEDEM
(pe la 300 î.Chr.)

I **[102]** Menedem a fost discipolul lui Colotes din Lampsacos[1].

După spusele lui Hippobotos[2], Menedem ajunse la un aşa grad de extravaganţă, încât mergea peste tot travestit în Furie[3], spunând că vine din Hades să supravegheze păcatele înfăptuite de oameni şi că va coborî din nou în Hades spre a le aduce la cunoştinţa divinităţilor de acolo. Îmbrăcămintea lui era: o tunică cenuşie, care-i ajungea până la călcâie, pe deasupra încins cu o centură purpurie, o bonetă arcadiană pe cap, cu cele douăsprezece zodii brodate pe ea şi coturni de tragedie; purta o barbă peste măsură de lungă şi avea în mână un toiag de frasin[4].

III **[103]** Acestea au fost vieţile fiecăruia dintre filozofii cinici. Mai departe vom da o schiţă a doctrinelor pe care ei le susţineau în comun şi declarăm că această sectă constituia o filozofie şi nu numai un fel de viaţă, cum susţin unii[5].

Ca şi Ariston din Chios[6], ei găsesc de cuviinţă să elimine din filozofie studiul logicii şi al fizicii şi să se concentreze cu totul asupra eticii[7]. Ceea ce unii afirmă despre Socrate, Diocles[8] ne povesteşte despre Diogene, spunând că acesta ar fi zis următoarele: Trebuie să cercetăm:

> Ce bun şi rău ţi s-a întâmplat acasă[9].

De asemenea ei renunţă la studiile care sunt obiectul general al educaţiei[10]. Antistene spunea că cei care au dobândit înţelepciunea ar face mai bine să nu studieze literatura, ca să nu fie deformaţi de influenţe străine.

[104] Cinicii suprimă din educație și geometria, și muzica, și toate obiectele de studiu de acest fel[11]. Când cineva îi arată lui Diogene un orologiu, el zise că acest instrument este folositor pentru ca cineva să nu întârzie la masă[12]. Tot așa spuse unui muzician care-i executa mai multe bucăți:

Chibzuința-i una ce cetatea gospodărește;
Cântul de liră, chitara, nu pun în ordine casa[13].

Cinicii mai susțin[14] că scopul de urmărit este viața în conformitate cu virtutea, cum spune și Antistene în lucrarea sa *Heracle*[15], întocmai ca și stoicii[16]. Într-adevăr, între cele două școli există o oarecare comunitate de vederi. De aceea s-a spus că cinismul este un drum scurt spre virtute; iar Zenon din Cition a trăit după acest model.

[105] Spun că trebuie să trăim frugal, mâncând strictul necesar pentru a trăi și purtând o singură haină. Disprețuiesc bogăția, gloria și noblețea. Unii dintre ei sunt vegetarieni, beau numai apă rece și se mulțumesc cu orice adăpost se întâmplă sau cu butoaie, ca Diogene, care obișnuia să spună că privilegiul zeilor era să nu aibă nevoie de nimic, iar al oamenilor, care au asemănare cu zeii, să aibă nevoie de puțin.

Ei cred mai departe că virtutea poate fi învățată, cum susține Antistene în cartea sa *Heracle*, și că, odată dobândită, nu poate fi pierdută. Omul înțelept merită să fie iubit; el e fără greșeală și-i prieten al aproapelui său. Nu trebuie să ne lăsăm în voia soartei. La fel cu Ariston Chios, ei socotesc indiferent ceea ce e intermediar între virtute și viciu[17]. Aceștia sunt filozofii cinici. Trebuie să trecem acum la stoici, a căror școală a fost întemeiată de Zenon, un discipol al lui Crates[18].

NOTE

[1] *Colotes din Lampsacos*, pare a fi epicurianul împotriva căruia scrie Plutarh tratatul *Adversus Colotem*. El pare a fi fost profesorul lui Menedem, apoi în polemici cu dânsul, după cum reiese din unele papirusuri din Herculanum. Vezi W. Crönert, *Kolotes und Menedemos, Texte und Unters. zur Philosophen- und Literaturgeschichte*. Leipzig, 1906.

[2] *Hippobotos,* autor al unei scrieri *Despre sectele filozofilor,* de care am vorbit de mai multe ori. În afară de Diogenes Laertios, mai e citat de Porphyrios, Iamblichos Clemens din Alexandria, *Lexikon Suda.*

[3] *Erinys* (de obicei la plural, *Erinyes*), Eriniile sunt zeițele străvechi, răzbunătoare care se dezlănțuiesc împotriva paricizilor. Ele se mai numesc *Eumenide,* adică „Binevoitoare" și „*Semnai theai*", „zeițele venerabile", termeni eufemistici prin care grecii speră să le îmblânzească asprimea. Ultima tragedie a trilogiei *Orestia* de Eshil, care poartă numele de *Eumenidele,* e consacrată conflictului dintre zeițele vechi, Eumenidele, și divinitățile noi, Apollon și Athena, din domnia lui Zeus, cu privire la uciderea Clitemnestrei de către fiul ei Oreste.

[4] Tunica cenușie, centura de purpură aparțin Eriniilor. Pe bonetă aveau imaginile zodiacului. Și restul portului iese din comun.

[5] Cu § 103 începe o doxografie a cinicilor, care ține până la § 105. Formula de introducere e aici *aréskei,* care revine de mai multe ori. Diogenes Laertios dă, după cum spune, părerile *comune* tuturor cinicilor (*ta koiné arékonta autois*). Această formulă se aseamănă cu cea de la stoici (vezi Diogenes Laertios, VII, 38). Urmează expunerea detaliată a filozofiei stoice, pe care Diogenes Laertios spune că o ia de la Diocles din Magnesia, pe care o citează textual. Dacă admitem că prima parte a expunerii generale a doctrinei stoice provine tot de la Diocles, atunci îl putem considera pe acesta ca autorul pe care Diogenes Laertios îl folosește ca izvor pentru doxografia comună a cinicilor. De altfel, puțin mai departe, în VI, 103, e menționat numele lui Diocles din Magnesia, și, cum el revine foarte des în cartea a VI-a a lui Diogenes Laertios, îl putem socoti pe acest magnesian ca pe unul dintre autorii principali de care a uzat Diogenes Laertios în cărțile a VI-a și a VII-a.

[6] *Ariston din Chios,* filozof stoician disident (a nu se confunda cu Ariston din Ceos, filozof peripatetician de care am vorbit adesea). El depreciază teoreticul și respinge Logica, socotind-o ca nefolositoare; tot la fel respinge Fizica, socotind-o ca inaccesibilă ființei umane, și nu conservă decât Etica. În domeniul acesteia, în afară de virtute și de viciu, tot restul este indiferent. Despre el ne vom mai ocupa în cartea a VII-a a lui Diogenes Laertios. *Viețli* lui îi e consacrat cap. II din cartea a VII-a, 160-164.

[7] Orientarea cinicilor este mai mult etică decât teoretică. Etica cinicilor va constitui baza eticii stoice. Stoicii adaugă la aceasta o fizică luată în mare parte de la Heraclit din Efes, așa cum și Epicur se bazează pe o fizică luată în linii generale de la Democrit, și stabilește o morală luată de la cirenaici, după cum vom vedea în cartea a X-a a lui Diogenes Laertios. Ariston are comun cu cinicii faptul că respinge filozofia teoretică (*Logica* și *Fizica*) și păstrează numai *Etica.*

[8] *Diocles,* vezi mai sus, n. 3.

[9] Vezi Homer, *Odiseea,* IV, 392 (trad. G. Murnu, București, E.S.P.L.A., 1956, p. 99, v. 529).

[10] Prima parte a educației intelectuale (*mousike*) la greci este constituită din învățătura gramaticii, retoricii și dialecticii (în evul mediu ele formează așa-numitul *trivium*) (cf. P. Girard, *L'éducation athénienne*, ed. a 2-a, 1891).

[11] Aritmetica, geometria, muzica și astronomia constituie obiectele din faza a doua, superioară a educației grecului (în evul mediu aceste obiecte intrau în *quadrivium*). Deci și pe acestea le suprimă din educație și le neglijează cinicii.

[12] *Orologiul*, indicatorul orelor la greci, era sau cadranul solar, *horoscopeion*, sau orologiul cu apă, *clepsidra*. Despre acestea, vezi H. Diels, *Die antike Technik*[2], Leipz. u. Berlin, 1920.

[13] Vezi Euripide, *Antiope*, fragm. 200, *TGF*[2], Nauck.

[14] Formula este și aici și mai departe *aréskei autois*.

[15] Vezi Antistene, lista operelor lui la Diogenes Laertios, VI, 18.

[16] Având în vedere afinitățile dintre morala cinică și cea stoiciană, această apropiere nu e de mirare.

[17] Vezi mai sus n. 6.

[18] Avem aici formula de închidere a expunerii vieților și filozofiei cinicilor și trecerea la stoici, care va cuprinde întreaga carte a VII-a.

CUPRINS

Prefață V
Notă biografică XVII
Notă asupra ediției XXI
Abrevierile utilizate în notele explicative XXII

CARTEA I

Introducere 3
Capitolul I: THALES 18
Capitolul II: SOLON 35
Capitolul III: CHILON 49
Capitolul IV: PITTACOS 53
Capitolul V: BIAS 58
Capitolul VI: CLEOBUL 62
Capitolul VII: PERIANDRU 66
Capitolul VIII: ANACHARSIS 72
Capitolul IX: MYSON 75
Capitolul X: EPIMENIDE 77
Capitolul XI: FEREKIDE 82

CARTEA a II-a

Capitolul I: ANAXIMANDRU 89
Capitolul II: ANAXIMENE 92
Capitolul III: ANAXAGORA 95
Capitolul IV: ARCHELAOS 103
Capitolul V: SOCRATE 105
Capitolul VI: XENOFON 123

Capitolul VII: AISCHINES 131
Capitolul VIII: ARISTIP 134
Capitolul IX: PHAIDON 155
Capitolul X: EUCLEIDES 157
Capitolul XI: STILPON 163
Capitolul XII: CRITON 169
Capitolul XIII: SIMON 171
Capitolul XIV: GLAUCON 173
Capitolul XV: SIMMIAS 174
CapitolulXVI: CEBES 176
Capitolul XVII: MENEDEM 177

CARTEA a III-a

PLATON 191

CARTEA a IV-a

Capitolul I: SPEUSIP 255
Capitolul II: XENOCRATE 260
Capitolul III: POLEMON 268
Capitolul IV: CRATES 272
Capitolul V: CRANTOR 275
Capitolul VI: ARCESILAOS 279
Capitolul VII: BION 292
Capitolul VIII: LACYDES 299
Capitolul IX: CARNEADE 302
Capitolul X: CLITOMAH 305

CARTEA a V-a

Capitolul I: ARISTOTEL 309
Capitolul II: THEOFRAST 331
Capitolul III: STRATON 359
Capitolul IV: LYCON 365
Capitolul V: DEMETRIOS 372
Capitolul VI: HERACLEIDES 381

CARTEA a VI-a

Capitolul I: ANTISTENE 391
Capitolul II: DIOGENE 404
Capitolul III: MONIMOS 441
Capitolul IV: ONESICRITOS 443
Capitolul V: CRATES 444
Capitolul VI: METROCLE 450
Capitolul VII: HIPPARCHIA 452
Capitolul VIII: MENIP 454
Capitolul IX: MENEDEM 457

Redactor: TIBERIU AVRAMESCU
Tehnoredactor: VASILE CIUCĂ

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen 2026